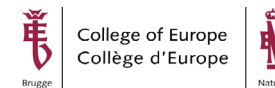

Beschermen van de waardigheid van leerlingen tegen geweld op school

Gracienne Lauwers & Jan De Groof (Eds.)

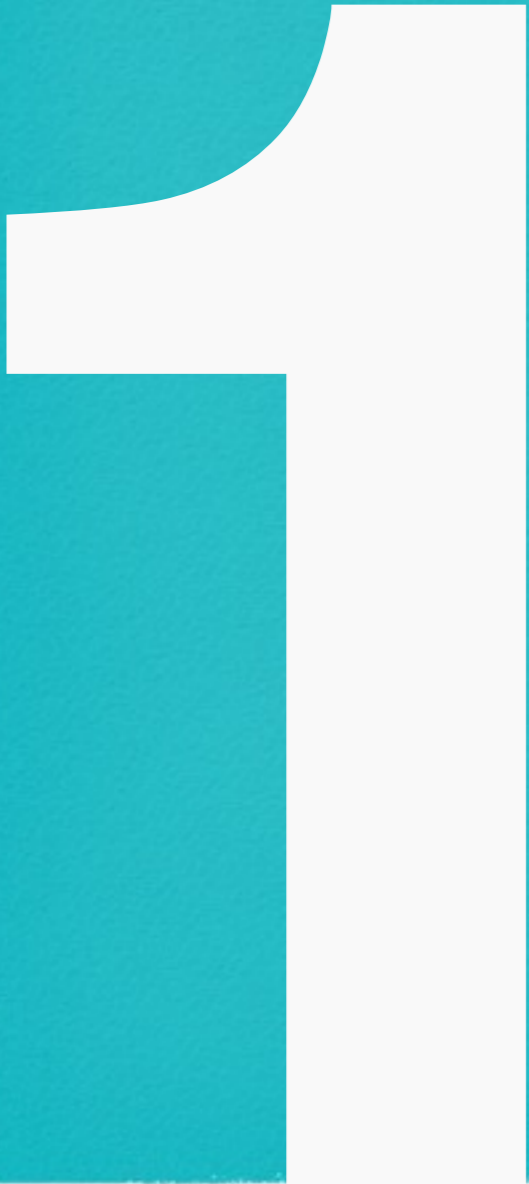

With the support of the Lifelong Learning Programme of the European Union

'This project has been funded with support from the European Commission. This publication reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.'

INTRO

DIGNITY researchers, focusing on 'Safety in a Rights based Education,' conducted a European conference for researchers, inspectors, policymakers, judges, representatives from European networks of equality bodies, and stakeholders in education in Brussels on 8th-10th November 2012.

Over the past years, violence in schools has occurred with incidents ranging from minor discipline problems, to verbal and physical threats. While an understanding of the phenomenon of violence in schools has progressed in various disciplines, a significant gap on the legal framework and the enforcement of law in schools to guarantee a safe educational environment remains.

The papers intend to provide a better understanding of how law influences and might effectively be modified to reduce violence in schools in a given European context and create safe educational environments.

The papers address the legal challenges for creating a safe educational environment. Moreover, it considers the need of officials who supervise schools, of directors and teachers, of education providers to acquire understandings of international norms for safety plans in schools within the framework of respect for human rights.

The ultimate objective of the papers is to make violence in schools regarded as a preventable problem instead of being inevitable.

<http://www.ua.ac.be/main.aspx?c=.ELA&n=98474>

INLEIDING - OMTRENT DE BESCHERMING VAN DE INTEGRITEIT VAN HET KIND EN DE ROL VAN ONDERWIJS TERZAKE

Jan De Groof*
Inge Willems**

I. TER INLEIDING

1. In de WHO-statistieken voor de Europese regio¹ scoort België zeer slecht wat het geweld gepleegd door jongeren betreft en het belang dat het beleid hecht aan de aanpak van het geweld onder jongeren.

De school blijkt zowel de omgeving waar conflicten plaatsgrijpen als de plaats en het medium bij uitstek waar een visie en een beleid gestalte kan krijgen. Ondanks preventieve maatregelen, al dan niet op aansturing vanuit de overheid, zoals de *time-out*projecten of persoonlijke ontwikkelingstrajecten, blijft het aantal gewelddelicten op school toenemen. Ongewenst gedrag - in het bijzonder geweld op school - heeft o.m. betrekking op pesterijen, verbaal en fysiek en psychologisch geweld tegen leerlingen en onderwijzend personeel, gewelddadige misdrijven tegen eigendom waaronder diefstallen en afpersingen, vandalisme, cyberpesten, brandstichting,... door leerlingen, onderwijzend personeel, ouders, familieleden en/of directie.

In navolging van de studiedagen in Antwerpen over 'Verantwoordelijkheid t.o.v. leerlingen: kennis over strafbare handelingen: begeleiding en sancties' in 1998 en vervolgens over 'Geweld op kinderen – geweld op school' in 1999 in Gent², werd het *Interuniversitair Centrum voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid (ICOR)* opnieuw verzocht een congres te organiseren omtrent 'Geweld op school : de bescherming van de integriteit van het kind.' De redenen voor een nieuwe en globale reflectie terzake zijn veelvuldig.

Uit cijfers van het ministerie van Binnenlandse zaken blijkt bij voorbeeld dat in België per dag gemiddeld zestien gewelddelicten in onderwijsinstellingen geregistreerd worden. In hoofdzaak gaat het om opzettelijke slagen en verwondingen, - maar dagelijks worden ook seksuele misdrijven gemeld.

Bevreemdend is de vaststelling dat er bij het Departement Onderwijs van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap geen (recent) cijfermateriaal beschikbaar is over het totale aantal incidenten van agressie van leerlingen naar leerkrachten of omgekeerd, noch van agressie tussen leerlingen onderling.³

De onderzoeksgroep Jeugdcriminologie van de K.U.Leuven⁴ onderzocht in 2001 de onveiligheidsgevoelens bij leerkrachten en het antisociaal gedrag bij leerlingen. De diagnose bleek alarmerend. De behoefte aan, de wenselijkheid en haalbaarheid van een monitor voor antisociaal gedrag en onveiligheidsgevoelens bij leerlingen en leerkrachten bleek nadien nog prangender. Nog steeds beschikken overheden vooralsnog niet over cijfers van het aantal leerkrachten dat zich specifiek liet verzekeren tegen geweldplegingen.⁵ Nader onderzoek lijkt alvast ook hier aangewezen.

II. NAAR EEN PROBLEEMDEFINITIE

2. Geweld *an sich* en geweld op school zijn ruime begrippen die moeilijk te definiëren of af te lijnen zijn. Welke (al dan niet materiële) feiten worden beschouwd als geweld of aanranding van de psychische en fysieke integriteit van kinderen en leerlingen? Wat is grensoverschrijdend gedrag? Een precieze definitie formuleren over het begrip geweld is delicaat en niet eenvoudig, zoals ook blijkt uit het artikel van Maria Bouverne-De Bie, Karel De Vos en Rudi Roose. Een beleid dat gericht is op het preventief beleid en op een adequate aanpak van geweldsituaties is volgens de auteurs gebaat bij een zo empirisch mogelijk inzicht in de feitelijke situaties die als geweld omschreven worden.

Een beperkt overzicht van een aantal juridische casussen van de afgelopen jaren toont aan dat de bescherming van de fysieke en morele integriteit van leerlingen en leerkrachten vermeld wordt in het algemeen contentieux.

Op 18 februari 2010 werd de familie van twee leerlingen die amok maakten in een Antwerpse school veroordeeld. De broers werden na een incident met enkele bommetjes op de speelplaats door de directie naar huis gestuurd. Later kwamen ze met familie naar de school en ontstond er een handgemeen waarbij een directeur en een opvoeder lichtgewond raakten. De moeder werd veroordeeld tot 12 maanden gevangenisstraf met uitstel en een geldboete, de vader kreeg een werkstraf van 80 uur en een geldboete. Ook de oom van de broers werd schuldig bevonden, maar kreeg geen straf.

Een rechter in Antwerpen veroordeelde op 22 april 2010 een moeder en haar zoon nadat zij twee leraren van een school hadden aangevallen. De moeder kreeg een jaar cel met uitstel, de zoon een werkstraf van 100 uren. Ook twee vrienden van de zoon kregen werkstraffen. Een andere, minderjarige zoon uit hetzelfde gezin moest nadien nog voor de jeugdrechter verschijnen. Nadat een dochter van het gezin berispt werd door een leraar, ontstond opnieuw een incident tussen de moeder en een leraar van dezelfde school. De rechter oordeelde dat de moeder zich moest laten begeleiden voor agressiebeheersing en constructief moest meewerken aan de opgelegde gezinsbegeleiding.

De correctionele rechtbank van Leuven veroordeelde op 9 september 2011 een 31-jarige gewezen sportleraar tot drie jaar cel wegens seksueel misbruik. De man misbruikte tussen 2002 en 2007 zeven jongens tussen 12 en 17 jaar oud tijdens het schooljaar en in de vakantieperiode. Toen de zaak aan het licht kwam, werd de leraar op staande voet ontslagen. Twee derde van de celstraf werd toegekend 'met uitstel' op voorwaarde dat de man zich laat behandelen en gedurende tien jaar geen functie uitoefent in het onderwijs. Tijdens deze periode mag hij geen contact hebben met niet-begeleide minderjarigen, ook niet via het internet. De man verliest voor een periode van vijf jaar zijn burgerrechten en moet twee families een schadevergoeding betalen.

In Mechelen werd op 22 september 2011 een 19-jarige jongen veroordeeld door de politierechter wegens intimidatie van zijn leraar tijdens de lessen. De jongen had verschillende keren luide muziek afgespeeld op zijn computer in de klas op het einde van de les. De leerkracht heeft de jongen nooit bestraft, maar diende wel een klacht in bij de politie. De jongen aanvaardde geen minnelijke schikking en eiste tijdens de hoorzitting bij de politierechtbank van Mechelen dat de directeur van de school gehoord zou worden. De politierechter ging niet in op dit verzoek en legde de jongen een boete van 110 euro op en een symbolische euro schadevergoeding aan de leraar. Na afloop van de zitting verklaarde de moeder van de jongen dat de afhandeling van de zaak 'op school geregeld had moeten worden en niet voor de rechtbank'.

Recente rechtsliteratuur bevat ettelijke voorbeelden van dergelijke 'incidenten' en voor een overzicht van vroegere casussen verwijzen we naar het artikel 'Noli me Tangere' dat eveneens verscheen in het *Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid*.⁶

3. De Minister van Onderwijs stelde in maart 2012 het 'Actieplan tegen spijbelen en grensoverschrijdend gedrag I' voor dat in het verlengde ligt van het in de vorige legislatuur opgestelde 'spijbelactieplan'. Als antwoord op een parlementaire vraag⁷ stelt de minister dat spijbelen en andere vormen van grensoverschrijdend gedrag op school vaak dezelfde oorzaken hebben en dus een gelijkaardige aanpak vereisen. Het actieplan

grensoverschrijdend gedrag op school voorziet in sensibiliserende, preventieve, begeleidende en sanctionerende maatregelen die gericht zijn op het nog beter in kaart brengen van de problematische afwezigheden en deze in te dijken. De vereiste samenwerking tussen onderwijs en diverse andere actoren en beleidsdomeinen, zoals welzijn, justitie en de medische sector bleef behouden. Daarnaast wordt specifiek aandacht besteed aan een aantal bijzondere doelgroepen waarvoor extra inspanningen nodig zijn. Het opzet van het nieuwe actieplan is een tegemoetkoming aan de noden waarvoor de scholen zich hoe langer hoe meer geplaagd zien. Het artikel van Evi Neven en Emilie Le Roi focust in het bijzonder op de inhoud van het nieuwe actieplan.

III. HERSTELGERICHT WERKEN OP SCHOOL

4. Eerder reeds stelde 'Limits vzw' op vraag van de Minister van Onderwijs het *Beleidsplan ter Preventie en Bestrijding van Geweld, Pesten en Ongewenst Seksueel Gedrag op School* op met herstelgerichte methodieken als ondersteunend werkinstrument voor scholen bij de toepassing van de wet van 11 juni 2002 ter bescherming van werknemers tegen geweld, pesterijen en ongewenst seksueel gedrag op het werk, i.c. de schoolcontext.

Deze wet verplicht werkgevers een preventief en curatief beleid te voeren. Het beleidsplan bevat zowel een *preventieplan* voor personeelsleden als een *interventieplan*. Dit interventieplan werd opgevat als leidraad voor tussenkomsten ter bescherming van leerlingen tegen geweld, pesten en ongewenst seksueel gedrag op school en kent een tweeledige focus, met name geweld, pesterijen en ongewenst seksueel gedrag met of tussen personeelsleden van een school onderling en mogelijke interventies en maatregelen die er op school voor leerlingen met betrekking tot pesten kunnen genomen worden⁸. Sinds 1997 verzorgt 'Limits vzw' bovendien in opdracht van het ministerie van Onderwijs het *Steunpunt Ongewenst gedrag op school* dat als belangrijke opdracht heeft een laagdrempelig en ruim toegankelijk aanspreekpunt te zijn voor alle personen en instanties die betrokkenen zijn bij het onderwijsgebeuren. Tina Scholiers gaat in haar artikel verder in op de rol van de directie in het voorkomen en aanpakken van ongewenst gedrag naar personeelsleden.

In de remediëring dient het herstelgericht werken op school de nodige aandacht te krijgen, gericht op het herstel van beschadigde relaties naar aanleiding van conflicten of normovertredend gedrag. Lieve Balcaen toont aan hoe een herstelgerichte schoolcultuur, die gebaseerd is op een waarderende en positieve pedagogische grondhouding, kan evolueren naar een participatief schoolklimaat met vertrouwen in de oplossingscapaciteiten van leerlingen, ouders en leerkrachten. Een consortium professionals engageerde zich tot de oprichting van een platform dat openstaat voor ieder die werkt rond herstelgerichte methodieken.

5. De herstelbemiddeling en het herstelgericht groepsoverleg werd opgenomen in de wetgeving. Een overzicht van het jeugdbeschermings- en jeugdsanctierecht kan u lezen in het artikel van Bart De Smet.

Wat echter met geweld gepleegd tegen leerkrachten? De *CAO IX* die afgesloten werd in 2010 verplicht de inrichtende machten te zorgen voor voldoende juridische bescherming voor haar personeelsleden in het niet-hoger onderwijs. Elke inrichtende macht dient voor al

haar personeelsleden in de uitoefening van hun functie een verzekering af te sluiten inzake burgerlijke aansprakelijkheid en rechtsbijstand met als doel hun personeelsleden in de uitoefening van hun functie te verzekeren voor het geval dat de burgerlijke aansprakelijkheid van de personeelsleden in het gedrang komt of zij gevat worden door een juridische procedure.

Een inrichtende macht moet daarnaast de nodige juridische bijstand voorzien als een personeelslid omwille van een feit dat rechtstreeks verband houdt met de uitoefening van zijn opdracht ten laste van een derde een vordering tot schadevergoeding instelt voor fysieke of materiële schade of de daaruit voortvloeiende morele schade. Deze bepaling uit de *CAO IX* (punt 3.3 van het protocol) werd opgenomen in de regelgeving in de decreten rechtspositie en is van kracht sinds december 2010.

IV. AANDACHTSPUNTEN VOOR ONDERZOEK EN BELEID

6. In het *Vlaams Actieplan Kinderrechten* voor de periode 2011-2014 roept het Kinderrechtencommissariaat de beleidsverantwoordelijken op om minderjarigen en volwassenen te sensibiliseren en de gevolgen van verschillende vormen van geweld, in het bijzonder psychisch geweld en emotionele verwaarlozing, te erkennen.

Vanuit de ombudsklachten stelt het Kinderrechtencommissariaat vast dat scholen niet adequaat genoeg reageren op pestgedrag tussen leerlingen onderling en tussen leerlingen en leerkrachten. Het probleem wordt vaak herleid tot een individueel probleem van weerloosheid van het kind in kwestie. Elke school moet dan ook waakzaam zijn voor de pestproblematiek en een degelijk pestbeleid uitwerken. Er is nood aan acties tegen pestgedrag op school die bijdragen tot een degelijk uitgewerkt constructief en positief schoolbeleid. Geweld of pestgedrag op school is immers niet alleen een zaak van de betrokken leerlingen of leerkrachten, maar ook een zaak van de school. Een degelijk pestbeleid valt samen met het werken aan een positief schoolklimaat en –beleid. Boeiende activiteiten en een grote betrokkenheid van leerlingen en leerkrachten maken het verschil. Het Kinderrechtencommissariaat ziet als belangrijke uitdagingen voor het onderwijs, naast het optrekken van de resultaten van de zwakst presterende leerlingen en het niet langer reproduceren van de sociale ongelijkheid, ook het opkrikken van het welbevinden van de leerlingen. Het jaarverslag 2010 van het Kinderrechtencommissariaat vestigde de aandacht op het respect voor de mening van kinderen. Leerlingen hebben geen vorm van verdediging of rechtsbescherming als ze een sanctie krijgen die in strijd is met hun menselijke waardigheid, het proportionaliteitsbeginsel.

Uit de klachten bij het Kinderrechtencommissariaat blijkt dat minderjarigen in uiteenlopende contexten te maken krijgen met geweld. In de bemiddelingsopdracht wordt rekening gehouden met de posities, rechten en plichten van alle partijen en het kinderrechtenverdrag als toetsingskader gehanteerd wordt. Het kinderrechtencommissariaat streeft naar de maximale toepassing en uitdieping van de rechten van minderjarigen en een duidelijk statuut met de rechtswaARBorgen van leerlingen.⁹ Het onderzoek "*Geweld gemeld en geteld*" van het Kinderrechtencommissariaat van september 2011 en de aanbevelingen voor een integraal en positief preventiebeleid komt aan bod in het artikel van Bruno Vanobbergen en Lieven De Rycke.

V. NAAR EEN VERNIEUWDE LERARENOPLEIDING

7. Welke mogelijkheden zijn er om de scholen en de leerkrachten beter te ondersteunen in de preventie van geweld en conflicten. Kan er van scholen verwacht worden dat zij alle conflicten en zorgen in de samenleving oplossen of opvangen? Het begrip 'schuldig verzuim' en de juridische connotatie ervan wordt alvast verduidelijkt in de bijdrage van Philip Traest. In welke mate dient de overheid en in het bijzonder het departement onderwijs een rol te vervullen in het veiligheidsbeleid van scholen, specifiek ter preventie van geweld? Het thema 'herstelgerichte methodieken' werd tijdens het schooljaar 2010-2011 geselecteerd als prioritair thema bij de nascholing en vorming van leerkrachten, om de scholen nog bewuster te maken van het belang van een herstelgerichte aanpak van incidenten. Leerkrachten dienen voorbereid te zijn of te worden op de omgang met antisociaal gedrag van leerlingen. In de loop der jaren wijzigden de omgangsvormen op school, tussen leerlingen onderling en tussen leerkrachten en leerlingen¹⁰. In het bijzonder jonge leerkrachten zijn niet altijd gewapend vanuit de lerarenopleiding om adequaat te reageren op probleemsituaties.

Een concrete suggestie voor de nascholing van onderwijzend personeel wordt gegeven door Gracienne Lauwers die in haar artikel pleit voor duidelijkheid over het juridische kader waarbinnen het onderwijzend personeel aan de slag moet en vorming over het juridisch kader van toepassing op probleemsituaties op school waardoor de doelgroep vertrouwd wordt met het juridische kader voor probleemsituaties die zich voordoen binnen het proces van leren, interactie, communicatie, en vorming. De juiste kennis, vaardigheden en attitudes stimuleren bovendien een vlotte samenwerking tussen juristen en onderwijzend personeel.

VI. DE NOODZAAK VAN PROTOCOLLEN

8. De handleiding 'Pesten en geweld op school: handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid' ondersteunt schoolteams, en in het bijzonder de directies, bij de uitbouw en het versterken van het schoolbeleid. Centraal thema is ook hier de aanpak en preventie van pesterijen en andere vormen van antisociaal gedrag binnen de school en haar directe omgeving om zo te komen tot een integrale benadering van en een duurzame oplossing voor het pesten en geweld op school.¹¹

De nood aan een handelingsprotocol op school voor de bescherming van de integriteit van het kind wordt verduidelijkt in het artikel van Christel De Craim. Het opstellen en het implementeren van een dergelijk protocol heeft volgens haar echter zin indien breed maatschappelijk werk gemaakt wordt van een geweldloze en respectvolle omgang met kinderen. Het *protocol kindermishandeling justitie – welzijn* bevat naast een stappenplan een gedragscode die geldt als richtlijn voor de hulpverleningssector en de politieke en gerechtelijke sector.¹²

Dat een protocol alleen vaak niet volstaat wanneer er sprake is van seksuele misdrijven wordt verduidelijkt in het artikel van Erika Frans. Het *Vlaggensysteem* dat Sensoa als Vlaams expertisecentrum in 2010 introduceerde kan in scholen gebruikt worden als concreet hulpmiddel bij seksueel overschrijdend gedrag. Ook het *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* dat Sensoa en Child Focus samen opstelden kan in de scholen gehanteerd worden ter ondersteuning van het beleid of de aanpak. Zoals blijkt uit het artikel van Hannelore De Clercq, Ruth Borms en Sandra Van Den Eynde vormt het raamwerk ook een houvast voor scholen in de begeleiding van leerlingen en leerkrachten met HIV.

9. Wim D'Haese focust in zijn bijdrage op de rol en aanpak van de politie bij een melding of tussenkomst in de school bij grensoverschrijdend gedrag en de bevoegdheid van het stellen van daden van opsporing binnen een schoolcontext en binnen de geldende wetgeving.¹³ Het artikel van Frank Verbruggen en Ann Bailleux over specifieke casussen van controle en doorzoeking van persoonlijke spullen in onderwijsinstellingen en de juridische complexiteit van minderjarigheid in dit verband wordt opgenomen in het volgend nummer van *T.O.R.B.*. Onderwijsinstellingen zijn gebonden aan de naleving van de privacywet, de bescherming van de persoonlijke levenssfeer en de bescherming van persoonsgegevens bij de verwerking van vertrouwelijke informatie. De betreffende wetgeving en de impact ervan binnen de onderwijscontext wordt verduidelijkt in het artikel van Lena Van Slycken. Als we de grens overschrijden zien we dat ook in Nederland de wetgever zich geplaatst ziet voor een veelheid aan conflictsituaties binnen de schoolcontext. De zorgplicht in hoofde van de school is vaak de maatstaf voor civiele rechters voor het aftoetsen van het handelen of nalaten van een school bij delicten over veiligheid op school. Sinds jaren worden door de Nederlandse overheid instrumenten aangereikt om een veilig schoolklimaat te creëren of te bestendigen. Niels Noorlander licht de zorgplicht naar Nederlands onderwijsrecht toe aan de hand van concrete casussen en recente rechtspraak.

VII. TENSLOTTE

10. Ter voorbereiding van het congres *Geweld op school : de bescherming van de integriteit van het kind* werden in februari en maart 2012 een aantal *rondetafelgesprekken* georganiseerd¹⁴ met directies uit het basis en secundair gewoon en buitengewoon onderwijs.

Centraal stond de vraag in welke mate en onder welke vorm geweld op school voorkomt. De samenvatting van deze gesprekken met een overzicht van de preventie en remediërende maatregelen wordt opgenomen in een volgend *T.O.R.B.*-nummer.

Endnotes

- * Prof. dr. Jan De Groof is voorzitter van het Interuniversitair Centrum voor Onderwijsrecht.
- ** Inge Willems is adjunct van de directeur bij het departement Onderwijs en beleidsmedewerker op het regeringscommissariaat bij de UA en de UHasselt.
- 1. European report on preventing violence and knife crime among young people, 2010.
- 2. De bijdragen aan deze studiedag werd gepubliceerd in het Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid, 1999-2000, nr. 1-2, 151p.
- 3. Zie Antwoord op Parlementaire vraag nr. 523 van 13 juli 2011.
- 4. Onder leiding van prof. dr. Nicole Vettenburg.
- 5. Zie schriftelijke vraag nr. 584 van 2 september 2011.
- 6. 'Noli me tangere'. Over schuldig verzuim t.a.v. de aantasting van de fysische en morele integriteit van de leerling – een inleiding, Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid, 1999-2000, nr. 1-2, p. 3-16.
- 7. Parlementaire vraag nr. 168 van 22 november 2011.
- 8. Zie tevens Vlaams Parlement, Schriftelijke Vraag nr. 373 van 21 april 2011.
- 9. Vlaams Actieplan Kinderrechten 2011-2014, stuk 1238, nr. 1, 27 juli 2011.
- 10. Zie Parlementaire vraag nr. 1624, nr. 1653, nr. 1704 van 7 april 2011.
- 11. Pesten en geweld op school: handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid, Gie Deboutte in opdracht van de minister van Onderwijs en Vorming, augustus 2008.

-
12. Zie ook het artikel 'Les parents, l'école, la police et le parquet : quelle articulation autour de l'enfant?', Journal du Droit des Jeunes, nr. 270, december 2007 en het artikel 'Les magistrats de la jeunesse en colère, Journal du Droit des Jeunes, nr. 265, mei 2007.
 13. Zie in dit verband ook het artikel 'Police à l'école: un acteur légitime en matière d'assuétudes?', Journal du Droit des Jeunes, nr. 287, september 2009 en het artikel 'Police : nouvel auxiliaire scolaire?', Journal du Droit des Jeunes, nr. 265, mei 2007.
 14. Onder moderatie van Lieven De Rycke, beleidsmedewerker op het Kinderrechtencommissariaat.

INTEGRITEIT VAN DE LEERLING ... SCHOLEN 'MAAK HET VERSCHIL', TEGEN DE STROOM IN!

Jan Decuypere

Uitgangspunten :

Als pedagoog en therapeut ben ik beïnvloed en sterk geïnspireerd door verschillende denkkaders : het contextueel denken en handelen van Nagy (en vele denkwijzen die onder de verschillende dimensies zijn te vatten), de gedachten van Jaap Kruithof, het oplossingsgericht denken en handelingsgericht werken (Pameijer), het denken in termen van talenten, het systeemdenken (Senge, Scharm, Jutten), de interactietheorie van Leary/ Cuvelier, de 'Nieuwe Autoriteit' van Haim Omer, Gentle Teaching van John McGee, LSCI in Vlaanderen via Franky D'Oosterlinck binnen gebracht, het 'Pedagogisch Manifest' van Korthagen als belangrijkste.

Als integriteit 'ongeschonden toestand' (Van Dale) betekent, is het thema van deze denkoefening enerzijds de vraag hoe we deze kunnen vrijwaren en anderzijds een onderzoek naar hoe deze schendingen kunnen worden vermeden of als ze er toch al zijn, binnen de school niet worden versterkt.

Het thema 'integriteit van de leerling' is een ruim thema en kan zich niet beperken tot 'de leerling'. Integriteit als 'ongeschonden toestand' is een relationeel begrip : namelijk het (on)geschonden zijn verwijst naar omgevingen, anderen, die al of niet 'schenden'.

Het schenden kent twee vormen, namelijk schendingen door het leven aangebracht (natuurrampen, ...) en waarvoor niemand persoonlijk verantwoordelijk is, en schendingen door mensen elkaar aangedaan, relationeel bepaald.

Samen met Nagy willen we stellen dat de relatie tot de ander de basis vormt van ons bestaan - mensen zijn op een fundamentele manier afhankelijk van elkaar. Nagy onderscheidt deze existentiële, ontische afhankelijkheid van functionele afhankelijkheid, waarbij de functie van de ander vastligt en men hem enkel om zijn functie nodig heeft. Iemand kan pas volledig mens worden door in relatie te treden met anderen. Zonder deze relatie heeft het leven geen zin. De mens heeft de ander nodig om zijn eigen identiteit te vormen en dus autonoom te kunnen bestaan.

Bewaren, beschermen, verzorgen van de integriteit van kinderen en jongeren kan dus alleen in relatie met anderen; waarbij de volwassen opvoeders de verantwoordelijke partners zijn van het kind.

We willen spreken over kinderen en jongeren in plaats van hen te verengen tot 'leerling' of 'lerende'. Ze zijn immers vooral mens enerzijds en anderzijds zijn ze ook leraar; voor zichzelf, hun 'mede-lerenden' en 'dé leraar'.

In tweede instantie willen we de integriteit van de jongere in relatie brengen met de integriteit van de leraar (het team), de integriteit van de leidinggevende(n) in en 'uit' de school, de integriteit van de ouders en tot slot de integriteit van de maatschappij. Er is een sterke onderlinge beïnvloeding, een wederkerige relatie waarin de ene de andere ondersteunt, voedt, in de evolutie om de integriteit te kunnen bewaren.

Daarnaast willen we integriteit ook plaatsen in een intergenerationeel perspectief : de mate van integer zijn (geschonden zijn) wordt mee bepaald door de groei doorheen de verschillende generaties. De mate waarin men betrouwbaarheid heeft ervaren geeft meer of minder vrijheid om integer te zijn en de integriteit van anderen te vrijwaren en ondersteunen. Dit betekent dat wanneer integriteit wordt/werd geschonden dit voor alle betrokkenen (leerling, leraar, leidinggevende, ouder, maatschappij) moet gezien worden als een gevolg van de evolutie van de eigen context (= de dynamische en ethische verbondenheid van de mens ...). Dit biedt verklaringen voor het heden maar mag niet gezien worden als een vrijeleide voor welke handelingen dan ook. Het is de start van een proces van zelfreflectie,

bewustzijn en het verleden ombuigen naar constructief handelen in de toekomst. De verantwoordelijkheid ligt hier in eerste instantie bij de volwassenen, in tweede instantie bij kinderen en jongeren. Hun ontwikkelingsniveau op alle terreinen van hun ontwikkeling zal de mate van aanspreekbaarheid en/of aansprakelijkheid bepalen.

In de denkoefening betreffende de integriteit van de leerling, hoe deze 'belaagd' wordt en hoe deze met 'waakzame zorg' kan omgeven worden, vertrekken we dan ook niet van de 'leerling'/jongere zelf maar vanuit zijn omgeving.

Immers, jongeren die niet integer zijn worden vaak met de vinger gewezen en worden zelf verantwoordelijk gesteld voor het herstel er van. Het is een kweekvijver voor parentificaties, het kind moet als het ware bij machte zijn om zelf de schade te herstellen die de omgeving heeft aangebracht. We pleiten dan ook voor een beweging van de integere maatschappij naar de jongere toe. Op die manier maken we ook komaf met de 'het-kind-centraal' gedachte. Het kind losmaken van zijn context maakt hem eenzaam en niet verbonden; iedereen die verantwoordelijkheid draagt moet het kind 'omarmen' en zich centraal plaatsen. We willen hier Winnicott citeren 'Onaangepaste kinderen zijn kinderen aan wie de omgeving zich in aanvang niet (voldoende) heeft weten aan te passen' en dus ook omgekeerd.

'Dé' maatschappij in of uit de school ?

In het net gepubliceerde boek van en over Jaap Kruithof 'Teksten voor de toekomst' krijgen we ook stof tot nadenken : klimaatcrisis, bankencrisis, financiële crisis hebben de 'productie van menselijk afval' zo groot gemaakt dat de weg naar sociale conflicten (klimaatopwarming, migratiestromen, onveiligheid, ...) open ligt. Ook Redl en Wineman nemen de treurige term 'menselijk afval' in de mond wanneer ze 'kinderen die haten' beschrijven en dit ruim 50 jaar geleden. De verhouding onderdrukker-onderdrukte die hij schetst is ons ook bekend (Paulo Freire – Pedagogiek van de bevrijding). Vanuit die verhouding kan niet opgevoed worden, kan de school, de leraar geen medestander van alle kinderen worden.

Als we met Paul Verhaeghe nog enkele tendensen mogen opmerken die de mens, de opvoeder, de school beïnvloeden : hij stelt dat 'het wrede is dat succes en materieel gewin ook de criteria geworden zijn waaraan wij onszelf afwegen. Elke mislukking op dat vlak is een persoonlijk falen' (DeMorgen 17.03.2012). Niet het harde werken maakt mensen ziek maar de vernieling van het intermenselijke vertrouwen, het hypercompetitieve, paranoïde en individualistische. Dan ben je een loser of gestoord en krijg je een label en wat medicijnen tegen angst en depressie. Het label als reductie van een opgroeiende mens tot een stoornis, weg van de complexiteit die deze mens is en weg van de groeimogelijkheden die in die complexiteit liggen.

Hij stelt dat regeringen het 'marktmodel' hebben opgedrongen aan de zorg en het onderwijs. In het onderwijs moeten leerlingen 'hun competenties kapitaliseren' en 'bedrijfsklaar' uit de onderwijsfabriek rollen. De praktijk zou echter aangeven dat 'het niveau daalt' en het gebruikte model faalt (1 op 7 jongeren verlaat de school zonder diploma – een groot aantal leerlingen heeft geen school - 1 op 9 volwassenen neemt antidepressiva – bijna 1 op 7 Belgen leeft in armoede). De computer die veel overneemt qua kennis en de wetenschap dat praktijk op de werkvloer wordt geleerd, creëert ruimte om kinderen en jongeren een brede vorming te geven waar plaats is voor wat waardevol is in de groei van jonge mensen naar volwassenheid. In het GO! schuiven we daarvoor met enige fierheid het 'Waardenboek' naar voor.

Verhaeghe pleit voor een antwoord op de eenvoudige vraag 'Wat is goed voor mij en de mensen die ik graag zie?' of 'wat doet mij en de mensen die ik graag zie deugd?'. Vanuit de 'innerlijke gesteldheid' die aan de basis ligt voor de keuze om leraar te worden is er het volste vertrouwen dat dit een goed gespreksonderwerp is voor de lerarenkamer, de klas, het bureau van de directeur. Van daaruit school heruitvinden moet een bijzonder aangenaam gebeuren zijn. Op die manier gaan 'economie en psychotherapie' weer naar de achtergrond en worden vervangen door het gezamenlijk bouwen van een groep mensen aan een schoolgemeenschap waar kinderen en jongeren, leraren en ouders, samen bepalen wat hun missie is en hoe ze hun persoonlijk en sociaal-cultureel kapitaal willen waarmaken. Het vraagt een grote vorm van empathie om elkaar te begrijpen, om meerzijdig partijdig te kunnen zijn.

'Dé' school denkt op die manier na welke omgeving ze wenst te creëren voor de jonge mensen die daar heel wat van hun jeugd doorbrengen. Een positief alternatief voor de destructieve bewegingen er buiten. Een volwassen verbondenheid tussen verschillende generaties die passie en talenten laat ontluiken en groeien. Minder hiërarchie en meer gemeenschappelijk engagement kunnen dit waarmaken.

'Dé' school mag ingaan tegen het falende maatschappelijk model : het mag zichzelf een geweten aanmeten vanuit de opdracht om jonge mensen te laten groeien in die kwaliteiten die voor mensen belangrijk zijn. De school mag het verschil maken en zoeken hoe het een eigen samenlevingsmodel uitbouwt voor kinderen en jongeren op basis van andere waarden. Op die manier kan de school een mini-maatschappij (met dank aan August Bal) in de maatschappij ontwikkelen die alleen die invloeden toelaat die groeikansen bieden. Het kan de nieuwe generatie leren wat democratie betekent, hoe een rechtvaardige maatschappij kan worden gerealiseerd door samen een waardenvol samenleven te bedenken die de huidige kloof tussen leerkracht en leerling (vertrokken en teveel versterkt door de asymmetrische relatie tussen volwassen opvoeders/leraren en kinderen/jongeren) vervangt door een verbondenheid op basis van verantwoordelijkheden. Er moeten dus plaatsen en tijden zijn waar alle betrokkenen elkaar spreken en beluisteren.

Speciale aandacht moet er zijn voor de gezinnen die 'benadeeld door het leven' de school binnenstappen : de vertegenwoordigers van de armoedebeweging nemen steeds meer het woord om te tonen hoe zij 'geschonden' werden, dat ook zij een goed leven willen, dat ook zij hun kinderen goed willen opvoeden, maar ze verschijnen met achterstand aan de start van het opvoedings- en schools verhaal. GOK-beleid poogt hier iets aan te doen met wisselend succes. Om de verschillen tussen rijk en arm niet nog groter te laten worden dienen scholen daar nog meer op in te zetten : het investeren in het psychologisch, sociaal-cultureel kapitaal vraagt voor deze groep extra zorg binnen de scholen. Er zou kunnen gedacht worden aan de uitbreiding van de onderwijstijd voor deze groepen : projecten in het buitenland (oa KIPP-scholen) tonen aan dat mits het engagement (betrokkenheid) van de leraren en kwalitatief hoogstaand onderwijs er een duidelijk lange-termijn-rendement is. Dit 'effectief onderwijs' houdt in : hoge verwachtingen stellen, positieve bekrachtiging om het zelfvertrouwen te vergroten, goede instructiekwaliteit, continuïteit in het leren en een motiverende context met behulp van verrijksactiviteiten. Anderzijds dienen de ouders ook in dit verhaal betrokken te worden zodat dit ook hun verhaal wordt.

De school mag en moet alle kinderen en jongeren 'vasthouden' ('een vogel kan maar uitvliegen als hij een nest heeft'), moet iedereen (kinderen/jongeren, ouders en leraren) laten deelnemen aan alle facetten van het project, proces school : handelingsplan en

schoolwerkplan moeten eigenaar zijn van alle betrokkenen omdat ze er samen hebben over nagedacht, samen hebben over gesproken, samen het proces van oriënteren, uitvoeren en reflecteren hebben bedacht en gerealiseerd. Vasthouden betekent ook aan kinderen en jongeren de boodschap geven dat ze mogen blijven : tegen het stapsgewijze de uitgang tonen 'volgkaart-gedragskaart-contract-sanctieX-tuchtmaatregelY-buiten' volgtrajecten opstellen samen mét het kind/de jongere én zijn gezin om doelgericht te werken aan een sterker IK. Een groeipad ontwikkelen dat niet alleen de schoolse vaardigheden inhoudt maar ook aandacht geeft aan de andere ontwikkelingsdomeinen. De andere (stapsgewijs-naar-buiten) weg beknot immers het engagement van alle partijen. Het ligt in de lijn van het verhaal van het B-attest : omdat deze uitweg bestaat wordt onbewust en onbedoeld de inspanning voor het A-attest kleiner, of eventueel de weg naar het buitengewoon onderwijs : aanbod creëert een vraag. Voor de spijbelaars dient een traject te worden uitgezet om hen er weer bij te halen.

Daartegenover : engagement helpt verbondenheid ontwikkelen. Engagement zegt een weg te willen vinden, wil problemen niet banaliseren tot doorverwijzen, spreekt over eco in plaats van ego, spreekt over engagement in plaats van een 'morele winterslaap' (begrip van J. Kruijthof), zoals zichtbaar in de vele soaps en reaty-series. 'Verantwoordelijkheid is het mooiste wat de mens bezit' zegt dezelfde Kruijthof; dit afpakken is de mens vernietigen, ook al is onder druk van een soort schijnprogressiviteit deze verantwoordelijkheid verzwakt. De school moet een groep zijn die zich, samen met ouders, opnieuw responsabiliseert tegenover kinderen/jongeren en de ruime samenleving (kosmos inbegrepen!).

Dit engagement mag zich niet uitdrukken in een roep om meer middelen, meer personeel, meer plannen, meer te meten, ... deze zijn belangrijk maar slechts secundair. Primair is het geloof, engagement, de verantwoordelijkheid en dit mag de school zich niet laten afpakken, ondanks het feit dat de beweging reeds geruime tijd is ingezet : meer time-outprojecten, meer plaatsen in de jeugdzorg en kinder- en jeugdpsychiatrie tonen de 'doorverwijstenden'. (De roep naar meer plaatsen in onze gevangenissen ligt wellicht in dezelfde lijn.) Te vlug gelooft men dat het op andere plaatsen beter zal gaan. In plaats van expertise binnen te halen, op te bouwen, op de verantwoordelijke plaats zorg uit te bouwen en zo een radicaal 'ja' uit te spreken tegenover kinderen en jongeren.

Of zoals Ramses Shaffy zingt 'we zullen doorgaan met de stootkracht van de milde kracht'.

De wereld van opvoeders : leerkrachten en ouders :

'De autoriteit van de leraar schaadt maar al te vaak degenen die leren willen' Cicero.

In de eerste plaats mogen we verwachten dat de leraar zijn job goed (uitstekend) doet : als lesgever didactische hoogstandjes plegen, eigentijds onderwijs dat gebruik maakt van de recente inzichten met betrekking tot leren (sociaal constructivisme, Marzano,). Als leraar contact zoeken met de lerende en de pedagogische relatie waarmaken. Een supportersgroep samenbrengen die ondersteunend is voor het kind, de jongere, de leerling. Het kind, de jongere in zijn lerende positie brengen/houden is ook van essentieel belang : velen worden gezien als storend, lastig, beperkt, ... en niet meer als leerling, lerende ... integriteit schenden kan door het kind, de jongere niet meer als lerende te zien, ook al is dit slechts één facet van zijn bestaan.

Er is nood aan 'krachtige' opvoeders : opvoeders die er in slagen om in hun volwassen positie te gaan staan (niet in de kind of ouder-positie die ook deel van hen uitmaakt); die

vanuit die volwassen positie bewust met hun eigen destructief recht omgaan zodat dit buiten de opvoedingsrelatie blijft.

Otto Sharmer spreekt over de 'innerlijke gesteldheid', de plek van waaruit mensen te werk gaan, de innerlijke bron waar alle activiteiten (dus ook relaties) ontstaan. Dat deze door het relationeel parcours ingekleurd is, spreekt van zelf. Dat we een reflectieve ingesteldheid naar deze innerlijke gesteldheid mogen verwachten van elkeen die professioneel met kinderen en jongeren omgaat willen we ook als een vanzelfsprekendheid stellen.

Het bewustworden en aansturen van de 'innerlijke gesteldheid' sterkt de eigen integriteit en op die manier ook deze van kinderen en jongeren. Het werk van Popov, de Deugdenboeken voor ouders en voor de school geeft richting aan de opvoeding. Het verbindt alle betrokkenen in een positief groeiproces.

Het geloof in eigen kracht binnen die opvoeding en het geduld om dit langdurend proces op te nemen maakt dat 'gewonisten' (ipv 'specialisten') heel wat aankunnen. We merken een gebrek aan deze kracht (door twijfel ?) om ook binnen de school opvoeding als essentieel werk van de begeleiders te zien, nochtans één van de basiscompetenties van de leraar. Het stemt tot nadenken wanneer leraren opvoeding op school als een 'ander' gegeven beschouwen als de opvoeding 'buiten' de school : op school wordt gesanctioneerd, vergelding gezocht, vernederd, (zie onderzoek geweld, gemeld en geteld) ...; de leraar verschijnt hier dan met zijn persoonlijke kwetsuren want hij is ontgoocheld, gekwetst, beledigd, ... door het kind of de jongere en plaats deze laatste dan in de schuld. De leraar mag 'mens' blijven en mag liefdevol omgaan met de 'leerlingen' die ook mensen zijn en recht hebben op waakzame zorg, connectedness, voeding vanuit het hart. Kinderen en jongeren krijgen de toestemming om de volwassenen zo te benaderen, te veranderen, zodat ze hen die kansen bieden en grenzen stellen die ze nodig hebben om te ontwikkelen. Zo is opvoeding geen bedreiging maar een mogelijkheid.

Om dit project te kunnen waarmaken in relatie met het eigen levensplan dient er heel wat zorg te gaan naar de leerkracht : in de eerste plaats actieve zelfzorg door zelfbewust het eigen levensplan helder te maken, de innerlijke gesteldheid te kennen, de eigen ongeschonden toestand te bewaren of te herstellen. Dit biedt kansen om de leraar meer als professional binnen het opvoedingsverhaal te plaatsen zonder de persoonlijke thema's te moeten verhalen op 'de leerlingen'.

We durven graag denken in de stroming van het oplossingsgericht denken in plaats van het bedenken en verfijnen van sanctioneringsbeleid. Overleg met teams over kinderen en jongeren met moeilijk gedrag vallen binnen de 10 minuten in gesprek over afspraken, reglementen en sanctioneren. Nochtans 'straffen en belonen' zijn weinig effectief in opvoedkundig perspectief. Assisenpleiter Sven Mary geeft analoge reflecties na hét proces dat de maand maart 2012 kleurde : de twijfel over de zekerheid van de intentie van de veroordeelde, de twijfel over de noodzaak van een maximumstraf van 30jaar voor de dader ... het gevoel van een terugkeer naar de middeleeuwen (oog-om-oog, tand-om-tand). Het is een moeilijke oefening om rechtvaardigheid en (rechts-)regels op elkaar af te stemmen. Het ene moet steeds een gevolg zijn van het andere en vice versa. Rechtsregels toepassen als bron van vergelding schaaft steeds de integriteit van iemand.

Bovenstaande opmerking in verband met straffen en belonen vraagt nog even nuancering : wanneer we mogen belonen vervangen door positieve betrokkenheid en positief bekrachtigen dan hebben we een betere formulering. Op die manier maken we kinderen en jongeren sterker. Wat betreft straffen blijven we trouw aan het standpunt dat het eerder

schade kan toebrengen aan een relatie dan deze te versterken, uiteraard op voorwaarde dat er relatie is.

Ook het groeien in bewust taalgebruik is noodzakelijk want ook met woorden straffen, vernederen, kwetsen we of verheffen, verbinden, geloven we. Positief denken, oplossingsgericht waarbij de uitgangspunten zijn : mensen hebben 'zelfhelende krachten', zelfhelende krachten zijn uniek voor iedere persoon, de oorzaak van een probleem zegt (vaak) niets over de oplossing, de mogelijkheid om keuzes te maken is essentieel.

Aangevuld met het denken over talenten, empowerment kan ook het evaluatiebeleid een andere weg inslaan : evaluatie van het aanwezige in plaats van het afwezige, van groei in plaats van tekorten. Geen afbraakmodel maar een kansenmodel.

Met de woorden van John McGee willen we mee de 'morality of consequences' vervangen door de 'morality of connectedness'. De psychologie van de onderlinge afhankelijkheid verbindt mensen in plaats van de roep om steeds vroeger onafhankelijk te zijn. De verbondenheid vraagt om zich niet te focussen op het 'verkeerde gedrag' maar op het hart : hartelijke, verbonden leraren in plaats van 'harteloze' gedragscorrigerende leraren. Dezelfde verbondenheid drukt Haim Omer vanuit een ander denkkader uit als 'waakzame zorg', de aanwezige opvoeder die zorgzaam waakt over zijn kinderen/jongeren. De nood aan verbondenheid noemt Korthagen in zijn manifest als één van de drie psychologische basisbehoeften van mensen.

Dit alles vindt zijn weerslag in het Pedagogisch Manifest van Korthagen. De essentie hiervan kunnen we (verkort) samenvatten in zijn 10 uitgangspunten : 1- elke mens verdient het om gesteund te worden in de eigen individuele ontwikkeling (...); 2- daarbij heeft iedereen (...)recht op een veilige en uitdagende omgeving , waarin het mogelijk is om (...) vorm te geven aan persoonlijke interesses en idealen; 3- idealen, inspiratie en persoonlijke kwaliteiten kunnen omgezet worden in acties hier-en-nu; (...) het is niet nuttig te wachten (...); 4- belemmeringen zijn excuus om niets te doen (...); 5- respect voor de vrijheid en eigen verantwoordelijkheid van eenieder is de basis voor samen leven en samen werken; 6- de dimensies van denken, voelen, willen en handelen zijn alle vier van belang in gezond individueel en collectief functioneren (...); 7- mensen hebben drie psychologische basisbehoeften, namelijk de behoefte aan competentie, autonomie en verbondenheid en die dienen richtinggevend te zijn in de vormgeving van onderwijs. (...); 8- dit alles vraagt om het met elkaar uitwerken van een heldere en handelingsgerichte visie op schoolniveau en klassenniveau, vanuit betrokkenheid en respect voor elkaar; 9- het omzetten van deze visie in concreet handelen impliceert een continu leerproces (...); 10- de effecten van toepassing (...) dienen regelmatig geëvalueerd te worden vanuit een brede visie op menselijke ontwikkeling (...).

Het uitbouwen van zorg (preventief en uitgebreid) BINNEN de scholen is werken aan de integriteit van allen. Nu hebben we veeleer een beweging buiten de scholen : meer time-outplaatsen/-projecten, meer vraag in de jeugdzorg, meer vraag in de kinder- en jeugdpsychiatrie.

We zijn ervan overtuigd dat (zowel) leerkrachten (als ouders) sterker moeten worden gemaakt om binnen scholen (en gezinnen) de nodige zorg te kunnen geven. Binnen de scholen moet leerkrachten kunnen terugvallen op een sterk leiderschap en ondersteunende collega's.

Integere schoolleiders zetten in op de 'ongeschonden toestand' : om deze te herstellen en te consolideren. Ook zij hebben een moeilijke opdracht gezien de vele relaties in hun scholen. De groei in gemeenschappelijke verantwoordelijkheid is hier een 'verlichtend' antwoord op.

Het kind/de jongere :

De voorafgaande lijn volgend kunnen we op die manier destructief gerechtigde aanspraken vermijden. Namelijk het contextueel denken (context = de dynamische en ethische onderlinge verbondenheid, verleden, heden en toekomst, die bestaat tussen mensen voor wie het bestaan van de ander op zich al betekenis heeft) biedt ons een relationeel-ethische dimensie aan waar begrippen zoals relationeel geven en nemen aan de orde zijn, loyaliteiten (= wederzijds ertoe doen op basis van trouw en betrouwbaarheid, op basis van verworven verdiensten, nagekomen verantwoordelijkheden en verplichtingen) de alle mogelijke conflicten en lasten daarbij.

Het begrip destructief recht ontstaat dan vanuit het intrinsiek recht van kinderen en jongeren om te worden verzorgd : intrinsiek destructief gerechtigde aanspraak escaleert tot een teveel recht evenredig met de mate waarin :

Het kind geen adequate koesterende zorg krijgt

De behoeften van het kind aan vertrouwen, toewijding en liefde worden uitgebuit

Het kind wantrouwen, oneerlijkheid en misleiding ontvangt in ruil voor zijn vertrouwen en toewijding

Het kind de schuld krijgt van het mislukken van relaties van volwassenen

Het kind, de jongere, is gerechtvaardigd de wereld van de volwassenen als zijn debiteur te beschouwen maar het staat echter niet in de positie om de wereld haar schuld te laten bekennen.

Het recht om herstel te eisen bij anderen voor wat iemand wordt/werd aangedaan wordt op die manier ontnomen; er wordt geen rekening gehouden met de werkelijke belangen van het kind of de jongere. Meer nog het kind of de jongere wordt gezien als iemand die daar toch niet veel last kan van hebben, het 'achter zich moet laten', dat 'niet altijd moet gebruiken als verontschuldiging' ... of nog indringender : er wordt verwacht dat het kind of de jongere zich 'inhoudt' zodat de volwassene niet opnieuw kwaad zou worden ... Op die manier worden kinderen geparentificeerd : ze worden verantwoordelijk gesteld voor de kwaliteit van de relatie met de volwassene; de volwassene die niet bij machte is om de zorg te geven die binnen de opvoeding noodzakelijk is voor de groei van het kind of de jongere. Leerlingenbegeleiders vertellen beschaamd dat ze soms meer beroep doen op het kind/de jongere om verandering te bewerkstelligen dan dat ze dit durven verhalen op de volwassen collega's; ook hier beleeft de leerling zich dan als de schuldige want door hem ...

De puberteit is de periode waar het voor vele jongeren allemaal lastiger wordt om te dragen : de zoektocht naar een eigen identiteit levert heel wat frustraties op en jammer genoeg beslissen heel wat jongeren om uit het leven te stappen; De last wordt vaak niet opgemerkt omdat jonge mensen nu eenmaal zo energievul in het leven staan. Waakzaamheid is geboden. In de BuSO-scholen voelt men dit ook heel sterk aan : vele jongeren werden 'uitgewezen' naar deze scholen en ontmoeten elkaar daar. Vele jongeren die weinig verbonden zijn samen geeft soms een bizarre groep jongeren : velen 'geschonden', destructief gerechtigd en weinig perspectief voor de nabije toekomst.

In 'het miskende kind in onszelf' geeft Gaby Stroecken een triestige lijst van kinderen bij de kindertijd niet onmiddellijk rooskleurig is te noemen : het miskende kind, het ongewenste kind, het vergiftigde kind, het vervangkind, het verzoenkind, het verwaarloosde kind, het genegeerde kind, het afgewezen kind, het opgeëiste kind, het niet-erkende kind, het opgeslorpte kind, het verlaten kind, het toegevoegde-waarde kind, het verwende kind, het mishandelde kind, het misleide kind ...

Dit miskennen door volwassenen (ouders, leerkrachten, trainers, jeugdleiders, ...) bestaat : weliswaar 'onmeetbaar' in aantal en intensiteit/graad van kwetsuren maar elkeen betrokken in werkcontexten met kinderen en jongeren kan verhalen aanbrengen die dit staven. De ernst van de kwetsuren staat onder andere in verhouding tot hun veerkracht maar er worden steeds sporen nagelaten.

We merken ook de verveling bij vele jongeren : de wereld van de school sluit vaak nauwelijks aan bij hun leefwereld. Vaak zijn de peers de enige binding en mogelijkheid tot 'fun'. Voor vele kinderen en jongeren is school niet de plaats waar iets te beleven valt, integendeel de verveling slaat toe. Verveling en banalisering van waarden doet de verantwoordelijkheid en het engagement van 'de leerling' vervagen.

Tot slot :

Net zo goed bestaat uiteraard de groep volwassenen die de integriteit van kinderen en jongeren wel bewaart en sterkt, uiteraard ... het is niet allemaal kommer en kwel. Dagelijks ontmoeten we betrokken en geëngageerde leraren die hun verantwoordelijkheden ernstig ter harte nemen.

De bekende start van vele lezingen met de uitspraak van Socrates (369 voor onze jaartelling) '*De kinderen van vandaag houden teveel van het leven. Ze hebben geen manieren, ze spotten met gezag, en ze hebben geen respect voor ouders. . . . Ik kan enkel vrezen wat voor afschuwelijke wezens het zullen worden.*' toont dat elke generatie van volwassenen zoekende is om het omgaan met en opvoeden van kinderen en jongeren vorm te geven.

Toch moet het onderzoek en de aanbevelingen uit het 'Geweld, gemeld en geteld' een oproep zijn om de professionaliteit van de leraar te vergroten. Dit mag starten in de lerarenopleidingen waar er meer aandacht is voor de beroepscompetentie 'de leraar als opvoeder'. Dit proces moet verder gezet worden in de scholen waar leidinggevend oog hebben voor het levensplan van zowel leraren als ouders en leerlingen. In de scholengroepen of grotere gehelen binnen de verschillende onderwijskoepels moeten dan de algemeen directeurs samen denken over de versterking van de groep directeurs.

Endnotes

* Pedagogisch begeleider buitengewoon onderwijs GO!

GEWELD OP SCHOOL: HET AANSPRAKELIJKHEIDS-EN VERZEKERINGSVRAAGSTUK

Britt Weyts*

4

Inleiding

1. Geweld op school is een realiteit. Dit jaar verscheen in de pers het bericht dat het aantal aangiftes van fysiek geweld op school de laatste tien jaar verdubbeld is.¹ Los van de eventuele strafrechtelijke afhandeling kunnen ook de burgerrechtelijke gevolgen groot zijn. Het slachtoffer zal immers vaak ook een burgerrechtelijke aansprakelijkheidsvordering instellen om zo schadevergoeding te verkrijgen voor de morele en/of materiële schade. Ook kan dit in heel wat gevallen wellicht bijdragen tot het verwerkingsproces.² Een moeilijkheidsfactor hierbij is zonder twijfel de verscheidenheid aan mogelijk betrokken personen. Recentelijk verschenen in de pers bijvoorbeeld berichten over leerlingen die beschuldigd worden van verkrachting van een medeleerling.³ Of denk aan een leerling die op school slagen en verwondingen toebrengt aan een leraar of medeleerling⁴ dan wel aan een derde tijdens een schooluitstap. Onmiddellijk komen er verschillende personen in het vizier die mogelijkerwijze burgerrechtelijk kunnen worden aangesproken: de dader zelf, de ouders (op voorwaarde dat de dader minderjarig was), de onderwijzer, de school en zelfs eventueel een vrijwilliger (stel bv. dat tijdens een klasuitstap enkele ouders mee gaan als begeleider). Het lijkt niet overdreven te spreken over een kluwen van aansprakelijke personen. Daarbij moeten we ons vervolgens ook de vraag stellen of eventueel een verzekeraar kan worden aangesproken wanneer één of meer van deze personen aansprakelijk wordt gesteld.

Afdeling 1: het aansprakelijkheidsluik

§ 1. De minderjarige

2. De vordering van het slachtoffer tegen de minderjarige tot het verkrijgen van schadevergoeding, zal juridisch gegrond zijn op de foutaansprakelijkheid (art. 1382 B.W.) Deze aansprakelijkheidsregel bepaalt dat een schuldbekwame schadeverwekker kan worden veroordeeld tot vergoeding van alle schade die werd veroorzaakt door zijn onrechtmatige daad. Aldus zal het slachtoffer de fout van de schadeverwekker in oorzakelijk verband met de schade moeten bewijzen.

3. Er geldt aldus een objectief en een subjectief element voor het vaststellen van de buitencontractuele fout, die worden vertaald in het vereiste van de onrechtmatige daad en de vereiste van toerekeningsvatbaarheid of schuldbekwamheid.⁵ De onrechtmatige daad omvat het onzorgvuldig handelen, nl. zich niet gedragen zoals het een normaal zorgvuldig persoon, geplaatst in dezelfde omstandigheden, betaamt. Ook de schending van een norm die een bepaald gedrag gebiedt of verbiedt, maakt een onrechtmatige daad uit. De toerekeningsvatbaarheid betekent dat de schadeverwekker uit vrije wil handelde of, anders gezegd, goed en kwaad van elkaar kan onderscheiden.⁶ Dat kan problemen opleveren wanneer de minderjarige erg jong is (de zgn. *infantes*). Het Hof van Cassatie vereist in ieder geval het oordeel des onderscheids voor de persoonlijke aansprakelijkheid.⁷ Dat wil zeggen dat de feitenrechter moet beoordelen of de minderjarige kennis had van het onrechtmatige karakter van zijn daden en daarmee rekening kon houden.⁸ Ook wanneer de (minder- of meerderjarige) schadeverwekker geestesziek is, kan de regel van de foutaansprakelijkheid

desgevallend geen toepassing vinden bij gebrek aan schuldbekwamheid. In dat geval kan art. 1386bis B.W. nog een uitweg bieden. Het betreft een billijkheidsaansprakelijkheid die de wetgever voor geesteszieke daders heeft ingevoerd.⁹

4. In bijna alle gevallen waarbij een leerling op school of tijdens een schooluitstap geweld pleegt, zal het aldus mogelijk zijn de leerling persoonlijk aan te spreken. De voorwaarde is het bewijs van zijn onrechtmatig gedrag en toerekeningsvatbaarheid. De minderjarigheid vormt immers geen bezwaar op burgerrechtelijk blak om een dader persoonlijk aan te spreken. Daarnaast zal het slachtoffer ook zijn schade en het causaal verband moeten aantonen.

In heel wat gevallen zal het evenwel financieel minder interessant zijn om de minderjarige persoonlijk aan te spreken, om de eenvoudige reden dat de financiële mogelijkheden van de minderjarige vaak beperkt zijn. Voor het slachtoffer kan het bijgevolg efficiënter zijn om andere 'toezichthouders' aan te spreken.

§ 2. De ouders

5. Ook wanneer een leerling op school schade berokkent, kunnen desgevallend de ouders worden aangesproken op grond van art. 1384 lid 2 B.W. De benadeelde zal moeten bewijzen dat de minderjarige aan hem schade heeft berokkend op onrechtmatige wijze. Wanneer dat bewijs geleverd is, worden de ouders vermoed een fout te hebben begaan in de opvoeding of het toezicht. Overeenkomstig art. 1384 lid 5 B.W. betreft het evenwel een weerlegbaar vermoeden. De ouders kunnen aldus aan aansprakelijkheid ontsnappen door te bewijzen dat ze geen fout begingen in de opvoeding en het toezicht.

A. De hoedanigheid van de ouders

6. Enkel de ouders kunnen worden aangesproken op grond van art. 1384 lid 2 B.W. Dit geldt ook voor de adoptieouders.¹⁰ Andere personen (bv. grootouders) niet¹¹: zij kunnen eventueel wel persoonlijk aansprakelijk worden gesteld op grond van art. 1382 B.W. Sinds 2006¹² kan een minderjarige ook worden geadopteerd door een gehuwd, wettelijk of feitelijk samenwonend koppel van gelijk geslacht of door de gelijkslachtige echtgenoot, wettelijk of feitelijk samenwonende partner van de ouder. Aldus moet thans aanvaard worden dat ook de 'vaders' of de 'moeders' van een schadeverwekkend kind aansprakelijk kunnen worden gesteld op grond van art. 1384 lid 2 B.W. Anders oordelen zou tot onrechtvaardige oplossingen leiden.¹³

Het feit dat de ouders gescheiden zijn, speelt in de regel geen rol. Gelet op het systeem van co-ouderschap¹⁴ wordt de gezamenlijke uitoefening van het ouderlijk gezag als uitgangspunt genomen. Dit zal echter vaak fictie zijn. Wanneer de ouders gescheiden zijn, zal *de facto* het gezag vaak door één ouder worden uitgeoefend. De rechtsleer heeft dan ook heel wat kritiek uitgeoefend op deze wet, voornamelijk steunend op de idee dat de wetgever te hoge verwachtingen koestert.¹⁵

Indien beide ouders inderdaad samen aansprakelijk worden gesteld, geldt de regel van de aansprakelijkheid *in solidum*.¹⁶ Evenwel zal dat niet altijd het geval zijn. Zoals gezegd, worden de ouders enkel vermoed aansprakelijk te zijn zodra het slachtoffer de

toepassingsvoorwaarden van art. 1384 lid 2 B.W. heeft bewezen. De ouders mogen het tegenbewijs leveren, waarbij de mogelijkheid bestaat dat slechts één ouder daarin slaagt.¹⁷

B. Minderjarig kind

7. De ouderlijke aansprakelijkheid geldt enkel voor hun kinderen die op het moment van de feiten minderjarig waren. Zodra het kind de leeftijd van 18 jaar bereikt, eindigt aldus de mogelijkheid om zijn ouders tot schadevergoeding aan te spreken. Wel kan de schadeverwekker dan nog steeds persoonlijk aansprakelijk worden gesteld op grond van art. 1382 B.W.

C. De onrechtmatige daad van het kind

8. De aansprakelijkheid van de ouders onderstelt een fout van de minderjarige. Hierboven werd reeds uiteengezet dat een buitencontractuele fout zowel een onrechtmatige daad (objectief element) als schuldtekwaamheid (subjectief element) vereist. Bij jonge kinderen kan dat laatste vereiste problematisch zijn, nu zij niet steeds uit vrije wil zullen handelen. De regel van art. 1384 lid 2 B.W. werd evenwel precies ingevoerd om aan de slachtoffers een schadevergoeding te garanderen. Om te vermijden dat het slachtoffer onvergoed zou blijven wanneer de schade werd veroorzaakt door een minderjarige die het oordeel des onderscheids nog niet bereikt heeft, doet de rechtspraak een beroep op het begrip 'objectief onrechtmatige daad'.¹⁸ Dit wil zeggen dat het voor de aansprakelijkheid van de ouders voldoende is dat de jongere onzorgvuldig heeft gehandeld. Of de minderjarige al dan niet schuldtekwaam of toerekeningsvatbaar was op het moment van de feiten, speelt verder geen rol.¹⁹ Het subjectieve element van de fout wordt aldus geschrapt. Zo begaat een kleuter bijvoorbeeld een objectief onrechtmatige daad wanneer hij op de speelplaats met een zuigrietje in het oog van een andere kleuter steekt.²⁰ In dezelfde zin werd geoordeeld over de leerling die tijdens het ijsschaatsen een medeleerling achtervolgt en uiteindelijk deze verwondt door tegen hem te vallen.²¹

D. Schade aan een derde

9. Het aansprakelijkheidsvermoeden van art. 1384 lid 2 B.W. bestaat enkel in het voordeel van derden die schade lijden en geldt aldus niet in de verhouding tussen ouders en kinderen.

E. Tegenbewijs

10. Wanneer de toepassingsvoorwaarden zijn bewezen, geldt er in hoofd van de ouders een vermoeden van aansprakelijkheid wegens een fout in de opvoeding of het toezicht.²² Zij kunnen dat vermoeden weerleggen door een dubbel tegenbewijs, nl. door het bewijs van voldoende toezicht en het bewijs van een goede opvoeding.

11. Vooreerst moeten de ouders het tegenbewijs van voldoende toezicht leveren. Het uitgangspunt is dat de toezichtsverplichting van de ouders geen resultaatsverbintenis is. Aldus moet de feitenrechter steeds *in concreto* onderzoeken of de ouders al dan niet

voldoende toezicht hebben uitgeoefend. Van de ouders wordt geenszins een absoluut toezicht verwacht. Elementen die een rol kunnen spelen zijn de leeftijd van de minderjarige, zijn achtergrond, zijn sociale milieu...²³

De *leeftijd* van de minderjarige is één van de belangrijkste elementen. Hoe jonger de minderjarige, hoe meer toezicht is vereist. Vaak trachten de ouders ook het vereiste tegenbewijs te leveren door erop te wijzen dat ze op het moment van de feiten geen toezicht uitoefenden, zodat ze ook geen fout kunnen hebben begaan. Dit argument gaat niet automatisch op, zoals werd onderstreept in het zgn. verjaardagsfuijarrest. Een jongen kreeg de toelating van zijn ouders om een verjaardagsfui te organiseren, tijdens de welke een vechtpartij plaatsvond. Het hof van beroep te Brussel oordeelde dat de ouders van de jonge organisator niet aanwezig waren en tevens onvoldoende instructies hadden gegeven, zodat ze aansprakelijk werden gesteld.²⁴

Anders is de situatie wanneer de ouders in *de materiële of juridische onmogelijkheid* verkeerden *om toezicht uit te oefenen*. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de tijd dat een kind op school zit. De toezichtsverplichting wordt dan tijdelijk overgedragen aan de leerkrachten.²⁵ Dit wel niettemin niet zeggen dat de ouders niet aansprakelijk kunnen worden gesteld voor schadegevallen die hun minderjarige kinderen op school berokkenen. Het feit dat de ouders in dergelijk geval bevrijd zijn van het tegenbewijs van voldoende toezicht, neemt niet weg dat ze nog steeds het tegenbewijs van een goede opvoeding moeten leveren.²⁶ Het Hof van Cassatie oordeelde reeds uitdrukkelijk dat als een kind slagen toebrengt aan een medeleerling tijdens de zwemles, dit niet noodzakelijk ertoe leidt dat de ouders niet alleen aansprakelijk zouden kunnen worden gesteld.²⁷ Bepaalde feitenrechtters merken zelfs op dat het feit dat het schadegeval zich voordeed op school niet relevant is, nu de feiten wijzen op een flagrant gebrek aan opvoeding. Logischerwijze stellen zij dan de ouders aansprakelijk.²⁸ Ook wanneer een minderjarige in een jeugdinstituut is geplaatst, kunnen de ouders geen toezicht uitoefenen en zal het tegenbewijs van voldoende toezicht eenvoudig zijn.

12. Voorts moeten de ouders ook het tegenbewijs van een goede opvoeding leveren. De ouders hebben de plicht hun kind een goede opvoeding te geven, wat onder meer impliceert dat de ouders moeten vermijden dat hun kind onzorgvuldig handelt.²⁹ Het uitgangspunt in de rechtspraak is dat de verplichting tot een goede opvoeding een inspanningsverbintenis is en geen resultaatsverbintenis. De opvoeding moet op een redelijke wijze worden beoordeeld. Het lijkt dan ook aangewezen dat de feitenrechter rekening houdt met verschillende concrete factoren zoals de leeftijd van de minderjarige, de aard van de gedraging, het milieu waarin de minderjarige opgroeit....³⁰

Een rechtspraakonderzoek toont niettemin aan dat in praktijk de beoordelingswijze sterk van elkaar verschilt. Een deel van de rechtspraak stelt zich zeer streng op en overweegt vaak zelfs dat de onrechtmatige daad op zichzelf het bewijs levert van een slechte opvoeding. Dergelijke uitspraken lijken voornamelijk te steunen op de idee dat hetzij de aard, hetzij de ernst van een door de minderjarige begane onrechtmatige daad in bepaalde gevallen noodzakelijkerwijze moet leiden tot de aansprakelijkheid van de ouders.³¹ Zo oordeelde de burgerlijke rechtbank te Brussel dat de ouders aansprakelijk zijn wanneer ze niet kunnen bewijzen dat ze hun zoon zodanig hebben opgevoed dat hij zich niet aan excentrieke handelingen zou kunnen overgeven. Het ging *in casu* over een leerling die met zijn voeten

het gezicht van een leerkracht raakte. Dat feit leverde aldus volgens de feitenrechter op zichzelf het bewijs van een slechte opvoeding.³² Niettemin kunnen vragen worden gesteld bij een dergelijke beoordelingswijze. Immers, het aansprakelijkheidsvermoeden wordt zo onweerlegbaar, terwijl dat niet strookt met art. 1384 lid 5 B.W. Voorts is het vreemd dat de aard van het gedrag als doorslaggevend element wordt aangeduid. De opvoedingsverplichting is geen resultaatsverbintenis en onderstelt een beoordeling, rekening houdende met alle concrete omstandigheden.³³

Een ander deel van de rechtspraak daarentegen gaat in ieder concreet geval na of de ouders er al dan niet in slagen het vereiste tegenbewijs te leveren. Vaak gaat het om verschillende factoren die door de ouders worden aangevoerd. Een beoordelingselement dat vaak gehoor vindt bij de rechter, is het feit dat de ouders beroep hebben gedaan op professionele hulp. Zo bestaat de mogelijkheid dat zelfs ingeval van zeer ernstige feiten de ouders toch niet aansprakelijk worden gesteld.³⁴ Recent werd nog geoordeeld dat de ouders het vereiste tegenbewijs leveren, wanneer zij, gelet op de permanente opstandigheid van hun minderjarig kind, beroep hadden gedaan op gespecialiseerde hulp. De ouders werden niet aansprakelijk gesteld voor de *carjacking* met geweld die hun kind had gepleegd.³⁵

§ 3. De onderwijzer

13. Schadegevallen op school kunnen logischerwijze ook vragen doen rijzen over een mogelijke aansprakelijkheid van de onderwijzer. Ook nu geldt een aansprakelijkheidsvermoeden zodra de benadeelde de toepassingsvoorwaarden van deze aansprakelijkheidsregel (art. 1384 lid 4 B.W.) bewijst. Meer bepaald moet de benadeelde aantonen dat de leerling een onrechtmatige daad beging terwijl hij onder toezicht stond van een onderwijzer. Laatstgenoemde wordt dan vermoed een toezichtfout te hebben begaan, zodat hij conform art. 1384 lid 5 B.W. aan aansprakelijkheid kan ontsnappen als hij het bewijs van voldoende toezicht levert.

A. De hoedanigheid van onderwijzer

14. De onderwijzer is diegene die onderwijs verstrekt en die toezicht uitoefent op de leerlingen.³⁶ Het Hof van Cassatie heeft beklemtoond dat het begrip *onderwijs* zeer ruim moet worden geïnterpreteerd. Onderwijs omvat niet enkel de overdracht van technische of intellectuele kennis in lesverband, maar ook iedere andere vorm van onderricht van wetenschappelijke, artistieke, professionele als van zedelijke of maatschappelijke aard. Er moet dus één of andere vorm van onderricht worden verstrekt, maar de aard van het onderwijs is niet relevant.³⁷ Andere elementen zoals de leeftijd van de leerlingen, het type onderwijs... spelen geen rol.³⁸

Deze ruime interpretatie is zeer belangrijk. De regel van de onderwijzersaansprakelijkheid kan zo niet enkel worden toegepast op de 'klassieke' onderwijzers, maar ook op andere personen zoals een scoutsleider, een sportmonitor, een universiteitsprofessor... Ter zelfde tijd leidt dit ook tot uiteenlopende interpretaties. Zo werd bijvoorbeeld de opvoeder die werkzaam is in een instelling voor jongeren met licht mentale handicaps en/of karakterstoornissen van neurotische of prepsychotische aard, als onderwijzer beschouwd.³⁹ In andere uitspraken worden opvoeders evenwel niet als onderwijzer aangeduid.⁴⁰

Voorts oefent een onderwijzer *toezicht* uit op de leerlingen. Dit is zeker geen uniform begrip. Het vereiste toezicht zal immers worden bepaald door de concrete omstandigheden. Zo is het logisch dat een kleuterjuffrouw bijvoorbeeld meer toezicht moet uitoefenen dan een professor aan de universiteit.

15. Onderwijsinstellingen vallen buiten het toepassingsgebied van art. 1384 lid 4 B.W. Het Hof van Cassatie heeft dat standpunt uitdrukkelijk bevestigd in het arrest van 19 juni 1997.⁴¹ De reden daartoe is dat een onderwijsinstelling weliswaar het verstrekken van onderwijs organiseert maar zelf geen onderwijs verstrekt.⁴²

B. De onrechtmatige daad van de leerling

16. Naar analogie met de ouderlijke aansprakelijkheid beoogt de rechtspraak met de onderwijzersaansprakelijkheid een ruime slachtofferbescherming. Bijgevolg is ook voor de toepassing van art. 1384 lid 4 B.W. een objectief onrechtmatige daad van de leerling voldoende. Of hij al dan niet schuldbequaam was op het moment van de feiten, speelt daarbij geen rol.⁴³ In de rechtspraak zijn onder meer volgende voorbeelden terug te vinden van objectief onrechtmatige daden van leerlingen: het plegen van een moord door een leerling die plotseling binnenstormt met een wapen⁴⁴, met een rietje in het oog van een medeleerling steken⁴⁵, het toebrengen van slagen en verwondingen aan een medeleerling⁴⁶, het naar elkaar werpen van stenen of houtblokken⁴⁷...

C. Schade aan derden

17. De onderwijzer is enkel aansprakelijk ingeval de leerling schade berokkent aan een derde. Deze derde kan een medeleerling of een andere leerkracht of een derde zijn, maar art. 1384 lid 4 B.W. kan niet worden toegepast in de verhouding leerkracht-leerling wanneer schade wordt berokkend aan de leerkracht of de leerling zelf.⁴⁸

D. Tijdens het toezicht

18. De onderwijzer staat enkel in voor schadegevallen die werden veroorzaakt op het moment dat de leerling onder zijn toezicht stond.⁴⁹ Aldus moet de feitenrechter nagaan of de onderwijzer al dan niet een plicht tot toezicht had op het moment van het schadeverwekkende feit. Het gaat daarbij niet alleen om periodes tijdens de welke les wordt gegeven. Het toezicht kan zich eveneens uitstrekken tot periodes buiten het leslokaal (bv. op de speelplaats⁵⁰, in de gang van het schoolgebouw) of buiten de school (bv. tijdens een schooluitstap, onderweg naar het zwembad). Het vergt in ieder geval een beoordeling *in concreto*.

E. Tegenbewijs

19. Wanneer de toepassingsvoorwaarden bewezen zijn, wordt de onderwijzer aldus vermoed aansprakelijk te zijn voor het schadegeval. Hij wordt meer bepaald vermoed een fout te hebben begaan in de uitoefening van zijn toezicht op de leerling. Het vermoeden is

weerlegbaar door het bewijs van voldoende toezicht. De concrete omstandigheden zullen determinerend zijn.⁵¹

20. De rechtspraak blijkt belang te hechten aan een aantal feitelijke omstandigheden. Zo is onder meer de *leeftijd* van de leerlingen relevant. Hoe ouder de leerlingen, hoe minder toezicht vereist is. Zo levert een leerkracht niet het vereiste tegenbewijs wanneer ze aan negen- en tienjarige kinderen niet een aantal regels uitlegt over het oversteken van de straat en wanneer zij geen maatregelen neemt om te vermijden dat de kinderen de straat oversteken zonder aandacht voor het verkeer.⁵² Ook het *aantal* leerlingen of de grootte van de groep waarop de onderwijzer toezicht moet uitoefenen, is van belang.

Ook de *aard* van het schadeverwekkende feit is een relevant gegeven. Zo moet een onderwijzer bijzonder gevaarlijke activiteiten verbieden of moet hij minstens bijzonder toezicht uitoefenen. Hetzelfde geldt ingeval de leerlingen gebruikmaken van gevaarlijk materiaal. Een absoluut toezicht is uiteraard niet vereist. Voetballen bijvoorbeeld wordt niet als een gevaarlijke activiteit beschouwd, zodat hierbij geen bijzonder toezicht vereist is. Wel werd geoordeeld dat als leerlingen een initiatie golf volgen tijdens een sportdag van de school, van de leerkracht mag worden verwacht dat hij toezicht uitoefent op het moment dat de leerlingen met hun stick op het balletje gaan slaan. *In casu* werd de onderwijzer aansprakelijk gesteld nadat een leerling hierbij een medeleerling had verwond.⁵³ Of de *afwezigheid* van de leerkracht een beoordelingsfactor uitmaakt of niet, is minder duidelijk.

Een determinerende factor is voorts of het gedrag van de leerling al dan niet voorzienbaar was. Wanneer de onderwijzer kan aantonen dat het *gedrag* van de schadeverwekker zo *onvoorzienbaar en plots* was dat het zelfs bij zeer aandachtig toezicht niet kon worden verhinderd, weerlegt hij het aansprakelijkheidsvermoeden.⁵⁴ Uit de rechtspraak blijkt dat de meeste feitenrechters vaak op grond hiervan de opheffing van het aansprakelijkheidsvermoeden aanvaarden, zelfs wanneer het over jonge kinderen gaat. Zo werd geoordeeld dat een leerkracht niet aansprakelijk is wanneer een peuter op de speelplaats met een rietje in het oog van een andere peuter steekt. Het gedrag van de jonge dader was zo onverwacht dat het niet kon worden voorzien.⁵⁵ Hetzelfde geldt wanneer een leerling plotseling een medeleerling in het oor prikt.⁵⁶ Anders wordt geoordeeld wanneer de leerling voorafgaand reeds agressief gedrag vertoonde waarop de leerkracht niet reageerde.⁵⁷

F. Immuniteit

21. Ondanks deze wettelijke aansprakelijkheidsregel voor onderwijzers, moet in praktijk worden vastgesteld dat de persoonlijke aansprakelijkheid van leerkrachten toch eerder de uitzondering dan de regel is. De reden daartoe is dat rekening moet worden gehouden met het feit dat onderwijzers, die werknemers zijn, kunnen genieten van de aansprakelijkheidsbeperking van art. 18 Arbeidsovereenkomstenwet. Hun persoonlijke aansprakelijkheid is zo beperkt tot hun opzettelijke fout, zware fout en gewoonlijk voorkomende lichte fout. Een zelfde regeling werd in de wet van 10 februari 2003 uitgewerkt voor ambtenaren.⁵⁸

Concreet wil de toepassing van deze immuniteitsregeling het volgende zeggen. De benadeelde behoudt uiteraard het recht om de onderwijzer aan te spreken op grond van art.

1384 lid 4 B.W. Hij zal daartoe de besproken toepassingsvoorwaarden van deze aansprakelijkheidsregel moeten bewijzen. Als hij daarin slaagt, kan de onderwijzer het vereiste tegenbewijs leveren door aan te tonen dat hij zich niet schuldig heeft gemaakt aan bedrog, een zware fout of gewoonlijk voorkomende lichte fout, zelfs als hij de onrechtmatige daad van de leerling had kunnen beletten.⁵⁹

§ 4. De onderwijsinstelling

22. Gelet op de verregaande aansprakelijkheidsimmunititeit waarvan werknemers en ambtenaren genieten, zal het aldus vaak weinig efficiënt zijn om de onderwijzer persoonlijk aan te spreken. Wel blijft het instellen van een aansprakelijkheidsvordering tegen de onderwijsinstelling mogelijk.

A. Leerkrachten in het vrij onderwijs

1. De hoedanigheid van aansteller

23. Artikel 1384 lid 3 B.W. omvat de regel van de aanstellersaansprakelijkheid. De toepassing ervan onderstelt een band van aanstelling of van ondergeschiktheid, die bestaat zodra een persoon gezag en toezicht kan uitoefenen op de daden van een ander persoon.⁶⁰ Meer nog, het is voldoende dat een persoon de mogelijkheid heeft om gezag uit te oefenen. Het is niet vereist dat hij effectief gebruik maakt van dat gezag en toezicht.⁶¹ Leerkrachten in het vrij onderwijs zijn tewerkgesteld als werknemers. Zij zijn verbonden door een arbeidsovereenkomst en werken aldus in ondergeschikt verband. Zij beantwoorden dan ook aan de definitie van aangestelden.

2. De onrechtmatige daad van de aangestelde in oorzakelijk verband met de schade

24. De aanstellersaansprakelijkheid veronderstelt voorts dat de aangestelde een fout beging zonder dat zijn persoonlijke aansprakelijkheid vereist is. Het feit dat de aangestelde zich kan beroepen op de aansprakelijkheidsimmunititeit van art. 18 Arbeidsovereenkomstenwet, sluit de aansprakelijkheid van de aansteller niet uit.⁶² De lichte fout van de aangestelde is immers voldoende voor de toepassing van art. 1384 lid 3 B.W. Ook een toezichtsfout van een leerkracht komt daartoe in aanmerking. Meer nog, naar analogie met de ouderlijke aansprakelijkheid en onderwijzeraansprakelijkheid, wordt aangenomen dat de objectief onrechtmatige daad van de aangestelde voldoende is. Onrechtmatige daden van geesteszieke aangestelden kunnen aldus leiden tot de aansprakelijkheid van de aansteller.

3. In de bediening

25. De aangestelde moet ten slotte de schade hebben veroorzaakt in de bediening waartoe de aansteller hem gebedigd heeft. Volgens vaste cassatierechtspraak behoort een onrechtmatige daad tot de bediening wanneer de schadeverwekkende daad tijdens de bediening van de aangestelde werd verricht en ermee verband houdt, ook al is het

onrechtstreeks en occasioneel.⁶³ Op deze wijze heeft het Hof van Cassatie gekozen voor een zeer ruime invulling van het begrip “in de bediening” waardoor de aanstellersaansprakelijkheid een ruim toepassingsgebied verkrijgt.

26. In principe zal de aansteller ook aansprakelijk zijn als de aangestelde schade berokkent met misbruik van zijn functie. Denk bijvoorbeeld aan de leerkracht die op school een leerling aanrandt. Hierop is ook wel kritiek gekomen omdat de aansprakelijkheid van de aansteller zo wel erg ver kan uitdeinen.⁶⁴ Het Hof van Cassatie is daar deels aan tegemoet gekomen in het arrest van 26 oktober 1989. Het ging *in casu* over een kantoorhouder die fondsen van zijn klanten had verduisterd. Het Hof oordeelde dat de aansteller enkel van aansprakelijkheid kan worden bevrijd wanneer de aangestelde handelde buiten de bediening waarvoor hij was aangesteld, zonder de toestemming en voor een ander doel dan zijn eigen taak.⁶⁵ Aan deze voorwaarden zal in praktijk niet vaak voldaan zijn zodat ook bij misbruik van functie de aansteller eerder uitzonderlijk aan aansprakelijkheid kan ontsnappen. Voor de aansteller zal het relatief eenvoudig zijn om aan te tonen dat ingeval van misbruik van functie, de aangestelde handelde zonder zijn toestemming en voor een ander doel dan zijn taak. Problematisch is evenwel dat de aansteller ook moet bewijzen dat de aangestelde buiten de bediening handelde. Een schadeverwekkend feit behoort immers tot de bediening wanneer de uitoefening van de functie de aangestelde de mogelijkheid of gelegenheid heeft gegeven om dit feit te plegen. Daartoe kan onder meer rekening worden gehouden met de tijd, de plaats en de middelen waarmee het schadeverwekkende feit werd gepleegd.⁶⁶ Stel bijvoorbeeld dat een leerkracht op school slaags geraakt met een leerling of een andere leerkracht of stel dat een leerkracht tijdens een schooluitstap een leerling verkracht.⁶⁷ Ook in deze gevallen handelt de leerkracht in de bediening en kan de werkgever worden aangesproken. Wanneer evenwel de fout van de aangestelde zich niet heeft voorgedaan tijdens de duur en/of de plaats en/of met de middelen van de aansteller, plaatst hij zich buiten de bediening en kan de aansteller niet meer aansprakelijk worden gesteld.

B. Leerkrachten in het openbaar onderwijs

27. Voor hen geldt dezelfde regeling zoals voorzien door artikel 3 van de wet van 10 februari 2003.⁶⁸

Afdeling 2: Het verzekeringsluik

§ 1. Enkele topics

28. Op de Belgische verzekeringsmarkt bestaan er talrijke verplichte en niet-verplichte verzekeringen die minderjarigen kunnen aanbelangen.⁶⁹ Voor het onderwerp van deze bijdrage zijn de gezinsaansprakelijkheidsverzekering en schoolverzekering van groot belang. Het valt op dat beide verzekeringscontracten facultatief zijn.

A. De gezinsaansprakelijkheidsverzekering

29. De basisidee van deze verzekering is de dekking van de aansprakelijkheid die de verzekerde kan oplopen op grond van de regels van de buitencontractuele aansprakelijkheid. Een dergelijke verzekering heeft een dubbel voordeel. Het beschermt enerzijds de slachtoffers van schadegevallen, die zo de zekerheid verwerven dat ze zullen worden vergoed. Anderzijds biedt het bescherming aan de verzekerde. Hij moet de financiële gevolgen van een schadegeval waarvoor hij aansprakelijk is, niet zelf dragen.⁷⁰

30. Hoewel de gezinsaansprakelijkheidsverzekering niet verplicht is, voorziet de wetgever wel in bescherming voor geval het verzekeringscontract wordt afgesloten. Het K.B. Privé-leven van 12 januari 1984⁷¹ bepaalt de minimumgarantievoorwaarden waaraan elke gezinsaansprakelijkheidsverzekering moet beantwoorden.⁷² De minimale dekking heeft onder meer betrekking op de verzekerde personen die van dekking moeten genieten, de geografische dekking, de omvang van de dekking en de mogelijke wettelijke en contractuele uitsluitingen.⁷³

Vanzelfsprekend verbiedt het K.B. niet dat de verzekeraar een ruimere bescherming aanbiedt aan de verzekerden. Het is enkel verboden om minder aan te bieden dan de minimumgarantievoorwaarden.⁷⁴

31. In hoofdzaak biedt deze verzekering dekking voor de aansprakelijkheid die voortvloeit uit de regels van de buitencontractuele aansprakelijkheid met uitzondering van de aansprakelijkheid die wordt opgelopen naar aanleiding van een beroepsactiviteit. Zo dekt de gezinsaansprakelijkheidsverzekering o.a. de aansprakelijkheid die het gevolg is van de foutaansprakelijkheid, de ouderlijke aansprakelijkheid, de aansprakelijkheid voor gebrekkige zaken, de aansprakelijkheid voor gebouwen alsook de aansprakelijkheid van geesteszieken.⁷⁵ De aansprakelijkheid van de aanstellers en de onderwijzers valt niet onder de dekking, vermits dat beroepsaansprakelijkheden betreft, die een afzonderlijke verzekering vereisen. De gezinsaansprakelijkheidsverzekering dekt nooit de gevolgen van een professionele aansprakelijkheid.

Concreet wil dat zeggen dat de gezinsaansprakelijkheidsverzekering zal tussenkomen als een minderjarige persoonlijk aansprakelijk wordt gesteld op grond van art. 1382 B.W. wegens een geweldpleging op school. Het zelfde geldt als zijn ouders hiervoor worden aangesproken op grond van art. 1384 lid 2 B.W. Bijzondere problemen rijzen als de minderjarige een opzettelijke fout heeft begaan. De kernvraag luidt dat of de gezinsaansprakelijkheidsverzekeraar dan zijn dekking kan weigeren. Dit wordt uitgewerkt in §2.

B. Schoolverzekeringen

32. Onderwijsinstellingen hebben geen verplichting om voor hun leerlingen een verzekering af te sluiten. Nochtans gebeuren er veel schadegevallen in schoolverband en zullen vrijwel alle scholen zich in praktijk toch verzekeren.⁷⁶

33. Vrijwel iedereen die betrokken is bij het schoolleven, loopt het risico om aansprakelijk te worden gesteld. Leerlingen kunnen schade berokkenen aan medeleerlingen, leerkrachten of derden, maar leerlingen kunnen bv. ook schade lijden door gebruik van gebrekkig materiaal

(bv. tijdens de les lichamelijke opvoeding, in een labo...) De burgerrechtelijke aansprakelijkheidsverzekering betreffende de exploitatie van de school dekt de burgerrechtelijke buitencontractuele aansprakelijkheid van alle verzekerden voor de schade die zij tijdens het schoolleven berokkenen aan personen en goederen.⁷⁷ De verzekerde personen zijn: de directie, de inrichtende macht, de leerkrachten, het personeel, de leerlingen, desgevallend de ouders, het oudercomité en allerlei beslissingsraden. Om onder de dekking te vallen, moet het schadegeval “verband houden met het schoolleven of voorgevallen zijn op de schoolweg”. Het “schoolleven” wordt in de meeste polissen erg ruim opgevat. De ‘schoolweg’ wordt naar analogie met de weg van en naar het werk geïnterpreteerd.⁷⁸

Merk op dat een ongeval op de schoolweg wel wordt gedekt door de lichamelijke ongevallenverzekering van de school maar niet door de aansprakelijkheidsverzekering. Dit betekent concreet dat als een leerling verwondingen oploopt op de schoolweg, dat hij daarvoor dan een beroep kan doen op de waarborg lichamenlijk ongeval. Worden die verwondingen op de schoolweg toegebracht door een andere leerling die de eerste leerling een duw gaf, dan is er voor de leerling-dader geen dekking voor zijn aansprakelijkheid.

34. De leerkrachten en het personeel zijn beschermd door de *arbeidsongevallenverzekering*, die verplicht is. De lichamelijke schade van de leerlingen is niet onderworpen aan een verzekeringsplicht. Het verdient niettemin aanbeveling dat de onderwijsinstelling een ongevallenverzekering afsluit, zeker wanneer er een verhoogd risico bestaat op lichamelijke ongevallen.

§ 2. Wat bij opzet?

A. Basisregel en definiëring

35. Artikel 8 lid 1 Wet Landverzekeringsovereenkomst bepaalt dat een verzekeraar, niettegenstaande enig andersluidend beding, nooit verplicht kan worden dekking te verlenen voor opzettelijk veroorzaakte schadegevallen. Deze uitsluiting is van openbare orde, zodat er niet van kan worden afgeweken.⁷⁹

36. Bij gebrek aan een wettelijke definitie, heeft het Hof van Cassatie in het Gaia-arrest dd. 5 december 2000 verduidelijkt wat onder het begrip ‘opzet’ moet worden verstaan. Tijdens een transport van schapen vanuit Groot-Brittannië werd een rijkswachter ernstig verwond door een medestander van Gaia. De rijkswachter stelde zich burgerlijke partij en dagvaardde de gezinsaansprakelijkheidsverzekeraar voor de strafrechter. De verzekeraar weigerde te vergoeden omdat het volgens hem over opzet ging. Het hof van beroep volgde dat argument niet en veroordeelde de verzekeraar tot dekking. Het Hof van Cassatie vernietigde dit arrest en stelde dat een schadegeval opzettelijk is veroorzaakt “wanneer de verzekerde wetens en willens een daad stelt of zich ervan onthoudt en zijn risicogedragende handelwijze een redelijkerwijze voorzienbare schade aan een derde veroorzaakt. De omstandigheid dat de dader de schade, de aard of de omvang ervan niet wilde, doet daaraan geen afbreuk. Het volstaat dat de schade is veroorzaakt.”⁸⁰

Dit arrest kon op weinig begrip rekenen in de rechtsleer.⁸¹ Eén van de voornaamste kritiekpunten is dat het Hof van Cassatie op deze wijze een zeer ruime invulling heeft

gegeven aan de opzettelijke fout, waardoor het voor verzekeraars wel zeer eenvoudig wordt om dekking te weigeren.⁸² Dit is geen goede zaak voor de benadeelden. Zij beschikken in de regel over een eigen recht tegen de aansprakelijkheidsverzekeraar van de schadeverwekker. Maar wanneer het gaat over een niet-verplichte aansprakelijkheidsverzekering, geldt de regel van de tegenstelbaarheid van excepties, nietigheden en verval van recht. Dat wil zeggen dat bij opzet de verzekeraar geen dekking moet verlenen.⁸³

37. In het arrest van 24 april 2009 heeft het Hof van Cassatie gehoor gegeven aan de kritiek en de definitie van opzet in de zin van art. 8 Wet Landverzekeringsovereenkomst verfijnd. Het Hof overwoog dat “een schadegeval opzettelijk veroorzaakt is, als de verzekerde vrijwillig en bewust schade heeft toegebracht.”⁸⁴ Zo heeft het Hof een veel restrictievere invulling gegeven aan de opzettelijke fout, hoewel het Hof zich behoedt voor een te beperkte definiëring. Opzet vereist, aldus het Hof, niet dat de verzekerde de bedoeling had om de schade te berokkenen zoals ze zich heeft voorgedaan. Opzet onderstelt wel de wil om schade te veroorzaken, zonder dat het noodzakelijkerwijze gaat over de schade die *in concreto* werd veroorzaakt.

38. In praktijk gebeurt het vaak dat schadegevallen veroorzaakt door minderjarigen, te wijten zijn aan opzet. Denk aan de kinderen die van op een brug stenen hebben gegooit op een voorbijrijdende trein, waardoor de machinist om het leven kwam en er veel materiële schade werd berokkend aan de NMBS. Andere voorbeelden zijn opzettelijke brandstichting, een verkrachting, het opzettelijke toebrengen van slagen en verwondingen... Stel dat dergelijke feiten zich voordien op school. Worden dergelijke daden gedekt door de gezinsaansprakelijkheidsverzekering?⁸⁵ Deze vraag zal in de volgende randnummers worden beslecht waarbij een onderscheid wordt gemaakt in functie van de aansprakelijke personen (hetzij de minderjarige, hetzij zijn ouders).

B. Wat ingeval van persoonlijke aansprakelijkheid van de minderjarige?

39. De minderjarige die een schadegeval veroorzaakt, kan in de eerste plaats persoonlijk worden aangesproken op grond van art. 1382 B.W. Moet een gezinsaansprakelijkheidsverzekeraar dekking verlenen wanneer het een opzettelijke fout betreft? Het K.B. Privé-leven liet aanvankelijk verzekeringsdekking toe voor opzettelijke fouten van minderjarigen jonger dan 16 jaar. Gelet op het openbare orde karakter van art. 8 lid 1 Wet Landverzekeringsovereenkomst, is dit nu niet meer toegestaan.⁸⁶ De verzekeraars waren evenwel geen vragende partij voor deze wetwijziging. In heel wat gezinsaansprakelijkheidsverzekeringen wordt trouwens nog altijd gestipuleerd dat opzet van jongeren beneden 16 jaar gedekt is.⁸⁷

De gezinsaansprakelijkheidsverzekering is nog steeds een niet-verplichte (aansprakelijkheids)verzekering en valt zo onder de toepassing van art. 87 § 2 Wet Landverzekeringsovereenkomst. Deze bepaling voorziet in de tegenstelbaarheid van excepties, nietigheden en verval van recht op voorwaarde dat zij hun oorzaak vinden in een feit dat het schadegeval voorafgaat. Deze regel beantwoordt aan de logica. De benadeelde kan een eigen recht⁸⁸ laten gelden tegen de aansprakelijkheidsverzekeraar van de schadeverwekker, dat ontstaat op het moment van het schadegeval. Hij kan niet meer

rechten putten uit het verzekeringscontract dan de verzekerde kan laten gelden tegen zijn verzekeraar.⁸⁹ Overeenkomstig art. 88 Wet Landverzekeringsovereenkomst kan de verzekeraar zich wel een recht van verhaal voorbehouden tegen de eigen verzekerde of de verzekeringnemer. Het betreft een contractueel recht, wat wil zeggen dat de verzekeraar het verhaalsrecht uitdrukkelijk moet stipuleren in het verzekeringscontract opdat het uitwerking kan krijgen. Dit recht is dus niet gebaseerd op de subrogatie. Het strekt er daarentegen toe het contractueel evenwicht tussen de verzekeraar en de verzekerde te herstellen, wanneer de verzekeraar dekking heeft moeten verlenen in gevallen waarin hij zijn tussenkomst had kunnen weigeren of beperken.⁹⁰ Het verhaalsrecht is onderworpen aan de voorwaarde van de voorafgaande kennisgeving, waarbij de verzekeraar op ondubbelzinnige en klare wijze zijn voornemen om verhaal uit te oefenen, moet meedelen aan de verzekerde.⁹¹

In het arrest dd. 11 januari 2010 heeft het Hof van Cassatie bevestigd dat een bij zijn ouders inwonende minderjarige die als verzekerde wordt aangewezen in het kader van een door hen afgesloten gezinsaansprakelijkheidsverzekering een verzekerde is in de zin van art. 88 lid 1 Wet Landverzekeringsovereenkomst.⁹²

Evenwel zal opzet in de regel voorafgaan aan het schadegeval, zodat de gezinsaansprakelijkheidsverzekeraar meteen kan weigeren om een vergoeding uit te betalen aan de benadeelde.⁹³ Hij zal bijgevolg dan ook geen gebruik moeten maken van zijn verhaalsrecht.

C. Wat ingeval van ouderlijke aansprakelijkheid?

40. Niettemin kiezen de meeste slachtoffers ervoor om bij schade veroorzaakt door een minderjarige, diens ouders aan te spreken. De ouders kunnen burgerrechtelijk aansprakelijk worden gesteld op grond van art. 1384 lid 2 B.W. Stel dat de ouders een gezinsaansprakelijkheidsverzekering hebben afgesloten. Moet de verzekeraar in dat geval dekking verlenen? In twee arresten van 25 maart 2003 beantwoordde het Hof van Cassatie deze vraag positief, precies om reden dat opzet enkel niet verzekerd is wanneer het een persoonlijk karakter heeft.⁹⁴

41. Aansluitend moet de vraag worden beslecht of de gezinsaansprakelijkheidsverzekeraar vervolgens verhaal kan uitoefenen tegen de minderjarige dader en zo ja, op welke juridische basis. Daartoe moet worden nagegaan of de verzekeraar beroep kan doen op het subrogatoir verhaal van art. 41 Wet Landverzekeringsovereenkomst dan wel op het (contractuele) verhaalsrecht van art. 88 Wet Landverzekeringsovereenkomst. De finaliteit van beide artikelen is verschillend.

42. Het basisprincipe betreffende het subrogatoir verhaal is verwoord in art. 41 Wet Landverzekeringsovereenkomst. Lid 1 bepaalt dat de verzekeraar die de schadevergoeding betaald heeft ten belope van het bedrag van die vergoeding in de rechten en rechtsoverdrachten van de verzekerde of de begunstigde tegen de aansprakelijke derden treedt. Lid 4 van deze bepaling voegt er aan toe dat de verzekeraar geen verhaal heeft op de bloedverwanten in de rechte opgaande of nederdalende lijn, de echtgenoot en de aanverwanten in de rechte lijn van de verzekerde, noch op de bij hem inwonende personen, zijn gasten en zijn huispersoneel, behoudens kwaad opzet.

Aldus staat op grond van deze wetsbepaling vast dat een aansprakelijkheidsverzekeraar geen subrogatoir verhaal op de eigen verzekerde kan uitoefenen. Dit is logisch. Een verzekeringscontract wordt precies afgesloten opdat de verzekeraar de financiële gevolgen zou dragen van de berokkende schade. Een subrogatoir verhaal tegen de eigen verzekerde zou dit principe ondermijnen en het afsluiten van een aansprakelijkheidsverzekering zinloos maken.⁹⁵ De invulling van het begrip 'verzekerde' is bijgevolg essentieel om de draagwijdte van het subrogatierecht te bepalen. Volgens art. 3 van het K.B. Privé-leven zijn de kinderen van de verzekeringnemer, als ze bij hem inwonen⁹⁶, als verzekerden te beschouwen in de gezinsaansprakelijkheidsverzekering. Wil dat zeggen dat het inwonende kind automatisch ook verzekerde is in de zin van art. 41 Wet Landverzekeringsovereenkomst? Deze vraag is pertinent wanneer de verzekeraar dekking heeft verleend vanwege de vastgestelde ouderlijke aansprakelijkheid in de zin van art. 1384 lid 2 B.W. In dat geval is het niet de minderjarige zelf, maar wel zijn ouders die aanspraak maken op verzekeringsdekking. Of de minderjarige in dat geval al dan niet zijn hoedanigheid van verzekerde behoudt en aldus elk verhaal van de verzekeraar uitgesloten is, heeft tot verdeeldheid geleid.

43. Enerzijds is er rechtspraak die de minderjarige gunstig gezind is en die bevestigd dat hij de hoedanigheid van verzekerde steeds behoudt. Een treffend voorbeeld is het arrest van het hof van beroep te Gent dd. 3 november 2005. Het ging *in casu* over een minderjarige die zich schuldig had gemaakt aan verkrachting, aanranding van de eerbaarheid en slagen en verwondingen. De ouders werden op burgerrechtelijk vlak aangesproken tot schadevergoeding, waarna hun gezinsaansprakelijkheidsverzekeraar vergoeding uitbetaalde aan het slachtoffer. Nadien wilde de verzekeraar dit bedrag terugvorderen van de (inmiddels meerderjarige geworden) dader, wat volgens de appelrechters niet kon. De zoon is immers geen derde maar een verzekerde, zodat de verzekeraar geen subrogatoir verhaal kon laten gelden.⁹⁷ Deze uitspraak werd door verschillende auteurs positief onthaald. Daarbij wordt bevestigd dat de verzekeraar door het afsluiten van het contract aanvaard heeft om ten aanzien van al diegenen die de hoedanigheid van verzekerde hebben, de schade definitief te dekken. Rekening houdende met deze bedoeling van de partijen, is subrogatoir verhaal op een verzekerde dan ook uitgesloten, zelfs wanneer deze geen dekking geniet.⁹⁸ Zij passen zo de basisregel die subrogatoir verhaal op de eigen verzekerde verbiedt, toe op de minderjarige schadeverwekker, zowel in de hypothese dat deze persoonlijk aansprakelijk is als wanneer zijn ouders op grond van art. 1384 lid 2 B.W. werden aangesproken. Anderzijds oordelen sommige feitenrechters dat een gezinsaansprakelijkheidsverzekeraar wel een subrogatoire vordering kan instellen tegen de minderjarige dader, wanneer tussenkomst werd verleend wegens de aansprakelijkheid van diens ouders.⁹⁹ Ook dit standpunt vindt weerklank bij een aantal auteurs. I. BOONE verdedigt de stelling dat de verzekeraar in beginsel een subrogatoire vordering kan instellen tegen de 'verzekerde' die niet van de verzekeringsprestatie heeft genoten. De verzekerde waarvan sprake in art. 41 Wet Landverzekeringsovereenkomst is niet om het even welke persoon die in het contract is aangeduid als verzekerde. Het betreft enkel de persoon aan wie de verzekeraar in het concrete geval een verzekeringsprestatie heeft verleend waarvoor hij verhaal wil uitoefenen. M.a.w., elke andere persoon dan de verzekeraar en diegene voor wie de dekking werd verleend, is te beschouwen als derde.¹⁰⁰ Dit standpunt impliceert de toepassing van art. 41 lid 4 Wet Landverzekeringsovereenkomst waar aan de gezinsleden en andere verwanten van de verzekerde een zekere immuniteit wordt verleend, behoudens kwaad opzet. Het valt

op dat nu een andere term wordt gebruikt dan in art. 8 lid 1 Wet Landverzekeringsovereenkomst. In de memorie van toelichting lezen we dat ‘kwaad opzet’ wil zeggen dat een persoon schade veroorzaakt met het opzet de verzekerde te schaden.¹⁰¹ De betrokkene moet aldus schade beogen.¹⁰² Gelet op de cassatierechtspraak over opzet in de zin van art. 8 lid 1 Wet Landverzekeringsovereenkomst, kan worden besloten dat er geen inhoudelijk verschil meer is met het begrip ‘kwaad opzet’.

44. Het Hof van Cassatie heeft in een arrest van 11 januari 2010 de discussie beslecht. Het ging *in casu* over een gezins aansprakelijkheidsverzekeraar die het slachtoffer had vergoed, nadat de ouders van de minderjarige dader aansprakelijk waren gesteld op grond van art. 1384 lid 2 B.W. De minderjarige dader die bij zijn ouders inwoonde, had opzettelijk schade berokkend aan een derde. Het Hof van Cassatie besliste dat uit het feit dat de verzekeraar niet tot dekking van de aansprakelijkheid van de minderjarige heeft uitgekeerd, niet kan worden afgeleid dat de minderjarige een derde is in de zin van art. 41 lid 1 Wet Landverzekeringsovereenkomst.¹⁰³ Aldus staat vast dat een subrogatoire vordering van de gezins aansprakelijkheidsverzekeraar tegen de minderjarige dader niet mogelijk is, wanneer de verzekeraar een vergoeding betaalde vanwege de aansprakelijkheid van de ouders.¹⁰⁴ Het Hof van Cassatie heeft zo het subrogatoir verhaal van art. 41 lid 1 Wet Landverzekeringsovereenkomst buiten spel gezet ten aanzien van minderjarige daders.

45. Niettemin heeft het Hof van Cassatie toch de deur willen openlaten voor een mogelijk verhaal van de gezins aansprakelijkheidsverzekeraars in geval van opzet van de minderjarige dader. Zoals gezegd, valt de gezins aansprakelijkheidsverzekering als niet-verplichte verzekering onder de toepassing van art. 87 § 2 en art. 88 Wet Landverzekeringsovereenkomst. In het arrest dd. 11 januari 2010 heeft het Hof van Cassatie beklemtoond dat een bij zijn ouders inwonende minderjarige die als verzekerde wordt aangewezen in het kader van een door hen afgesloten gezins aansprakelijkheidsverzekering een verzekerde is in de zin van art. 88 lid 1 Wet Landverzekeringsovereenkomst. Het Hof voegde er aan toe dat dit geldt, zelfs als de verzekeraar geen dekking aan hem heeft verleend, maar uitsluitend bedragen heeft uitgekeerd tot dekking van de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van zijn ouders. Het Hof lijkt zo te willen beklemtonen dat de gezins aansprakelijkheidsverzekeraar een verhaal kan uitoefenen tegen de minderjarige dader die opzettelijk schade berokkende, in het geval nochtans dekking werd verleend vanwege de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van de ouders.¹⁰⁵

Het grote voordeel voor de minderjarige dader volgt uit de voorwaarden waaraan het verhaal is gekoppeld. De gezins aansprakelijkheidsverzekeraar heeft een kennisgevingsverplichting, waardoor hij tijdig en op klare en ondubbelzinnige wijze zijn voornemen om verhaal uit te oefenen, moet medelen aan de minderjarige.

46. De wetgever deelt trouwens de bekommernis om jeugdige schadeverwekkers niet voor de rest van hun leven op te zadelen met de financiële gevolgen van hun daden. Meer bepaald voorziet art. 7 van het KB Privéleven in een beperking van het verhaalsrecht van de verzekeraar. Enkel wanneer de netto-uitgaven niet hoger zijn dan 11.000 EUR, kan de subrogatie of het verhaal integraal worden uitgeoefend. Wanneer de netto-uitgaven echter hoger zijn dan 11.000 EUR, wordt dit laatste bedrag verhoogd met de helft van het bedrag

dat 11.000 EUR overschrijdt. De subrogatie of het verhaal bedraagt in elk geval maximaal 31.000 EUR.

Besluit

47. Het mag duidelijk zijn dat het slachtoffer van een geweldpleging door een leerling, zijn pijlen op meerdere personen kan richten om schadevergoeding te verkrijgen. De schadeverwekker zelf zal om solvabiliteitsredenen vaak buiten schot blijven. Veeleer zullen slachtoffer zich richten tot de ouders of de school. De leerkracht zelf geniet van een verregaande aansprakelijkheidsimmunitet. Het valt te betreuren dat de wetgever enkel voor facultatieve verzekeringen heeft gekozen voor de ouders en de school. Hoewel de minimumgarantievoorwaarden inzake de gezins aansprakelijkheidsverzekering weliswaar een zeker beschermingsniveau voorzien, geldt dit enkel als de ouders daadwerkelijk dit contract afsluiten. Het verplicht maken van deze (relatief goedkope) verzekeringpolis zou zowel voor de ouders als voor slachtoffers een goede zaak zijn. Ook de schoolverzekeringen zouden m.i. beter verplicht worden gemaakt, zeker gelet op de toename van het aantal geweldplegingen op scholen.

Endnotes

* Hoofddocent Universiteit Antwerpen, Advocaat

1. “Hele samenleving moet verantwoordelijkheid opnemen voor geweld op school”, *De Standaard* 18 april 2012.
2. Het toekennen van schadevergoeding is de belangrijkste functie van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht. Steeds meer wordt evenwel ook aandacht besteed aan het feit dat het succesvol instellen van een aansprakelijkheidsvordering ook belangrijk kan zijn als erkenning voor het slachtoffer van de fout die werd begaan of het leed dat aan hem werd berokkend. Ook kan de dreiging van een mogelijke aansprakelijkheidsprocedure preventief werken en potentiële schadeverwekkers ervan weerhouden schade te veroorzaken. Zie meer uitgebreid B. WEYTS, ‘Punitieve elementen in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht’, in J. ROZIE, A. VAN OEVELEN en S. RUTTEN (eds.), *Toetsing van sancties door de rechter*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 175 e.v.
3. Zie o.a. “13-jarige verkracht door een medeleerling”, *Gazet van Antwerpen* 10 mei 2012
4. Recentelijk verscheen het bericht in de pers over een 14-jarig meisje dat minutenlang werd geslagen en beschimpt door enkele medeleerlingen. Zie “Toon iedereen hoe ik gepest word”, *De Standaard* 29 juni 2012
5. Voor een uitgebreide bespreking van het buitencontractuele foutbegrip, zie T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 125 e.v.
6. F. SWENNEN, *Geestesgestoorden in het burgerlijk recht*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 363; B. DUBUISSON, V. CALLEWAERT, B. DE CONINCK en G. GATHEM, ‘La responsabilité civile. Chronique de jurisprudence (1996-2007)’, *JT* 2008, 35.

7. Dit is vaste cassatierechtspraak. Zie o.a. Cass. 30 mei 1969, *Arr.Cass.* 1969, 943; Cass. 3 mei 1978, *Arr.Cass.* 1978, 1037; Cass. 13 oktober 1999, *Arr.Cass.* 1999, 1255.
8. P. DE TAVERNIER, *De buitencontractuele aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door minderjarigen*, Antwerpen, Intersentia, 2006, 64 e.v.
9. Zie T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, 155 e.v.
10. T. WUYTS, 'Ontwikkelingen inzake de begrippen 'vader', 'moeder' en 'minderjarige', in F. BAUDONCQ, M. DEBAENE en S. SNAET (eds.), *De aansprakelijkheid van de ouders en onderwijzers*, Brugge, die Keure, 2007, 15.
11. Bv. Luik 19 februari 1999, *JLMB* 2001, 719.
12. Wet van 18 mei 2006 tot wijziging van een aantal bepalingen van het Burgerlijk Wetboek, teneinde de adoptie door personen van hetzelfde geslacht mogelijk te maken, *B.S.* 20 juni 2006.
13. T. WUYTS, 'Ontwikkelingen inzake de begrippen 'vader', 'moeder' en 'minderjarige', *o.c.*, 16; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, 341.
14. Zie de Wet van 13 april 1995 op het co-ouderschap, *BS* 24 mei 1995.
15. Zie o.a. P. HOFSTROSSLER, 'De wet van 13 april 1995 betreffende de gezamenlijke uitoefening van het ouderlijk gezag', *AJT* 1995-96, Dossier nr. 2, 35; J. SOSSON, 'L'autorité parentale conjointe, une étonnante unanimité politique à la Chambre', *JT* 1995, 145, J.L. FAGNART, 'La responsabilité civile des parents', *J.dr.Jeunes* 1997, 365.
16. Cass. 26 april 2007, *Rev.dr.Fam.* 2007, 1171.
17. T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, 342.
18. Zie reeds Cass. 7 maart 1957, *JT* 1957, 276, noot R.O. DALCQ; Cass. 28 oktober 1971, *Arr.Cass.* 1972, 219. Voorts Cass. 11 december 2009, *RGAR* 2010, nr. 14617.
19. B. DUBUISSON, V. CALLEWAERT, B. DE CONINCK en G. GATHEM, 'La responsabilité civile. Chronique de jurisprudence 1996-2007', *JT* 2007, 93.
20. Antwerpen 27 maart 2002, *RW* 2004-05, 106.
21. Luik 13 februari 2006, *RGAR* 2006, nr. 14171. Zie ook Gent 24 november 2005, *NjW* 2007, 274, noot I. BOONE.
22. Cass. 8 januari 1985, *Arr.Cass.* 1985, 605; Cass. 5 april 1995, *Arr.Cass.* 1995, 377.
23. Meer uitgebreid: T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, 355 e.v.
24. Brussel 15 januari 1988, *RGAR* 1989, nr. 11541.
25. Bv. Jeugdrb. Brussel 7 maart 2006, *JT* 2006, 665; Brussel 23 oktober 1997, *TAVW* 1998, 94.
26. J.L. FAGNART, *o.c.*, *J.dr.Jeunes* 1997, 368; P. DE TAVENIER, 'Naar een objectieve aansprakelijkheid van de ouders voor de onrechtmatige daden van hun minderjarige kinderen? Beschouwingen bij het arrest "Bertrand" van het Franse Hof van Cassatie van 19 februari 1997', *RW* 1999-2000, 284.
27. Cass. 21 december 1989, *Arr.Cass.* 1989-90, 560.
28. Bv. Rb. Brussel 30 juni 1998, *De Verz.* 1999, 107, noot C. BELLEMANS.
29. Zie de kritische bedenkingen van H. VANDENBERGHE en M. MUYLLE, 'Aansprakelijkheid van de ouders voor minderjarige kinderen. Een stand van zaken', in F. BAUDONCQ, M. DEBAENE en S. SNAET (eds.), *De aansprakelijkheid van de ouders en de onderwijzers*, Brugge, die Keure, 2007, 59 e.v.
30. Zie o.a. de rechtspraak besproken door H. VANDENBERGHE, 'Overzicht van rechtspraak. Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad (2000-2008)', *TPR* 2010, 547 e.v.
31. Bv. Brussel 27 maart 1997, *De Verz.* 1998, 95; Gent 13 februari 2004, *RGAR* 2005, nr. 13963.
32. Rb. Brussel 27 januari 2003, *Intercontact* 2008, 75.
33. T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, 360; J.L. FAGNART, *o.c.*, *J.dr.Jeunes* 1997, 369; P. DE TAVERNIER, *De buitencontractuele aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door minderjarigen*, 372.
34. T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, 360 e.v.; H. VANDENBERGHE, *o.c.*, *TPR* 2010, 551 e.v.
35. Pol. Verviers 5 mei 2008, *VAV* 2008, 294 Zie ook Jeugdrb. Brussel 3 mei 2002, *TJK* 2002, 196, noot J. CHRISTIAENS en C. ELIAERTS.
36. A. VAN OEVELEN, 'Buitencontractuele aansprakelijkheid van leerkrachten en onderwijsinstellingen', in F. BAUDONCQ, M. DEBAENE en S. SNAET (eds.), *De aansprakelijkheid van ouders en onderwijzers*, Brugge, die Keure, 2007, 40.
37. Cass. 3 december 1986, *Arr.Cass.* 1986-87, 442.
38. T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, 376.
39. Luik 16 november 1994, *J.dr.Jeunes* 1995, 128.
40. Bv. Gent 9 december 1994, *TGR* 1996, 8.
41. Cass. 19 juni 1997, *Arr.Cass.* 1997, 670.
42. A. VAN OEVELEN, 'Er bestaat geen algemeen beginsel van aansprakelijkheid voor andermans daad en onderwijsinstellingen zijn niet te beschouwen als onderwijzer in de zin van artikel 1384, vierde lid, B.W.', *Rec.Cass.* 1998, 364; H. VANDENBERGHE, *o.c.*, *TPR* 2010, 561.
43. P. DE TAVERNIER, *De buitencontractuele aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door minderjarigen*, 483; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, 380.
44. Brussel 2 april 2007, *JT* 2007, 766.
45. Antwerpen 27 maart 2002, *RW* 2004-05, 106.
46. Brussel 27 juni 2005, *RGAR* 2008, nr. 14426.
47. Luik 12 november 2009, *RGAR* 2010, nr. 14642, noot B. De Coninck.
48. T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, 381.
49. T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, 381-382.
50. Bv. Antwerpen 27 maart 2002, *RW* 2004-05, 106.
51. Meer uitgebreid: T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, 382 e.v. Zie de talrijke voorbeelden bij H. VANDENBERGHE, *o.c.*, *TPR* 2010, 570 e.v.
52. Pol. Brugge 19 december 2003, *RW* 2006-07, 32.
53. Antwerpen 5 januari 1995, *Intercontact* 1995, 57.
54. H. VANDENBERGHE, *o.c.*, *TPR* 2010, 571.
55. Antwerpen 27 maart 2002, *RW* 2005-06, 106.

56. Rb. Dendermonde 3 maart 1995, *TGR* 1995, 169.
57. Bv. Luik 20 april 2007, *JT* 2007, 765.
58. Voor een uitgebreide bespreking van deze aansprakelijkheidsbeperking, zie T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, 426 e.v.
59. Cass. 25 januari 1993, *Rec.Cass.* 1993, 62. Zie hierover o.a. D. FRERIKS, 'De toepasselijkheid van artikel 18 Arbeidsovereenkomstenwet op de werknemer op wie een vermoede of een objectieve aansprakelijkheid rust. Enige bedenkingen bij het arrest van het Hof van Cassatie van 25 januari 1993', *RW* 1994-95, 1254 e.v.; P. DE TAVERNIER, *De buitencontractuele aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door minderjarigen*, 412 e.v.
60. Cass. 16 oktober 1972, *Pas.* 1973, I, 165; Cass. 19 oktober 1999, *Arr.Cass.* 1999, 545.
61. T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, 400.
62. Cass. 18 november 1981, *RGAR* 1981, nr. 10459.
63. Cass. 2 oktober 1984, *Arr.Cass.* 1984-85, 181; Cass. 26 oktober 1989, *Arr.Cass.* 1989-90, 274.
64. Zie o.a. G. SCHAMPS, 'La responsabilité du commettant en cas d'abus de fonction du préposé', *JLMB* 1990, 540.
65. Cass. 26 oktober 1989, *Arr.Cass.* 1989-90, 274.
66. T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, 414 e.v.
67. Zie voor een vergelijkbaar geval van een ziekenhuispersoneelslid dat een patiënte een slaapmiddel toediende en nadien verkrachtte: Brussel 8 mei 1985, *JT* 1986, 252, noot A.C. VAN GYSEL.
68. T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, 448 e.v.
69. Voor een overzicht, zie L. SCHUERMANS, 'Enkele actualia over de aansprakelijkheidsverzekering van ouders', in CBR (ed), *Jongeren, & Recht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 111 e.v.
70. P. COLLE, *Handboek bijzonder gereguleerde verzekeringscontracten*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 87.
71. K.B. van 12 januari 1984 tot vaststelling van de minimumgarantievoorwaarden van de verzekeringsovereenkomst tot dekking van de burgerrechtelijke aansprakelijkheid buiten overeenkomst met betrekking tot het privé-leven, *BS* 31 januari 1984
72. Hierover: K. BERNAUW, 'Minimumgarantievoorwaarden : qui peut le plus, peut le moins ?', in *Liber amicorum H. Claessens*, Antwerpen, Maklu, 1998, 55 e.v.
73. Een grondige bespreking van de gezinsaansprakelijkheidsverzekering valt buiten het bestek van deze bijdrage. Zie daarvoor o.a.: P. COLLE, *Handboek bijzonder gereguleerde verzekeringscontracten*, 87 e.v.; P. DE TAVERNIER, *De buitencontractuele aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door minderjarigen*, 547 e.v.
74. P. DE TAVERNIER, *De buitencontractuele aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door minderjarigen*, 548-549.
75. Uitgebreid, zie P. COLLE, *Handboek bijzonder gereguleerde verzekeringscontracten*, 94 e.v.
76. L. SCHUERMANS, 'Enkele actualia over de aansprakelijkheidsverzekering van ouders', *o.c.*, 120.
77. B. DUBUISSON, *L'assurance des risques du mineur*, in *Documents du Centre de droit des obligations*, Louvain la Neuve, UCL. Faculté de droit, 1997, 24.
78. P. DE TAVERNIER, *De buitencontractuele aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door minderjarigen*, 553.
79. B. DUBUISSON, 'La faute intentionnelle en droit des assurances - L'éclairage du droit pénal', *RGAR* 2010, nr. 14856, nr. 3.
80. Cass. 5 december 2000, *De Verz.* 2001, 256, noot M. HOUBEN. In dezelfde zin: Cass. 12 april 2002, *RGAR* 2002, nr. 13477. Voor een bespreking: C. VAN SCHOUBROECK, 'Over opzettelijk veroorzaakte schadegevallen en verzekering', *TBH* 2005, 820.
81. Zie o.a. D. WUYTS, 'De definiëring van het opzettelijk veroorzaakt schadegeval in de zin van artikel 8 WLVO' (noot onder Cass. 24 april 2009), *RABG* 2010, 1323; B. DUBUISSON, *o.c.*, *RGAR* 2010, nr. 14856; B. WEYTS, 'Opzet in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht. *The story continues*', in Y. LEMENSE en H. VUYE (eds.), *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 279 e.v.
82. J.L. FAGNART, *La causalité*, Waterloo, Kluwer, 2009, 193 e.v.
83. J.L. FAGNART, 'La notion de sinistre intentionnel. L'harmonie retrouvée' (noot onder Cass. 24 april 2009), *De Verz.* 2010, 42 ; H. COUSY, 'Opzettelijke veroorzaking van het schadegeval : orde op zaken ? ' (noot onder Cass. 24 april 2009), *RDC* 2010, 60; D. WUYTS, *o.c.*, *RABG* 2010, 1317.
84. Cass. 24 april 2009, *De Verz.* 2010, 38, noot J.L. FAGNART, *RDC* 2010, 57, noot H. COUSY, *RABG* 2010, 1308, noot D. WUYTS.
85. Zie reeds: B. WEYTS, 'Opzet in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht. *The story continues*', *o.c.*, 285 e.v.
86. L. SCHUERMANS, 'Enkele actualia over de aansprakelijkheidsverzekering van ouders', *o.c.*, 131.
87. P. DE TAVERNIER, *De buitencontractuele aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door minderjarigen*, 580 e.v.; B. DUBUISSON, *o.c.*, *RGAR* 2010, nr. 14856, nr. 17.
88. Conform art. 86 lid 1 Wet Landverzekeringsovereenkomst.
89. P. COLLE, *Handboek bijzonder gereguleerde verzekeringscontracten*, 123.
90. I. BOONE, *Verhaal van derde-betalers op de aansprakelijke*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 549 e.v. Zie ook H. COUSY, 'Pikante details over een beruchte driehoeksverhouding: de rechtstreekse vordering in de aansprakelijkheidsverzekering', in *Aansprakelijkheid, aansprakelijkheidsverzekering en andere schadevergoedingssystemen*, Mechelen, Kluwer, 2007, 447 e.v.
91. Cass. 12 september 2002, www.cass.be Daarbij is het voldoende dat in algemene bewoordingen de rechtsgrond van het verhaal wordt aangeduid opdat de kennisgeving als voldoende klaar en ondubbelzinnig kan worden aangemerkt. Zie Cass. 14 april 2008, *RGAR* 2009, nr. 14470, noot M. MARECHAL; Cass. 7 juni 2010, *NjW* 2010, 624, noot G. JOCQUÉ.
92. Cass. 11 januari 2010, *De Verz.* 2010, 410.
93. Cass. 5 december 2000, *De Verz.* 2001, 256, noot M. HOUBEN. Zie ook B. CEULEMANS en J. TINANT, 'L'action récursoire: petit tour d'horizon', in C. EYBEN en C. VERDURE (eds.), *Les recours de l'assureur*, Anthemis, 2009, 48 e.v.

-
94. Cass. 25 maart 2003 (twee arresten), *De Verz.* 2003, 545, noot H. ULRICHTS, *TBH* 2006, 665, met concl. Adv.-Gen. M. DE SWAEF, noot G. JOCQUÉ.
 95. B. DUBUISSON, 'L'action directe et l'action récursoire', in B. DUBUISSON en P. JADOUL (eds.), *La loi du 25 juin 1992 sur le contrat d'assurance terrestre. Dix années d'application*, Brussel, Bruylant, 2003, 179. Zie ook L. SCHUERMANS, *Grondslagen van het Belgisch verzekeringsrecht*, 681 e.v.
 96. Over het begrip 'inwonenden', zie P. COLLE, *Handboek bijzonder gereguleerde verzekeringscontracten*, 112-113.
 97. Gent 3 november 2005, *De Verz.* 2006, 185, noot V. CALLEWAERT, *RABG* 2007, 1447, noot I. GEERS.
 98. V. CALLEWAERT, 'La nature juridique du recours de l'assureur R.C. vie privée en cas de faute intentionnelle d'un mineur' (noot onder Gent 3 november 2005), *De Verz.* 2006, 188 ; B. DUBUISSON, 'Les recours de l'assureur', *JLMB* 1998, 242 ; C.VAN SCHOUBROECK, *o.c.*, *TBH* 2005, 828.
 99. Bv. Luik 15 oktober 2001, *RGAR* 2003, nr. 13698.
 100. I. BOONE, *Verhaal van derde-betalers op de aansprakelijke*, 555 e.v.
 101. *Parl. St.* Kamer 1990-91, nr. 1586/1, 40.
 102. Over dit begrip, zie I. BOONE, *Verhaal van derde-betalers op de aansprakelijke*, 583 e.v.
 103. Cass. 11 januari 2010, *De Verz.* 2010, 410.
 104. Zie S. VEREECKEN, 'Het verhaalsrecht van de familiale verzekeraar bij opzettelijke schade veroorzaakt door minderjarigen' (noot onder Cass. 11 januari 2010), *RABG* 2010, 1334 e.v., die felle kritiek uit op het arrest. Hij oordeelt dat het onverantwoord is dat de minderjarige dader ingeval van opzettelijke schadeveroorzaking beschermd wordt tegen subrogatoir verhaal van de gezinsaansprakelijkheidsverzekeraar.
 105. Zie B. DUBUISSON, *o.c.*, *RGAR* 2010, nr. 14586, nr. 17.

AAN DE SLAG MET HET RAAMWERK SEKSUALITEIT EN BELEID

Astrid De Bruycker¹
Erika Frans²

I Over de workshop

Elke plek waar veel jongeren samenleven heeft een beleid rond seksualiteit nodig. Want wat laat je wel en niet toe tussen de jongeren onderling? Wat is op een school toegelaten tussen de jongeren en hun leerkrachten en begeleiders? Hoe reageer je als iemand die regels overtreedt? En hoe creëer je ruimte voor seksuele beleving?

Deze workshop gaf een kijk op het recent ontwikkelde 'Raamwerk Seksualiteit en Beleid' en werd bijgewoond door vertegenwoordigers uit verschillende sectoren: onderwijs, CLB, hulpverlening en politie. De deelnemers maakten kennis met de denkkaders die aan de basis liggen van het 'Raamwerk Seksualiteit en Beleid'. Er werden uitgangspunten besproken voor zowel kwaliteitsbeleid, preventiebeleid als reactiebeleid. Vervolgens trachtten we de theorie tastbaar te maken aan de hand van drie concrete cases, uit de dagelijkse realiteit van het onderwijs gegrepen.

Meer informatie over het 'Raamwerk Seksualiteit en Beleid', ontwikkeld door Sensoa en Child Focus: www.seksuelevorming.be of www.childfocus.be.

II Het Raamwerk Seksualiteit en Beleid

Het 'Raamwerk Seksualiteit en Beleid' is een document dat organisaties helpt een beleid te ontwikkelen omtrent seksualiteit en lichamelijke integriteit. Het besteedt aandacht aan kwaliteit, preventie en reactie. Het bundelt een modelvisie, concrete instrumenten en boeiende achtergrondinformatie: allerlei elementen die men nodig heeft om rond dit belangrijke thema een nieuw beleid op te bouwen of een bestaand beleid bij te schaven. Sensoa en Child Focus ontwikkelden het Raamwerk vanuit een gemeenschappelijke bekommernis. Onze ervaringen op het terrein, maar ook de vele getuigenissen die de voorbije tijd in de media te horen waren, leren ons dat heel wat mensen in verschillende omgevingen het slachtoffer worden van seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik. Diverse commissies bevelen bijgevolg aan om de aandacht van organisaties voor de preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag te verscherpen. Dat vinden we een erg goede zaak. Het gevaar is volgens ons echter niet denkbeeldig dat we in onze focus om risico's te voorkomen, voorbijgaan aan de voorwaarden om voor kinderen, jongvolwassenen en (kwetsbare) volwassenen een klimaat te vrijwaren waarin zij zich kunnen ontplooiën op het vlak van seksualiteit, relaties en lichamelijke integriteit. Onze bekommernis bestaat er dan ook in dat een beleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit zo integraal mogelijk is, dit wil zeggen: het vertrekt bij een breed kwaliteitsbeleid en bouwt dan verder met een preventie- en reactiebeleid.

Het Raamwerk is bedoeld voor alle sectoren waar men met kinderen, jongvolwassenen of (kwetsbare) volwassenen werkt in een organisatorisch en eventueel residentieel verband. Het kan dus gaan om kinderopvanginitiatieven, jeugdbewegingen, MPI's en opvangcentra, maar zeker ook om scholen en internaten. De uiteindelijke gebruikers van het *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* zijn alle intermediairs die in deze sectoren werken: opvoeders, groepsleiders, leidinggevers, trainers, leerkrachten, CLB-medewerkers en directie. Het 'Raamwerk Seksualiteit en Beleid' is een werkdocument, dat een eigen vertaling en invulling per sector of organisatie vergt. Men kan het gebruiken om vanaf een tabula rasa een beleid op te bouwen, maar veel vaker zal men het als een toets of aanvulling van het reeds bestaand beleid kunnen aanwenden. Daarom werd gekozen voor een digitaal Raamwerk, dat te downloaden is op www.sensoa.be en www.childfocus.be. Op die manier

kan elke geïnteresseerde sector of organisatie makkelijk aan de slag met (elementen uit) het document.

Het *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* kwam tot stand met de ondersteuning van een groep experts en verantwoordelijken uit verschillende sectoren (waaronder het onderwijs) die samen als feedbackgroep functioneerden.

III Denkkaders voor een beleid omtrent seksualiteit

Denkkaders zijn richtinggevend voor het handelen. Wat we doen, zelfs onbewust, is geïnspireerd door een bepaalde visie op seksualiteit en lichamelijke integriteit. Door allerlei omstandigheden krijgen bepaalde denkkaders soms eenzijdig de bovenhand. Daarom is het noodzakelijk die uitgangspunten van ons handelen kritisch te bekijken. Op die manier worden stappen naar verandering ook gemakkelijker gezet. Voor het Raamwerk werden zeven denkkaders geselecteerd die naargelang de context relevant zijn voor het ontwikkelen van een visie op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit. Hieronder volgt een opsomming van de geselecteerde denkkaders. De uitgewerkte teksten zijn opgenomen in het Raamwerk en online beschikbaar.

III.1 Seksuele ontwikkeling

Seksualiteit maakt deel uit van het leven en zal in verschillende levensfasen een andere betekenis krijgen. De seksuele carrière of levensloop beschrijft welke ontwikkelingsfasen bij mensen voorkomen, en ongeveer op welk moment in hun ontwikkeling. De ontwikkeling stopt niet op 18 jaar, dus ook na de jeugd komen er nog 'ontwikkelingstaken' voor op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit.

III.2 Rechtenkader

Het internationaal mensenrechtenkader stimuleert overheden verplichtingen na te komen rond het recht op gezondheid en de aanverwante rechten, zoals recht op leven, gelijke kansen, onderwijs en informatie. Seksuele rechten zijn internationaal erkend als 'mensenrechten' die verband houden met seksualiteit, zoals het recht op privacy, het recht op gezondheidszorg, het recht op vrijheid van gedachte en mening, het recht om vrij te zijn van geweld, en het recht op opvoeding en informatie.³

III.3 Juridisch en regelgevend kader

Lichamelijke en seks behoren tot de intieme levenssfeer en daar beslist men in principe zelf over. Toch is men als mens en individu niet volledig vrij. Maatschappelijk leven er immers waarden en opvattingen. Juridisch gelden er normen. Denk bijvoorbeeld aan juridische begrippen als "goede zeden", "bederf van jeugd en prostitutie" en "aanzetten tot ontucht".

III.4 Ethisch kader

Seksualiteit is in het verleden vaak de arena geweest van debatten met aan de ene kant conservatieve of traditionalistische standpunten, en aan de andere kant meer libertaire opvattingen. Er zijn de laatste decennia grote veranderingen gebeurd op dit terrein, die voor een verschuiving hebben gezorgd in het denken over de morele dimensie van seksueel gedrag. In 'het vlaggensysteem' zijn 6 criteria opgenomen die richtinggevend zijn in het denken over waar de grenzen liggen van acceptabele seksualiteit, waar vooral in het pedagogisch werken met kinderen en jongeren nood aan is.

III.5 Kwaliteit van leven

Dit denkkader verzamelt een aantal benaderingen die als gemeenschappelijke noemer hebben dat ze ons helpen de kwaliteit van leven van een cliënt in te schatten en te

verbeteren. In tegenstelling tot een curatief of preventief kader, richten deze modellen zich op het vergroten of versterken van de positieve en beschermende factoren voor het (seksuele) leven van cliënten.

III.6 Seksuele gezondheid

Seksuele gezondheid is de noemer voor een benadering waarin men een positieve invulling geeft aan de condities die mensen nodig hebben om deze gezondheid te vrijwaren. Seksuele gezondheid is een ideale kapstok om een totaalbeleid op vlak van seksualiteit aan op te hangen. Niet alleen heeft men in deze benadering oog voor goede hulp en services, ook preventieve gezondheidszorg en opvoeding krijgen een plaats, naast het vrijwaren van de algemene condities waarbinnen de seksuele gezondheid van mensen kan gegarandeerd worden.

III.7 Traumatogene modellen

Deze modellen beschrijven de gevolgen van seksueel misbruik en schending van de lichamelijke integriteit. Onderzoeken van de laatste 20 jaar bewijzen dat seksueel misbruik één van de ergste trauma's is. Niet alle kinderen vertonen duidelijk zichtbare gevolgen zoals symptomen. Ongeveer 40% vertonen weinig of geen zichtbare symptomen. Ongeveer 10 tot 20% van deze asymptomatische kinderen gaat na 12 tot 18 maanden achteruit. Dit is het zogenaamde 'sleeper effect'. De meeste kinderen die seksueel misbruik hebben meegemaakt, zijn min of meer symptomatisch. 62 % kreeg tenminste één psychiatrische diagnose, 29 % twee of meer.⁴

IV Situaties

Een beleid kent vele domeinen: we vatten ze samen in vier groepen: zorg en educatie, huisregels en accommodatie, deskundigheid van begeleiders en communicatie. Voor elk domein is het van belang te kijken wat de voorzieningen zijn om alle niveau's van het beleid te beslaan: kwaliteit, preventie en reactie.

	Kwaliteitsbeleid	Preventiebeleid	Reactiebeleid
Zorg			
Educatie			
Huisregels			
Accommodatie			
Deskundigheid			
Screening personeel			
Communicatie			

Met behulp van de beleidsmatrix kunnen we nagaan welke acties men bij enkele concrete situaties kan overwegen.

IV.1 Onveilige seks in de schooltoiletten

Een meisje (13) en jongen (16) hebben seks in de schooltoiletten. Het gebeurt met wederzijdse toestemming. Na de biologiele realiseert het meisje zich dat ze onveilig gevrijd heeft en panikeert. Ze spreekt er na de les haar leerkracht over aan.

Zorg

Zorg/kwaliteit: Het meisje is ongerust en heeft een vraag naar informatie over het risico op ongewenste zwangerschap en gebruik van anticonceptie. Het is ook aan te raden na te gaan of het hier weldegelijk gaat over gewenste seks, en of het gelijkwaardig was.

Zorg/preventie: Een doorverwijzing naar een arts is hier op zijn plaats.

Educatie

Educatie/preventie: Hoe zal de school het gesprek aangaan met de jongeren over veilig vrijen en anticonceptiegebruik, over seks uit vrije keuze of onder dwang, over plaatsen waar seks ok is en waar niet...?

Huisregels en accommodatie

Huisregels/preventie-reactie: Seks op school is niet toegelaten. Welke gevolgen zal het overtreden van deze regel hebben voor de betrokkenen? De toiletten zijn geen goede locatie voor seks (privacy).

Deskundigheid

Hoe ga je in gesprek met de jongeren, zowel het meisje als de jongen en eventueel met de ouders?

Communicatie

Wie moet wat weten? Wat vertel je aan de leerkrachten, de leerlingen, de betrokken jongeren en de ouders?

IV.2 Een koppel op internaat

Twee meisjes (16 en 17) vormen openlijk een koppel en zitten samen op internaat. De opvoeders willen de meisjes ruimte geven voor hun prille relatie, maar vragen zich af wat wel en niet moet kunnen binnen het internaat.

Zorg en educatie

Zorg/kwaliteit: Welke kansen krijgt het koppel om hun relatie en seksualiteit te beleven? Is er ruimte om met hen te zoeken naar hoe dat kan?

Educatie/kwaliteit: Welke relationele en seksuele vorming biedt de school/het internaat aan?

Huisregels en accommodatie

Huisregels/kwaliteit en preventie: Wat kan en wat kan niet binnen de muren van het internaat?

Accommodatie/kwaliteit en preventie: Krijgen de meisjes privacy? Hoe voorkom je dat andere kinderen gestoord worden?

Deskundigheid

Hoe gaat de begeleiding om met de relatie en de reacties in de groep? Wat kan de begeleiding doen voor het koppel?

Communicatie

Hoe gaan we om met de mening van de ouders, de rest van de groep...?

IV.3 Misbruik door een opvoedster

Een internaat voor meisjes in de basisschool krijgt telefoon van de mama van Isabel (13). Tot een jaar geleden verbleef Isabel op het internaat. Ze heeft onlangs aan haar moeder onthuld dat ze gedurende meerdere jaren werd lastig gevallen door een opvoedster van het internaat. De vrouw kwam 's avonds bij haar in bed liggen en betastte het meisje. Dit zou ook gebeurd zijn bij enkele van haar vriendinnen. De moeder maakt zich zorgen over de meisjes die momenteel in het internaat verblijven. De opvoedster werkt er immers nog steeds.

Zorg

Is er hulp voor het meisje dat misbruikt werd? Kan men de moeder informeren over de mogelijkheden om professionele hulp te zoeken of een klacht in te dienen? Weet men hoe men, bijvoorbeeld via het CLB, kan doorverwijzen naar gespecialiseerde diensten?

Is er binnen de school/het internaat een handelingsprotocol of stappenplan dat men kan volgen bij een melding van seksueel misbruik?

Hoe bewaakt men het welzijn van de kinderen die momenteel op internaat verblijven? En hoe neemt men zorg op voor de beschuldigde medewerker? De begeleidster in kwestie is schuldig tot het tegendeel is bewezen, maar bij ernstige aanwijzingen zal men wellicht wel maatregelen nemen om de veiligheid te garanderen. Het kan bijvoorbeeld gaan om een tijdelijke of preventieve schorsing. In het kader van een strafrechtelijke vervolging kan een preventieve schorsing niet langer duren dan 1 jaar. Weet de directie waar ze advies kan inwinnen (vb. bij een koepelorganisatie, een juridische dienst of een sociaal secretariaat)? Tot slot zullen ook de andere begeleiders zorg en omkadering nodig hebben.

Educatie

Is er nood aan een initiatief ten aanzien van alle kinderen waarbij men met de kinderen in gesprek gaat over seksualiteit, over (on)aanvaardbaar gedrag, over waar ze met hun vragen, verhaal of klacht heen kunnen?

Afspraken

Zijn er binnen het internaat al regels en afspraken voor de omgang in het algemeen of voor het gedrag van begeleiders in het bijzonder? Zijn er bijvoorbeeld afspraken over wie wanneer op de kamer mag?

Deskundigheid

Hoe gaan de begeleiders en de directie om met deze klacht? Hebben ze voldoende deskundigheid om hierover te communiceren (en dus ook het gesprek aan te gaan met een mogelijk slachtoffer of een mogelijke pleger) en de juiste hulp in te roepen? Kennen ze de weg in het landschap van hulpverlening en politie? Als er een protocol of stappenplan is, kunnen de verantwoordelijken daar vlot mee overweg?

Communicatie

Waarover moet het internaat met wie communiceren? Hoe ga je het gesprek aan met een beschuldigde begeleider? Hoe informeer je de andere begeleiders? Moeten ook de kinderen en hun ouders worden ingelicht? Wat als de media dit oppikken en er vragen worden gesteld?

V Knelpunten

De discussie met de aanwezigen legde enkele knelpunten bloot m.b.t. de ontwikkeling van een beleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit op school.

V.1 Aansprakelijkheid

Deelnemers uit het onderwijsveld geven aan dat er onduidelijkheid bestaat over aansprakelijkheid van de school in situaties van seksualiteit en (seksueel) geweld. Enkele voorbeelden:

Wanneer leerlingen (binnen de school of tijdens een uitstap) aan het toezicht ontsnappen en er zich vervolgens een incident voordoet, kan de school daarvoor aansprakelijk worden gesteld?

Kan een school of een internaat aansprakelijk worden gesteld wanneer twee jongeren die seksueel minderjarig zijn (bijvoorbeeld twee vijftienjarigen) consensuele seksuele handelingen stellen binnen de school of het internaat?

De ervaring leert ons dat deze onduidelijkheid over mogelijke aansprakelijkheid tot verkrampte reacties kan leiden en zo een positief beleid omtrent seksualiteit en lichamelijke integriteit kan verhinderen.

V.2 Communicatie

Deelnemers gaven ook aan dat het moeilijk is om te bepalen wanneer welke betrokkenen op de hoogte moeten worden gebracht van een situatie/een incident. Er kan onduidelijkheid bestaan over de noodzaak om ouders op de hoogte te brengen.

Vragen van de deelnemers hadden ook betrekking op hoe die communicatie concreet kan verlopen: via het CLB ligt dit vaak moeilijk, omwille van het beroepsgeheim. Leerkrachten en directie weten niet altijd hoe ze gevoelige situaties met betrekking tot seksualiteit of (vermoedens van) geweld bespreekbaar kunnen maken.

V.3 Culturele verschillen

In de communicatie met ouders, maar ook in de beoordeling van een situatie kunnen culturele verschillen een extra moeilijkheid inhouden. Wat aanvaardbaar is binnen een bepaalde cultuur (bijvoorbeeld een zwangerschap op 15-jarige leeftijd bij Roma-meisjes) is dat niet noodzakelijk in de andere (seksuele meerderjarigheid in België vanaf 16 jaar).

Wanneer ouders het Nederlands niet machtig zijn, bemoeilijkt dit eveneens de communicatie.

VI Contact

Erika Frans, Sensoa: erika.frans@sensoa.eu

Astrid De Bruycker, Child Focus: astrid.de.bruycker@childfocus.org

Endnotes

1. Analist Seksuele Uitbuiting & e-Safety, Child Focus
2. Expert Seksueel Grensoverschrijdend Gedrag, Sensoa
3. "Under international human rights law, states must demonstrate that they have taken steps to fulfil their obligations to ensure the right to health, and the related rights to life, non-discrimination, education and information by removing barriers to adolescents access to sexual and reproductive health information and providing comprehensive sexuality education in schools that delivers accurate and objective information and is free of prejudice and discrimination." "An international human right: sexuality education for adolescents in schools" Center for Reproductive Rights, www.reproductiverights.org
4. Putnam, F. (1993). *Dissociative disorders in children. Behavioral profiles and problems*. In: *Child Abuse & Neglect*, 17, blz.39-45.

GEWELD OP SCHOOL: DE BESCHERMING VAN DE INTEGRITEIT VAN HET KIND: REFLECTIES VAN DIRECTIES UIT HET BASIS- EN SECUNDAIR ONDERWIJS.

Inge Willems¹

Soetkin Bauwens²

Vooraf

Ter voorbereiding van het congres „Geweld op school: de bescherming van de integriteit van het kind” op 11 mei 2012 in Antwerpen werden in februari en maart 2012 acht rondetafelgesprekken georganiseerd met directies uit het gewoon en buitengewoon basis- en secundair onderwijs van het GO!, OVSG, en VSKO. Centraal stond de vraag in welke mate geweld op school voorkomt en onder welke vorm. Daarnaast werd aan de deelnemers gevraagd welke preventieve en/of remediërende maatregelen van toepassing zijn in hun school bij geweld door leerlingen of leraren.

Elk gesprek werd ingeleid met een korte presentatie van de resultaten van het onderzoek³ van het Kinderrechtencommissariaat „Geweld gemeld en geteld. Aanbevelingen in de aanpak van geweld tegen kinderen en jongeren” uit 2011. Lieven De Rycke, medewerker op het Kinderrechtencommissariaat, gaf toelichting bij het onderzoek en de resultaten. Hij modereerde tevens de gesprekken.

Deze nota geeft in het kort de presentatie van het onderzoek en de daaropvolgende gedachtewisseling met de directieleden weer. De nota bevat een zo getrouw mogelijke weergave van individuele standpunten van directeurs zoals geformuleerd tijdens de rondetafelgesprekken. Ze werden achteraf geordend volgens een bepaald stramien. De verschillende uitspraken mogen dus niet te absoluut worden gelezen. Deze getuigenissen mogen ook niet worden geïnterpreteerd als standpunten van een volledige groep. Ze geven wel een beeld van hoe schooldirecties aankijken tegen de problematiek van geweld op school.

Bijzondere dank gaat uit naar alle directeurs binnen het GO!, OVSG en VSKO die deelnamen aan de gesprekken. Bijzondere dank gaat eveneens uit naar Lieven De Rycke, beleidsmedewerker op het Kinderrechtencommissariaat, voor de moderatie van de gesprekken. Voor het nazicht van de teksten werd een beroep gedaan op Peter Michielsens, ere-inspecteur-generaal Onderwijs. Voor de organisatie van de gesprekken of verslaggeving konden we rekenen op de medewerking van Jan Schokkaert (VSKO), Veerle Hubrecht (GO!), Marianne De Paduwa (GO!), Evy Durwael en Soetkin Bauwens (OVSG).

Onderzoek: „Geweld gemeld en geteld”

Bij de ombudsdienst van het Kinderrechtencommissariaat kan men terecht met klachten over mogelijke schendingen van kinderrechten in scholen, sportclubs, jeugdbewegingen, in de vrijetijds- en gezinscontext. Het Kinderrechtencommissariaat behandelt elk dossier afzonderlijk, maar opteert tegelijk voor een beleidsmatige aanpak. Gezien het beperkte cijfermateriaal dat in Vlaanderen beschikbaar is over geweld, besliste het Kinderrechtencommissariaat in 2011 een onderzoek uit te voeren naar de mate waarin kinderen en jongeren geconfronteerd worden met geweld.

Via een bevraging op school werd gepeild naar de opvattingen en ervaringen van een 2000-tal kinderen en jongeren over geweld, zorg en bestraffing op school, in de vrijetijds- en gezinscontext. De vragen werden gebaseerd op de vragenlijst van de „*International Child Abuse Screening Tool*” waarbij de belevingswereld van kinderen voorop staat. De vragenlijst werd afgenomen bij kinderen en jongeren van het vijfde leerjaar lager onderwijs tot het zesde jaar secundair onderwijs, evenwichtig verspreid over de verschillende onderwijskoepels en in aanwezigheid van een leraar en/of CLB-begeleider. Er werd voorzien in de nodige nazorg.

II.1. Vaststellingen

Voor de omschrijving van geweld wordt uitgegaan van de definitie van de Vlaamse Vertrouwenscentra Kindermishandeling: „geweld is iedere situatie waarin het kind slachtoffer is van geweld van fysieke, psychische of seksuele aard, en dit passief of actief”.

Het onderzoek „Geweld gemeld en geteld” legt de focus op de minderjarige als slachtoffer van lichamelijk, emotioneel of seksueel geweld, misbruik of grensoverschrijdend gedrag op school, thuis of in de vrijetijdscontext. Het gaat ook na of kinderen en jongeren zich verwaarloosd voelen in de gezinscontext.

Samenvattend zien de resultaten van de bevraging er als volgt uit:

	Lichamelijk geweld	Extreem geweld	Emotioneel geweld	Seksueel geweld	Onveiligheidsgevoelens	Verwaarlozing
Gezin	12 %	5 %	18 %	1 %	16 %	9 %
School	42 %	7 %	57 %	4 %	2 %	
Sportclub	10 %	2 %	13 %	2 %	1 %	
Jeugdbeweging	13 %	12 %	23 %	3 %	2 %	

Het onderzoek geeft aan dat alle vormen van geweld in de drie onderzochte contexten voorkomen en dat kinderen en jongeren geconfronteerd worden met lichte tot zeer extreme vormen van geweld. De hoge cijfers binnen de schoolcontext springen in het oog. Dit kan evenwel deels verklaard worden door het feit dat jongeren verplicht zijn school te lopen. Eén derde van de gerapporteerde gewelddelicten gebeurt binnen de vrijetijdscontext.

Vernederingen komen het vaakst voor. Het seksueel grensoverschrijdende gedrag betreft in hoofdzaak ongewenste lichamelijke aanrakingen.

Algemeen kan gesteld worden dat de daders vooral kinderen en jongeren zelf zijn en dat de slachtoffers meestal hulp zoeken in de onmiddellijke omgeving bij ouders, familieleden, vrienden of leraren. Kinderen en jongeren zetten zelf niet snel de stap naar professionele hulpverleners of organisaties omdat deze vaak minder bekend zijn. Ook de klachten bij het Kinderrechtencommissariaat tonen aan dat veel minderjarigen, maar ook ouders niet voldoende vertrouwd zijn met de beschikbare hulpverlening.

Een andere vaststelling is de sterke correlatie tussen de verschillende vormen van geweld, misbruik en verwaarlozing. Kinderen van alle leeftijden zijn vaak het slachtoffer van diverse vormen van geweld. Een kind dat bijvoorbeeld vernederd wordt, heeft meer kans om ook slachtoffer te zijn van fysiek geweld. De onderzochte vormen van geweld komen in alle contexten voor en ook hier is er een correlatie. Een kind dat op school te maken krijgt met verbale agressie, kan ook in de gezins- of de vrijetijdscontext hiervan getuige zijn.

Voor de schoolcontext stelt men een aantal risicofactoren vast. Indicatief voor geweld op school zijn onder meer de afkomst, de gezinskenmerken, het opleidingsniveau en de leeftijd van de ouders. Daarnaast zijn er een aantal kwetsbare groepen: kinderen met een gezondheidsprobleem of handicap, kinderen van allochtone afkomst, kinderen die opgroeien in armoede of in een stedelijke omgeving en kinderen uit eenoudergezinnen, grote gezinnen of gezinnen met een gewijzigde samenstelling.

Het onderzoek brengt ook sterke regionale verschillen aan het licht. Kinderen en jongeren uit stedelijke omgevingen worden meer vernederd op school. Kinderen die opgroeien in een kansarme buurt geven aan zich vaker onveilig te voelen. De veiligheid van de buurt heeft een invloed op het gezinsleven en op de mate waarin kinderen iets als problematisch

ervaren. De tolerantiedrempel van kinderen ten aanzien van pesterijen of geweld kan dan ook zeer uiteenlopend zijn.

Het onderzoek toont een verband aan tussen de onderwijsrichting en het onderwijsniveau enerzijds en factoren van geweld, mishandeling en verwaarlozing anderzijds. Leerlingen uit het algemeen secundair onderwijs worden minder geconfronteerd met geweld in de schoolcontext dan leerlingen uit het buitengewoon onderwijs, het deeltijds beroeps secundair onderwijs, het kunst secundair onderwijs, het technisch onderwijs en het basisonderwijs. Een opvallend resultaat is de vaststelling dat leraren nog vaak bestraffend optreden. Het gaat dan bijvoorbeeld om straffen zoals aan de oren of haren trekken, op de vingers tikken, leerlingen in een moeilijke positie laten zitten, etc.

II.2. Kritische reflecties bij het onderzoek

De cijfers uit het onderzoek van het Kinderrechtencommissariaat zijn herkenbaar voor de directeurs die deelnamen aan de gesprekken Zij gaven aan vertrouwd te zijn met de problematiek van geweld op school. Ze werken binnen hun eigen school aan geweldpreventie en zoeken in samenwerking met de leraren creatief naar oplossingen. Een aantal directies vermoeden dat in realiteit de cijfers wellicht nog hoger zijn dan aangegeven in het belevingsonderzoek „Geweld gemeld en geteld”. Indirect fysiek geweld zou bijvoorbeeld veel vaker kunnen voorkomen dan de cijfers aantonen. Ook verbaal emotioneel geweld wordt niet altijd gemeld en is moeilijk te detecteren. De bewijslast is hier niet eenvoudig.

Sommige deelnemers zoeken een verklaring voor de hoge cijfers in het feit dat de school een verplichte context is en dat ze een weerspiegeling is van de diversiteit binnen de samenleving. Een jeugdbeweging daarentegen is veel minder divers qua samenstelling. Een kind dat gepest wordt in de jeugdbeweging zal waarschijnlijk niet lang lid blijven. Kinderen spenderen ook veel meer tijd in de school dan in een sportclub of jeugdbeweging.

Directies vinden het opmerkelijk dat hoewel geweld het meest voorkomt op school, kinderen zich het meest onveilig voelen in hun gezinscontext. Ze vinden het ook belangrijk om een onderscheid te maken tussen geweld tussen leerlingen onderling enerzijds en geweld tussen leerlingen/ouders en leraren en/of directie anderzijds. Een aantal directies geven ook aan niet altijd te kunnen inschatten of een incident onder de noemer geweld geplaatst kan worden. Waar ligt de grens? Valt ongevraagd gekust worden onder plagerijen of is dit seksueel grensoverschrijdend gedrag? Hoort sleuren en trekken op de speelplaats bij het groepsgebeuren of is dit minder onschuldig?

Gesprekken met directies : algemene vaststellingen

III.1. Probleembeschrijving

De directies die deelnamen aan de gesprekken rapporteren dat het verbaal geweld van leerlingen tegenover leraren toeneemt. Ze merken ook een stijging van fysiek geweld van leerlingen tegen leraren. Leerlingen reageren ook verschillend op incidenten. Daarbij valt op dat jongens sneller lichamelijk geweld plegen, meisjes reageren emotioneler of kiezen voor subtielere vormen van geweld. Directies hebben de indruk dat steeds meer leerlingen individueel in behandeling zijn bij een therapeut die soms een bemiddelende rol op zich neemt.

Directies ervaren dat kinderen en jongeren steeds minder respect tonen voor leraren. Vooral in de grootsteden groeit het gebrek aan verdraagzaamheid en wordt er steeds meer en sneller klacht ingediend. De zorgcoördinatoren zijn zich bewust van de problemen, maar hebben vaak het gevoel niets of weinig te kunnen doen. Ze zijn bovendien van mening dat

ze onvoldoende omkaderd worden. Via opvoedingsondersteunende centra worden de ouders betrokken, maar deze laatste hebben nog vaak de indruk dat de directies te weinig ondernemen.

Directies melden dat het veel geduld vergt om geweldplegers terug in de groep op te nemen en daarbij is het risico van blijvende isolatie niet uitgesloten. Maar wie verdient het meeste aandacht: Daders? Slachtoffers? Of beide? En wat is het maatschappelijke draagvlak hiervoor?

Ook de opvolging van leerlingen is voor directies veelal complex. Bijkomend probleem is dat leerlingen steeds van school kunnen veranderen en de directies niet altijd op de hoogte zijn van de problemen die een kind had of veroorzaakte op een andere school. Indien een leerling van school verandert, wordt het dossier automatisch overgedragen, tenzij de ouders van een kind jonger dan 12 jaar of een jongere vanaf 12 jaar bezwaar aantekenen. De gegevens van de medische consulten en de gegevens i.v.m. leerplicht worden steeds doorgegeven, zelfs indien er bezwaar wordt aangetekend.

III.2. Meldpunt 1712

Op 12 maart 2012 werd het centraal meldpunt „geweld, misbruik en kindermishandeling” gelanceerd voor alle vormen van geweld, (seksueel) misbruik en kindermishandeling. Het meldpunt is gratis bereikbaar via het nummer 1712 op werkdagen van 9 tot 17 uur en is bestemd voor de burger. Het meldpunt wordt gerealiseerd door een samenwerking van de Vertrouwenscentra Kindermishandeling en de Centra voor Algemeen Welzijnswerk. De professionele melder (hulpverlener, leraar enz.) kan, zoals voorheen, rechtstreeks een beroep doen op de Vertrouwenscentra Kindermishandeling en Centra voor Algemeen Welzijnswerk op de gekende nummers en adressen.

De directies vragen zich af of het meldpunt 1712 (en de directe toegankelijkheid van de hulpverlening) niet deels zijn doel voorbijschiet door enkel rechtstreeks bereikbaar te zijn op momenten waarop de kinderen op school zitten.

III.3. Knelpunten bij de hulpverlening

De directies zien zich vaak verplicht zelf allerlei administratieve zaken te regelen voor de opvang van de leerling of de begeleiding van de ouders. Het komt ook voor dat kinderen op school initieel zaken verzwijgen om thuis of op school geen bijkomende problemen te veroorzaken.

De directies geven aan dat er een uitgebreid hulpverleningsnetwerk beschikbaar is, maar dat zij toch vaak op praktische en administratieve problemen stoten die simpelweg doorgeschoven worden. Doorverwijzingen duren lang, de wachtlijsten staan overvol en het aantal opvangplaatsen is niet toereikend. Veel kinderen kunnen nauwelijks terecht in de gespecialiseerde opvang. Ook thuisbegeleiding is overbevestigd. Het duurt vrij lang alvorens leerlingen en scholen concrete hulp aangereikt krijgen. Na een melding bij de politie of een uitspraak door de jeugdrechter duurt het gemiddeld 3 tot 6 maanden vooraleer een kind geholpen kan worden. Dit leidt tot heel wat frustratie bij de directies. Maar directies voegen daar wel aan toe dat ze volharden en doorzetten om voor elk kind de nodige acties te ondernemen en een oplossing te vinden.

Veelplegers worden naar het Comité Bijzondere Jeugdzorg verwezen (CBJ). De samenwerking met de CBJ's verloopt doorgaans goed, maar zij kampen met wachtlijsten van gemiddeld zes maanden. Scholen kunnen ook niet altijd direct een beroep doen op het CLB waardoor directies en leraren het gevoel krijgen dat ze er alleen voor staan. Daarom

gaan scholen vaak zelf op zoek naar hulp. Op dat moment ondervinden de directies moeilijkheden om juiste keuzes te maken binnen het grote aanbod van hulpverlening. De aanwezigheid van een kinderpsycholoog of orthopedagoog in scholen gedurende enkele uren per week kan een grote meerwaarde betekenen. Die kan onder andere de verschillende hulpverleningskanalen kenbaar maken in de school. Ook een centralisatie van de hulpverleningsmogelijkheden zou een oplossing kunnen zijn. Hulpverleners kunnen veel van elkaar leren over de aanpak van conflicten, bijvoorbeeld via de gezamenlijke ontwikkeling van een visie op pesten op school of via projecten vanuit de bijzondere jeugdzorg. Na afronding van een dossier kan een gezamenlijke evaluatie met alle betrokken organisaties of instanties volgen.

III.4. Juridische aspecten

De juridische procedures bij geweld van leerlingen tegen leraren, leraren tegen leerlingen of leerlingen onderling zijn zeer specifiek. Als een tuchtprocedure gestart wordt, kan men voor de feiten slechts beperkt teruggaan in de tijd. Er kan zich dus een probleem stellen indien een leraar of leerling na een langere tijd bepaalde feiten kenbaar maakt.

Daarnaast zijn de procedures om leraren te ontslaan, zelfs in het geval van seksueel misbruik, omslachtig. De privacywetgeving kan concrete tuchtmaatregelen verhinderen. Directies moeten ook over concreet tastbaar bewijsmateriaal beschikken om een procedure te kunnen opstarten. In veel gevallen beschikken de directies enkel over een getuigenis van een leerling of leraar.

Daarnaast kunnen conflicten tussen leraren onderling de schoolsfeer verzieken. Het pestgedrag onder leraren stelt veel directies voor dilemma's.

Gesprekken met directies: verdiepende reflecties

IV.1. Maatschappelijke context

Alle directies geven aan dat geweld op school slechts één aspect is van een bredere maatschappelijke realiteit. Het sociale weefsel is weggefallen, kinderen worden op straat niet meer door volwassenen aangesproken over hun gedrag. Er is geen eenvormigheid of eensgezindheid meer over bepaalde waarden en normen. Ook buiten de school worden we meer en meer geconfronteerd met geweldincidenten. Een brede maatschappelijk sociaal-emancipatorische discussie is nodig.

Hoe als school omgaan met culturele verschillen en cultureel-specifieke normen? Wat met leerlingen die het gezag van een vrouwelijke leraar niet aanvaarden? Hoe kan een school omgaan met leraren die andere waarden belangrijk vinden of andere normen hanteren? Hoe kan een school reageren op volwassenen die ten aanzien van jongeren geweld preken tegen homo's? Wat te doen met wapenbezit op school?

IV.2. Vormen van benadering

IV.2.a. Herstelgerichte aanpak

In veel scholen wordt gewerkt met herstelgerichte methodieken of werkinstrumenten. Directies maken gebruik van het beleidsplan⁴ dat Limits vzw en het ministerie van Onderwijs en Vorming opstelden als ondersteuning bij de toepassing van de wet van 11 juni 2002 ter bescherming van werknemers tegen geweld, pesterijen en ongewenst seksueel gedrag op het werk. Ook de publicatie „Pesten en geweld op school: handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid”⁵ wordt geraadpleegd.

Het herstelgericht groepsoverleg (HERGO) wordt meer en meer gehanteerd. Tijdens het schooljaar 2010-2011 werd door de onderwijsoverheid „herstelgericht werken in het onderwijs” geselecteerd als prioritair nascholings-thema. Op die manier werden scholen

gesensibiliseerd over het belang van een herstelgerichte aanpak van incidenten. Een directeur getuigt dat zijn scholengemeenschap de methodiek gebruikt met als doel geen leerlingen meer te moeten uitsluiten van de school. Daarbij hanteren ze de regel dat leraren en begeleiders nooit gesprekken modereren in de eigen school. Ook het buitengewoon onderwijs maakt gebruik van herstelgerichte gesprekken en probeert via deze bemiddelingstechnieken tot een oplossing te komen bij conflicten. Zo kunnen bijvoorbeeld leerlingen met een mentale beperking die moeilijk vatbaar zijn voor een gesprek, toch het gevoel krijgen gerespecteerd te worden en hun leraren opnieuw vertrouwen.

Directies hebben ervaring met methodieken van herstelgericht werken uit de bijzondere jeugdzorg en implementeren ze in de schoolcontext. Leraren volgen opleidingen over de *Life Space Crisis Intervention*-methodiek (afkomstig uit de USA en onder meer gebruikt in het buitengewoon onderwijstype III) waarbij in een tijdspanne van één week inzicht geboden wordt in verschillende vormen van agressie. Via de LSCI-gesprekstechnieken krijgen kinderen en jongeren inzicht in hun eigen gedrag. De gespreksmethodieken geven de begeleiders kapstokken om een gesprek aan te gaan met leerlingen na een incident van agressie. Deze methodiek gaat samen met een opvolgsysteem van het gedrag van leerlingen in de klas, op school, op de speelplaats, etc. Het gebruik en de opvolging van deze methodiek vraagt een groot engagement van leraren, ouders en kinderen. Het systeem moet voortdurend gemonitord en bijgestuurd worden.

In sommige scholen worden technieken toegepast uit de psychiatrische hulpverlening door leerlingen voor hun eigen veiligheid even te isoleren maar op zo'n manier dat nadien een gesprek nog mogelijk blijft. Het *Kids on track*-project biedt begeleiding aan kinderen uit de basisschool die geconfronteerd worden met socio-emotionele en gedragsproblemen. Een ander werkinstrument is het *Toeka*-programma dat gebruikt kan worden bij de ontwikkeling van sociale en emotionele vaardigheden bij kinderen in het kleuter- en basisonderwijs en de sfeer, het welbevinden en de veiligheid in de klas positief kan beïnvloeden.

IV.2.b. De opvoedende aanpak door leraren

Het is belangrijk te erkennen dat leraren steeds als volwassene en vanuit een machtspositie een bepaald gedrag belonen of bestraffen. De relatie tussen leraar en leerling wijzigde sterk in de loop der jaren. Directies hebben de indruk dat er steeds minder discipline is bij leerlingen en dat er ook steeds minder respect getoond wordt voor leraren. Het gebrek aan respect tussen leerlingen onderling, tussen leerlingen en leraren, ouders en leraren en ouders en kinderen is slechts een deel van een breder maatschappelijk gegeven.

Ouders verwachten meer en meer dat de leraar de taak van opvoeder overneemt en hen begeleidt of ondersteunt omdat ze zelf hun kinderen niet altijd in de hand hebben. Binnen de leergebied- en vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen en eindtermen is het inderdaad de taak van elke leraar om met leerlingen te werken aan sociale vaardigheden. Maar wat houdt opvoeding binnen scholen precies in? Waar ligt de grens tussen opvoeden thuis en op school? Theoretisch is die grens duidelijk, maar de realiteit geeft vaak een ander beeld. Als ouders hun opvoedkundige taak niet meer op zich (kunnen) nemen, voelen scholen of voorzieningen voor bijzondere jeugdzorg zich genoodzaakt deze over te nemen.

Directies zijn vragende partij om de verhouding tussen lesgeven en opvoeden duidelijker te bepalen. Leraren moeten daadkrachtig genoeg zijn om binnen het opvoedingsproces één en ander te realiseren, zonder dat ze daarom gedwongen of verondersteld worden alle problemen op te lossen. Zij reageren immers ook op hun eigen manier en worstelen vaak zelf met persoonlijke problemen, hetgeen een impact heeft op hun opvoedende taak.

Om dit te kunnen realiseren moeten volgens de directies de lerarenopleidingen meer aandacht besteden aan de preventie van conflictsituaties en geweld op school. Er wordt onvoldoende aangeleerd hoe een leraar kan werken aan conflicthantering of omgaan met fysieke en verbale agressie. De directies hebben de indruk dat er binnen de lerarenopleidingen de laatste jaren teveel nadruk gelegd is op prestatie waardoor de aandacht voor het pedagogische naar de achtergrond is verschoven. De bekwaamheid van de leraar als opvoeder kreeg steeds minder aandacht. Daar staat tegenover dat mensen de kans moeten krijgen om te groeien in hun job. Men kan van jonge leraren niet verwachten dat zij voor elke probleemsituatie direct een pasklaar antwoord hebben. Loopbaanbegeleiding voor jonge leraren kan nuttig zijn om hen (onder andere) te leren omgaan met steeds mondigere kinderen en ouders. Veel studenten in de lerarenopleiding komen zelf uit een beschermd milieu en hebben vaak geen besef van de problemen in grootsteden of in het buitengewoon onderwijs.

IV.3. Uitdagingen voor de school

IV.3.a. Een preventief beleid voeren

De scholen doen heel veel inspanningen om een goede sfeer te creëren op scholen en preventief te werken om geweld zoveel mogelijk te vermijden. Hierbij is het belangrijk om alle leraren te betrekken en te vertrekken vanuit een visie die gedragen wordt door het hele schoolteam. Een visie kan bijvoorbeeld gaan over leerlingen kansen geven, werken aan basisveiligheid en respect. Die visie moet vervolgens omgezet worden in concrete acties en initiatieven die de nodige opvolging krijgen. In het beleid worden o.a. duidelijke afspraken en regels met leraren, ouders en leerlingen vastgelegd die ervoor zorgen dat de leraren consequent kunnen handelen. Deze regels moeten concreet zichtbaar gemaakt worden aan leerlingen en moeten onderdeel vormen van het schoolreglement. De school moet ook nadenken over manieren om positief om te gaan met die regels. Directies zien het als hun taak om het schoolpersoneel preventief tools aan te reiken. Scholen doen bijvoorbeeld een beroep op de preventiepiramide van Johan Deklerck.

Directies ondervinden moeilijkheden om heel algemene instrumenten te vertalen naar de praktijk en de context van de school. Daarom moet volgens hen zowel tijdens de lerarenopleiding als het professionaliseringstraject van leraren voldoende aandacht besteed worden aan geweldpreventie en het hanteren van instrumenten. Zo kunnen scholen zoeken naar antwoorden op hun vragen: Hoe geef je tuchtmaatregelen concreet vorm? Welke normen en waarden moeten overal nagestreefd worden? Is de aanstelling van een tuchtmeester op elke school een goed idee en heeft zijn of haar aanwezigheid een doorslaggevende invloed op het aantal geweldincidenten op een school?

Met het oog op een structureel preventieve aanpak spelen CLB's een steeds grotere rol, maar zij zijn overbevraagd. Scholen kunnen ook veel van elkaar leren, door bijvoorbeeld van gedachten te wisselen over de combinatie van tucht en zorg. Strakke regels zijn vaak een noodzaak gezien het grens aftastende en uitdagende gedrag van veel leerlingen. De school moet vooraf preventief structuur geven en consequent zijn om een veilig schoolklimaat te creëren. Voor leraren en leerlingen moet duidelijk zijn wat kan of mag. Een consequente opvolging van bestraffing is snel gekend onder leerlingen.

Directies zijn vaak genoodzaakt kleinschalige oplossingen te zoeken voor de eigen school en schoolcontext. Ze spelen vaak *ad hoc* in op crisissituaties. Om meer structureel en beleidsmatig te kunnen werken, zijn ze vragende partij voor meer schooloverstijgende

begeleiding vanuit de eigen onderwijskoepel. Scholen werken momenteel nauwelijks samen rond de problematiek van geweld op school. Er is weinig sprake van bevruchting tussen scholen en onderwijsniveaus. Hier zijn wellicht nog vele mogelijkheden.

IV.3.b. Leraren aangepast begeleiden en ondersteunen

De (na)vorming van leraren is een doorslaggevende factor om een succesvol preventiebeleid te waarborgen. Het is belangrijk om leraren voor te bereiden op de omgang met antisociaal gedrag van leerlingen en gedragsproblemen. Jonge leraren moeten in hun voorbeeldfunctie zorgvuldig opgeleid en begeleid worden en de ervaring van oudere leraren moet gehonoreerd worden, bv. via een mentorschap. De mate waarin leraren zich competent (genoeg) voelen is van doorslaggevend belang. Conflicthantering behoort niet tot het standaardpakket van de lerarenopleidingen. Het is dus niet vanzelfsprekend dat leraren steeds weten hoe gepast om te gaan met probleemgedrag. Opleidingen in verband met agressiebeheersing nemen een grote hap uit het schoolbudget, maar leveren wel resultaat op. Daarnaast moeten leraren permanent opgevolgd worden. Leraren kunnen bijvoorbeeld moedeloos worden door de confrontatie met het problematisch gedrag van hun leerlingen. Zij verdienen op dat moment, net als de leerlingen, de nodige zorg.

De deelnemers van de gesprekken vinden dat de begeleiding van leraren te weinig aandacht krijgt. Toch zijn een gedegen navorming, vaardigheidstrainingen, studiedagen en stages voor zowel leraren als ondersteunend personeel wel degelijk noodzakelijk. Soms zijn leraren verlegen om navorming te vragen omdat ze dan toegeven niet te weten hoe ze een bepaalde situatie dienen aan te pakken. Op scholen met een positieve sfeer en een open klimaat waar tekorten en aandachtspunten erkend worden, wordt het mogelijk om leraren aan te moedigen tot zelfreflectie. Maar ook leerlingen moeten leren omgaan met en reflecteren over zichzelf.

Een belangrijk aspect van een preventief beleid is een schoolteam dat op één lijn staat. Het team moet duidelijke afspraken maken zodat er geen ruimte is voor betwisting. Op die manier wordt vermeden dat leraren fouten maken vanuit de eigen aanpak of opvoedingscontext. Leerlingoverleg binnen het zorgteam, eventueel in aanwezigheid van een medewerker van het CLB, een goede omkadering en een breed gedragen zorgbeleid bewijzen hier hun nut. Directies kunnen leraren die over de schreef gaan tijdens de evaluatie terechtwijzen maar de juridische opvolging en tuchtprocedures bij conflicten tussen leerlingen onderling en zeker tussen leerlingen en leraren zijn zeer complex.

Dikwijls speelt bij een conflict ook perceptie. Als leerlingen een conflict hebben met elkaar en de leraar komt tussenbeide, wordt dit door de leerlingen vaak aanvoeld als geweld vanwege de leraar. Het is niet eenvoudig hierin een duidelijke grens te bepalen. Kinderen voelen zich sneller geïsoleerd en aangevallen, ze worden zich ook meer en meer bewust van hun rechten, maar niet altijd van hun plichten.

IV.3.c. Ouders betrekken bij de aanpak

Directies erkennen dat het belangrijk is om de thuissituatie van leerlingen te kennen om een inzicht te krijgen in de problematiek van geweld op school. Een school heeft immers geen controle op hetgeen zich 's avonds of tijdens het weekend afspeelt. De thuiscontext heeft vaak een invloed op het gedrag op school. Uiteraard zijn de thuissituaties onderling erg verschillend en is een correctie op het strafgedrag van ouders niet alleen zeer moeilijk, maar ook erg gevoelig. Vaak hanteren ouders generatiegewoonten in de opvoeding van hun kinderen door hen te bestraffen op dezelfde manier als zij door hun ouders bestraft werden.

Context gebonden oplossingen zijn noodzakelijk indien leerlingen thuis anders opgevoed worden.

Ouders worden steeds mondiger en spreken de directie vaker aan over geweld op school. „Incidenten” die jaren geleden beschouwd werden als „normale” omgangsvormen worden tegenwoordig door ouders vaak waargenomen als „geweld op school”. Een duidelijke omschrijving van dit begrip is dus noodzakelijk om als referentiekader te gebruiken door alle betrokkenen. Ouders stimuleren meer en meer hun kinderen om mondig te reageren in de klas of om een bepaald gedrag zelf uit te lokken. De kinderen volgen hun ouders in hun gedrag of spiegelen zich aan medeleerlingen.

Sensibilisering en ouderparticipatie zijn van cruciaal belang. Vaak worden hiervoor gok-uren gebruikt. Drempelverlagende gesprekken met ouders zijn essentieel, maar meestal is de meest kwetsbare groep ouders tegelijkertijd de minst bereikbare. Op infoavonden en oudercontacten komen doorgaans reeds goed geïnformeerde ouders. Niet iedereen staat ook open voor gesprekken. Als ouders moeilijk te overtuigen zijn om naar de school te komen, dwingen directies ouderbetrokkenheid af. Ouders worden bijvoorbeeld verplicht om drie keer per schooljaar het rapport van hun kind op te halen. Leerlingbegeleiders nemen telefonisch contact op als ouders niet in de gelegenheid zijn zelf naar de school te komen. Scholen doen ook huisbezoeken. Enkele scholen getuigen dat ouders van een geschorste leerling eerst op gesprek moeten komen bij de directie vooraleer een terugkeer naar de school toegestaan wordt. Een directie merkt op dat ouders ook moeten betrokken worden bij positieve momenten.

De perceptie van volwassenen speelt ook een belangrijke rol. Wat is arrogant, onbeleefd, assertief gedrag? Voor sommige leerlingen wordt roepen, tieren en brullen als normaal gedrag gezien omdat ze thuis niets anders meemaken. Of ze beschouwen bepaald gedrag niet als agressief of gewelddadig. De tolerantiedrempel van leerlingen, ouders, leraren en directie kan dus sterk verschillen.

Het valt voor leraren en directies niet altijd mee om met de ouders op één lijn te zitten wat de opvoeding van kinderen betreft. In grootsteden komen daar vaak nog taalbarrières en culturele verschillen bij. Ouders grijpen vaak niet in of willen het probleemgedrag van hun kinderen niet inzien of hun eigen rol hierin erkennen. Dan is het aan de directies om ook de ouders deels op te voeden en hun referentiekader te corrigeren. Meestal gaat het om ouders uit maatschappelijk zwakkere groepen die expliciet een „overlevingsdenken” hanteren en dit doorgeven aan hun kinderen.

De aanpak van de leraar en/of directie heeft een cruciale impact op het vertrouwen van een leerling vóór, tijdens of na een incident. Ook ouders mogen de directie niet als bedreigend ervaren. Het schoolreglement, dat leerlingen ontvangen bij hun inschrijving, is belangrijk om heldere afspraken te verwoorden voor leerlingen, leraren en ouders.

IV.3.d. Een „aangepaste” infrastructuur

Het *Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs (AGION)* financiert de aankoop, bouw en verbouwing van schoolgebouwen, maar kent geen extra subsidies toe voor de speelplaatsen. Nochtans zijn de schoolinfrastructuur en de kwaliteit van de gebouwen zeer bepalend voor de mate waarin geweld voorkomt. Geweld of pestgedrag tussen leerlingen komt vaak voor op ongestructureerde momenten: tijdens de speeltijd, in de toiletten, bij het binnenkomen en verlaten van de school. De normen voor de gebouwen zijn nog steeds gekoppeld aan de leerlingenaantallen die in de jaren zeventig van vorige eeuw van toepassing waren. De subsidies voor het onderhoud van de gebouwen zijn niet meer

aangepast aan deze tijd. Veel schoolgebouwen laten te wensen over en leerlingen beschikken vaak over onvoldoende ruimte in de klas of op de speelplaats. Het aantal geweldincidenten neemt toe naarmate de beschikbare (speel-)ruimte kleiner wordt. Als een kind niet over voldoende bewegingsruimte beschikt of zich niet voldoende kan uitleven op de speelplaats neemt het aantal incidenten in de klas toe. Een te kleine ruimte verhoogt het aantal prikkels en het aantal conflicten.

Veel scholen nemen initiatieven en zoeken naar oplossingen om met eigen middelen preventief om te gaan met de beperkte beschikbare ruimte. Veel incidenten kunnen bijvoorbeeld vermeden worden door een specifieke fysieke indeling van de refter of door tijdens de speeltijd te werken met een beurtsysteem. Andere voorbeelden zijn een aangepaste speelplaatswerking of speelwinkels. Leraren kunnen leerlingen spelletjes aanleren, er kan een rustige ruimte voorzien worden op de speelplaats of een soort „afreageerruimte”. In het buitengewoon onderwijs is er bijkomend nood aan specifieke werken ontspanningsruimtes of ateliers en aangepaste klaslokalen.

Meer ruimte noodzaakt ook meer toezicht. Een voldoende aantal toezichthouders op de speelplaats vermindert de aanleidingen tot geweld en laat toe adequaat in te grijpen als een situatie uit de hand dreigt te lopen of. Directies melden wel dat niet alle leraren situaties goed of tijdig inschatten of hun toezicht even goed ter harte nemen.

IV.3.e. Buitengewoon onderwijs: een apart verhaal

Bij de beoordeling en de benadering van het probleem van geweld in het buitengewoon onderwijs, moet rekening gehouden worden met het profiel van de school en met het type van de leerling. Een kind met meervoudige beperkingen kan „in crisis gaan”, hetgeen vaak als agressie geïnterpreteerd wordt. De gedragsproblemen van leerlingen in type 3 zijn dan weer veel intenser zodat het noodzakelijk is dat de school geweldpreventie opneemt als prioriteit. De leraren van deze leerlingen moeten succeservaringen uit leerlingen halen en hebben een eigen aanpak. Men begrijpt steeds beter welk gedrag inherent is aan een bepaalde stoornis; dit zou evenwel de indruk kunnen geven dat de tolerantie ten aanzien van geweld in het buitengewoon onderwijs verruimt.

Het buitengewoon onderwijs beschikt over speciale leermiddelen en een middenkader met specifieke hulpverleners zoals logopedisten, kinesisten, psychologen, ergotherapeuten, orthopedagogen en verpleegkundigen. Maar leraren worden onvoldoende voorbereid voor een loopbaan in het buitengewoon onderwijs. Beginnende leraren zien lesgeven in het buitengewoon onderwijs nog te veel als een laatste optie. De lerarenopleiding zou, onder meer via de stages, meer aandacht kunnen besteden aan de problematiek die zich stelt in het buitengewoon onderwijs en aan de vereiste sociaal-maatschappelijke training.

De directies uit het buitengewoon onderwijs merken een stijging van geweld door ouders t.a.v. kinderen met een mentale beperking. De directies melden dit steeds aan de CLB-artsen, maar staan veeleer machteloos. Directies zien ook dat leerlingen met meervoudige beperkingen vaker het slachtoffer zijn van pesterijen via sociale media omdat ze weinig weerbaar zijn. Door hun cognitieve beperkingen reageren ze ook vaker met agressie. Het is ook heel moeilijk om met deze leerlingen een gesprek op te starten.

IV.3.f. Leerlingenvervoer, een vergiftigd geschenk?

De directies buitengewoon onderwijs trokken tijdens de gesprekken aan de alarmbel over de situatie van het leerlingenvervoer, het georganiseerde vervoer van thuis naar school.

Meestal zit een groot aantal leerlingen op één bus, met kinderen van verschillende leeftijden

en uit verschillende gemeenten. De meeste kinderen zitten ook heel lang op de bus en moeten soms halverwege de rit overstappen op een andere bus. Tijdens deze busritten is er veel fysiek en verbaal geweld, pestgedrag, etc. Naast het ongewenst gedrag tussen leerlingen, klagen de busbegeleiders ook over verbaal geweld van ouders bij het ophalen en afzetten van de kinderen. Het gebeurt ook dat het niet klikt tussen de buschauffeur en de begeleider. Voor veel kinderen begint de schooldag op die manier met de nodige frustraties. Het vervoer verschilt per school, sommige scholen mogen zelf de leerlingen begeleiden, andere niet. De begeleiding gebeurt meestal door mensen die tewerkgesteld worden via het PWA-stelsel en niet specifiek opgeleid zijn voor een dergelijke opdracht.

Directies nemen wel initiatieven om het geweld terug te dringen. Een directeur werkt bijvoorbeeld met klachtenbriefjes. Als een leerling vijfmaal een klachtenbriefje krijgt op de bus wordt hij op school gestraft. Andere directies geven aan het begin van elk schooljaar een infosessie voor busbegeleiders met de nodige *tips-and-tricks*.

IV.4. Enkele voorbeelden van goede praktijk

In elke school komen vormen van geweld voor. De context van de scholen is echter zo verschillend dat het niet mogelijk is om algemene modellen op te stellen voor de aanpak van geweld op school. Met behulp van verschillende modellen worden wel handvaten aangereikt. Een eerste voorwaarde is dat er binnen de school een draagvlak is voor de aanpak van geweld en dat er duidelijke richtlijnen opgesteld worden waar consequent naar gehandeld wordt. Scholen moeten ook een heldere en eenduidige visie hebben die uitgedragen wordt door directies en leraren. Heldere afspraken bieden structuur aan leerlingen, leraren en ouders.

Maar geweld op school, hoe ga je daar als schoolteam concreet mee om? Tijdens de gesprekken werden tal van voorbeelden van goede praktijk gegeven. Hieronder worden een aantal voorbeelden opgesomd. Deze moeten echter gelezen worden als onderdeel van een breder preventie- en remediëringsbeleid van de school in de aanpak van geweld, pesten en ongewenst gedrag. Ze staan niet op zichzelf.

- Een antipestplan opstellen inclusief een duidelijke omschrijving van iedere vorm van geweld.
- Leerlingen stimuleren om aan zelfreflectie te doen en hen zelf problemen laten oplossen (bijvoorbeeld een „vredesbank” op de speelplaats, leerlingen een bemiddelende rol laten vervullen, de „rots en water”-methodiek om leerlingen te kalmeren).
- Leerlingen opleiden tot vertrouwenspersoon onder voorwaarde dat ze geëvalueerd worden en feedback krijgen.
- Geweld bestraffen en goed gedrag belonen door in een geschreven nota duidelijk te vermelden welk gedrag op welke manier beloond of gestraft wordt. Zo ontstaat er rust op school.
- Leraren die met moeilijk opvoedbare kinderen werken, de mogelijkheid bieden een time-out te nemen en hen begeleiden.
- Een eenduidig, gedragen en consequent toe te passen stappenplan — “wat te doen bij mishandeling” — opstellen.
- Leraren en zorgcoördinatoren op één lijn krijgen. Als er duidelijke regels gelden en afspraken gemaakt worden, is er geen ruimte voor betwisting.

- Onder begeleiding het aantal middagactiviteiten variëren en leerlingen op andere manieren boeien om zo pestgedrag te ontmoedigen (bijvoorbeeld actieve speelplaats, sport, toneel, een open leeromgeving...).
- Een time-outsysteem voor leerlingen installeren (bijvoorbeeld een blauwe cirkel als time-outplaats op de speelplaats, leerlingen mogen tijdens de speeltijd even naar binnen om tot rust te komen).
- Ouders informeren over de aanpak van geweld op school en hen betrekken bij de manier van straffen en belonen.
- De overgang van het kleuter- naar het basisonderwijs goed begeleiden.
- Conflictbeheersing beschouwen als vaardigheidstraining.
- De herkenning van agressie als leermoment benaderen omdat het vaak een symptoom is van een dieperliggend probleem.
- Via een kindvolgsysteem peilen naar het welbevinden van elke leerling.
- Projectweken organiseren waarbij in elke les, eventueel met gemengde klassen, gewerkt wordt rond respect, pesten, zinloos geweld, etc.
- De leerlingenraad betrekken bij de visieontwikkeling rond geweld.
- De directie vanop afstand toezicht laten houden op de speelplaats. Via goede communicatie met de toezichthoudende leraren kan de directie ingrijpen van zodra een incident dreigt of plaatsvindt).
- Het negativisme wegnemen door een verwenweek te organiseren voor leraren.
- Concrete richtlijnen voor de leraren en het zorgteam en duidelijke regels voor de leerlingen opstellen over niet te tolereren gedrag.
- Schoolspotters op kritieke plaatsen voor en na schooltijd.

IV.5. De rol van de media

Geweld behoort vandaag de dag tot de mainstream van het nieuws en wordt uitgebreid belicht in de media. Dat gebeurt vaak met conflicten en probleemsituaties in het buitengewoon onderwijs. De media besteden meer en meer aandacht aan seksueel geweld en grensoverschrijdend gedrag. In de verschillende media wordt vaak veralgemenend gesproken en geschreven over criminele jongeren. Toch blijkt uit een onderzoek van het Vlaams Vredesinstituut in samenwerking met de K.U. Leuven (2011) dat slechts 4 à 5 % van de jongeren crimineel gedrag vertonen (van wie driekwart éénmalige plegers). De jongeren die effectief geweld plegen vormen een minderheid, maar krijgen in verhouding wel erg veel media-aandacht.

Directies hebben de indruk dat ook de invloed van realityprogramma's op televisie waar een pester als sympathiek voorgesteld wordt onderschat. Ze zijn ook bezorgd over de invloed van sociale media op kinderen en jongeren. Deze zijn zich er vaak niet van bewust dat de informatie die ze op sociale media openbaar maken, misbruikt kan worden door medeleerlingen, ouders, leraren of andere volwassenen. Het aantal jongeren dat emotioneel gekwetst wordt via nieuwe sociale media neemt toe: een uitbreiding van de communicatiemogelijkheden leidt immers ook tot een toename van het aantal pestgelegenheden. Cyberpesten is een groeiend probleem, maar daar kunnen scholen weinig controle op uitoefenen. Wel kunnen ze leerlingen zo goed mogelijk informeren over de mogelijke gevaren van het internet en hen helpen de impact van sociale media juist in te schatten. Dit kan enkel als scholen en ouders kort op de bal spelen en zelf „mediawijsheid” opbouwen.

In het buitengewoon onderwijs zijn de leerlingen met meervoudige beperkingen, vaak het slachtoffer van cyberpesten. Deze leerlingen worden op sociale media belachelijk gemaakt door hun fysieke of mentale beperking, maar zijn zelf vaak niet weerbaar genoeg. Ook hier is een opdracht weggelegd voor de begeleidende leraren.

Directies denken na over het gebruik van sociale media, hoe omgaan met cyberpesten, hoe leerlingen sensibiliseren over de risico's. Daarbij is nood aan afspraken tussen leerlingen en leraren over het gebruik van *facebook*. Een afspraak kan bijvoorbeeld zijn dat geen contact toegestaan wordt tussen leerlingen en leraren. Aan leraren kan gevraagd worden om geen uitlatingen te doen over de schoolcontext.

IV.6. De rol van de overheid

Men kan niet verwachten dat scholen alle conflicten en samenlevingsproblemen opvangen en oplossen. Welke rol kan en moet de onderwijsoverheid spelen? Welke middelen moeten vrijgemaakt worden? Hoe kan de school sfeer en daarmee samenhangend het welbevinden op school structureel aangepakt worden? Hoe kunnen ondersteuning en begeleiding geboden worden en wat is de algemene visie met betrekking tot geweldpreventie, pestgedrag en conflicten? Zijn de maatregelen van de overheid toereikend en worden deze zorgvuldig nageleefd en opgevolgd? Is een meldplicht naar Nederlands model een optie? Pestgedrag en geweld op school bestaan al jaren. De scholen hebben nood aan mensen en middelen om een antwoord te bieden op deze uitdagingen. De directeurs zijn zeer geëngageerd om een creatief en preventief beleid uit te werken en toe te passen, maar hiervoor zijn meer financiële middelen, omkadering, ondersteuning en infrastructuur noodzakelijk. Het aantal taken neemt alsmaar toe, een evenredige toename van de toegekende werkmiddelen door de overheid staat er niet tegenover. De deelnemers aan de gesprekken zijn van mening dat een preventiebeleid op school nauwelijks gevoerd kan worden zonder de hiervoor vereiste middelen, zoals onder meer extra omkadering voor het middagtoezicht, meer zorguren en een ruimer lestijdenpakket.

In het buitengewoon onderwijs gebeurt de urenverdeling volgens specifieke parameters, die niet in verhouding staan tot de specifieke behoeften binnen dit onderwijstype. Dit legt een hypotheek op de mogelijkheid om preventief te werken. Juist door preventief conflicten te ontmijnen, kunnen curatief zware maatregelen vermeden worden.

Het gebrek aan respect tussen leerlingen onderling, tussen leerlingen en leraren, ouders en leraren en ouders en kinderen is een algemeen maatschappelijk gegeven, maar leraren zijn via de lerarenopleiding niet opgeleid om met geweld op school om te gaan. Zoals hoger al gesteld, is er nood aan volgehouden inspanningen om leraren te ondersteunen en aan een lerarenopleiding die aandacht besteedt aan conflictbeheersing.

Er bestaat ook een grote kloof tussen de financiële middelen die door de verschillende beleidsdomeinen ter beschikking gesteld worden en de omkadering van de scholen. Een interdepartementale afstemming, samenwerking en overlegstructuur is dus aangewezen. Een probleem dat binnen de schoolcontext opgelost wordt, kan een besparing op andere domeinen opleveren. Zo kan een school bijvoorbeeld voorkomen dat leerlingen psychiatrische hulp nodig hebben, zodat het voor welzijn bestemde overheidsbudget daalt. Het beleid legt tot vandaag ook geen link tussen schoolinfrastructuur en het welbevinden op school. Nader onderzoek is hier aangewezen.

Uit de gesprekken concluderen we dat ondanks hun diverse uitdagingen, contacten en manieren van aanpak, de scholen hetzelfde doel nastreven. De directies getuigden dat zij voor elke leerling een oplossing op maat trachten te vinden en hen met veel geduld en engagement kansen wil geven.

Endnotes

1. Inge Willems is adjunct van de directeur bij het departement Onderwijs en beleidsmedewerker op het regeringscommissariaat bij de UA en de UHasselt.
2. Soetkin Bauwens is stafmedewerker pedagogisch beleid bij het Onderwijssecretariaat van de Steden en Gemeenten van de Vlaamse Gemeenschap vzw (OVSG).
3. Het rapport van dit onderzoek is te raadplegen op de website <http://www.kinderrechten.be>
4. Beleidsplan ter preventie en bestrijding van geweld, pesten en ongewenst seksueel gedrag op school te raadplegen op <http://www.ond.vlaanderen.be/antisociaalgedrag/maatregelen/Beleidsplan-Limits.htm>
5. <http://www.ond.vlaanderen.be/antisociaalgedrag/pgs/>

NAAR EEN DAADKRACHTIG BELEID TEGEN ANTISOCIAAL GEDRAG OP SCHOOL.

Rita Van Durme¹

Emilie Le Roi²

In een vorig artikel over spijbelen en antisociaal gedrag³ werd er vooral stilgestaan bij de definitie, de verschillende vormen, de omvang en de oorzaken van grensoverschrijdend gedrag. Er werd toen geëindigd met een samenvatting van de voorgestelde acties uit het actieplan spijbelen en andere vormen van grensoverschrijdend gedrag van de minister van Onderwijs. De focus lag toen op de acties die in het kader van spijbelen zijn voorzien. Op het congres van 11 mei 2012 over geweld op kinderen en geweld op school werd er in de slottoespraak ook een overzicht gegeven van de maatregelen die werden en worden voorzien voor het tegengaan van andere vormen van antisociaal gedrag.

Aansluitend daarop en rekening houdend met de bemerkingen tijdens het congres, dat het ook zinvol zou zijn uitleg te krijgen bij de plannen voor andere vormen van antisociaal gedrag dan spijbelen, staan we stil bij maatregelen die in het vorige artikel nog niet zijn aangehaald. We richten ons daarbij vooral op het tegengaan van pesten en geweld, dealen en gebruiken van verslavende middelen, seksueel grensoverschrijdend gedrag, gender gerelateerd geweld en suïcide. Daarbij wordt de samenwerking met experts en andere beleidsdomeinen onderlijnd. We kunnen echter niet alles vermelden en beperken ons tot de essentie om het beleid op scholen voor bepaalde uitingsvormen van antisociaal gedrag uit te werken⁴. We staan vooral stil bij maatregelen die de overheid voorziet. De overheid legt daarbij geen methodes op, maar wil de scholen vooral ondersteunen door een aantal instrumenten ter beschikking te stellen die ze kunnen gebruiken in het werken aan een beleid tegen antisociaal gedrag. Het fundament om daaraan te werken, wordt teruggevonden in de ontwikkelingsdoelen, de leergebiedgebonden, leergebiedoverschrijdende, vakgebonden en vakoverschrijdende eindtermen.

INLEIDING

Fenomenen als geweld, pesterijen en allerlei andere vormen van antisociaal gedrag op school mogen volgens experts niet onderschat worden. Ze kunnen immers verregaande gevolgen hebben voor de kinderen en jongeren en laten vaak nog in hun volwassen leven sporen na: angst om te mislukken, een negatief zelfbeeld, problemen bij het aangaan van relaties, Gie Deboutte⁵, één van de experts op het vlak van het tegengaan van pesten, gaat er zelfs van uit dat antisociaal gedrag ondergaan op school even hard is als zwaar geweld zien of meemaken in oorlogsgebied⁶. Scholen kunnen dus veel leed voorkomen door een goed uitgewerkt beleid tegen antisociaal gedrag.

De basis voor een beleid tegen antisociaal gedrag: ontwikkelingsdoelen en eindtermen

De basis om een beleid tegen antisociaal gedrag uit te werken ligt in verschillende ontwikkelingsdoelen, de leergebiedgebonden, leergebiedoverschrijdende, vakgebonden en vakoverschrijdende eindtermen. Een volledig overzicht van alle eindtermen en ontwikkelingsdoelen die hiervoor relevant zijn, zou ons té ver leiden. We halen daarom bij wijze van illustratie een paar voorbeelden aan. Zo leren kleutertjes al van in de kleuterklas om op te komen voor zichzelf en signalen te geven die voor anderen begrijpbaar en aanvaardbaar zijn. Er wordt hen dan al geleerd om het onderscheid te zien tussen geweldloze en gewelddadige oplossingen. In de lagere scholen bouwen de leerkrachten daarop verder en stimuleren ze de kinderen om zelf geweldloze oplossingen voor conflicten uit te denken en toe te passen. Men leert de kinderen ook omgaan met verschillen, men leert ze respect op te brengen voor anderen en samen te werken, zonder een onderscheid te maken op basis van sociale achtergrond, geslacht of etnische afkomst. Deze leerlijn loopt tenslotte ook door in de secundaire scholen, waar de leerkrachten werken aan de

basiswaarden in de communicatie. Men leert de jongeren om verschillende situaties goed in te schatten en naargelang de situatie hun gedrag aan te passen. De uiteindelijke bedoeling is om ze in staat te stellen om een goed verloopende interactie te starten, te ontwikkelen en tot een bevredigend einde te brengen.

De scholen bepalen zelf hoe ze met die eindtermen en ontwikkelingsdoelen aan de slag gaan. De inspectie controleert in hoeverre ze de leergebied- en vakgebonden eindtermen realiseren en de leergebied- en vakoverschrijdende eindtermen en ontwikkelingsdoelen nastreven.

De school als leer- en leefomgeving

Een school kan leerlingen tijdens de lessen en vanuit de gegeven ontwikkelingsdoelen en eindtermen dus weerbaar maken, hen op een aanvaardbare manier leren omgaan met verschillende situaties en hen verantwoordelijkheid leren opnemen. Om kinderen en jongeren echter te laten uitgroeien tot gezonde en evenwichtige volwassenen die kunnen functioneren in de maatschappij is het nodig dat ze als het ware dagelijks ondervinden dat er met datgene wat in de lessen wordt geleerd ook iets wordt gedaan. Kinderen en jongeren moeten m.a.w. kansen krijgen om de aangeleerde vaardigheden in te oefenen. Dat gebeurt thuis, in de vrije tijd, in de vriendenkring, maar evengoed op school. Daarom is het van belang dat datgene dat wordt geleerd in de lessen ook een toepassingsgebied vindt in het totale schoolgebeuren. Dat komt onder meer tot uiting in de wijze waarop er met de kinderen en jongeren wordt omgegaan en gecommuniceerd, in manieren waarop afspraken worden uitgewerkt en nageleefd, enzovoort. Het is tevens van belang dat de activiteiten die de school ontplooit rond het inoefenen van competenties niet beperkt blijven tot eenmalige activiteiten, maar op regelmatige basis herhaald worden. Bij de zorg voor de school als leer- en leefomgeving om antisociaal gedrag tegen te gaan komt evenwel veel meer kijken.

Werken aan welbevinden

Onderzoek toont immers aan dat probleemgedrag zoals geweld, ordeverstoring, drugmisbruik en pesten samenhangen met een lage mate van welbevinden⁷. Onderzoek toont bovendien aan dat het welbevinden een fundamentele voorwaarde is voor gunstige leerprocessen⁸. Scholen hebben er dus belang bij om te werken aan het welbevinden. Het welbevinden van leerlingen wordt echter beïnvloed door heel wat factoren: de gezinssituatie, de sociale en culturele achtergrond van de leerlingen, de vrijetijdsbesteding, de peergroup, Op deze factoren hebben scholen geen vat. Ze kunnen ook niet verhinderen dat leerlingen zich niet altijd goed voelen op school. Scholen kunnen wel werken aan een beleid dat ertoe leidt dat iedere leerling en het voltallige schoolpersoneel zich op school goed voelen en niet aan hun lot worden overgelaten.

In het onderzoek dat tussen oktober 1998 en september 2000 over welbevinden bij leerlingen in het secundair onderwijs werd gedaan, ging men na welke aspecten van het leren en leven in de klas en op school leerlingen belangrijk vinden om zich goed te voelen⁹. Bovendien gaven de onderzoekers ook aan op welke aspecten een schoolteam kan inspelen. Een paar punten zijn belangrijk om hier te vernoemen, onder meer:

- De mate van inspraak op klas- en schoolniveau is een belangrijke voorspeller voor het welbevinden van leerlingen. Dat kan gaan over formele inspraak, maar evengoed over informele vormen van participatie. De bestaande inspraakstructuren zijn daarbij van belang, maar nog belangrijker is een inspraakcultuur.
- Een andere belangrijke voorspeller van welbevinden is de sfeer in de klas en op school. Leerkrachten kunnen in de klas op verschillende manieren voor een goede sfeer

zorgen. Dat kan door onder meer oog te hebben voor wat er goed loopt bij de leerlingen, positieve feedback te geven en succeservaringen te stimuleren maar bijvoorbeeld ook door te zorgen voor activiteiten die vertrekken vanuit het verstevigen van relaties en de groepsdynamica. Op schoolniveau kan er dan weer gezorgd worden voor leuke activiteiten tijdens de vrije momenten van leerlingen; een degelijk toezicht, een aantrekkelijke infrastructuur en een schoolreglement waarbij rekening gehouden wordt met de stem van de leerlingen.

- De begeleiding en ondersteuning van leerlingen is ook één van de factoren die ertoe leidt dat leerlingen zich goed voelen. Zo kunnen scholen ervoor zorgen dat iedereen geïnformeerd en gesensibiliseerd wordt, dat aanspreekpunten of vertrouwensfiguren zijn aangesteld, dat er een goede gedragscode of degelijk reglement is uitgewerkt, dat er duidelijke afspraken zijn, dat er dialoog mogelijk is tussen leerlingen, hun ouders en de school. Voor het welbevinden van leerlingen is het van belang dat de school hierop een duidelijke visie heeft en op basis daarvan een sterk beleid voert.

We mogen daarbij het welbevinden van de leerkrachten en de schoolteams zelf niet vergeten. Pas wanneer zij goed in hun vel zitten en met een goed gevoel voor de klas staan, kunnen ze oog hebben voor het welbevinden van de leerlingen. Eén aantal van de hierboven vermelde punten wordt ook teruggevonden in onderzoeken die werden gevoerd naar het welbevinden van leerkrachten. Daarin komt onder meer tot uiting dat het schoolklimaat en de interne schooldynamiek de verschillen tussen scholen m.b.t. welbevinden van leerkrachten voor een groot deel verklaren, o.m. via de ondersteuning door de directie, de collegialiteit, de ondersteuning bij professionele ontwikkeling en de tevredenheid met de infrastructuur¹⁰. Voor het welbevinden van directies van scholen zijn de omgang met leraren, ouders en leerlingen, de pedagogische taken, het autonoom kunnen handelen en het beschikken over de nodige kennis en vaardigheden voor de job dan weer van belang¹¹.

Om te werken aan welbevinden moet er dus heel wat gebeuren. Op het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming merken we dat heel wat scholen werk maken van een globaal beleid, met daarin aandacht voor het welbevinden. Tegelijk wordt vastgesteld dat sommige scholen hun aanpak, vaak onbedoeld, nog te veel beperken tot het ingrijpen bij problemen en weinig vertrouwd zijn met de troeven van een preventieve en integrale aanpak.

Scholen staan er bij het uitwerken van een preventieve en integrale aanpak niet alleen voor. Zo kunnen ze onder meer een beroep doen op de pedagogische begeleidingsdiensten (PBD's). De PBD's hebben immers, vanuit het kwaliteitsdecreet, de opdracht om scholen te ondersteunen bij het bevorderen van hun onderwijskwaliteit, nascholingsactiviteiten aan te reiken en te participeren aan de aansturing of opvolging van ondersteuningsinitiatieven georganiseerd of gesubsidieerd door de Vlaamse Regering die als doelstelling het ondersteunen van instellingen, leerkrachten of begeleiders hebben¹²:

Scholen kunnen ook terecht bij de Centra voor Leerlingenbegeleiding (CLB's). In het decreet van 1 december 1998 betreffende de centra voor leerlingenbegeleiding kregen CLB's immers zowel een algemeen preventieve opdracht toegewezen als een taak in het kader van de preventieve gezondheidszorg en de begeleiding inzake het psychisch en sociaal functioneren van leerlingen. Het CLB is, gezien haar decretale opdracht om aan netwerkvorming te doen, ook op de hoogte van de belangrijkste partners die scholen buiten de schoolmuren kunnen aanspreken in het kader van bv. de aanpak van antisociaal gedrag. Daarnaast zijn er heel wat externe partners, onder meer de organisaties die tijdens het congres van het Interuniversitair Centrum voor Onderwijsrecht van 11 mei 2012 over geweld

op kinderen en geweld op school aan bod zijn gekomen. Zij kunnen scholen ondersteunen in het werken aan een integraal beleid tegen antisociaal gedrag. Hieronder komen er een aantal van die organisaties nog ter sprake. Er is naast het aanbod van de PBD's tevens een ruim nascholingsaanbod bij verschillende andere vormingsinstanties.

Tenslotte is er ook de ondersteuning vanuit de Vlaamse overheid, al dan niet in samenwerking met de Federale overheid. De overheid legt daarbij niet op hoe scholen moeten te werk gaan. Het zijn immers de scholen, die bij voorkeur op basis van een degelijke analyse van hun situatie (eventueel ook een bevraging in de scholen zelf) en rekening houdend met de doelgroepen waarmee ze werken, voor bepaalde opties kiezen. De overheid zorgt wel voor een aantal overkoepelende maatregelen die ervoor moeten zorgen dat het beleid tegen antisociaal gedrag op de scholen kan worden versterkt.

II Ondersteuning door de overheid voor de scholen

II.1. Maatregelen vanuit het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming

Beleidsplan voor een integrale aanpak van pesten en andere vormen van antisociaal gedrag op scholen

Al sinds 1997 verzorgt Limits vzw, in opdracht van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, het Steunpunt Ongewenst gedrag op School. Schoolpersoneel, leerlingen en ouders, alsook iedereen die bij onderwijs betrokken is, kan er terecht voor informatie en advies over allerhande vormen van antisociaal gedrag. Het Steunpunt treedt ook op als meldpunt voor onderwijspersoneel dat met antisociaal gedrag geconfronteerd wordt en kan, waar dat wenselijk is, bemiddelen en tussenkomen in de scholen zelf. Aan Limits vzw wordt er gevraagd om daarin nauw samen te werken met de onderwijsethiek.

Sinds de federale wet van 11 juni 2002 over de bescherming tegen geweld, pesterijen en ongewenst seksueel gedrag op het werk zijn scholen verplicht om hun personeelsbeleid daarop af te stemmen. Deze wet koppelt welzijn aan een geheel van factoren met betrekking tot arbeidsvoorwaarden: veiligheid op het werk, bescherming van de gezondheid van de werknemer, voorkomen van psychosociale belasting veroorzaakt door het werk,.... Het onderwijspersoneel wordt als werknemers gevat door deze wetgeving maar ook leerlingen-stagiairs en leerlingen met beroepsgerichte taken kunnen gelijkgesteld worden met het statuut van werknemer. Samen met de Limits vzw werkte het Departement Onderwijs en Vorming in het verlengde van die Wet op Welzijn aan een beleidsplan ter preventie en bestrijding van geweld, pesten en ongewenst seksueel gedrag op school. In het beleidsplan dat werd ontwikkeld ging niet alleen aandacht uit naar problemen met of tussen personeelsleden onderling, maar werd ook uitvoerig aandacht besteed aan mogelijke interventies en maatregelen die er op school voor leerlingen kunnen genomen worden. Zowel voor personeelsleden als voor leerlingen werden er in het beleidsplan twee delen opgenomen, te onderscheiden in een preventieplan en een interventieplan. Dat plan heeft elke school enkele jaren geleden ontvangen. Het is ook te downloaden op de website van Limits vzw en terug te vinden op de website over antisociaal gedrag van het Ministerie van Onderwijs en Vorming¹³. Intussen is de wetgeving van 11 juni 2002 aangepast en ligt de focus ook op het voorkomen van psychosociale belasting op het werk. Daarom werd het beleidsplan geactualiseerd.

Limits vzw is niet de enige die werkte aan instrumenten om scholen te ondersteunen in hun aanpak voor het tegengaan van antisociaal gedrag. Ook aan Gie Deboutte werd gevraagd om te werken aan een beleidsplan om scholen te ondersteunen. Op basis van experimenten in Vlaamse scholen paste hij de Engelstalige versie van het VISTA-pakket (VISTA staat voor

Violence in Schools: training and action) aan de Vlaamse situatie aan. Dit leidde in 2008 tot de publicatie "Pesten en geweld op school: handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid". Hiermee krijgen scholen hefboomen en bouwstenen aangereikt, waarmee ze aan de slag kunnen gaan om stapsgewijs te komen tot een integrale benadering van pesten en geweld op school, de zogenaamde 'whole school approach'. Het plan past in de integrale aanpak waar we in de bestrijding van antisociaal gedrag belang aan hechten namelijk: een langetermijnvisie, geen pure symptoombestrijding, aandacht voor het curatieve en het preventieve, aandacht voor zowel het persoonsgerichte als het contextgerichte, een centrale rol voor welbevinden en een grote schoolbetrokkenheid. Het plan is net zoals het beleidsplan van Limits vzw door iedere school te raadplegen op www.ond.vlaanderen.be/antisociaalgedrag. De publicatie is hier erg gebruiksvriendelijk op geplaatst, zodat de scholen, afhankelijk van hun situatie en hun planning, er die onderdelen kunnen uithalen die voor hen zinvol zijn om mee aan de slag te gaan.

In bovenstaande publicatie wordt er uitgegaan van de preventiepyramide¹⁴. De preventiepiramide maakt een onderscheid tussen vier niveaus waarop scholen maatregelen of initiatieven kunnen nemen om antisociaal gedrag tegen te gaan:

- maatregelen of initiatieven die de bedoeling hebben het schoolklimaat te verbeteren of in stand te houden;
- algemene preventiemaatregelen bedoeld om de draagkracht van kinderen, ouders, leerkrachten en de school te versterken;
- specifieke preventiemaatregelen die mikken op welomschreven problemen en extra aandacht geven aan bepaalde doelgroepen;
- curatieve of remediërende maatregelen die bedoeld zijn om bestaande moeilijkheden in de kiem te smoren of te helpen oplossen.

Onderaan de piramide bevindt zich het 'nulde' niveau. Deze laag omvat geen interventies van de scholen maar verwijst naar alle beïnvloedende factoren vanuit de brede, maatschappelijke context. Het verwijst bv. naar extra middelen die door de overheid ter beschikking worden gesteld om gelijke kansen te bevorderen. Via de preventiepyramide kunnen scholen alle acties, initiatieven of ingrepen die deel uitmaken van het bestaande beleid en die bijdragen tot het tegengaan van antisociaal gedrag een plaats geven. Zo verkrijgen ze een helder overzicht van wat er al is en waar er nog moet op ingezet worden. De uiteindelijke bedoeling is om op ieder niveau acties en maatregelen te hebben.

Een ander model om te inventariseren wat scholen kunnen doen tegen antisociaal gedrag en om te werken aan welbevinden is de gezondheidsmatrix. In de gezondheidsmatrix worden vier strategieën onderscheiden:

- Educatie verwijst naar activiteiten waarbij kennis, vaardigheden en attitudes worden bijgebracht. Educatie kan zowel op individueel niveau, op klasniveau als op schoolniveau bekeken worden, zowel bij leerlingen, hun ouders als het eigen schoolpersoneel. Het verwijst naar de organisatie en de invulling van het curriculum binnen de school, alsook naar de deskundigheidsbevordering van het schoolteam en het informeren van ouders.
- Facilitatie verwijst naar acties en maatregelen die verandering nastreven in de omgeving en het schoolklimaat (bv. de school voorziet plaatsen waar men tot rust kan komen of er wordt gewerkt wordt aan laagdrempelige leerlingenparticipatie) en die het tegengaan van antisociaal gedrag ondersteunen. Het slaat tevens op ondersteunende voorzieningen voor leerlingen en personeel (bv. rookstopbegeleiding).

- Regulatie slaat op regels waarvan de scholen gebruik maken om het antisociaal gedrag tegen te gaan en de daaraan verbonden procedures. Dit houdt ook het signaleren van regelovertrekend gedrag in en het adequaat reageren volgens de procedures van de school. In regulering zitten echter ook informele afspraken op klas- en schoolniveau die beperkend of stimulerend kunnen zijn (bv. afspraken ivm gebruik van de sportinfrastructuur tijdens de middagpauzes om pesten tegen te gaan).

- Zorg en begeleiding handelt over de organisatie en invulling van de begeleidingstrajecten in de school en met schoolnabije en externe partners (bv. begeleiding van leerlingen met depressie) en de vroegdetectie van problematieken (bv. signaalfunctie van leraren in functie van verslavingsproblematieken). Voor het éne thema (bv. middelengebruik, depressies en suïcide) zal deze pijler veel uitgebreider zijn dan voor een ander thema. (bv. omgang met moderne technologieën om cyberpesten tegen te gaan). Naast de vier strategieën zijn er vier niveaus om acties en maatregelen te bekijken: het niveau van de leerling, de klas, de school en de schoolomgeving¹⁵. Dit model komt onder meer terug in het werken aan een drugbeleid en aan geestelijke gezondheid op scholen. Verder in de tekst komen we daar nog op terug. We halen bovenstaande modellen enkel aan om te illustreren dat scholen via verschillende manieren hun beleid tegen antisociaal gedrag in kaart kunnen brengen. Gebaseerd op deze modellen kunnen ze acties en maatregelen uitwerken. Veel ondersteunend en educatief materiaal voor scholen (bv. voor lesactiviteiten) maken gebruik van de bovenstaande modellen. Het is echter aan scholen om uit te maken met welk model ze aan de slag willen gaan. In ieder geval laat ook de overheid zich inspireren door deze modellen om maatregelen uit te werken die scholen kunnen ondersteunen in het uitwerken van een beleid tegen antisociaal gedrag.

Een game voor het tegengaan van pesten?

Om pesten tegen te gaan zijn er al heel wat maatregelen ter beschikking van scholen gesteld (zie ook hierboven). De minister van Onderwijs wil echter laten onderzoeken of er met ervaringen uit het buitenland nog aanvullende acties kunnen worden ondernomen. In Finland wordt er bijvoorbeeld gebruik gemaakt van games om pesten tegen te gaan. Daarom gaf de minister van Onderwijs opdracht om te onderzoeken of het gebruik van antipestgames de scholen kan helpen in het tegengaan van pesten. De bedoeling is om aan de slag te gaan met een eerder ontwikkeld spel van de Hogeschool Kortrijk (Re::Pest) en daarbij allerhande begeleidend materiaal voor scholen uit te werken. Zo wordt ook vorming voor leraren, info voor ouders en leerlingen voorzien. Verder zal het game onderdeel worden van een reeks van lessen. Het spel wordt in het schooljaar 2012-2013 in een aantal scholen uitgetest. Daarna wordt het game geëvalueerd en wordt nagegaan of het nuttig is om het in gans Vlaanderen te implementeren..

Een plan voor het werken aan het tegengaan van homofobie en gendergerelateerd geweld
Een groep die bijzondere aandacht verdient zijn de holebi- en transjongeren. De zelfdodingscijfers bij deze jongeren liggen immers hoger dan het gemiddelde voor Vlaanderen¹⁶. Ook naar aanleiding van recente gevallen van homofobie en gendergerelateerd geweld, besliste de overheid om te werken aan een plan voor grensoverschrijdend geweld tegen holebi's. Om het plan tegen holebi-geweld vorm te geven, werd in januari 2012 overleg gepleegd met de PBD's. Uit de vergaderingen spruiten binnenkort een aantal initiatieven voort. Zo wordt gewerkt aan de actualisering van de inmiddels tien jaar oude "Gemeenschappelijke verklaring over de gelijke behandeling van

hetero- en holebiseksualiteit in het onderwijs” van 6 juni 2002¹⁷. Uitgangspunt daarbij vormen de nieuwe wetenschappelijke inzichten. We weten nu bijvoorbeeld dat homofobie in hoge mate voortspuit uit stereotiepe genderverwachtingen. Willen we de strijd tegen homofobie doordacht aanvatten, dan is het nodig om die dimensie van genderstereotiepe opvattingen alsook het seksisme waar meisjes/vrouwen en jongens/mannen tegen aanlopen, mee te nemen. De PBD's zijn bij uitstek de partners om het belang van een dergelijk genderbeleid op school in de verf te zetten en leerkrachten, indien nodig, naar een geschikte nascholingsactiviteit te leiden. Daarom wordt aan het Samenwerkingsverband Netgebonden Pedagogische Begeleidingsdiensten (SNPB vzw)¹⁸ in het schooljaar 2012-2013 een gedetacheerde leerkracht toegekend, die initiatieven opzet om een duurzaam holebi- en genderbeleid in het onderwijsveld te versterken. Daarnaast ontvangt ook de onderwijswerking van Çavaria¹⁹ al ruim 10 jaar subsidies van de overheid. De koepelorganisatie van de holebi- en transgenderverenigingen coacht scholen en lerarenopleidingen onder andere over het omgaan met seksuele identiteit en genderexpressie. Çavaria ontwikkelt voor leraren en lectoren heel bruikbare methodieken en andere instrumenten, zoals bv. 'Gender in de Blender', een map om op scholen te werken aan gender- en transgenderbeleid.

Een plan om te werken aan welbevinden in het algemeen

In het werken aan welbevinden mag het werk niet vergeten worden van de commissie gezondheidsbevordering van de Vlaamse Onderwijsraad (VLOR) waarmee de minister van Onderwijs samenwerkt voor het stimuleren en ondersteunen van het gezondheidsbeleid van de scholen. In de commissie gezondheidsbevordering zetelen vertegenwoordigers van scholen, leerlingen, ouders, personeel, wetenschappers, expertisecentra en ambtenaren en kabinetsmedewerkers uit de beleidsdomeinen Onderwijs, Volksgezondheid, Sport en Landbouw. De commissie werkte aan een strategisch en operationeel plan om het gezondheidsbeleid in de scholen te ondersteunen. In het verlengde van dat plan werkte de commissie aan een advies om te werken aan welbevinden²⁰. De VLOR pleit in het advies onder meer voor afstemming tussen de verschillende referentiekaders voor gezondheid, welbevinden en gelijke onderwijskansen. Op basis van de bevindingen van onderzoekers en ervaringsdeskundigen doet hij enkele concrete aanbevelingen aan scholen, schoolondersteuners en de overheid. De elementen uit het advies werden besproken op een studiedag op 27 april 2012 waarin werd stilgestaan bij de verbanden tussen gezondheid en welbevinden. Tevens werd ingegaan op het gelijke kansenperspectief en werd aandacht besteed aan het belang van participatie. Om de participatie van leerlingen en ouders te ondersteunen zijn er twee instrumenten in de maak: een service-document voor ouders en een instrument waarmee leerlingen in het secundair onderwijs aan de slag kunnen gaan..

Een instrument voor scholen om welbevinden van leerlingen te evalueren

Met het CIPO²¹-referentiekader verzamelen en ordenen de inspecteurs van onderwijs alle vaststellingen tijdens een doorlichting. In de doorlichtingsronde van de onderwijsinspectie is de component 'output' het vertrekpunt voor de doorlichting. Deze component bestaat naast de meetbare indicatoren 'leerprestaties', 'outcomes' en 'schoolloopbaan', ook uit de (zogenaamde) zachte outputindicator 'tevredenheid'. Deze indicator bestaat op zijn beurt uit de variabelen 'welbevinden van leerlingen/cursisten', 'tevredenheid van de personeelsleden' en 'tevredenheid van partners met wie wordt samengewerkt'. De Vlaamse onderwijsinspectie definieert welbevinden als de mate waarin de leerlingen de school beleven vanuit actuele en

duurzame schoolervaringen. Het gaat om een multidimensioneel begrip dat het resultaat is van de perceptie van volgende dimensies:

de tevredenheid of hoe leerlingen zich voelen op school en in de klas;
de betrokkenheid of de wijze waarop de leerlingen zich engageren op klas- en schoolniveau;
het academisch zelfconcept, waarbij de klemtoon ligt op het beeld dat de leerlingen hebben over het eigen schoolse kunnen;
het pedagogisch klimaat dat een beeld geeft van de wijze waarop leerlingen het klimaat in de school en in de klas percipiëren en
de sociale relaties of de interpersoonlijke relaties van de leerlingen op school.
Net zoals de gegevens van de harde output nemen de inspecteurs de gegevens die de scholen over 'tevredenheid' ter beschikking stellen, mee als bronnenmateriaal tijdens het vooronderzoek en het doorlichtingsbezoek. Zo bekomen ze een genuanceerd en volledig beeld. De onderwijsinspectie ontwikkelde in de eerste plaats voor het leerplichtonderwijs (basisonderwijs, buitengewoon basisonderwijs type 1 en 8, secundair onderwijs, deeltijds beroeps secundair onderwijs, buitengewoon onderwijs opleidingsvormen V3 en 4) gestandaardiseerde vragenlijsten om te peilen naar het welbevinden van de leerlingen en om na te gaan of scholen in het kader van hun kwaliteitszorg het welbevinden van hun leerlingen bewaken.

In de loop van het schooljaar 2011-2012 zijn de vragenlijsten online ter beschikking gesteld van de scholen die in het schooljaar 2012-2013 door de onderwijsinspectie doorgelicht worden. In het schooljaar 2012-2013 komt de vragenlijst ter beschikking van alle scholen zodat ze dit instrument kunnen gebruiken in het kader van de eigen ontwikkeling. De onderwijsinspectie kan het gebruik van deze vragenlijst niet verplichten maar hoopt de scholen aan te zetten om systematisch het welbevinden van hun leerlingen te onderzoeken en ook deze bevragingen te gebruiken in het kader van hun eigen interne kwaliteitsbewaking.

Naast aandacht voor preventie, ook aandacht voor curatie via time-out en herstelgericht groepsoverleg.

Het is niet denkbeeldig dat zelfs wanneer scholen investeren in de preventie van antisociaal gedrag, sommige leerlingen toch nog over de schreef gaan. Afgelopen jaren werd er daarom ook vanuit de overheid geïnvesteerd in maatregelen die scholen kunnen nemen wanneer leerlingen ernstig probleemgedrag stellen. We denken hierbij aan time-out en herstelgericht groepsoverleg. Time-out biedt aan leerlingen die een grondig verstoorde relatie met de school hebben de mogelijkheid om hun leertijd voor een afgebakende periode buiten de school door te brengen. Daarna kunnen ze de draad op school weer opnemen. Momenteel worden verschillende organisaties in Vlaanderen gesubsidieerd om time-outprojecten aan te bieden. Er zijn zowel korte (5 tot 10 aaneensluitende werkdagen) als lange (3 tot 6 weken) time-outprojecten. De korte time-outprojecten worden gefinancierd door Onderwijs. De lange time-out projecten worden gefinancierd door Welzijn. Eén van de mogelijke invullingen van een korte time-out is Hergo of het Herstelgericht Groepsoverleg op school. Daarbij gaan dader en slachtoffer, elk met hun achterban, samen met een moderator op zoek naar een vorm van herstel van de toegebrachte schade. Tijdens de Hergo op school probeert men een oplossing te vinden voor wat er is gebeurd, bijvoorbeeld door na te gaan hoe eventuele schade kan hersteld worden, welke sanctie de dader moet krijgen, enzovoort²².

II.2. Ondersteuning door samenwerking tussen verschillende beleidsdomeinen

In het vorig artikel over spijbelen en antisociaal gedrag werd al stilgestaan bij de samenwerking met beleidsdomeinen zoals Welzijn, Volksgezondheid en Gezin op het Vlaamse niveau en Justitie en Binnenlandse zaken op federaal niveau. Samenwerking met andere beleidsdomeinen is er ook voor het tegengaan van andere vormen van antisociaal gedrag.

Een plan voor School Shooting Incidents

Zo wordt er naar aanleiding van incidenten in het buitenland gewerkt aan een plan om School Shooting Incidents of AMOK-situaties aan te pakken²³. Bedoeling is om voorbereid te zijn op het moment dat we met een AMOK-situatie in een Vlaamse school geconfronteerd zouden worden. Onderwijs en Binnenlandse Zaken spraken af om een voorlopig plan van aanpak eerst in een aantal scholen uit de regio Dendermonde en Antwerpen uit te testen. Deze testfase moet toelaten dat scholen en lokale politie onderlinge verwachtingen en mogelijkheden op elkaar afstemmen. Op basis van de resultaten van het proefproject zal het plan definitief vorm krijgen en zal er beslist worden wat en hoe er zal gecommuniceerd worden.

Training voor het omgaan met agressie in onderwijs

Voor het opvolgen van de eerder vermelde Wet op Welzijn in onderwijs werkt het departement Onderwijs en Vorming samen met de Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg (FOD WASO)²⁴. In functie van noden en behoeften van scholen worden er initiatieven genomen die scholen kunnen ondersteunen. Zo organiseert de FOD WASO in samenwerking met het Departement Onderwijs en Vorming trainingen over geweldpreventie. Tijdens de trainingen wordt stilgestaan bij agressie in onze samenleving en binnen het onderwijs, de oorzaken/het ontstaan van conflicten en agressie, verschillende vormen van agressie, de dynamiek van agressie, de impact van lichaamstaal op agressie en luistertechnieken. Tevens worden aan de hand van praktijkvoorbeelden reactiestrategieën tijdens conflicten en andere vaardigheden ingeïfend. De doelgroep zijn de leden van de pedagogische begeleiding, medewerkers van de CLB's, didactische begeleiders uit de lerarenopleiding, graadcoördinator, leerlingenbegeleiding, directie. De bedoeling is dat de opgedane kennis, inzichten en vaardigheden doorgegeven kunnen worden aan andere personeelsleden van de school of het CLB.

Een plan voor het tegengaan van ongewenst seksueel gedrag op scholen

Samenwerking met andere beleidsdomeinen is er ook op het vlak van het tegengaan van ongewenst seksueel gedrag. Naar aanleiding van het onderzoek van de kinderrechtencommissaris over geweld²⁵ beslisten de beleidsdomeinen Jeugd, Welzijn Volksgezondheid en Gezin, Sport en Onderwijs en Vorming om seksueel geweld tegen kinderen samen en integraal aan te pakken. Belangrijk daarbij is dat het beleid erkent dat kindermisbruik een aparte werkwijze per sector vergt. Er is immers een verschil tussen de aanpak van een vrijwillige jeugdwerker, een leerkracht en een opvoeder binnen de bijzondere jeugdzorg. Er werd daarom per beleidsdomein een engagementsverklaring afgesloten. Op 29 februari 2012 ondertekenden de onderwijskoepels, het Gemeenschapsonderwijs van de Vlaamse gemeenschap, de pedagogische begeleidingsdiensten, de CLB's, de ouderkoepels, de Vlaamse Scholierenkoepel en de minister van Onderwijs een engagementsverklaring voor de bescherming van de seksuele integriteit van de minderjarigen in onderwijs. Het werk dat volgt op de ondertekening van de engagementsverklaring is nu volop aan de gang. Hierbij wordt nagegaan hoe risico's op seksueel misbruik kunnen vermeden worden en hoe er in onderwijs garanties voor seksueel

gezond gedrag kunnen ingebouwd worden. Verder wordt er een gratis vormingsaanbod voor preventie, detectie, melding en opvolging via een train-the-trainer principe voorzien. Tevens wordt eind 2012 met de verschillende beleidsdomeinen een studiedag georganiseerd, waarbij goede praktijken voor de preventie en aanpak van geweld en misbruik op kinderen zullen gepresenteerd worden. De basis om te werken aan een verdere uitvoering van de engagementsverklaring is het Raamwerk Seksualiteit en Beleid²⁶ waaraan Sensoa en Child Focus samen werkten. Sensoa en Child Focus reiken met dit Raamwerk de bouwstenen aan voor een integraal beleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit: het vertrekt bij een breed kwaliteitsbeleid en bouwt dan verder met een preventie- en reactiebeleid. In het Raamwerk worden een modelvisie, concrete instrumenten en boeiende achtergrondinformatie uitgewerkt. Om zelf aan de slag te kunnen, zijn bewerkbare versies van de instrumenten van het Raamwerk voorzien²⁷.

Een plan voor een drugbeleid²⁸ op scholen

Het werken aan een drugbeleid op scholen is onderdeel van het Vlaams Actieplan voor Tabak, Alcohol en Drugs van de Vlaamse minister bevoegd voor Volksgezondheid²⁹. Het overleg over wat er in scholen nog moest gebeuren in het verlengde van dit actieplan vond onder meer plaats in de commissie gezondheidsbevordering van de VLOR. Zo werd er op basis van het overleg in de commissie gezondheidsbevordering een rookverbod in de scholen geïnstalleerd. Door de minister van Volksgezondheid werden middelen voorzien om scholen te ondersteunen in het werken aan een beleid rond drugs. De Vlaamse Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen (VAD vzw) is een belangrijke partner voor de Vlaamse overheid bij het uitwerken van haar preventiebeleid t.a.v. alcohol, illegale drugs, medicatie en gokken. VAD vzw wordt door de Vlaamse minister van Volksgezondheid ook gesubsidieerd om scholen te ondersteunen in het uitwerken van een drugbeleid³⁰. VAD vzw werkte in het begin van de jaren '90 het concept 'Drugbeleid op school'(kortweg DOS) uit. Het draaiboek daarover bevat concrete tips en richtlijnen om verschillende aspecten van een drugbeleid op school uit te werken en het is nog steeds actueel. DOS steunt op de pijlers uit de gezondheidsmatrix, waarbij de ene pijler de andere niet kan vervangen. Sinds januari 1999 organiseert VAD vzw de leerlingenbevraging. De leerlingenbevraging is een instrument waarmee scholen een zicht krijgen op het middelengebruik en de leefwereld van hun leerlingen: frequentie en hoeveelheid van gebruik, motieven, houding van vrienden, beschikbaarheid,.... De bevraging is opgesteld volgens de pijlers van een drugbeleid (educatie, regulatie, facilitatie, zorg en begeleiding) en biedt de school over elk van deze onderdelen informatie waarmee ze haar beleid kan uitwerken of bijsturen. Ze brengt niet alleen de positieve aspecten van de aanpak van de drugthematiek van de school in kaart, maar ook de mogelijke knelpunten en noden. De leerlingenbevraging gebeurt enkel op vraag van de scholen. Elke deelnemende school krijgt een rapport met een bundeling en bespreking van haar gegevens en concrete tips om mee aan de slag te gaan. Verder is de leerlingenbevraging een instrument om de participatie van leerlingen aan het drugbeleid op school te verhogen door de behoeftes en meningen van de leerlingen zichtbaar te maken. Bovendien biedt de bevraging ook een goed fundament voor het creëren van een draagvlak voor het drugbeleid. De resultaten kunnen leiden tot een dialoog met de verschillende partners op school: met het schoolteam (leerkrachten, leerlingenbegeleiders, het CLB, maar zeker ook met de ouders en de leerlingen³¹. Omdat scholen vaak heel wat vragen hebben over wat ze wel en niet mogen bij detectie van drugproblemen werkte VAD vzw ook aan de publicatie 'Juridische handvatten voor het

gebruik van alcohol en andere drugs op school'. De publicatie gaat nader in op de wetgeving en op de maatregelen die door de scholen eventueel kunnen worden genomen. Zo staat men onder meer stil bij drugcontroles door de politie, bloedproeven, fouillering, doorzoeken van boekentassen e.d.m. VAD vzw benadrukt daarbij dat maatregelen en sancties maar één onderdeel zijn van het groter geheel waarop het drugbeleid van een school moet gebaseerd is.

Een plan om te werken aan geestelijke gezondheid

Om het aantal zelfdodingen tegen te gaan en depressies te voorkomen is er net zoals voor tabak, alcohol en drugs een Vlaams Actieplan Suïcidepreventie³² waarin acties ten behoeve van scholen zijn opgenomen en waarin het beleidsdomein Onderwijs samenwerkt met het beleidsdomein Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. Zo was er de afgelopen drie schooljaren het project van de coaches voor het geestelijk gezondheidsbeleid van secundaire scholen. Door dit project konden de scholen die daarom vroegen door coaches, verbonden aan een aantal Lokale platformen voor Gezondheidsoverleg (kortweg LOGO's), ondersteund worden in het uitwerken van een beleid rond geestelijke gezondheid³³. Daarbij ging er aandacht naar allerhande thema's zoals depressie, faalangst, rouw en verdriet, middelengebruik, pesten.... Het beleid om te werken aan geestelijke gezondheid gaat net zoals het werken aan drugbeleid uit van een gezondheidsmatrix³⁴. In het werken aan het voorkomen van suïcide en het tegengaan van depressie gaat er echter ook specifieke aandacht uit naar vroegdetectie van jongeren met risico's en de zorg voor leerlingen met beginnende symptomen van depressie en suïcidaliteit. Het project van de coaches geestelijke gezondheid waarbij de scholen rechtstreeks werden ondersteund liep in het schooljaar 2011-2012 af. Daarna wordt er tot eind 2013 gewerkt aan het overdragen van de door de coaches opgedane expertise naar de PBD's en CLB's.

Naast de werking met coaches voor geestelijke gezondheid staat de scholen ook een draaiboek ter beschikking waarmee ze kunnen werken aan een geestelijk gezondheidsbeleid. In het draaiboek suïcidepreventie wordt ingegaan op vier situaties waarmee scholen kunnen geconfronteerd op vlak van suïcide en depressie: vroegdetectie en signaalherkenning, acute dreiging en crisisinterventie, situaties na een suïcidepoging en situatie na een zelfdoding. De opdracht voor de scholen bestaat er in dat voor elk luik concreet wordt bekeken en afgesproken hoe in dergelijke situaties best te werk wordt gegaan. Scholen zoeken daarbij antwoord op vragen zoals: hoe kunnen we het organiseren dat signalen opgevangen worden en wat is een juiste reactie? Wat als een leerling acuut suïcidaal is? Hoe vangen we medeleerlingen/leerkrachten op als een leerling overlijdt door zelfdoding? Waarin moeten we ons nog verdiepen? Op welke partners kunnen we beroep doen?

II.3. Naast effectieve maatregelen: belang van informeren en sensibiliseren

Scholen, ouders en leerlingen moeten ook voldoende geïnformeerd en gesensibiliseerd worden rond allerlei vormen van antisociaal gedrag. Dat gebeurt door allerhande overheden. Wanneer het bijvoorbeeld gaat over het bevorderen van geestelijke gezondheid was er in 2006 de campagne: 'Fit in je hoofd, goed in je vel' door de Vlaamse minister van Volksgezondheid.

Het informeren en sensibiliseren vanuit het beleidsdomein Onderwijs verloopt hoofdzakelijk via Klasse, Yeti, Maks! en Klasse voor Ouders. Daarin worden leerlingen, ouders en leerkrachten geïnformeerd en gesensibiliseerd over pesten, steaming, cyberpesten en andere vormen van antisociaal gedrag. Door ouders, leerlingen en leerkrachten te

informeren en te sensibiliseren wordt hen niet alleen kennis ter beschikking gesteld maar wordt ook de mogelijkheid gecreëerd om te kunnen participeren aan het beleid in de scholen.

Om die redenen worden er ook op gerichte tijdstippen meer uitvoerige informatie- en sensibiliseringscampagnes gehouden. Zo wordt er tijdens het schooljaar 2012-2013 een sensibilisatiecampagne opgezet over de omgang met nieuwe media als ouder. De focus ligt op de rol als ouder/opvoeder en bevat tips en tricks. Concreet financiert de overheid met deze campagne de organisatie van een 120-tal ouderavonden over veilig ICT-gebruik in leerplichtscholen. Via deze vormingsavonden willen we ouders informeren over de vele mogelijkheden die het internet biedt voor hun kroost, maar ook de problemen die kinderen op het internet kunnen tegenkomen, waaronder cyberpesten. De nadruk ligt op preventie. Het informeren en sensibiliseren gebeurt ook in jaarlijks terugkomende acties. Zo is er de organisatie van de Week tegen Pesten en de daaraan verbonden jaarlijkse uitreiking van 'De Pesten-kan-niet-prijs'. De organisatie van de Week tegen Pesten is in handen van het Vlaams Netwerk Kies Kleur tegen Pesten³⁵. Er is ook jaarlijks de deelname aan de Safer-Internet Day, een dag waarop iedereen wordt aangemoedigd om verstandig om te gaan met online communicatiemiddelen.

Tenslotte zijn er op geregelde tijdstippen studiedagen waarop scholen zich kunnen informeren over allerhande initiatieven die hen kunnen helpen bij het uitwerken van hun beleid tegen antisociaal gedrag. In 2011 werd er nog op vraag van de Vlaamse Jeugdraad een studiedag over cyberpesten opgezet. De bedoeling was om scholen wegwijs te maken in organisaties en tools die hen kunnen ondersteunen om cyberpesten tegen te gaan. Deze tools staan, samen met allerhande materiaal waarmee scholen aan de slag kunnen gaan, ook ter beschikking op de al vermelde website over antisociaal gedrag op scholen. Initiatieven die door een aantal organisaties waarmee de Vlaamse overheid samenwerkt zijn genomen en die kunnen dienen bij het werk van scholen om antisociaal gedrag tegen te gaan, werden via studiedagen bekendgemaakt. Zo was er onder meer het initiatief van Sensoa om te werken aan een Vlaggensysteem dat de scholen toelaat om seksueel overschrijdbaar gedrag bespreekbaar te maken en hun beleid daarop af te stemmen. Sensoa werkte tevens aan een handboek dat scholen kunnen gebruiken in het uitwerken van een beleid over relationele en seksuele vaardigheden dat op een studiedag werd gelanceerd.

TOT SLOT: voor ieder plan nieuw werk?

Het lijstje met ondersteunende maatregelen voor de scholen om antisociaal gedrag tegen te gaan is heel erg lang. Belangrijk is dat er in het gamma maatregelen die door de overheid wordt uitgewerkt aandacht is voor zowel informeren, sensibiliseren, preventie, begeleiding als sanctioneren. Hiermee tracht de overheid een antwoord te bieden op de aanbevelingen van experts om niet alleen sanctionerend op te treden maar vooral te investeren in het voorkomen van situaties van geweld en andere vormen van antisociaal gedrag. Daarmee zijn we beland bij een belangrijke vaststelling: antisociaal gedrag kent veel uitingsvormen en voor iedere uitingsvorm tracht de overheid de scholen zoveel als mogelijk te ondersteunen via bv. een aantal actieplannen. De plannen geven geen pasklare antwoorden op wat scholen wel en niet moeten doen. De concrete invulling gebeurt door de scholen zelf. Het is echter niet de bedoeling dat scholen telkens het warm water uitvinden maar dat ze kunnen bouwen op datgene wat er al is en ook dwarsverbanden maken. In de hierboven voorgestelde plannen zit heel duidelijk overlap. Zo is er onder meer het belang van te

werken aan een aangenaam schoolklimaat, de zorg voor educatie, het belang van preventie, de zorg voor het tijdig herkennen van signalen, het belang van een goede begeleiding, al dan niet in samenwerking met partners buiten de school en goede afspraken over wie wat doet, alsook de betrokkenheid van leerlingen en hun ouders. Dit alles wordt bij voorkeur ondersteund door draaiboeken en methodieken die hun deugdelijkheid hebben bewezen.

Heel wat scholen zullen wellicht om te werken aan één of andere uitingsvorm van antisociaal gedrag al stappen ondernomen hebben of maatregelen hebben uitgewerkt. Andere scholen staan misschien wat minder ver. Ze hoeven echter niet van nul te vertrekken maar gaan best na wat er al is vooraleer ze aan een bepaald onderwerp beginnen te werken. Door analyse krijgen scholen zicht op hun werking, de factoren waaraan men kan werken en de mogelijkheden die men daarvoor heeft. Vanuit die analyse kunnen scholen hun strategieën en acties uittekenen en kunnen ze opvolging en evaluatie voorzien. Zo kan het dat bepaalde maatregelen aan herziening toe zijn of anders kunnen worden uitgewerkt. Bij het proces dat ze wensen te doorlopen, kunnen ze beroep doen op diverse organisaties, maar kunnen ze evengoed ervaringen uitwisselen.

Eén thema loopt als een rode draad door alle plannen voor het tegengaan van antisociaal gedrag namelijk welbevinden. De overheid hecht belang aan het welbevinden van alle leerlingen en het schoolpersoneel en wil scholen blijvend aanmoedigen om daar werk van te maken. De mate van succes hangt echter af van het beleidsvoerend vermogen van scholen.

Endnotes

1. Rita Van Durme is adjunct van de directeur bij het Departement Onderwijs en Vorming, Afdeling Secundair Onderwijs en Leerlingenbegeleiding. Ze volgt daar onder meer het gezondheidsbeleid op, waaronder ook het beleid mbt pesten, drugs en suïcide.
2. Emilie Le Roi is adjunct van de directeur bij het Departement Onderwijs en Vorming, Afdeling Secundair Onderwijs en Leerlingenbegeleiding. Ze volgt daar onder meer het spijbelactieplan en andere vormen van grensoverschrijdend gedrag op.
3. Zie Neven E. en Le Roi E. 'Actieplan Spijbelen en andere vormen van grensoverschrijdend gedrag binnen onderwijs' in Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid, jaargang 2011-2012, Bijzonder nummer, p. 31-37
4. Voor meer en ander ondersteunend materiaal dat ten behoeve van scholen is uitgewerkt verwijzen we naar de websites www.ond.vlaanderen.be/antisociaalgedrag en www.gezondopschool.be
5. Gie Deboutte was jarenlang verbonden aan de Katholieke Universiteit Leuven waar hij onder meer meewerkte aan het Project Verbondenheid van het Centrum voor Ervaringsgericht Onderwijs. Gie Deboutte is voorzitter van het Vlaams Netwerk Kies Kleur tegen Pesten. en adjunct-opleidingscoördinator aan de lerarenopleiding aan de Katholieke Hogeschool Limburg. Daarnaast werkt hij voor de provincie Limburg rond welbevinden en werkt hij mee aan het onderzoek Friendly Attack van de Universiteit van Antwerpen.
6. Zie: De Eerste Lijn over Pesten van Klasse op <http://www.klasse.be/leraren/eerstelijn/ze-spuwen-op-me/>
7. Zie Engels N. § Aelterman A., e.a.: Het welbevinden van leerlingen in het secundair onderwijs in Welwijs, jg 12, nr 3, p 28-33
In de literatuur is geen unanieme definitie voor welbevinden te vinden. Het is een begrip dat veel betekenissen heeft en verbonden wordt aan een al dan niet subjectieve beleving. Het wordt verbonden en overlapt met begrippen zoals geestelijke gezondheid, een positief gevoel in

harmonie met de rest van de omgeving enzovoort. Voor een helder overzicht van verschillende begripsinvullingen van welbevinden, zie: De Lee L. en De Volder I. 'Bevraging van het welbevinden bij leerlingen in het basisonderwijs', (2009) Antwerpen: UA Opleidings- en Onderwijswetenschappen.

8. Zie Buyse E: Leraar-leerlingrelaties, schools leren van leerlingen en welbevinden van leraren. Een samenvatting van twee review-studies: publieksrapport over twee wetenschappelijke onderzoeken naar de effectieve kwaliteit van relaties tussen leraren en individuele leerlingen in het basis- en het secundair onderwijs, (NWO-programmaraad onderwijsonderzoek) Amsterdam, Universiteit van Amsterdam.
9. Zie Engels N., Aelterman A., Schepens A. & Van Petegem K. (2003) : 'Representatief onderzoek naar factoren die het welbevinden van leerlingen in Vlaamse secundaire scholen beïnvloeden', in Pedagogische Studiën, 80 (3), p.192-209.
10. Aelterman, A., Engels, N., Van Petegem, K. & Verhaeghe, J.P. (2003) Voelen leerkrachten zich goed in Vlaamse scholen in: Devos, G., Personeel en organisatie. Mechelen, Wolters Plantyn, november 2003, 7-24
11. Devos G., Aelterman A. & Engels N. (2006), Directeurs basisonderwijs: welbevinden en functioneren (OBPWO 03.06), Gent: UGent en Vlerickhogeschool, Brussel:VUB.
12. Voor een meer uitvoerige beschrijving van de opdrachten van de pedagogische begeleidingsdiensten: zie art 15 van het decreet betreffende kwaliteit in Onderwijs van 8 mei 2009.
13. Zie: www.ond.vlaanderen.be/antisociaalgedrag.
14. Voor de voorstelling van de preventiepyramide: zie p.108 in de publicatie 'Pesten en geweld op school: een handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid', op <http://www.ond.vlaanderen.be/antisociaalgedrag/pgs/MIN-Pesten-KL-hefboom3-2-2.3.pdf>,
15. Voor meer uitleg over de gezondheidsmatirx, zie: <http://www.vigez.be/index.php?page=5&detail=1655>
16. Zie <http://www.gezondheidsconferentie-suicidepreventie.be/uploadedFiles/Suicidepreventie/Rapport%20ter%20voorbereiding%20van%20de%20Gezondheidsconferentie%20Su%C3%AFcidepreventie.pdf>: Onderzoeksgegevens hebben aangetoond dat homoseksuelen een verhoogd risico hebben op suïcidaal gedrag. Onderzoek toont aan dat 33 tot 45% van de holebi-jongeren tijdens het opgroeien zelfmoordgedachten heeft (van Heeringen & Vincke, 2000). Verder onderneemt 12,4% van de homojongens effectief een zelfmoordpoging, wat meer dan het dubbele is van heterojongens. Bij lesbische meisjes ligt dat cijfer zelfs vijf maal zo hoog: 25% onderneemt een zelfmoordpoging tegenover 5,4% van de heteromeisjes. Dit verhoogde risico zou geassocieerd zijn met negatieve psychosociale ervaringen door het effect van sociale vergelijking. Ook andere factoren zoals interpersoonlijke conflicten door seksuele oriëntatie, middelenmisbruik, weglopen van huis en zichzelf identificeren als homoseksueel op jonge leeftijd zouden een rol spelen (van Heeringen & Vincke, 2000)
17. Zie: <http://www.ond.vlaanderen.be/diversiteit/engagement/files/verklaring20020606.pdf>
18. De SNBP vzw heeft als doel een netoverschrijdende samenwerkingsstructuur uit te bouwen om binnen de toegewezen projecten alle relevante onderwijsactoren te ondersteunen die tot de doelgroep van het plan behoren.
19. Çavaria is de belangenverdediger voor holebi's en transgenders in Vlaanderen en Brussel. Çavaria is een koepel van meer dan 120 aangesloten verenigingen. Die krijgen ondersteuning, inspraak en vorming aangeboden en vormen samen de holebi- en transgendergemeenschap. Daarnaast richt een gelijke kansenwerking zich tot de brede maatschappij. Çavaria voert campagne, informeert, sensibiliseert, lobbyt en opinieert. Çavaria heeft ook een werking naar onderwijs toe. Men maakt educatief materiaal en organiseert studiedagen over het holebi- en transgenderthema. Çavaria verzorgt tevens opleidingen voor onderwijs volgens het 'train de trainer - principe'.

-
20. Zie: 'Advies over welbevinden en gelijke kansen in het gezondheidsbeleid op school van 23 juni 2011' op <http://www.vlor.be/advies/advies-over-welbevinden-en-gelijke-kansen-het-gezondheidsbeleid-op-school>
 21. CIPO staat voor:
Context: Is het een grote of een kleine school, centrum of academie? Ligt ze in een stad of in een landelijke omgeving?
Input: welke leerlingen of cursisten zijn er ingeschreven? Hoe ziet het personeelsbestand eruit?
Proces: op welke manier streeft de school, het centrum of de academie haar doelstellingen na?
En welke acties onderneemt ze daarvoor?
Output: wat is het resultaat van de leerlingen of de cursisten?
 22. Meer informatie over time-out wordt teruggevonden via: <http://www.ond.vlaanderen.be/leerplicht/actoren/time-out/>
 23. Met het Maleisische begrip AMOK worden die situaties aangeduid waarbij een persoon zeer gewelddadig optreedt in het wilde weg en zoveel mogelijk slachtoffers probeert te maken. Dikwijls doen dit soort situaties zich voor in een school (men spreekt dan van 'school shooting incidents'), maar niet altijd. Bekende voorbeelden van AMOK-situaties zijn Colombine in de VS en dichterbij huis Fabeltjesland in Dendermonde en het recente incident in Luik.
 24. Voor meer uitleg over de samenwerking: zie <http://www.schooldirect.be/uploads/1263906977-1263906970710-convenant-betreffende-welzijn-en-preventie.pdf>
 25. Zie: http://www.kinderrechten.be/IUSR/documents/volwassenen/Dossier_geweld_gemeld_geteld/DOSSIER%20geweld%20DEF.pdf.
 26. Voor meer informatie over het Raamwerk Seksualiteit en Beleid: zie http://www.seksuelevorming.be/download/pub/pub_1.html
 27. Voor een meer uitvoerige beschrijving van het Raamwerk Seksualiteit en Beleid en de mogelijkheden die er zijn om ermee aan de slag te gaan verwijzen we naar Frans E "Seksueel misbruik en de school" in Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid, jaargang 2011-2012, Bijzonder Nummer, p. 58-65.
 28. Wanneer we spreken over drugbeleid dan hebben we het zowel over het rookbeleid, als over een beleid tegen alcohol, illegale drugs, psychoactieve geneesmiddelen en tegen gokken.
 29. Voor meer informatie over het Vlaams Actieplan voor tabak, alcohol en drugs, zie: <http://www.zorg-en-gezondheid.be/Beleid/Gezondheidsdoelstellingen/Vlaams-actieplan-tabak,-alcohol-en-drugs-2009-2015/>
 30. De VAD vzw overkoepelt het merendeel van de Vlaamse organisaties die werken rond de thematiek van alcohol, illegale drugs, psychoactieve geneesmiddelen en gokken, elk vanuit hun eigen invalshoek: opzetten van registratie of onderzoek, uittekenen van preventieprogramma's, hulp op maat, ... VAD tracht dit alles op elkaar af te stemmen. Cruciaal hierbij zijn studie en onderzoek, uitstippelen van een preventie- en hulpverleningsaanpak, informatieverstrekking, vorming en beleidsvoorbereiding. VAD is ook één van de contactpunten in het Early Warning System. VAD beperkt zich niet enkel tot informatie over nieuwe synthetische drugs, maar verzamelt informatie over alle drugs en ook over middelengerelateerde trends. Informatie wordt verzameld via de Druglijn, de hulpverlening, de media, ... Het is ook de opdracht van de VAD om methodieken en materialen te ontwikkelen en te verspreiden naar de regionale en lokale drugpreventiewerkers. Die moeten er op hun beurt voor zorgen dat ze worden toegepast in de scholen.
 31. Uit: VAD-leerlingenbevraging in het kader van een drugbeleid op school. Syntheserapport schooljaar 2009-2010, p 4 en 10, te downloaden via <http://www.vad.be/alcohol-en-andere-drugs/onderzoek/leerlingenbevraging.aspx>
 32. Voor meer informatie over het Vlaams Actieplan Suïcidepreventie: zie <http://www.zorg-en-gezondheid.be/Beleid/Gezondheidsdoelstellingen/Vlaams-actieplan-suicidepreventie-2006-2010/>
 33. Het geestelijk gezondheidsbeleid maakt integraal deel uit van het gezondheidsbeleid dat van de scholen wordt verwacht. Daarbij wordt een brede definitie van gezondheid van de Wereldgezondheidsorganisatie gehanteerd waarbij gezondheid niet alleen een afwezigheid van ziekte is, maar een staat van volledig fysiek, psychisch en sociaal welbevinden. Zie: <http://www.who.int/healthpromotion/conferences/previous/ottawa/en/>
 34. Meer informatie over de anti-pestweek wordt teruggevonden op de website van het Netwerk Kies Kleur tegen Pesten www.kieskleurtegenpesten.be.

EEN VERKENNENDE STUDIE NAAR DE DOORWERKING VAN HET VERDRAG INZAKE DE RECHTEN VAN HET KIND IN HET PESTBELEID OP BASISSCHOLEN

Stephanie Valckx

Gracienne Lauwers¹

1. Inleiding: doelstelling en onderzoeksvragen voor de case-study

2. Ontstaan en kenmerken van een pestbeleid

2.1. Aanleiding

2.2. Voorafgaande brainstorming

2.3. Initiatief - betrokkenen

2.4. Doelstellingen

2.5. Vorm

2.6. Inhoud

2.7. Consistente toepassing

2.8. Belang van een positieve schoolcultuur

3. Het Verdrag van de Rechten van het Kind en de doorwerking ervan in het pestbeleid van basisscholen

4. Opzet en methodologie van de case study

5. Resultaten van de case-study

5.1. Pesten en een geschreven pestbeleid

5.1.1 Aanleiding voor het schrijven van een pestbeleid

5.1.2 Meerwaarde van een geschreven pestbeleid

5.1.3 Opstellen van het beleid

5.1.4 Andere manieren om te werken aan het pestprobleem

5.1.5 Samenwerking met externe organisaties –aanmoediging vanuit stad Antwerpen

Definitie

5.2.1. Documentanalyse

5.2.2. Interviews

Melden van pestincidenten

Reageren op pestincidenten

5.4.1. Documentanalyse

5.4.2. Interviews

5.5 Sancties

5.6 Specifiek beleid met betrekking tot pestgedrag van een bepaalde aard

5.7. Registreren van pestgedrag

5.8. Communiceren

5.8.1. Documentanalyse

5.8.2. Interviews

5.9. Evalueren

5.9.1. Documentanalyse

5.9.2. Interviews

5.10 Strategieën ter preventie van pesten

5.11 Netwerk van de school

Extra's

6. Externe organisaties en ondersteuning

Algemeen onderwijsbeleid Antwerpen- Baobab-projecten

Sensoa – raamwerk seksuele en lichamelijke integriteit

7. Conclusies

1. Inleiding, doelstelling en onderzoeksvragen voor de case-study

De school moet een geweldvrije zone zijn.² Dit vereist het bestaan van een schoolbeleid dat personeel van de school verplicht tussen te komen bij voorvallen van geweld, en te werken rond preventie.³ Ook al leveren scholen heel wat inspanningen om pesten bespreekbaar te maken en om een pestbeleid uit te werken, toch voelen volgens het Kinderrechtencommissariaat, leerlingen zich vaak in de steek gelaten als ze het slachtoffer zijn van pesten.⁴ Kinderen en jongeren zoeken hulp buiten de school omdat ze het gevoel hebben dat de school ze niet ernstig neemt. Ze klagen dat de school geen gepaste oplossingen biedt. Het Kinderrechtencommissariaat stelt vast dat aan de basis van dat ongenoegen vaak een gebrekkige vorm van communicatie ligt doordat de school bij het zoeken naar antwoorden op het pestgedrag, erg weinig terugkoppelt aan het slachtoffer of te weinig opvolging en ondersteuning aanbiedt.

Volgens Deboutte⁵ worden 3 tot 8% van de jongeren ernstig gepest. Ongeveer 33% op school kreeg te maken met minstens een vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag, in het bijzonder met ongewenste lichamelijke aanrakingen, aanrakingen van geslachtsdelen en ongewenst kussen, vooral door leeftijdsgenoten.⁶ Volgens het Kinderrechtencommissariaat vergroot de impact van het pestprobleem zich, indien het pesten zich ook nog eens buiten de school verder zet op de bus of online⁷.

In talrijke scholen worden vormingen rond pesten georganiseerd voor leerkrachten waarin nieuwe methodieken worden aangeleerd. Bovendien hebben volgens Deboutte de meeste scholen pestactieplannen en pestpreventieplannen. Toch blijkt dit niet voldoende. Veel ouders zijn wanhopig omdat scholen geen gepast antwoord geven op de pestproblematiek. Bovendien levert de overheid volgens Deboutte ook niet genoeg inspanningen. Hij erkent dat er een goed beleid is omtrent gelijke onderwijskansen maar dat bij de pestproblematiek deskundigheid ontbreekt. Hij vindt dat vergeleken met Europa, Vlaanderen te weinig doortastend optreedt.⁸

Studies hebben gewezen op grote verschillen tussen scholen in eenzelfde stad.⁹ Dit is een hoopgevend signaal wat erop wijst dat de omgeving niet determinerend is maar dat het beleid dat een school voert de doorslag geeft. Schoolpersoneel draagt dus een grote verantwoordelijkheid in het zorgen voor een pestvrije omgeving voor alle kinderen. Uit onderzoek van Glover¹⁰ blijkt dat een goed ontwikkeld pestbeleid dat op een consequente wijze wordt toegepast, zorgt voor een substantiële daling van ernstige pestincidenten op school.

Slee en Mohyla¹¹ ontdekten dat het hebben van een pestbeleid, dat is opgesteld samen met ouders en de gemeenschap, enorme verbeteringen teweeg brengt in het omgaan met pestincidenten. Leerlingen weten beter bij wie ze terecht kunnen als ze problemen ervaren en voelen zich hierdoor beter op school.

Een pestbeleid is dus een cruciale factor in het goed omgaan met pestgedrag. De implementatie van beleid is natuurlijk van vitaal belang, maar het beleid moet in de eerste plaats duidelijk en begrijpelijk geformuleerd worden.¹²

Lambert, Scourfield, Smalley en Jones¹³ vonden een significant verband tussen het hebben van een duidelijke pestregeling en de frequentie van pestincidenten. De Vlaamse regelgeving legt geen expliciete verplichting op tot het uitschrijven van pestprotocollen of actieplannen. Vlaamse lagere scholen beschikken over een groot beleidsvoerend vermogen in verband met pesten en over een grote autonomie in het uittekenen van hun beleid, ook inzake pesten. In sommige Europese landen, waaronder Nederland, bestaat er daarentegen een expliciete regelgeving op pesten. De autonomie die Vlaamse scholen krijgen, heeft echter een keerzijde. Er is geen wettelijke controle over de gevolgde aanpak waardoor er zeer verschillende benaderingen bestaan om pesten aan te pakken.

Het onderzoek beoogt na te gaan hoe het pestbeleid van lagere scholen kwalitatief scoort en gebruikt daarbij het VRK als uitgangspunt. Hierover werd in Vlaanderen immers nog geen onderzoek gedaan. Het onderzoek werd gedaan in een aantal stedelijke basisscholen in de stad Antwerpen. Er werd nagegaan welke scholen een formeel, geschreven pestbeleid hebben, en welke 'good practices' en mogelijke valkuilen bij de uitvoering ervan werden vastgesteld.

2. Ontstaan en kenmerken van een pestbeleid

2.1. Aanleiding

Verskillende aanleidingen kunnen de basis vormen voor het opstellen van een pestbeleid. Een school kan de behoefte voelen om een ethische gedragscode te ontwikkelen. Dit is een code waar zowel leerlingen als leerkrachten zich aan moeten houden om een veilige leeromgeving te creëren. Op deze manier gaan scholen proactief werken, ze proberen incidenten te voorkomen door het opstellen van richtlijnen voor goed gedrag.¹⁴ De code kan vertaald worden naar veiligheidsplannen en procedures voor zero-tolerance¹⁵ en crisisinterventieplannen¹⁶. Uit deze onderzoeken is de belangrijkheid gebleken van administratieve codes. In eerste instantie zal het aantal rapporteringen stijgen als gevolg van het toegenomen vertrouwen van leerlingen om het pestgedrag te melden. Daarna zal het aantal ernstige pestincidenten dalen.¹⁷

Anderzijds kan het ontwikkelen van een pestbeleid een antwoord zijn op externe druk. Scholen moeten in het opstellen van hun beleid rekening houden met de geldende wetgeving in hun land. Het is mogelijk dat er nieuwe wetten ontwikkeld worden die aanpassingen vereisen in het beleid van een school. Scholen hebben in dit geval geen keuze, ze worden verplicht de regeling toe te passen. Maar vanuit wetgeving kan ook een indirecte druk vloeien. Scholen kunnen uitgedaagd worden om na te denken over de attitude die ze willen aannemen ten opzichte van pestgedrag. Scholen voelen deze externe druk de laatste tijd toenemen door de stijgende aandacht voor pestincidenten in de media.¹⁸

2.2. Voorafgaande brainstorming

Vooraleer scholen een pestbeleid ontwikkelen moeten ze nadenken over wat ze met hun interventies willen bereiken. Stone maakt een onderscheid tussen 'interventies van eerste orde' en 'interventies van tweede orde'.¹⁹

'Interventies van eerste orde' gaan leerlingen die bij een pestincident betrokken zijn proberen te helpen. De pester wordt beschouwd als een leerling waarvan het gedrag

verandert moet worden, men tracht hem / haar nieuwe vaardigheden aan te leren. De gepeste daarentegen moet beschermd worden. Deze zienswijze kan effectief zijn maar in de meeste gevallen volstaat dit niet om het pestgedrag op scholen substantieel te laten dalen. Hiervoor zijn 'interventies van tweede orde' noodzakelijk. De school gaat hierbij zichzelf in vraag stellen. De bestaande procedures voor het aanpakken van pestgedrag worden kritisch onderzocht. In plaats van het probleem individueel aan te pakken, gaat er aandacht gegeven worden aan relaties, rollen, interacties en communicatie in het systeem dat pesten zou aanmoedigen of belemmeren.

2.3. Initiatief - betrokkenen

De vraag naar de initiatiefnemer tot het ontwikkelen van het pestbeleid van belang is. Een bottom-up schept de meeste verwachtingen bij de betrokkenen. Het onderzoek van Glover toonde echter aan dat in veel gevallen enkel de directeur aan de basis van het pestbeleid ligt.²⁰

Input van leerlingen, ouders en gemeenschap zou leiden tot een meer compleet en veelzijdig pestbeleid²¹. Dit zorgt voor meer begrip van fundamentele begrippen bij zowel personeel als bij leerlingen. Indien leerlingen het initiatief nemen tot het opstellen van een pestbeleid, dan is steun en aanmoediging van leerkrachten fundamenteel voor de verdere uitwerking ervan. Hammarberg²² deelt deze mening. 'Een school zou een actieplan tegen geweld moeten hebben waarbij leerlingen betrokken worden bij het maken en het implementeren van dit plan. Bovendien zou het goed zijn om ouders en gemeenschap hierbij ook te betrekken om de effectiviteit van het plan te vergroten.'

2.4. Doelstellingen

Willems somt verschillende doelen op die een goed pestbeleid moet vervullen.²³ Ten eerste moet uit het beleid afgeleid kunnen worden wat de school doet om pesten tegen te gaan en waarom het kiest voor deze activiteiten. Ten tweede dient het als een communicatiemiddel om de praktijken in de school te verduidelijken. Ten derde wordt het gebruikt om vooruitgang te monitoren.

2.5. Vorm

Het is van groot belang dat een pestbeleid uitgeschreven wordt. Als dit niet het geval is, ontstaat het risico op verwarring. Zo kunnen er verschillende interpretaties ontstaan van het beleid, wat nefast is voor het omgaan met pestincidenten. Het geschreven document moet de doelstellingen omschrijven in een taal die begrijpelijk is voor leerlingen en alle mensen die betrokken zijn bij de werking van de school.²⁴

Het pestbeleid kan bestaan uit een apart document of het kan geïntegreerd worden in een algemeen schoolbeleid of schoolreglement. Beide opties zijn mogelijk volgens Smith.²⁵

2.6. Inhoud

Scholen vertrekken vanuit enkele algemene principes om hun specifiek beleid te maken. In het onderzoek van Glover benoemen scholen de volgende elementen als belangrijk: respect voor elkaar, samenwerken, rechten van elk individu, gelijke kansen, enzovoort. Deze dienen dan als een basis van waaruit een pestbeleid groeit.²⁶

Concreet moet een pestbeleid antwoord geven op een aantal vragen: hoe wordt pesten gedefinieerd? aan wie moeten leerlingen pestgedrag melden? hoe moet er gereageerd

worden op pestincidenten? wordt er aan registratie gedaan en op welke manier? hoe wordt er gecommuniceerd aangaande het pestbeleid? gebeuren er evaluaties van het gevolgde pestbeleid? worden er strategieën ondernomen ter preventie van pesten?²⁷ Dit onderzoek toont aan dat scholen in hun beleid soms blijf geven van extra activiteiten die ondernomen worden om leerlingen maturiteit bij te brengen. Dit houdt onder meer in dat leerkrachten tijdens hun lessen het thema pesten niet uit de weg gaan. Er worden linken gezocht met vakgebieden om het thema bespreekbaar te maken. Sommige scholen doen beroep op externe sprekers, rollenspelen of video's om het thema extra te belichten.

2.7. Consistente toepassing

Het is niet voldoende dat een school een goed (geschreven) pestbeleid heeft. Dit beleid moet zijn uitwerking vinden in de praktijk en dit liefst op een consistente manier. Dit lijkt vanzelfsprekend maar onderzoek naar zero-tolerantie beleid toont aan dat de regels strenger worden toegepast bij studenten van minderheidsgroepen.²⁸ Dit moet vermeden worden.

2.8. Belang van een positieve schoolcultuur

De cultuur van een school speelt een niet te onderschatten rol in het bestrijden van pesten. Heerst er in de school een duidelijke anti-pest houding dan heeft dit een positieve invloed op het gewenste gedrag van leerlingen.

Glover maakt het onderscheid tussen scholen met een open versus een gesloten cultuur.²⁹ In een open cultuur worden doelstellingen zeer open gecommuniceerd. Het pestbeleid heeft hier een openbaar karakter en is bij gevolg voor iedereen toegankelijk. Scholen werken hier bijvoorbeeld met posters die leerlingen en leerkrachten eraan moeten herinneren dat iedereen gelijk behandeld moet worden. Het zijn deze scholen die overwegend opteren om hun basisprincipes te laten ontwikkelen door een samenwerkingsverband tussen directie, personeel en ouders. Deze openheid contrasteert met een andere schoolcultuur die meer gesloten is. Samenwerking wordt hier niet nagestreefd, integendeel wetten en regels worden eerder opgelegd van bovenaf. Gevolg van deze schoolcultuur is een niet altijd even duidelijk beleid. De principes worden niet gezamenlijk gedefinieerd waardoor er onbegrip kan ontstaan. Deze cultuur zou een eerder negatieve uitwerking hebben op het bestrijden van pestgedrag.

3. Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind (hierna: VRK)³⁰ en de doorwerking ervan in het pestbeleid op basisscholen

Het (geschreven) pestbeleid zou de algemene beginselen neergelegd in het VRK als richtlijn moeten gebruiken en opnemen.³¹

Een aantal artikels verwijzen rechtstreeks naar een geweldloze en veilige leeromgeving. Artikel 28 VRK bepaalt dat scholen discipline moeten handhaven op een manier die verenigbaar is met de menselijke waardigheid van het kind en die in overeenstemming is met de rest van het VRK.

Artikel 29 VRK verplicht Staten bij het uitwerken van hun onderwijsbeleid rekening te houden met de volgende doelstellingen: het ondersteunen van het kind in de ontwikkeling van het volledig potentieel van zijn/haar persoonlijkheid, talenten, mentale en fysieke mogelijkheden;

het ontwikkelen van respect voor de mensenrechten en fundamentele vrijheden; het aanleren van respect voor de afkomst van het kind - ouders, culturele identiteit, taal en nationale waarden - maar ook voor andere beschavingen, het voorbereiden van het kind op een 'verantwoord leven in een vrije maatschappij, in de geest van begrip, vrede, tolerantie, gelijkheid van geslacht en vriendschap tussen alle mensen, en respect voor de natuurlijke omgeving van de school.

Artikel 19 VRK verplicht de Staten kinderen te beschermen tegen alle vormen van fysiek of mentaal geweld, letsel, misbruik of mishandeling met inbegrip van seksueel misbruik.

Bescherming tegen ongewenst seksueel gedrag wordt bovendien nog eens uitdrukkelijk vermeld in artikel 34 VRK.

Deze bepalingen die specifiek op onderwijs betrekking hebben, moeten bovendien geïnterpreteerd en uitgewerkt worden met respect voor de algemene principes in het VRK. Het niet-discriminatieprincipe in artikel 2 VRK bepaalt dat elke kind gelijke rechten heeft ongeacht ras, huidskleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale, etnische of maatschappelijke afkomst, welstand, handicap, geboorte of andere omstandigheid van het kind of zijn of haar ouders.

Artikel 3 VRK inzake het 'belang van het kind' stelt dat bij het nemen van maatregelen en uitwerken van beleid, het belang van het kind niet uit het oog verloren mag verloren worden.

Artikel 6 VRK op het recht op leven en ontwikkeling, heeft betrekking op zowel fysieke gezondheid als op mentale, emotionele, cognitieve sociale en culturele ontwikkeling. Dit artikel is van bijzonder belang in het beleid rond pesten, omdat pesten de mentale en emotionele ontwikkeling van het kind in gevaar brengt.

Op grond van artikel 12 moet het kind de kans krijgen om in zaken die het aanbelangen, zijn/haar mening te geven, waarbij hieraan gepaste aandacht moet worden gegeven rekening houdende met de leeftijd en maturiteit van het kind,

Het VN Comité van de Rechten van het Kind³² heeft herhaaldelijk aangedrongen op de noodzaak dat scholen respect opbrengen voor de rechten van het kind door enerzijds te werken op grond van democratische principes en anderzijds door gebruik te maken van gepaste onderwijsmethoden en gedragscodes. Het pestbeleid is hiervan een onderdeel. Daarnaast benadrukt het Comité de noodzaak dat kinderen leren op een geweldloze manier conflicten op te lossen. De school moet hen voldoende tools aanreiken om dit te kunnen verwezenlijken.

Daarom moeten scholen een actieplan ontwikkelen en implementeren waarbij de leerlingen betrokken worden, zowel bij de opmaak als bij de implementatie van het plan. Het is wenselijk om de ouders en de gemeenschap daarbij te betrekken.

Het recht op onderwijs houdt bijgevolg meer in dan enkel het recht op onderricht. Veel aandacht wordt gegeven aan de waardigheid van het kind, de bescherming van het kind tegen onrecht. Bij de onderwijsdoelen neemt de persoonlijke ontwikkeling van het kind een belangrijke plaats in. Dit kan enkel gerealiseerd worden als het kind zich goed voelt op school. Begrip, vrede, verdraagzaamheid moeten bijgebracht worden aan alle leerlingen. Deze vereisten maken het nodig dat scholen krachtadig optreden tegen pesten. Indien pesten getolereerd wordt, zullen de doelstellingen van het onderwijs niet bereikt kunnen worden en worden de rechten op onderwijs en integriteit van het betrokken kind geschonden.

Op grond van deze bepalingen, zou het pestbeleid van scholen een antwoord moeten geven op de volgende vragen:

- promoot de school tolerantie en verdraagzaamheid onder de leerlingen;
- wordt het beleid inzake bestraffing van leerlingen voor alle leerlingen even consequent toegepast;
- wordt er aandacht besteed aan pestvormen die te maken hebben met het viseren van een bepaalde minderheidsgroep;
- kan de school een veilige en gezonde leeromgeving waarborgen;
- is het pestbeleid ontwikkeld 'in het belang van het kind';
- is het pestbeleid 'kindvriendelijk';
- is er voldoende toezicht op het correct uitvoeren van het pestbeleid;
- heeft het pestbeleid een antwoord op situaties die bedreigend zijn voor de fysieke gezondheid, en/of voor de mentale, emotionele, cognitieve, en sociale ontwikkeling van het kind;
- moedigt de school de ontwikkeling van de persoonlijkheid, talenten en mogelijkheden van het kind zoveel mogelijk aan;
- worden de leerlingen betrokken bij het opstellen van het pestbeleid;
- moedigt de school kritisch denken en reflectie aan.

Naast het VRK, is ook het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens (hierna: EVRM) van belang. Het EVRM heeft directe werking in België en kan dus ingeroepen worden voor de rechtbanken. Van bijzonder belang zijn artikel 3³³ en artikel 14³⁴. Deze artikels gaan respectievelijk over het verbod op folterpraktijken en het verbod op discriminatie. Protocol Nr 1 EVRM geeft hierop nog enkele aanvullingen. Ook de bescherming van de eigendommen van de leerlingen moet ook in een school gewaarborgd worden.

Daarnaast bevat de Belgische grondwet een aantal bepalingen voor het recht op onderwijs van elk kind.³⁵ Het recht op onderwijs met eerbiediging van morele, lichamelijke, geestelijke en seksuele integriteit van het kind staan hierin centraal.

Tot slot legt het decreet basisonderwijs³⁶ vast welke onderwerpen verplicht moeten geregeld worden in het schoolreglement. Daaronder valt het orde- en tuchtreglement. Daarin kunnen de sancties voor ongewenst gedrag op school zoals geweld, agressie expliciet worden vermeld. Het decreet maakt geen melding van een verplicht pestbeleid in het schoolreglement. Bijgevolg hebben basisscholen een groot autonoom beleidsvoerend vermogen in verband met pesten.

Het juridisch kader laat zien dat vooral het VRK een omvangrijke bron is van regels waarmee een school rekening moet houden bij het opstellen van een pestbeleid.

4. Opzet en methodologie van de case study

Omdat er nog geen onderzoek bestaat naar de naar kwaliteit van het pestbeleid in basisscholen, werd geopteerd voor een verkennend onderzoek in een aantal basisscholen in Antwerpen. Het onderzoek is beschrijvend met een koppeling naar de praktijk en de mate waarin het geschreven pestbeleid daadwerkelijk in de praktijk werd gebracht. Tot slot worden aanbevelingen geformuleerd voor een beter op het VRK afgestemd pestbeleid.

Er werd gekozen voor een stedelijke context omdat onderzoek uitwijst dat scholen in gebieden met hogere criminaliteitscijfers meer uitdaging ervaren bij het creëren van een veilige leeromgeving.³⁷ Onderzoek toont aan dat pesten veel voorkomt tussen 10 en 15 jaar, en zich dus ook voordoet in de lagere school.³⁸ Amerikaans onderzoek toont bovendien aan dat 75 % van de lagere schoolkinderen ervan overtuigd is dat er gepest wordt in zijn/haar school. 47% van de leerkrachten van het basisonderwijs zijn volgens deze studie ervan overtuigd dat pesten een ernstig probleem vormt in de school waar ze werken.³⁹

Eerste selectie van de scholen

Er werd een steekproef genomen van 51 scholen over de vraag of zij een geschreven pestbeleid hebben. De scholen kwamen uit verschillende onderwijsnetten⁴⁰. Er werd rekening gehouden met het aantal GOK-uren die de scholen krijgen ongeacht het onderwijsnet. Er werden dus zowel scholen met veel, gemiddeld en weinig GOK-uren geselecteerd. Dit criterium was bedoeld om scholen met een zo verscheiden mogelijke leerling-populatie te bereiken.

	Geen geschreven pestbeleid	Wensen niet deel te nemen aan het onderzoek	Wel geschreven pestbeleid en een wens tot deelname aan het onderzoek	Geen reactie na veelvuldige vraag
VSKO	14	4	0	3
GO!	5	3	0	3
OVSG	7	4	4	6

De resultaten van deze bevraging gedaan eind 2011, waren: 49% van de gecontacteerde basisscholen heeft geen geschreven pestbeleid, 21% van de gecontacteerde scholen vermeldt uitdrukkelijk niet te willen deelnemen aan het onderzoek, 7% van de gecontacteerde scholen wil wel participeren aan het onderzoek en bezit een geschreven pestbeleid, 23% van de gecontacteerde scholen reageert niet na veelvuldig verzoek hiertoe en geven dus indirect aan niet te willen deelnemen aan het onderzoek.

Deze cijfers geven aan dat de non-respons in dit onderzoek hoog ligt. Meer dan de helft van de gecontacteerde scholen wil niet participeren aan het onderzoek. Hieruit blijkt dat een onderzoek naar pestgedrag niet veel scholen warm maakt om hun medewerking te verlenen. Een belangrijke reden is de overbevraging van scholen om deel te nemen aan onderzoek. Maar er moet ook meer concreet naar het thema van het onderzoek gekeken worden. Het onderwerp pesten heeft een negatieve connotatie. Een hypothese zou kunnen zijn dat scholen niet mee willen werken omwille van de negatieve aandacht die dit onderwerp zou kunnen opleveren. Deze hypothese zou aanleiding kunnen geven tot een vervolgstudie.

Verdere selectie van de scholen

Het diepgaander onderzoek naar de kwaliteit van het pestbeleid, werd vervolgens beperkt tot het stedelijk onderwijs in Antwerpen. Alle stedelijke lagere scholen van Antwerpen werden

gecontacteerd wat een totaal van 7 geschreven beleidsdocumenten in verband met pesten opleverde. Het verder onderzoek is gebaseerd op het pestbeleid in deze zeven scholen van het stedelijk basisonderwijs in Antwerpen.

De kwaliteit werd afgetoetst aan de criterialijst van Smith, Smith, Osborn, en Samara⁴¹ en is opgebouwd uit tien onderdelen die elk een ander facet van het pestbeleid belichten: definitie van pesten, melden van pestincidenten, reageren op pestincidenten-procedure, sancties, specifiek beleid met betrekking tot pestgedrag van een bepaalde aard, registreren van pestgedrag, communiceren, evalueren, strategieën ter preventie van pesten, netwerking door de school. De criterialijst werd uitgebreid met inleidende vragen die tot doel hadden na te gaan in welke mate basisscholen maatregelen tegen pesten opnemen in hun beleid. Concreet wordt er gevraagd in welke documenten deze maatregelen zijn opgenomen en wat de aangegeven doelstellingen zijn van dit beleid.

Na de documentanalyse van de bestaande kwaliteit van het geschreven pestbeleid van de zeven stedelijke lagere scholen in Antwerpen, werd gebruik gemaakt van semigestructureerde interviews, met een vooraf opgestelde interviewleidraad om de uitvoering ervan in de praktijk na te gaan.

5. Resultaten van de case study

5.1. Pesten en een geschreven pestbeleid

Pesten wordt in de literatuur veelvuldig gedefinieerd. Olweus definieert pesten op de volgende wijze: 'Een persoon wordt gepest of getreiterd als hij of zij herhaaldelijk en langdurig blootstaat aan negatieve handelingen, verricht door één of meer personen.'⁴² Deze definitie wordt vandaag in de literatuur nog als voldoende actueel beschouwd. Deboutte geeft een uitgebreidere beschrijving van het begrip pesten die gebaseerd is op definities van verschillende experts. 'Er is sprake van pesten wanneer iemand langdurig en aanhoudend het slachtoffer is van gewelddadig gedrag van een of meer personen (fysisch, psychisch, sociaal, materieel). Dit gedrag heeft tot doel of gevolg dat het slachtoffer schade wordt toegebracht (kwetsen, ondermijnen, angstig maken...). Het slachtoffer kan zich meestal niet verdedigen (machtsonevenwicht). Als er al aanleiding toe wordt gegeven, dan nog staat die niet in verhouding tot wat het slachtoffer overkomt. Pestgedrag heeft in veel gevallen een sociale functie. Pesterijen gebeuren immers in een omgeving waar mensen elkaar vaker zien. Het vernederen of kwetsen van het slachtoffer drukt ook betekenissen uit naar de omgeving (machtverhouding, normen, omgangscode,...)'.⁴³ Deze uitgebreide definitie wordt gehanteerd in de publicatie⁴⁴ van het Vlaams Ministerie voor Onderwijs en Vorming.

Bij het definiëren van pesten is het opvallend dat niet de daden van de pester zelf beschreven worden, maar de gevolgen hiervan voor het slachtoffer.⁴⁵

Een geschreven pestbeleid wordt vooral gezien als een mogelijkheid om afspraken en regels te maken tussen kinderen, schoolpersoneel en ouders. Het kan dienen als een soort houvast wanneer pestproblemen zich aandienen.⁴⁶ Eén respondent vermeldt de hoge

moeilijkheidsgraad om één beleid vast te stellen dat voor iedereen goed voelt omdat iedere collega een eigen visie kan hebben.

5.1.1 Aanleiding voor het schrijven van een pestbeleid

De aanleidingen die door de respondenten aangehaald worden zijn zeer divers. Drie scholen stelden een pestbeleid op omwille van een nood van buitenaf. Eén respondent geeft aan dat dit een onderdeel van hun GOK-plan is. Twee andere respondenten vermelden een ouderenquête en een projectaanvraag als triggers om hun pestbeleid op papier te zetten. Eén respondent benadrukt dat het een reactie was op aanhoudende conflicten. Een laatste respondent ziet niet echt een concrete aanleiding, het pestbeleid is volgens hem iets dat door de jaren heen geëvolueerd is tot wat het nu is.⁴⁷

5.1.2 Meerwaarde van een geschreven pestbeleid

De grootste meerwaarde die alle respondenten aanhalen is het feit dat het duidelijkheid schept voor alle actoren. Het schoolpersoneel weet hoe het moet reageren op pestincidenten, kinderen weten aan wat ze zich kunnen verwachten. Twee respondenten halen bovendien aan dat een geschreven pestbeleid naar de ouders toe duidelijk maakt wat er getolereerd wordt en wat niet. Het kan ook dienen als een bewijs dat de school aandacht schenkt aan deze problematiek. Als laatste meerwaarde wordt beschreven dat nieuwe leerkrachten of interim's snel ingelicht kunnen worden over de gangbare praktijk in de school.⁴⁸

5.1.3 Opstellen van het beleid

Vier respondenten geven aan dat het pestbeleid voornamelijk opgesteld is door het leerkrachtenteam. Twee scholen hebben een werkgroep pesten. Eén school heeft hiermee in het verleden ook gewerkt. Het is opvallend dat de meeste scholen aangeven niet samen te werken met ouders of leerlingen om dit op te stellen. Een respondent drukt wel de wens uit om in de toekomst meer samen te werken met leerlingen om het pestbeleid op te stellen.⁴⁹ Eén respondent geeft aan dat haar school al verder staat in het betrekken van verschillende partijen bij het opstellen van een beleid. Zij vernoemt de leerlingenraad, oudervereniging en het ganse leerkrachtenteam als betrokken partijen.⁵⁰

5.1.4 Andere manieren om te werken rond pesten

De meerderheid van de scholen heeft extra aandacht voor de speelplaats omdat die plaats aangegeven wordt als een plek waar veel pestgedrag voorkomt. Er wordt getracht voldoende speelgoed te voorzien om verveling tegen te gaan, er worden huisjes geplaatst om conflicten op te lossen, er worden voetbalreglementen opgesteld, etc.⁵¹

Alle scholen besteden aandacht aan het betrekken van ouders bij pestproblemen. Dit kan gaan van een gesprek met de ouders van de betrokken partijen tot het bekijken en verduidelijken van het pedagogisch project samen met de ouders.

Twee scholen zeggen in te spelen op de sociale vaardigheden van de kinderen. Centraal staat hierbij dat de school kinderen aanmoedigt om te leren samenwerken. Dit gebeurt door sociale vaardigheidstrainingen, coöperatieve werkvormen maar ook door crea-namiddagen waarin het vijfde en zesde leerjaar moeten samenwerken.

Twee respondenten geven aan dat ze werken met gedragscontracten voor leerlingen die toch ongewenst gedrag stellen.

Ten slotte worden er acties of projecten opgezet om het thema aandacht te geven. Voorbeelden hiervan zijn een anti-pestweek, baobas-project.

5.1.5 Samenwerking met externe organisaties – aanmoediging vanuit stad Antwerpen
Indien een pestprobleem niet opgelost geraakt, geven alle scholen aan om een beroep te doen op het CLB. Opvallend hierbij is dat de respondenten dit beschouwen als een laatste reddingsboei en aangeven dat het CLB enkel bij zeer ernstige problemen wordt ingeroepen. Eén school heeft een uitgebreid netwerk ontwikkeld om te werken aan het pestprobleem. Deze school gaat actief op zoek naar partners om hen te ondersteunen en doet een beroep op het Algemeen Onderwijsbeleid Antwerpen, Pedagogische cel, Begeleidingsdienst van OVSG en Doedeskade. Een andere school vermeldt dat een begeleider van OVSG hun pestbeleid heeft nagelezen. Alle andere scholen zeggen niet samen te werken met andere organisaties om hun pestbeleid vorm te geven. Redenen die hiervoor aangehaald worden zijn: een te beperkt budget, geen behoefte aan meer samenwerking, de gevolgde procedure wordt als effectief gevoeld, geen kennis van andere organisaties. De meningen over steun die ontvangen wordt vanuit de stad Antwerpen verschillen zeer sterk. Sommige scholen ervaren niets van aanmoediging vanuit deze hoek. Andere zeggen dan weer dat dit een thema is dat in de schijnwerpers staat. Aanmoediging komt voornamelijk via mail.⁵²

Definitie

De oorspronkelijke criterialijst start met een afdeling 'definitie van pestend gedrag'. Hiermee wordt onderzocht hoe basisscholen pesten definiëren. Er wordt nagegaan welke vormen van pesten in het beleid onderscheiden worden. Deze afdeling wordt onder gewijzigde vorm gebruikt. De vraag naar een onderscheid tussen pesten en ander agressief gedrag wordt geschrapt, terwijl de vraag of 'hate speech'⁵³ wordt vermeld, wordt bijgevoegd. Deze vorm van pesten moet volgens de literatuur aandacht krijgen in de school omdat het desastreuze gevolgen kan hebben. Fiscus⁵⁴ zegt hierover dat ouders en scholen moeten vechten tegen haatspraak en haatpropaganda: 'Haat kwetst individuen en creëert angst in de klas en in het schoolsysteem wat destructieve gevolgen kan hebben voor het leren.' Bovendien meldt het Interventieplan ter bescherming van leerlingen tegen geweld, pesten en ongewenste seksueel gedrag op school⁵⁵ dat het uiten van dreigende taal en het gebruik van scheldwoorden en kwetsende opmerkingen ook als een vorm van ongewenst gedrag beschouwd wordt. Om die reden werd 'hate speech' als een belangrijke vorm van pesten, opgenomen in de criterialijst. Het doel van deze afdeling is een overzicht te krijgen van die vormen van pesten die veel voorkomen in het pestbeleid en anderzijds leemten te ontdekken van vormen die niet of weinig voorkomen.

5.2.1. Documentanalyse

Vijf scholen hebben een apart document ontwikkeld waarin hun aanpak van pestgedrag wordt uiteengezet. De benaming van deze documenten variëren: 'Welbevinden-en

pestbeleid', 'Anti-pestcontract', 'Schoolvisie rond pesten/Pestaanpak', 'Pestvisie', 'Pestprotocol'. Twee scholen hebben hun beleid niet in een apart document uitgeschreven maar in de (bijlagen van) het schoolreglement. Er is dus geen eensgezindheid over de vorm en benaming van een pestbeleid. Elke school vult dit op een eigen manier in.

Wat de doelstellingen van het pestbeleid betreft, geven vijf scholen de onderliggende doelstelling(en) aan. Er zijn twee doelstellingen die in drie scholen worden aangehaald en daardoor ook het meest voorkomen: (1) leerlingen moeten zich veilig voelen op school en zich ten volle kunnen ontwikkelen, (2) het beschikken over regels en afspraken waarop verschillende actoren kunnen aangesproken worden indien er zich ongewenste situaties voordoen.

In twee scholen wordt de belangrijkheid van het steunen en respecteren van elkaar benadrukt.⁵⁶

Eén school vertrekt vanuit 'gelijkheid als basisprincipe', daarvoor is het volgens hen noodzakelijk dat iedereen welkom is, ongeacht diens overtuiging.⁵⁷

Eén school geeft een zeer korte doelstelling: 'een school zonder pesten creëren'.

Twee scholen geven geen onderliggende doelstellingen voor de ontwikkeling van hun beleid.

Wat de definitie 'pesten' betreft, verwijst de Vlaamse overheid in 'Pesten en geweld op school: de handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid', naar de volgende elementen: (1) langdurig en aanhoudend, (2) gewelddadig gedrag, (3) doelbewust schade toebrengen, (4) machtsonevenwicht tussen slachtoffer en dader, (5) geen of niet in verhouding staande aanleiding.

Drie scholen definiëren pesten in hun pestbeleid. Hierbij komen dezelfde elementen driemaal aan bod: (1) doelbewust fysiek of emotioneel pijn doen, (2) op regelmatige basis, (3) met een machtsonevenwicht tussen slachtoffer en dader, waarbij het onderscheid met plagen (machtsevenwicht) wordt verduidelijkt.

De gebruikte definities vertonen veel gelijkenissen met de definitie die de Vlaamse overheid hanteert. Het herhalingsprincipe, het doelbewust schade toebrengen en het machtsonevenwicht zijn drie elementen die letterlijk aan bod komen. Er bestaat een klein verschil in terminologie doordat het begrip 'gewelddadig gedrag' door de scholen niet gebruikt wordt. De scholen vermelden bovendien niet dat er geen sprake mag zijn van een (ernstige) aanleiding. Algemeen kunnen we besluiten dat de omschrijvingen van pesten door de scholen eenzelfde kwaliteit benadert als de omschrijving van pesten in de handreiking uitgegeven door de Vlaamse overheid.

Vier scholen geven geen definitie van pesten. Dit betekent dus dat zij een beleid ontwikkelen rond pesten zonder aan te geven wat zij hieronder verstaan.

Twee scholen omschrijven daarenboven nog andere begrippen. Het 'welbevinden' wordt voorgesteld als het na te streven ideaal, het wordt omschreven als 'het goed in je vel voelen' waarbij een positief schoolklimaat noodzakelijk is. 'Ruzie maken' is een tweede begrip dat omschreven wordt. Hierbij is het de bedoeling om pesten mee te definiëren door te omschrijven wat het zeker niet is. Kenmerkend voor ruzie maken volgens de scholen is het feit dat de kinderen dit zelf kunnen oplossen.

Onrechtstreeks worden er verschillende vormen van pesten vernoemd. Zes documenten over pestbeleid vermelden onder verschillende titels (afspraken, leefregels, signalen van

pesten) voorbeelden van types van pesten die niet getolereerd worden. Alle zes vermelden ze vormen van fysiek, verbaal, materieel en relationeel pesten. Twee scholen maken melding van cyberpesten en één school heeft het over 'steaming'⁵⁸. Eén school wil de nadruk leggen op het feit dat iedereen gelijk is en zijn eigen overtuiging mag hebben. Dit kan verwijzen naar het tegen gaan van pesten van holebi's of racisme. De andere scholen verwijzen niet naar deze laatste twee vormen. Geen enkele school vermeldt het tegen gaan van ongewenst seksueel gedrag of 'hate speech'.

Eén school vermeldt uitdrukkelijk een tussenkomst bij een conflict tussen leerkrachten en ouders. In al de andere scholen is het pestbeleid enkel gericht op pesten tussen leerlingen.

5.2.2. Interview

Bij het onderzoeken van het geschreven pestbeleid in scholen werden sommige vormen van pesten niet vermeldt. In de interviews werd nagegaan waarom deze niet vernoemd worden.

Racisme wordt door een aantal scholen niet als een probleem ervaren waardoor zij er ook geen aandacht aan schenken in hun pestbeleid. Twee scholen vermelden wel dat de gelijkheid tussen leerlingen moet benadrukt worden wat onrechtstreeks dus wel verwijst naar het aanpakken van racisme.

Al de respondenten reageren zeer verbaasd op de vraag naar *ongewenst seksueel gedrag*. Een eerste reactie is telkens dat dit niet voorkomt in een basisschool.⁵⁹ Als er even wordt doorgegaan op het thema is het opvallend dat elke respondent hierna wel een voorbeeld kan aanhalen van een situatie waarbij dit wel is voorgevallen. Eén respondent geeft aan dat het heel moeilijk is om dit onderwerp in leefregels en afspraken te gieten.⁶⁰

De meeste respondenten geven aan dat *cyberpesten* een probleem was dat nog niet aan de orde was op het moment dat het pestbeleid werd opgesteld. Eén respondent geeft toe dat ze dit over het hoofd gezien hebben. Bijna alle respondenten geven aan dat ze deze vorm van pesten graag willen aanvullen in hun pestbeleid.

Wat de doorwerking van het VRK in het pestbeleid op dit punt betreft, kan vastgesteld worden dat niettegenstaande het feit dat artikel 29 en artikel 2 VRK veel belang hechten aan het respect leren opbrengen voor andere beschavingen, er in de onderzochte scholen geen duidelijke afspraken worden gemaakt rond het aanpakken van racisme. Artikel 19 en artikel 34 VRK stellen uitdrukkelijk dat ongewenst seksueel gedrag niet kan getolereerd worden. Het is opmerkelijk te noemen dat scholen hieraan geen aandacht besteden in hun regels en afspraken in het pestbeleid dat ze op papier zetten.

Alhoewel er een verhoogde media-aandacht bestaat voor cyberpesten, 'steaming' en 'hate speech' worden deze vormen van pesten zeer zelden vermeld in het onderzochte geschreven pestbeleid van de scholen.

Melden van pestincidenten

In 'melden van pestincidenten' wordt onderzocht waar verschillende partijen (slachtoffers, medeleerlingen en ouders) terecht kunnen met hun klachten. Bovendien tracht deze afdeling te verduidelijken of de school leerlingen aanmoedigt om pestgedrag te melden. Dit doet het door enerzijds na te gaan of leerlingen gewezen worden op het belang van het melden van pestgedrag en anderzijds door de vraag te stellen of leerlingen aangeleerd worden om een aangifte te doen.

Vier scholen vermelden uitdrukkelijk bij wie slachtoffers van pesterijen terecht kunnen. Zij geven een opsomming van personen waarop ze een beroep kunnen doen. De leerkracht(en) wordt in elk van deze gevallen vernoemd maar er worden nog andere personen aangeduid: zorgcoördinator (2x), ouders (2x), een groene juf (1x). Deze scholen stellen medeleerlingen allemaal medeverantwoordelijk voor een goede sfeer op school. Dit houdt in dat van medeleerlingen verwacht wordt dat ze pestgedrag melden aan de leerkracht(en). De helft van deze scholen vermeldt bovendien dat ouders bij de leerkracht of zorgcoördinator terecht kunnen indien zij klachten hebben over pesten.

Alle vier de scholen besteden aandacht aan het motiveren van leerlingen om pestgedrag te melden door drempelverlagend te werken. Dit doen zij door het verschil te beklemtonen tussen 'klikken' en het melden van pestincidenten. Hiermee willen ze leerlingen gerust stellen. Twee scholen werken met een brievenbusje zodat pestgedrag schriftelijk gemeld kan worden. Deze twee scholen vermelden bovendien dat leerkrachten het pestgedrag moeten melden aan de zorgcoördinator indien er klasintern aan gewerkt werd maar er geen oplossing gevonden werd.

Eén school geeft aan de leerlingen een organigram, zodat leerlingen weten wie er op de school aanwezig is en waarvoor de leerling bij welke persoon terecht kan.

Twee scholen geven niets aan over het melden van pestincidenten in hun pestbeleid. Eén school hiervan beschrijft een vertrouwensleerkracht in het schoolreglement. Hieruit zou onrechtstreeks kunnen afgeleid worden dat personen die een pestprobleem ondervinden hier terecht kunnen. Dit wordt echter niet met zoveel woorden geschreven.

Smith⁶¹ stelt dat dat het van groot belang is om in het pestbeleid aan te geven bij wie leerlingen terecht kunnen. De meerderheid van de onderzochte scholen geeft hieraan ook aandacht in het pestbeleid. Twee scholen zien dit aspect over het hoofd.

Reageren op pestincidenten

5.4.1. Documentanalyse

In 'Reageren op pestincidenten – procedure' is de centrale vraag wat er gebeurt na een aangifte van pestgedrag. Worden de verantwoordelijkheden van verschillende actoren beschreven? De actoren die nader bekeken worden zijn leerkrachten, ouders, leerlingen, ander personeel (zorgleerkrachten, middagbewakers,...). Er wordt nagegaan of het pestbeleid melding maakt van een ondersteuning en begeleiding van zowel de slachtoffers van pestgedrag als de pesters zelf.

De meerderheid van de scholen beschrijft een procedure die gevolgd wordt indien er zich pestgedrag voordoet. Dit wordt altijd beschreven aan de hand van fasen of stappen die achtereenvolgens genomen worden. Indien het probleem in een vroeg stadium opgelost is, dan worden de daaropvolgende stappen niet genomen. Slechts één school vermeldt geen enkele procedure.

	School 1	School 2	School 3	School 4	School 5	School 6
Stap 1	klasintern	klasintern	LIn onderling-pestbrigade	Naam pester op lijst in de klas	klasintern	LIn onderling
Stap 2	Individuele aanpak: gesprek tussen lkr en lIn	Individuele aanpak: gesprek tussen lkr en lIn	Hulp vragen aan lkr	3 streepjes op lijst → naam geschrapt van anti-pestcontract + herstelcontract	Gesprek tussen zoco of GOK-lkr of directie en pester en slachtoffer	Hulp vragen aan lkr
Stap 3	Zoco inschakelen of ouders betrekken of herstelcontract	Zoco en ouders inschakelen, no-blame aanpak toelichten	Time-out indien lIn niet rustig kan praten met lkr	Gesprek met ouders, directeur, groene juf, lkr	Gedragskaart, wordt besproken met ouders	Verhelderingsgesprek tussen betrokken partijen
Stap 4	CLB wordt ingeschakeld	CLB wordt ingeschakeld			Inlichten schoolteam over gedragskaart	Bestraffend gesprek met pester
Stap 5	/	/	/	/	Evaluatie-gesprek met pester, mogelijk gevolg: inschakelen 'externen'	Naam van de pester in een "Dit-kan-niet-map"

Uit deze tabel kan de conclusie getrokken worden dat de meeste scholen het pestprobleem willen aanpakken met eenzelfde filosofie. Er wordt getracht in te spelen op de verantwoordelijkheid van de leerlingen zelf. Bij het klasintern werken worden alle medeleerlingen verantwoordelijk gesteld voor een goede sfeer. Werken aan een goede sfeer moet er dan voor zorgen dat pesten niet meer voorkomt. In twee scholen krijgen de betrokken partijen zelf eerst de verantwoordelijkheid om het probleem tussen hen beide op te lossen of wordt er een beroep gedaan op medeleerlingen van de hoogste leerjaren die kunnen tussenkomen als bemiddelaar (pestbrigade).

Indien dit geen resultaat oplevert, dan komt de leerkracht meer op de voorgrond. De leerkracht gaat in tweede instantie een rol als bemiddelaar opnemen. School 5 ziet de verantwoordelijkheid van de leerkracht enkel in de eerste fase en stapt in fase 2 over op andere actoren zoals directie, zorgcoördinator of GOK-leerkracht. In de meeste scholen komen deze personen pas aan bod in fase 3. Opmerkelijk is dat maar één school melding maakt van het werken met de no-blame aanpak. Vier scholen geven aan in deze derde fase de ouders te contacteren en hen te betrekken. Drie scholen melden in hun beleid dat ze een beroep zullen doen op het CLB indien het pestprobleem niet opgelost kan worden in de school (één school vermeldt dit in haar sancties). Eén school heeft het over externen maar specificeert niet wie hiermee bedoeld wordt.

Doorheen de procedure wordt er in drie scholen gewerkt met een herstelcontract of gedragskaart om het probleem op te lossen.

Eén school volgt een radicalere aanpak. Terwijl andere scholen proberen geen beschuldigende vinger uit te steken, gaat deze school wel een 'blame-aanpak' volgen. Leerlingen die pesten worden op een lijst in de klas vermeldt. Doel hiervan is klasgenoten op de hoogte te brengen van het onaanvaardbare gedrag van de pester. Door sociale controle wordt getracht pesten te beperken. Uiteindelijk wordt er in deze school in een latere fase ook een individuele aanpak gevolgd om het pesten tegen te gaan.

Drie scholen roepen ouders op om het pestprobleem niet 'eigenhandig' op te lossen. Zij dulden niet dat ouders zich ongevraagd mengen in de procedure die volgt op pestgedrag. Een opmerkelijke vaststelling is dat de procedures zich vooral richten op het begeleiden van de pester. In alle scholen gaat er aandacht naar de pester en wordt er getracht zijn gedrag te veranderen. Slechts twee scholen vermelden dat zij ook slachtoffers zullen ondersteunen.

5.4.2. Interviews

Eén respondent stelt de mening van het kind centraal en vermeldt dat het belangrijk is om niet blindelings de uitgeschreven procedure te gebruiken. Zij pleit voor een aanpak op maat van het kind.⁶²

De andere respondenten geven wel aan hun uitgeschreven procedure consequent te volgen, ongeacht met welke vorm van pesten ze geconfronteerd worden. Het dient als een soort leidraad die zorgt voor zekerheid.

Twee scholen maken geen gebruik van straffen om te reageren op pestgedrag. Zij zeggen enkel te investeren in communicatie tussen de betrokken partijen en eventueel de ouders bij ernstige feiten. De andere respondenten geven zeer verschillende straffen aan zoals het lezen van een boek over 'spijt', afzondering, schoolreglement overschrijven, thuisblijven van een uitstap.

De maatstaf die gebruikt wordt om een straf te bepalen is ook verschillend: eigen inschatting, frequentie van het pestgedrag, 'grootte van het verhaal' en wat er vooraf al gebeurd is.

Er kan vastgesteld worden dat de meeste scholen trachten te werken aan een goede schoolsfeer en proberen pestproblemen aan te pakken. Dit wordt bekrachtigd door het onderzoek van Glover⁶³ dat het belang van een positieve schoolcultuur bewijst.

De meerderheid van de onderzochte scholen werkt met de principes van de no-blame methode.

Het hebben van een procedure wordt beschouwd als een preventieve factor om mogelijke willekeur in het uitvoeren van het pestbeleid te vermijden. Het kan een antwoord bieden op de bezorgdheid die in artikel 2 VRK wordt geuit. Wordt het pestbeleid voor alle leerlingen even consequent toegepast? De grote meerderheid van de scholen beschrijft dan ook een procedure.

Er wordt in de onderzochte scholen geen melding gemaakt van begeleiding van slachtoffers waardoor zou kunnen gesteld worden dat er een te eenzijdige focus op de pester ligt.

5.5 Sancties

Onder 'sancties' wordt nagegaan of de sancties aangepast worden aan het type incident dat zich heeft voorgedaan, of er disciplinaire maatregelen ondernomen worden, of er follow-up activiteiten georganiseerd worden om de effectiviteit van de sancties na te gaan en of het beleid aangepast wordt als blijkt dat het pesten blijft aanhouden na de sancties. Er wordt getracht om op deze manier na te gaan of het strafbeleid eerder een algemene verplichting is die als vanzelfsprekend wordt toegepast of dat het gaat om acties die situatieafhankelijk zijn en kritisch bekeken worden.

Er wordt ook nagegaan of alle vormen van pesten gekoppeld worden aan een aangepaste procedure en straf. Met andere woorden, er wordt nagegaan of het beleid eerder theoretisch blijft of zich echt richt op effectieve vormen van pesten en de aanpak ervan.

De meeste scholen beschrijven de sancties in hun pestbeleid. Twee scholen doen dit echter niet, zij geven enkel in het schoolreglement aan welke straffen er kunnen uitgesproken worden. Er wordt niet vermeld op welke basis er beslist wordt welke straf er wordt toegekend.

Er zijn slechts twee scholen die een aangepast sanctiebeleid geschreven hebben voor de problematiek pesten. Deze scholen geven ook aan wat zij gaan doen indien de uitgesproken straffen niet effectief blijken.

Er worden nergens follow-up activiteiten vermeldt die de effectiviteit van de sancties nagaan. De straffen die vermeld worden zijn zeer uiteenlopend: het werken met een gedrags- of beloningskaart, het maken van een taak, nablijven, naar de directeur gestuurd worden tot time-outs, het schrappen van de naam in het anti-pestcontract,...

Wat de doorwerking van het VRK in het pestbeleid op dit punt betreft, kan vastgesteld worden dat artikel 28 VRK vermeldt dat scholen discipline moeten handhaven op een manier die verenigbaar is met de menselijke waardigheid. De straffen die in de schoolreglementen opgesomd worden wijzen er niet op dat deze regel in de betrokken scholen in gevaar komt. Indien de straffen correct worden toegepast, tasten ze de waardigheid van het kind niet aan.

5.6 Specifiek beleid met betrekking tot pestgedrag van een bepaalde aard

Om de koppeling tussen de onderscheiden vormen van pesten en een aangepaste procedure gedetailleerd te bekijken, wordt het 'Specifiek beleid met betrekking tot pestgedrag van een bepaalde aard' onderzocht.

Geen enkele school voorziet aangepaste procedures afhankelijk van het type pestgedrag. Dit is een opvallende vaststelling aangezien bij de definiëring van pestgedrag, alle scholen melding maakten van verschillende types van pesten. Er ontbreekt hier bijgevolg een koppeling naar de praktijk in het geschreven beleid.

5.7. Registreren van pestgedrag

Het 'registreren van pestgedrag' gaat na of de meldingen van pesten geregistreerd worden en wie hiervoor verantwoordelijk is. Er wordt daarmee getracht te onderzoeken of het voorkomen van pestgedrag systematisch wordt vastgelegd of dat de behandeling eerder

occasioneel gebeurt. Deze registratie kan belangrijk zijn in het kader van de evaluatie van het beleid. De registratie kan namelijk dienen als input van gegevens om het beleid te evalueren.

De meerderheid van de scholen vermeldt geen registratiesysteem van pestgevallen. Men zou kunnen stellen dat één school werkt met een 'openbare registratie', deze school gaat namen van pestende kinderen op een lijst schrijven die achteraan in de klas hangt. Een andere school hanteert ook een vorm van registratie door pestgedrag te noteren in een 'dit-kan-niet-map'. Op deze manier behouden zij een soort overzicht van gebeurde incidenten. De andere scholen maken hiervan geen melding in hun geschreven beleid een vereiste is.

5.8. Communiceren

5.8.1. Documentanalyse

'Communiceren' heeft twee focussen. Ten eerste wordt onderzocht of er inspraak was bij het opstellen van het pestbeleid door ouders en/of leerlingen. Ten tweede wordt de communicatie van het beleid bekeken.

Er kan gesteld worden dat er in de schoolreglementen weinig verwezen wordt naar het geschreven pestbeleid van de scholen. Scholen hechten veel belang aan leerlingeninspraak en ouderparticipatie maar vermelden niet of deze actoren ook betrokken werden bij het opstellen van het pestbeleid. Indien het pestbeleid niet opgenomen is in het schoolreglement, dan is het doorgaans niet te vinden op de site van de school.

Alhoewel artikel 12 VRK pleit om de mening van het kind centraal te zetten en kinderen mee te laten beslissen in zaken die hen aanbelangen, vermeldt geen enkele school dat overleg met of participatie van leerlingen bij de totstandkoming van het pestbeleid.

5.8.2. Interviews

Wat de communicatie naar personeelsleden toe betreft, worden personeelsleden voornamelijk op personeelsvergaderingen op de hoogte gesteld van het pestbeleid dat in de school nageleefd moet worden. Er wordt aangegeven dat het hebben van een geschreven pestbeleid een grote meerwaarde is om de communicatie naar nieuwe leerkrachten vlot te laten verlopen.

Wat de communicatie naar leerlingen toe betreft, geeft één respondent aan om in de klas het pestbeleid echt uit te leggen. De andere respondenten geven aan dat de communicatie met leerlingen vooral twee onderwerpen heeft: het uitpraten van conflicten, en het duidelijk maken bij wie ze terecht kunnen met hun problemen.

Wat de communicatie met ouders betreft, geven twee respondenten aan dat ze infoavonden organiseren om ALLE ouders op de hoogte te stellen van het pestbeleid dat in hun school gevolgd wordt. Eén respondent rekent erop dat ouders via de website voldoende geïnformeerd zijn. De twee overige scholen communiceren enkel met betrokken ouders door hen uit te nodigen voor een gesprek indien er problemen zijn.⁶⁴

5. 9. Evalueren

5.9.1. Documentanalyse

In 'evaluatie' van het beleid, wordt nagegaan of het beleid op geregelde tijdstippen geëvalueerd en bijgewerkt wordt.

Opvallende vaststelling in dit verband is dat de grote meerderheid van scholen niet aangeeft of zij hun beleid evalueren. Er is hier niets van terug te vinden in hun geschreven documenten.

5.9.2. Interviews

Vier scholen hebben nog geen evaluatie van hun pestbeleid achter de rug. Dit komt voornamelijk omdat het geschreven pestbeleid van de scholen nog heel recent is. Eén school geeft aan nog nooit problemen te hebben ervaren met de procedure en dan ook geen nood te voelen voor een evaluatie. De drie andere scholen maken wel duidelijk dat zij van plan zijn om in de toekomst een evaluatie te ondernemen. Zij vinden het belangrijk om hierbij vooral de leerkrachten te horen. Eén school wil de kinderen betrekken in een vragenlijst, een andere school wil daarentegen de mening van de ouders te weten komen.

Eén school onderneemt wel tweejaarlijks acties om hun pestbeleid te evalueren. Dit gebeurt met het ganse teams met behulp van bepaalde werkvormen zoals overleggen in kleine groepjes. De ouders worden hierbij betrokken via een ouderenquête.

5.10 Strategieën ter preventie van pesten

De vragen gesteld onder 'strategieën ter preventie van pesten' richten zich vooral op acties die de school kan ondernemen om pesten te voorkomen zoals ondersteunen van peer support, samenwerking, inclusieactiviteiten etc. Deze laatste afdeling werd aangevuld met de vraag naar herstelgerichte activiteiten. Dit vindt zijn oorsprong in de bundel 'pesten en geweld op school: Handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid'⁶⁵ waarnaar de Vlaamse overheid veelvuldig verwijst in de aanpak tegen pesten. Deze bundel legt de nadruk op HERGO⁶⁶ activiteiten om negatief gedrag niet te laten escaleren door bijvoorbeeld een vertrouwensleerling aan te duiden of een no-blame aanpak te hanteren.

Onderstaande tabel geeft weer welke preventieactiviteiten scholen opsommen in hun pestbeleid. De activiteiten zijn gerangschikt, de meest voorkomende staan bovenaan, de minst voorkomende staan onderaan. We kunnen hieruit concluderen dat de meerderheid van de scholen aan het begin van het schooljaar duidelijke afspraken maken over het gedrag dat aanvaardbaar is en wat er niet getolereerd wordt. Op deze manier hopen ze pestgedrag te voorkomen. De meeste scholen streven een positief schoolklimaat na en werken met beloningen voor de kinderen. Er wordt ook relatief veel aandacht besteed aan speelplaatsactiviteiten wat erop kan wijzen dat veel pestgedrag hier voorkomt. Men wil hierdoor verveling tegengaan, wat een uitlokkende factor kan zijn voor pesten. Ongeveer de helft van de scholen werkt aan de sociale vaardigheden van de leerlingen om hun weerbaarheid te verhogen. Dit wordt door één school geconcretiseerd als het zoeken

naar mogelijke reacties op pesten en het uitproberen van alternatieven. Niet alle scholen specificeren deze acties wat leidt tot vage omschrijvingen van doelen die zouden bereikt moeten worden zonder te verhelderen wat er exact gedaan zal worden. Eén school meldt dat het werken aan de sociale vaardigheden gebeurt via de axenroos.

De inclusieactiviteiten die de drie scholen aanhalen hebben verschillende doelgroepen: nieuwe kinderen, anderstalige nieuwkomers en 'zwakke' leerlingen. De herstelgerichte activiteiten variëren van een herstellend kringgesprek, naar een no-blame-aanpak, time-out en herstelgericht contract.

Peer support zit voornamelijk vevat in het aanspreken van de verantwoordelijkheid van medeleerlingen om mee te zorgen voor een goede sfeer. Twee scholen maken dit meer concreet door te werken met een 'klasvriend' en een pestbrigade. Dit laatste zijn leerlingen van de hoogste jaren die aanspreekbaar zijn en helpen incidenten op te lossen.

Als er advies aan de ouders gegeven wordt, dan wordt dit op een grondige manier gedaan. Zowel naar de ouders van pesters, slachtoffers als andere ouders worden er tips gegeven om met de situatie om te gaan.

	School 1	School 2	School 3	School 4	School 5	School 6	School 7
Afspraken aan het begin van het schooljaar	X	X		X	X	X	X
Verbeteren schoolklimaat/ belonen positief gedrag	X	X	X		X	X	
Speelplaatsactiviteiten	X	X	X		X		
Werken aan sociale vaardigheden van lln (vergroten draagkracht, weerbaarheid)	X		X		X		
Inclusieactiviteiten (voor nieuwkomers of zwakkere leerlingen)		X			X	X	
Herstelgerichte activiteiten	X	X		X			
Peer support	X		X				
Advies aan ouders		X				X	
Sociogram of vragenlijst aan leerlingen over hun welbevinden	X	X					
Lln gaan klasoverstijgend samenwerken	X		X				
Jaarlijkse infocampagne			X		X		
Spreekbeurten, rollenspelen,... over pesten						X	

5.11 Netwerk van de school

De tiende afdeling bekijkt het 'netwerk van de school' van dichterbij. De school kan zowel een beroep doen op organisaties om een pestbeleid te ontwikkelen als om dit beleid succesvol uit te voeren. Als laatste wordt hierbij onderzocht of er melding gemaakt wordt van tussenkomsten door politie.

Drie scholen geven aan een beroep te doen op het CLB indien het pestprobleem niet intern kan opgelost worden. De schoolarts wordt eenmaal vernoemd in deze context. Eén school schrijft een beroep te zullen doen op externen maar verduidelijkt niet over welke organisatie(s) zij het heeft. Een tussenkomst van politie wordt in geen enkele school expliciet vermeld.

Extra's

Naast bovenstaande criterialijst, wordt aandacht besteed aan enkele belangrijke zaken die in het document vermeldt worden maar die niet aan bod gekomen zijn bij het overlopen van de criterialijst.

Een eerste bemerking betreft het nascholingsbeleid. In drie van de vijf scholen werd er recent een bijscholing gevolgd die te maken had met het thema pesten. Zo werden er cursussen gevolgd rond moeilijk gedrag of met probleemgedrag als onderwerp, rond de no-blame methode. Er werd zelfs naar 'good practices' van andere scholen gekeken. Eén respondent wil de leerkrachten volgend jaar ook aanmoedigen om een cursus te gaan volgen rond groepsdynamica want hij voelt hier een behoefte naar.

Wat nieuwe leerkrachten betreft, geven vier respondenten aan dat volgens hen beginnende leerkrachten nog vaak niet genoeg vaardig zijn om met pestsituaties en moeilijk gedrag goed om te gaan. Opvallend is dat drie respondenten aangeven dat dit veel te maken heeft met een buikgevoel van leerkrachten. Sommige leerkrachten hebben 'het' in zich en anderen niet. Het hangt volgens één respondent ook af van de ervaring die de beginnende leerkracht al heeft in het omgaan met kinderen.

Twee respondenten zijn van mening dat er meer aandacht aan mag geschonken worden tijdens de opleiding.⁶⁷

Een respondent heeft hierover een heel andere mening. Zij is ervan overtuigd dat beginnende leerkrachten meer kennis en knowhow hebben om om te gaan met pestsituaties en dat verhoogde aandacht in de hogeschool voor deze problematiek hieraan aan de basis ligt. Zij ervaart dat beginnende leerkrachten heel wat strategieën in hun bezit hebben om goed te reageren op pestgedrag.⁶⁸

6. Externe organisaties en ondersteuning

Deze verkenningsstudie toont aan dat scholen weinig beroep doen op externe organisaties om hun pestbeleid vorm te geven. Nochtans zijn er verschillende organisaties die scholen hierbij kunnen helpen, zoals het Algemeen Onderwijsbeleid Antwerpen waarbij scholen vrij kunnen kiezen rond welk thema ze willen werken, of Sensoa waarop scholen voor gerichte ondersteuning bij onder meer ongewenst seksueel gedrag op school kunnen beroep doen.

Algemeen Onderwijsbeleid Antwerpen - Baobab-projecten⁶⁹

In 2003 werd de afdeling Algemeen Onderwijsbeleid Antwerpen opgericht dewelke netoverschrijdend werkt. Alle scholen van het Antwerps grondgebied kunnen hierop een beroep doen.

Vanuit deze dienst wordt er gewerkt met Baobab-projecten. De school dient een aanvraag voor een Baobab-project in te leveren en maakt op deze manier kans om hiervoor

gesubsidieerd te worden. De school krijgt geldelijke middelen en de ondersteuning van een medewerker voor het maken van een beginanalyse en het leggen van contacten met partners. Op deze manier kan de school het eigen netwerk uitbreiden. Het Algemeen Onderwijsbeleid Antwerpen coördineert als een 'regisseur' mee het project. De onderwerpen van de projecten waarrond de scholen werken, kunnen zeer verschillend zijn gaande van taalbeleid, studie-en beroepskeuze, sport, cultuur tot sociaal-emotionele ontwikkeling en het leefklimaat van een school waarin 'pesten' zeker een plaats heeft. De projectaanvraag moet gericht zijn op het ontwikkelen van beleidsdoelstellingen, en de bedoeling hebben om lange termijn (structurele) veranderingen teweeg te brengen.

6.2. Sensoa – raamwerk seksuele en lichamelijke integriteit

Alle onderzochte basisscholen reageerden verbaasd op de vraag of ze te maken krijgen met ongewenst seksueel gedrag. De eerste reactie was telkens een verbaasde blik gevolgd met de woorden "...in een basisschool?... daar krijgen wij nog niet mee te maken...". Er wordt nog te snel de link gelegd met seksueel misbruik, maar seksueel grensoverschrijdend gedrag komt al veel vroeger voor. Seksueel grensoverschrijdend gedrag is elke vorm van seksueel gedrag of seksuele toenadering, in verbale, non-verbale of fysieke zin, waarbij aan één of meerdere van de volgende zes criteria niet wordt voldaan: (1) wederzijdse toestemming, (2) vrijwilligheid, (3) gelijkwaardigheid, (4) leeftijds- of ontwikkelingsadequaat, (5) contextadequaat, (6) zelfrespect.

Sensoa heeft in samenwerking met een aantal andere partners waaronder 'Child focus' een raamwerk ontwikkeld dat gebruikt kan worden om een beleid te ontwerpen dat gericht is op de bescherming van seksuele en lichamelijke integriteit. Het is vooral gericht op organisaties die werken met kinderen, jongvolwassenen en (zwakkere) volwassenen. 'De visie op seksualiteit en lichamelijke integriteit heeft linken met andere visiedocumenten en thema's zoals pesten, gezondheid en veiligheid. Binnen je organisatie kan je dus best streven naar een maximale integratie van dit thema in bestaande beleidsdocumenten en werkwijzen.'⁷⁰

De driehoek beeldt drie beleidsniveaus uit waarop een school kan acteren. Het eerste en belangrijkste niveau is het kwaliteitsbeleid: Hoe gaan we er op het vlak van seksuele integriteit voor zorgen dat kinderen relaties en seksualiteit zo kwaliteitsvol mogelijk beleven? Dit niveau is voorwaardescheppend voor de andere niveaus. Dit wil zeggen dat het kwaliteitsbeleid goed uitgewerkt moet zijn vooraleer men kan overgaan tot de volgende niveaus.

Een niveau hoger vindt het preventiebeleid plaats. Centraal staat hier het wapenen van kinderen om problemen te voorkomen, zowel als potentieel slachtoffer als als dader. Het laatste niveau is het reactieniveau en bepaalt hoe er omgegaan moet worden met incidenten.

Vervolgens worden de drie beleidsniveaus onderverdeeld in vier beleidsdomeinen. Dit wordt weergegeven in de volgende matrix:

	Niveau 1 KWALITEIT	Niveau 2 PREVENTIE	Niveau 3 REACTIE
Beleidsdomein 1: Zorg	Basiszorg	Preventieve zorg	Zorg na incident
Beleidsdomein 1: Educatie	Basiseducatie	Preventieve educatie	Educatie na incident
Beleidsdomein 2: Huisregels	Basis omgangsregels	Regels ter preventie	Regels na incident
Beleidsdomein 2: Accommodatie	Basis accommodatie	Accommodatie en veiligheid	Accommodatie na incident
Beleidsdomein 3: Screening	Basiscompetenties	Risicobeperkende competenties	Competenties in opvang van slachtoffers en plegers
Beleidsdomein 3: Deskundigheid personeel	Specifieke competenties		
Beleidsdomein 4: Communicatie	Welke communicatie over kwaliteitsbeleid naar wie en hoe?	Welke communicatie over preventiebeleid naar wie en hoe?	Welke communicatie over reactiebeleid naar wie en hoe

Het zorg en educatie domein op kwaliteitsniveau sluit heel hard aan bij de taak van een school. Een school moet aandacht besteden aan de wijze waarop leerlingen met elkaar moeten omgaan, en hoe ze de grenzen van hun medeleerlingen niet overtreden. Maar ook de andere domeinen verdienen aandacht in het beleid van een school. Hieronder worden enkele voorbeelden gegeven ter verduidelijking van de overige beleidsdomeinen.

Wat huisregels/accommodatie betreft, hebben kleuterscholen soms geen deuren tussen de toiletjes van de kleuters. Impliciet leren zij de kinderen aan om samen naar het toilet te gaan. In de lagere school is dit gedrag niet toegestaan. Er wordt met andere woorden eerst een bepaald gedrag aangeleerd, wat een aantal jaren later niet meer getolereerd wordt.

Wat screening/ deskundigheid van het personeel betreft, kan de vraag gesteld worden of de school voldoende aandacht besteedt aan screenen van hun personeel.

Wat communicatie betreft, stelt zich de vraag of de school voldoende aandacht besteedt aan het communiceren van het beleid naar alle betrokken partijen, in het bijzonder de leerlingen, leerkrachten, en de ouders.

7. Conclusie

De principes van het VRK zouden moeten weerspiegeld worden in het pestbeleid van scholen. Volgens de leerplannen van het lager onderwijs moeten leerlingen het belang kunnen illustreren van de fundamentele Rechten van de Mens en de Rechten van het Kind. Volgens de leerplannen van het secundair onderwijs moeten leerlingen de inhoud van de mensenrechten kunnen toelichten aan de hand van voorbeelden uit de mensenrechtencharters, inzonderheid aan de hand van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind, schendingen van mensenrechten kunnen herkennen, en belangstelling en respect hebben voor mensenrechten en bereid zijn, zich actief en opbouwend in te zetten voor hun eigen rechten en die van anderen. Het recht op een veilige schoolomgeving ligt vervat in het recht op onderwijs, dat een fundamenteel recht is van elk kind. Dit artikel beoogde aan te tonen op welke wijze het VRK zou moeten doorwerken in het pestbeleid en als vertrekpunt kan dienen bij het aanleren van vaardigheden en attitudes met betrekking tot pesten in school. Het zou aangewezen zijn dat elke school een pestbeleid ontwikkelt en een actieplan ontwerpt om dit ook om te zetten in de realiteit.

Endnotes

1. De gegevens van het onderzoek werden verzameld door Stephanie Valckx in het kader van haar thesis op het IOIW aan de Universiteit Antwerpen uitgevoerd onder leiding van Prof. Dr. G. Lauwers.
2. Zie het bijzonder nummer van T.O.R.B. (Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid), 'Geweld op School', mei-juni, 2011-2012.
3. Cfr. Persmededeling Kabinet Vlaams minister van Onderwijs en Vorming (2008) 'Onderwijsverstrekkers werken aan veilig onderwijs voor leerlingen en personeel' <http://www.ond.vlaanderen.be/nieuws/2008p/0617-veiligheid.htm>
4. Kinderrechtencommissariaat, jaarverslag 2010-2011.
5. Deboutte, G., 'Pesten en geweld op school: handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid', 2008, 228pg. exacte paginering aub, in plaats van het aantal pagina's
6. Een bevraging van 825 kinderen en jongeren in welke mate ze met geweld geconfronteerd worden op school, afgenomen door het Kinderrechtencommissariaat maakte duidelijk dat vooral vernedering hoog scoort (85% van de leerlingen is daar ooit al mee geconfronteerd waaronder 53% op minstens drie verschillende manieren). Na vernederingen krijgen kinderen en jongeren vooral te maken met fysieke agressie en bestraffing (73%) – vermeld in het jaarverslag 2010-2011 van het Kinderrechtencommissariaat.
7. Zie ook: European Commission, 'Education on Online Safety in Schools in Europe', December 2009.
8. Gegevens afkomstig uit interview met Guy Deboutte in het tijdschrift Weliswaar.
9. Hammarberg, T., A school for children with rights, 1997, UNICEF, 34 p.
10. Glover, D., Cartwright, N., Gough, G. and Johnson, M., 'The introduction of anti-bullying policies: do policies help in the management of change?', School Leadership & Management, Vol. 18 No. 1, 1998, pp. 89-105.
11. Slee, P.T. & Mohyla, J., The PEACE Pack: an evaluation of interventions to reduce bullying in four Australian primary schools, Educational Research, 49(2), 2007, p.103-114.
12. Smith, K., Smith, C., Osborn, R., Samara, M., 'A content analysis of school anti-bullying policies: progress and limitations', in: Educational psychology in practice, 2008, University of Leeds, pp. 1-12
13. Lambert, P., Scourfield, J., Smalley, N. and Jones, R., The social context of school bullying: evidence from a survey of children in South Wales, in: Research Papers in Education. 23 (3), 2008, p. 269-291
14. Glover, D., Cartwright, N., Gough, G. and Johnson, M., 'The introduction of anti-bullying policies: do policies help in the management of change?', School Leadership & Management, Vol. 18 No. 1, 1998, pp. 89-105.
15. Stephens, R.D., 'Planning for safer and better schools: School violence prevention and intervention strategies', in: School psychology Review, 1994, 23 (2), p. 204-215.
16. Dusenbury, L., Falco, M., Lake, A., Branigan, R., & Bosworth, K., 'Nine critical elements of promising violence prevention programs', Journal of School Health, 67(10), 1997, 409-414
17. Smith, K., Smith, C., Osborn, R., Samara, M., 'A content analysis of school anti-bullying policies: progress and limitations', in: Educational psychology in practice, 2008, University of Leeds, pp. 1-12
18. Glover, D., Cartwright, N., Gough, G. and Johnson, M., 'The introduction of anti-bullying policies: do policies help in the management of change?', School Leadership & Management, Vol. 18 No. 1, 1998, pp. 89-105.
19. Slee, P.T. & Mohyla, J., The PEACE Pack: an evaluation of interventions to reduce bullying in four Australian primary schools, Educational Research, 49(2), 2007, p.103-114.

20. Glover, D., Cartwright, N., Gough, G. and Johnson, M., 'The introduction of anti-bullying policies: do policies help in the management of change?', *School Leadership & Management*, Vol. 18 No. 1, 1998, pp. 89-105.
21. Elliott, D., Grady, J., Heys, L., Ntepp, R., & Williams, S., *Safe communities-Safe schools safe school planning and law related issues*, 2002, Colorado, 44 p.
22. Hammarberg, T., *A school for children with rights*, 1997, UNICEF, 34 p.
23. Willems, J., *Monitoring school performance: A Guide for Educators*, 1992, Londen, Falmer, 183 p.
24. Glover, D., Cartwright, N., Gough, G. and Johnson, M., 'The introduction of anti-bullying policies: do policies help in the management of change?', *School Leadership & Management*, Vol. 18 No. 1, 1998, pp. 89-105.
25. Smith, K., Smith, C., Osborn, R., Samara, M., 'A content analysis of school anti-bullying policies: progress and limitations', *Educational psychology in practice*, 2008, University of Leeds, pg. 1-12
26. Glover, D., Cartwright, N., Gough, G. and Johnson, M., 'The introduction of anti-bullying policies: do policies help in the management of change?', *School Leadership & Management*, Vol. 18 No. 1, 1998, pp. 89-105.
27. Smith, K., Smith, C., Osborn, R., Samara, M., 'A content analysis of school anti-bullying policies: progress and limitations', in: *Educational psychology in practice*, 2008, University of Leeds, pg. 1-12
28. *ibidem*
29. *ibidem*
30. Voor een uitgebreide studie, zie: Pinheiro, P. S., 'Chapter 4. Violence against children in schools and educational settings', *World Report on Violence Against Children*, p. 109-157 <http://www.unviolencestudy.org/>
31. Lauwers, G., 'De doorwerking van het VRK bij het verstrekken van kennis en het aanleren van vaardigheden en attitudes in school en de betekenis ervan bij de opleiding van onderwijzers', in druk; Verheyde, M., 'De betekenis van het VN-Kinderrechtenverdrag voor het onderwijs', *T.O.R.B.*, 2006-2007, nr. 2-3-4, pg 244-257.
32. Voor de verslagen, zie: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/>
33. Artikel 3 EVRM
34. Artikel 14 EVRM
35. Artikel 22 bis GW en Artikel 24 § 3 GW
36. Artikel 37 §3 Decreet basisonderwijs, 25 februari 1997, B.S.17-04-1997.
37. Steinberg, M. P., Allensworth, E., & Johnson, D. W., *Student and teacher safety in Chicago Public Schools: The roles of community context and school social organization*, Consortium on Chicago School Research at the University of Chicago Urban Education Institute, 2011, 64 p.
38. Deboutte, G., 'Pesten en geweld op school: handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid', 2008, 228 pg. http://www.ond.vlaanderen.be/antisociaalgedrag/pgs/090310_pest-en-volledig.pdf
39. GLSEN and Harris, *Interactive, Playgrounds and Prejudice: Elementary School Climate in the United States, A Survey of Students and Teachers*, 2012, New York.
40. Een grootschalig pestonderzoek in Nederland heeft uitgewezen dat het onderwijsnet een geringe invloed uitoefent op pestgedrag. Zie Mooij, T., *Pesten in het onderwijs*, 1992, Nijmegen, ITS/Radboud Universiteit.
41. Smith, K., Smith, C., Osborn, R., Samara, M., 'A content analysis of school anti-bullying policies: progress and limitations', *Educational psychology in practice*, 2008, University of Leeds, pg. 1-12.
42. Olweus, D., *Bullying at school*, London, Blackwell, 1993, 140 p.
43. Deboutte, G., 'Pesten en geweld op school: handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid', 2008, 228pg. Deze definitie steunt op definities van vooraanstaande experts zoals Olweus, Greene, O'Moore, Roland en Smith. Zie o.a. Greene, M.B., 'Bullying and harassment in schools', in: Moser, R.S. & Franz, C.E. (Eds.), *Shocking violence: Youth perpetrators and victims- A multidisciplinary perspective*, Charles C. Thomas, Springfield, IL, 2000, 72-101.
44. *Pesten en geweld op school: handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid*, zie <http://www.ond.vlaanderen.be/antisociaalgedrag/pgs/>
45. "...pesten op school zijn de dingen die worden gedaan waardoor een ander kind...zowel psychisch als fysiek pijn heeft..." (respondent 4)
46. "Een geschreven pestbeleid zijn voor mij afspraken binnen de school die gemaakt worden hoe er wordt omgegaan met pesten en plagen." (respondent 1)
47. "...om het uitwendig te maken, om het naar buiten toe duidelijk te maken, de visie die er achter zit..." (respondent 2)
48. "...papier is geduldig zeggen ze, ge kunt daar, als er toch iets gebeurt op terugkomen..." (respondent 3)
49. "Ouders en leerlingen hebben we iets minder betrokken maar we hebben alle leerkrachten betrokken in een bevraging..." (respondent 1)
50. "...ja dat is de leerlingenraad, de pestbrigade, die dat mee gemaakt hebben en die hebben dan interviews gaan afnemen in de klas om dat op te stellen...het pestproject daar heeft de oudervereniging dan mee aan gewerkt en eigenlijk heel het leerkrachtenteam..." (respondent 2)
51. "...ze (de leerlingen) mogen in groepjes hun droomspeelplaats gaan tekenen, dus ze mogen zelf gaan zien van wat hebben zij nodig om hun speelplaats te maken, en ze mogen daarin overdrijven, we moeten ze ook laten dromen..." (respondent 4)
52. "Ja, het is zeker een item dat voortdurend of toch regelmatig in the picture komt als zijnde belangrijk" (respondent 3)
"bijvoorbeeld van het Algemeen Onderwijsbeleid krijgen wij maandelijks of tweewekelijks een infobrief waarin er een aantal initiatieven instaan die ge kunt volgen..." (respondent 4)
"het leeft ontzettend in de media hè, zeker bij Ketnet, als ik dan die move tegen pesten zag dan dacht ik dat we als Antwerpen toch VEEL meer nog hadden mee kunnen doen, maar dat kwam ook niet van hogeruit,...nu doen veel scholen iets apart...t' is zoiets als deal with it when it happens..." (respondent 5)
53. Er wordt hier geopteerd voor de Engelse terminologie omdat deze term vaker wordt gebruikt dan 'haatspraak'.
54. Fiscus, J.W.& Pollack, I, (Eds.), 'The safety zone', Northwest Regional Education Lab, Volume 2, Issues 1-3, 2000.
55. *Limits, Preventieplan voor leerlingen ter voorkoming van geweld, pesten en ongewenst seksueel gedrag*, 2009, 30 p.
56. 'Leerlingen moeten met plezier naar school kunnen komen'.
57. 'Elk kind moet meetellen met zijn/haar eigen talenten, capaciteiten en leerpunten'.
58. 'steaming' is afpersen met geweld
59. 'Dat hebben wij...hier in de school precies nog niet meegemaakt...' (respondent 3)
60. 'Ja...er hebben al wel eens jongens foto's van elkaar getrokken in de toiletten...' (respondent 1)
61. Smith, K., Smith, C., Osborn, R., Samara, M., 'A content analysis of school anti-bullying policies: progress and limitations', *Educational psychology in practice*, 2008, University of Leeds, pg. 1-12
62. '...doen we het ook nog altijd op de manier waarop we vinden dat op dat moment het beste aansluit, want er staat dat we werken me de no-blame aanpak, maar als het kind zegt van ik wil dat niet, dan gaan wij dat ook niet doen omdat dat in ons beleid staat, dan zoeken wij ook verder.' (respondent 1)
63. Glover, D., Cartwright, N., Gough, G. and Johnson, M., 'The introduction of anti-bullying policies: do policies help in the management of change?', *School Leadership & Management*, Vol. 18 No. 1, 1998, pp. 89-105.
64. 'Communicatie naar ouders...misschien wel te weinig, als er problemen zijn met die specifieke ouders wordt dat dan gecommuniceerd...' (respondent 3)
65. Deboutte, G., 'Pesten en geweld op school: handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid', 2008, 228pg.

-
66. HERGO staat voor HERstelgericht GroepsOverleg en is een bemiddelingsvorm waarbij niet alleen de dader(s) en slachtoffer(s) aanwezig zijn, maar waarbij zij elk ook hun 'achterban' mogen meebrengen (personen uit hun sociale netwerk, die hen kunnen ondersteunen tijdens het proces). Het gehele proces wordt gestuurd door een moderator/bemiddelaar. Tijdens de HERGO op school probeert men een oplossing te vinden voor wat er gebeurd is, bijvoorbeeld door na te gaan hoe eventuele schade hersteld kan worden, welke sanctie de dader moet krijgen enzovoort. <http://www.ond.vlaanderen.be/leerplicht/actoren/time-out/>
 67. "sociale vaardigheden naar kinderen toe...ik denk dat dit meer aan bod mag komen in een opleiding...(respondent 3)
 68. "die kenden bijvoorbeeld de no-blame methode al, terwijl we dat aan oudere collega's toch hebben moeten uitleggen..." (respondent 5)
 69. <http://www.antwerpen.be/eCache/OND/80/92/448.c3ViPTgwOTIONDg.html>
 70. <http://www.childfocus.be/uploads/Preventie/RaamwerkSeksualiteit.pdf>

GEWELD OP SCHOOL: DE BESCHERMING VAN DE INTEGRITEIT VAN HET KIND

Bieke Vander Elst

Verslag van de werkgroep 'Bekommernissen en aanbevelingen ten behoeve van de bescherming van de integriteit van leerlingen. Rol en opdracht van de CLB's in het continuüm van het zorgbeleid'

Werkgroepvoorzitter:

Peter Michielsens, ere-inspecteur-generaal Onderwijs

Panelleden:

prof. dr. Maria De Bie, hoogleraar Universiteit Gent, voorzitter vakgroep Sociale Agogiek

Stefan Grielens, directeur Vrije CLB-koepel vzw

Jan Decuypere, pedagogisch begeleider buitengewoon onderwijs, GO!

Peter Briers, zorgcoördinator vrije gesubsidieerde basisschool Sint-Agnes Hoboken

Bart Van Dijck, coördinator KOOGO en Ann Staes, stafmedewerker KOOGO, Koepel van

Ouderverenigingen van het officieel gesubsidieerd onderwijs

Verslaggever:

Bieke Vander Elst, adjunct van de directeur, ministerie van Onderwijs en Vorming

Inleiding door Maria De Bie

Geweld op school is geen nieuw gegeven, maar de problematisering van geweld op school is recent en dateert van de jaren '90. Het is ontstaan vanuit pestgedrag en de link naar het recht op fysieke integriteit van kinderen. Vraag daarbij is hoe het beschermingsrecht, het onderwijsrecht en het participatierecht (mee vorm geven aan de school als leefgemeenschap) zich tot elkaar verhouden.

Pestgedrag wordt specifiek gedefinieerd (zeer gericht, kwaadaardig, herhalend en langdurig gedrag). De definitie van vandaag ('geweld op school') is daarentegen zeer breed. De school moet het geweldloos omgaan als maatschappelijke norm nastreven. Maar een 'geweldloze' school is een abstracte invulling en daarenboven is geweld een probleem van de maatschappij in zijn totaliteit.

Enkele kanttekeningen bij het dossier 'Geweld: gemeten en geteld' (2010) van het Vlaams Kinderrechtencommissariaat:

de definitie is zeer breed

er zijn ook vormen van geweld tussen leerling(en) en leerkracht(en)

sommige kinderen zitten vast in een patroon van geweld, zowel op school als thuis en in de vrije tijd

subjectieve ervaring versus feitelijk gedrag

overlappende categorieën dader – slachtoffer

band met de schoolcultuur en belang van de (sub)cultuur onder jongeren

Bovenstaande bedenkingen wijzen op het belang van

observeren wat er feitelijk aan de hand is (redenen van spijbelen zijn bvb. ook zeer divers)

differentiëren (wat is echt problematisch en wat minder?)

het achterhalen van de betekenis van geweld (geweld als interactie/relatie)

Uitsluiting van school kan leiden tot toenemend geweld. Onschoolbare jongeren komen terecht in een non-situatie waarbij een gesprek over de opvoeding als gedeelde

verantwoordelijkheid niet meer mogelijk is. Deze paradox kan ontstaan als we het begrip 'geweld op school' niet duidelijk/specifiek omschrijven.

Scholing is tot op vandaag de grootste oorzaak van de ongelijkheidskloof.

Het project Leerrecht (Vlaams-Brabant) werkt met jongeren in een non-situatie: wat gaan WE daaraan doen? Er zijn drie mogelijkheden: een (her)onderhandeling met het reguliere onderwijs, een perspectief op heraansluiting met het reguliere onderwijs of een alternatief voor het reguliere onderwijs.

Bij wijze van conclusie vraagt prof. De Bie kritische aandacht voor

de betekenis van geweld

een beleid dat gericht is op uitroeien van geweld en daarmee het leerrecht in het gedrang brengt

is wat we vragen van de kinderen op de schoolbanken haalbaar?

Aanvulling door Stefan Grielens

Vandaag leven in Vlaanderen 140.000 kinderen in armoede. Dat is een verdubbeling op 12 jaar tijd. We kunnen de integriteit van kinderen op school niet los zien van de thuissituatie van sommige kinderen.

Op dit moment laten we kansen liggen voor sommige jongeren...

De preventieve basis van het zorgcontinuüm bestaat uit

goed les geven

het curriculum

een goede relatie met de kinderen in de klas

opmerkzaam zijn (kennis van de kinderen)

een goede communicatie met de ouders

Je moet ook alert zijn om geen situaties te laten escaleren. En het kind individueel verantwoordelijk stellen voor de 'misstap'. Niet in de zin van 'wat is er mis met dat kind?' (etiket/éénuursdiagnose), maar 'wat kunnen wij (samen met de ouders) doen om dat kind een toekomst te geven?'. En ook 'wanneer is onze interventie geslaagd?' (evalueren van de interventie). En het belang van partnerships (link school – buitenschoolse hulpverlening en link school – ouders). Daar kunnen we als CLB's nog wat bij leren.

Aanvulling door Jan Decuypere

De accenten in ons begeleidingswerk / aandachtspunten:

scholen verleiden om leerlingen te behouden

uitvalswegen afsluiten

doorgeefbeleid als maatschappelijk probleem

cf. Peter Adriaenssens: breng de expertise IN de school en ga daar met het kind aan de slag

sanctioneren zit erg vervat in de taal van de scholen/de opvoeders...

pedagogisch manifest van Korthagen

het pedagogische verhaal is wat ingehaald door het didactische (vakken en vakgroepen)

cf. weinig aandacht voor de basiscompetenties van de beginnende leraar (de leraar als opvoeder)
te enge focus op de kenmerken van de leerling
zijn de leerkrachten nog medestanders van de leerlingen/jongeren?
op een andere manier omgaan met het installeren van gezag
school als team / als gemeenschap (leerlingen, leerkrachten + ouders) in verlengde van de maatschappij of juist anders?

CLB'ers zouden als externen de hardnekkige positivo's moeten zijn...

Aanvulling door Peter Briers

Noot: 30 nationaliteiten in de school

Tien jaar geleden voerde de school een ad hoc-beleid: de interventies waren leerkrachtafhankelijk en meer bepaald afhankelijk van hoe geduldig de leerkracht in kwestie was...

Nu zijn er 4 invalshoeken:

het pedagogisch project

nieuwe kansen bieden

wisselwerking geven en nemen

hoe ver reikt de draagkracht van de school en wanneer roepen we externe hulp in?

→ Heldere afspraken en een stijging van het welbevinden van het team

het besef dat het een dynamisch gegeven is

het plan zal nooit helemaal klaar zijn

is afgestemd op het leerlingenpubliek

het plan zelf

bevat duidelijke afspraken zorg-tucht

door stapsgewijs de situaties te ontleden, ontdekten we parallellen in de incidenten

en kunnen we preventief tewerk gaan

het begeleidingsplan bevat 4 grote pijlers (ook terug te vinden op de website):

melding

observatie

volgkaart

plan (7 stappen)

Er zijn gesprekken met de ouders, met de leerlingen en er is een beloningssysteem (verantwoordelijkheid geven als beloning).

Aanvulling door Bart Van Dijck

Wij werken met het partnerschapsmodel: gelijkwaardige partners, maar niet gelijkaardig. Het CLB is vaak een 'go between' in dat partnerschap.

Het CLB en de school zijn de professionele partners, niet de ouders.

Niet alle ouders hebben die geweldloosheid/die integriteit in de vingers...

Twee stellingen:

School en CLB moeten voor de ouders op emancipatorische wijze de norm van geweldloosheid duiden

School en CLB moeten de norm van geweldloosheid ook hanteren in hun contacten met de ouders zelf

Aanbevelingen voor de scholen

onthaalbeleid uitbouwen

communicatievaardigheden uitbouwen (luisteren naar de ouders)

relatiebeleid uitbouwen (dit resulteert in engagement van de ouders)

→ Creëer een veilig schoolklimaat, ook voor de ouders

VOORKOMEN EN AANPAKKEN VAN ONGEWENST GEDRAG IN HET ONDERWIJS

Tina Scholiers

10

Werkgroep: Voorkomen en aanpakken van ongewenst gedrag in het onderwijs

Stelling: De directie is verantwoordelijk voor het welzijn van leerkrachten.

De leden van de werkgroep waren van mening dat de directie **mede** verantwoordelijk is voor het welzijn van leerkrachten. Zo kan het op een goede manier inzetten van de uren ten goede komen aan het welzijn. De directie dient de grote lijnen van een welzijnsbeleid op school uit te tekenen. De directie creëert de context en zo het welzijn. De **leerkrachten** zelf dragen de echte verantwoordelijkheid over hun eigen welzijn.

Stelling: Het CLB kan ten allen tijde ingeschakeld worden bij peestsituaties tussen leerlingen. Bij peestsituaties zijn de aanwezigen van mening dat de **eerstelijnszorg** moet komen van de **school** (leerlingenbegeleider, titularis, pestactieplan, ...). Indien nodig kan het **CLB** ingeschakeld worden. Dit kan bijvoorbeeld indien de school het probleem zelf niet opgelost krijgt of indien er sprake is van ruimere problematiek op individueel niveau. Ook voor het uittekenen van een pestbeleid kan het CLB een handige partner zijn. De deelnemers geven echter aan dat CLB's **overbevraagd** zijn. Dit zorgt voor een grote druk. Bovendien zijn CLB-medewerkers vaak maar beperkt aanwezig op de school, waardoor ze niet op alle momenten ingeschakeld kunnen worden. De overheid heeft de taak om de CLB's beter te omkaderen.

Intermezzo: Vraag omtrent de werking van Limits vzw.

Tijdens de discussie kwamen mogelijke interventies van Limits ter sprake. De deelnemers gaven aan dat ze het als een grote drempel zien dat steeds de **toestemming van directie of schoolbestuur** vereist is, alvorens Limits een interventie ter plaatse kan ondernemen. Sommige directies weigeren dit. Medewerkers van de school hebben dan het gevoel met de rug tegen de muur te staan omdat er geen andere echt onafhankelijke partij meer is waar ze terecht kunnen.

Stelling: Als je te veel aandacht besteed aan een conflict, bestaat de kans dat het escaleert. De aanwezigen zijn van mening dat **kort op de bal** spelen belangrijk is bij conflicten. Langs de andere kant dient men wel steeds de **situatie goed te analyseren** alvorens men ingrijpt. De deelnemers zijn van mening dat zij over te weinig handvaten beschikken wat betreft **herstelgericht werken**. Men zal in geval van conflict steeds eerst de betrokken partijen moeten confronteren alvorens men kan beginnen aan het herstel. Deze **confrontatie** kan gepaard gaan met emoties die hoger oplopen.

Hierbij werd wel de opmerking gegeven dat het niet evident is om op een juiste en goede manier te reageren. Opleidingen rond communicatie en conflicthantering zijn voor iedereen binnen het onderwijs nuttig.

Er werd eveneens de bemerking gegeven dat scholen weinig methodieken hebben om herstelgericht te werken en gericht te kunnen ingrijpen bij conflicten en pestgedrag tussen leerlingen. Dit werd echter genuanceerd: er zijn veel methodieken en handvaten die bv ter beschikking gesteld worden via het departement Onderwijs en Vorming. Blijkbaar blijft het voor scholen moeilijk om dit materiaal te vinden en om te zetten naar de praktijk.

Stelling: Wanneer iemand op een vorige school gepest werd, moet de nieuwe school hiervan op de hoogte zijn.

Omtrent deze stelling was er onenigheid. Sommige aanwezig zijn van mening dat het al dan niet informeren van de school een **keuze** moet zijn van de **ouder en de leerling**. Anderen vinden het dan weer belangrijker dat de **nieuwe school op de hoogte** is van de situatie omdat men anders steeds van nul moet beginnen in de begeleiding van de leerling. Men kan ook beter het gedrag van de leerling kaderen. Er werd hierbij verwezen naar andere

problematische situaties die ook standaard worden doorgegeven aan de nieuwe school, zoals problematische afwezigheden. Andere aanwezigen gaven aan dat ze vonden dat het doorspelen van deze informatie **afhankelijk is van de ernst van de situatie**. Men dient ook steeds op te passen dat men de leerling geen **label** geeft van slachtoffer. Tot slot werd ook aangehaald dat het **CLB-dossier** bij schoolverandering ook wordt overgedragen. Indien het CLB op de hoogte was van de peestsituatie, zal dit ook opgetekend zijn in dit dossier. De ouders kunnen deze overdracht echter weigeren. Bovendien hebben CLB-medewerkers beroepsgeheim.

VERSLAG WERK GROEP: TUMULT AAN DE SCHOOLPOORT: SEKSUEEL GRENSOVERSCHRIJDEND GEDRAG IN DE KLEUTERSCHOOL

Anthoni Stef

Verslag werkgroep:

Tumult aan de schoolpoort: seksueel grensoverschrijdend gedrag in de kleuterschool

Seksueel gedrag tussen kleuters in de kleuterschool komt frequent voor. In de huidige maatschappelijke bezorgdheid wordt er daar veel meer aandacht aan besteed en wordt dit vaak geïnterpreteerd als misbruikend gedrag. Dit geeft heel veel tumult bij leerkrachten, directies, ouders en de kinderen. In de workshop werd er een pleidooi gehouden om dit veel genuanceerder te bekijken. Een eerste vraag is of het gedrag al dan niet past binnen de normale seksuele ontwikkeling. Indien dit niet past binnen de ontwikkeling werd ervoor gepleit om dit gedrag te benoemen als seksueel niet-leeftijdsadequaaf gedrag ipv seksueel grensoverschrijdend gedrag omwille van de jonge leeftijd van de kinderen, de beperkte interne normering op die leeftijd e.d. Verder dient het gedrag dan afgetoetst te worden aan de individuele ontwikkeling, vroegere traumata, gezins- school-en cultuurcontext.

De beleidsaanbevelingen zijn :

In de opleiding van leerkrachten kleuteronderwijs ruime aandacht besteden aan de normale seksuele ontwikkeling van jonge kinderen. In deze opleiding ook handvatten aanreiken hoe ze dit thema als een bespreekbaar onderwerp tussen leerkracht en kleuters of leerkracht en ouders kunnen brengen.

Kleuterscholen een visie op seksualiteit helpen ontwikkelen en regelmatig (minimaal jaarlijks) te communiceren met de ouders met de nadruk op de ontwikkeling van gezonde seksualiteit

Een stappenplan voor kleuterscholen bij seksueel niet-leeftijdsadequaaf gedrag waarbij de nadruk ligt op participatie met de school, CLB en de ouders

In het stappenplan hulpverlening zoals de Vertrouwenscentra Kindermishandeling, opnemen als een deskundige partner voor scholen, ouders en CLB om tot een gezamenlijke oplossing te komen.

Stef Anthoni
Algemeen Directeur Vertrouwenscentrum
Kindermishandeling Antwerpen

POSITIEF OP SCHOOL - METHODIEK

Van den Eynde

12

'Positief op school' zet CLB's en scholen op weg

Sensoa wil hiv-beleid in elke school

Er zijn nog niet veel scholen met een hivbeleid. Het gevolg is dat er soms nogal paniekerig gereageerd wordt als blijkt dat een leerling of leraar hiv heeft, en dat er maatregelen genomen worden die niet per se in het belang zijn van de leerling of leraar met hiv. Daarom ontwikkelde Sensoa in samenwerking met de onderwijssector 'Positief op school', een publicatie die het onderwijs ondersteunt bij de ontwikkeling van een hivbeleid.

Positief op school kwam er volgens medeauteur Lies Verhetsel omdat Sensoa regelmatig vragen én klachten kreeg over de omgang met hiv op school. Ouders die niet willen dat hun kind in de klas van een hiv-positieve leraar zit, kinderen die gepest worden omdat hun vader of moeder hiv heeft, een leerling die niet mag meedoen aan de turnles omdat hij hiv heeft, of scholen waar de serostatus van een leerling of leraar openbaar werd gemaakt.

Veilige omgeving

Met een hiv-beleid op school kan je dergelijke toestanden voorkomen. Maar dat is volgens Verhetsel niet het enige voordeel. 'Met zo'n beleid creëer je ook een veilige omgeving voor wie hiv heeft. In een school met een hiv-beleid wordt je serostatus niet zo maar te grabbel gegooid, weet iedereen hoe het virus wel en niet kan overgedragen worden en is men solidair met mensen met hiv.'

Zo'n hiv-beleid bestaat uit maatregelen op verschillende niveaus. Verhetsel: Zo kunnen scholen ervoor zorgen dat hiv aandacht krijgt tijdens de lessen relationele en seksuele vorming. Er kan binnen de school een vertrouwenspersoon aangesteld worden voor leerlingen met hiv. Er kan afgesproken worden hoe er met vertrouwelijke informatie wordt omgegaan. Of dat er bij eerste hulp altijd handschoenen gebruikt worden, zodat iemand met hiv niet gedwongen wordt tot disclosure als hij of zij verzorgd moet worden.'

Stappenplan

Positief op school legt uit waaruit een hiv-beleid zoal kan bestaan. Maar er staat meer in ook. Verhetsel: 'Er is een deel met basisinformatie over hiv en aids, maar er staat bijvoorbeeld ook een stappenplan in dat aangeeft hoe je tot zo'n beleid komt, wie je daarbij betreft, wat de rol van het CLB en de school kan zijn... Positief op school eindigt met een paar casussen. Daarin staat wat scholen kunnen doen als blijkt dat een leerling, leraar of ouder hiv heeft.'

De publicatie werd de voorbije weken gepromoot in de onderwijssector. 'Daarbij mikken we in de eerste plaats op de CLB's', aldus Verhetsel. 'Zij kunnen scholen immers goed ondersteunen bij de ontwikkeling en implementatie van zo'n hiv-beleid, en bij de integratie ervan in het gezondheidsbeleid van de school. Ze kunnen met de scholen ook afspreken wie wat opneemt in het zorg- en preventiebeleid.'

Je kan Positief op school downloaden via www.seksuelevorming.be.

POSITIEF OP SCHOOL

Van den Eynde

13

Positief op school

Sinds de komst van de antiretrovirale therapie kunnen steeds meer mensen met HIV een kwaliteitsvol leven leiden. De huidige medicatie geeft hen de mogelijkheid om een actief sociaal en professioneel leven uit te bouwen. Dit impliceert dat leerkrachten met HIV voor de klas kunnen staan, dat kinderen met HIV naar school kunnen gaan en dat seropositieve mensen hun kinderwens kunnen realiseren zonder daarbij hun kinderen te infecteren. Mensen met HIV staan met beide benen in de maatschappij en willen daar dan ook actief in participeren. Mits een aangepaste therapie, staat hen niets in de weg om hierin te slagen. Op medisch vlak althans.

Een draaiboek voor CLB medewerkers

In de praktijk worden mensen met HIV geregeld geconfronteerd met problemen gerelateerd aan stigma en discriminatie. Ook het onderwijs blijft hiervan niet gespaard. Volgens een Nederlands onderzoekⁱ heeft een derde van de ouders liever geen kind met HIV in de klas van zijn of haar kind en heeft een op de tien leerkrachten liever geen collega met HIV. Dit leidt ertoe dat slechts een beperkt aantal leerkrachten openlijk voor hun HIV-status durft uit te komen. Deze reactie wordt in de eerste plaats veroorzaakt door een gebrek aan kennis over het virus en de overdracht ervan. Zo is één op de vijf ouders ervan overtuigd dat een kind risico op infectie loopt als het wilde spelletjes speelt met een HIV-positieve klasgenoot. Als het gaat over contact met een kind of leerkracht met HIV wordt het gedrag van ouders, klasgenoten, collega's of andere betrokken partijen vaak bepaald door angst voor infectie. Hoewel de schrik voor transmissie van HIV op school bij velen groot is, houdt het overgrote deel van de contacten tussen leerlingen, leerkrachten en ander schoolpersoneel met seropositieve personen geen risico in. HIV wordt immers niet overgedragen via de lucht, er is geen risico bij handen geven, omhelzen, uit hetzelfde glas drinken, hetzelfde toilet gebruiken, dezelfde stoel delen, in hetzelfde zwembad zwemmen of dezelfde douche gebruiken. HIV wordt ook niet doorgegeven door hoesten, niezen of insectenbeten. Het voldoende uitdragen van correcte informatie over HIV in al zijn aspecten kan deze angsten sterk doen afnemen. CLB medewerkers kunnen hierin een belangrijke rol spelen. Het centrum voor leerlingenbegeleiding biedt scholen immers ondersteuning in het uitwerken en implementeren van een gezondheidsbeleid. De ondersteuning aan positieve leerlingen kan men situeren binnen de domeinen preventieve gezondheidszorg en het psychisch en sociaal functioneren, vastgelegd in het decreet betreffende het CLB.ⁱⁱ Het recentere Besluit van de Vlaamse Regering van 3 juli 2009 tot vaststelling van de operationele doelstellingen van de centra voor leerlingenbegeleidingⁱⁱⁱ biedt meer duidelijkheid omtrent het aanbod van een CLB wat betreft schoolondersteuning. In functie van de versterking van de interne leerlingenbegeleiding en vertrekkend van concrete probleemsituaties biedt het CLB 'schoolondersteuning' aan. De samenwerking met alle actoren die betrokken zijn bij de leerlingenbegeleiding (waaronder school, ouders, leerlingen en de pedagogische begeleidingsdiensten), moet er toe leiden dat de deskundigheid van **leerkrachten** op het gebied van signaaldetectie en de opvang van leerlingen vergroot wordt.

Dit kan concreter uitgewerkt worden door de school en het CLB in de afsprakennota. Om CLB medewerkers hierin te ondersteunen heeft Sensoa een draaiboek ontwikkeld. Hiermee wil Sensoa CLB medewerkers wegwijs maken in de begeleiding van HIV-positieve leerlingen, leerkrachten of ouders van leerlingen. In dit draaiboek vinden CLB medewerkers basisinformatie over HIV en aanwijzingen omtrent preventie op school. Zo'n beleid

weerspiegelt zich in praktische zaken: zo kan men in de EHBO-koffer standaard wegwerphandschoenen voorzien en elke leerling met bloedende wonden standaard met handschoenen verzorgen. Op deze manier gelden dezelfde medisch/hygiënische voorzorgsmaatregelen voor iedereen.

Daarnaast wordt aan de hand van specifieke casussen aangegeven hoe men op scholen kan omgaan met een seropositieve leerkracht, leerling of ouder. Vervolgens krijgt men een stappenplan aangereikt om een HIV-beleid te integreren in de school.

Een positief beleid

Binnen een schoolcontext kan de bekendmaking van de HIV-status door een leerling, leerkracht of ouder van een leerling leiden tot een panieksituatie. In een dergelijke context worden al te vaak ad hoc beslissingen genomen en drastische maatregelen ingevoerd, waarbij het belang van het kind niet altijd primeert. Gesignaleerde voorbeelden zijn het systematisch uitsluiten van een positieve leerling uit de turnles of eens de serostatus gekend is van een leerling zonder onderscheid een hele reeks personen hierover inlichten (andere ouders, personeel etc.). Dergelijke maatregelen kunnen leiden tot overbescherming en uiteindelijk isolatie van de positieve leerling. Het verspreiden van correcte informatie en de ontwikkeling en implementatie van een HIV-beleid kunnen bijdragen aan een adequate reactie op crisissituaties. Het uitstippelen van een proactief beleid biedt ouders en leerkrachten instrumenten om crisissituaties te vermijden. Een proactief beleid, vertaald in een duidelijke visie en standpunten, werkt taboedoorbrekend. Een proactief beleid voorziet in de nodige omkadering voor uitzonderlijke situaties zoals bijvoorbeeld hoe een school de afwezigheid van een leerling kan opvangen wanneer deze regelmatig op doktersbezoek of naar het ziekenhuis moet, of hoe een school ondersteuning kan bieden voor kinderen die regelmatig medicatie dienen in te nemen (ook wanneer schooluitstappen gemaakt worden), een reglement of protocol voorzien in hoe een school omgaat met gevoelige en/of vertrouwelijke informatie zoals de serostatus van een leerling, ouder of personeelslid van de school. Wanneer bekend raakt dat een leerling een ernstige aandoening heeft, zoals hiv, kan de school zich voornemen om bepaalde vormen van ondersteuning aan te bieden zoals de ouders van het kind uitnodigen om afspraken te maken, een infodag organiseren over het thema, een vorming aanbieden aan het personeel van de school, een gesprek met de leerkracht van de klas van het kind organiseren of een klasgesprek organiseren. Los van de situatie kan de school ook een beleid voeren dat hiv integreert of een plaats geeft binnen het basisaanbod zoals hiv opnemen in de lessen die gewijd zijn aan relationele en seksuele vorming, een getuigenis van iemand die leeft met hiv voorstellen. Op deze manier ervaart een positieve leerling, ouder of leerkracht de nodige steun. Tegelijk dient het ook duidelijk te zijn dat niemand verplicht is om z'n serostatus bekend te maken en dat er respect is voor de privacy van elkeen.

Het is dan ook af te raden een beleid uit te werken vanuit concrete incidenten, aangezien dit vaak resulteert in een restrictief beleid opgesteld vanuit angst. Een beleid dat vertrekt vanuit een standpunt dat getuigt van een open en niet veroordelende houding en een visie gebaseerd op het ondersteunen van seropositieve leerlingen, ouders en leerkrachten, wekt vertrouwen bij de betrokken personen. Hierdoor voelen deze zich vaker gesteund in het bekend maken van hun HIV-status, wat de school in staat stelt om een ondersteuning op maat aan te bieden. Een coherent HIV-beleid dat geïntegreerd wordt in het algemene schoolreglement, dient voor iedereen beschikbaar gesteld worden.

Het belang van informatie in de strijd tegen stigma en discriminatie

Scholen kunnen aangepaste informatie verstrekken aan leerlingen en leerkrachten aan de hand van getuigenissen, een themaweek, een infoavond, een klasgesprek of een vorming voor schoolmedewerkers omtrent HIV en preventie. Vooroordelen, onjuiste of onvolledige medische informatie omtrent besmettingsgevaar en toekomstperspectieven kunnen immers leiden tot negatieve reacties bij het bekendmaken van de HIV status. De meeste mensen met HIV verkiezen daarom te leven met een geheim boven de bekendmaking van hun status en het daarmee gepaard gaande risico op stigma en discriminatie. Een school kan helpen om het stigma op te sporen en discriminatie te voorkomen en zelfs tegen te gaan. Bewuste discriminatie van mensen met HIV kan in de meeste gevallen verklaard worden door een gebrek aan kennis en vooroordelen over levensstijl en geaardheid van de persoon met HIV. Het geven van informatie over het mechanisme van discriminatie en geheimhouding en de wijze waarop deze elkaar versterken, is daarom belangrijk voor alle leerkrachten (medewerkers), ouders en leerlingen. Dit stemt hen tot nadenken waardoor men zich bewust wordt van de eigen vooroordelen, waarden en normen. Een aangepast beleid draagt bij tot solidariteit en zet aan tot discretie.

Om een adequate ondersteuning te garanderen is het van primordiaal belang dat er op een correcte manier wordt omgegaan met informatie omtrent de HIV-status. Het is raadzaam dat scholen hiervoor richtlijnen met betrekking tot vertrouwelijkheid navolgen.

Tot slot

Hoewel de individuele begeleiding van positieve leerlingen, op vraag van de school of op vraag van de handelingsbekwame jongere of zijn ouders, binnen het takenpakket van het CLB valt, staat de school in voor de eerstelijnszorg in de leerlingenbegeleiding. Een leerling die gepest wordt omwille van de HIV-status wordt in eerste instantie door de school zelf opgevangen. Wanneer meer opvolging noodzakelijk blijkt te zijn, kan de school een beroep doen op het CLB. Naast een vraaggestuurd aanbod, kan de school een beroep doen op een verzekerd aanbod van het CLB, waaronder het ondersteunen en optimaliseren van de schoolinterne leerlingenbegeleiding, het verstrekken van informatie over gezondheidsvoorzieningen en het geven van advies omtrent veiligheid en hygiëne, ondersteuning van het gezondheidsbeleid. Dit betekent dat scholen er niet alleen voor staan in het uitwerken van een HIV-beleid. Een school heeft wel de vrijheid om te beslissen of ze hier integraal, gedeeltelijk of niet wensen gebruik van te maken.

Erkennen dat HIV een complex thema is met veel facetten, is de eerste stap naar een constructieve aanpak. Een actieplan voor het aanpakken van een probleem gerelateerd aan HIV biedt houvast in concrete situaties. Een plan dat berust op een uitgewerkt HIV-beleid, kan helpen om situaties rond HIV op school constructief aan te pakken. Sensoa wil met dit draaiboek CLB medewerkers ondersteunen in het promoten van een HIV-beleid waarbij leerkrachten, leerlingen en ouders van leerlingen worden uitgenodigd om onzekerheden en vragen uit te spreken. Beschikken over een beleid rond HIV dat berust op wettelijke en ethische principes, kan HIV immers bespreekbaar maken. Ingrijpende momenten in het leven van positieve leerlingen en leerkrachten gaan vaak gepaard met sterke emoties die de seropositieve persoon kwetsbaar maken en tijdelijk uit evenwicht kunnen brengen.

Een beleid rond hiv houdt op vlak van educatie het verspreiden van kennis over hiv en het bevorderen van een solidaire houding ten aanzien van mensen met hiv in. De eindtermen vormen hierin een richtsnoer. Voor het secundair onderwijs verwijst Sensoa hiervoor naar het Handboek Relationele en Seksuele Vorming. In deze publicatie van Sensoa wordt niet

alleen de basisinformatie over soa's en hiv die jongeren van die leeftijd nodig hebben, gegeven, ook handgrepen om aan attitudes, sociale vaardigheden en weerbaarheid te werken worden aangeboden.

Een aangepast beleid binnen de school kan de nodige steun en begrip verzekeren voor mensen met HIV. Het helpt hen in het trouw blijven aan de therapie en het verantwoorden van noodzakelijke afwezigheden. De school en het CLB kunnen hierin ondersteuning bieden door het opstellen van een coherent beleid waarbij de nodige aandacht besteed wordt aan gezondheidsvoorlichting, de behoeften van de seropositieve persoon, respect voor vertrouwelijkheid en het tegengaan van stigma en discriminatie binnen de school. Dit maakt de school een aangename omgeving, ook voor mensen met HIV.

Je kan 'Positief op School' downloaden via www.seksuelevorming.be

SEKSUEEL MISBRUIK EN DE SCHOOL

Frans Erika

14

Scholen worden op verschillende manieren geconfronteerd met seksueel misbruik. In elk van de situaties is een aangepaste aanpak nodig. Scholen kunnen evenwel ook veel doen om seksueel misbruik te voorkomen. Preventie dus, en opvoeding. Hoe kadert een school dit alles in een beleid op verschillende niveaus en waar kan men terecht voor ondersteuning en hulp?

1. Vooreerst, wat zijn de feiten?

Uit de cijfers van Kind en Gezin (2000-2009) blijkt dat het percentage kinderen gemeld voor een vermoeden van seksueel misbruik in Vlaanderen over de afgelopen 10 jaar vrij stabiel op 4 kinderen per dag blijft. Ook politiestatistieken geven een vrij grote stabiliteit weer van 2,4 gemelde seksuele delicten bij minderjarigen per dag. Het gaat om verkrachtingen en aanrandingen van de eerbaarheid.

Het is echter gevaarlijk het voorkomen van seksueel misbruik alleen af te leiden uit het aantal meldingen; zoals we reeds langer weten is dit vaak slechts het topje van de ijsberg. Uit prevalentie-onderzoek in Vlaanderen (Pieters, 2010) blijkt dat ongeveer 9% van de vrouwen en 3% van de mannen een gedwongen seksuele aanraking of betrekking heeft ervaren voor de leeftijd van 18.

Het meeste van dit misbruik gebeurt door bekenden uit de familiale sfeer of uit de naaste omgeving. In 12% van de gevallen gaat het over een leerkracht of overste, in 3% door een mannelijke leerling of collega, in 0,8% door een vrouwelijke leerling of collega.

Nederlands onderzoek (De Graaf, 2005) geeft aan dat jongeren zich zelf ook schuldig maken aan seksueel grensoverschrijdend gedrag. Zo zeggen 4,3% van de jongens en 1,3% van de meisjes zelf ooit iemand te hebben gedwongen tot seksuele handelingen.

Jongeren zijn dus niet alleen slachtoffers, ze plegen zelf ook feiten.

2. De schoolcontext

Scholen kunnen dus op verschillende manieren geconfronteerd worden met deze problematiek; in de eerstvolgende situaties zijn leerlingen betrokken:

Er is tussen leerlingen onderling een misbruiksituatie ontstaan binnen de schoolcontext (II-II).

Zowel dader als slachtoffer is een leerling.

Een leerkracht is over de grens gegaan t.a.v. een leerling (Ik-II)

Een leerling is vermoedelijk slachtoffer van seksueel misbruik in de thuissituatie (ex-II)

Het omgekeerde valt ook al eens voor; een leerling gaat over de grens van een leerkracht (II-Ik)

Een leerling is pleger van feiten, maar buiten de schoolcontext (II-ex)

Er zijn ook een aantal situaties waarbij personeel betrokken is, maar geen leerling:

Seksueel grensoverschrijdend gedrag tussen twee personeelsleden (Ik-Ik)

Een personeelslid wordt verdacht van feiten in de thuissituatie (Ik-ex)

Een personeelslid is slachtoffer van feiten in de thuiscontext (ex-Ik)

Een overzicht van de verschillende mogelijkheden:

Dader/slachtoffer	leerling	leerkracht	externe
Leerling	Leerling t.a.v. leerling (II-II)	Leerling t.a.v. leerkracht (II-Ik)	Leerling t.a.v. externe (II-ex)
Leerkracht	Leerkracht t.a.v. leerling (Ik-II)	Leerkracht t.a.v. leerkracht (Ik-Ik)	Leerkracht t.a.v. externe (Ik-ex)
externe	Externe t.a.v. leerling (Ex-II)	Externe t.a.v. leerkracht (ex-Ik)	Externe t.a.v. externe (Ex-Ex)

In dit artikel beperken we ons tot die situaties waar leerlingen bij betrokken zijn (bleekgrijze zone). Het spreekt voor zich dat ook t.a.v. situaties waar enkel leerkrachten bij betrokken zijn, de school een beleid moet voeren. Zo denken we bijvoorbeeld aan een leerkracht die wordt betrap op kinderporno op zijn computer thuis, of een leerkracht die slachtoffer is van partnergeweld, of er zijn klachten van seksuele intimidatie tussen personeel.

Het beleidskader dat we in dit artikel bespreken betreft dus het beleid t.a.v. de leerlingen (en hun ouders). Laat ons 4 situaties eens wat nader bestuderen in de volgorde van wat het vaakst voorkomt.

Situatie 1: de leerling is (wellicht) een slachtoffer: (Ex-II)

Er is een vermoeden of een onthulling van misbruik van een leerling in de thuissituatie. Een Nederlandse leerkracht die 13 jaar in het vak zit heeft in de loop van die periode 2 tot 3 keer een melding gedaan van een vermoeden van kindermishandeling, zo blijkt uit de bevraging. 1 op 3 heeft zijn vermoedens ook wel eens niet gemeld. Seksueel misbruik is een moeilijke vorm van kindermishandeling en 95 % van de leerkrachten heeft nog nooit een training of cursus over dit onderwerp gevolgd (TKM, 2011). Ondanks het feit dat iedereen het belang van de rol van de leerkracht benadrukt, zijn er heel wat weerstanden bij het herkennen en signaleren van seksueel misbruik. Twijfels over de verklaringen of feiten, gebrek aan bewijzen, maar ook gebrek aan kennis, angst voor negatieve consequenties, ongelof, walging, twijfel over eigen verantwoordelijkheid komen voor, als onduidelijkheid waar en wat moet gemeld worden en gebrek aan vertrouwen in de hulpverlening of politie.

Wat heeft een school nodig om met deze situaties om te gaan?

- een correcte inschatting van de signalen van een leerling
- kunnen een gesprek aangaan met de leerling hierover
- in de lessen seksuele vorming aandacht besteden aan het thema seksueel grensoverschrijdend gedrag
- op een goede manier kunnen reageren op een onthulling
- dit vermoeden of onthulling op de juiste manier doorgeven aan de hulpverlening of justitie
- een goede ondersteuning geven aan de leerling

Situatie 2: Leerlingen onderling (II-II)

Veel leerlingen ervaren een of andere vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag op school. De cijfers lopen naargelang de studies echter nogal uiteen van 80% tot 20%. De meeste incidenten (75%) op school op vlak van seksueel grensoverschrijdend gedrag gebeuren tussen leerlingen onderling (Bajama, 2001). Onder de noemer seksueel grensoverschrijdend gedrag gaat zowel verbaal als fysiek gedrag schuil. Dit gaat van verkrachting en aanranding tot pesterijen, schenden van privacy, ongepaste voorstellen en seksplaatjes krijgen, vervelende seksuele opmerkingen, en internetincidenten. Verbaal gedrag komt het meest voor. Zowel de 'lastigvallers' als de slachtoffers zijn leerlingen van de school. Het gedrag heeft een openbaar karakter, wat betekent dat het zich afspeelt in de klas, de hal, het schoolplein of op internet en vaak in aanwezigheid van anderen. Zowel jongens als meisjes vallen lastig, maar bij meisjes gaat het vooral om jongens die seksueel grensoverschrijdend gedrag plegen. Meisjes ervaren vaker en zwaarder vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Het is dus gedeeltelijk wel een gendergerelateerd probleem.

Wat is de rol van de school hierin?

- deze incidenten op het spoor komen door een laagdrempelige melding te voorzien
- de feiten correct te beoordelen (Het Vlaggensysteem van Sensoa zal helpen om het gedrag onder de juiste vlag in te delen en de gepaste actie te ondernemen.)
- een gesprek met de jongeren aan kunnen gaan, zowel met de dader als met het slachtoffer.
- in de lessen seksuele vorming aandacht besteden aan het thema seksueel grensoverschrijdend gedrag
- een gepaste pedagogische reactie geven t.a.v. de leerling en t.a.v. de groep
- eventuele andere stappen te zetten die in het handelingsprotocol staan beschreven: ouders betrekken, het CLB inschakelen, de politie of justitie contacteren,...

Situatie 3: Een leerkracht gaat over de grens t.a.v een leerling (Lk-II)

Leerlingen komen met een klacht over handtastelijkheden of ongewenste seksueel getinte opmerkingen, de leerkracht gluurt in de douches, een leerkracht heeft een seksuele relatie met een leerling,...

Over de orde van grootte van deze incidenten lopen de cijfers uiteen van 10 tot 25 % van het seksueel grensoverschrijdend gedrag dat leerlingen op school meemaken. De pleger is in dat geval bijna altijd een mannelijk personeelslid.

Er is niet steeds een duidelijke gedragscode over wat wel en niet toelaatbaar (seksueel getint)gedrag is. Is een leerkracht die tijdens een les seksuele vorming, antwoord geeft op een vraag naar de lengte van zijn penis, over de grens gegaan? Kan een leerkracht een leerling op facebook als vriend toevoegen en seksueel getinte filmpjes posten? Er is vaak geen goede screening, opleiding en evaluatie van personeel op dat vlak. Bovendien is de drempel voor klachten vaak te hoog, een goede opvolging van een klacht niet steeds een gegeven. Leerlingen geven vaak aan dat ze het seksueel grensoverschrijdend gedrag van schoolpersoneel niet melden, en bij melding heeft de schoolleiding hierop vaak niets ondernomen. Leerlingen geven elkaar tips door over welke docenten te mijden, blijven weg of ontlopen bepaalde situaties. (Bajama,2001)

Daarnaast moet men nadenken over maatregelen die men moet nemen na een incident, zowel naar de leerkracht, naar de leerlingen, als naar de school en de ouders. Moet men een leerkracht preventief schorsen na een klacht? Wanneer moet men communiceren naar andere betrokkenen, en wat zegt men? Hoe wordt een incident afgesloten,...

Wat is de rol van de school?

- de school kan werken aan duidelijke afspraken en een gedragscode over welk seksueel getint gedrag wel en niet toelaatbaar is op school
- er moet worden geïnvesteerd in deskundigheidsbevordering van leerkrachten op verschillende vlakken
- er moet een laagdrempelige meldingsmogelijkheid worden geïnstalleerd
- een handelingsprotocol moet aangeven wat de te volgen stappen zijn na de onthulling van feiten
- er moet duidelijkheid zijn over welke maatregelen men kan nemen na een incident
- en moet een communicatieplan zijn naar alle betrokkenen.

Situatie 4: Een leerkracht wordt slachtoffer op school van een leerling (II-Ik)

Een leerling tast naar de borsten van een vrouwelijke leerkracht of steekt in de klas zijn broek af; een leerkracht krijgt seksueel intimiderende smsjes, een homoseksuele leerkracht wordt bedreigd via internet door leerlingen,...

Over de

bekend.
school
-een

-het
situatie
- de

welk
en niet

- het thema seksueel grensoverschrijdend gedrag opnemen in de lessen seksuele vorming
- in gesprek gaan met de dader en de groep leerlingen
- opvang voorzien voor het slachtoffer
- het nemen van maatregelen .

bedreigd via internet door leerlingen, ...
omvang van dergelijke incidenten is weinig
Maar ook hier heeft de school zijn rol te spelen:
correcte melding en opvolging van de klacht, correct inschatten van de

school kan werken aan duidelijke afspraken over seksueel getint gedrag wel toelaatbaar is op school

3. Een aanpak integreren in het schoolbeleid

3.1. Verschillende beleidsniveau's

Als een school een integraal beleid wil voeren, moet zij niet alleen rekening houden met een correcte behandeling van incidenten op school, zij moet ook een preventiebeleid en een kwaliteitsbeleid hebben op vak van seksualiteit en lichamelijke integriteit. Vragen die we ons bijvoorbeeld moeten stellen bij:

Een kwaliteitsbeleid:

- Welke visie en werkwijzes hanteren we op school in het omgaan met seksualiteit en lichamelijke integriteit?
- Hoe vertalen we dit in een educatief traject voor leerlingen?
- Hoe bieden we zorg en opvang aan voor leerlingen op dat vlak ?
- Hoe gaan we om met situaties die privacy vereisen vb bij douchen, omkleden, slapen?
- Hoe kan een leerkrachtenteam de nodige deskundigheid verwerven op dat vlak?
- Hoe maken we van het kwaliteitsbeleid een gedeelde aanpak, en hoe communiceren we hierover met alle betrokkenen?

Een preventiebeleid:

- Welke risico's willen we voorzorgen tegen nemen, en hoe werken we hier met de leerlingen aan?
- Hoe kunnen we de veiligheid en de weerbaarheid van de leerlingen verhogen?
- Hoe kunnen we zorgen dat klachten of risicosituaties aangekaart worden?
- Hoe maken we van dit preventiebeleid een gedeelde aanpak, hoe communiceren we hierover?

Een reactiebeleid

- Welke werkwijze en stappenplan volgen we bij het behandelen van een incident?
- Hoe kunnen we voor alle partijen zorgen voor een goede procedure
- Welke maatregelen kunnen we nemen tav verschillende betrokkenen
- Zijn er diensten die betrokken moeten worden?
- Welke competenties hebben we in de school nodig?

Kwaliteitsbeleid

Preventiebeleid

Reactiebeleid

3.2. Een protocol is niet genoeg

Er bestaat reeds een en ander op vlak van beleidsinstrumenten en aanpak voor de school. We overlopen de belangrijkste initiatieven. Het is echter duidelijk dat tot nu toe het beleid t.a.v. seksualiteit en relaties vaak niet integraal genoeg is, en men zich beperkt tot een uitgeschreven protocol bij incidenten. Het gevaar hierbij is dat een positieve benadering en aanpak van seksualiteit en lichamelijke integriteit in het gedrang komt, en men enkel nog

een sanctineringsbeleid voert op dat vlak. Dit geeft voor alle partijen een grote mate van onveiligheid en onduidelijkheid.

Aan dat laatste wordt met het 'Raamwerk seksualiteit en beleid' van Sensoa en Child Focus aan tegemoet gekomen.

Meldcode en stappenplan

Een heldere meldcode en een training is wat men in Nederland doorvoert. Ook in Vlaanderen is een stappenplan kindermishandeling in een pilootfase gepresenteerd door **Minister van Justitie Stefaan De Clerck en Vlaams Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin Jo Vandeurzen**. Zij voorzien structureel overleg tussen de actoren van Welzijn en Justitie. In de eerste plaats willen beide ministers inzetten op lokaal overleg. De subgroepen kindermishandeling rapporteren de moeilijkheden vervolgens aan het "Vlaams Forum Kindermishandeling". Het "Vlaams Forum Kindermishandeling" is een nieuwe overlegstructuur. Het Forum moet aanbevelingen doen aan de bevoegde overheden en mee oplossingen zoeken voor structurele problemen.

Ministers Vandeurzen en De Clerck zijn bereid te investeren in sensibilisering, informatieverstrekking en vorming. Voorkomen en vroeg detecteren van (signalen van) kindermishandeling zijn voorwaarden voor een efficiënte aanpak. Een algemene informatieverspreiding aan de hele (Vlaamse) bevolking en meer specifiek aan (aanstaande) ouders is van groot belang.

Tot slot verbinden de ministers De Clerck en Vandeurzen zich ertoe om een "stappenplan kindermishandeling" te verspreiden. Dit stappenplan is "een gedragscode voor een kwaliteitsvolle interventie" en zal als een gemeenschappelijke richtlijn in beide sector worden verspreid.

In de richtlijn staat dat elke interventie in geval van kindermishandeling volgens vijf opeenvolgende stappen verloopt. Voor elk van deze stappen is er een toelichting voor de hulpverleningssector en de justitiële sector.

Wat de taak is van onderwijs wordt hier echter niet gemeld.

Kader:

Het stappenplan kindermishandeling

Deze stappen zijn: informatie (1), advies (2), melden (3), onderzoek en diagnose (4) en tot slot zorgplan en opvolging / vervolging en strafuitvoering (5).

(1) De fase van informatie beoogt een bewustmaking van de bredere bevolking van het fenomeen kindermishandeling. In deze betekenis kan deze fase samengaan met de verbintenis van informatie en sensibilisatie die de ministers aangaan. Een tweede doelstelling van deze fase is het verspreiden van informatie over de mogelijkheden bij justitie en hulpverlening in geval van kindermishandeling. Deze informatie moet mensen toelaten een geïnformeerde beslissing te nemen wanneer zij in concrete gevallen met kindermishandeling worden geconfronteerd.

(2) Het inwinnen van concreet advies wordt als tweede stap onderscheiden, waarbij speciale aandacht wordt besteed aan een adviesvraag in de hulpverlening. De rol en de expertise van Vertrouwenscentra Kindermishandeling krijgt hier alle ruimte.

(3) Een melding van kindermishandeling kan zowel bij de hulpverlening als bij politie of parket. Alle actoren moeten in staat zijn een melding van kindermishandeling te ontvangen

en erop te reageren. Er worden wel gespecialiseerde aanspreekpunten aangeduid, waar hulpverlening en justitie op hun beurt terecht kunnen voor informatie. Dit zijn de Vertrouwenscentra Kindermishandeling in de sector van de hulpverlening en de Referentiemagistraten Kindermishandeling, die de procureurs des Konings in alle parketten in Vlaanderen hebben aangeduid.

(4) Diagnose en onderzoek zijn de vierde stap in de aanpak van kindermishandeling. In de hulpverlening zal een hulpverleningstraject worden doorlopen. In de justitiële sector zal het parket telkens een dossier van "problematische opvoedingssituatie" (POS) openen en zijn beschermende maatregelen voor de minderjarige mogelijk. Voor het strafrechtelijk onderzoek tegen de dader zijn er twee pistes mogelijk, namelijk het opsporingsonderzoek onder leiding van de procureur des Konings en het gerechtelijk onderzoek onder leiding van de onderzoeksrechter, met elk hun eigen mogelijkheden.

(5) De vijfde stap maakt een duidelijk onderscheid tussen hulpverlening (zorgplan en uitvoering) en justitie (vervolging en strafuitvoering). Voor beide sectoren wordt het perspectief van dader en slachtoffer afzonderlijk toegelicht. In de hulpverlening staat de gezinsgerichte begeleiding voorop, zolang de veiligheid van het kind dit toelaat. In de justitiële sector zijn nog heel wat vormen van hulpverlening mogelijk, zowel voor als na een strafrechtelijke uitspraak.

De ondertekening van het protocol kindermishandeling is de start van meer samenwerking en structureel overleg tussen welzijn en justitie en een adequaat antwoord op kindermishandeling.

Het Vlaggensysteem

Het vlaggensysteem werd in 2010 gelanceerd als een pedagogisch en ethisch kader om seksueel grensoverschrijdend gedrag van en t.a.v. kinderen en jongeren beter te kunnen hanteren. Het helpt de opvoeder

- het gedrag correcter te beoordelen aan de hand van de criteria en de vlaggen
- gemakkelijker over het gedrag te communiceren naar alle partijen
- een duidelijker en consequenter pedagogisch plan uit te werken t.a.v. dit thema.

Het wordt ondertussen in diverse contexten gebruikt en geëvalueerd als een handig en concreet hulpmiddel. Ook in onderwijs is dit systeem in gebruik, en maakt deel uit van een schoolbeleid tegen pesten en geweld op school. Tegelijk geeft het systeem veel aanknopingspunten om t.a.v. seksualiteit het beleid van de school te evalueren.

Het Vlaggensysteem (Frans & Franck, 2010) beoordeelt seksueel gedrag op basis van **zes criteria**:

Wederzijdse toestemming: beide partijen gaan (non-)verbaal akkoord.

Vrijwilligheid: er is geen sprake van beloning, manipulatie, druk of dwang.

Gelijkwaardigheid: partners zijn gelijkwaardig op vlak van leeftijd, intelligentie, macht, maturiteit...

Ontwikkeling: gedrag is typisch en aanvaardbaar voor de ontwikkelingsfase.

Context: gedrag houdt rekening met de omgeving en stoort/choqueert niemand.
 Zelfrespect: gedrag veroorzaakt geen fysieke, emotionele of psychische schade.
 Het gedrag wordt op basis van deze criteria ingedeeld in **vier categorieën** (tabel 1).

Tabel 1: Criteria aanvaardbaar seksueel gedrag, SGG en seksueel misbruik

	Groene vlag (aanvaardbaar)	Gele vlag (licht grensoverschrijdend)	Rode vlag (ernstig grensoverschrijdend)	Zwarte vlag (zwaar grensoverschrijdend)
(1) Wederzijdse toestemming	OK	+ - OK	- OK	-- OK
(2) Vrijwilligheid	OK	+ - OK	- OK	-- OK
(3) Gelijkwaardigheid	OK	+ - OK	- OK	-- OK
(4) Leeftijds- of ontwikkelingsadequaat	OK	+ - OK	- OK	-- OK
(5) Contextadequaat	OK	+ - OK	- OK	-- OK
(6) Zelfrespect	OK	+ - OK	- OK	-- OK

* Dit is seksueel grensoverschrijdend gedrag. ** Dit is seksueel misbruik.

Beleidsplan Limits

Limits kreeg van het **Ministerie van Onderwijs** de opdracht om het **Beleidsplan ter Preventie en Bestrijding van Geweld, Pesten en Ongewenst Seksueel Gedrag op School** te actualiseren.

De bedoeling van dit plan is het ondersteunen van de scholen bij de toepassing van de betreffende wetgeving.

In het preventieplan voor personeelsleden van scholen zijn de **preventieve stappen** opgenomen die in de **wet** voorzien zijn, naast aanbevelingen die zijn voortgekomen uit de jarenlange ervaring van Limits vzw. Het interventieplan ter bescherming van personeelsleden van de school werd opgesplitst in twee delen namelijk een interventieplan voor geweld, pesten en ongewenst seksueel gedrag tussen **personeelsleden** van de school **onderling** en een interventieplan voor geweld, pesten en ongewenst seksueel gedrag waarbij **personeelsleden** ongewenst gedrag ondervinden van **leerlingen**.

In het beleidsplan dat werd ontwikkeld ging niet alleen aandacht uit naar problemen met of tussen personeelsleden onderling, maar werd ook uitvoerig aandacht besteed aan mogelijke interventies en maatregelen die er op school voor **leerlingen** met betrekking tot pesten kunnen genomen worden. Voor leerlingen werden er in het beleidsplan twee delen opgenomen, te onderscheiden in een **preventieplan** en een **interventieplan**.

De geactualiseerde versie van het beleidsplan kan je via onderstaande link raadplegen:
<http://www.ond.vlaanderen.be/antisociaalgedrag/maatregelen/Beleidsplan-Limits.htm>

Steunpunt Onderwijs
 016/208 588
 info@limits.be

Pesten en geweld op school: Handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid

Deze bundel bestaat uit drie delen, en is ten dele een vormingspakket voor scholen, gebaseerd op het Engelstalige VISTA-pakket (Violence in Schools- Training Action). Het werd door het Vlaamse Project Verbondenheid vertaald naar de Vlaamse context. Het presenteert een kader en instrumenten om te onderzoeken wat er in het beleid van een school kan worden gedaan om een probleem als pesten en geweld te voorkomen, en hoe men kan werken aan een positiever schoolklimaat voor alle betrokkenen.

Men vertrekt hier ook van een integrale schoolaanpak, waarbij men vijf sporen volgt nl de gepeste leerling, de pestende leerlingen, de omstanders, de leerkrachten en de ouders. Er is aandacht voor structurele verankering van de beleidsinitiatieven, er wordt werk gemaakt van het versterken van het draagvlak, en men werkt stapsgewijs.

In deze handreiking wordt niet over seksualiteit als invalshoek gesproken, en focust zich voornamelijk op pesten als een probleem tussen leerlingen onderling.

Link: www.ond.vlaanderen.be/antisociaalgedrag/pgs/

Raamwerk Seksualiteit en Beleid

Naar aanleiding van de aanbevelingen in het rapport van de Bijzondere Kamercommissie seksueel misbruik in 2011, die bijzondere aandacht vraagt voor seksueel misbruik in gezagsrelaties, worden een aantal nieuwe initiatieven genomen.

- Er is meer aandacht voor de vorming van professionals in hulpverlening, politie, justitie
- er is de vraag een stappenplan op te stellen voor organisaties en beroepsbeoefenaren in de gezondheidszorg, onderwijs, kinderopvang en jeugdzorg, waarin duidelijk wordt gesteld hoe er wordt omgegaan met signalen en gevallen van seksueel misbruik
- er wordt een gemeenschappelijk trainingstraject aangeboden aan professionals en vrijwilligers uit organisaties in hulpverlening, onderwijs, jeugd- en sportverenigingen.
- er wordt een (bevoegdheidsdomein-overschrijdende) studiedag voorzien eind 2012, waarin 'good practices' aan bod kunnen komen inzake preventie en aanpak van geweld en misbruik van kinderen en jongeren in verschillende contexten.

Begin 2012 hebben de Ministers Van Deurzen, Smet en Muyters voor de beleidsdomeinen Onderwijs, Welzijn, Jeugd en Sport een engagementsverklaring ondertekend, waarbij ze voor deze sectoren een engagement aangaan, en een doorontwikkeling van het Raamwerk Seksualiteit en Beleid (Sensoa, Child Focus) naar de verschillende contexten aanbieden.

Lancering is gebeurd 29 februari, en de resultaten van de doorontwikkeling worden gepresenteerd op een studiedag op 17 december.

Het Raamwerk seksualiteit en organisatiebeleid

Dit instrument is gebaseerd op de ervaring die Sensoa in de loop van de voorbije 15 jaar opdeed in het begeleiden van organisaties in het opstellen van visieteksten en uitwerken van een organisatiebeleid op vlak van seksualiteit en relaties. **Child Focus voegde daar zijn ervaring met meldingen en reactiebeleid aan toe.**

Dit bestaat uit uitgangspunten, vertaald naar aanbevelingen naar de beleidsniveau's en de beleidsdomeinen van een organisatie. Het geheel is compact en overzichtelijk, en dient om het denkproces binnen de context van een school (of andere organisatie) op het goede spoor te trekken.

Omdat men in het proces van het ontwikkelen van een visie en beleid een goed evenwicht moet vinden tussen proces en product, is de tekst beperkt tot een raamwerk. Een tweede luik bestaat uit instrumenten zoals een voorbeeld van handelingsprotocol, een competentielijst enzovoort, die een school kan gebruiken in het uitvoeren van het beleid. Een derde luik bevat achtergrondinformatie over beroepsgeheim, wegwijzer, denkkaders voor een beleid,...

Een integraal beleid op school

Een schoolbeleid moet niet alleen heldere procedures hebben na een incident, er moet ook een preventiebeleid zijn tav seksueel grensoverschrijdend gedrag, en dit alles is best ingebed in een kwaliteitsbeleid over omgaan met seks en relaties op school.

Het is logisch dat men vertrekt van een kwaliteitsbeleid en dat de andere onderdelen hierin moeten passen. Al te vaak start men met een beleid uit te werken naar aanleiding van incidenten, en heeft men hiermee de bedoeling deze in de toekomst te voorkomen of vermijden. Het gevaar is groot dat men dan enkel focust op een preventiebeleid en geen aanknopingspunten biedt voor een positieve seksualiteitsbeleving

Beleidsdomeinen

In dit onderdeel zijn de uitgangspunten naar de diverse beleidsdomeinen geconcretiseerd. Dit zal per type school verschillend zijn, en elke organisatie of zelfs afdeling zal hier zijn eigen accenten moeten leggen. In het werk dat een organisatie moet doen zit deze vertaling vervat: het invullen van een beleidsmatrix waarin specifiek zal staan wat er op welk domein nodig of wenselijk wordt geacht.

Zorg en educatie: Welke vorm van basiszorg en educatie is er voorzien, hoe wordt gewerkt aan weerbaarheid, en hoe is de zorg en educatie na een incident georganiseerd?

Huisregels en accommodatie: Welke basisafspraken maakt men over seksualiteit en lichamelijke op school, hoe is de privacy geregeld, hoe kan hier preventief worden gewerkt, en wat zijn de afspraken na een incident?

Deskundigheidsbevordering en screening personeel: Wat zijn basiscompetenties die elk personeelslid moet verwerven in het omgaan met deze thema's, zowel op vlak van seksuele

ontwikkeling, seksueel grensoverschrijdend gedrag en waarbaarheid, als over opvang van slachtoffers en daders. Zijn er ook specifieke deskundigheden waar men moet kunnen een beroep doen?

Communicatie, zowel intern als met externen: Wat moet over het beleid gecommuniceerd worden en t.a.v. wie? Niet alleen over de algemene uitgangspunten, maar ook over specifieke maatregelen of bij incidenten.

Een beleidsmatrix

In onderstaand schema staat een overzicht van mogelijke elementen van een beleid, vertaald en geconcretiseerd per beleidsdomein

	kwaliteitsbeleid	Preventiebeleid	Reactiebeleid
Zorg en educatie	Leefklimaat` Seksuele vorming Counseling Basiszorg differentiëren informatie	Voorlichting Weerbaarheid, Bescherming tgo risicoseks Coaching	Opvang Protocol Sancties doorverwijzing
Huisregels en accomodatie	Inrichting en voorzieningen Afspraken en regels Privacy Leefregels groepssamenstelling	Inrichting en voorzieningen Afspraken en Regels Controle en toezicht Meldpunt	Noodteam Protocol Sancties en time-out
Deskundigheid en screening personeel	Screening Competenties Gedragcode Training Materiaal teamwerking	Screening en evaluatie Competenties Gedragcode Training Teamwerking	Noodteam Protocol Sancties Doorverwijzing Crisisopvang of therapie
Communicatie-beleid	Visietekst Standpunten Met alle betrokkenen Regelmatig agenderen	Preventiemaatregelen Afspraken en reglement in beleidsplan Toegankelijkheid en beschikbaarheid	Protocol Klachtenregeling rapportage crisiscommunicatieplan incidenten

Tot slot

Een beleid op vlak van seksualiteit en preventie van seksueel misbruik mag niet in de val trappen om enkel incidenten als uit startpunt te nemen, maar het is van belang om breed genoeg na te denken over hoe seksualiteit in het kwaliteits- en preventie beleid aan bod kan komen. Dit vergt voor alle scholen een extra inspanning, want het onderwerp behoort niet tot de 'core business' van scholen.

De inspanningen die nu op het niveau van de Vlaamse overheid worden gedaan kunnen individuele scholen een flinke stap verder helpen, maar er zal nog steeds een beleidsplan op maat moeten worden uitgewerkt. Indien we seksueel gezonde kinderen en jongeren willen vormen, zijn scholen echter van essentieel belang. Ze staan op de eerste of tweede plaats als belangrijke informatiebron, en zijn de belangrijkste doorverwijzer in situaties van misbruik. Tegelijk is de school een plaats waar kinderen en jongeren een groot deel van hun leven doorbrengen, en heel wat sociale vaardigheden opdoen. De kwaliteit van de contacten tussen de leerlingen enerzijds en tussen leerkrachten en leerlingen, maakt mee deel uit van het educatief kader. Het is dus van belang dat seksualiteit ook zijn plaats krijgt in het integrale beleid van de school.

Bronnen

- Feiten en Cijfers Seksueel grensoverschrijdend gedrag bij kinderen en jongeren, Sensoa, 2011.
- De Graaf, H. & Poelman, S. & I., Vanwesenbeeck (2005). Seks onder je 25ste. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2005. Utrecht: Rutgers Nisso Groep/Soa Aids Nederland.
- De Graaf, H. & I., Vanwesenbeeck (2006). Seks is een game. Gewenste en ongewenste seksuele ervaringen van jongeren op internet. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.
- Frans, E. (2009). Seksueel grensoverschrijdend gedrag. Algemene gids. Antwerpen: Sensoa.
- Frans, E. & T., Franck (2010). Vlaggensysteem. Praten met kinderen en jongeren over seks en seksueel grensoverschrijdend gedrag. Antwerpen: Sensoa.
- Kind en Gezin; Jaarverslagen 2000-2005 & Het Kind In Vlaanderen 2006-2009.
- Kramer, S., Janssens, K., Çinibulak, L. & M., Cense. (2007). Over de grens. Opvattingen van jongeren en beroepskrachten over grensoverschrijdend seksueel gedrag van jongeren. Utrecht: MOVISIE.
- Kuyper, L., de Wit, J., Adam, P., Woertman, L. & W., van Berlo (2009). Laat je nu horen! Een onderzoek naar grensoverschrijdende seksuele ervaringen en gedragingen onder jongeren. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Pieters, J., Italion, P., Offermans A-M & S., Hellemans (2010). Ervaringen van vrouwen en mannen met psychologisch, fysiek en seksueel geweld. Brussel: Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen.
- Bajema, C., (2001). Omgaan met ongewenst seksueel gedrag op school. Copingstrategieën van jongeren in het voortgezet onderwijs. Assen, Van Gorcum.

Timmerman, G., Bajema, C., Bonink, M., (2002). Seksuele intimidatie op school. Omvang, aard en aanpak van ongewenst seksueel gedrag. Assen, Van Gorcum

Deboutte Gie, Pesten en geweld op school: Handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid. In opdracht van Min F. Vandenbroucke, Vlaams minister van Onderwijs en Vorming, 2009.

GEWELD GEMELD EN GETELD - JONGEREN RAPPORTEREN OVER GEWELD OP SCHOOL. OP ZOEK NAAR NUANCE

15

Bruno Vanobbergen¹
Lieven De Rycke²

Op 23 september 2011 stelde Kinderrechtencommissariaat de onderzoeksresultaten en aanbevelingen in de aanpak van geweld tegen kinderen en jongeren voor. Uit het onderzoek bij 2000 kinderen en jongeren vallen in de eerste plaats de hoge geweldcijfers in de schoolcontext op. In dit artikel gaan we dieper in op de onderzoeksresultaten. We besluiten met een aantal aanbevelingen en beschouwingen inzake een integraal en positief preventiebeleid.

De aandacht voor de relatie tussen jongeren en geweld wordt vaak beperkt tot een focus op extreem gewelddadig gedrag van een beperkte groep jongeren. Deze verenging geeft vaak aanleiding tot een reeks veralgemeningen waarbij jongeren en jongerenculturen kop van jut worden. Jongeren staan dan synoniem voor overlast, voor een democratisch deficit, voor normvervaging. Een morele paniek neemt op zo een moment de bovenhand in de publieke en politieke opinie: "Waar gaat het heen met onze jeugd, en dus met onze samenleving?"

Dit stereotiepe beeld van jongeren en geweld staat in schril contrast met het vooralsnog beperkt aantal studies die deze stellingen hard kunnen maken. Het bestaande onderzoek is eerder fragmentarisch. Het Vlaams Vredesinstituut probeerde recent de beschikbare criminaliteitscijfers samen te brengen.³ Hun rapport meldt op basis van parketcijfers dat ongeveer 4% van de jongeren dader is van crimineel fysiek geweld. Dit houdt in: slagen, vechten in groep, beroving, afpersing, slagen met verwondingen, bedreigingen met een mes,... De grootste groep vertoont daarbij eenmalig experimenteergedrag. Dit leidt niet tot delinquentie, maar verdwijnt eens de jongvolwassenheid is bereikt. 'Echte' veelvuldige gewelddadige jeugddelinquenten vormen een minderheid. Daarnaast blijkt ook uit deze studie dat, in vergelijking tot de rest van de bevolking, jongeren tussen de 15 jaar en 24 jaar ook en zelfs vaker het slachtoffer zijn van fysiek geweld. Meer in het bijzonder wordt ongeveer 5% van de jongeren 'bedreigd met lichamelijk geweld', heel vaak met een wapen. Dit cijfer blijkt vrij stabiel te zijn. Tot slot wordt er ook een grote homogeniteit tussen daders en slachtoffers vastgesteld. Jongeren die zelf geweld plegen, lopen een groter risico om slachtoffer te worden.

Aandacht hebben voor jongeren en geweld betekent evenwel veel meer dan aandacht hebben voor gewelddadig gedrag van jongeren. Dat tonen ons alvast verschillende andere statistieken. Zo hebben de zes Vlaamse vertrouwenscentra in 2010 9.402 meldingen ontvangen over misbruik en verwaarlozing van kinderen. Dat zijn er 600 meer (+7%) dan het jaar voordien. De grote media-aandacht voor seksueel misbruik (in de kerk) kan deze verhoging zeker mee verklaren. Hulpverleners wijzen ook op de verhoogde bespreekbaarheid van geweld op kinderen en jongeren. Slachtoffers en betrokkenen zijn vlugger bereid contact op nemen met een vertrouwenscentrum.

Hulpverleners melden ook dat het kindermisbruik in Vlaanderen een ander gezicht krijgt. Het wordt ernstiger en complexer. En er duiken andere vormen van geweld op. Denken we maar aan steaming, waarbij een kleine bende kinderen of jongeren een slachtoffer intimideren, afdreigen, vernederen en treiteren totdat het slachtoffer doet wat ze vragen. Of aan het emotionele geweld bij kinderen die getuige zijn van partnergeweld of die het slachtoffer zijn

van aanslepende (v)echtscheidingen. Over al deze vormen van geweld is al veel minder geweten.

In september 2011 lanceerde het Kinderrechtencommissariaat het dossier 'Geweld gemeld en geteld'.⁴ Het dossier heeft in eerste instantie de ambitie het geweld waarmee kinderen en jongeren in Vlaanderen geconfronteerd worden in kaart te brengen. Met welke vormen van geweld worden kinderen en jongeren bijvoorbeeld geconfronteerd in de sportclub of op school? Hoe zit het met geweld in jeugdbewegingen? Wat zijn specifieke risicogroepen en -factoren? Hoe groot is de incidentie en prevalentie van geweld bij kinderen en jongeren in de totale bevolking? We merkten dat er weinig kennis, cijfermateriaal en inzicht bestaat over al deze vormen van geweld op kinderen binnen de verschillende contexten om daar beleidsmatig afdoende antwoorden op te formuleren. Verder willen we met dit dossier uitdrukkelijk het perspectief van kinderen en jongeren aan bod laten komen. Zoals hierboven gesteld worden jongeren enkel als daders van geweld gezien en te vaak wordt vergeten dat meer dan de helft van het geweld – althans volgens de jongeren uit het onderzoek van het Vlaams Vredesinstituut – nooit bekend of ontdekt wordt.⁵ Dit onderzoek beschouwen we dan ook als een vorm van participatie, waarmee we meteen een eerste aanzet willen geven tot een kinderrechtenbenadering op geweldpreventie. Het is hierbij belangrijk dat een beleid ter voorkoming van geweld gebaseerd is op een kinderrechten- eerder dan louter op een beschermingsbenadering. Uiteraard vormt het beschermen van kinderen en jongeren een essentieel gegeven. Zij leven vaak in kwetsbare situaties. Maar naast bescherming bieden is het in deze even belangrijk om kinderen en jongeren zelf een stem te geven. In het maatschappelijk debat, in de zorg en hulpverlening, in het in kaart brengen van deze problematiek. Met dit alles hopen we tenslotte in het maatschappelijk en publieke debat over kinderen en jongeren in relatie tot geweld meer nuance binnen te brengen. Een genuanceerd debat vraagt immers een geïnformeerd beleid en een geïnformeerde publieke opinie.

Welk geweld onderzoeken we?

De focus ligt in eerste instantie op de minderjarige als slachtoffer van geweld, en dit binnen drie specifieke contexten: het thuismilieu, de school, en de vrijetijdsumgeving. De daders van geweld zijn daarbij in eerste instantie diegene die een zekere verantwoordelijkheid, vertrouwens- of machtsrelatie hebben ten aanzien van de minderjarigen (ouders, leerkrachten, trainers, leiders,...). Tegelijk zijn we er ons ook van bewust van kinderen en jongeren ook slachtoffer kunnen zijn van geweld door leeftijdsgenoten. De klachten binnen ons ombudswerk tonen dit ook heel duidelijk aan.

Er bestaan heel wat uiteenlopende definities over geweld. Wij baseren ons in wat volgt op de definitie van de Vlaamse Vertrouwenscentra Kindermishandeling. Zij definiëren geweld op kinderen en jongeren als "iedere situatie waarin het kind slachtoffer is van geweld van fysieke, psychische of seksuele aard, en dit passief of actief."⁶

Op verschillende manieren kan er onrecht gedaan worden aan een kind. Via een bevraging willen we inzicht krijgen in: lichamelijk en emotioneel geweld, seksueel overschrijdend gedrag en verwaarlozing. Hoewel er in wetenschappelijke kringen nog discussie is over de vraag of 'getuige zijn van geweld tussen ouders' als een vorm van geweld of mishandeling

moet gezien worden, willen wij deze vorm absoluut opnemen, gezien geweld tussen ouders voor een kind een hoge mate van onveiligheid impliceert.

De vragenlijst die het best de verschillende onderscheiden vormen operationaliseert en ook een internationale vergelijking van de onderzoeksresultaten toelaat is de 'International Child Abuse Screening Tool' (ICAST)-vragenlijst.⁷ Zo heeft ze aandacht voor 'verwaarlozing' en 'het getuige zijn van huiselijk geweld'. Andere belangrijke argumenten voor het kiezen van de ICAST-vragenlijst waren (1) het peilen naar zowel de incidentie als naar de prevalentie, (2) de opname van sociaal-demografische factoren en (3) de aandacht voor de ethische omkadering bij het afnemen van de vragenlijst.

Representatieve steekproef van kinderen en jongeren

De gestandaardiseerde ICAST-vragenlijst werd op het Kinderrechtencommissariaat aangemaakt en online geplaatst voor drie verschillende contexten (gezin, school en vrije tijd). De respondenten werden gevraagd per context Likertschalen in te vullen (Nooit, Ooit maar niet het afgelopen jaar, Soms of Dikwijls). Omdat de drie vragenlijsten te lang waren om door alle respondenten te bevragen werd er voor geopteerd door toeval de respondenten binnen de klas een van de drie vragenlijsten te laten invullen. Van de 1925 bevroegde kinderen en jongeren vulden 680 respondenten (35%) de gezinsvragenlijst in; 824 respondenten (43%) de schoolvragenlijst en 421 respondenten (22%) de vrijetijdsvragenlijst. Nadeel van deze werkwijze is dat er op deze manier geen uitspraken kunnen gebeuren over verbanden tussen geweld binnen de verschillende contexten.

337 kinderen uit het vijfde en het zesde leerjaar basisonderwijs kregen een van de drie vragenlijsten voorgelegd. 1588 jongeren in het secundair onderwijs verspreid over de verschillende richtingen (26.7% in de A-stroom, 4.9% in de B-stroom, 22.4% in het Algemeen Secundair (ASO) of Kunstonderwijs (KSO), 13.9% in het Beroeps Secundair onderwijs (BSO), 2.5% in het Buitengewoon Secundair Onderwijs (BUSO) en 12% in het Technisch Secundair Onderwijs (TSO). Deze leerlingen kwamen uit 42 scholen: 16 basisscholen voor gewoon onderwijs en 24 scholen regulier secundair onderwijs en 2 scholen voor Buitengewoon Secundair Onderwijs. 10 (24%) scholen lagen in West-Vlaanderen, 11 (26%) in Oost-Vlaanderen, 5 (12%) in Antwerpen, 5 (12%) in Limburg, 9 (21%) in Vlaams-Brabant en 2 (5%) in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. 21 (50%) scholen lagen in stedelijk gebied.⁸

Resultaten

We beperken ons hier tot de resultaten van de bevraging op school. Voor meer cijfers in de gezinscontext en de vrijetijdcontext verwijzen we graag door naar het volledige dossier.⁹ Wel nemen we op het eind een vergelijking tussen de verschillende contexten op. We starten de bespreking van de onderzoeksresultaten bovendien met een beknopte toelichting van enkele signalen uit het ombudswerk van het Kinderrechtencommissariaat, alsook van enkele opmerkelijke vaststellingen uit het voorbereidende kwalitatieve onderzoek.

1. Wat signaleren kinderen en jongeren via het ombudswerk over school?

De signalen uit het ombudswerk zijn tweërlei. Ze betreffen enerzijds de relatie tussen de leerkracht en de leerling, anderzijds het voorkomen van geweld in de omgang tussen leerlingen onderling. In de eerste categorie gaan de meeste meldingen over machtsverhoudingen tussen leerkracht en leerling. Het kan gaan om intimidatie, vernederen, bedreigen en de hardhandige aanpak door leerkrachten, zoals een klap geven, aan de haren trekken of hardhandig uit de groep halen. In de tweede categorie vormt pesten een specifiek probleem. Pesten is een erg complex probleem. Het pesten gaat soms door buiten de schoolmuren. Een aanslepend pestprobleem kan het welzijn en het welbevinden van een kind zwaar ondermijnen. Niet gehoord of geloofd worden, verhoogt het gevoel dat het allemaal hun eigen schuld is. Bovendien kampen de slachtoffers erg vaak met overmatige stress. Maar ook leerlingen die getuige zijn van pesten en de pester zelf ervaren een negatieve weerslag en kampen wellicht met een achterliggende problematiek. De meeste melders vragen vooral advies en ondersteuning om het pestprobleem aan te pakken. Vooral minderjarige melders zijn op zoek naar tips om ermee om te gaan. Ouders klagen vooral over het beperkte optreden van de school en over hun onmacht om het pestprobleem effectief aan te pakken. Veel scholen blijken in de praktijk maar een beperkt pestbeleid te voeren en dikwijls geen gebruik maken van de beschikbare methodieken. Uiteraard zijn er ook heel wat scholen die wel een heel goed pestbeleid voeren en prima initiatieven nemen, maar toch het pestprobleem niet de baas kunnen. Wij stellen vast dat schooldirecties ook soms geen uitweg meer zien en zich machteloos voelen. We ondervinden dat scholen wel werken met de gepeste leerling en zijn ouders, terwijl ze maar hoogst uitzonderlijk contact opnemen met de ouders van de pesters. Ook dat roept bij slachtoffers ongewild schuldgevoelens op. Door alle betrokkenen op de hoogte te brengen en te vragen naar hun inzet kan het pestprobleem wel opengetrokken worden.

2. Wat signaleren kinderen en jongeren via focusgesprekken?

Nood aan vertrouwenspersoon op school

Zorg op school is voor kinderen en jongeren in de allereerste plaats educatieve zorg. Leerkrachten moeten goed onderwijs geven, en indien nodig extra hulp geven. Of leerkrachten of andere volwassenen op school ook zorg kunnen geven bij persoonlijke problemen van kinderen en jongeren zijn de meningen sterk verdeeld. Of deze zorg wordt aangeboden én aanvaard hangt in grote mate af van de relatie tussen leerkracht en leerling. Vooral het gebrek aan vertrouwen dat kinderen en jongeren in een leerkracht stellen, is een belangrijke barrière. Toch zijn veel kinderen en jongeren er zich van bewust dat het persoonlijke leven en het schoolleven geen totaal afgescheiden, autonome werelden zijn. De ene wereld beïnvloedt de andere, en daarom moet er op school ook ruimte zijn voor persoonlijke zorg.

Onredelijke regels en leerkrachten

Op school wordt ook het gezag van leerkrachten, directie en andere volwassenen aanvaard, maar ook hier ontstaan dikwijls conflicten. De oorzaak kan erg verschillend zijn, maar net zoals thuis gaat het niet zozeer over het 'wat', maar wel over het 'hoe'. Ook hier zijn autoritaire gezagsuitoefening, onrechtvaardigheid, onverdiendheid moeilijk te aanvaarden. Meer nog dan thuis zijn kinderen en jongeren genoodzaakt zich bij het gezag op school neer

te leggen. De leerkracht neemt ook dikwijls een machtspositie in door het gesprek te beëindigen of door straf te geven.

De variatie aan straffen is ook in deze context groot: nota's, schrijfstraffen, vernedering, afzondering, ontzeggen van educatieve zorg en zelfs fysieke straffen. Maar deze laatste straf wordt door iedereen principieel afgewezen.

3. Kinderen en jongeren over geweld op school via de bevraging

Vernederen

Kinderen en jongeren werden gevraagd in welke mate ze met de verschillende vormen van geweld op school geconfronteerd worden. Uit de antwoorden blijkt dat de meest voorkomende vorm van geweld vernederingen vormen. Tabel 1 geeft een overzicht van deze verschillende vormen van vernederingen. Vooral ervaringen met vloeken (Soms: 42.3% - Dikwijls: 18.8%) en beledigingen (Soms: 36.4% - Dikwijls: 11.5%) zijn groot. Maar ook de andere vormen blijken door meer dan een kwart van de leerlingen herkenbaar te zijn. Enkel een kleine groep wordt apart gezet.

Als we de antwoorden van alle acht vragen optellen blijkt dat ongeveer 85% van alle leerlingen te maken krijgt met minstens één van bovenvermelde vernederingen; 57% zelfs met minstens drie van deze vormen van vernederingen.

Wanneer kinderen vernederd worden, blijkt dit hoofdzakelijk te gebeuren door leeftijdsgenoten (55%-75%). Enkel bij 'door iemand vervloekt worden', wordt ook opvallend veel onderwijzend personeel als dader aangestipt (naast het dreigen met slechte punten te geven).

TABEL 1

Seksueel geweld – grensoverschrijdend gedrag

Tabel 2 polst naar seksueel geweld binnen de school. Van de leerlingen krijgt 33% af te rekenen met minstens één van de opgesomde seksueel getinte handelingen of praktijken; 4% met drie of meer ongewenste intimiteiten. Ongewild gekust worden (Soms: 5.9% - Dikwijls: 0.8%) en ongevraagd betast worden (Soms: 4.2% - Dikwijls: 0.8%) komt het vaakst voor.

Van die 33% leerlingen die met een of andere vorm van seksueel overschrijdend gedrag te maken kregen, wordt dit in de meerderheid geïnitieerd door leeftijdsgenoten. Enkel bij het gedwongen worden zich uit te kleden (2% van alle minderjarigen) zijn evenveel volwassenen als minderjarigen betrokken.

TABEL 2

Extreem straffen

TABEL 3

Worden kinderen en jongeren geconfronteerd met extreme bestraffing op school? Blijkbaar wel. 42% van de leerlingen wordt met minstens één van deze extreme geweldvormen geconfronteerd; 7% met minstens drie. Tabel 3 laat zien dat 'buiten gezet worden', 'gedwongen worden iets gevaarlijk te doen'; 'in een pijnlijke positie moeten staan' en 'als straf geen eten krijgen' het hoogst scoren. Het betreft hier doorgaans vormen van geweld binnen de leerkracht-leerling-relatie. 'Het pletten van vingers', 'het verwonden met een voorwerp' en 'het vastbinden' vinden hoofdzakelijk plaats onder leeftijdsgenoten.

Fysiek straffen

Tabel 4 laat zien dat fysiek straffen in school vrij hoog ligt. Meer dan een kwart van de kinderen en jongeren wordt met opzet pijn gedaan (Soms: 26.4% - Dikwijls: 3.9%). Bijna 30% wordt soms (25.5%) of dikwijls (4.1%) geschopt. Het is opvallend dat de overgrote meerderheid van de bevroegde leerlingen (73%) met minstens één van deze vormen van fysieke agressie wordt geconfronteerd; 42% van alle leerlingen met minstens drie vormen van fysieke agressie.

TABEL 4

Vooral kinderen en jongeren doen elkaar met opzet pijn. Door te schoppen en te slaan met de vuist. Of door met opzet met iets te gooien. Voor het slaan op de vingers, of het trekken aan de oren en het haar worden evenwel meer leerkrachten als daders aangeduid.

Kwetsende of discriminerende opmerkingen

Gezien het hoge percentage aan vernederingen in de schoolcontext is het niet zo verrassend vast te stellen dat er verbaal nogal wat beledigd wordt binnen de schoolcontext. Tabel 5 geeft een overzicht. Ook hier is er een relatief hoog aantal leerlingen dat aangeeft met deze vormen van geweld ervaring te hebben: 34% antwoordt positief op minstens één van deze items. Slechts 2% van de respondenten heeft ervaring met drie of meer van deze kwetsende uitspraken.

Meestal wordt men beledigd over een lichamelijk probleem (Soms: 13.8% - Dikwijls: 4.0%) en omwille van huidskleur, geslacht, geloof of cultuur (Soms: 9.5% - Dikwijls: 4.5%).

TABEL 5

4. Vergelijking met gezinscontext en vrijetijdscontext.

TABEL 6

Hoe dienen we deze cijfers nu te plaatsen? Zijn er grote verschillen met de gezins- en vrijetijdscontext vast te stellen? In bovenstaande Tabel 6 hebben we een aantal cijfers overzichtelijk samengebracht. Eerst worden de percentages weergegeven van het aantal kinderen en jongeren die minstens 1 item van een bepaalde vorm van geweld positief hebben beantwoord. Daarnaast geeft Tabel 6 de percentages weer van die kinderen en jongeren die minstens drie vormen van de verschillende geweldsvormen hebben ervaren. Het eerste wat opvalt is dat alle vormen van geweld in zowel het gezin, de school als in de vrije tijd voorkomen. Dit impliceert dat Vlaamse kinderen en jongeren met zowel de lichtste tot de meeste extreme vormen van geweld en kindermishandeling geconfronteerd worden.

Wanneer we de verschillende contexten met elkaar vergelijken, vallen de hoge cijfers voor onderwijs op.

Een tweede algemene vaststelling is dat alle geweldvormen sterk met elkaar correleren. Dit betekent dat slachtoffers van geweld vaak slachtoffer zijn van verschillende vormen van geweld. Als kinderen en jongeren binnen het gezin met fysiek en verbaal geweld geconfronteerd worden is de kans dus groot dat ze ook met extreem geweld te maken krijgen, zich verwaarloosd voelen en getuige zijn van geweld. Worden kinderen op school of in de vrijetijdscontext vernederd, is de kans ook groot dat deze minderjarigen het slachtoffer zijn van fysiek (extreem) geweld en kwetsende uitspraken.

Wat ook opvalt is dat fysiek geweld en het daarmee samenhangende extreme fysieke geweld toch meer voorkomen dan algemeen wordt aangenomen. 7% van de leerlingen wordt door leerkrachten gedwongen in een pijnlijke positie te staan, wordt buitengezet of wordt gedwongen iets gevaarlijks te doen. In jeugdbewegingen is dat zelfs 12%. Ongeveer 5% van de bevraagde kinderen en jongeren wordt in het gezin geslagen met een hard voorwerp, wordt gedwongen in eenzelfde houding te staan of wordt bedreigd met een mes.

Een laatste opvallende vaststelling is het hoge aantal leerlingen dat af te rekenen krijgt met seksueel overschrijdend gedrag binnen de schoolcontext. Ongeveer 33% van de leerlingen wordt hiermee geconfronteerd. Deze leerlingen krijgen te maken met ongewenste lichamelijke aanrakingen, met aanrakingen van geslachtsdelen of met ongewenst kussen. Dit zijn voornamelijk leeftijdsgenoten. Binnen de sportsector is dit 10%, binnen jeugdbewegingen 3%. Binnen het gezin blijkt 7% van de minderjarigen tegen hun zin beïnvloed, aangeraakt of seksueel geïntimideerd.

Risicofactoren

Uit bijkomende analyses valt af te lezen dat alle vormen van geweld, met uitzondering van gewelddadig bestraffen, het vaakst gepleegd worden door minderjarigen zelf. In de gezinscontext zijn de ouders van geweld voornamelijk de mannelijke gezinsleden: de vader en de broer. Moeders worden als hoofdverantwoordelijke aangeduid bij verwaarlozing in het gezin.

Een aantal vastgestelde risicofactoren op geweld binnen de gezinscontext bevestigen de contextuele invloed van kansarmoede op geweld. Meer in het bijzonder wordt de kans op geweld groter bij het hebben van gezondheidsproblemen, bij etnisch gemengde en allochtone gezinnen, bij het leven in armoede en in eenoudergezinnen. Net als het leven in een stedelijke context. Kortom, kenmerken die wijzen op een maatschappelijk meer kwetsbare positie. Ook jonge moeders met jonge kinderen hebben een grotere kans om fysiek geweld te vertonen. Daarnaast is het opvallend dat jongens vaker het slachtoffer zijn van extreem geweld en meisjes eerder het slachtoffer zijn van verwaarlozing. Meisjes zijn ook vaker het slachtoffer van seksueel overschrijdend gedrag en van kwetsende en discriminerende opmerkingen, vooral dan binnen de school en vrijetijdscontext.

Gebrek aan toegankelijke hulp

Het onderzoek bevestigt nogmaals dat kinderen en jongeren voornamelijk hulp zoeken in hun onmiddellijke omgeving. Ouders blijven belangrijk, vrienden worden belangrijker naarmate ze ouder worden. De professionele organisaties komen nauwelijks in beeld.

Verschillende kinderen en jongeren geven zelfs mee bij niemand terecht te kunnen als ze met een probleem zitten.

Aanbevelingen

Scholen zouden meer werk moeten maken van een integraal en positief preventiebeleid. Dit houdt in dat bij probleemgedrag de klemtoon op positief georiënteerde maatregelen komt te liggen, waarbij de leefkwaliteit centraal staat. Of met andere woorden een 'probleem'-gerichte eerder dan een 'doelgroep'-gerichte aanpak. Deze probleemgerichte aanpak dient ervoor te zorgen dat niet alleen naar de ouders maar ook naar de slachtoffers van geweld wordt gekeken. Ook al omdat die vaak inwisselbaar zijn. Hiermee wordt ook voorkomen dat bepaalde individuen of groepen met schuld overladen en gestigmatiseerd worden of dat er gemakkelijksoplossingen worden genomen. Vaak zien we dat er pas wordt opgetreden als een probleem zich stelt. Preventie is echter meer dan louter te herleiden tot beveiliging.¹⁰ Preventie dient uiteraard om het probleemgedrag te reduceren of tegen te gaan, maar het dient evenzeer de leefkwaliteit van scholen te bevorderen. Bij elke maatregel moet er dus de reflex zijn of de genomen maatregel ook bijdraagt tot een beter schoolklimaat. M.a.w. de maatregelen dienen in een ruimere sociale context geplaatst te worden.

Men kan in een integraal en positief preventiebeleid een vijftal niveaus onderscheiden. Het eerste niveau wordt door Deklerck het nulde niveau genoemd omdat het in tegenstelling tot de hogere preventieniveaus geen schoolinterne preventie inhoudt. Het zijn de sociale, politieke en ecologische factoren die een invloed uitoefenen op wat een school kan doen om geweld aan te pakken. Scholen staan er in de aanpak van geweld niet alleen voor. Integendeel, wat op school gebeurt heeft weinig zin als die school in een samenleving staat die geweld niet als maatschappelijk probleem onderkent.

Naast de maatschappelijke context is er op het eerste niveau binnen de school 'fundamentele preventie' of een algemeen kwaliteitsbevorderend schoolklimaat noodzakelijk. Deze preventie houdt allerlei maatregelen in die de fundamentele leggen van het welbevinden in een school. De manier van omgaan met elkaar en die de goede sfeer ten goede kunnen komen. Dit kan zich veruitwendingen door o.a. een verzorgde infrastructuur, door de nodige aandacht te geven voor allerlei feestelijkheden, door frequente contacten met ouders en buurt te bevorderen, door meer inspraak te geven van ouders en leerlingen in het schoolbeleid,...maar ook in het niet blind zijn voor geweld. Zo pleit het Kinderrechtencommissariaat ervoor dat kinderen en jongeren meer zouden ondersteund worden in het leren lezen van dit geweld. Dit kan bijvoorbeeld door binnen het schoolcurriculum meer aandacht te schenken hoe kinderen en jongeren leren omgaan met geweld in films, computergames e.d.m.

Dit sluit naadloos aan bij de preventie op het tweede niveau. De meer algemene maatregelen die de leerlingen, de ouders en het onderwijzend personeel meer draagkracht kunnen geven. Dit kan bijvoorbeeld door meer rustmomenten in het lesplan te laten, door betere communicatie tussen de directie en de leerkrachten te stimuleren, door meer medezeggenschap te geven aan leerlingen om bijvoorbeeld meer verantwoordelijkheid te geven de infrastructuur te onderhouden,... Kinderen en jongeren kunnen ook meer geleerd worden beter op te komen voor zichzelf. STUKYOUTUBE is bijvoorbeeld een interessante

goede praktijk waarbij jongeren spelenderwijs door andere jongeren geleerd worden met geweld om te gaan.¹¹ Er zou ook meer aandacht moeten komen naar seksuele vorming binnen het curriculum, waarbij een brede kijk op seksualiteit gepromoot wordt zodat kinderen en jongeren weerbaarder worden tegen seksueel overschrijdend gedrag door beter en vlugger te anticiperen op overschrijdend gedrag.

Pas op het derde niveau dienen maatregelen genomen te worden die rechtstreeks bedoeld zijn om problemen te voorkomen. Dit zijn de specifieke preventiecampagnes tegen geweld op school, maar ook specifiekere maatregelen zoals het plaatsen van afsluitbare kastjes, het afsluiten van lokalen of het plaatsen van bewakingscamera's aan fietsstallingen. Deze doen problemen niet vergeten, maar herinneren de leerlingen wel aan de potentiële risico's. Het is dan ook erg ondersteunend dat een landelijke campagne rond geweld en mishandeling door de Vlaamse regering wordt opgestart vanaf 1 maart 2012. Vraag daarbij is echter wel of dergelijke grootschalige populatiegerichte campagnes te prefereren zijn boven veeleer doelgroepspecifiekere campagnes binnen scholen. Onderzoek toont aan dat het beter is om de meldingsbereidheid van 'relatieve veelmelders' zoals leerkrachten en schoolartsen aan te wakkeren veeleer dan een gehele populatie.¹² Dergelijke grootschalige maatregelen hebben ook als nadeel dat die het leefklimaat kunnen aantasten en onveiligheidsgevoelens kunnen stimuleren. Anderzijds zijn deze maatregelen wel een stuk noodzakelijk om tot een aantal curatieve maatregelen (het vierde preventieniveau) te komen. Vooral ten opzichte van de pestproblematiek dienen scholen beter ondersteund te worden. Uit onze ombudsklachten maken we op dat slachtoffers van pesten te vaak als een weerloos kind worden gedefinieerd. Er is dus zeker nood aan meer aangepast informatiemateriaal en een zekere nood aan bijkomende inzichten over bepaalde nieuwere vormen van geweld zoals cyberpesten of steaming. Scholen moeten ook durven investeren in een stappenplan. Dit om signalen van geweld ernstig te kunnen inschatten. Niet dat er al geen modellen in circulatie zijn. De overheid zou hier meer aansturend in kunnen zijn.

Het hoogste en vierde niveau van preventie dat Deklerck onderscheidt binnen een school is tenslotte het nemen van de curatieve maatregelen. Eens het geweld is gepleegd, hoe gaan scholen ermee om en hoe worden er lessen getrokken zodat er in de toekomst geen geweld meer optreedt. Vaak zien we dat enkel bij dit vierde niveau van preventie wordt opgetreden. Terwijl het ook van belang is dat scholen maatregelen nemen op alle onderliggende niveaus. Daarnaast is het natuurlijk van belang dat slachtoffers van geweld zelf autonoom stappen naar de nodige hulp kunnen zetten. We zien op het Kinderrechtencommissariaat dat er vele projecten in scholen bestaan die werken rond geweld. Op zich prima; maar vaak zijn deze projecten weinig structureel ingebed en dus geen lang leven beschoren. Veeleer zouden we liever een betere uitbouw zien van bemiddelende eerstelijnsdiensten op school.

Endnotes

1. Kinderrechtencommissaris
2. Medewerker Kinderrechtencommissaris
3. VERDONCK, E., COPS, D., PLEYSIER, S. & PUT, J. (2010), Jongeren en geweld. Leuven: Acco.
4. KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, (2011), Geweld Gemeld en geteld. www.kinderrechten.be

5. VLAAMS VREDESINSTITUUT, (2011), Jongeren en Geweld. Dader- en slachtofferschap gemeten en beleefd, Leuven: Acco.
6. Bron: www.kindermishandeling.org
7. Voor meer details over de selectie van de vragenlijst, zie: LAUWERS, H. & S. VAN DE WALLE. (2010), Nooit, soms, dikwijls...of hoe de complexiteit van kindermishandeling en –verwaarlozing vatten in een vragenlijst, Rapport van het kwantitatief onderzoek voor de opmaak van een vragenlijst om de incidentie en prevalentie van kindermishandeling en –verwaarlozing te meten, Meise: Kind&Samenleving. Te raadplegen op www.kinderrechten.be
8. Voor meer gedetailleerde beschrijving van de steekproef zie: GIES, C , VANDERFAEILLIE, J. & G. LOOTS.(2011), Bevraging van kinderen en jongeren over geweld in het gezin, op school en in de vrije tijd, Brussel: VUB.
9. KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, (2011), Geweld Gemeld en geteld. www.kinderrechten.be
10. DEKLERCK, J.,(2011), De Preventiepiramide. Preventie van probleemgedrag in het onderwijs. Leuven: Acco.
11. Bzn Atlas is een centrum voor Integrale Gezinszorg in het Antwerpse. Waar gewerkt wordt met gezinnen waarin huiselijk geweld voorkomt. Zie meer: <http://www.bznatlas.be>
12. HOEFNAGELS, C. & M. ZWIKKER, 2007, Meer meldingen en adviesvragen na campagnes AMK, Jeugd en Co, 1, 3, 14-21.

GEWELD GEMELD EN GETELD - JONGEREN RAPPORTEREN OVER GEWELD OP SCHOOL.

16

Bruno Vanobbergen
Lieven De Rycke

Tabel 1: Vernederen in school (N = 825)

Vnederen	Nooit	Ooit maar niet in het afgelopen jaar	Soms	Dikwijls
Vloekte iemand op je?	32.2%	6.7%	42.3%	18.8%
Beledigde iemand je met opzet?	43.8%	8.4%	36.4%	11.5%
Schold iemand je grof en kwetsend uit?	50.9%	12.5%	29.6%	7.0%
Riep iemand tegen je om je te vernederen of om je beschaamd te doen voelen	58.3%	9.3%	27.5%	4.8%
Deed iemand je met opzet dom of belachelijk voelen?	63.4%	7.8%	25.1%	3.8%
Vernielde, pikte of maakte iemand je spullen kapot?	70.4%	10.8%	17.0%	1.8%
Dreigde iemand je slechte punten te geven, terwijl je dit niet verdiende?	85.2%	3.2%	9.6%	2.1%
Zette iemand je apart van andere kinderen/ jongeren om je slecht of eenzaam te doen voelen?	84.8%	5.1%	8.0%	2.1%

Tabel 2: Seksueel geweld – grensoverschrijdend gedrag in school (N = 825)

Seksueel geweld - grensoverschrijdend gedrag	Nooit	Ooit maar niet in het afgelopen jaar	Soms	Dikwijls
Kuste iemand je terwijl je dit niet graag had?	88.5%	4.7%	5.9%	0.8%
Raakte iemand je lichaam aan op een seksuele manier of op een manier waarbij je je niet goed voelde?	91.8%	3.2%	4.2%	0.8%
Raakte iemand je geslachtsdelen of borsten aan, terwijl je dit niet graag had?	92.5%	2.3%	4.4%	0.8%

Tabel 3: Extreem straffen in school (N = 825)

Extreme straffen	Nooit	Ooit maar niet in het afgelopen jaar	Soms	Dikwijls
Zette iemand je als straf buiten in de kou of de hitte?	85.0%	5.0%	8.1%	1.9%
Dwong iemand je om iets gevaarlijks te doen?	85.5%	5.7%	7.3%	1.6%
Deed iemand voor straf in een pijnlijke positie staan of knielen?	86.2%	5.8%	6.5%	1.5%
Kreeg je als straf geen eten?	87.5%	4.8%	6.2%	1.5%
Plette iemand met opzet je vingers of handen?	91.9%	3.3%	4.2%	0.6%
Probeerde iemand je te verstikken door bijvoorbeeld je keel dicht te knijpen?	90.9%	5.2%	3.0%	0.8%
Zette iemand je met opzet in te warm of te koud water?	95.5%	1.6%	1.9%	1.0%
Probeerde iemand je met opzet te snijden met een scherp voorwerp?	95.9%	1.9%	1.5%	0.7%
Waste iemand je mond met vieze zeep of stopte die er erg pikante dingen in?	96.6%	1.6%	1.3%	0.5%
Verwonde iemand je met opzet met vuur of een ander heet voorwerp?	96.7%	1.3%	1.2%	0.7%
Bond iemand je als straf vast met een touw of riem?	97.7%	1.1%	0.7%	0.5%

Tabel 4: Fysiek straffen in school (N = 825)

Fysiek straffen	Nooit	Ooit maar niet in het afgelopen jaar	Soms	Dikwijls
Deed iemand je met opzet pijn?	52.1%	17.6%	26.4%	3.9%
Schopte iemand je?	56.1%	14.3%	25.5%	4.1%

Tabel 5: Kwetsende opmerkingen in school (N = 825)

Kwetsende opmerkingen	Nooit	Ooit maar niet in het afgelopen jaar	Soms	Dikwijls
Sprak iemand op een kwetsende manier over een lichamenteel probleem van je?	97.2%	3.0%	13.8%	4.0%
Sprak iemand op een kwetsende manier over je huidskeur, geslacht, geloof of cultuur?	83.8%	2.3%	9.5%	4.5%
Deed iemand je beschaamd voelen omdat je arm bent of omdat je sommige dingen niet kan kopen?	95.8%	0.6%	3.3%	0.4%
Probeerde iemand je te beledigen omdat je een weeskind bent of geen ouders hebt?	95.8%	0.6%	3.3%	0.4%

Tabel 6: % minderjarigen die 1, 3 en meer keren slachtoffer waren van geweld

	lichamelijk geweld	extreem geweld	Emotioneel (vernederen)	Seksueel geweld	onveiligheid kwetsend
1 ITEM					
gezin	50%	24%	66%	7%	70%
school	73%	42%	85%	33%	34%
sport	41%	20%	53%	10%	9%
jeugdbew	48%	45%	52%	3%	8%
3+ ITEMS					
gezin	12%	5%	18%	1%	16%
school	42%	7%	57%	4%	2%
sport	10%	2%	13%	2%	1%
jeugdbew	13%	12%	23%	3%	2%

DE BEVOEGDHEID VAN HET STELLEN VAN DADEN VAN OPSPORING BINNEN EEN SCHOOLCONTEXT

Wim D'haese

Inleiding

Het kan niet genoeg beklemtoond worden dat de jeugd van tegenwoordig niet deze is van één decennium geleden. De school is de geschikte plaats waar nieuwe tendensen ten volle tot uiting komt. Scholieren zijn erg vatbaar voor deze nieuwe trends. Wanneer feiten van jeugd delinquentie ter ore komen van de politie heeft dit als automatisch gevolg dat er een ander traject wordt afgelegd dan wanneer een melding wordt doorgespeeld naar bijvoorbeeld het Centrum voor Leerlingenbegeleiding of aan de schooldirectie. In deze bijdrage gaan we dieper in op de aanpak van de politie wanneer deze geconfronteerd wordt met delinquent gedrag op school. Allereerst wordt het algemeen kader van de politie geschetst. Daarna wordt zeer concreet ingegaan op de aanpak van de politie waarbij enkele veel voorkomende repressieve handelingswijzen bondig worden toegelicht.

1. Opsporingshandelingen door de politie: het algemeen kader

De aanpak van de politie verschilt drastisch met deze van de hulpverlening. In dit verband kan gerust gesproken worden van twee sporen. Afhankelijk van de instantie waar het delinquent gedrag wordt gemeld (politie/gerecht of hulpverlening), zal er een ander traject gevolgd worden. De politie werkt met een juridisch model, de hulpverlening kadert haar werkzaamheden eerder binnen een medisch-psycho-sociaal model. De hulpverlening zal vanuit laatstgenoemd model onmiddellijk hulp trachten te bieden aan het “disfunctionerend gezinssysteem” omdat zij dit gedrag zullen zien als een signaal van een ernstige gezinsproblematiek.

De politie daarentegen heeft als doel om bij te dragen tot de *maatschappelijke veiligheid*. Het begrip maatschappelijke veiligheid is gebaseerd op de overtuiging dat er pas veiligheid ontstaat door enerzijds de hantering van een integrale aanpak (samenbrengen en coördineren van de diverse deelprocessen) en anderzijds door het nastreven van een geïntegreerde werking (afstemming van werkingen tussen de verschillende partners) van alle belanghebbenden die in het netwerk van de maatschappelijke veiligheid een rol spelen. Ondanks het feit dat de politie het hierboven vermelde juridische spoor volgt, is het cruciaal om de jongere zo vlug mogelijk op het juiste spoor te zetten, in samenwerking met de partners.

De concrete behandeling van een dossier van delinquentie binnen de schoolcontext dient door de politie zoveel mogelijk geënt te worden op de principes van een *optimale bedrijfsvoering*. Deze optimale bedrijfsvoering dient gesitueerd te worden binnen een ruimer begrippenkader dat binnen de Belgische politie leeft, namelijk dat van ‘excellente politiezorg’. Excellente politiezorg wordt gerealiseerd door doelgericht en stapsgewijs te evolueren naar een hoger niveau van kwaliteit.

Onze wetgeving maakt een zeer duidelijk onderscheid tussen de maatschappelijke reactie op delinquent gedrag van volwassenen en deze gepleegd door minderjarigen (D’haese, 2008). Bij volwassenen is het strafrecht van toepassing, bij minderjarigen is dit het jeugdrecht. Volwassenen die misdrijven plegen, worden desgevallend “gestraft”. Minderjarigen worden echter in ons Belgisch recht “beschermd”. Het is dus logisch dat minderjarigen anders moeten worden aangepakt dan volwassenen wanneer ze met de politie in aanraking komen.

De politie zal bij een melding of tussenkomst vanuit de schoolcontext onmiddellijk de vraag stellen of het grensoverschrijdend gedrag van de scholier vermeld staat in het strafwetboek als een misdrijf. Is dit het geval, dan zal de politie spreken van een misdrijf (indien de scholier meerderjarig is) of van een als Misdrijf Omschreven Feit, afgekort 'MOF', wanneer de scholier minderjarig is. De politie zal in beide gevallen een proces-verbaal opstellen ten laste van de ‘delinquent’. Wanneer het grensoverschrijdend gedrag van de scholier geen misdrijf of 'MOF' uitmaakt, zal de politie zich beperken tot een elektronisch meldings- en/of interventierapport waarin de ondernomen actie van de politie tot probleemoplossing wordt beschreven.

De politie dient zich bij het vervullen van opsporingsdaden te laten leiden door de onderrichtingen die vervat zijn in de wet op het politieambt¹. Dit wil zeggen dat de politie toeziet op de naleving van de individuele rechten en vrijheden en de bescherming ervan. Hierbij mag de politie, indien volstrekt noodzakelijk, haar opdrachten vervullen door het gebruik van dwangmiddelen, weliswaar onder de voorwaarden die door de wet bepaald zijn. Dit heeft als gevolg dat men vanuit de schoolcontext voor sommige gedragingen niet anders kan dan de politie te waarschuwen wanneer men van oordeel is dat er dwang dient gebruikt te worden om tot een probleemoplossing te komen of om erger te voorkomen. Dwang bestaat in de politietraktijk uit iedere maatregel (bevel, vraag, terechtwijzing, geweld) die een verplichting, verbod of gebod inhoudt, rekening houdende met de risico's die eraan verbonden zijn. De politie zal eerst altijd een waarschuwing geven, tenzij een maatregel daardoor onwerkzaam zou zijn.

Aangezien de naleving van de individuele rechten en vrijheden en de bescherming ervan inherent is aan de politiefunctie, zal de politie zich bij het gebruik van dwang steeds een aantal vragen stellen. Zo zal de politie zich de vraag stellen of het stellen van een bepaalde opsporingshandeling (verhoor, huiszoeking, beslagname) als doel wettelijk is. Een andere vraag is of dit doel niet op een andere minder ingrijpende manier bereikt kan worden. Zo kan aan de scholier gevraagd worden om op vrijwillige basis met bepaalde onderzoekshandelingen mee te werken (bv. een vrijwillige toestemming tot huiszoeking gegeven door een 18-jarige scholier). Tenslotte wordt de vraag gesteld naar de opportuniteit van de opsporingshandeling: is de opsporingshandeling redelijk en evenredig met het beoogde doel?

Naast de algemene wetgeving zal de politie zich ook beroepen op specifieke wetgeving, zoals de jeugdwetgeving, jeugdrecht, jeugdbeschermingsrecht. Bovendien dient rekening gehouden te worden met onderrichtingen betreffende de strafrechtelijke bescherming van minderjarigen en de praktische richtlijnen betreffende de omgang van minderjarigen en kinderen.

2. De aanpak van de politie

De politie zal nagaan of het ongewenst gedrag van een scholier een misdrijf of een 'MOF' uitmaakt. Opsporingshandelingen kunnen immers alleen maar gesteld worden bij misdrijven/'MOF' 's. Deze bepaling is belangrijk voor de juiste vermelding van de kwalificatie op het proces-verbaal. Ze dient ook onmiddellijk te gebeuren, want deze kwalificatie bepaalt ondermeer welke opsporingshandelingen de politie dringend moet verrichten (richtlijnen parket, interne onderrichtingen, afstappingsnota, te verwittigen personen, enzovoort). Zo kan bij bepaalde kwalificaties niet overgegaan worden tot een huiszoeking op heterdaad omdat

het misdrijf/'MOF' niet behoort tot de juridische kwalificatie 'wanbedrijf' of 'misdaad'. De objectieve elementen die heterdaad uitmaken, kunnen enkel vastgesteld worden door de politie en door niemand anders.

Bij een tussenkomst in een school dient er rekening mee gehouden te worden dat de school privédomein is voor onbevoegden. Het optreden van de politiediensten binnen de perimeters van de schoolgebouwen is dan ook slechts mogelijk bij heterdaad, met een gerechtelijk bevel, mits toestemming of in het kader van hulpgeroep.

In wat volgt worden enkele opsporingsmodaliteiten van de politie bondig toegelicht.

2.1. Het onderzoek op de plaats van de 'MOF' of het misdrijf

Om een bepaald misdrijf/'MOF' op te helderen, kan het noodzakelijk zijn om op de plaats van de feiten sporen op te nemen (al dan niet door het labo) of andere vaststellingen te verrichten. Bij bepaalde misdrijven op kinderen is de afstappingsnota² van toepassing. In dit geval gaan gespecialiseerde politiediensten zo vlug mogelijk ter plaatse afstappen om een tactisch onderzoek te starten of verder te zetten. Voor volgende misdrijven met als slachtoffer een kind, is in het Leuvens gerechtelijk arrondissement de afstappingsnota van toepassing: moord, opzettelijke doodslag, verdacht overlijden, schietincident, ontvoering, onrustwekkende verdwijning, verkrachting.

Wanneer de feiten zich in de school of in de omgeving van de schoolpoort afspeelden, zal de politie een nauwkeurige en gedetailleerde beschrijving geven van de plaatstoestand. Indien mogelijk wordt deze beschrijving aangevuld met schetsen en/of foto's. Daarnaast zijn ook de visuele vaststellingen van het kind/scholier als slachtoffer/getuige belangrijk. Deze vaststellingen hebben een bewijswaarde van 'inlichting'.

De door de politieambtenaar persoonlijk gedane zintuiglijke vaststellingen hebben een bijzondere bewijswaarde. Daarom zal de politie voor vaststellingen van verwondingen bij een scholier aan de schooldirectie de vraag zal stellen of zij het kind mag zien. Voorts zal de politie alle personen die op de plaats van de feiten worden aangetroffen en die iets met de zaak te maken hebben, zo vlug mogelijk identificeren. Andere onderzoeks daden betreffen het aanhoren ter plaatse (indien noodzakelijk) en het verrichten van een discreet buurtonderzoek bij zwaarwichtige feiten.

2.2. Het nemen van foto's, vingerafdrukken en bloedstaal

2.2.1. Het nemen van foto's en vingerafdrukken

Minderjarigen *beneden de 14 jaar* mogen zonder toestemming van de procureur des Konings nooit onderworpen worden aan het nemen van foto's en vingerafdrukken. In principe zal de parketmagistraat enkel toestemming geven in volgende gevallen: (1) opzettelijke doding, (2) opzettelijke slagen en (3) zware diefstal.

Minderjarigen *vanaf 14 jaar* worden behandeld zoals volwassenen.

2.2.2. Het afnemen van een bloedstaal

In vier situaties is de politie verplicht een bloedstaal te laten afnemen van de vermeende dader van een verkeersongeval of iedere persoon die het mee heeft kunnen veroorzaken, zelfs indien hij er het slachtoffer van is. Ook van iedereen die op een openbare plaats een voertuig of een rijdier bestuurt of een bestuurder begeleidt met het oog op scholing, wordt in die gevallen een bloedstaal afgenomen.

De politieambtenaar zal van een minderjarige *beneden de 16 jaar* nooit een bloedstaal laten nemen, zonder voorafgaandelijk toestemming van de parketmagistraat. *Vanaf 16 jaar* zijn er geen wettelijke bezwaren tegen het afnemen van een bloedstaal. Het is echter wel aangewezen dat de politie de ouders hiervan in kennis stellen.

2.2.3. De afname van een staal voor DNA-analyse bij minderjarigen

Noch de minderjarige, noch diens ouders kunnen rechtmatig toestemming geven voor het afleveren van een staal voor DNA-analyse (speekselstaal, haar). Deze onderzoeksdaad kan alleen bevolen worden door de onderzoeksrechter. De politieambtenaar dient bijgevolg aan de parketmagistraat te vragen om de onderzoeksrechter aan te stellen. De meerderjarige die verdacht is van feiten gepleegd tijdens zijn minderjarigheid kan wel een rechtsgeldige toestemming geven.

2.3. Verhoren

2.3.1. Algemeen

Bij ernstige feiten bepaalt de procureur des Konings, of in bepaalde gevallen de onderzoeksrechter, wie er moet verhoord worden, op welke manier (audiovisueel verhoor of niet) en wie de minderjarige zal verhoren. Audiovisueel verhoor zal enkel worden afgenomen bij enerzijds minderjarige slachtoffers of getuigen van ernstige strafbare feiten en anderzijds bij bijzonder kwetsbare of ernstig getraumatiseerde meerderjarige slachtoffers of getuigen. Het verhoor van minderjarigen met een verstandelijke beperking, slachtoffer of getuige van feiten, vraagt een zorgvuldige voorbereiding.

Het schoolpersoneel kan een belangrijke rol spelen bij de voorbereiding of het faciliteren van het verhoor. De politie zal immers in functie van het verhoor in heel wat gevallen nood hebben aan informatie over de persoon van het kind: het potentieel (waartoe hij/zij in staat is t.o.v. wat men hem/haar laat doen), zijn beperkingen (wat hij/zij niet mag doen t.o.v. wat men hem/haar niet laat doen), zijn emotionaliteit (angsten, vrees, schrik), zijn gedrag (agressiviteit, passiviteit, vrijwilligheid...), zelfredzaamheid (waartoe hij/zij in staat is), zelfstandigheid, schoolgewoontes, cognitieve, affectieve en sociale vaardigheden in communicatie, en verder de interactie tussen de minderjarige en zijn omgeving, zijn vrees en vooroordelen ten opzichte van dit verhoor.

Tenzij in bijzondere omstandigheden, zal een minderjarige scholier niet verhoord worden in de school. Indien dit verhoor in de school zelf toch dient door te gaan, zal dit meestal in samenspraak met de bevoegde magistraat gebeuren en zal dit op een zeer discrete wijze dienen te gebeuren.

2.3.2. Het verhoor van de minderjarige en Salduz

2.3.2.1. Algemene principes

Bij het verhoor heeft de minderjarige scholier dezelfde rechten als een meerderjarige scholier. Alle basisinformatie die aan de verhoorde persoon dient te worden meegedeeld, is dus ook toepasselijk op een minderjarige. Deze mededeling gebeurt in functie van de categorie waaronder hij valt op het moment van het afnemen van een verhoor. De minderjarige kan *geen* afstand doen van het vertrouwelijk overleg met een advocaat vóór het eerste verhoor en *geen* afstand kan doen van het recht op bijstand van een advocaat tijdens alle verhoren binnen de 24 uur van diens vrijheidsbeneming (Cat IV). Dit wil m.a.w. zeggen dat een minderjarige geen schriftelijke afstandsverklaring kan ondertekenen. De ouders kunnen zich ook niet in de plaats stellen van de minderjarige en kunnen ook niet in zijn plaats afzien van dit recht.

2.3.2.2. Werkwijze

Werkwijze bij een te verhoren minderjarige Categorie III – niet van zijn vrijheid benomen

Bij verhoren Cat III is het aangewezen om een minderjarige verdachte niet meteen te ondervragen maar net zoals bij meerderjarigen schriftelijk uit te nodigen op een later tijdstip. Op die manier heeft de te ondervragen minderjarige de tijd om een advocaat te raadplegen. Deze uitnodiging wordt gericht aan de minderjarige zelf. De uitgenodigde minderjarige heeft ook het recht om een vertrouwelijk overleg te vragen met een raadsman alvorens het verhoor aanvangt. Dit overleg kan ofwel telefonisch ofwel fysiek georganiseerd worden. Het gaat hier om een vrije consultatie. Dit houdt in dat de minderjarige nog steeds vrij is van komen en gaan en dat er geen termijn bepaald is voor de duur van dit overleg.

Indien men toch een niet van zijn vrijheid benomen minderjarige Cat III onmiddellijk moet verhoren (dus zonder uitstel via schriftelijke uitnodiging), dan dient er nog altijd een vrije consultatie georganiseerd worden tussen de minderjarige en zijn advocaat zoals hierboven beschreven. De minderjarige heeft ook het recht om éénmaal het verhoor uit te stellen zodanig hij een advocaat kan raadplegen.

Werkwijze bij een te verhoren minderjarige Categorie IV – van zijn vrijheid benomen

Bij verhoren van minderjarigen die van hun vrijheid benomen zijn, moet er altijd overgegaan worden tot een vertrouwelijk overleg tussen de minderjarige en een advocaat. Ook hier kan dit zowel fysiek als telefonisch zijn. Er moet steeds bijstand van een advocaat worden georganiseerd, tijdens alle verhoren binnen de 24 uur van zijn vrijheidsbeneming, evenals tijdens de verhoren binnen een eventuele tweede termijn van 24 uur in het geval van bevel tot verlenging. Ook dienen de volgende drie rechten uitgeoefend worden vooraleer het verhoor plaats vindt:

het recht om een vertrouwenspersoon van zijn keuze in te lichten;
het recht op medische bijstand;

het recht om zo snel mogelijk de vader en de moeder, de voogd of de personen die de minderjarige in rechte of in feite onder hun bewaring hebben over de vrijheidsbeneming in te lichten.

2.4. De huiszoeking

2.4.1. De huiszoeking in een schoolgebouw

De meeste huiszoekingen die de politie uitoefent, zijn huiszoekingen met toestemming³. Er mag aan de directeur van een school enkel toestemming tot een huiszoeking gevraagd worden als er een feit of omstandigheid op het bestaan van een misdrijf wijst. Wanneer aan bovenvermelde voorwaarde voldaan is, dient het hoofd van de school, of diens vervanger, de toestemming tot huiszoeking te geven. Verder geldt de regel dat voor een huiszoeking in een privaat gedeelte van de school, naast de toestemming voor het algemeen gedeelte van de school, ook toestemming nodig is van de betrokken leerling. Het doorzoeken van privégoederen van de scholier zoals bureaulades, kleerkastjes, bagages, raakt aan de grondrechten, zoals onder meer het recht op eerbiediging van het privéleven. Het begrip 'privéleven' moet dus zeer ruim worden geïnterpreteerd.

2.4.2. De huiszoeking bij de minderjarige thuis

Soms is het noodzakelijk om bij de minderjarige scholier thuis een huiszoeking te verrichten, bijvoorbeeld op diens kamer, ook al zijn de feiten in school gebeurd. Alvorens men dergelijke huiszoekingen aanvat, dient de politie steeds de schriftelijke toestemming aan de ouder(s) te vragen. Zijn deze niet thuis, dan wacht de politieambtenaar tot één van beiden bereikbaar is. In uitzonderlijke omstandigheden en noodzakelijkheid van het onderzoek (bv. ouders zijn in het buitenland), kan de magistraat toch beslissen om een huiszoeking te laten verrichten. Men zal in tussentijd de huiszoeking niet aanvatten omdat de minderjarige geen geldige toestemming tot huiszoeking kan geven. Bij een meerderjarige scholier dient de politie niet op de ouders te wachten.

2.5. Het gebruik van handboeien en de vrijheidsberoving van de minderjarige

Volgens de wet op de voorlopige hechtenis, die ook van toepassing is op minderjarigen, is een persoon van zijn vrijheid beroofd wanneer deze niet meer beschikt over de vrijheid van komen en gaan. Hierbij maakt de wetgever geen verschil tussen een volwassene of een minderjarige. De tussenkomende politieambtenaar zal echter de gearresteerde minderjarige op een andere manier benaderen dan een gearresteerde volwassene. Zo betekent bijvoorbeeld een vrijheidsberoving van een minderjarige niet steeds dat men handboeien moet gebruiken. In de gevallen van fysieke overmacht en agressie en wanneer dat de minderjarige zichzelf of een andere persoon schade kan toebrengen of kwetsen, zal de politieambtenaar de desbetreffende minderjarige handboeien. Wanneer de crisissituatie genormaliseerd is, zal men de minderjarige terug van de handboeien ontdoen. De bovenvermelde omstandigheden die aanleiding geven om de minderjarige te handboeien, worden steeds door de politie omstandig omschreven in het proces-verbaal.

Een minderjarige die van zijn vrijheid beroofd is, wordt ondergebracht in een 'doorgangskamer' waarbij er onmiddellijk toezicht is van een politie-inspecteur. Indien men niet over een 'doorgangskamer' beschikt of wanneer de 'doorgangskamer' niet beschikbaar is, zal men de minderjarige plaatsen in de politiecel met *open deur*. De minderjarige wordt tijdig voorzien van het nodige voedsel en drank, net zoals bij opgesloten volwassenen het geval is. De substituut met wachtdienst dient door de politie tijdig in kennis te worden gesteld van de vrijheidsberoving van de minderjarige. Wanneer de minderjarige doorverwezen wordt naar de jeugdrechter, dan dient deze binnen de 24 uur vanaf de vrijheidsberoving een 'beschikking' te treffen. De onderzoeksrechter heeft de bevoegdheid om in het kader van een gerechtelijk onderzoek zelf een voorlopige maatregel ten aanzien van de minderjarige te treffen. In het geval dat de onderzoeksrechter 'gevorderd' wordt, dan beslist deze of het dossier al dan niet wordt doorverwezen naar de jeugdrechter.

Het afhalen en overbrengen van minderjarigen zal in de mate van het mogelijke steeds gebeuren met een anoniem voertuig. Het is absoluut wenselijk dat de afhaling of overbrenging geschiedt door politie-inspecteurs in burgerkledij.

In het kader van een opsporingsonderzoek zal men de minderjarige in principe niet van school gaan afhalen of in de school zelf gaan verhoren. Door bepaalde dringende omstandigheden kan het afhalen van de minderjarige op school zich opdringen. In dat geval is het raadzaam dat de politie de magistraat met wachtdienst verwittigt. Tevens mag men niet uit het oog verliezen om in dit geval toestemming te vragen aan de directie van de school.

3. Besluit

De school is de plaats bij uitstek waar nieuwe trends van ongewenst of delinquent gedrag tot uiting komen. De politie dient op deze ontwikkelingen proactief in te spelen. Via dit artikel werden een aantal repressieve handelingsmodaliteiten door de politie toegelicht. Deze handelingsmodaliteiten zijn vaak complementair aan andere handelingswijzen die gesteld worden door andere actoren. Soms is het een optie om enkel buitengerechtelijk op te treden, soms is het een optie om enkel politieel/gerechtelijk op te treden, soms is het noodzakelijk om beide pistes te tegelijkertijd te bewandelen.

De concrete aanpak van deze problematiek gebeurt steeds in overleg en het parket is hier de belangrijkste partner. Inspelen op de verwachtingen van de school is hierbij belangrijk maar hen in alles zomaar laten participeren kan op de duur een valkuil worden. Dit kan getuigen van besluiteloosheid bij de politie en een gebrek aan moed om hun (ook repressieve) kerntaken daadwerkelijk uit te voeren. De politie is dus niet alleen een evenwichtskunstenaar in het situationeel toepassen van repressie en preventie maar ook in het bepalen voor welke aspecten binnen het politiewerk participatie vanuit de school belangrijk is.

Ondanks het feit dat dit artikel beoogde om repressieve aanpak van de politie te schetsen, zijn wij absoluut van oordeel dat de politieel aanpak dient te getuigen van een gezonde balans tussen preventie en repressie waarbij er aandacht is voor de totale leefwereld van de jongere. Het moge duidelijk zijn dat de politie bij de verrichting van haar opsporingshandelingen ook de taak heeft om jongeren op hun verantwoordelijkheid te wijzen en hierbij zoveel mogelijk de ouders te betrekken.

Tevens is het aangewezen dat de politie de aanpak van delinquent gedrag op school afstemt op de leeftijd van de scholier. Een meerderjarige scholier wordt benaderd vanuit het strafrecht; de minderjarige scholier daarentegen, wordt benaderd vanuit het jeugdrecht en het jeugdbeschermingsrecht. Het partnerschap dat de politie aangaat met de schooldirecties en de bestuurlijke en gerechtelijke overheden laat zien dat jeugdcriminaliteit een maatschappelijke constructie is die een voortdurende aanpassing vergt van de politiematregelen.

Bibliografie

Ankaert, E. & Put, J. (2007). Advies beroepsgeheim en ambtsgeheim in het onderwijs en de CLB's, met specifieke aandacht voor de vertrouwensleerkracht en de bijstandspersoon, Instituut voor Sociaal Recht, KU Leuven.

Bockstaele, M., Bruggeman, W., Bryssinckx, J., Dewinne, J., Geyskens, Y., Liners, A., Mares, L., Meert, D., Supeene, I. & Van Dijk, K. (eds) (2010). *De zoeking doorzocht*. Antwerpen, Maklu.

Bruggeman, W., Van Branteghem, J-M. & Van Nuffel, D. (2007), *Naar een excellente politiezorg*, Brussel, Uitgeverij Politeia NV.

D'haese, W. (2005). Een 'sturende' politie als belangrijke actor binnen het maatschappelijke bindingsaanbod. In: *De orde van de dag*, december 2005, aflevering 36.

D'haese, W. (2008). *Politieel jeugdzorg*. Antwerpen-Apeldoorn, Maklu.

Van Aerschot, D., (2008). *Optimale bedrijfsvoering bij de politie. Blauw beter op straat*. Antwerpen, Maklu Uitgevers.

Endnotes

1. Wet op het politieambt, 5 augustus 1992.
2. De afstappingsnota is een goedgekeurde instructie door het parket waarin richtlijnen staan over de wijze van handelen bij ernstige misdrijven. Per gerechtelijk arrondissement kunnen er eventueel andere klemtonen gelegd worden. Deze accenten worden bepaald in het rechercheoverleg.
3. De huiszoeking die geen eigenlijk dwangkarakter heeft, waarbij de perso(n)en die er het werkelijke genot van heeft of hebben en die voorafgaandelijk toestemming geven, betreft de huiszoeking met toestemming.

DE ROL VAN DE DIRECTIE IN HET VOORKOMEN EN AANPAKKEN VAN ONGEWENST GEDRAG NAAR PERSONEELSLEDEN

Tina Scholiers*

18

Samenvatting

In dit artikel wordt vertrokken van de welzijnswetgeving en de taken en verantwoordelijkheden die hieruit voortvloeien voor de directie. Meer bepaald wordt er een toelichting gegeven over de rol die de directie kan opnemen in het voorkomen en aanpakken van ongewenst gedrag naar en tussen personeelsleden.

Er wordt stilgestaan bij een aantal maatschappelijke verschuivingen waar men binnen de onderwijscontext mee geconfronteerd wordt en hoe directies mee kunnen evolueren en stilstaan bij de risico's die deze met zich meebrengen. Bovendien is het noodzakelijk dat directies bewust zijn van de eigen stijl van leidinggeven en hun visie ten opzichte van conflicten en probleemsituaties binnen de school, zodat deze snel en op een correcte manier aangepakt kunnen worden. Ten slotte wordt besproken hoe men als directie maatregelen kan nemen ter preventie van ongewenst gedrag binnen de school.

Summary

This article has the law on well-being and the tasks and responsibilities it brings for the school board as its starting point. It explains the role the school board can play in preventing and tackling undesirable behavior towards and between personnel.

It deals with a few social shifts education faces and how school boards can evolve along and consider the possible risks these social shifts involve. Moreover, it is crucial that school boards examine their own leadership style and their vision on conflicts and problem situations within the school and that they try to optimize the approach. In conclusion, the school board can undertake measures to prevent undesirable behavior within the school.

INLEIDING

Het uitbouwen van een algemeen welzijnsbeleid en het streven naar een positief schoolklimaat is niet alleen te verantwoorden vanuit de huidige wetgeving, maar zou ook een bewuste keuze moeten zijn. Deze keuze kan steunen op verschillende motivaties: personeelsleden die zich goed voelen op school, zullen hun job met meer motivatie uitoefenen, zullen beter functioneren en zullen betere resultaten behalen dan wanneer er een negatieve werksfeer heerst. Ook de leerlingen zullen hierbij gebaat zijn. Daarnaast komt een gunstig schoolklimaat het imago van de school ten goede, wat voor ouders erg belangrijk is. Een aangename werksfeer zal ook het ziekteverzuim terugdringen.

De mate waarin personeelsleden zich tevreden en gewaardeerd voelen, beïnvloedt het hele schoolgebeuren. Iedereen is in dat opzicht medeverantwoordelijk voor datgene wat op school gebeurt. Geweld, pesten en OSGW[†] gaan volkomen in tegen het creëren van algemeen welbevinden. De gevolgen op korte en lange termijn zijn niet te onderschatten.

Het schoolbestuur en de directie vervullen een belangrijke rol in het beleid voor het psychosociaal welzijn van het personeel. Het is de verantwoordelijkheid van de directie om erop toe te zien dat ieder personeelslid zich veilig en goed voelt op school.

In dit artikel zal daarom ingegaan worden op de rol van de directie om ongewenst gedrag te voorkomen en aan te pakken. Vooraleer we hier toe komen, staan we graag stil bij het wettelijke kader en een aantal evoluties die een rol spelen bij ongewenst gedrag in het onderwijs.

WETTELIJK KADER

II.1. Regelgevende teksten

In eerste instantie werd de algemene welzijnswet van 4 augustus 1996 ontwikkeld, met uitvoeringsbesluiten van 1998, gericht op de welzijnsdomeinen veiligheid, gezondheid, psychische belasting, ergonomie, arbeidshygiëne, verfraaiing van de werkplaatsen en milieu. Deze wet hecht veel belang aan preventie en draagt de werkgever op om maatregelen te nemen die problemen op deze domeinen kunnen verhelpen of voorkomen.

De bewuste welzijnswet werd op 11 juni 2002 uitgebreid met het KB betreffende de bescherming tegen geweld, pesterijen en ongewenst seksueel gedrag op het werk. Ook in dat KB wordt de werkgever verplicht een actief en dynamisch preventiebeleid te voeren. De meest recente initiatieven op het gebied van regelgeving in deze materie zijn een wet en een KB[‡] die op 16 juni 2007 van kracht werden. Daarin wordt gesteld dat ongewenst gedrag en psychosociale belasting niet van elkaar gescheiden kunnen worden. De bescherming tegen geweld, pesterijen en OSGW moet daarom geïntegreerd worden in het algemeen beleid ter preventie van psychosociale belasting.

II.2 Gebruikte definities

Zoals in de wetgeving omschreven staat, omvat de noemer 'ongewenst gedrag' gedragingen van geweld, pesterijen en ongewenst seksueel gedrag op het werk. Hieronder geven we de definities weer zoals ze in de wetgeving omschreven staan.

Geweld op het werk

Geweld op het werk *is elke feitelijkheid waarbij een persoon psychisch of fysiek wordt bedreigd of aangevallen bij de uitvoering van het werk;*

Pesterijen op het werk

Pesterijen op het werk worden gedefinieerd als *meerdere gelijkaardige of uiteenlopende onrechtmatige gedragingen, buiten of binnen de onderneming of instelling, die plaats hebben gedurende een bepaalde tijd die tot doel of gevolg hebben dat de persoonlijkheid, de waardigheid of de fysieke of psychische integriteit van een persoon bij de uitvoering van het werk wordt aangetast, dat zijn betrekking in gevaar wordt gebracht of dat een bedreigende, vijandige, beledigende, vernederende of kwetsende omgeving wordt gecreëerd dat zich inzonderheid uit in woorden, bedreigingen, handelingen, gebaren en eenzijdige geschriften.*

Deze gedragingen kunnen inzonderheid verband houden met een discriminatiegrond: godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd, seksuele geaardheid, geslacht, ras of etnische afstamming.

Ongewenst seksueel gedrag op het werk

Ongewenst seksueel gedrag op het werk is *elke vorm van ongewenst verbaal, niet-verbaal of lichamenlijk gedrag met een seksuele connotatie dat als doel of gevolg heeft dat de waardigheid van een persoon wordt aangetast of een bedreigende, vijandige, beledigende, vernederende of kwetsende omgeving wordt gecreëerd.*

ONGEWENST GEDRAG IN HET ONDERWIJS

Binnen de onderwijscontext kan ongewenst gedrag zich afspelen tussen diverse groepen betrokkenen. Zo kan men in aanraking komen met ongewenst gedrag tussen leerlingen, van leerlingen naar leerkrachten, tussen personeelsleden, van ouders naar leerkrachten en directie,...

Aangezien de wetgeving enkel van toepassing is op werknemers en gelijkgestelde personen, focussen we ons in dit artikel op ongewenst gedrag tussen personeelsleden van de school (secretariaatsmedewerkers, leerkrachten, directieleden,...).

III.1. Enkele maatschappelijke verschuivingen

Bij ongewenst gedrag spelen steeds persoonlijke, leidinggevende en organisatorische factoren mee, maar het kan ook belicht worden tegen de achtergrond van een aantal maatschappelijke verschuivingen. Er hebben zich de laatste decennia veranderingen voorgedaan in de wijze van opvoeden en de arbeidscultuur. Leerkrachten en andere personeelsleden worden hiermee geconfronteerd, niet enkel in het contact met de leerlingen en studenten, maar ook in contact met personeelsleden en directies van 'andere generaties'.

Van plichten naar rechten

De oudere generatie is opgegroeid met het idee dat ze vooral plichten had. Men leerde zich te schikken naar de wensen van de ander. Men moest luisteren en gehoorzamen en men deed wat er verwacht werd. Geleidelijk aan zijn de rechten van een persoon alsmear belangrijker geworden. Men heeft recht op spreken. Werken is niet het enige, men heeft recht op genieten. Dit hangt ook samen met de evolutie van grote gezinnen naar de kleine kerngezinnen. In grote gezinnen was het evident dat men luisterde, anders werd het een chaos. Ieder kind was maar een deeltje van een groter geheel. De aandacht was verdeeld over velen. In de kleinere gezinnen staat het kind centraal, staat op gelijke voet met de ouders en is er veel persoonlijke aandacht.

Van opoffering naar zelfrealisatie

In grote gezinnen leerde men zich opofferen, cijferde men zichzelf weg en stond men in dienst van de andere. In de vorige generatie kozen vele vrouwen ervoor om in dienst te staan van hun man en kinderen. Nu staan de persoonlijke noden en de zelfontplooiing van

iedereen centraal. Moeders moedigen hun dochters aan om zelfstandig te worden en te studeren. Zij zouden daardoor in de toekomst niet langer afhankelijk zijn van een man. De zelfrealisatie is het hoofdmotto voor ieder individueel gezinslid en iedereen wordt verwacht om op te komen voor zichzelf. Men leert spreken en assertief zijn.

Van uitstel naar onmiddellijke behoeftebevrediging

In de kleine kerngezinnen, gekoppeld aan de algemene welstand, is het mogelijk om aan de individuele noden tegemoet te komen. Uitstellen en wachten hoeft niet meer. Iedere ouder tracht zo snel mogelijk tegemoet te komen aan de wensen van het kind. Ieder kan krijgen wat en wanneer men het wil, een neen of het opgelegd krijgen van beperkingen is eerder ongewoon. Krijgt men toch niet wat men wil, dan is de frustratie en de ontgoocheling groot, wat niet onder stoelen of banken gestoken kan worden.

Van doen wat ik zeg naar overleg

Daarnaast is er op gezinsvlak ook een duidelijke verschuiving waar te nemen wat betreft overleg en participatie. Jongeren groeien meer en meer op in een overlegcultuur waarbij ouders rekening houden met hun mening. De ouders stemmen af op de behoeften van de jongeren. De kloof tussen ouders en kinderen wordt kleiner. Ze staan meer op voet van gelijkheid.

De generatie jongeren die in deze maatschappelijke context volwassen worden, komen nu volop op de *arbeidsmarkt*, hetzij als werknemer, hetzij als leidinggevende. Dit alles heeft ook zijn invloed op het werken binnen een onderwijscontext.

III.2. Invloed op de relaties tussen personeelsleden van de school

Collega's onderling

De verschuiving in de opvoeding heeft gezorgd voor een algemene mentaliteitsverandering onder de collega's. Er zijn oudere collega's die streng zijn voor zichzelf en nauwlettend alle taken uitvoeren zoals dat van hen verwacht wordt. Zij hebben een zekere autoriteit verworven door het aantal jaren dienst. Zij komen gemakkelijk in aanvaring met jongere collega's die de taken anders aanpakken en niet zomaar de gewoontes en aanpak van de oudere collega's volgen. De oudere collega voelt zich geroepen om hen daar op te wijzen, wat niet in goede aarde valt. Andere jonge collega's zijn meer verdraagzaam en storen zich weinig aan de opmerkingen. Zij reageren niet openlijk maar doen hun zin. De jongere collega's komen meer op voor hun rechten, durven spreken en hun mening uiten. Ze zijn soms minder verdraagzaam en verwachten dat men hen tegemoet komt.

Er ontstaat gemakkelijk een spanningsveld die weleens aanleiding geeft tot ongewenst gedrag.

De honkvaste directeur tegenover een dynamische leerkracht

Niet alleen is het spanningsveld tussen personeelsleden onderling te begrijpen, maar ook de verhouding tussen leidinggevende en werknemer is veranderd. Oudere leidinggevendens zijn opgegroeid met het idee van plichten en gehoorzaamheid aan het gezag. Zij verwachten dan ook geen tegenspraak van de werknemers. Werknemers moeten plichtsgetrouw hun taak uitvoeren. Jonge werknemers daarentegen zijn niet zo volgzaam, aanvaardden minder kritiek en geven sneller een wederwoord. Ze komen op voor hun rechten en willen behandeld worden als gelijke. Ze verwachten een onmiddellijke tegemoetkoming van de directie. Als dat niet gebeurt, is de frustratie groot en de verbittering nabij.

Twee verschillende generaties met bovendien een duidelijk verschil in mentaliteit maakt het spanningsveld tussen de oudere leidinggevende en de jonge werknemer begrijpelijk. Immers, in dat perspectief zijn sommige oudere leidinggevers geneigd hun machtspositie uit te spelen. *“Je zal het doen zoals ik het zeg en wanneer ik het zeg”*. Alle middelen zijn goed om het doel te bereiken. Sommige werknemers gaan in het passief verzet en vallen uiteindelijk uit wegens ziekte. Andere werknemers gaan steun zoeken bij andere collega's in het verzet tegen de directie. Meestal zal een dergelijke situatie escaleren in een machtsstrijd. Leidinggevers gebruiken de macht. Werknemers eisen sancties, een mutatie, een verontschuldiging. Kortom men komt terecht in een spiraal waar geen van beiden wil toegeven. De leidinggevende vanuit de machtspositie, de werknemer vanuit zijn rechten.

De dynamische directeur tegenover de honkvaste personeelsleden

De jongere directeurs daarentegen verwachten vanuit hun opvoeding dat er snel resultaat is, flexibiliteit, dynamiek en een grote bereidheid om te participeren. Ze zijn niet voorbereid op werknemers, niet zelden ouderen, die zich niet meer willen aanpassen aan bijvoorbeeld nieuwe technologieën of groter wordende eisen op vlak van taakin-vulling. Deze werknemers kunnen zich moeilijk handhaven en komen snel onder druk te staan. Zij passen niet meer in een 'reorganisatie'.

Andere jonge directeurs zijn dan weer niet streng genoeg. Ze komen uit een klein gezin waar alles kan en zijn het autoritair optreden tegenover een groep niet gewoon. Sommigen durven niet optreden of een beslissing nemen. Sommige oudere werknemers verwachten nochtans dat de jonge baas zou tussen komen. Als de baas het niet doet, doen zij het dan maar. Dit laatste wordt niet aanvaard door de collega's.

Bovendien worden jonge directeurs geconfronteerd met een groep werknemers die 10 à 20 jaar ouder zijn. De ouderen accepteren geen jonger iemand als leidinggevende, zeker wanneer deze bovendien te weinig op de hoogte zou zijn van de inhoud van het vak. Ze hebben het moeilijk om orders te aanvaarden van een jong iemand. Ze zijn vaak niet bereid om te veranderen en zich aan te passen aan de nieuwe richtlijnen. Integendeel, ze zijn honkvast, staan op hun verworven rechten en hebben liever gewoon het werk uit te voeren dan te moeten meedenken en verantwoordelijkheid te krijgen. Ze voelen zich vaak sterk, vooral wanneer ze weten dat ze vastbenoemd zijn en geen ontslag kunnen krijgen.

Zo wordt het spanningsveld tussen enerzijds de honkvaste groep en anderzijds de jonge leidinggevende begrijpelijk. Deze jonge leidinggevers, wanneer zij de verwachte doelen niet bereiken, geraken snel in een onmachtspositie. De stap naar roepen, tieren, chanteren of negeren is te begrijpen maar niet te accepteren. De macht aan de kant van de directeur slaat om in onmacht. De werknemers krijgen de jonge leidinggevende er snel onder.

DE ROL VAN DE DIRECTIE

Leidinggevende aspecten liggen vaak aan de basis van ongewenst gedrag. Het ontstaan of het in stand houden van ongewenst gedrag hangt vaak samen met de houding van de leidinggevende, hetzij door het ongewenst gedrag te tolereren hetzij door mee te doen met

de grensoverschrijders. Sommige directies nemen ten volle hun verantwoordelijkheid en treden beslist en kordaat op tegen iedere vorm van ongewenst gedrag. Anderen hebben te weinig zicht op de situatie en reageren aarzelend. Nog anderen willen hun verantwoordelijkheid opnemen maar zijn vaak machteloos en krijgen zelf niet het mandaat om op te treden. Anderen willen wel optreden maar hebben een gebrek aan kennis. Ze hebben goede bedoelingen, maar zijn onvoldoende geïnformeerd over de aanpak van ongewenst gedrag. In sommige situaties worden zij zelf de schietschijf van ongewenst gedrag. Hier benaderen we vooral de onrechtstreekse betrokkenheid door het ongewenst gedrag te laten aanslepen.

Om goed leiding te kunnen geven hebben we herhaaldelijk vastgesteld dat leidinggevers aan drie voorwaarden moeten voldoen: zij moeten een mandaat van leidinggeven *krijgen*, zij moeten dat mandaat *opnemen* en zij moeten het mandaat ook *aankunnen*.

Een mandaat van leidinggeven krijgen

Directies moeten eerst en vooral de bevoegdheid krijgen om de baas te zijn. Zij moeten dit mandaat krijgen van twee niveaus. Eerst en vooral moet deze directie aangesteld zijn door en vertrouwen krijgen van een schoolbestuur. We zien telkens opnieuw als dat niet het geval is dat de kans groot is dat er problemen ontstaan.

Deze redenering kunnen we ook doortrekken op het niveau van het personeel. Als een administratieve bediende, die al twintig jaar goed functioneert, zich automatisch het recht toe-eigent om nieuwe collega's te zeggen wat, hoe en wanneer deze collega's hun taak moeten doen dan is de kans groot dat daar spanningen rond ontstaan. Ook al zijn het nieuwe werknemers, zij aanvaarden geen richtlijnen van iemand die daar niet toe aangesteld is, zelfs al is deze competent. Het zou helemaal anders zijn als de directeur zou zeggen: "ik heb geen tijd om je in te werken maar ik heb hier een uitstekende medewerker die hier al twintig jaar werkt en die de knepen van het vak perfect kent, beter dan ikzelf, deze zal je opleiden in de eerste drie maanden". In zo'n situatie geeft de directeur aan de twintig jaar werkende medewerker tijdelijk het mandaat om leiding te geven. De kans is groot dat deze situatie geen spanningen oplevert. Het is een duidelijk voorbeeld waarin deze persoon een mandaat van leidinggeven krijgt (zelfs zonder dat daar een titel of geldelijke tegemoetkoming aan te pas komt).

Maar leidinggevers moeten niet alleen een mandaat krijgen van bovenaf maar ook van de ondergeschikten. Vaak wordt hiermee te weinig rekening gehouden. Er zijn leidinggevers die aangesteld zijn door een hoger echelon, deze taak ook graag op zich willen nemen en over de nodige bekwaamheid beschikken maar niet aanvaard zijn door de groep aan wie ze leiding moeten geven. Dit zien we bijvoorbeeld regelmatig in de situatie waarin een collega een directiefunctie krijgt. Jaren zijn er geen problemen geweest, maar nu escaleren de spanningen. Ook de aanstelling van bijvoorbeeld een jonge directeur bij een honkvaste groep van oudere werknemers is bijzonder risicovol. De kans dat de bestaande groep het gezag van de leidinggevende niet aanvaardt, is groot. Het is nodig om in te schatten in welke mate een nieuwe leidinggevende aanvaard wordt door het personeel.

Een mandaat van leidinggeven nemen

Er zijn leidinggevers die het mandaat gekregen hebben van een hoger echelon en ook van de ondergeschikten. Ze worden erkend in hun positie en goed aanvaard. Maar zij zelf zijn niet of onvoldoende gemotiveerd om een specifieke taak op zich te nemen. We zien dit

bijvoorbeeld bij directies die vooral het pedagogische luik van de school voor ogen hebben, maar minder “manager” willen zijn.

Ondanks het feit dat de leidinggevende kan rekenen op de voltallige steun van een hoger echelon en de ondergeschikten is de kans groot dat deze leidinggevende in het kader van ongewenst gedrag zijn verantwoordelijkheid zal afschuiven. We krijgen dan vaak reacties als: “ik heb mijn deel gedaan”, “personeelsleden moeten het zelf maar oplossen”, “ik moei me daar niet mee”. Deze reacties houden echter het ongewenst gedrag in stand.

Je hebt daarnaast ook personeelsleden die zich het ‘mandaat van leidinggeven’ toe-eigenen door hun jarenlange ervaring en door hun goede relaties met ouders en leerlingen. Zij gaan zich strikt moeien met het werk van hun collega’s. Ze verzetten zich tegen de leidinggevende macht en brengen de schoolleiding in een negatief daglicht. Bij dit soort meldingen zijn het meestal directies die zich door hun machteloosheid slachtoffer voelen. Ook collega’s zijn hiervan vaak de dupe. We zouden kunnen spreken van een ‘impliciete macht’ die zij verworven hebben. Het risico is dat zij een ganse school kunnen ontwrichten.

Een mandaat van leidinggeven aankunnen

Sommige leidinggevers zijn aangesteld en erkend door de beide niveaus en willen ook graag deze job aanvaarden maar missen een aantal bekwaamheden. Sommigen worden aangesteld op basis van een aantal jaren dienst, politieke benoeming of gebrek aan andere kandidaten. Maar zij beschikken niet altijd over een aantal essentiële leidinggevende eigenschappen.

In deze situaties schieten leidinggevers vaak tekort in hun verantwoordelijkheid rond de aanpak van ongewenst gedrag. Zij zullen dan ook ongewenst gedrag in stand houden door niet de juiste houding aan te nemen. We horen vaak dat de klachten worden geminimaliseerd, dat men als slachtoffer gesust wordt met de woorden “trek het u niet aan, zet er u maar over heen”. Men is wel begripvol maar geeft uit onmacht of onwetendheid de verkeerde adviezen. Soms legt men de schuld volledig bij het slachtoffer om niet te moeten optreden. Een goed evenwicht tussen voldoende pedagogische kennis en managementkwaliteiten is onontbeerlijk voor een goed functioneren.

POSITIEVE UITDAGINGEN VOOR DIRECTIES

V.1. Van oorzaak en gevolg naar een interactionele benadering

Slachtoffers en aangeklaagden hebben elk hun eigen verhaal over een zelfde realiteit. Velen staan voor een probleem. Men stelt zich de vraag “Wie is de schuldige?”, “Wie vertelt de waarheid?”. Oorzaak en gevolg zijn niet te achterhalen. De termen dader, pester of pestkop zijn erg stigmatiserend. Op deze manier bestempeld worden is bijzonder krenkend voor de aangeklaagde. Meldingen, zeker als het om een officiële klacht gaat, kunnen door aangeklaagden eveneens als ongewenst gezien worden. Zo worden slachtoffers daders en daders slachtoffers.

Met een interactionele visie heeft men een ruimere blik op dezelfde werkelijkheid. Men bekijkt een individueel probleem in een ruimer kader en probeert de knelpunten op de verschillende niveaus in kaart te brengen en aan te pakken.

V.2. Problemen niet te snel ‘individualiseren’

Hieruit voortvloeiend is het bij de aanpak van klachten nodig om problemen te contextualiseren i.p.v. te individualiseren. Leidinggevers hebben immers nog vaak de reflex om de oorzaak van ongewenst gedrag bij de klager te leggen. Het ontstaan of escaleren van het pestgedrag/conflict schrijft men voornamelijk toe aan het gedrag of de psychische toestand van de klager: “ze is overgevoelig”, “hij is snel op zijn tenen getrapt”, “ze heeft privéproblemen”, “hij is een labiele persoon”....

Een te snel “individualiseren” van de klachten belemmert een duurzame oplossing. Spanningen tussen personeelsleden zijn niet alleen te verklaren door wat er zich afspeelt tussen de betrokkenen (wederzijdse beïnvloeding), maar de stijl van leidinggeven, structurele en organisatorische factoren spelen ook een rol in het bestendigen of escaleren van conflictsituaties.

V.3.. Van repressie naar ieders verantwoordelijkheid

Slachtoffers van ongewenst gedrag die in het verleden niet gehoord zijn, zien in de wet het ultieme middel om alsnog orde op zaken te stellen. Zij willen nu gerechtigheid. Maar wat als er geen bewijzen en getuigen zijn? In de wet wordt er gesproken over maatregelen. Maar aan welke maatregelen denkt men? Sancties zoals deze in de wet zijn voorgeschreven? Als men niet tot ontslag of mutatie overgaat zijn al deze stappen olie op het vuur en een aanleiding tot sterkere escalaties.

Een tussenkomst waar de klemtoon ligt op ieders verantwoordelijkheid is een belangrijke uitdaging. Alle betrokkenen erkennen dat er een spanningsveld is op het werk. Durven alle betrokkenen (slachtoffers, aangeklaagden, groepsleden en directies) de centrale vraag onder ogen zien “wat kan men zelf doen om het spanningsveld te verlichten en te verhelpen?”.

Zo vindt een verschuiving plaats van een repressieve, sanctionerende houding naar een toekomstgerichte aanpak van de problemen op het werk waarbij ieders verantwoordelijkheid centraal staat.

V.4. Opvangen van signalen

Ongewenst gedrag is een teken aan de wand. Een signaal dat er binnen de organisatie meer aan de hand is dan men denkt. De vraag is “wat maakt dat in deze organisatie dit soort ongewenst gedrag kan voorkomen of blijven bestaan?”. Een analyse van de meldingen brengt ons telkens op het spoor dat leidinggevers veel kunnen bijdragen in het voorkomen van ongewenst gedrag.

Het is voor een school een hele uitdaging om bevindingen kritisch te durven bekijken en deze om te zetten in werkpunten voor de toekomst. Dit kan alleen maar als deze visie gedragen wordt door de directie.

AANBEVELINGEN TER PREVENTIE VAN ONGEWENST GEDRAG OP HET WERK

V.1. Leidinggevende stijl optimaliseren

Durf beslissingen nemen

Geen beslissingen durven nemen of geen acties ondernemen om de beslissingen uit te voeren, kan leiden tot ongenoegen bij het personeel doordat personeelsleden zelf beslissingen nemen of omdat er geen unanieme werkwijze gehanteerd wordt. Op sommige momenten wordt er van de directeur verwacht een knoop door te hakken, zeker wanneer er onderling geen consensus gevonden wordt.

Voer een participatief beleid

Het is belangrijk dat personeelsleden betrokken worden in de besluitvorming. Kan dat niet, dan riskeert men ontgoocheling en demotivatie. Hou zoveel mogelijk rekening met de inbreng van de personeelsleden. Neem de tijd om hun standpunt te begrijpen. Hoe meer personeelsleden betrokken worden in de besluitvorming hoe groter het engagement zal zijn met de school. Maak duidelijk aan het personeel hoe je hun inbreng ziet. Een personeelsvergadering bijvoorbeeld mag niet enkel een éénrichtingsverkeer van informatie zijn, maar moet een forum van uitwisseling zijn. Geef leerkrachten de tijd om te reageren op de agendapunten.

Sommige directies geven de illusie dat personeelsleden mogen meebeslissen, maar houden uiteindelijk geen rekening met hun mening. Je kunt dan spreken van een soort schijnparticipatie. Zo'n situatie zorgt voor frustratie. Specifiek voor onderwijs zien we telkens weer problemen opduiken als er bij het toekennen van werkroosters en lesopdrachten geen overleg plaatsvindt.

Zorg voor een efficiënte en effectieve informatieoverdracht

Deze informatieoverdracht kan zowel door topdown communicatie (mededelingen van directie aan personeel, taakinformatie, beleidsinformatie,..) als door bottom-up communicatie (ideeën van werknemers over werk en beleid, feedback op topdown communicatie,..). Dit kan gebeuren op vergaderingen, in persoonlijke gesprekken, in functioneringsgesprekken, in de leraarskamer, via intranet, via mail,...

Voer een open en constructieve communicatie

Een goede communicatie binnen de school is van het grootste belang. In het kader van een open communicatie zorgt men dat men als directie bereikbaar en zichtbaar is tijdens de werkuren, dat men geen informatie achter de hand houdt, dat men bereid is om problemen te bespreken zonder naar een schuldige te zoeken, dat men directe en volledige feedback geeft en dat men positieve feedback en erkenning geeft.

Behandel iedereen gelijk

Als je sommige personeelsleden bevoordeelt, is de kans groot dat anderen zich benadeeld voelen. Sommige personen zijn erg gevoelig voor rechtvaardigheid en gaan uit van het principe 'iedereen is gelijk voor de wet'. Favoritisme wordt erg kwalijk genomen en vroeg of laat, vaak naar aanleiding van een conflict, wordt het ter sprake gebracht. We zien dit regelmatig gebeuren wanneer een directeur een bepaalde leerkracht teveel leidinggevende

taken op zich laat nemen. Binnen het onderwijs – en zeker wanneer de directie voordien leerkracht was van dezelfde school – bestaat er vaak een band tussen bepaalde leerkrachten en de directie. Ook buiten de school kunnen er op informele wijze contacten tussen hen zijn. Dit wordt moeilijk aanvaard door de collega's.

Maak conflicten bespreekbaar

Ongewenst gedrag kan voortvloeien uit conflicten indien deze blijven bestaan en er niet snel wordt ingegrepen. Hoe sneller men personen aanspreekt op ongewenst gedrag, hoe duidelijker de boodschap dat de directie dit niet tolereert. Hoe sneller men een roddelsfeer doorprijkt, hoe beter. In een school waarin "respectvol omgaan met elkaar" op de agenda staat, uit de directie zijn bekommernis om het welzijn van iedereen. Dit veronderstelt ook dat men zich als directeur kan inleven in de ander. Concreet kan men in geval van conflicten een agendapunt "relaties" opnemen tijdens personeelsvergaderingen.

Geef erkenning in taken en positie

Een belangrijk aspect van leidinggeven is het personeel motiveren en stimuleren en dit door voldoende erkenning te geven voor het dagdagelijks werk. Een positieve appreciatie naar het personeel toe is immers belangrijk om het engagement op pijl te houden. We krijgen vaak te horen van leerkrachten dat ze zich niet gesteund voelen door hun directie, soms zelfs tegengewerkt worden. Bijvoorbeeld, er zijn problemen met een leerling en de ouders komen hun beklag doen. De leerkracht moet zich gaan verantwoorden bij de directie.

ONGEWENST GEDRAG AANPAKKEN

Naast de preventieve verantwoordelijkheid van directies is hun steun ook onontbeerlijk in de behandeling van effectieve meldingen.

VII.1. Als directie reageren op ongewenst gedrag

Eerst en vooral is het belangrijk dat personeelsleden een lage drempel ervaren om melding te maken van problemen. De deur van de directie zou altijd moeten openstaan voor het bespreken van conflicten of problemen en indien men nood heeft aan opvang of een luisterend oor. Daarnaast kunnen directies ook de taak van de bemiddeling op zich nemen door de betrokken persoon aan te spreken op hun gedrag of samen met de betrokken partijen te zoeken naar oplossingen en afspraken om de situatie uit te klaren. Dit kan uiteraard ook gebeuren door de interne vertrouwenspersoon, indien deze is aangesteld op de betreffende school.

In eerste instantie kan een directeur signalen opvangen van frustraties, wrevel, slechte sfeer, conflicten,... Hij kan de betrokkenen of de personeelsleden hierover aanspreken, nagaan of er onderliggende problemen zijn die aangepakt kunnen worden. Door kort op de bal te spelen en open communicatie een plaats te geven, kan men vermijden dat conflictsituaties escaleren. Hoe langer zo een situatie aansleept, hoe complexer die wordt en hoe moeilijker het wordt om de situatie uit te klaren.

Soms komen de signalen echter niet tot bij de directie of is het voor de directie onmogelijk om een vinger op de pols te leggen. In dat geval is het belangrijk dat de personeelsleden weten dat ze terecht kunnen bij de directie voor het bespreken van problemen. Wanneer de directie dergelijke melding krijgt, is het in eerste instantie belangrijk dat hij tijd maakt voor het luisteren naar het verhaal van het personeelslid dat steun komt vragen. Vanuit de leidinggevende functie kan de directie de andere persoon aanspreken op zijn of haar gedrag en grenzen aangeven. Het is echter nodig dat de directie ook naar het verhaal van de andere persoon luistert. Op die manier kan er samen met de betrokken personeelsleden gekeken worden hoe zij de situatie ervaren, waar ze het moeilijk mee hebben en op welke manier ze weer op een goede en professionele manier kunnen samenwerken.

Na de gesprekken en het maken van afspraken, kan de directie de situatie best nog wat opvolgen. Deze nazorg kan impliceren dat de directie alert is voor signalen van ongewenst gedrag, maar ook eens bij de betrokken personen informeert hoe het loopt. Het is hierbij ook belangrijk dat de directie erop toeziet dat er geen represailles volgen of dat het ongewenst gedrag niet overgaat in andere, subtielere vormen van ongewenst gedrag.

VI.2. Beroep doen op interne procedures volgens de wetgeving

Personeelsleden kunnen niet altijd terecht bij de directie (wantrouwen, zelf betrokken partij, geen open communicatie, ...) en niet elke directeur voelt zich even bekwaam in het aanpakken van ongewenst gedrag. In die situaties kan men ook beroep doen op de interne procedures die in de wetgeving beschreven staan ter voorkoming van ongewenst gedrag. Zo kunnen personeelsleden ook terecht bij een vertrouwenspersoon of de preventieadviseur psychosociale aspecten wanneer men geconfronteerd wordt met ongewenst gedrag.

Hieronder worden kort de interne procedures toegelicht, namelijk de informele en de formele procedure.

Informele procedure

Bij de informele aanpak spreekt men over bemiddeling. Dit is de belangrijkste mogelijkheid waarover men beschikt om ongewenst gedrag op het werk aan te pakken. Bemiddeling komt neer op het zoeken naar oplossingen die ongewenst gedrag moeten beëindigen en op het ondernemen van positieve acties die het welzijn en de veiligheid van de betrokken personen op het oog hebben, waardoor die opnieuw in de gegeven werksituatie kunnen functioneren. Zowel de directie, de eventuele vertrouwenspersoon (die volgens de wetgeving niet verplicht maar wel wenselijk is) als de preventieadviseur kunnen daarbij een cruciale rol spelen. De vertrouwenspersoon of de preventieadviseur kan slechts tussenkomen na instemming van het personeelslid. Een directie kan daarentegen altijd maatregelen treffen om een probleemsituatie aan te pakken zonder de toestemming van betrokkene. Veelal start deze procedure met een gesprek met de aangeklaagde. Pas later kunnen mogelijke andere acties in overweging worden genomen. In deze procedure wacht de aangeklaagde geen sanctie.

Formele procedure

Indien de informele procedure niet tot resultaten heeft geleid, kan het personeelslid de formele procedure kiezen door een met redenen omklede klacht in te dienen. Het personeelslid kan ook in eerste instantie beroep doen op de formele procedure, zonder voorheen van de informele procedure gebruik te hebben gemaakt. De formele aanpak omvat een intern onderzoek, uitgevoerd door de preventieadviseur. Een intern onderzoek volgt op een 'met redenen omklede klacht'. Doel van dit onderzoek is na te gaan of de redenen voor de klacht gegrond zijn: zijn er bewijzen of getuigen? Men zoekt eveneens naar maatregelen om het beëindigen van het ongewenst gedrag samen te laten gaan met behoud van de functie van het slachtoffer. In deze procedure kunnen sancties volgen voor de aangeklaagde.

De formele procedure is nog steeds een interne procedure en heeft niets te maken met gerechtelijke stappen. De wetgeving benadrukt de centrale plaats van deze interne procedures (informele en formele procedure) in de gehele aanpak van psychosociale belasting (geweld, pesten en OSGW) op het werk. Voor een personeelslid, bijvoorbeeld, juridische stappen zet, moet hij er zeker van zijn dat alles in het werk is gesteld om het probleem binnen de school uit te klaren.

VI.3. Beroep doen op de diensten van Limits

Indien er geen interne vertrouwenspersoon is aangesteld of indien men intern niet langer uit de impasse geraakt, kan men voor bemiddeling en advies ook steeds beroep doen op Limits.

Limits bestaat sinds 1993 en is vandaag een onafhankelijk steunpunt voor ongewenst gedrag op school. Limits heeft sedert 1997 de opdracht van de minister van onderwijs een steunpunt te zijn voor scholen waarbij zij in de eerste plaats informatie en advies geeft inzake ongewenst gedrag op school. Maar het steunpunt is meer dan enkel een meldpunt waar personeelsleden, directies en ouders hun verhaal kunnen doen. Limits vzw kan, indien men daar uitdrukkelijk om vraagt, contact opnemen met de directie, de inrichtende macht of het schoolbestuur. Een bemiddeling ter plaatse is dan mogelijk. Ook kunnen directies zelf beroep doen op Limits om een complexe situatie aan te pakken of wanneer ze advies willen over hoe ze met een bepaalde situatie kunnen omgaan. Deze dienstverlening is voor scholen gratis.

Momenteel doen scholen meer en meer beroep op de opgebouwde expertise van Limits om samen uit de impasse te geraken. Hierbij is de meerwaarde van Limits dat ze naast het concreet duiden van de knelpunten, beleidsaanbevelingen formuleert vanuit een systemische visie en indien gewenst de school bijstaat in de uitvoeringsfase van de maatregelen. Limits kan zowel directies als personeelsleden coachen in hun veranderingsproces.

Limits is geen externe dienst voor preventie en bescherming op het werk. In het kader van de wet van juni 2002 situeert het mandaat van Limits zich binnen het informele luik. Voor de

formele procedure moet men beroep doen op de aangestelde preventieadviseur psychosociale aspecten.

Literatuurlijst

Beleidsplan ter preventie en bestrijding van geweld, pesten en ongewenst seksueel gedrag op school, 2003, 109p, departement onderwijs.

Luyens, M. en Thys A., *Grenzen op het werk. Een praktische gids rond ongewenst gedrag op het werk*. Tielt, Lannoo, 2003, 192p.

Thys, A. en Vanachter, O., *Preventie van psychosociale belasting op het werk. Stress, geweld, pesterijen en ongewenst seksueel gedrag*. Kortrijk-Heule, 2010, 235p.

Endnotes

* Psychologe, medewerker ISW Limits

1. De afkorting 'OSGW' verwijst naar 'ongewenst seksueel gedrag op het werk'. Deze afkorting wordt verder in de tekst gebruikt.
2. Het betreft het Hoofdstuk Vbis (art 32 bis tot 32 octiedecies) van de wet van 4 augustus 1996 betreffende het welzijn van de werknemers bij de uitvoering van hun werk, gewijzigd door de wetten van 10 januari 2007 en 6 februari 2007 (Belgisch Staatsblad van 6 juni 2007).
3. Het koninklijk besluit van 17 mei 2007 betreffende de voorkoming van psychosociale belasting veroorzaakt door het werk, waaronder geweld, pesterijen en ongewenst seksueel gedrag op het werk (Belgisch Staatsblad van 6 juni 2007).

STRAFRECHTELIJKE VERANTWOORDELIJKHEID VAN MINDERJARIGEN

Bart De Smet

19

STRAFRECHTELIJKE VERANTWOORDELIJKHEID VAN MINDERJARIGEN

Bart DE SMET
Hoofddocent Universiteit Antwerpen
Substituut-procureur des Konings te Antwerpen¹

I. Voorgeschiedenis

§1. Ontstaan van jeugdbeschermingsrecht

Verantwoordelijkheid opnemen betekent schuld erkennen en bereid zijn tot een tegenprestatie, wat alleen maar zinvol is als men een klaar onderscheid kan maken tussen goed en fout. Zo kan in de Verenigde Staten een geesteszieke beklagde niet de verkorte procedure van schuldbekeuring (*guilty plea*) kiezen². De principes van strafrechtelijke verantwoordelijkheid zijn uitgewerkt voor volwassenen met een vrije wil. Gaan zij over de schreef, dan kan de strafrechter een straf opleggen, als vergelding voor de samenleving en als aanzet om de veroordeelde op andere gedachten te brengen³. Al lang bestaat er controverse over het toekennen van verantwoordelijkheid aan minderjarigen. Geldt de jonge leeftijd van de dader als een reden tot vrijspraak, als een strafverminderende verschoningsgrond of als aanleiding voor 'beschermingsmaatregelen'?

In de Strafwetboeken van 1810 en 1867 werden minderjarigen boven de leeftijd van 16 jaar steeds schuldbekeuring of verantwoordelijk geacht. Zij konden net als meerderjarigen tot een gevangenisstraf of een geldboete worden veroordeeld. Voor minderjarigen beneden de leeftijd van 16 jaar moest de strafrechter de schuldbekeuring *in concreto* vaststellen. Had de beklagde voldoende 'oordeel des onderscheids', dan kon hij tot een gevangenisstraf worden veroordeeld, zij het dat de jonge leeftijd als verschoningsgrond gold⁴. Aan jongeren die geen duidelijk verschil konden maken tussen goed en kwaad moest de strafrechter de vrijspraak toekennen. Wel kon de minderjarige ondanks zijn vrijspraak in een 'verbeteringshuis' worden opgesloten voor een beperkte duur als zijn opvoeding ernstige gebreken vertoonde (oud art. 72 Sw. 1867). De Strafwetboeken van 1810 en 1867 zijn een product van de 'klassieke visie' op het strafrecht, waarin de straf onlosmakelijk verbonden is aan schuld. De strafrechter moest steeds nagaan of de beklagde wetens en willens de strafwet heeft overtreden (*nullum crimen sine culpa*). Staat de schuld vast, dan moet een straf worden opgelegd die aangepast is aan de ernst van het misdrijf. Bij de straftoemeting kwam de persoonlijkheid of de leefsituatie van de beklagde nauwelijks aan bod.

Onder invloed van het positivisme werden minderjarigen onder de koepel van het strafrecht weggehaald. Jongeren die misdrijven plegen konden aanspraak maken op een apart soort strafrecht, waarin de klemtoon ligt op heropvoeding. Uitgangspunt van de Wet van 15 mei 1912 is dat jongeren beneden de leeftijd van 16 jaar steeds schuldloos zijn. Het komt erop aan de maatschappij te beveiligen tegen deze 'gevaarlijke jongeren', door maatregelen van opvoeding van onbepaalde duur. Men vatte delinquentie op als een symptoom van gebrekkig sociaal functioneren, waarop de dader zelf geen vat heeft. Biologische of maatschappelijke factoren verklaren waarom de ene meer geneigd is tot

criminaliteit dan de andere. Met innerlijk schuldbesef heeft dit niets meer te maken. In strafrecht geënt op positivisme is er geen sprake meer van individuele verantwoordelijkheid. Niet het delict dat was gepleegd is voor de rechter de leidraad, maar de toekomst van het kind⁵. De rechter moet verregaand kunnen ingrijpen als het kind geneigd is tot crimineel gedrag. De begeleiding van de 'kinderrechter' moest zo lang duren tot de

Het model van jeugdbeschermingsrecht werd verder verfijnd in de Wet van 8 april 1965 (*B.S.* 15 april 1965). De gedachte is dat jongeren die misdrijven plegen niet zelf verantwoordelijk zijn voor hun gedragingen, maar eerder het slachtoffer zijn van hun omgeving. Criminaliteit wordt verondersteld een symptoom te zijn van tekorten in de opvoeding⁶. De jeugdrechter moet daarom een jongere die betrokken is bij een 'als misdrijf omschreven feit' (*MOF*) op dezelfde manier aanpakken als een minderjarige die te maken heeft met een problematische opvoedingssituatie (*POS*)⁷. Voorts moet de overheid niet wachten tot jongeren in probleemsituaties misdrijven plegen om begeleiding te organiseren. Als ouders hun kinderen in gevaar brengen, moet de overheid preventief kunnen ingrijpen om het kind te beschermen of uit een crimineel milieu te halen.

§2. Nood aan bijsturing van het systeem

De laatste jaren was het model van jeugdbescherming het mikpunt van kritiek. Het idee dat alleen de persoonlijkheid en leefomstandigheden van de minderjarige telt leidt tot een aantal vreemde situaties. Het is mogelijk dat een minderjarige die betrokken is bij een gewapende overval er met een berisping van af komt wegens goed gedrag, terwijl een minderjarige die schuldig is aan winkeldiefstal jarenlang onder toezicht blijft van de jeugdrechter omdat hij in een problematische opvoedingssituatie verkeert. Het is ook niet evident om jongeren die ernstige misdrijven te plegen over dezelfde kam te scheren als jongeren die in een problematische opvoedingssituatie verkeren. Vooral als jongeren reeds eerder veroordeeld zijn kan men misdrijven zomaar niet toeschrijven aan externe factoren zoals een slechte opvoeding. Sommige jongeren beseffen maar al te goed dat hun gedrag niet door de beugel kan, maar rekenen op een milde aanpak wegens hun jonge leeftijd. Niet toevallig schakelen een aantal bendes minderjarigen in om 'lastige karweien' op te knappen, omdat het systeem niet gericht is op bestraffing. Voorstanders van een *jeugdsanctierecht* pleiten er daarom voor om ook de belangen van de samenleving aan bod te laten komen⁸. In dit model moet de jeugdrechter jongeren op de vingers kunnen tikken omwille van de ernst van het misdrijf, niet omwille van tekorten in de opvoeding. De boodschap is dat minderjarigen recht hebben op een apart stelsel van strafrecht, omdat zij nog niet zijn 'uitgegroeid', maar hun leeftijd niet mogen 'uitbuiten' om ernstige misdrijven te plegen. Zij moeten beseffen dat zij ook verantwoordelijkheid dragen, niet door hen emotioneel te 'straffen', maar door een sanctie op te leggen waarbij hun normbesef wordt aangescherpt. Bij voorkeur moet de jeugdrechter een gemeenschapsdienst opleggen⁹. Dergelijk sanctierecht, zoals voorgesteld door advocaat-generaal C. Maes¹⁰, sluit aan op de belevingswereld van jongeren die onder toezicht staan van de jeugdrechter. Jongeren die na arrestatie geplaatst worden in een instelling ervaren deze maatregel meestal niet als een maatregel van opvoeding, een manier om hen te 'helpen'¹¹. Zij vatten de plaatsing eerder op als straf, aangepast aan de ernst van het misdrijf.

Een andere kritiek op het beschermingsmodel is de geringe aandacht voor de belangen van het slachtoffer. In het systeem van 1965 kwam het slachtoffer alleen maar tussen op het einde van de procedure, als de minderjarige en zijn ouders op de openbare terechtzitting moeten verschijnen. Slachtoffers kunnen de strafvordering niet zelf op gang brengen (art. 47 en 49 JBW), en moeten wegens de afzonderlijke berechting van minderjarigen (art. 48 JBW) hun eis soms indienen bij verschillende jeugdrechters. Sommige auteurs zijn daarom voorstander van een (verplicht) *herstelrecht* voor minderjarigen. Minderjarigen mogen niet worden gestraft, maar moeten wel beseffen dat zij leed hebben toegebracht aan het slachtoffer. Zij kunnen de rekening vereffenen door onder toezicht van het gerecht arbeid te verrichten om de schade te vergoeden (*herstelbemiddeling*). Plaatsing van minderjarigen is enkel nog nodig in ernstige gevallen of als de minderjarige weigert deel te nemen aan herstelbemiddeling¹². Kernbegrippen bij bemiddeling zijn dialoog, wederzijds respect en vertrouwelijkheid¹³. De begeleider mag de verdachte niet in de hoek duwen door steeds te hameren op de fout. De gedachte is dat als dader en slachtoffer tot een vergelijk komen, dit ook het belang van de samenleving dient. Door schade te vergoeden en zijn excuses aan te bieden komt de minderjarige verdachte tot inkeer, en bouwt hij enige weerstand op tegen slechte vrienden of andere negatieve factoren¹⁴.

Het zwakke punt van herstelrecht is dat de verantwoordelijkheidszin van minderjarigen alleen wordt aangescherpt als het slachtoffer iets onderneemt. Vele slachtoffers zijn niet bereid om een confrontatie aan te gaan met de dader, uit angst of uit wrevel tegen het mechanisme van herstelbemiddeling. Bij benadeelden kan de indruk ontstaan dat de bemiddeling alleen maar dient om de minderjarige nog een kans te bieden, zodat hij een gepaste sanctie kan ontlopen. Bij tal van misdrijven ontbreekt een geïdentificeerd slachtoffer, zoals handel in drugs, sluikestorten, bezit van kinderpornografie, fietsendiefstal. Het openbaar ministerie moet op eigen initiatief kunnen optreden, zo niet is dit voor de minderjarige een vrijbrief om dit soort delicten te plegen. Via herstelbemiddeling komt de balans tussen dader en slachtoffer terug in evenwicht. De confrontatie tussen dader en samenleving komt nauwelijks aan bod. Voor inbreuken zoals grafitti spuiten (art.534bis Sw.) of winkeldiefstal levert dit uitgangspunt weinig discussie op. Bij zware criminaliteit (bankoverval, serie inbraken, verkrachting) blijft een knagend rechtsgevoel bestaan. Mag naast de inzet van de dader (schade herstellen + excuses aanbieden) ook geen sanctie worden verwacht voor de schade berokkend aan de samenleving, namelijk het tanende onveiligheidsgevoel? Herstelrecht wordt dus best aangevuld met een officiële strafprocedure, gericht op heropvoeding van de dader (*beschermingsmodel*) of het opleggen van maatregelen aangepast aan de ernst van het misdrijf (*sanctiemodel*).

II. Vermoeden van schuldontbekwaamheid

§1. Principe

Eind 2004 heeft Minister van Justitie Onkelinx een wetsontwerp ingediend om het jeugdrecht te moderniseren¹⁵. Na een lange bespreking in Kamer en Senaat werd de tekst definitief goedgekeurd en kwamen in 2006 twee wetten tot stand: 1°Wet van 13 juni 2006 tot wijziging van de wetgeving betreffende de jeugdbescherming en het ten laste nemen van

minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd, B.S. 19 juli 2006 en 2°Wet van 15 mei 2006 tot wijziging van de Wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, het Wetboek van strafvordering, het Strafwetboek, het Burgerlijk Wetboek, de nieuwe Gemeentewet en de Wet van 24 april 2003 tot hervorming van de adoptie, B.S. 2 juni 2006. Beide wetten werden licht aangepast in de Programmawet van 27 december 2006¹⁶. De eerste wet bevat een reeks aanpassingen aan de strafprocedure voor minderjarigen en de organisatie van de jeugdrechtbank. De tweede wet is een soort annex waarin vooral het herstelrecht aan bod komt. De meeste bepalingen van de nieuwe jeugdwet zijn reeds van toepassing (K.B. 28 september 2006, B.S. 29 september 2006 en K.B. 25 februari 2007, B.S. 2 maart 2007). In twee ministeriële omzendbrieven worden de basisprincipes en voorschriften van de nieuwe jeugdwet verder toegelicht (B.S. 29 september 2006 en 8 maart 2007). In twee arresten van 13 maart 2008 heeft het Grondwettelijk Hof de meeste bepalingen van de jeugdwet verenigbaar geacht met de bevoegdheidsregels en de individuele vrijheden van de Grondwet¹⁷. De strafprocedure moet niet enkel in het teken staan van het belang van de minderjarige. Ook criteria zoals de ernst van het misdrijf of de openbare veiligheid mogen wegen op de beslissing van de jeugdrechter (arrest 49/2008, B.14). Hiermee laat het Grondwettelijk Hof uitschijnen dat een jeugdsanctierecht niet strijdig is met de Grondwet.

De wetgever gaf een voorkeur aan een renovatie van het systeem van jeugdbescherming zonder aan de fundamente te raken. Zoals Minister van Justitie Onkelinx aangeeft, horen de meeste minderjarigen thuis in het systeem van jeugdbescherming, ook al loopt de begeleiding soms mank¹⁸. De jeugdrechter moet ernaar streven jongeren op het rechte pad te brengen door maatregelen van opvoeding op te leggen, aangepast aan de persoon van de beklaagde. Naast dit beschermingsmodel wil de wetgever dat de jongere en zijn ouders hun verantwoordelijkheid opnemen en trachten de schade te herstellen. De jeugdrechter moet de voorkeur geven aan het herstelrechtelijk aanbod (art. 37§2 JBW). De jongere krijgt de kans de schade te herstellen via herstelbemiddeling of herstelgericht groepsoverleg. Het slachtoffer krijgt op die manier de nodige aandacht, en komt ook in een vroeg stadium van de procedure tussen. Tenslotte bevat de jeugdwet elementen van het jeugdsanctierecht. Bij de keuze van maatregelen moet de jeugdrechter niet alleen rekening houden met de persoonlijkheid van de minderjarige. Ook factoren zoals de openbare veiligheid komen aan bod (art. 37§1 JBW). Een minderjarige dader moet zich ongeacht zijn leeftijd bewust worden van wat hij heeft gedaan, welke leefregels er gelden in de maatschappij en welke verantwoordelijkheden hij heeft. Het is de bedoeling dat er opvoedend, preventief, snel en efficiënt wordt gereageerd ten aanzien van een minderjarige die een als misdrijf omschreven feit heeft gepleegd.

§2. Uitzonderingen

Voor jongeren beneden de leeftijd van 16 jaar is het vermoeden van schuldontbekwaamheid onweerlegbaar. Zij kunnen alleen worden berecht door de jeugdrechter, die een keuze moet maken tussen de maatregelen van opvoeding opgesomd in art. 37§2 JBW. Jongeren in de leeftijdscategorie 16 tot 18 jaar riskeren in drie gevallen een bestraffing. Bepalend is de leeftijd op het moment van de strafrechtelijke inbreuk, niet het moment van het proces.

1° Jongeren ouder dan 16 jaar verschijnen rechtstreeks voor de politierechter in geval van inbreuken op de wegcode, verkeersdelicten die gepaard gaan met onopzettelijke verwondingen of onopzettelijke doding en inbreuken op de Wet van 21 november 1989 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorvoertuigen (art. 36*bis* JBW). In geval van vluchtmisdrif kan de onderzoeksrechter zelfs een aanhoudingsbevel tegen de minderjarige uitvaardigen (art. 36*bis* JBW). De politierechter kan straffen opleggen zoals een geldboete of een werkstraf, maar kan de zaak terug overmaken aan het parket als hij meent dat maatregelen van opvoeding meer aangewezen zijn (art. 36*bis* JBW). Alleen in geval de politierechter de bestraffing afwijst kan de jeugdrechter over verkeersdelicten oordelen.

2° Ingevolge de Wetten van 7 mei 2004, 17 juni 2004 en 20 juli 2005 kunnen gemeenten bepaalde vormen van overlast in een gemeentelijke verordening verbinden aan administratieve geldboete (art. 119*bis* Nieuwe Gemeentewet)¹⁹. Een gemeentelijk ambtenaar van universitair niveau (behalve de ontvanger) kan een geldboete opleggen van hoogstens 125 euro voor inbreuken op gemeentelijke reglementen, na een procedure op tegenspraak. De minderjarige wordt opgeroepen en kan samen met zijn advocaat de inbreuk betwisten. Alvorens een geldboete op te leggen moet de gemeentelijke ambtenaar aan de minderjarige de kans geven de schade te herstellen (herstelbemiddeling). Tegen de administratieve geldboete kan de minderjarige kosteloos hoger beroep aantekenen bij de jeugdrechtbank van zijn gezinsverblijfplaats. De jeugdrechter kan dan de geldboete verminderen of omzetten in een maatregel van opvoeding, zoals een prestatie van opvoedkundige aard of een leerproject (art.37§2 JBW).

3° Minderjarigen ouder dan 16 jaar die 'onverbeterlijk' zijn kunnen na *uithandengeving* worden berecht als een volwassene. Uithandengeving is een procedure op tegenspraak waarbij de jeugdrechter vaststelt dat maatregelen van jeugdbescherming geen positief effect meer hebben op het gedrag van de minderjarige, en alleen repressie overblijft als correctiemechanisme²⁰. De jeugdrechter mag enkel rekening houden met de persoonlijkheid, maturiteit en leefomstandigheden van de minderjarige (art. 57*bis* JBW). De aard of ernst van de feiten is geen reden om een minderjarige uit het systeem van jeugdbescherming te stoten. Uithandengeving is een uitzonderingsprocedure, waarbij het nut van maatregelen van opvoeding op het moment van de uitspraak wordt beoordeeld²¹. Minderjarigen die nog niet eerder zijn veroordeeld kunnen alleen worden uithanden gegeven voor een ernstige misdrijven, opgesomd in de lijst van art. 57*bis* JBW. Voor minderjarigen tegen wie reeds een maatregel bij vonnis is uitgesproken kan de jeugdrechter de uithandengeving toestaan voor elk wanbedrijf of elke misdaad (art. 57*bis* JBW). Uithandengeving kan enkel op vordering van het parket worden uitgesproken, na een procedure met strakke termijnen (art. 57*bis* JBW). In principe moet de jeugdrechter vooraf het advies inwinnen van een psychiater-deskundige over de persoonlijkheid van de minderjarige. In drie gevallen is uithandengeving mogelijk zonder verslag van een deskundige: 1° onttrekking aan het psychiatrisch onderzoek, recidive van bepaalde ernstige misdrijven (opgenomen in de lijst van art. 57*bis* JBW) en 3° vervolging na de leeftijd van 18 jaar voor een feit waarop minstens 20 jaar opsluiting staat (art. 57*bis* JBW). Na uithandengeving wordt de minderjarige toevertrouwd aan het openbaar ministerie, dat de strafvordering kan uitoefenen voor het Hof van Assisen (voor niet-correctionaliseerbare

misdaden) of voor de bijzondere kamer van de jeugdrechtbank (voor wanbedrijven en andere misdaden). De bijzondere kamer is een nieuw rechtscollege, bestaande uit drie rechters (waarvan twee met een bijzondere jeugdopleiding), die ten aanzien van minderjarigen het gewone strafrecht toepast (art. 57*bis* JBW). In afwachting van de procedure ten gronde kan de onderzoeksrechter een aanhoudingsbevel uitvaardigen tegen de minderjarige. De vonnisrechter neemt kennis van het volledige dossier van jeugdbescherming, beoordeelt de schuld en legt een straf op. De jeugdige leeftijd van de beklaagde is alleen een strafverminderende verschoningsgrond in zaken voor het Hof van Assisen (geen levenslange opsluiting meer, art. 12 Sw.).

III. Tendens naar meer verantwoordelijkheid

In de nieuwe jeugdwet wordt meer aandacht geschonken aan de verantwoordelijkheid van de jongere. Vooreerst worden minderjarigen met schuldinzicht aangemoedigd om via herstelbemiddeling of herstelgericht groepsoverleg zelf iets terug te doen voor het slachtoffer (art.37*bis* JBW). De gedachte is dat jongeren fout gedrag sneller afleren als zij door arbeid en gesprekken met het slachtoffer met de neus op de feiten worden gedrukt. Wanneer het openbaar ministerie voorlopige maatregelen van opvoeding vordert, is het verplicht herstelbemiddeling aan te bieden als het slachtoffer is geïdentificeerd en de verdachte bereid is aan de bemiddeling deel te nemen (art. 37*bis* JBW, waarvan twee voorwaarden van 1° ernstige aanwijzingen van schuld en 2° de minderjarige ontkent de feiten niet werden vernietigd door het Grondwettelijk Hof, arrest 50/2008 van 13 maart 2008, B.15.8). Zonder standpunt van het parket over herstelbemiddeling mag de jeugdrechter geen maatregelen opleggen (art. 45*quater* §1 JBW)²². De jeugdrechter komt alleen tussen op het einde van de onderhandelingen, om een akkoord te homologeren en na te gaan of de minderjarige nog een bijkomende prestatie moet leveren voor de samenleving (art. 37*quinquies* JBW). Alle documenten en gesprekken tijdens de bemiddeling zijn vertrouwelijk. Zij mogen in een latere procedure niet worden gebruikt ten nadele van de minderjarige (art. 37*quater* §3 JBW).

Voorts kunnen jongeren bij aanvang van de terechtzitting een *verbintenissenproject* indienen bij aanvang van de openbare terechtzitting (art. 37§2*ter* JBW)²³. De jongere aanvaardt zijn verantwoordelijkheid en stelt een aantal van volgende maatregelen voor om de zaak af te ronden:

- schriftelijke of mondelinge verontschuldiging aanbieden
- de veroorzaakte schade zelf herstellen, indien deze beperkt is
- deelname aan herstelbemiddeling of herstelgericht groepsoverleg
- deelname aan een programma gericht op het opstarten van lessen in school
- deelname aan een leerproject van hoogstens 45 uur
- deelname aan een ambulante behandeling bij een psychiatrische dienst of een dienst gespecialiseerd in verslavingsproblemen

De jeugdrechter mag deze actieve inbreng niet zomaar van tafel schuiven. Hij moet de voorgestelde maatregelen in zijn vonnis overnemen, tenzij hij vindt dat ze ontoereikend zijn voor het belang van de openbare veiligheid of het belang van het slachtoffer (art. 37§2 JBW). Verwerping van het aanbod vereist wel een concrete motivering. In geval de jongere zijn verbintenissen nakomt kan de jeugdrechter het dossier op een latere terechtzitting afsluiten, met of zonder berisping (art. 37§2 JBW).

Tenslotte kan de jeugdrechter bepaalde maatregelen van opvoeding opleggen als *autonome sanctie*. Maatregelen waarbij de minderjarige in zijn thuismilieu blijft kunnen in de nieuwe jeugdwet worden opgelegd zonder toezicht en verdere opvolging van de sociale dienst (art. 37§2 JBW)²⁴. Zo kan de jeugdrechter de veroordeelde minderjarige verplichten een cursus of therapie te volgen, of een prestatie van opvoedkundige aard te verrichten van maximaal 150 uur (art. 37§2, 4° JBW). Het is dan een erkende dienst voor alternatieve maatregelen die verslag uitbrengt over de prestatie van de minderjarige. De laatste maatregel vertoont enige gelijkenis met de werkstraf voor meerderjarigen (art. 37ter Sw.). Het verschil is wel dat de minderjarige beklagde niet moet instemmen met de prestatie ten bate van de gemeenschap²⁵. Wanneer de jeugdrechter kiest voor autonome maatregelen geeft hij een duidelijk signaal naar de minderjarige dat hij zelf verantwoordelijkheid draagt. Toezicht van de sociale dienst is niet nodig omdat er geen problemen zijn gemeld rond de opvoeding, de persoonlijkheid of de leefsituatie van de minderjarige. De jongere beseft dat hij alle sleutels in handen heeft om aan het toezicht van de jeugdrechter te ontkomen: werkt hij mee met de erkende dienst, dan wordt het dossier jeugdbescherming afgesloten. Blijft hij in gebreke, dan kan de jeugdrechter op een latere terechtzitting bijkomende maatregelen opleggen, gekoppeld aan het toezicht van de sociale dienst. De minderjarige kan deze bijkomende controle op zijn gedrag dan niet wijten aan externe factoren zoals slechte opvoeding.

IV. Opbouw strafprocedure

Een als misdrijf omschreven feit kan worden vastgesteld door de politie of iemand die optreedt in de hoedanigheid van officier van gerechtelijke politie (art. 29 Sv.) . Deze maakt de vaststelling over aan het parket bij wijze van proces-verbaal. Van belang is dat de politie niet alleen oog heeft voor bewijzen over de feiten. In jeugdzaken moet de rechter ook beslissingen nemen in functie van de persoonlijkheid en de leefomstandigheden van de verdachte (art. 37§1 JBW).

Op basis van een proces-verbaal kan de procureur des Konings verschillende beslissingen nemen.

-Hij kan, al dan niet na verder onderzoek, het dossier seponeren en aldus geen gevolg geven aan het als misdrijf omschreven feit. Het sepot kan zowel technisch (onbekende dader, verjaring,...) als beleidsmatig (afwezigheid van voorgaanden, wanverhouding ten opzichte van de gevolgen,...) zijn. Hij kan wel een alternatieve maatregel nemen of aanbieden, bijvoorbeeld een waarschuwingsbrief versturen, de minderjarige herinneren aan de wet of de mogelijkheid aanbieden om deel te nemen aan een herstelbemiddeling (art. 45ter en 45quater JBW). Het dossier kan na de uitvoering van de maatregel worden geseponereerd (art.45quater JBW)²⁶.

-Indien hij van mening is dat een tussenkomst van de jeugdrechter noodzakelijk is, kan hij de jeugdrechter vorderen voor het opleggen van voorlopige maatregelen (art. 36§1, 4° JBW). De voorlopige maatregelen zijn geldig voor de duur van zes maanden. Het parket kan dan beslissen de minderjarige en zijn ouders te dagvaarden voor de openbare terechtzitting.

- De procureur kan de zaak aanhangig maken bij de jeugdrechtbank bij wijze van rechtstreekse dagvaarding (art. 46 JBW) of oproeping bij proces-verbaal (art. 46bis JBW).

De jeugdrechter kan dan maatregelen opleggen zonder voorafgaand onderzoek van de sociale dienst.

Wanneer de jeugdrechter tussenkomt om voorlopige maatregelen op te leggen, valt het proces uiteen in drie delen. In de *voorbereidende fase* oefent de jeugdrechter toezicht uit gedurende een periode van zes maanden. Hij kan allerlei maatregelen van opvoeding bevelen bij beschikking. Binnen de periode van 6 maanden verzamelt de sociale dienst van de jeugdrechtbank informatie over de persoonlijkheid en de leefomstandigheden van de minderjarige (art.52bis JBW). Het onderzoek naar de feiten blijft in handen van de procureur des Konings of de onderzoeksrechter. De jeugdrechter kan dus enkel maatregelen opleggen gericht op de persoon van de minderjarige. Zolang het dossier jeugdbescherming niet is afgesloten door het verstrijken van maatregelen, een berisping of een uithandengeving blijft de minderjarige onder toezicht staan van dezelfde jeugdrechter²⁷. Elk proces-verbaal over nieuwe misdrijven of problemen (vb. spijbelen, geweld thuis) moet aan het dossier worden gevoegd, zodat de jeugdrechter kan bijsturen.

Voorlopige maatregelen zijn mogelijk van zodra er voldoende aanwijzingen van schuld bestaan tegen de minderjarige (art. 52 JBW). De schuld wordt later beoordeeld, in de twee de fase van het *onderzoek ter terechtzitting*. Is alle 'sociale informatie' verzameld, dan moet het openbaar ministerie binnen twee maanden beslissen of de minderjarige zich in een openbaar proces moet verantwoorden, in het bijzijn van de slachtoffers (art.52bis JBW). Na ondertekening van de dagvaarding kan de zaak niet meer worden geseponereerd.²⁸ In geval het parket overgaat tot dagvaarding moet de jeugdrechter zich bij *vonnis* uitspreken over de schuldvraag en de schadevergoeding. Daarnaast moet hij beslissen of bijkomende maatregelen van opvoeding nodig zijn (art. 37§2 JBW).

Als de jeugdrechter een maatregel van opvoeding verbindt aan het toezicht van de sociale dienst, start de derde fase van het proces, de *nazorg*, die kan aanslepen tot de leeftijd van 18 of 20 jaar (art. 37§3 JBW). Maatregelen opgelegd bij vonnis moeten worden geëvalueerd op een openbare terechtzitting binnen een termijn van één jaar of (in geval van plaatsing in een Gemeenschapsinstelling) zes maanden (art.60 JBW). De minderjarige en zijn ouders ontvangen een dagvaarding, om na te gaan of bijkomende maatregelen nodig zijn, dan wel of het dossier kan worden afgesloten. De jeugdrechter is de enige rechter die kan terugkomen op zijn beslissingen²⁹. In het belang van de minderjarige kan de jeugdrechter elke maatregel van opvoeding intrekken of vervangen, ambtshalve of op initiatief van een partij (art. 60§1 JBW). Elke beslissing van de jeugdrechter is dus een 'momentopname'.

Minderjarigen die voor de jeugdrechter verschijnen kunnen aanspraak maken op een aantal proceswaarborgen, ongeacht het 'model' dat als basis voor de procedure wordt gekozen³⁰:
1°De jeugdrechter moet motiveren waarom een bepaalde maatregel van opvoeding nodig is, en de motiveringsplicht is strenger naarmate de vrijheid van de minderjarige wordt beknot (art. 37§1 JBW).

2°Voorlopige maatregelen mogen enkel voor een zo kort mogelijke duur worden opgelegd en mogen niet bedoeld zijn als straf (art. 52 JBW).

3°Minderjarigen ouder dan 12 jaar moeten hun mening kunnen uiten alvorens de jeugdrechter een maatregel van opvoeding oplegt (art 52ter JBW). De jeugdrechter dient de

ten laste gelegde feiten in een begrijpbare taal samen te vatten en aan te geven op welke gegevens over de persoonlijkheid of het sociaal milieu van de minderjarige zijn beschikking steunt (art. 52ter JBW).

4° Minderjarigen hebben steeds kosteloze bijstand van een advocaat (art. 54bis JBW). Wanneer de minderjarige geen advocaat heeft, moet hem meteen ambtshalve een advocaat worden toegewezen (art. 54bis JBW)³¹. De advocaat kan het volledige strafdossier inzien, voor de minderjarige is het inzagerecht beperkt tot de processen-verbaal over het misdrijf (art. 55 JBW). Ingevolge de Wet van 13 augustus 2011 (B.S. 5 september 2011) heeft elke gearresteerde minderjarige recht op bijstand van een advocaat tijdens het politieverhoor. Voorafgaand aan het verhoor vindt een vertrouwelijk overleg plaats tussen de minderjarige en de advocaat, kosteloos toegewezen door de balie. Voor minderjarigen die niet zijn gearresteerd blijft tussenkomst van een advocaat beperkt tot een vertrouwelijk overleg voorafgaand aan het verhoor (art. 47bis Sv.). Van deze waarborgen kan de minderjarige geen afstand doen³². In geval van arrestatie moet de politie de ouders meteen in kennis stellen (art. 48bis JBW).

5° De griffier van de jeugdrechter dient van elke beslissing een afschrift over te maken aan de minderjarige, zijn advocaat en de ouders (art. 10 en 52ter JBW). Deze formaliteit is van belang omdat de termijn van hoger beroep loopt vanaf de kennisgeving van de beschikking (art. 52ter JBW). De minderjarige kan tegen elke maatregel van de jeugdrechter hoger beroep aantekenen (art. 58 JBW).

Bij *vonnis* kan de jeugdrechter één van volgende maatregelen opleggen, of maatregelen uit volgende lijst van art. 37§2 JBW combineren³³:

- Berispen (afsluiten van het dossier met waarschuwing)
- Toevertrouwen van de minderjarige aan een ouder met toezicht van de sociale dienst
- Toezicht van de sociale dienst gekoppeld aan een aantal specifieke voorwaarden, opgesomd in art. 37§2bis JBW, zoals deelname aan een leerproject, een prestatie van opvoedkundige aard van hoogstens 150 uur, een huisarrest of contactverbod
- Intensieve educatieve begeleiding of thuisbegeleiding door een erkende dienst.
- Prestatie van opvoedkundige aard van 150 uur (gratis arbeid verrichten bij een sociale organisatie, onder toezicht van een erkende dienst)
- Ambulante begeleiding (vb. cursus rond drugverslaving)
- Plaatsen bij een betrouwbaar persoon voor hoogstens één jaar
- Plaatsen in een geschikte inrichting voor hoogstens één jaar
- Plaatsen in een open Gemeenschapsinstelling voor een termijn van 6 maanden. Deze plaatsing geldt enkel voor jongeren vanaf 12 jaar die zich niet hielden aan eerdere voorwaarden of die bepaalde misdrijven hebben gepleegd, vermeld in art. 37§2^{quater} JBW (als regel wanbedrijven strafbaar met minstens drie jaar gevangenisstraf).
- Plaatsen in een gesloten Gemeenschapsinstelling voor een termijn van 6 maanden. Deze plaatsing geldt voor jongeren ouder dan 14 jaar (in zeer uitzonderlijke gevallen ouder dan 12 jaar) die zich niet hielden aan eerdere voorwaarden of bepaalde ernstige misdrijven hebben gepleegd, vermeld in art. 37§2^{quater} JBW (in regel misdaden)
- Plaatsing in een gespecialiseerde instelling (*residentiële therapie*) of plaatsing in een (open) jeugdpsychiatrische dienst
- Plaatsing in een gesloten afdeling van de psychiatrie (*collocatie*) als aan de voorwaarden is voldaan van de Wet van 26 juni 1990 betreffende de persoon van de geesteszieke.

De meeste van bovenstaande maatregelen kunnen bij *beschikking* als voorlopige maatregel worden opgelegd (art. 52 JBW). Tijdens de voorbereidende fase is de prestatie van opvoedkundige aard wel beperkt tot 30 uur, en mag de minderjarige niet tot betaalde arbeid worden verplicht (art. 52 JBW). Wanneer in een gesloten Gemeenschapsinstelling geen plaats beschikbaar is, kan de jeugdrechter in de voorbereidende fase de minderjarige toevertrouwen aan het federaal centrum 'De Grubbe' in Everberg (Wet 1 maart 2002). Deze plaatsing kan hoogstens 2 maanden en 5 dagen duren en moet regelmatig worden geëvalueerd in het kabinet van de jeugdrechter (art. 5 Wet 1 maart 2002).

V. Bescherming minderjarige

§1. Waarborgen EVRM

Naast regels over de minderjarige als dader van een misdrijf moeten er garanties bestaan voor de minderjarige als slachtoffer van een strafbaar feit of van verwaarlozing. Minderjarigen zijn burgerrechtelijk handelingsonbekwaam en zijn meestal nog niet rijp genoeg om hun rechten af te dwingen. Daarbij rijzen nog een aantal psychologische barrières. Kinderen die geconfronteerd worden met intrafamiliaal geweld ondergaan vaak hun lot, uit loyaleit naar de ouders toe. Meestal komen deze zaken aan het licht door het alert optreden van familieleden, burens of vertrouwenspersonen van de kinderen (zoals de zorgleerkracht). Op de overheid rust daarom de taak actief op zoek te gaan naar gevallen van kindermishandeling en streng op te treden tegen personen die kinderen misbruiken, slaan of verwaarlozen. Plaatsing van kinderen die het slachtoffer zijn van mishandeling is niet genoeg. De overheid dient daders van kindermishandeling strafrechtelijk te vervolgen³⁴. Het kan immers niet door de beugel dat een onschuldig kind in een instelling belandt terwijl de dader in zijn natuurlijke omgeving kan blijven, alsof er niets aan de hand is. Het Europees Hof te Straatsburg heeft de nood aan een strafrechtelijk optreden meermaals benadrukt. In de zaak X&Y stelde het Hof dat Staten maatregelen moeten nemen om de lichamelijke en fysieke integriteit van minderjarigen te beschermen, en ervoor moeten zorgen dat personen die deze rechten miskennen voor de strafrechter verschijnen. In deze zaak had de Nederlandse overheid nagelaten om de dader van seksueel misbruik van een gehandicapt minderjarig meisje strafrechtelijk te vervolgen³⁵.

Het Europees Hof te Straatsburg leidt uit art. 3 EVRM een positieve verplichting af van Staten om kordaat te reageren tegen kindermishandeling. In de zaak Z. werd een gezin waarin regelmatig geweld voorkwam gedurende vijf jaar opgevolgd door de sociale dienst van de lokale overheid. Burens en leraars hadden regelmatig allerlei wantoestanden gemeld (zoals blauwe plekken op de kinderen, opsluiten van de kinderen thuis), desondanks vond de sociale dienst de situatie niet bedreigend genoeg. Uiteindelijk werden de kinderen aan een pleeggezin toevertrouwd na een dreiging van de moeder de kinderen te slaan als de sociale dienst hen niet bij haar wegnam. De nalatige houding van de overheid was volgens het Hof onvereenigbaar met het verbod van onmenselijke behandeling³⁶. In geval van kindermisbruik binnen het gezin dient de overheid snel in te grijpen, zonder evenwel overhaast te werk te gaan, want anders komt het recht op gezinsleven van de ouders in het gedrang (art. 8 EVRM). Concreet dient de overheid kinderen uit hun natuurlijk milieu te

halen van zodra zij over voldoende en relevante aanwijzingen beschikt van ernstige mishandeling of verwaarlozing³⁷. Tenslotte moeten Staten het strafrecht aanwenden tegen personen die minderjarigen als lijfeigenen inschakelen voor zware hulp in het huishouden. Minderjarigen mogen niet worden vastgehouden om zonder mogelijkheid van onderwijs arbeid te verrichten, zelfs al ontvangen zij enige vergoeding³⁸.

§2. Strafbaarstellingen

Onder de noemer van *mishandeling* of *verwaarlozing* van kinderen kunnen verschillende misdrijven worden ondergebracht. Naast het fysiek mishandelen van kinderen kunnen ouders hun kind ook psychisch terroriseren, zelfs zonder dat het de bedoeling is het kind te kwetsen. Zo kan bij het misdrijf van niet-afgifte van kinderen (art.432§1 Sw.) de verdachte handelen met als doel zijn of haar ex-partner te treffen. Een zijdelings gevolg van de strijd tussen de ouders is wel dat het kind onder druk komt om 'partij' te kiezen voor één van de ouders, en daardoor soms psychisch ontregeld raakt. Hierna volgt een niet-limitatieve lijst van misdrijven waarbij kinderen nood hebben aan bescherming:

1° Aanranding van de eerbaarheid met of zonder geweld of bedreiging van een minderjarige door een bloedverwant in de opgaande lijn of adoptant (art.372 en 377 Sw.). In een familiale context zijn alle seksuele handelingen verboden zolang alle betrokkene nog geen 18 jaar oud zijn³⁹. Buiten het gezin kan een minderjarige vanaf 16 jaar wel toestemmen met seksuele handelingen (art.372§1 Sw.).

2° Aanranding van de eerbaarheid met geweld of bedreiging van een minderjarige door een bloedverwant in de opgaande lijn of adoptant (art.373 en 377 Sw.). Het verschil met verkrachting is dat het slachtoffer enkel op intieme delen wordt betast (onder of boven de kleding), zonder dat er enige vorm van penetratie is⁴⁰.

3° Verkrachting van een minderjarige boven de leeftijd van 10 jaar, gepleegd door een bloedverwant in de opgaande lijn of adoptant (art.375 en 377 Sw.).

4° Verkrachting van een minderjarige beneden de leeftijd van 10 jaar (art.375 lid 7 Sw.). Deze feiten zijn zo ernstig (opsluiting van 20 tot 30 jaar) dat daaraan geen verzwarende omstandigheden zijn gekoppeld.

5° (Poging) moord, (poging) doodslag en (poging) vergiftiging (art.393-397 Sw.). Het gaat daarbij om handelingen waarbij ouders de bedoeling hadden om hun kind te doden. Bij (poging) moord is er ook sprake van voorbedachtheid, namelijk een vooraf opgesteld plan om de misdaad te plegen.

6° Opzettelijke slagen en verwondingen aan een minderjarige door een ouder of een persoon die gezag uitoefent over de minderjarige (art.405bis Sw.). De strafmaat varieert naargelang de ernst van de verwondingen: slagen zonder arbeidsongeschiktheid (art.398 Sw.), slagen met tijdelijke arbeidsongeschiktheid als gevolg (art.399 Sw.), en slagen met blijvende arbeidsongeschiktheid, zware verminking of verlies van een orgaan als gevolg (art.400 Sw.).

7° Genitale verminking van een minderjarige van het vrouwelijk geslacht door vader of moeder (art.409§2 en §5 Sw.). De maximumstraf wordt verhoogd als de verminking van geslachtsdelen leidt tot blijvende arbeidsongeschiktheid of een ongeneeslijk lijkende ziekte (art.409§3 Sw.). Aangezien de strafwet van openbare orde is, kunnen ouders niet aanvoeren dat de praktijken van genitale verminking in hun cultuur zijn geoorloofd, en dus geen vervolging in België kan worden ingesteld. Ook toestemming van het slachtoffer is geen beletsel voor vervolging⁴¹.

8° Onmenselijke behandeling (art.417*quater*, 2° Sw.). Daarvan is er sprake als de dader opzettelijk geestelijk of lichamelijk leed toebrengt, onder meer om inlichtingen te verkrijgen, bekentenissen af te dwingen, druk uit te oefenen op het slachtoffer of derden, of om het slachtoffer te straffen of te intimideren (art.417bis, 2° Sw.). Deze strafbaarstelling kan worden ingeroepen tegen ouders die buitensporig geweld gebruiken om hun kinderen te straffen of hun gezag te doen gelden (vb. kinderen vastbinden en voortdurend uitschelden).

9° Foltering (art.417ter, 2° Sw.). Hiermee wordt bedoeld 'elke opzettelijke onmenselijke behandeling die hevige pijn of ernstig en vreselijk lichamelijk of geestelijk lijden veroorzaakt' (art.417bis, 1° Sw.). Het verschil met het misdrijf van onmenselijke behandeling is het sadisme van de dader. Het geweld en het toebrengen van leed is een doel op zich.

10° Onterende behandeling (art.417quinquies Sw.). Om uit te maken wat een 'onterende behandeling' is, kan de rechtspraak over art.3 EVRM als uitgangspunt dienen. Een straf opgelegd door de ouders is ontierend als het kind regelmatig als persoon wordt vernederd of gekrenkt, onder meer omdat de ouders voor het minste vergriep overgaan tot lijfstraffen⁴².

11° Schuldig hulpverzuim (art.422bis Sw.). Personen die weten dat hun kind in groot gevaar verkeert en doelbewust geen hulp bieden zijn strafbaar, ook al raakt hun kind niet gewond.

Deze strafbaarstelling kan worden toegepast op ouders die elke medische behandeling van hun kind weigeren, terwijl het kind ernstig ziek is en dringend medische zorgen nodig heeft.

12° Aanzetten tot abortus (art.348 Sw.). Elke vrouw die in een noodtoestand verkeert kan aan een geneesheer vragen de zwangerschap te onderbreken, ongeacht haar leeftijd (art. 350 Sw.). Minderjarige meisjes hebben dus niet de toestemming nodig van hun ouders om abortus te ondergaan. De geneesheer moet nagaan of bij het meisje de vaste wil bestaat om de zwangerschap af te breken. Ouders mogen raad geven en deelnemen aan de consultatie, maar mogen geen druk uitoefenen om abortus uit te voeren⁴³.

13° Aanzetten tot ontucht of prostitutie van minderjarigen met derden (art.379 en 380§4, 1° Sw.). *Ontucht* kan worden gedefinieerd als een overdreven en verwerpelijke manier om seksueel genot te beleven, terwijl *prostitutie* het aanbieden van seksuele contacten tegen betaling inhoudt, en een winstbejag veronderstelt⁴⁴.

14° Ontvoering van minderjarigen (art. 428 Sw.). Derden die kinderen beneden de leeftijd van 12 jaar doelbewust onttrekken aan hun ouders zijn steeds strafbaar, ook al is het kind hen vrijwillig gevolgd. Voor kinderen ouder dan 12 jaar is er van ontvoering enkel sprake als de dader gebruik maakt van geweld of list (art. 428 Sw.). Ouders die hun kind onrechtmatig bij zich houden kunnen enkel worden bestraft wegens het lichtere misdrijf van niet-afgifte van kinderen (art. 432 Sw.)⁴⁵. Dit verzuimsmisdrijf veronderstelt een rechterlijke beslissing over het verblijf van kinderen die opzettelijk wordt miskend door een ouder⁴⁶.

15° Opzettelijk onthouden van voedsel of verzorging aan minderjarigen (art.425 Sw.). Ouders die opzettelijk nalaten hun kind te voeden of te verzorgen zijn strafbaar als daardoor de gezondheid van het kind in gevaar komt. De straf kan worden verzwaard als het tekort aan voedsel of verzorging een ongeneeslijke ziekte, verlies van een orgaan of ernstige verminking veroorzaakt (art.425§2 Sw.).

16° Achterlaten van kinderen. Ouders of andere personen die een jong kind ergens achterlaten of te vondeling leggen riskeren een gevangenisstraf van 1 maand tot 3 jaar en/of een geldboete van 26 tot 300 euro (art.423§1 Sw.). Is het kind wel in staat zich te beschermen, dan kunnen de ouders worden veroordeeld tot een gevangenisstraf van 8 dagen tot 6 maanden als zij het kind in behoeftige toestand alleen achterlaten of toevertrouwen aan een derde die niet in staat is voor het kind te zorgen (art.424 Sw.).

17° Personen die een minderjarig kind jonger dan 16 jaar doen bedelen of toevertrouwen aan een bedelaar riskeren een gevangenisstraf van één tot vijf jaar (art. 433^{quater} Sw., ingevoerd door art. 8 Wet 10 augustus 2005, B.S. 2 september 2005).

§3. Pedagogische tik

Een omstreden vraag is of je als ouder of opvoeder licht geweld mag gebruiken om onhandelbare kinderen in de pas te laten lopen. Het Kinderrechtencommissariaat neemt het standpunt in dat elke vorm van geweld onverantwoord is, zelfs de 'pedagogische tik'⁴⁷. Ouders zijn aan hun kinderen respect verschuldigd (art. 371 B.W.). Gecombineerd met het recht van kinderen op bescherming van de lichamelijke integriteit (art. 22bis G.W.), houdt de ouderlijke plicht tot respect volgens de kinderrechtencommissaris in dat elke vorm van geweld op kinderen uit den boze is, hoe licht ook⁴⁸. Het UNO-Comité voor de Rechten van het Kind leidt uit art. 19 IVRK af dat kinderen ook in familiekring niet mogen blootstaan aan enig geweld, ook al streven ouders met hun 'tik' een goede bedoeling na⁴⁹. De visie van het Kinderrechtencommissariaat sluit aan bij het Decreet van 7 mei 2004 betreffende de rechtspositie van de minderjarige en de integrale jeugdhulp (B.S. 4 oktober 2004). In instellingen erkend door de Vlaamse Gemeenschap zijn lichamelijke straffen, geestelijk geweld en het onthouden van maaltijden steeds verboden (art. 28).

Het Europees Hof te Straatsburg acht lichte vormen van geweld tegen kinderen, bedoeld als pedagogische maatregel, niet *per se* in strijd met art. 3 EVRM⁵⁰. In de zaak Costello-Roberts had een directeur bij wijze van tucht met een rubberen pantoffel slagen toegebracht aan een 8-jarige jongen. Het Hof stelde geen schending vast van art. 3 EVRM omdat de slagen geen langdurig effect teweeg brachten⁵¹. Traditioneel wordt aangenomen dat ouders over een *kastijdingsrecht* beschikken om wangedrag te corrigeren. Ouders hebben de verplichting hun kinderen op te voeden en vertrouwd te maken met normen en waarden⁵². Zij hebben gezag over hun kinderen (art. 372 B.W.) en zijn burgerlijk aansprakelijk voor schade toegebracht door hun kinderen (art. 1384 B.W.). Van hen wordt toezicht verwacht op het gedrag van hun kinderen. Minderjarigen zijn aan hun ouders eerbied en gezag verschuldigd (art. 371 en 372 B.W.)⁵³. Als kinderen niet voor rede vatbaar zijn, mogen ouders licht geweld gebruiken om hun ouderlijk gezag uit te oefenen, en preventief op te treden tegen gedrag dat schade kan opleveren. Ouders die zich moeten verantwoorden voor opzettelijke slagen en verwondingen aan hun kind (art. 398 Sw.) kunnen dit 'kastijdingsrecht' als rechtvaardigingsgrond aanvoeren⁵⁴.

Niettemin zijn er grenzen aan het potreden van ouders en leraars. Het kastijdingsrecht is dus geen vrijbrief voor blind geweld tegen kinderen. De grenzen van dit recht komen aan bod in de zaak A. t/Verenigd Koninkrijk. In deze zaak werd de Britse overheid veroordeeld op basis van art. 3 EVRM omdat zij niet tijdig ingreep tegen een ouder die zijn 9-jarig kind meermaals sloeg met een rieten stok. Volgens het Europees Hof is het toebrengen van klappen die kwetsuren kunnen veroorzaken onverenigbaar met art. 3 EVRM, ook al handelden de ouders vanuit pedagogisch inzicht. Staten mogen wel aan ouders een 'kastijdingsrecht' toekennen als rechtvaardigingsgrond, mits dit beperkt is tot occasionele en lichte slagen⁵⁵.

De kwestie van het ouderlijk kastijdingsrecht kan men vanuit diverse invalshoeken benaderen:

1° Ligt de klemtoon op het *ouderlijk gezag* en de aansprakelijkheid van de ouders, dan valt weinig in te brengen tegen de pedagogische tik. Wanneer kinderen ouderlijke richtlijnen negeren en methodes zoals praten, belonen of afnemen van voordelen niet lukken, kan de situatie uit de hand lopen als ook maar de lichtste vorm van geweld verboden is. De situatie vertoont enige gelijkenis met de manoeuvreerruimte van politiediensten bij weerspanning. Politieagenten hebben net als ouders een gezag dat door de wet is aangewezen (art. 1 Wet 5 augustus 1992 op het politieambt, B.S. 22 december 1992) en een rechtmatig doel nastreeft (bescherming van de openbare orde). Tegenover personen die zich aan hun gezag onttrekken mogen agenten geweld gebruiken als dit niet anders kan, mits dit geweld redelijk is in verhouding tot het nagestreefde doel (art. 37 Wet 5 augustus 1992). Het enige verschil is dat verzet tegen een rechtmatig optreden van de politie strafbaar is (art. 271 Sw.), terwijl onbuigzame minderjarigen alleen een toezicht van de jeugdrechter riskeren wegens een problematische opvoedingssituatie (art. 37 Decr. VI. Gem. 7 maart 2008).

2° Vanuit het perspectief van *kinderrechten* kan het kastijdingsrecht niet door de beugel. Geweld betekent onderwerping, en strookt niet met het beeld van het kind als rechtssubject. Kinderen hebben net als volwassenen recht op vrije meningsuiting en eerbiediging van hun fysieke integriteit. In die optiek moeten kinderen dezelfde bescherming genieten als volwassenen tegen lichte slagen (art. 398 Sw.), en kan aan ouders geen rechtvaardigingsgrond worden toegekend. Deze tweede visie maakt steeds meer opgeld. Thans is in 17 Europese Staten elke vorm van lijfstraffen door ouders bij wet verboden⁵⁶. De UNO-secretaris-generaal stelde in een recent verslag aan de algemene vergadering dat het recht van kinderen op bescherming tegen geweld geen uitzonderingen toelaat, en roept de lidstaten op om geweld door ouders expliciet te verbieden⁵⁷.

Om discussies te vermijden past het dat de wetgever het ouderlijk gezag beter afbakt: ofwel aanvaardt men dat ouders hun gezag met licht geweld kunnen afdwingen, en gaat de voorkeur uit naar een rechtvaardigingsgrond gehecht aan art. 398 Sw., ofwel wordt resoluut gekozen voor een geweldloze opvoeding. Voor deze laatste optie kan men aan de bepaling over het ouderlijk gezag (art. 371 B.W.) toevoegen dat kinderen niet mogen worden onderworpen aan enige vorm van fysiek geweld⁵⁸.

§4. Soepele aangifte van kindermishandeling

Minderjarigen die bijstand willen wegens een problematische opvoedingssituatie kunnen zich tot diverse instanties wenden. Crisissituaties kunnen worden gemeld aan de politiediensten, de Centra voor leerlingenbegeleiding, vertrouwens(artsen)centra of allerlei sociale diensten, zoals het OCMW of Kind en Gezin⁵⁹. Ook medisch schooltoezicht is belangrijk om kindermishandeling vast te stellen. Zo komt het geregeld voor dat jongeren die thuis een ernstig conflict hebben met hun ouders naar de politie stappen om bij een familielid of in een instelling te verblijven. Voorts kunnen deze instanties kinderen in nood helpen door aan het parket of de jeugdbrigade verslag uit te brengen over probleemsituaties (verwaarlozing, seksueel misbruik...). Het openbaar ministerie kan dan een onderzoek verrichten naar de

leefomstandigheden van de minderjarige en pedagogische maatregelen vorderen als vrijwillige hulpverlening onmogelijk is en de integriteit van de minderjarige gevaar loopt.

De minderjarige kan ook rechtstreeks of via de politie (jeugdbrigade) aan het openbaar ministerie vragen om vrijwillige hulpverlening te organiseren of om meteen in te grijpen in een noodsituatie. De procureur des Konings mag alleszins niet passief blijven, en erop rekenen dat een andere instantie of de minderjarige zelf het initiatief neemt om ernstige conflicten met de ouders op te lossen. Daarbij kan een beroep worden gedaan op jeugdhulpaanbieders van een 'netwerk crisishulpverlening' (art.15-16 Decreet 7 mei 2004 betreffende de integrale jeugdhulp, B.S. 11 oktober 2006).

Minderjarigen kunnen een problematische opvoedingssituatie ook melden aan het Comité voor Bijzondere Jeugdzorg of de Bemiddelingscommissie, met de bedoeling om buiten de gerechtelijke sfeer hulpverlening te krijgen (art.7 Decr. VI. Gem. 7 maart 2008). Het verzoek gericht aan de Bemiddelingscommissie is vooral nuttig wanneer de minderjarige meent dat de begeleiding georganiseerd door het Comité te weinig resultaat oplevert, en extra druk nodig is om de ouders of bewaarders over de streep te trekken. Tussenkomen van de Bemiddelingscommissie is echter niet vrijblijvend, omdat de zaak kan worden overgemaakt aan het openbaar ministerie in geval geen akkoord met de ouders tot stand komt (art.32 Decr. VI. Gem. 7 maart 2008).

Om kindermishandeling aan te pakken moet het gerecht niet wachten tot een klacht van de minderjarige, familieleden of bureu. Uit art. 19 IVRK volgt dat de overheid actief zaken van mishandeling of verwaarlozing moet opsporen, in het belang van het kind. Een moeilijke vraag is of hulpverleners verplicht zijn de overheid daarbij te helpen. Wanneer ouders zelf hulp zoeken om geweld op hun kinderen tegen te gaan (vb. vertrouwenscentra), mag van de hulpverlener niet worden verwacht deze gevaarsituatie meteen aan te kaarten bij het gerecht. Het risico bestaat immers dat instanties van vrijwillige hulpverlening geen bijstand meer kunnen bieden aan kinderen, omdat ouders uit vrees voor strafrechtelijke vervolging geen hulp meer zoeken. Personen die medewerking verlenen aan maatregelen van jeugdbescherming zijn gebonden aan een beroepsgeheim of zwijgplicht (art. 77 JBW en art. 7 Decreet 7 maart 2008). Jeugdrechters, leden van de sociale dienst en maatschappelijke assistenten die de minderjarige begeleiden zijn verplicht om gegevens die hen beroepshalve worden toevertrouwd geheim te houden⁶⁰. Ook in de sector van de vrijwillige hulpverlening zijn hulpverleners van minderjarigen gebonden door het beroepsgeheim (art. 458 Sw.)⁶¹.

Het beroepsgeheim van hulpverleners is niet absoluut. Als er sterke aanwijzingen zijn van ernstige vormen van kindermishandeling of verwaarlozing, moet het openbaar ministerie een strafonderzoek kunnen voeren⁶². Vroeger kon de geheimhouder zich enkel beroepen op de *noodtoestand* om vertrouwelijke informatie aan het gerecht bekend te maken⁶³. Het gevaar moet zo ernstig en dreigend zijn dat de geheimhouder geen andere keus heeft dan de feiten aan de politie of het parket te melden⁶⁴. Thans is aan jeugdrechters en hulpverleners een wettelijk *spreekrecht* toegekend, waarvan de voorwaarden grotendeels overeenstemmen met de vereisten van de noodtoestand als rechtvaardigingsgrond. Volgens art.458bis Sw. (ingevoerd bij Wet van 18 november 2000) *kan* iedere persoon die beroepshalve kennis krijgt van bepaalde misdrijven waarvan een minderjarige het slachtoffer is de procureur des

Konings inlichten⁶⁵. De plicht tot geheimhouding *kan* worden opgeheven voor volgende misdrijven: verkrachting en aanranding van de eerbaarheid (art.372-377 Sw.), moord en doodslag (art.392-394 Sw.), opzettelijke slagen (art.398-405ter Sw.), genitale verminking (art.409 Sw.), achterlaten van kinderen (art.423 Sw.) of kinderverwaarlozing (art.425 Sw.).

Bekendmaking van een misdrijf is volgens art.458bis Sw. slechts toegestaan onder volgende voorwaarden:

1°De hulpverlener heeft het slachtoffer persoonlijk onderzocht of trad op als vertrouwenspersoon van het minderjarig slachtoffer. De minderjarige moet dus 'in vertrouwen' informatie aan de hulpverlener hebben meegedeeld, duidelijk met de bedoeling deze informatie niet naar het gerecht door te sluisen.

2°Er bestaat een ernstig en dreigend gevaar voor de psychische of fysieke integriteit van de minderjarige. Een vermoeden dat de minderjarige iets ergs 'kan overkomen' volstaat dus niet om het beroepsgeheim te doorbreken.

3°De hulpverlener is niet in staat de minderjarige zelf of met behulp van derden te beschermen tegen ernstige strafbare feiten. De aangifte moet dus het 'laatste redmiddel' zijn om een nakend gevaar te keren.

Niet de eigen opvatting van de hulpverlener, maar het belang van het kind staat centraal. Verkeert de minderjarige in groot gevaar, dan hebben hulpverleners een *spreekplicht*. Volgens art.458bis Sw. kan de hulpverlener voor ernstige misdrijven beslissen afstand te doen van zijn beroepsgeheim of zwijgplicht, *onverminderd de verplichting opgelegd door art. 422bis Sw.* (schuldig verzuim). Hulpverleners die weten dat de minderjarige in groot gevaar verkeert en doelbewust geen bijstand verlenen kunnen worden vervolgd wegens schuldig verzuim, tenminste als de aangifte het enige middel is om het gevaar af te wenden⁶⁶. Of een minderjarige in groot gevaar verkeert moet objectief worden vastgesteld. Het gaat om een situatie die door elke normale en zorgvuldige persoon als een groot gevaar wordt ingeschat⁶⁷. Het subjectieve gevoel van de hulpverlener dat het gevaar niet ernstig is komt dus niet als toetssteen in aanmerking.

VI. Beschouwingen

Het vertrouwen in het systeem van jeugdbescherming lijkt stilaan af te brokkelen. Moet de jeugdrechter niet meer het accent leggen op de eigen verantwoordelijkheid van de jongere? Opmerkelijk is dat jongeren zelf niet altijd vragende partij zijn voor een 'sanctieloos strafrecht'. Jongeren die na een delict te horen krijgen dat alles te maken heeft met hun achtergrond of leefsituatie raken in verwarring. Zij voelen aan dat hun ouders met de vinger worden gewezen voor hun misstappen, en kunnen moeilijk vatten dat plaatsing in een instelling bedoeld is om hen te 'helpen'. De meeste jongeren stellen het op prijs dat zij als (volwassen) individu worden benaderd, met goede en slechte kanten. Zij voelen zich rechtvaardig behandeld wanneer zij fouten kunnen uitwissen door een boete of sanctie⁶⁸. 'Maatregel van opvoeding' is voor veel jongeren een vaag begrip, zeker als de jeugdrechter niet in zijn kaarten laat kijken over de duur van de behandeling. Ook buitenstaanders hechten belang aan de samenhang tussen schuld en boete. Het is niet *fair* dat jongeren moeten opdraaien voor externe factoren zoals slechte leefomstandigheden of een geringe steun van de ouders.

Eigen aan jeugdbeschermingsrecht is de desinteresse voor het delict dat de jongere heeft gepleegd, en dan vooral voor zijn verantwoordelijkheid daarvoor. Wat het aandeel is van de beklagde in het strafbaar feit is zelden het voorwerp van discussie. Niet de delicten maar de achterliggende problemen trekken de aandacht. Men gaat ervan uit dat het normbesef van de beklagde van zelf groeit door de structuur thuis te verbeteren (vb. huisarrest) of hem tijdelijk onder te brengen in een instelling. Wat de minderjarige beseft en zelf aan zijn gedrag wil verbeteren doet niet ter zake. Dit paternalisme kan op minder begrip rekenen. Het feit dat jongeren door gebrek aan ervaring niet hetzelfde schuldinzicht hebben als volwassenen is nog geen reden om hen als 'robotten' te beschouwen, die alleen door externe facturen worden gestuurd. Bij de ene is het geweten sterker ontwikkeld dan bij de andere. Niet alle jongeren die leven in slechte omstandigheden plegen strafbare feiten en niet alle jongeren die uit een warm nest komen of luxe gewend zijn blijken immuun voor criminaliteit. Ieder mens is verschillend en kan niet zomaar worden 'getaxeerd' op factoren zoals afkomst, welstand, schoolprestaties en interesse van de ouders.

Jongeren aanspreken op wat ze hebben aangericht houdt niet in dat zij te hard worden aangepakt of dat hun belangen worden geschaad. Wat telt is dat jongeren door maatregelen de boodschap krijgen dat hun gedrag fout is, niet dat hun achtergrond verkeerd is. Heropvoeden mag dus gepaard gaan met sancties, op voorwaarde dat deze sancties een pedagogisch doel nastreven. In de sector van jeugdbescherming bestaat er nog steeds een gêne tegenover sanctionerend optreden. Jeugdsanctierecht wordt gemakkelijk afgeschilderd als 'te hard' voor minderjarigen of als een dijkbreuk in het strafrecht voor minderjarigen. Alle principes van het gewoon strafrecht (zoals vergelding) zouden doorstromen naar procedures voor minderjarigen. Jeugdsanctierecht is echter geen 'repenalisering', maar enkel een bijsturing in de finaliteit van het gerechtelijk optreden. In dit systeem mag de procedure niet alleen gericht zijn op de persoon of de sociale context van de dader. Factoren zoals de ernst van het delict moeten minstens even sterk aan bod komen. Het is pedagogisch verantwoord te wijzen op de verantwoordelijkheid voor wat is aangericht. Jongeren die ernstig over de schreef gaan beseffen vaak niet dat zij door hun wangedrag het vertrouwen doen slinken van hun naaste omgeving en van medeburgers⁶⁹. Jeugdige leeftijd is nog geen excuus voor criminaliteit. Voor slachtoffers van zware misdaden maakt de leeftijd van de dader weinig verschil uit. Zij verwachten (terecht) dat de dader verantwoording aflegt voor zijn gedrag, en dit gedrag zomaar niet afschuift op slechte leefomstandigheden.

Het voornaamste probleem in de nieuwe jeugdwet is het gebrek aan coherentie. In de jeugdwet zijn ingrediënten terug te vinden van het beschermingsmodel, het sanctiemodel en het herstelmodel, maar het bindmiddel ontbreekt. De jeugdrechter dient wel de voorkeur te geven aan herstelgerichte maatregelen (art. 37§1 JBW), maar nergens is bepaald in welke gevallen hij kan overstappen naar de andere modellen. De keuze tussen maatregelen van onbepaalde duur of sancties wordt volledig aan de jeugdrechter overgelaten. Uit de lijst van criteria (art. 37§1 JBW) volgt niet dat de jeugdrechter meer waarde moet hechten aan de 'persoonlijkheid van de minderjarige' dan aan de 'ernst van het misdrijf'. De jeugdrechter kan dus zelf aangeven welk model hij geschikt acht om de minderjarige te confronteren met ontoelaatbaar gedrag. Alles hangt uiteindelijk af van de opvatting van de jeugdrechter over jeugdcriminaliteit⁷⁰. Het is niet uitgesloten dat in identieke zaken jeugdrechter A vasthoudt

aan het beschermingsmodel (maatregelen van onbepaalde duur, met toezicht sociale dienst), terwijl jeugdrechter B systematisch gebruik maakt van het sanctiemodel (autonome maatregelen). Dergelijke verschillen zijn nefast voor het vertrouwen in het gerecht en leiden onvermijdelijk tot een nieuw debat, met als inzet de afschaffing van één van beide modellen. In theorie moet de jeugdrechter alle criteria van art. 37§1 JBW laten doorwegen bij zijn beslissing⁷¹. Een aantal criteria staan echter haaks op elkaar, zodat het niet anders kan dat de jeugdrechter de voorkeur geeft aan één criterium, ten koste van de andere criteria⁷². Zo kan het criterium van de 'persoonlijkheid van de minderjarige' de jeugdrechter ertoe aanzetten de jongere in zijn thuismilieu te begeleiden. Criteria zoals de 'belangen van het slachtoffer' en de 'openbare veiligheid' kunnen de rechter dan weer inspireren om deze jongere aan een instelling toe te vertrouwen. Ook deze situatie creëert verwarring rond het begrip 'verantwoordelijkheid' van jongeren.

Een ander knelpunt is het krappe aanbod van plaatsen. Op papier beschikt de jeugdrechter over een arsenaal van maatregelen om de minderjarige te begeleiden. In de praktijk is de keuzevrijheid van de jeugdrechter beperkt, omdat alles afhangt van de 'mate waarin behandelingswijzen beschikbaar zijn' (art. 37§1 JBW). De jeugdrechter is gebonden door wachtlijsten van instellingen. Als federale instantie heeft de jeugdrechter geen inspraak in het beleid van instellingen van jeugdbescherming, die ressorteren onder de Vlaamse regering. De jeugdrechter wordt geconfronteerd met ellenlange wachtlijsten en moet rekenen op geluk om s'morgens als eerste een gegeerde plaats te bemachtigen in een Gemeenschapsinstelling⁷³. Maatregelen van jeugdbescherming hangen dus niet af van de persoon van de minderjarige, maar van externe factoren, zoals het aantal beschikbare plaatsen en subsidies die bepaalde diensten (zoals thuisbegeleiding) ontvangen. Daarbij komt dat directeurs van instellingen soms opname weigeren omdat de jongere niet tot hun 'doelgroep' behoort. Jeugdrechters zijn daardoor soms genoodzaakt om 'moeilijke jongeren' lange tijd toe te vertrouwen aan Gemeenschapsinstellingen bij gebrek aan aangepaste begeleiding⁷⁴.

Voor jeugdrechters die voor gesloten deuren van instellingen staan zit er vaak niets anders op dan 'stil protest' te uiten, door in hun beschikking een voorkeur uit te spreken voor een bepaalde maatregel, om daarop aan te geven dat deze ideale maatregel bij gebrek aan plaats wordt vervangen door een maatregel 'van tweede keuze'⁷⁵. Van een persoonsgerichte aanpak in de jeugdsector blijft er dan weinig over. Om jongeren verantwoordelijkheid aan te leren is deze situatie catastrofaal. Als het thuismilieu geen enkele houvast biedt op het vlak van normen en waarden, moet de minderjarige in een instelling worden 'heropgevoed'. Lukt dit niet bij gebrek aan plaats, dan bestaat het gevaar dat de jongere verder wegzinkt in problemen, en overgaat tot zwaardere strafbare feiten.

Endnotes

1. Deze tekst weerspiegelt enkel de persoonlijke visie van de auteur.
2. J. SPENCER, "England and Wales", in *Criminal procedure systems in the European Community*, Londen, Butterworths, 1993, 91.
3. F. TULKENS en M. VAN DE KERCKHOVE, *Introduction au droit pénal*, Diegem, Kluwer, 1997, 16-18.

4. L. DUPONT en R. VERSTRAETEN, Handboek Belgisch strafrecht, Leuven, Acco, 1988, 267; J. MONBALLYU, Zes eeuwen strafrecht, Leuven, Davidsfonds, 2006, 124.
5. I. WEIJERS, De pedagogische uitdaging van het jeugdstrafrecht, Amsterdam, SWP 2005, 5.
6. E. VERHELLEN, Jeugdbeschermingsrecht, Gent, Mys& Breesch, 1994, 216; Y. CARTUYVELS, "De grote etappes in het Belgische jeugdrecht: continuïteit, circulariteit of breuk?", T.J.K. 2001, 142; J. CHRISTIAENS, "De hervorming van de Belgische jeugdbescherming: à la recherche du modèle perdu", Panopticon 2005, 7; R. ROOSE en M. BOUVERNE-DE BIE, "Moeten we de jeugdbescherming niet serieus nemen"? Panopticon 2006, 4.
7. F. TULKENS en T. MOREAU, Droit de la jeunesse, Brussel, Larcier, 2000, 225; J. CHRISTIAENS en E. DUMORTIER, « Gemeenschapsdienst voor minderjarigen », N.J.W. 2004, 74.
8. Vb. Platformtekst inzake jeugdsanctierecht, Panopticon 1994, 445-447.
9. E. DUMORTIER, "De strijd om de jeugddelinquent", Panopticon 2007, 2.
10. Voorontwerp van Wet houdende antwoorden op delinquent gedrag door minderjarigen, T.J.K. 2001, nr. 5 en T.J.K. 2003, 57-67; Wetsvoorstel van de heren G. Bourgeois en T. Van Parijs tot wijziging van de Wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, Parl. St. Kamer, 2003-04, 288.
11. J. DANCKAERTS, "Reflecties vanuit de praktijk van een jeugdrechter", in De Orde van de Dag, Kluwer, december 2006, p. 39.
12. L. WALGRAEVE, Met het oog op herstel. Bakens voor een constructief jeugdsanctierecht, Leuven, UP, 2000, 178p.
13. K. BUNTINX en E. CLAES, « Herstelbemiddeling in de fase van strafuitvoering : een beginselreflectie », Panopticon 2006, 7-9.
14. Ministeriële omzendbrief van 28 september 2006, B.S. 29 september 2006, p. 50761.
15. Wetsontwerp tot wijziging van de wetgeving betreffende de jeugdbescherming en het ten laste nemen van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd, Parl. St. Kamer; 2004-05, st. 1467. Zie B. DE SMET, "Het Wetsontwerp Onkelinx van 14 juli 2005. Kleine stappen in de richting van een jeugdsanctierecht", R.W. 2005-06, 414-418; S. D'HONDT, "De nakende hervorming van het jeugdbeschermingsrecht", in De procesbekwaamheid van minderjarigen, Antwerpen, Intersentia, 2006, 255-267.
16. Art. 87-107 Wet 27 december 2006 houdende diverse bepalingen (II), B.S. 28 december 2006 en art. 375-378 Wet 27 december 2006 houdende diverse bepalingen (III), B.S. 28 december 2006.
17. Grondwettelijk Hof 13 maart 2008, arresten 49/2008 en 50/2008, www.const-court.be Zie B. DE SMET, "Het nieuwe jeugdrecht gewikt en gewogen door het Grondwettelijk Hof", R.W. 2008-09, 474-490.
18. Memorie van Toelichting, 22 oktober 2004, Parl. St. Kamer, 1467/01, 3-4.
19. Over het administratief sanctierecht voor minderjarigen zie; T. DE SUTTER, « Lokale rechtshandhaving via administratieve sancties en minderjarigen », T.J.K. 2005, 62-79 ; L. VENY en N. DE VOS, "Procesbekwaamheid van minderjarigen in bestuurlijke (beroeps)procedures", in De procesbekwaamheid van minderjarigen, Antwerpen, Intersentia, 2006, 103-162; B. DE SMET, Jeugdbeschermingsrecht in hoofdlijnen, 2007, 343-361
20. Zie alg. R. VERSTRAETEN, S. DE DECKER en T. VAN HOOGENBEMPT, „Jeugd(beschermings)recht en strafrecht: een problematische relatie“, in Het nieuwe jeugdrecht, Gent, Larcier, 2007, 111-146; B. DE SMET, "Uithandengeving", in Commentaar strafrecht en strafvordering, Mechelen, Kluwer, 2007, 23p.
21. Memorie van Toelichting, Parl. St. Kamer 2004-05, 1467/001, 4.
22. M. VANDEBROECK en I. VANFRAECHEM, "Bemiddeling en hergo", in Het nieuwe jeugdrecht, Gent, Larcier, 2007, 159.
23. G. DECOCK en J. DE WINTER, l.c., 10; E. VAN DER MUSSELE, "De gewijzigde positie van de advocaat", in Het nieuwe jeugdrecht, Brussel, Larcier, 2007, 276.
24. G. DECOCK en J. DE WINTER, l.c., 12 en S. D'HONDT, o.c., 60.
25. G. DECOCK en J. DE WINTER, l.c., 13.
26. G. DECOCK en J. DE WINTER, "De jeugdbeschermingswetten van 2006: continuïteit of keerpunt?", N.C., 2007, 8; N. CALUWE, "De gewijzigde positie van het openbaar ministerie", in Het nieuwe jeugdrecht, Brussel, Larcier, 2007, 253.
27. J. D'HAENENS, Belgisch strafprocesrecht, Gent, Story-Scientia, 1985, nr. 314; B. DE SMET, "Verschillen tussen straf(proces)recht en jeugdbeschermingsrecht", R.W. 2004-05, 1164.
28. P. ARNOU, "Seponering", in Commentaar strafrecht en strafvordering, Mechelen, Kluwer, 1994, 5.
29. B. HÄNSCH, "Jeugdrechter-uitvoeringsrechter", R.A.B.G. 2003, 918-920.
30. Zie alg. B. DE SMET, Jeugdbeschermingsrecht in hoofdlijnen, Antwerpen, Intersentia, 2010, 354-364.
31. Om aan deze verplichting te voldoen werd in de meeste arrondissementen een permanentie georganiseerd voor jeugdadvocaten. Zie E. VAN DER MUSSELE, "Advocaten voor minderjarigen: stand van zaken", in De procesbekwaamheid van minderjarigen, Antwerpen, Intersentia, 2006, 24.
32. Zie alg. C. VAN DEN WYNGAERT, Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen, Antwerpen, Maklu, 2011, 964-972; B. DE SMET, Nietigheden in het strafproces, Antwerpen, Intersentia, 2011, 29-34.
33. S. D'HONDT, "Nieuwe en vernieuwde maatregelen: overzicht en algemene kenmerken", in Het nieuwe jeugdrecht, Gent, Larcier, 2007, 57.
34. A. DILLEN, "Huiselijk geweld en een integrale gezinsethiek", in Wanneer liefde toeslaat. Over geweld in gezinnen, Leuven, Davidsfonds, 2006, 135-136.
35. EHRM 26 maart 1985, X&Y t/Nederland, Publ. ECHR, A-91. Zie P. DE HERT, "Recht op privacy. Artikel 8 EVRM", in Handboek EVRM. Artikelsgewijze commentaar, Antwerpen, Intersentia, 2004, 741.
36. EHRM 10 mei 2001, Z. t/Verenigd Koninkrijk, Receuil 2001.
37. G. MAES, "Jeugd(beschermings)recht in internationaal perspectief: invloeden van het EVRM", in De procesbekwaamheid van minderjarigen, Antwerpen, Intersentia, 2006, 326.
38. EHRM 26 juli 2005, Siliadin t/Frankrijk, Receuil 2005. Zie F. VANNESTE, "Straatsburg-flash", Panopticon 2005, 62.
39. L. STEVENS, "Geweld in gezinnen. Macht en onmacht van het recht", in Wanneer liefde toeslaat. Over geweld en onrecht in gezinnen, Leuven, Davidsfonds, 2006, 125.
40. I. HAMEEUW, B. HEIRBRANT en P. LEFERE, "Aanranding van de eerbaarheid en verkrachting van minderjarigen", in Strafrechtelijke bescherming van minderjarigen, Antwerpen, Maklu, 2001, 48; I. DELBROUCK, "Aanranding van de eerbaarheid. Het misdrijf", in Commentaar strafrecht en strafvordering, Antwerpen, Kluwer, 2002, 22. C
41. V. DEBOUWER, A. VERMOTE en M. VERLEYSSEN, "Genitale verminking", in Strafrechtelijke bescherming van minderjarigen, Antwerpen, Maklu, 2001, 348.
42. EHRM 23 september 1998, A. t/ Verenigd Koninkrijk. Zie Y. HAECK en V. STAELENS, "Artikel 3 EVRM. Verbod van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of straffen", in Handboek EVRM, Artikelsgewijze commentaar, Antwerpen, Intersentia, 2004, 147-152 en 147.
43. A. DIERCKX, "Hoe ver reikt de bescherming van de strafbepalingen van aanranding van de eerbaarheid en verkrachting?", N.C. 2006, 107-108.
44. L. VAN OVERBEKE, "Ontucht en prostitutie: begrip", in Commentaar strafrecht en strafvordering, Mechelen, Kluwer, 1997, 1-9; Y. NUYTINCK en E. VAN ACKER, "Bederf van de jeugd en prostitutie van minderjarigen", in Strafrechtelijke bescherming van minderjarigen, Antwerpen, Maklu, 2001, 136-137.
45. Cass. 26 oktober 2005 [P2005.966F], www.cass.be

46. Zie K. VERMEERSCH en L. DEDRIE, "Ontvoering van minderjarigen", in Strafrechtelijke bescherming van minderjarigen, Antwerpen, Maklu, 2000, 398-446; B. DE SMET, "Niet-afgifte van kinderen", in Commentaar strafrecht en strafvordering, Mechelen, Kluwer, 2004, 23p.
47. In de brochure over kinderrechten (www.kinderrechten.be) staat: "zelfs als je iets verkeerd doet, mogen volwassenen je niet slaan of te hard straffen".
48. Kinderrechtencommissariaat, "Is driemaal scheepsrecht. Of toch weer niet? De Belgische wetgever en lijfstraffen tegen kinderen", T.J.K. 2001, 232.
49. Committee on the rights of the Child, "Concluding observations of the Committee. Belgium", 13-06-2002, UNO-document CRC/C115/Add 178, www.crin.org/docs
50. Zie Y. HAECK en V. STAELENS, "Artikel 3 EVRM. Verbod van foltering en onmenselijke of vernederende behandelingen of straffen", in Handboek EVRM. Artikelsgewijze commentaar, Antwerpen, Intersentia, 2004, 212-215.
51. EHRM 25 maart 1993, Costello-Roberts t/Verenigd Koninkrijk, Publ. ECHR, A-247-C.
52. A. HEYVAERT, Het personen-en gezinsrecht ont(k)leed, Gent, Mys& Breesch, 1997, 214; F. SWENNEN, Familierecht in kort bestek, Antwerpen, Intersentia, 2007, 163.
53. P. SENAEVE, Compendium van het personen-en familierecht, 2005, 469.
54. E. VERHELLEN, Jeugdbescherming en jeugdbeschermingsrecht, Arnhem, Gouda Quint, 1988, 193; D. VANGRUNDERBEECK, Beginselen van personen-en familierecht, Antwerpen, Intersentia, 2003, 517; C. VAN DEN WYNGAERT, o.c., 2006, 220.
55. EHRM 23 september 1998, A. t/Verenigd Koninkrijk, Receuil 1998. Zie Y. HAECK en V. STAELENS, o.c., 214.
56. Child rights information network, "Netherlands becomes 17th European State to ban corporal punishment by parents", www.crin.org/resources en www.endcorporalpunishment.org
57. UN-secretary-general study on violence against children: report to the General assembly, 29 august 2006, www.crin.org/docs/UN, met volgende passages: §2 "The study should mark a turning point and end to adult justification of violence against children, whether accepted as 'tradition' or disguised as 'discipline. There can be no compromise in challenging violence against children'", §42 'It is of critical importance that parents be encouraged to employ exclusively non-violent methods of discipline' en §93 (a) (conclusions) 'No violence against children is justifiable. Children should never receive less protection than adults'.
58. In die zin zie Wetsvoorstel van 1 oktober 2007 tot invoering van een artikel 371bis in het Burgerlijk Wetboek, ingediend door senator Sabine de Bethune, www.senate.be.
59. M. BERGHMANS, "De zaak G. Reflecties vanuit de hulpverlening", T.J.K. 2006, 379-387.
60. P. BROECKX, M. DUMAREY en R. FOCK, "Schuldig verzuim en beroepsgeheim in de context van strafrechtelijke bescherming van minderjarigen", in De strafrechtelijke bescherming van minderjarigen, Antwerpen, Maklu, 2001, 443-444.
61. Art. 30 Decreet 7 mei 2004 betreffende de integrale jeugdhulp, B.S. 1 oktober 2004.
62. J. SMETS, Jeugdbeschermingsrecht, APR, 1996, 782.
63. J. STEVENS, "Deontologie en beroepsgeheim van advocaat en arts", in Jongeren& Drugs, Antwerpen, Intersentia, 2004, 74-84.
64. Cass. 13 mei 1987, A.C. 1986-87, 1203.
65. Over art.458bis Sw. zie V. DE SOUTER, "Het beroepsgeheim en de invoering van een spreekrecht door de Wet van 28 november 2000 betreffende de strafrechtelijke bescherming van minderjarigen. Een nadere analyse van het artikel 458bis Strafwetboek", T.J.K. 2001, 184-192; H. NYS, Geneeskunde. Recht en medisch handelen, APR, 2005, 554-556.
66. J. du JARDIN, "Schuldig verzuim", in Commentaar strafrecht en strafvordering, Antwerpen, Kluwer, 2004, 33p.; H. VUYE, "Schuldig hulpverzuim. Analyse van art.422bis Sw. in het licht van de algemene leer van de omissie in het strafrecht", in Liber amicorum J. du Jardin, Antwerpen, Kluwer, 431-180; H. NYS, Geneeskunde. Recht en medisch handelen, APR 2005, 195.
67. H. VUYE, o.c., 456; H. NYS, o.c., 197.
68. I. WEIJERS, De pedagogische uitdaging van het jeugdstrafrecht, Amsterdam, SWP, 2005, 17.
69. I. WEIJERS, o.c., 23.
70. E. GOEDSEELS, "Context van de nieuwe jeugdwet. Naar een toepassing van de nieuwe wet in de diverse gerechtelijke arrondissementen in Noord en Zuid", Panopticon 2007, 24.
71. Verslag van de Commissie voor de Justitie, standpunt van Minister L. Onkelinx, Parl. St. Kamer, 2004-05, 1461/012, 7.
72. G. DEKOCK en J. DE WINTER, l.c., 19.
73. H. VAN DE WYNCKEL, "Drugs en de jeugdrechtbank: ervaringen van een jeugdrechter", in Jongeren& Drugs, Antwerpen, Intersentia, 2004, 120-121; J. DANCKAERTS, "Reflecties vanuit de praktijk van een jeugdrechter", in De orde van de dag, december 2006, 39.
74. J. DANCKAERTS, l.c., 37.
75. S. D'HONDT, o.c., 2007, 16.

ACTIEPLAN SPIJBELEN EN ANDERE VORMEN VAN GRENSOVERSCHRIJDEND GEDRAG BINNEN ONDERWIJS

Evi Neven*

Emilie Le Roi**

200

Samenvatting

Dit artikel geeft kort de inhoud weer van het actieplan spijbelen en andere vormen van grensoverschrijdend gedrag op school. Met dit actieplan wil onderwijsminister Pascal Smet scholen ondersteunen in het voorkomen en omgaan met dit gedrag. In dit artikel worden de gehanteerde definitie en de vormen van grensoverschrijdend gedrag besproken. Daarna gaan we in op de omvang en de oorzaken van grensoverschrijdend gedrag op school. We eindigen met een korte samenvatting van de voorgestelde acties in het actieplan.

Inleiding

Spijbelen, vechtpartijen tussen leerlingen, bedreigingen van leerkrachten,... Regelmatig kom je dergelijke onderwerpen tegen in kranten of tijdschriften, en -indien het gaat om ernstige incidenten- in het tv-journaal. Hierdoor krijgt men het idee dat zware incidenten bijna dagelijkse kost zijn geworden in de scholen. Bijgevolg wordt er naar het onderwijs gekeken om deze problematieken op te lossen, in te dijken, te voorkomen.

Tijdens de vorige legislatuur werd er door toenmalig minister van onderwijs Frank Vandenbroucke heel wat aandacht besteed aan het thema spijbelen. Voortbouwend op de spijbelexperimenten van het departement Onderwijs & Vorming en het vroegere actieplan antisociaal gedrag op school¹, lanceerde hij in juli 2006 een 'spijbelactieplan'. Het plan bestond uit 12 acties, op een continuüm van sensibiliseren/informereren, preventief werken, over begeleiden tot en met sanctioneren. Doorheen de legislatuur werd dit actieplan geleidelijk aan geïmplementeerd. Bij het begin van de huidige legislatuur werd een stand van zaken opgemaakt, met als conclusie dat er heel wat stappen vooruit werden gezet, maar er toch ook nog werk aan de winkel was.

Vandaar dat de huidige onderwijsminister Pascal Smet de aandacht voor dit thema heeft vastgehouden. Vanuit de overweging dat spijbelen slechts 1 uitingsvorm is van grensoverschrijdend gedrag, naast vele andere waarvoor scholen ook zoeken naar oplossingen, pleitte hij voor een uitbreiding van het actieplan naar andere vormen van grensoverschrijdend gedrag op school. Aangezien de oorzaken van deze verschillende vormen vaak dezelfde zijn, gaan de oplossingen ook in dezelfde richting.

Het actieplan "Spijbelen en andere vormen van grensoverschrijdend gedrag" werd in het voorjaar van 2012 voorgesteld aan het Vlaamse Parlement. Het idee van het continuüm aan acties werd behouden. Ook de samenwerking die hiervoor nodig is tussen onderwijs en diverse andere actoren en beleidsdomeinen, zoals welzijn, justitie, de medische sector,... bleef overeind². Nieuw zijn een aantal bijzondere doelgroepen die onderscheiden worden en waarvoor extra inspanningen, naast de inspanningen die voor alle Vlaamse leerlingen moeten gebeuren, nodig zijn. Ook nieuw is de verhoogde aandacht voor het in kaart brengen van het fenomeen spijbelen en grensoverschrijdend gedrag op school.

Met dit nieuwe actieplan wil de minister tegemoet komen aan de noden die er zijn in de scholen en wil hij samen met een aantal andere actoren op zoek gaan naar oplossingen voor leerlingen die grensoverschrijdend gedrag stellen. Is grensoverschrijdend gedrag een probleem dat de laatste jaren is toegenomen? Met uitzondering van het stijgende

spijbelcijfer, tonen recente onderzoeksgegevens³ dat noch de jeugdcriminaliteit in het algemeen, noch het specifieke probleemgedrag op school, de laatste jaren is toegenomen. Dat neemt echter niet weg dat elk geval van grensoverschrijdend gedrag op school er één teveel is en dat een actieplan dus noodzakelijk is. De scholen vragen ook ondersteuning op dit vlak en geven aan dat er meer en meer complexe problematieken zijn van leerlingen waarmee ze geconfronteerd worden.

Dit artikel focust op de inhoud van het actieplan. Eerst en vooral worden de gehanteerde definitie en de vormen van grensoverschrijdend gedrag besproken. Daarna gaan we in op de omvang en de oorzaken van grensoverschrijdend gedrag op school. We eindigen met een korte samenvatting van de voorgestelde acties in het actieplan.

Definitie van grensoverschrijdend gedrag op school

De term grensoverschrijdend gedrag op school werd zeer bewust gekozen en kreeg de voorrang op een andere term die in dit kader vaak wordt gebruikt, namelijk antisociaal gedrag. Dit om aan te tonen dat het meeste gedrag dat de leerlingen stellen op zich niet abnormaal is. Het is gedrag dat eigen is aan de levensfase waarin deze jongeren zitten. De pubertijd is een periode van grenzen opzoeken en aftasten. Jongeren proberen uit hoe ver ze kunnen gaan, zetten zich af tegen volwassenen en trekken zich terug in hun eigen peergroup. Ze stellen grensoverschrijdend en zelfs antisociaal gedrag, maar zijn daarom niet onmiddellijk antisociale personen. Dit gedrag mag niet bevestigd worden, zeker niet wanneer de veiligheid van medeleerlingen, leerkrachten of anderen hierdoor geschonden wordt, maar evenmin moet het als allemaal zeer problematisch worden beschouwd.

De gehanteerde definitie in het actieplan is de volgende:

"Grensoverschrijdend gedrag op school is het geheel van verbale en non-verbale interacties tussen leerlingen onderling, leerlingen en leerkrachten/directie of leerlingen en personen die in of rond de school actief zijn waarbij:

leerlingen formele en informele gedragsregels schenden

er sprake is van daadwerkelijke of vermeende kwalijke bedoelingen die psychische, lichamelijke en/of materiële schade of letsel toebrengen aan de leerlingen zelf, de leerkrachten/directie, derden of objecten in of rond de school.

Grensoverschrijdend gedrag tussen leerkrachten onderling of tussen leerkrachten en ouders valt hier dus niet onder."

Concreet gaat het over spijbelen, AMOK-situaties⁴, geweldincidenten (vecht- of steekpartijen), steaming, bedreigingen en afpersing, diefstallen, wapenbezit, overlast (op de bus, in de buurt van de school, aan de bushalte of het station), etnisch-culturele conflicten, vandalisme, brandstichting, ...

Een aantal vormen van grensoverschrijdend gedrag worden reeds gevat in andere actieplannen of projecten, waardoor er voor geopteerd werd om deze acties niet opnieuw te herhalen. Onrechtstreeks hebben de vooropgestelde acties uiteraard ook een impact op deze vormen. Het gaat om:

Dealen en gebruiken van middelen op school;

Pesten en geweld ten aanzien van zichzelf;

Seksueel grensoverschrijdend gedrag;

Gendergerelateerd geweld;
Zelfmoord.

Omvang van grensoverschrijdend gedrag op school

Er zijn geen Vlaamse cijfers over de omvang van alle bovenstaande vormen van grensoverschrijdend gedrag op school. Binnen het beleidsdomein Onderwijs & Vorming worden enkel de *cijfers van het hardnekkige spijbelen* verzameld: elke school meldt iedere leerling die 30 halve dagen of meer problematisch afwezig was op school (afwezig zonder wettiging) aan het Agentschap voor Onderwijsdiensten. Zij maken op basis daarvan een jaarlijks rapport over spijbelen in Vlaanderen ('Wie is er niet als de schoolbel rinkelt'). De laatste beschikbare cijfers dateren van het schooljaar 2010-2011. Tijdens dit schooljaar werden 1.373 leerlingen van het basisonderwijs (0,33 % ten opzichte van de totale schoolbevolking) geregistreerd die 30 halve dagen, al dan niet opeenvolgend, problematisch afwezig waren. Dit is het derde schooljaar dat deze cijfers voor het basisonderwijs worden bijgehouden en de cijfers gaan in stijgende lijn (van 0,19% in 2008-2009 tot 0,33% in 2010-2011).

In het secundair onderwijs betroffen dit 5.893 meldingen van leerplichtige leerlingen (1,5 % ten opzichte van totale schoolbevolking) en 7.962 meldingen met betrekking tot leerplichtige en niet-leerplichtige leerlingen⁵ (1,7 % ten opzichte van totale schoolbevolking). De cijfers van het secundair onderwijs worden al langer bijgehouden. Bij de startmeting in 2005-2006 spijbelde 1% van de leerplichtige schoolbevolking in het secundair onderwijs en dit steeg tot 1,2 % als de niet-leerplichtigen erbij werden geteld. In 2009-2010 was dit respectievelijk 1,4 en 1,6%. Vorig schooljaar was er dus opnieuw een lichte stijging.

Andere cijfergegevens met betrekking tot grensoverschrijdend gedrag op school, zijn de *cijfers uit de jaarrapporten van het Steunpunt Ongewenst gedrag op school* van de vzw Limits. Bij dit steunpunt kan iedereen die bij onderwijs betrokken is terecht met vragen rond grensoverschrijdend gedrag. Ook met meldingen van ongewenst gedrag tussen onderwijspersoneel en leerlingen, tussen onderwijspersoneel onderling, of tussen leerlingen onderling kan men hier terecht. Uit hun laatste jaarverslag blijkt dat zij in het schooljaar 2010-2011 91 meldingen kregen van ongewenst gedrag tussen personeelsleden van scholen. De cijfers blijven over de jaren heen relatief constant. Er waren 5 meldingen van ongewenst gedrag van leerlingen naar personeelsleden toe. Ook deze cijfers blijven relatief stabiel. Tenslotte waren er 33 meldingen van ongewenst gedrag van personeelsleden naar leerlingen toe, wat een daling is in vergelijking met vorige schooljaren.

Recent deed een gemengde onderzoeksequipe van de VUB en de UGent onderzoek in opdracht van het Vlaams Ministerie van Onderwijs & Vorming naar de haalbaarheid van een monitoringssysteem voor antisociaal gedrag en onveiligheidsgevoelens op school⁶. Ze bekeken in het kader van dit onderzoek ook of de jeugdcriminaliteit in het algemeen en specifiek het probleemgedrag op school de afgelopen jaren gestegen, gedaald, dan wel stabiel gebleven is. Hiervoor werden gegevens uit bestaande databanken vergeleken aangevuld met nieuwe bevragingen bij een steekproef van scholen. Men keek naar ouderschap en slachtofferschap bij leerlingen, zowel voor delinquent gedrag⁷ als voor zogenaamd probleemgedrag op school⁸. Voor de leerkrachten ging men het

slachtofferschap na⁹ en hun perceptie over antisociaal gedrag¹⁰. Tenslotte bekeek men de algemene onveiligheidsgevoelens van leerlingen (er was geen informatie beschikbaar over de evolutie in de schoolgerelateerde onveiligheidsgevoelens) en de schoolgerelateerde onveiligheidsgevoelens van leerkrachten. Voor een gedetailleerd overzicht van de onderzoeksresultaten en een beschrijving van de gehanteerde methodologie en de gebruikte databanken, verwijzen wij naar het onderzoeksrapport¹¹.

Samenvattend kunnen we wel stellen dat het ouderschap van delinquent gedrag bij leerlingen in beperkte mate gedaald is tussen 1999 en 2008. Idem voor het ouderschap van probleemgedrag op school tussen 2002 en 2009. Voor het slachtofferschap van delinquent gedrag was er geen rechtlijnig verloop (pieken en dalen). Het slachtofferschap van schoolgebonden probleemgedrag bleef stabiel of daalde.

Er is geen evolutie geschetst voor het slachtofferschap van leerkrachten, enkel de resultaten van de eigen uitgevoerde websurvey werden weergegeven. Hieruit bleek dat de overgrote meerderheid van de leerkrachten al eens geconfronteerd is met schoolgebonden normovertredend gedrag van leerlingen. In de perceptie van leerkrachten over delinquent gedrag en probleemgedrag op school waren geen grote veranderingen vast te stellen tussen 2002 en 2011.

De algemene onveiligheidsgevoelens van leerlingen zijn niet duidelijk toe- of afgenomen tussen 2002 en 2009. Enkel de angst om niet meer 's avonds op straat te komen is constant gestegen doorheen vier meetmomenten. Voor de leerkrachten kon de evolutie van de schoolgerelateerde onveiligheidsgevoelens in kaart worden gebracht tussen 2002 en 2011. Deze gevoelens blijken gelijk te zijn gebleven.

Oorzaken van grensoverschrijdend gedrag op school

Vettenburg en Huybregts (2001) maken een onderverdeling naar vier bepalende factoren die met grensoverschrijdend gedrag op school samenhangen namelijk leerling-, gezins-, peer groep- en schoolkenmerken. De acties uit het actieplan willen inspelen op deze vier groepen van bepalende factoren¹².

Specifiek voor spijbelen werd er ook inspiratie gehaald bij de bevindingen van Dupont (1998), waarop ook het vorige spijbelactieplan al gebaseerd was¹³.

Belangrijk om hierbij te vermelden is dat grensoverschrijdend gedrag meestal veroorzaakt wordt door andere problemen, die niet per se schoolgebonden zijn. Tevens is er vaak meer dan één verklaring voor het gestelde gedrag, en is er dus sprake van een samengaan van oorzaken.

Leerlingkenmerken

Het geslacht van de minderjarige heeft veruit de meest voorspellende waarde voor het stellen van alle vormen van grensoverschrijdend gedrag: jongens stellen dit systematisch meer dan meisjes. Verder blijken ook, overwegend bij jongens, schoolmoedigheid, een problematische schoolcarrière, grensoverschrijdend gedrag buiten de schoolmuren en een meer tolerante houding ten aanzien van geweld, bepalende factoren te zijn bij het stellen van

grensoverschrijdend gedrag. Sommige onderzoeken tonen ook dat de meest kwetsbare leerlingen (o.a. allochtone jongeren en jongeren uit lager gewaardeerde onderwijsvormen) een grotere voorspellende waarde hebben dan “doorsnee-jongeren”.

Specifiek voor spijbelen spelen ondermeer volgende leerlinggebonden factoren een rol : een zwakke motivatie voor de school (bvb. door foutieve studiekeuze); faalangst (bang zijn voor slechte resultaten) en zich niet goed voelen in de klas; de kloof tussen het schoolgebeuren en de leefwereld van de jongeren;

Gezinsfactoren

Voornamelijk de kwalitatieve kenmerken van het gezin hebben een voorspellende waarde ten aanzien van grensoverschrijdend gedrag: leerlingen die een goede band onderhouden met hun ouders vertonen minder grensoverschrijdend gedrag. Jongeren met een sterke binding ten aanzien van ouders die zelf grensoverschrijdend gedrag stellen, vormen hierbij de uitzondering; zij hebben immers een verhoogd risico op meer en ernstiger geweld. Verder vergroot de aanwezigheid van geweld binnen het gezin zelf de kans op geweld op school. Tot slot blijken ook een punitieve en een permissieve opvoedingsstijl van de ouders bepalende factoren te zijn bij het stellen van normovertredend gedrag.

Specifiek ten aanzien van spijbelen worden volgende gezinsgebonden factoren onderscheiden:

onmacht van de ouders in de opvoeding;
minder stabiele gezinssituaties;
weinig of geen stimulans van de ouders bij de studie van hun kinderen door onmacht, apathie of tijdsgebrek;
kansarmoede van de ouders;
weinig of geen contact tussen ouders en school;
gebrek aan respect voor de reglementering;
uit werken sturen van jongeren;
de eigen cultuur van allochtone gezinnen.

Peergroep

De aanwezigheid van een sterke band met een deviante vriendenkring impliceert een verhoogd risico op grensoverschrijdend gedrag. Minderjarigen die daarentegen voornamelijk optrekken met pro-sociale vrienden die geweld afkeuren hebben veel minder de neiging om regelovertrekend gedrag te stellen. Binnen de jongerencultuur kan afwijkend gedrag gelden als de norm, om zich op die manier af te zetten tegen de ‘eisen’ van de samenleving en de school waaraan men toch niet kan voldoen.

Specifiek ten aanzien van spijbelen worden ondermeer volgende oorzaken naar voren geschoven:

verlengde afhankelijkheid van de studerende jongeren in contradictie met een groter wordende onafhankelijkheidsdrang;
onzekere toekomstperspectieven: behaalde diploma’s zijn geen garantie op werk;
leerplicht tot 18 jaar

School

De binding die een leerling ervaart met zijn school is bepalend voor zijn gedrag. Naarmate jongeren meer binding ervaren met hun school, de relatie met hun leerkrachten positiever beoordelen, meer tijd en energie investeren in schoolse activiteiten en meer overtuigd zijn van de rechtmatigheid van de schoolregels, neemt ook het risico op grensoverschrijdend gedrag af. Daartegenover staat dat leerlingen die een weinig bevredigend of stimulerend pedagogisch aanbod ervaren van de leerkrachten of het schoolklimaat, vaker grensoverschrijdend gedrag stellen.

Er zijn ook heel wat mogelijke oorzaken te vinden binnen de school die spijbelgedrag in de hand werken:

ontbreken van een degelijke leerlingenbegeleiding en -ondersteuning of studiekeuzebegeleiding;
tekort aan vorming en ondersteuning van leerkrachten;
een verstoorde relatie leerkracht-leerling;
de samenwerking tussen school en CLB die te wensen overlaat door onduidelijkheid of overbevraging;
de schoolorganisatie die spijbelinducerend is, bijvoorbeeld geen goede opvang voor het wegvallen van lessen, een verkeerde reactie op spijbelen, weinig of onvoldoende toezicht omwille van andere taken, gebrekkige schoolinfrastructuur;
een lakse of foute controle op wettigingen van afwezigheden bijvoorbeeld een vraag naar medische attesten om ongewettigde afwezigheden te wettigen.

Maatschappij en samenleving

De laatste jaren zijn er een aantal ontwikkelingen binnen de samenleving die mogelijks bijdragen tot de stijging van het aantal spijbelaars. We denken aan de stijgende jeugdwerkloosheid en de onzekere toekomstperspectieven van bepaalde diploma’s, de laaggeletterdheid/taalproblematiek, de verlengde afhankelijkheid vanstuderende jongeren in contradictie met een groter wordende onafhankelijkheidsdrang, de toename van minder stabiele gezinssituaties, de toename van het aantal kinderen dat in kansarmoede leeft,...

Deze ontwikkelingen maken dat jongeren weinig gemotiveerd zijn om naar school te gaan, spijbelen of eventueel andere vormen van grensoverschrijdend gedrag vertonen en uiteindelijk voortijdig de school verlaten en ongekwalificeerd uitstromen. Daarenboven geldt in België de leerplicht tot 18 jaar, wat zeer lang is in vergelijking met de meeste van onze buurlanden. Het aanpakken van deze vraagstukken waarmee onze huidige samenleving geconfronteerd wordt, vraagt een beleidsdomeinoverschrijdende aanpak.

Het actieplan

In het actieplan kunnen zes grote groepen van acties onderscheiden worden. Ze worden hieronder één voor één beschreven¹⁴.

Er werd vooral gefocust op wat er nog gedaan moet worden en welk einddoel er bereikt moet worden.

In kaart brengen van het fenomeen

Hierboven werd al aangegeven dat de precieze omvang van het grensoverschrijdend gedrag op school momenteel niet gekend is. Er zijn wel wat cijfergegevens beschikbaar, maar deze zijn niet volledig.

De eerste groep van acties spitst zich daarom toe op het beter in kaart brengen van het fenomeen spijbelen en andere vormen van grensoverschrijdend gedrag op school, door middel van:

een efficiëntere en effectievere leerplichtcontrole¹⁵ om op die manier het absoluut schoolverzuim beter in kaart te brengen en verder in te dijken;
het verhogen van de kwaliteit van de registraties op schoolniveau: de overheid is immers voor haar gegevens afhankelijk van de gegevens van de scholen;
het verhogen van de verzamelde informatie over grensoverschrijdend gedrag op beleidsniveau door ondermeer het initiëren van wetenschappelijk onderzoek;
het verzamelen van goodpractices uit het buitenland die kunnen inspireren tot aanvullingen of verbeteren van de eigen manier van werken met betrekking tot het fenomeen van grensoverschrijdend gedrag.

Wat betreft de leerplichtcontrole gaat het hier vooral om acties waardoor de bestaande procedure verder op punt gesteld kan worden. Bijvoorbeeld door gegevens over inschrijvingen van leerlingen uit te wisselen met onze buurlanden en door het verder op punt laten stellen van het rijksregister, wat het startpunt is van onze leerplichtcontrole.

Voor de registraties op schoolniveau kunnen enerzijds de registraties van de afwezigheden die de scholen nu al doen verder verbeterd worden op het vlak van juistheid en kwaliteit. Anderzijds moet bekeken worden of de registraties nog moeten worden uitgebreid naar andere vormen van grensoverschrijdend gedrag (nu spitst dit zich enkel toe op spijbelen) en de reacties op dit grensoverschrijdend gedrag, zoals definitieve uitsluitingen. Het is de bedoeling om meer van de gegevens waarover scholen beschikken ook centraal in beeld te krijgen. Op die manier kan de overheid haar beleid beter vorm geven en kunnen de scholen anderzijds feedback krijgen over hun beleid, bijvoorbeeld door hun gegevens af te zetten tegenover die van gelijkaardige scholen.

Een wetenschappelijk onderzoek naar de oorzaken van spijbelen, de profielen van spijbelsituaties en mogelijke verklaringen voor de jaarlijkse toename van het aantal spijbelaars in Vlaanderen wordt opgestart in maart 2012 en zal twee jaar duren.

Tot slot dienen voorbeelden van goede praktijk, zowel in eigen land als in het buitenland, als een continue inspiratiebron.

Informeren - sensibiliseren

Om grensoverschrijdend gedrag op school effectief te kunnen aanpakken, is het belangrijk dat alle actoren die hier mogelijk een rol in kunnen spelen, hierover geïnformeerd en gesensibiliseerd worden. We denken dan in eerste instantie aan de leerlingen zelf, de ouders, de scholen en de CLB's. Maar ook aan welzijnsdiensten, politie, parket, huisartsen, ... In het kader van het vorige actieplan spijbelen, werden al heel wat communicatieacties

naar actoren binnen en buiten onderwijs ondernomen. Dit is echter een boodschap die vaak herhaald moet worden om zoveel mogelijk actoren mee te krijgen in dit verhaal. Bovendien werden een aantal actoren in het verleden nog niet of onvoldoende bereikt. Bijvoorbeeld het jeugdwerk en de schoolopbouwwerkers.

Preventie

Het luik preventie krijgt in het actieplan heel wat aandacht. Scholen moeten gestimuleerd worden tot en ondersteund worden in het voeren van een duidelijk beleid rond het voorkomen van en omgaan met grensoverschrijdend gedrag. Hierbij is voldoende aandacht voor een positief schoolklimaat, ouderbetrokkenheid en leerlingenparticipatie van belang. Dit beleid mag niet los staan van het zorgbeleid dat reeds op de school aanwezig is.

Heel wat andere dossiers die momenteel aandacht krijgen binnen onderwijs, zullen hier rechtstreeks of onrechtstreeks een bijdrage toe leveren. Bijvoorbeeld de geplande herdenking van het landschap van de leerlingenbegeleiding waardoor elke leerling de begeleiding krijgt die hij nodig heeft. Of de hervorming van het secundair onderwijs waarmee men jongeren beter wil oriënteren naar een studierichting van hun keuze om op die manier schoolmoeheid en de befaamde 'waterval' tegen te gaan. Denk ook aan de acties die zullen worden opgezet naar aanleiding van de evaluatie van het participatiedecreet (rond participatie van leerlingen en ouders op school) en de evaluatie van de engagementsverklaring tussen scholen en ouders, die elke school opneemt in haar schoolreglement die gepland is tegen 2013.

Daarnaast worden in het actieplan nog enkele specifieke preventieve acties geformuleerd. Zo zal nagegaan worden of de inzet van de zogenaamde JoJo-ers¹⁶ en schoolspotters¹⁷ in de scholen effectief is. En er zal, in samenwerking met het Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs, bekeken worden hoe kan ingezet worden op technopreventie¹⁸ bij de bouw van nieuwe scholen of bij renovatiewerken.

Voor de verdere ondersteuning van de scholen bij het uitbouwen van een preventief beleid rond grensoverschrijdend gedrag op school, is samenwerking met de pedagogische begeleidingsdiensten aangewezen. Met hen zal bekeken worden waar de scholen nog bijkomend nood aan hebben en hoe er aan die nood tegemoet kan worden gekomen. Er moet ook bekeken worden wat de CLB's in dit kader kunnen opnemen. De scholen zullen ook verder gestimuleerd worden om op een herstelgerichte manier om te gaan met incidenten en grensoverschrijdend gedrag.

Tenslotte zal er in het kader van preventie samengewerkt worden met het beleidsdomein welzijn rond opvoedingsondersteuning. Scholen en CLB's kunnen belangrijke aanmelders zijn voor de talrijke initiatieven rond opvoedingsondersteuning die vanuit welzijn worden opgezet. Op die manier kan er vroegtijdig ingegrepen worden bij opvoedingsmoeilijkheden.

Begeleiding

Indien een leerling toch grensoverschrijdend gedrag stelt, dan moet er in de eerste plaats ingezet worden op een goede begeleiding. Door middel van die begeleiding, moet de

achterliggende oorzaak van het gedrag duidelijk worden en moet het gedrag geplaatst worden binnen de context. Hierdoor kan de reactie op het gedrag hieraan aangepast worden. Er is bij grensoverschrijdend gedrag dus niet één reactie die voor iedereen van toepassing kan zijn. Er moet leerling per leerling bekeken worden wat de oorzaak is en hoe hiervoor een oplossing kan worden gezocht. Om dergelijke begeleiding op poten te zetten, is samenwerking zowel binnen het onderwijsveld, als tussen de onderwijssector en de welzijns- en gezondheidssector van belang.

Naast de herdenking van het landschap van de leerlingenbegeleiding, zijn er nog enkele specifieke acties in het actieplan opgenomen. De belangrijkste is een gezamenlijke actie van de ministers van onderwijs en welzijn om alle jongeren in kaart te brengen die om de één of andere reden binnen onderwijs uit de boot vallen of dreigen te vallen. Dit kan te wijten zijn aan het gedrag dat ze stellen op school, maar kan evengoed het gevolg zijn van hun opname in een welzijnsvoorziening. Voor al deze jongeren willen de ministers het recht op onderwijs zoveel mogelijk garanderen, zonder daarbij hun nood aan hulpverlening uit het oog te verliezen.

Sanctionering

Indien preventie en begeleiding niet tot het gewenste effect hebben geleid, moet er voorzien worden in een sluitstuk in de aanpak van grensoverschrijdend gedrag. Het subsidiariteitsprincipe moet hierbij steeds toegepast worden: voorrang geven aan de minst ingrijpende maatregel. Ook moet de sanctie aangepast zijn aan de oorzaak van het gedrag.

In de nasleep van de moord op Joe Van Holsbeeck en de daarop volgende aandacht voor het voorkomen van jeugdcriminaliteit, werd een samenwerking uitgebouwd tussen politiediensten en scholen om jeugdcriminaliteit, waaronder ook grensoverschrijdend gedrag op school, te voorkomen en aan te pakken. De omzendbrief PLP 41 van Binnenlandse Zaken was hiervoor het startschot. Na zes jaar is het tijd voor een evaluatie van de opgezette samenwerkingsverbanden. Deze evaluatie gebeurt bij voorkeur gezamenlijk vanuit Onderwijs en Binnenlandse Zaken.

Een andere maatregel die toen genomen werd, was de aanstelling van parketcriminologen jeugd en gezin op alle parketten. Deze kregen onder meer als opdracht om afspraken te maken rond de aanpak van spijbelen met alle betrokken actoren in hun gerechtelijk arrondissement. Eén van de lacunes die er momenteel nog is in die aanpak is het gebrek aan effectieve maatregelen die een jeugdrechter aan een hardnekkige spijbelaar kan opleggen, wanneer de oorzaak van het spijbelen vooral bij de jongere zelf ligt. Er is nood aan alternatieve maatregelen en hiervoor is overleg en samenwerking nodig met de beleidsdomeinen welzijn en justitie.

De discussie over al of niet financiële sancties voor spijbelaars en/of hun opvoedingsverantwoordelijken blijft leven op het terrein. De mogelijkheid tot het terugvorderen van de schooltoelage voor hardnekkige spijbelaars was een tegemoetkoming aan deze vraag. Deze praktijk, die nu een aantal jaren bestaat, zal geëvalueerd worden. De andere mogelijkheden waarmee op het terrein geëxperimenteerd wordt, zoals de gemeentelijke administratieve sancties, moeten uitgeklaard worden.

Bijzondere doelgroepen

Bovenstaande groepen van acties moeten bijdragen tot het voorkomen van spijbelen en andere vormen van grensoverschrijdend gedrag bij alle leerlingen in het Nederlandstalig onderwijs in Vlaanderen en Brussel. Daarnaast zijn er echter een aantal bijzondere doelgroepen, die bijkomende acties vragen, omdat de problematiek van grensoverschrijdend gedrag bij hen meer voorkomt of minder eenvoudig op te lossen is. Het gaat dan voornamelijk over de spijbelproblematiek/het garanderen van het leerrecht van:

Jongeren in de vrijwillige of gedwongen hulpverlening: hun kansen op re-integratie op school moeten gemaximaliseerd worden en hun schoolse carrière moet zo veel mogelijk gevrijwaard worden;

Midden- en Oost-Europese jongeren: een doelgroep waarbij spijbelen een groot probleem is en er dus gewerkt moet worden aan maatregelen om het leerrecht van deze jongeren te garanderen;

Woonwagenbewoners (Voyageurs, Roms, Manoesjen): een doelgroep waarbij de integratie moet bevorderd worden op het vlak van toegang tot onderwijs.

Anderstalige nieuwkomers en illegale leerlingen: ook voor hen moet het leerrecht gegarandeerd worden, ondanks de taalproblemen, grote cultuurverschillen, het ontbreken van een schoolcultuur of het feit dat de politie niet kan ingrijpen op het vlak van het schenden van het leerrecht, zonder ook de andere inbreuken (i.c. illegaliteit) te vervolgen; Brusselse leerplichtigen: de leerplichtcontrole in Brussel (controle op het absolute schoolverzuim) vereist samenwerking met de Franse Gemeenschap. Er zijn al heel wat belangrijke stappen vooruit gezet, maar de procedure moet nog efficiënter en doeltreffender worden. Ook de aanpak van het spijbelen (relatief schoolverzuim) in Brussel vereist specifieke aandacht;

Leerlingen die huisonderwijs volgen: huisonderwijs mag niet gebruikt worden als een manier om te ontsnappen aan de leerplicht. Om dit te voorkomen moet de kwaliteit en de kwaliteitscontrole op het huisonderwijs verhoogd worden;

Luxeverzuimers: het fenomeen luxeverzuim, waarbij leerlingen tijdens het schooljaar afwezig blijven omwille van vakantie, familiebezoek of iets dergelijks, lijkt groter te worden. Dit fenomeen moet beter in kaart worden gebracht om dan, samen met alle betrokken partijen (scholen, leerlingen, ouders, toeristische sector), te zoeken naar oplossingen;

Tienermoeders: deze leerlingen hebben nood aan een duidelijk kader om hun afwezigheidsperiode voor de bevalling te kunnen wettigen en in tussentijd de band met school te behouden. Op die manier kan de ongekwalificeerde uitstroom bij deze doelgroep dalen.

Summary

This article describes in short the content of an action plan against truancy and other forms of limit-crossing behavior in schools. With this action plan, the Flemish minister of Education wants to support schools in preventing and dealing with this kind of behavior. The article describes the used definition and different forms of limit-crossing behavior. It also focuses on the scope and the causes of this behavior. It ends with an brief overview of the actions in the action plan.

Endnotes

- * Adjunct van de directeur, Departement Onderwijs & Vorming, Afdeling Secundair Onderwijs en Leerlingenbegeleiding
- ** Adjunct van de directeur, Departement Onderwijs & Vorming, Afdeling Secundair Onderwijs en Leerlingenbegeleiding
- 1. Zie T.O.R.B. 1999-20001/1-2, pagina 17-30.
- 2. Deze benadering door middel van een continuüm en het betrekken van verschillende actoren is geïnspireerd op gekende preventiemodellen zoals het model van De Cauter en het model van wenselijke preventie van Vettenburg e.a.
- 3. Elchardus, M. en Vettenburg, N. Eindrapport OBPWO 09.02 Haalbaarheidsstudie van een monitoringssysteem voor antisociaal gedrag en onveiligheidsgevoelens op school, 2012.
- 4. Met het Maleisische begrip AMOK worden die situaties aangeduid waarbij een persoon zeer gewelddadig optreedt in het wilde weg en zoveel mogelijk slachtoffers probeert te maken. Dikwijls doen dit soort situaties zich voor in een school (men spreekt dan van ‘school shooting incidents’), maar niet altijd. Bekende voorbeelden van AMOK-situaties zijn Colombine in de VS en dichterbij huis Fabeltjesland in Dendermonde en het recente incident in Luik.
- 5. + 18-jarigen
- 6. Elchardus, M. en Vettenburg, N. Eindrapport OBPWO 09.02 Haalbaarheidsstudie van een monitoringssysteem voor antisociaal gedrag en onveiligheidsgevoelens op school, 2012.
- 7. Vandalisme, diefstal en fysiek geweld.
- 8. Iemand plagen, anderen uitschelden of uitmaken, anderen belachelijk maken en roddelen.
- 9. Leerlingen die de lessen storen, brutale en ongeleefde leerlingen, ongeleefde of brutale familieleden van leerlingen.
- 10. Zowel voor delinquent gedrag als voor schoolgebonden normovertredend gedrag.
- 11. Elchardus, M. en Vettenburg, N. Eindrapport OBPWO 09.02 Haalbaarheidsstudie van een monitoringssysteem voor antisociaal gedrag en onveiligheidsgevoelens op school, 2012.
- 12. VETTENBURG, N. en HUYBREGTS, I. (2001): Onveiligheidsgevoelens en antisociaal gedrag. Een onderzoek naar de samenhang tussen de onveiligheidsgevoelens bij leerkrachten en het antisociaal gedrag bij leerlingen, Leuven, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie, 16-51.
- 13. DUPONT, C. (1998). Spijbelen, het topje van de ijsberg. Een synthese van onderzoeksgegevens en werking van het Brussels preventieproject, departement Onderwijs, Brussel, 8-15.
- 14. In dit artikel worden de acties kort beschreven. Voor meer achtergrondinformatie en een overzicht van alle acties, verwijzen we naar het actieplan spijbelen en andere vormen van grensoverschrijdend gedrag, raadpleegbaar via www.ond.vlaanderen.be/leerplicht Voor meer achtergrondinformatie van het vorige spijbelactieplan ‘Een sluitende aanpak van spijbelen en schoolverzuim, verwijzen we eveneens naar www.ond.vlaanderen.be/leerplicht en het actieplan Antisociaal gedrag op school in T.O.R.B. 1999-20001/1-2, pagina 17-30.
- 15. Controle uitgevoerd door het Agentschap voor Onderwijsdiensten, waarbij wordt bekeken of alle leerplichtige kinderen, woonachtig in het Vlaams Gewest, ook daadwerkelijk aan de leerplicht voldoen.
- 16. Het startbaanproject “scholen voor jongeren-jongeren voor scholen” (JoJo), voorziet binnen het luik preventie de mogelijkheid voor secundaire scholen om een jongere met een startbaancontract aan te nemen met als opdracht het realiseren van een positief schoolklimaat.
- 17. Binnen het startbaanproject verkeersveiligheid worden een aantal schoolspotters ingezet voor het reduceren van het sociale onveiligheidsgevoel op en rond het openbaar vervoer.
- 18. Technopreventie heeft als doel inbraak, gauwdiefstal en overvallen te voorkomen. Deze discipline bevat drie soorten beveiligingsmaatregelen: organisatorische, mechanische en elektronische

maatregelen. Deze maatregelen kunnen de kans om slachtoffer te worden van een inbraak, diefstal of overval aanzienlijk verminderen.

ENKELE ASPECTEN VAN SCHULDIG VERZUIM

Philip Traest*

21

I. INLEIDING

Ruim tien jaar geleden had ik de gelegenheid enkele beschouwingen te wijden aan het schuldig verzuim in de sfeer van het onderwijs¹. In het zelfde nummer werd toen ook een bijdrage gewijd aan het ambtsgeheim, het beroepsgeheim en de meldingsplicht van personeelsleden in het onderwijs². Thans is het nuttig de vraag te stellen of de evoluties van de laatste jaren nopen tot een aanpassing van de destijds ingenomen standpunten. Deze bijdrage zal dan ook in ruime mate putten uit de bijdrage uit 1999 en dient te worden aangezien als een actualisering van de destijds gepubliceerde bijdrage.

Hoewel het sexueel misbruik van minderjarigen de laatste tijd sterk in de actualiteit staat moet voor ogen gehouden worden dat de elementen van het misdrijf van het schuldig verzuim en het beroepsgeheim niet specifiek zijn voor deze feiten. De strafbaarstelling van het schuldig verzuim mag dan ook niet worden verengd tot deze vorm van crimineel gedrag. Deze incriminatie komt ook aan de orde in gevallen waar het gevaar waarin de minderjarige zich bevindt helemaal geen uitstaans heeft met enig zedenmisdrijf³.

Het schuldig verzuim behoort tot de categorie van de onthoudingsmisdrijven, waarbij het misdrijf bestaat uit het niet stellen van een door de wet geboden daad. Het is pas in 1961 dat met de invoering van artikel 422bis van het Strafwetboek de tekortkoming aan de verplichting om zijn medemens ter hulp te komen met strafsancities wordt bedreigd. Dit transponeren van een zuiver morele verplichting naar het domein van de maatschappelijke verplichtingen van openbaar belang was het gevolg van een betere maar tegelijk ook late bewustwording van het groeiende vereiste van solidariteit tussen de mensen⁴.

In 1995 werd aan het artikel 422bis Sw. een derde lid toegevoegd waarbij de maximumstraf wordt verdubbeld wanneer de persoon die in groot gevaar verkeert minderjarig is⁵.

De wet van 30 november 2011 tot verbetering van de aanpak van seksueel misbruik en pedofilie binnen een gezagsrelatie⁶ heeft aan de tekst van artikel 422bis van het Strafwetboek niets gewijzigd maar de vraag dient te worden gesteld of de handhaving van de verwijzing naar artikel 422bis Sw. in artikel 458bis Sw., dat in bepaalde gevallen een spreekrecht invoert⁷, enige wijziging heeft aangebracht aan de betekenis van het misdrijf van schuldig verzuim. Artikel 458bis Sw. werd wel gewijzigd door de vermelde wet van 30 november 2011.

II. CONSTITUTIEVE BESTANDELEN

Het misdrijf van schuldig verzuim vereist enkele constitutieve bestanddelen :
het bestaan van een feitelijke toestand van groot gevaar, ongeacht de oorzaak van het gevaar;
het verzuim van de schuldige om hulp te verlenen of te verschaffen, m.a.w. om te doen wat hem geboden was;
het moreel element van het misdrijf: het besef van de gevaarstoestand en de wil om niet op te treden.

De afwezigheid van ernstig gevaar voor zichzelf of voor anderen kan eerder beschouwd worden als een soort van rechtvaardigingsgrond dan een werkelijk constitutief element van het misdrijf⁸.

Het past elk van deze elementen hieronder nader te analyseren.

II.1 Toestand van groot gevaar

Vooreerst dient er een toestand van groot gevaar te bestaan. Het object van de wettelijke bescherming is de persoon die actueel in ernstig fysiek gevaar verkeert. De verplichting tot hulpverlening bestaat derhalve niet ten aanzien van bv. een persoon die in zware morele problemen verkeert zonder te hebben gepoogd of zonder op het punt te staan zelfmoord te plegen⁹. Hoewel dergelijke houding moreel verwerpelijk kan zijn is er geen sprake van een strafrechtelijk schuldig verzuim wanneer een leerling op enige wijze duidelijk in geestelijke nood verkeert, doch er geen aanwijzingen zijn van een concreet fysiek gevaar waarin de leerling zou verkeren. Indien deze zware geestelijke nood leidt tot een fysiek gevaar bv. bij een zelfmoordpoging of in geval van een hongerstaking in haar ultieme eindfase ontstaat wel een verplichting tot hulpverlening¹⁰.

De wet geeft geen definitie van het op zich vrij vage begrip 'groot gevaar'. Bedoeld wordt een toestand waarin een individu in zijn persoonlijke integriteit, zijn vrijheid of zijn eerbaarheid dreigt aangetast te worden zonder dat doodsgevaar vereist wordt¹¹.

Het gevaar moet bovendien voldoen aan een aantal criteria. Het dient ernstig, constant, reëel en actueel te zijn. Dat het gevaar reëel moet zijn betekent dat een mogelijk of eventueel gevaar niet volstaat. Er moet een feitelijke toestand van reëel groot gevaar bestaan, niet noodzakelijk een doodsgevaar, maar toch een gevaar voor een ernstige aanslag op de gezondheid van een persoon.

Het gevaar moet ook actueel zijn d.w.z. dat de betrokkene op vandaag rechtstreeks in groot gevaar moet verkeren. Dit heeft als belangrijk gevolg dat, hoe ernstig en langdurig de gevaarssituatie in het verleden wel mag zijn geweest, de vraag naar een eventueel schuldig verzuim zich niet meer stelt indien de gevaarssituatie op vandaag niet meer bestaat. Dit kan van groot belang zijn voor de beoordeling van een eventueel schuldig verzuim bv. in hoofde van een leraar die kennis krijgt van feiten die zich reeds enige tijd geleden hebben voorgedaan en daaraan geen verdere aandacht schenkt.

DE NAUW verwijst naar de volgende voorbeelden waarin de toestand van groot gevaar werd aangenomen : een persoon heeft zware slagen gekregen en wordt in stervensgevaar op straat gegooid zonder verdere hulp, een persoon is zwaar gekwetst ten gevolge van een verkeersongeval, een pasgeboren kind dreigt wegens ademhalingsmoeilijkheden te stikken, een persoon staat op het punt zelfmoord te plegen, een bevalling, een verkrachting, de dreiging een nog ongeborn kind te verliezen en een misbruik door een directeur van zijn hiërarchische positie om zijn gebrek aan gezag te compenseren¹². Een financieel precaire situatie daarentegen – bv. als gevolg van weigering van financiële steun aan een vluchteling waarop hij recht had – doet daarom nog geen groot gevaar ontstaan voor de fysieke integriteit van de betrokkene¹³.

De oorzaak van het gevaar is onverschillig. Artikel 422bis Sw. maakt geen onderscheid naargelang het gevaar waarin het slachtoffer verkeert veroorzaakt werd door het toeval, door een ongeval, door zelfmoordpoging of door een misdrijf waarbij de menselijke persoon in zijn gaafheid werd bedreigd. Het gevaar kan dus teweeggebracht zijn door het slachtoffer zelf,

door een derde, door omstandigheden onafhankelijk van de persoon of door de dader van het verzuimsdelict zelf¹⁴.

Wat deze laatste hypothese betreft dient wellicht een onderscheid te worden gemaakt. Dat de dader van een onopzettelijk misdrijf zelf hulp aan het slachtoffer dient te verschaffen wordt niet betwist (bv. na een verkeersongeval). Bij opzettelijk gepleegde feiten blijft de plicht tot hulpverlening in elk geval bestaan voor derden. Bepaalde gerechten oordelen dat deze verplichting ook blijft bestaan voor de persoon die door opzettelijke slagen het slachtoffer in dat groot gevaar heeft gebracht¹⁵. Dir is zeker niet vanzelfsprekend. Met DE NAUW moet wellicht een onderscheid worden gemaakt. Aan de dader van opzettelijke slagen en verwondingen kan bezwaarlijk een schuldig verzuim worden verweten. Mocht die dader evenwel na de gewelddaden en het achterlaten van het slachtoffer terugkomen op de plaats waar hij vaststelt dat het slachtoffer in groot gevaar verkeert kan hem desgevallend wel een tekortkoming aan de solidariteitsplicht aangewreven worden¹⁶. Technisch zou het overigens in vele gevallen van weinig nut zijn om de dader van de feiten die tot het groot gevaar hebben geleid tevens te vervolgen wegens schuldig verzuim aangezien in geval van eenheid van opzet de zwaarste straf overeenkomstig artikel 65 Sw. veelal niet de inbreuk op artikel 422bis Sw. zal zijn.

De aard van het dreigend gevaar moet worden beoordeeld op het ogenblik van de weigering aangezien schuldig verzuim een ogenblikkelijk misdrijf is¹⁷. Het ernstig karakter van het gevaar moet ook naar objectieve maatstaven worden beoordeeld, op het ogenblik waarop de persoon die moet optreden de gevaarstoestand aanvoelt of verneemt en tevens kan beseffen wat hem te doen staat. Het subjectieve aanvoelen van de persoon die de hulp moet verlenen is niet doorslaggevend¹⁸. De maatschappelijke sfeer zal dus ongetwijfeld een rol spelen bij de beoordeling van de aard en de ernst van het dreigend gevaar. Wel houdt de verplichting om hulp te bieden op wanneer de hulpbehoevende persoon overleden is, bv. ten gevolge van een overdosis verdovende middelen¹⁹. Tegenover een persoon die klinisch dood is, d.w.z. tegenover iemand bij wie spontane bloesomloop, ademhaling en bewustzijn ontbreken, blijft de algemene humanitaire solidariteitsplicht gelden, zolang er een redelijke kans op reanimatie bestaat of lijkt te bestaan. Pas wanneer iemand duidelijk biologisch dood is houdt die verplichting op. Dit betekent dat het niet is omdat iemand niet meer ademt en geen polsslag meer heeft dat men zich zonder meer van elke poging tot hulpverlening mag onthouden²⁰.

II.2. Het verzuim hulp te verlenen of te verschaffen

Het tweede element van het misdrijf bestaat uit het verzuim om hulp te verlenen en derhalve te doen wat hem geboden was.

De verplichting bestaat om de nodige hulp te bieden. Hulp dient te worden geboden op de manier die op dat ogenblik de meest adequate lijkt. Deze hulp kan verschillende vormen aannemen : het verlenen van EHBO, het verwittigen van de ouders of van hulpdiensten, een melding aan gespecialiseerde instanties, het verwittigen van de directie of het MST, het gelasten van een inwendig of administratief onderzoek, een klacht bij de gerechtelijke instanties... Wanneer een geneesheer verbonden aan de dienst van het medisch schooltoezicht, die in kennis gesteld wordt van een toestand van groot gevaar voor een kind, nalaat een diagnose te stellen of de huisarts in te lichten kunnen de preventieve opdracht

van de arts en de afwezigheid van duidelijke richtlijnen inzake kindermishandeling de arts niet ontslaan van de wettelijke plicht hulp te verlenen of te verschaffen aan personen die in een toestand van groot gevaar verkeren²¹.

Er dient evenwel geen rekening te worden gehouden met de mogelijke graad van doeltreffendheid van de gevraagde hulpverlening²². Dat de geboden hulp achteraf beschouwd niet geslaagd, niet doelmatig, niet oordeelkundig of onhandig was doet daarom nog geen misdrijf van schuldig verzuim ontstaan²³. Het dient evenwel te gaan om een effectieve daad van hulp. Eén halfslachtige aanzet tot hulpverlening volstaat duidelijk niet²⁴. De omstandigheid dat de mogelijke graad van doeltreffendheid niet relevant is neemt immers niet weg dat er hulp dient te worden verleend en dat de rechter bevoegd is om te oordelen of de initiatieven die de beklagde heeft ondernomen wel als een daad van hulp kunnen beschouwd worden. Onder de hulp kan immers slechts een werkelijke hulp verstaan worden waardoor in de mate van het mogelijke dit gevaar bezworen kan worden, hetgeen door de rechter soeverein beoordeeld dient te worden in feite, rekening houdend met de gegevens van de zaak²⁵. Een effectieve tussenkomst is dus vereist zonder dat vereist wordt dat de tussenkomst resultaat heeft²⁶.

Er zal wel schuldig verzuim zijn indien men net het tegenovergestelde doet van het verlenen van hulp. Indien een medische leek geconfronteerd wordt met een situatie van iemand die niet meer in staat is zijn voornemen tot zelfdoding op eigen kracht of met behulp van deskundigen op te geven en deze persoon cruciale geneesmiddelen geeft wel beseffende dat de persoon deze zou gebruiken om zich van het leven te beroven draagt de beklagde juist bij tot dit gevaar. Er is dan ook schuldig verzuim aangezien zorgvuldig handelen zou betekend hebben de persoon doorverwijzen naar een deskundige hulpverlener²⁷.

In het kader van het verlenen van hulp moet niet noodzakelijk een klacht worden ingediend bij de gerechtelijke instanties, hoewel dit natuurlijk wel tot de mogelijkheden behoort. Uit de bespreking van de wet van 13 april 1995 betreffende seksueel misbruik van minderjarigen blijkt dat het verlenen van bijstand (aan een minderjarige) verschillende vormen kan aannemen : naar de minderjarige luisteren en het nodige doen om hem in contact te brengen met een gespecialiseerde dienst die de opvang overneemt kan onder omstandigheden een passende vorm van hulpbetoon betekenen²⁸.

Het misdrijf is voltooid op het ogenblik dat de persoon die verzuimt hulp te verlenen de plaats verlaat. De omstandigheid dat hij later opnieuw ter plaatse komt verandert hieraan niets. Een persoon die verzuimd heeft om hulp te bieden aan het slachtoffer van een verkeersongeval kan nog steeds worden vervolgd indien achteraf een andere autobestuurder hulp geboden heeft, of zelfs indien de verzuimer uit wroeging is teruggekeerd naar de plaats van het ongeval om toch hulp te bieden²⁹.

Uit de tekst van artikel 422bis Sw. blijkt tenslotte dat het verzuim schuldig is indien de verzuimer hulp kon verlenen, hetzij door een persoonlijke tussenkomst hetzij door tussenkomst van een andere persoon.

De wet preciseert niet in welk geval de hulp moet worden verleend door hem die het gevaar zelf vaststelt en in welk geval het volstaat de hulp van een derde in te roepen³⁰.

De wet maakt een onderscheid tussen het verlenen en het verschaffen van hulp. In eerste lijn dient de aanwezige persoon zo mogelijk onmiddellijke hulp te verlenen, met name zelf hulp bieden. Indien een persoonlijk optreden onmogelijk, ondoelmatig of onkundig is dient

door de betrokkene hulp te worden verschaft, met name dient een geschikte derde te worden verwittigd of opgeroepen om hulp te verlenen. In dit laatste geval dient de betrokkene er zich wel van te vergewissen dat aan zijn oproep tot hulp gevolg werd gegeven. De wet preciseert echter zulks niet zodat ook op dit vlak de rechter dient te beoordelen of het gedrag van de hulpverlener kan beschouwd worden als een effectieve daad van hulpverlening of hulpverschaffing.

Artikel 422bis Sw. preciseert wel dat de persoon die verzuimt hulp te verlenen of verschaffen niet strafbaar is indien hij het gevaar niet zelf vastgesteld heeft en kon geloven dat het verzoek tot hulp niet ernstig was of dat er geen gevaar aan verbonden was.

II. 3 Moreel delement

Voor het misdrijf van schuldig hulpverzuim is vanzelfsprekend ook een moreel element vereist. Het schuldig verzuim is een opzettelijk misdrijf. Het algemeen opzet volstaat zonder dat enig bijzonder opzet vereist is. De beklagde moet geenszins de bedoeling hebben gehad de persoon die in gevaar verkeerde van iedere hulp te beroven. Het is voldoende dat de beklagde wetens en willens in gebreke is gebleven ten aanzien van de algemene solidariteitsplicht en dat hij geen grond van schuldonthefing kan invoeren, voortspruitende uit overmacht of onoverwinnelijke dwaling³¹.

Het algemeen opzet impliceert natuurlijk dat de beklagde op de hoogte was van de toestand van groot gevaar. Het bewustzijn van dit groot gevaar kan volgen uit persoonlijke vaststellingen dan wel een verzoek om hulp door derden. De persoon die tot optreden verplicht is moet de toestand van gevaar hebben waargenomen en de ernst ervan hebben beseft. Het volstaat niet dat een groot gevaar wordt vermoed; het moet zijn vastgesteld. Het is niet vereist dat de verzuimer de feiten zelf de visu zou hebben vastgesteld. Het volstaat dat hij werd ingelicht over het groot gevaar waarin iemand verkeert, hetzij door hulpgeroep, hetzij door het zien van de gevolgen, hetzij door het verhaal van wie hem om hulp verzoekt. Het is evenmin vereist dat de betrokkene alle details van de gevaarstoestand zou kennen. Het is voldoende dat de verzuimer heeft moeten beseffen dat de gevolgen voor het slachtoffer zeer erg waren, dat de verzuimer normaliter niets anders kon denken en dat hij zich hieromtrent niet heeft kunnen vergissen. De feitelijke omstandigheden zullen bijgevolg steeds van doorslaggevend belang zijn, zeker wanneer de hulpplichtige het gevaar niet zelf heeft vastgesteld doch enkel een melding heeft gekregen van anderen. Hier ligt een belangrijke taak weggelegd voor de rechter die zal moeten nagaan of de kennis van het gevaar wel degelijk bestond en in zijn vonnis de elementen dient te vermelden waaruit hij zulks afleidt³².

In geval de verzuimer door een derde om hulp wordt verzocht kan ernstige betwisting bestaan over de vraag of de beklagde al dan niet een voldoende kennis had van het groot gevaar om artikel 422bis Sw. toepasselijk te maken.

In verband hiermee stelt zich wel een delicaat probleem voor onder meer de geneesheer die via een telefonische oproep wordt gevraagd een patiënt te helpen die hij niet kent en wiens toestand door de verzoeker, meestal onkundig op medisch gebied, wordt beschreven³³. Gelet op hun beroep wordt van deze personen meer geëist. Opgemerkt werd dat behalve voor geneesheren ook van politieambtenaren en onderwijzers gelet op hun beroep meer

gevraagd wordt op het gebied van de verplichte hulpverlening en dat de drempel van het strafbaar verzuim voor hen wordt verplaatst naar het criterium van de beroepsfout³⁴. Zo werd geoordeeld dat de arts die de mogelijkheid heeft om zich te vergewissen van de medische toestand van de zwangere vrouw die was opgenomen en zulks niet doet onvoorzichtig handelt en dat zijn onwetendheid dienaangaande hem dan ook niet kan vrijpleiten van schuldig verzuim³⁵. Hij ontnam hierdoor zichzelf de mogelijkheid om de toestand van zijn patiënte en de ernst van deze toestand met kennis van zaken te beoordelen³⁶.

Dit alles neemt nochtans niet weg dat algemeen opzet vereist is en dat een loutere onachtzaamheid of nalatigheid niet volstaat om het misdrijf van schuldig verzuim bewezen te verklaren. Er is geen opzet in geval van een verkeerde inschatting van de feiten³⁷ of indien een kind sterft als gevolg van verwaarlozing en ondervoeding en de hulpverleners door toedoen van de moeder ofwel niets konden vaststellen gelet op de afwezigheid van deze laatste ofwel bij een ontmoeting niets kon worden vastgesteld dat kon wijzen op een ernstig gevaar voor de gezondheid van de kinderen³⁸.

Enkele keren werd toch veroordeeld wegens schuldig verzuim op grond van onachtzaamheid, wanneer de beklagde omwille van zijn eigen nalatigheid het gevaar niet heeft vastgesteld terwijl hij dit had moeten merken. Het niet opmerken en het niet onwetend zijn werden aangemerkt als een grove fout zodat het schuldig verzuim bewezen is³⁹. Indien er louter sprake is van een onachtzaamheid komt het voor dat deze rechtspraak niet kan worden bijgetreden.

Het tweede lid van artikel 422bis Sw. bepaalt dat ook vereist is dat de verzuimer kon helpen zonder ernstig gevaar voor zichzelf of voor anderen. Het ernstig gevaar voor zichzelf of voor anderen levert in voorkomend geval een grond van rechtvaardiging van het verzuim op, die in concreto moet worden beoordeeld naar verhouding van de reactie die een redelijke persoon met gelijkaardige eigenschappen in soortgelijke omstandigheden zou hebben gehad. Geen heldenmoed wordt verwacht, maar ook geen stoutmoedigheid⁴⁰. De wet heeft het begrip van dit ernstig gevaar niet gedefinieerd. Geoordeeld werd dat er geen ernstig gevaar voor anderen bestaat wanneer vastgesteld wordt dat op het ogenblik van de oproep de aanwezigheid van de beklagde in het ziekenhuis niet onontbeerlijk vereist was⁴¹.

III. MINDERJARIGEN

De vraag rijst of artikel 422bis Sw. andere of specifieke bepalingen bevat dan wel anders dient te worden uitgelegd indien de hulpbehoevende persoon die in groot gevaar verkeert een minderjarige is.

Voor de beoordeling van het feit of een bepaald persoon zich schuldig heeft gemaakt aan het misdrijf van schuldig verzuim maakt het in se geen enkel verschil uit of de persoon die in groot gevaar verkeert al dan niet meerderjarig is. Strikt juridisch maakt het voor de schuldvraag ook niets uit of de persoon die hulp moet verlenen al dan niet in een gezagspositie verkeert ten aanzien van de minderjarige die in groot gevaar verkeert (bv. een leraar, schooldirecteur of jeugdleider). Natuurlijk zal het feit dat de minderjarige werd toevertrouwd aan deze personen een rol spelen bij de bepaling van de strafmaat doch voor de schuldvraag maakt dit geen verschil. Het toepassingsgebied van artikel 422bis Sw. is immers algemeen.

De enige expliciete verwijzing naar de hypothese van een minderjarige die in groot gevaar verkeert kan teruggevonden worden in het derde lid doch dit betreft enkel de strafmaat. Indien de persoon die in groot gevaar verkeert een minderjarige is wordt de toepasselijke maximumstraf opgetrokken van één naar twee jaar gevangenisstraf⁴².

Hoewel deze strafverzwaring werd ingevoerd naar aanleiding van de beteugeling van sexueel misbruik van minderjarigen is deze strafverzwaring niet beperkt tot het geval waarin het ernstig gevaar in een seksueel misbruik bestaat, aangezien artikel 422bis Sw. een algemeen toepassingsgebied heeft⁴³. De plicht tot hulpverlening bestaat ten aanzien van elke minderjarige, welke ook de oorzaak van het gevaar is of de vorm die dit groot gevaar aanneemt.

Ook iedereen zonder beperking kan potentieel geroepen worden om een minderjarige hulp te bieden: ouders, familieleden, leraars, schooldirectie, de ganse schoolomgeving, verantwoordelijken van jeugthuizen of sportclubs, personen verbonden aan het MST...⁴⁴.

Louter volledigheidshalve moet nog worden opgemerkt dat in artikel 422ter Sw. de weigering of het nalaten hulp te verlenen wordt bestraft waartoe men wettelijk wordt opgevorderd ten voordele van een persoon in groot gevaar en het weigeren of het nalaten gevolg te geven aan vordering tot hulp in geval van ramp of andere buitengewone omstandigheid. Hierbij gaat het dus steeds om het niet opvolgen van een bevel van de overheid.

Artikel 422quater Sw. bepaalt tenslotte dat de minimumstraffen kunnen worden verdubbeld wanneer een van de drijfveren van het schuldig verzuim bestaat uit discriminatie. In tegenstelling tot de strafverzwaring in het geval van minderjarige hulpbehoevenden wordt de maximumstraf in dit geval niet opgetrokken.

IV. SCHULDIG VERZUIM EN SPREEKRECHT

IV. 1 Artikel 458bis van het Strafwetboek : spreekrecht

Hoewel in het bestek van deze bijdrage geen analyse zal worden gewijd aan het beroepsgeheim dient nochtans wel te worden stilgestaan bij het verband tussen het schuldig verzuim en het beroepsgeheim. Daar is in het bijzonder reden toe omdat in artikel 458bis Sw. uitdrukkelijk melding wordt gemaakt van het bestaan van het misdrijf van schuldig verzuim.

Artikel 458 Sw. bevat sedert geruime tijd de strafbaarstelling van de schending van het beroepsgeheim. Het schenden van het beroepsgeheim waartoe men gehouden is maakt een wanbedrijf uit.

De wet van 28 november 2000 betreffende de strafrechtelijke bescherming van minderjarigen heeft een nieuw artikel 458bis Sw. ingevoerd op grond waarvan een persoon die houder is van een beroepsgeheim en hierdoor kennis heeft van een aantal in de wet opgesomde misdrijven gepleegd op een minderjarige onder bepaalde omstandigheden het misdrijf ter kennis kan brengen van de procureur des Konings "onverminderd de verplichtingen hem opgelegd door artikel 422bis".

Deze bepaling werd onder meer ingevoerd om het spanningsveld tussen het beroepsgeheim en de meldingsplicht enigszins te temperen⁴⁵. Ook de onzekerheid over de rechtsfiguur van de noodtoestand heeft een rol gespeeld⁴⁶.

IV. 2 Betekenis van het spreekrecht op grond van artikel 458bis Sw.

Tot voor de recente wijziging van dit artikel met ingang van 1 februari 2012 had deze bepaling een vrij strak omlijnd toepassingsgebied.

Deze uitzonderingregeling geldt enkel voor de misdrijven die in artikel 458bis Sw. worden opgesomd (aanranding van de eerbaarheid en verkrachting, doodslag en moord, kindermoord, vergiftiging, opzettelijke slagen of verwondingen, opzettelijke toediening van schadelijke stoffen, genitale verminking, kinderverlating en het onthouden van voedsel of verzorging). De drager van het beroepsgeheim diende van deze misdrijven kennis te hebben doordat hij het slachtoffer heeft onderzocht of door het slachtoffer in vertrouwen werd genomen.

Tenslotte diende er een ernstig en dreigend gevaar te bestaan voor de psychische of fysieke integriteit van de minderjarige en was vereist dat de geheimhouder deze integriteit niet zelf of met behulp van anderen kon beschermen.

Het dreigend karakter heeft betrekking op het bestaan van een actuele nood om in de situatie in te grijpen terwijl het ernstig karakter verband houdt met de omvang en het ingrijpend karakter van de feiten⁴⁷. De laatste voorwaarde wijst op het subsidiair karakter van de aangifte aan het openbaar ministerie: het recht om te melden bestaat slechts indien noch de hulp van de geheimhouder noch de hulp van derden voldoende zijn om de integriteit van het minderjarige slachtoffer te beschermen⁴⁸.

Het recht om in de gevallen van artikel 458bis Sw. het misdrijf te melden betekent dat er geen strafbare schending van het beroepsgeheim meer voorligt. Deze bepaling dient dan ook te worden beschouwd als een rechtvaardigingsgrond, die de wederrechtelijkheid van het feit doet verdwijnen⁴⁹.

Zulks betekent natuurlijk niet dat de andere rechtvaardigingsgronden niet meer zouden kunnen aangenomen worden. De noodtoestand blijft mogelijk.

De vraag rijst naar de betekenis van de verwijzing naar artikel 422bis Sw. Vast staat dat artikel 458bis Sw. geen aangifteplicht in het leven heeft geroepen. De expliciete vermelding van het woord 'kan' wijst hier duidelijk op⁵⁰. Anderzijds blijft de plicht tot hulpverlening in de zin van artikel 422bis Sw. onverkort gelden voor elke burger, ook indien hij door het beroepsgeheim gebonden is. Het niet melden aan de procureur des Konings in de gevallen waarin artikel 458bis Sw. zulks zou toelaten maakt zeker niet automatisch het misdrijf van schuldig verzuim uit (zoniet zou een aangifteplicht in het leven geroepen worden) maar het is mogelijk dat in het kader van artikel 422bis in een bepaald geval de aangewezen en effectieve hulp bestaat uit het melden van de feiten aan het parket, bv. indien geen andere middelen beschikbaar zijn. In de omstandigheden bedoeld in artikel 422bis Sw. kan het nalaten een aangifte te doen schuldig hulpverzuim uitmaken⁵¹, zonder dat zulks steeds noodzakelijk is. Hoewel de aangifte aan politie of gerecht niet verplicht is gesteld kan ze dit in feite wel worden wanneer ze redelijkerwijze de enig mogelijke vorm van efficiënte hulpverlening is⁵².

In deze zin bestaat er een verband tussen het recht voor de geheimhouder om bepaalde misdrijven te melden en het schuldig verzuim. Het weze nochtans duidelijk dat dit verband evenzeer zou bestaan indien in artikel 458bis Sw. niet zou verwezen worden naar artikel 422bis Sw. Strikt juridisch voegt deze verwijzing dan ook weinig toe aan de betekenis van artikel 458bis Sw.

IV. 3 Het spreekrecht na de wet van 30 november 2011 en het schuldig verzuim

De wet van 30 november 2011 tot verbetering van de aanpak van seksueel misbruik en pedofilie binnen een gezagsrelatie⁵³ heeft artikel 458bis Sw. op een aantal punten gevoelig gewijzigd en dit als gevolg van de aanbevelingen van de Bijzondere Parlementaire Commissie.

De misdrijven waarvoor deze bepaling geldt blijven ongewijzigd.

Wel wordt de regeling uitgebreid tot het slachtofferschap van personen die kwetsbaar zijn ten gevolge van hun leeftijd, een ziekte dan wel een lichamelijk of geestelijk gebrek of onvolwaardigheid.

Vervolgens is de bepaling nu ook van toepassing op misdrijven die aan de vertrouwenspersoon worden onthuld door anderen dan het slachtoffer. Tenslotte wordt de bepaling uitgebreid tot de situatie waarbij er een gewichtig en reëel gevaar bestaat voor andere minderjarigen of kwetsbare personen, m.a.w. potentiële slachtoffers.

Zonder in detail op de draagwijdte van het beroepsgeheim en het in het leven geroepen spreekrecht in te gaan rijst de vraag of door deze uitbreiding van dit spreekrecht iets werd gewijzigd aan de constitutieve bestanddelen van het misdrijf van schuldig verzuim. Uit de parlementaire besprekingen blijkt duidelijk dat het geenszins de bedoeling geweest is om aan het misdrijf schuldig verzuim iets te veranderen. Het is evenmin de bedoeling geweest om via de link naar het schuldig verzuim een spreekplicht in te voeren.

De oorspronkelijke tekst van het wetsvoorstel riep nochtans in dit verband pertinente vragen op. Zo werd in het oorspronkelijke voorstel de verwijzing naar artikel 422bis Sw. als volgt geformuleerd : “Een persoon die in voormelde omstandigheden de procureur des Konings niet inlicht, kan worden vervolgd met toepassing van artikel 422bis”. Er weze aan herinnerd dat in de in 2000 ingevoerde tekst van artikel 458bis Sw. eenvoudig werd aangegeven “onverminderd de verplichtingen hem opgelegd door artikel 422bis”. Hoewel de memorie van toelichting in dit verband weinig concreets bevat⁵⁴ werd zodoende toch een rechtstreekse koppeling tot stand gebracht tussen het misdrijf van schuldig verzuim en het niet gebruik maken van het door artikel 458bis Sw. gecreëerde spreekrecht.

In een ingediend amendement werd opgemerkt dat de voorgestelde tekst tot interpretatieproblemen aanleiding geeft en dreigt het beoogde spreekrecht te laten evolueren tot een spreekplicht. Nadat herinnerd werd aan het feit dat de aanbeveling van de bijzondere commissie enkel inhield dat de verwijzing naar artikel 422bis Sw. enkel een waarschuwing of herinnering beoogde aan het bestaan van het misdrijf schuldig verzuim werd aangevoerd dat de voorgestelde vermelding kan gelezen worden als de invoering van een meldingsplicht. Deze verwijzing kon worden geïnterpreteerd als een uitbreiding van de delictsomschrijving van artikel 422bis in die zin dat ook schuldig verzuim zou bestaan indien iemand geen

gebruik maakt van zijn spreekrecht, zonder dat er sprake moet zijn van een onmiddellijk dreigend groot gevaar⁵⁵.

In de commissie voor de Justitie werd bevestigd dat het helemaal niet de bedoeling was een spreekplicht in te voeren en werd uiteindelijk besloten om de verwijzing naar artikel 422bis Sw. ongewijzigd te laten in de bewoordingen die reeds sedert de wet van 28 november 2000 worden gebruikt : “onverminderd de verplichtingen hem opgelegd door artikel 422bis”. Omtrent het verband tussen de artikelen 422bis en 458bis Sw. werd in de commissie gezegd : “De artikelen 422bis en 458bis hebben niet exact hetzelfde voorwerp. Iemand die gebonden is door een beroepsgeheim moet helpen bij groot gevaar. Maar helpen kan op verschillende manieren gebeuren, met gradaties. Het beroepsgeheim beschermt ook de volledige samenleving en niet enkel mogelijke slachtoffers”⁵⁶.

Het meldrecht doet dan ook geen afbreuk aan de bestanddelen van het schuldig verzuim. Zoals vroeger blijft de regel dat geen schuldig verzuim voorligt indien de betrokken persoon de toestand van de hulpbehoevende niet zelf heeft vastgesteld en hij op grond van de omstandigheden waarin hij werd verzocht te helpen kon geloven dat het verzoek niet ernstig was of dat er gevaar aan verbonden was. Het meldrecht van artikel 458bis Sw. wordt uitgebreid, de meldplicht van artikel 422bis Sw. blijft ongewijzigd⁵⁷.

De uitbreiding van het spreekrecht wijzigt ook niets aan het gegeven dat de hulpverlening bedoeld in artikel 422bis Sw. niet steeds zal moeten bestaan uit een aangifte aan justitie of politie en dat schuldig verzuim vereist dat de betrokkene op de hoogte was van het groot gevaar en de ernst ervan beseft. Ook zal een dreigend gevaar voor potentiële slachtoffers niet noodzakelijk een gevaar in de zin van artikel 422bis Sw. uitmaken.

V. BESLUIT

Artikel 422bis van het Strafwetboek vervult sinds zijn creatie in 1961 een essentiële rol in het strafrechtelijk wettenarsenaal. Steeds zal de rechter de concrete feiten dienen te analyseren en te toetsen aan de betrokken strafbepaling. De in de strafbaarstelling van het schuldig verzuim gebruikte bewoordingen laten aan de rechter ook een vrij grote appreciatievrijheid, wat toelaat de wet binnen een bepaald kader op een correcte en maatschappelijk aanvaardbare wijze toe te passen.

Endnotes

- * Buitengewoon hoogleraar Universiteit Gent, Advocaat
1. Ph. Traest & P. Van Caenegem, “Enkele aspecten van het schuldig verzuim in de sfeer van het onderwijs”, TORB, 1999-2000, 43-48.
 2. F. Hutsebaut, “Het ambtsgeheim, beroepsgeheim en de meldingsplicht van personeelsleden in het onderwijs”, TORB, 1999-2000, 49-54.
 3. Men kan in dit verband verwijzen naar de voorbeelden die in de in noot 1 vermelde bijdrage werden gegeven zoals bv. de houding van een leerkracht ten aanzien van een kind dat valt op de speelplaats of de houding van een geneesheer bij een verdenking van kindermishandeling maar natuurlijk ook de houding van een directeur bij gevallen van verkrachting en aanranding van de eerbaarheid door leerkrachten van de betrokken school (Ph. Traest & P. Van Caenegem, “Enkele aspecten van het schuldig verzuim in de sfeer van het onderwijs”, TORB, 1999-2000, 43-44).

4. Voor een analyse vanuit juridisch perspectief van het spanningsveld tussen egoïsme en altruïsme : L. Vael, "Altruïsme tot recht gekomen", TPR, 1999, 79-114. Zie tevens : A. De Nauw, Inleiding tot het bijzonder strafrecht, Mechelen, Kluwer, 2010, zesde uitgave, 230.
5. Artikel 4 van de wet van 13 april 1995 betreffende seksueel misbruik ten aanzien van minderjarigen. Bij dezelfde gelegenheid werd de strafmaat van het basismisdrijf opgetrokken tot een gevangenisstraf van zes maanden tot één jaar, waardoor ook voorlopige hechtenis mogelijk werd.
6. BS 20 januari 2012.
7. Artikel 458bis Sw. werd reeds ingevoerd door artikel 33 van de wet van 28 november 2000 betreffende de strafrechtelijke bescherming van minderjarigen.
8. Voor een bespreking van de elementen van het misdrijf van schuldig verzuim raadplege men o.m. J. du Jardin, "Schuldig verzuim", Commentaar strafrecht en strafvordering, Mechelen, Kluwer, losbl., 27 p.; H.D. Bosly, "Abstentions coupables" in RPDB, Compl. VI, 1-15; J. Constant, "La répression des abstentions coupables", Rev. dr. Pén., 1961-1962, 199-295 ; A. De Nauw, Inleiding tot het bijzonder strafrecht, Mechelen, Kluwer, 2010, zesde uitgave, 230-237; J. du Jardin, "La jurisprudence et l'abstention de porter secours", Rev. dr. pén., 1983, 955-1000; J. Vanderveeren, "La loi du 6 janvier 1961 érigeant en délit certaines abstentions coupables", JT, 1961, 233-238; H. Vuye, « Schuldig verzuim. Analyse van artikel 422bis Sw. In het licht van de algemene leer van de omissie in het strafrecht » in Liber amicorum J. du Jardin, 431-480; H. berkmoes, Commentaar in Wet en duiding, Strafrecht, Larcier, 2012, 377-381.
9. J. du Jardin, "Actuele bedenkingen over het schuldig verzuim bij de geneeskundige hulpverlening – artikel 422bis Strafwetboek" in De wetgeving inzake dringende geneeskundige hulpverlening, Gent, Mys § Breesch, 1994, 13.
10. J. du Jardin, "Schuldig verzuim", Commentaar strafrecht en strafvordering, Mechelen, Kluwer, losbl., 3; H. berkmoes, Commentaar in Wet en duiding, Strafrecht, Larcier, 2012, 378.
11. A. De Nauw, Inleiding tot het bijzonder strafrecht, Mechelen, Kluwer, 2010, zesde uitgave, 231.
12. A. De Nauw, Inleiding tot het bijzonder strafrecht, Mechelen, Kluwer, 2010, zesde uitgave, 231.
13. Corr. Brussel 25 oktober 1990, Rev. dr. pén. 1991, 667-670.
14. A. De Nauw, Inleiding tot het bijzonder strafrecht, Mechelen, Kluwer, 2010, zesde uitgave, 232.
15. Corr. Doornik 18 maart 1987, JLMB 1987, 778, noot C. STORCK. Contra : Brussel 1 oktober 1981, JT 1982, 311.
16. A. De Nauw, Inleiding tot het bijzonder strafrecht, Mechelen, Kluwer, 2010, zesde uitgave, 232.
17. Corr. Gent 25 juni 1997, TGR 1997, 243.
18. J. du Jardin, "Schuldig verzuim", Commentaar strafrecht en strafvordering, Mechelen, Kluwer, losbl., 5.
19. Corr. Brussel 11 april 2003, JT 2003, 585. In deze zaak bleek uit het verslag van de gerechtelijk geneeskundige dat de persoon reeds overleden was op het ogenblik dat het lichaam ontdekt werd. Het volstaat niet, aldus de rechter, dat de beklaagde heeft kunnen denken dat de hulpbehoevende persoon in gevaar was, het gevaar moet ook objectief hebben bestaan.
20. Corr. Brussel 2 januari 2008, NC 2009, 134-138, noot A. DIERICKX & F. DEWALLENS : "Het intreden van de dood en het schuldig hulpverzuim (art. 422bis Sw.)". De verplichting tot hulpverlening zal van geval tot geval moeten beoordeeld worden. In dit geval bleek dat de beklaagde aanwezig was toen de hulpbehoevende ophield met ademen en hij pertinent wist dat er een mogelijkheid op redding bestond.
21. Antwerpen 30 september 1997, RW 1999-2000, 1023, noot A. VANDEPLAS. Dit verzuim kan evenmin worden gerechtvaardigd door het routineonderzoek waarmee een arts bezig zou zijn op het ogenblik van de melding.
22. Corr. Antwerpen 20 november 2007, T. Strafr. 2008, 146-149, noot K. DE LAET. Zo ontslaat het gegeven dat er reeds hulp ter plaatse was de beklaagde niet van zijn plicht tot hulpverlening.
23. Zo is bv. een verkeerde diagnose door een arts daarom nog geen schuldig verzuim (Gent 11 december 1963, Rev. dr. pén., 1963-64, 896; Luik 21 mei 2007, T. Gez. 2008, 385-387). Zie eveneens Cass. 9 november 1964, Pas. 1965, I, 242; Brussel 20 april 1966, JT 1966, 406.
24. Corr. Brussel 27 februari 2007, NC 2008, 73-76, noot L. HUYBRECHTS. In de betrokken zaak ging het om de onrustwekkende verdwijning van een vrouw waarbij gelet op het verleden kon gevreesd worden dat de vrouw zelfmoord zou plegen. De vriend beperkte er zich toe langs de plaats te fietsen waar de vorige poging tot zelfdoding plaatsvond. De rechter oordeelde dat dit duidelijk niet volstond en de beklaagde op zijn minst de politie had moeten waarschuwen.
25. Cass. 26 juni 1972, Arr. Cass. 1972, 1018.
26. Kort. Ged. Rb. Luik 13 september 1988, JL 1988, 1256.
27. Cass. 23 maart 2010, T. Strafr. 2010, 334-335.
28. J. du Jardin, "Schuldig verzuim", Commentaar strafrecht en strafvordering, Mechelen, Kluwer, losbl., 4; O. Vandemeulebroeke & F. Gazan, "Traite des êtres humains – exploitation et abus sexuels. Les nouvelles lois des 27 mars et 13 avril 1995 », Rev. Dr. Pén. 1995, 1047, nr. 159 ; Parl. St. Senaat, 1994-95, nr. 1348/1, 4. Er werd nog aan toegevoegd dat men zich uiteraard pas in laatste instantie tot het gerecht zal wenden.
29. A. Jacobs & A. Masset, "Schuldig verzuim", Postal-Memorialis, S40/7.
30. A. De Nauw, Inleiding tot het bijzonder strafrecht, Mechelen, Kluwer, 2010, zesde uitgave, 234.
31. A. De Nauw, Inleiding tot het bijzonder strafrecht, Mechelen, Kluwer, 2010, zesde uitgave, 235.
32. J. du Jardin, "Actuele bedenkingen over het schuldig verzuim bij de geneeskundige hulpverlening – artikel 422bis Strafwetboek" in De wetgeving inzake dringende geneeskundige hulpverlening, Gent, Mys § Breesch, 1994, 12. Bv. Corr. Brussel 15 mei 2002, Journ. Procès 2002, nr. 438, 17-31.
33. Voor deze vraag : A. De Nauw, Inleiding tot het bijzonder strafrecht, Mechelen, Kluwer, 2010, zesde uitgave, 233 en de aldaar aangehaalde rechtspraak. De rechtspraak toont in dit verband dat van geneesheren wordt verwacht dat zij zich degelijk vergewissen van de toestand van de persoon voor wie hun optreden wordt gevraagd.
34. A. De Nauw, Inleiding tot het bijzonder strafrecht, Mechelen, Kluwer, 2010, zesde uitgave, 235.
35. Corr. Antwerpen 24 november 2000, RW 2000-2001, 1423-1427, noot C. DESMET. In deze noot wordt het gebruik van de terminologie 'onvoorzichtig' slordig genoemd. In een gelijkaardige zaak werd in dezelfde zin geoordeeld over een arts die nalaat naar het ziekenhuis te komen en enkel zijn assistent laat oproepen zonder contact met hem op te nemen (Rb. Tongeren 10 september 1998, T. Gez. 1998-1999, 232-235).
36. In dezelfde zin : Luik 25 juni 1986, JL 1986, 674-678.
37. Corr. Luik 17 december 2002, JLMB 2003, 1337. In casu het toelaten dat de dochter één of twee maal slaapt samen met een gast die men vertrouwt, met name omdat men de dochter heeft ondervraagd over zijn gedrag en eigen controles niets hebben uitgewezen.
38. Corr. Brugge 13 februari 2006, TJK 2006, 372-378, noot HUTSEBAUT : "De spanningsverhouding tussen hulpverlening en schuldig verzuim".
39. Luik 6 juli 1986, Jur. Liège 1986, 541, noot A. MASSET.
40. J. du Jardin, "Schuldig verzuim", Commentaar strafrecht en strafvordering, Mechelen, Kluwer, losbl., 18.
41. Cass. 28 maart 1972, Arr. Cass. 1972, 721.
42. Dit derde lid werd toegevoegd door de wet van 13 april 1995 betreffende seksueel misbruik ten aanzien van minderjarigen.
43. J. du Jardin, "Schuldig verzuim", Commentaar strafrecht en strafvordering, Mechelen, Kluwer, losbl., 4; A. De Nauw, Inleiding tot het bijzonder strafrecht, Mechelen, Kluwer, 2010, zesde uitgave, 236; Parl. St. Senaat, 1994-95, nr. 1348/1, 4.
44. O. Vandemeulebroeke & F. Gazan, "Traite des êtres humains – exploitation et abus sexuels. Les nouvelles lois des 27 mars et 13 avril 1995 », Rev. Dr. pén. 1995, 1047, nr. 162.

-
45. L. Veny, *Compendium van het Vlaamse onderwijsrecht*, Brugge, Die Keure, 2010, 389.
 46. A. De Nauw, *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*, Mechelen, Kluwer, 2010, zesde uitgave, 298.
 47. A. De Nauw, *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*, Mechelen, Kluwer, 2010, zesde uitgave, 298.
 48. Parl. St. Senaat, 1999-2000, nr. 280/5, 22-23.
 49. B. Ketels, *Commentaar in Wet en duiding, Strafrecht*, Larcier, 2012, 455; A. De Nauw, *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*, Mechelen, Kluwer, 2010, zesde uitgave, 299. L. Huybrechts gaat er klaarblijkelijk van uit dat het gaat om een verschoningsgrond (L. Huybrechts, "De wet tot verbetering van de aanpak van seksueel misbruik en pedofilie binnen een gezagsrelatie", *RW* 2011-12, 1159, nr. 39).
 50. B. Ketels, *Commentaar in Wet en duiding, Strafrecht*, Larcier, 2012, 456.
 51. L. Huybrechts, "De wet tot verbetering van de aanpak van seksueel misbruik en pedofilie binnen een gezagsrelatie", *RW* 2011-12, 1159, nr. 38.
 52. L. Huybrechts, "De wet tot verbetering van de aanpak van seksueel misbruik en pedofilie binnen een gezagsrelatie", *RW* 2011-12, 1159, nr. 39.
 53. BS 20 januari 2012.

DE TOEPASSING VAN PRIVACYWETGEVING IN HET ONDERWIJS

Lena Van Slycken

Samenvatting

De bescherming van het privéleven en van de persoonlijke levenssfeer is erkend als een universeel fundamenteel recht en is als een grondrecht van elke burger verankerd in de Belgische en Europese wetgeving. Het recht op privacy en het recht op bescherming van persoonsgegevens behoren daartoe.

Deze bijdrage gaat na op welke wijze in België informatie over en verwerking van persoonsgegevens van natuurlijke personen worden beschermd, welke vereisten worden gesteld, welke plichten verwerkers en welke rechten betrokkenen hebben en hoe o.m. moet worden omgegaan met het inwinnen en doorgeven van informatie over persoonsgegevens via moderne communicatie- en informatietechnologieën.

Bijzondere aandacht wordt besteed aan de impact van de wetgeving met betrekking tot de informationele privacy binnen de sfeer van het onderwijsgebeuren.

Summary

The protection of one's private life and the personal sphere in general is recognized as a universal fundamental right of every citizen, and is embedded as such in Belgian and European legislation. The rights to privacy and to the protection of personal data are aspects of this.

This contribution investigates in which way information about, and processing of the personal data of natural persons are protected in Belgium. It details requirements imposed, duties of processors, rights of the parties concerned and in particular, how must be handled the gathering and transmitting of information through modern communication and information technologies.

Special attention is given to the impact of the legislation on privacy of information within the educational system. DE TOEPASSING VAN DE PRIVACYWETGEVING IN HET ONDERWIJS

De eerbiediging van het privéleven en van de persoonlijke levenssfeer is erkend als een universeel fundamenteel recht en is als een grondrecht van elke burger verankerd in de Belgische en Europese wetgeving. Het recht op privacy en het recht op bescherming van persoonsgegevens behoren daartoe.

Deze bijdrage gaat na op welke wijze in België informatie over en verwerking van persoonsgegevens van natuurlijke personen worden beschermd, welke vereisten worden gesteld, welke plichten verwerkers en welke rechten betrokkenen hebben en hoe o.m. moet worden omgegaan met het inwinnen en doorgeven van informatie over persoonsgegevens via moderne communicatie- en informatietechnologieën.

Bijzondere aandacht wordt besteed aan de impact van de wetgeving met betrekking tot de informationele privacy binnen de sfeer van het onderwijsgebeuren.

INLEIDING

Wetshistoriek en belang

1. Het *recht op privacy* betreft de persoonlijke levenssfeer. De bescherming van de persoonlijke levenssfeer, met als onderdeel het privé-leven is erkend als een grondrecht. Het fundamenteel recht op eerbiediging van het privéleven werd reeds opgenomen in artikel 8 van het Europees Verdrag van 4 november 1950 tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden (E.V.R.M.)¹ en in artikel 17 Internationaal Verdrag van 19 december 1966 inzake burgerlijke en politieke rechten². Het kwam oorspronkelijk niet voor in de Belgische Grondwet van 1831, maar werd in 1994 erkend en opgenomen in artikel 22 van de Grondwet³. In de Europese Unie is het verankerd in artikel 7 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie⁴

2. Het recht op eerbiediging van het privéleven houdt o.m. een recht op geheimhouding van informatie over het privéleven in. Het beschermt tegen opvragen, opsporen, opslaan of verspreiden van informatie over het privéleven⁵. *Informationele privacy* betreft informatie aangaande iemands persoon of zijn of haar persoonlijke levenssfeer en de aanspraak van een individu om naar eigen inzicht te bepalen wanneer, hoe en tot op welke hoogte informatie kenbaar wordt gemaakt aan anderen.

Dat recht is opgenomen in het Verdrag van Straatsburg van 28 januari 1981 tot bescherming van personen ten opzichte van de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens, goedgekeurd in België bij wet van 17 juni 1991. Daaraan gevolg gevend ontstond de Wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van persoonsgegevens⁶. Deze wet werd bij wet van 11 december 1998⁷ in overeenstemming gebracht met de Europese richtlijn 95/46 EG⁸. Het uitvoeringsbesluit van 13 februari 2001⁹ regelt o.m. de voorwaarden waaronder een latere verwerking van persoonsgegevens voor historische, statistische of wetenschappelijke doeleinden mag worden uitgevoerd, de voorwaarden voor het verwerken van gevoelige gegevens, de manier waarop een persoon wiens gegevens worden verwerkt, zijn rechten kan uitoefenen en de manier waarop geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens moet worden aangegeven aan de Privacycommissie. Door de wet van 26 februari 2003¹⁰ werden het statuut, de samenstelling en bevoegdheden van de Privacycommissie aangepast en sectorale comités opgericht. Het K.B. van 17 december 2003 stelt de nadere regels vast met betrekking tot de samenstelling en de werking van bepaalde sectorale comités binnen de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer¹¹.

In Europa is de gegevensbescherming een grondrecht dat verankerd is in artikel 16, lid 1 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, zoals ingevoerd door het Verdrag van Lissabon. Daarin werd artikel 8 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie geïntegreerd en kreeg daardoor een bindende juridische waarde, onderworpen aan de controle van het Hof van Justitie te Luxemburg. Persoonsgegevens moeten in de hele Europese Unie in dezelfde mate worden beschermd. Gemeenschappelijke regels moeten worden opgelegd via een verordening. In de nieuwe digitale omgeving hebben individuele personen recht op effectieve controle over hun persoonlijke gegevens en hebben ze het recht om te worden vergeten. Sociale netwerken op internet worden uitdrukkelijk verplicht om de hoeveelheid persoonsgegevens van gebruikers die ze verzamelen en verwerken tot een minimum te beperken en om de niet-openbaarstelling van gegevens als standaardinstelling te gebruiken¹².

De Europese Commissie meent dat, nu online activiteit aanzienlijke risico's inhoudt, het belangrijk is om scherper toe te zien op de handhaving van gegevensbescherming in de EU

en de regels te actualiseren. Op 25 januari 2012 werd door de Europese Commissie een Europese verordening van het Europees Parlement en de Raad betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrij verkeer van die gegevens voorgesteld (algemene verordening gegevensbescherming)¹³. Bedoeling is dat de digitale economie zich op de hele interne markt kan ontwikkelen, dat de burgers zelf kunnen bepalen wat er met hun gegevens gebeurt en meer praktische en rechtszekerheid bieden aan bedrijven en overheden. Ook in België pleit men voor een update van de privacywetgeving¹⁴.

3. De naleving van de privacywetgeving is belangrijk voor de bescherming van de persoonsgegevens van elke burger, ook binnen het kader van het onderwijs. Onderwijsinstellingen moeten het recht op privacy respecteren niet alleen ten aanzien van studenten en leerlingen (en oud-leerlingen), maar ook ten aanzien van de ouders, het personeel (docenten, leraren, academisch en ondersteunend personeel), de leden van het bestuur/ inrichtende macht en derden en moeten daarbij de basisbeginselen in acht nemen.¹⁵Ook voor onderzoekers gelden speciale richtlijnen.

RECHT OP PRIVACY

Het recht op privacy als grondrecht¹⁶

4. Eenieder heeft recht op eerbiediging van zijn privéleven. Dat is een grondrecht, m.n. een recht dat zulke fundamentele waarde in de maatschappelijke orde bezit dat het de hoogste rang bekleedt in de hiërarchie van de rechtsnormen. Het is een recht dat iemand heeft omwille van zijn mens-zijn, vandaar ook een recht van de mens. Het recht op privéleven sluit de bevoegdheid voor de persoon in om zijn private levenssfeer naar eigen goeddunken in te richten en zich te verzetten tegen iedere ongewenste inmenging vanwege derden.

5. De uitoefening van het grondrecht is niet absoluut, de basisbeginselen moeten in acht genomen worden. Deze basisbeginselen zijn: het legaliteitsbeginsel, het finaliteitsbeginsel (gerechtvaardigd doel) en het proportionaliteitsbeginsel (relevantie en evenredigheid ten aanzien van het nagestreefde doel) (art. 8, lid 2 E.V.R.M.). Het grondrecht vindt zijn beperking in de uitoefening ervan door anderen. Zo worden de grondrechten van de werknemer gekwalificeerd door de tegenovergestelde belangen van werkgever, collega's en derden. Zo moet bv. het recht op informatie vanwege de werkgever worden verzoend met het recht op privacy van de werknemer en moeten de informatieve gegevens relevant zijn voor de werksituatie of voor de uitoefeningsvoorwaarden van de functie (art. 11 CAO nr. 38).

6. Privacy is een kwestie van gradatie en het belang dat een persoon eraan hecht. Het verschilt dan ook van geval tot geval en van individu tot individu. Afstand van zijn recht op privacy zou betekenen dat iemand afziet van zijn recht om zich tegen een inmenging in zijn privé-leven te verzetten. Dat **kan niet onvoorwaardelijk** en **slechts mits vrije, welingelichte en voorafgaandelijke toestemming** van de betrokkene voor elke inmenging. De toestemming is steeds

herroepbaar Er zijn dus wel afspraken mogelijk (privacyclausules). De toestemming mag er niet toe leiden dat het recht op privacy zelf volledig wordt vernietigd.

III. RECHT OP INFORMATIONELE PRIVACY

1. De bescherming van persoonsgegevens in België¹⁷

7. Onderwijsinstellingen en onderzoekers zijn gehouden de privacywet na te leven indien ze persoonsgegevens verwerken. In de mate dat onderwijsinstellingen adressen en andere persoonsgegevens verwerken, geautomatiseerde verwerking ter beschikking stellen en informatie daarover verstrekken, worden ze van passieve gebruikers (ontvangers van adressenbestanden, bijvoorbeeld vanwege de gemeente- in het algemeen belang) actieve gebruikers van gegevens, die desgevallend gevoelige informatie bevatten die ressorteert onder de privacywet.

8. Ook onderzoekers die bij hun onderzoek informatie van personen verzamelen en analyseren of die m.a.w. persoonsgegevens verwerken en publiceren, zijn gehouden de privacywetgeving na te leven. Er zijn een aantal versoepelingen in de wet specifiek gericht op wetenschappelijk, statistisch en historisch onderzoek. Na het bereiken van het oorspronkelijk doel, mogen persoonsgegevens toch verder bewaard worden, op voorwaarde dat ze enkel nog voor onderzoeksdoeleinden gebruikt worden. De verwerking wordt steeds verenigbaar geacht met de oorspronkelijke doeleinden op voorwaarde dat de onderzoeker de bijzondere regels volgt uit Hoofdstuk 2 van het KB van 13 februari 2001. Persoonsgegevens, bv. in verband met arbeid en sociale zekerheid, kunnen door de overheid ter beschikking gesteld worden voor wetenschappelijk onderzoek mits eerbiediging van de privacyregels. In het Vademecum voor de onderzoeker vindt men ook een code waartoe de verkrijgers van rijksregistergegevens zich verbinden bij het uitvoeren van hun wetenschappelijke onderzoeksopdracht.¹⁸ Het behandelt zowel het verzamelen van persoonsgegevens (bv. via enquêtes) als het verkrijgen van persoonsgegevens uit andere bronnen, in het bijzonder het Rijksregister, de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid, de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie van de FOD Economie. Het belang van anonieme en gecodeerde gegevens wordt uit de doeken gedaan, net als de voorwaarden die gelden voor onderzoek op enkele gevoelige gegevenscategorieën. Ook richtsnoeren met betrekking tot de publicatie van het onderzoek komen aan bod.

a. Doel en kenmerken van de privacywet

9. De privacywet beoogt de bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens. Hij omschrijft heel precies op welke manier en onder welke omstandigheden persoonlijke gegevens mogen worden verwerkt of doorgegeven. Hij bepaalt de rechten en plichten van de persoon wiens gegevens worden verwerkt, net als die van de verwerker zelf.

De wet voert met betrekking tot de persoonsgegevens een *transparantieplicht* in: de personen van wie gegevens worden verwerkt moeten daarvan op de hoogte worden gebracht en de personen die de gegevens verwerken moeten zich identificeren en meedelen waarom ze die gegevens verwerken.

De wet *legt regels vast voor het gebruik van persoonsgegevens*, te weten wat met de ingewonnen gegevens mag of moet gebeuren.

De wet voert nieuwe *rechten* in voor personen die zijn opgenomen in gegevensbestanden of gegevensbanken: recht op inzage van de geregistreerde gegevens, recht op verbetering ervan, op verzet.¹⁹

b. Toepassingsveld

10. De wet is van toepassing op de **verwerking van informatie over natuurlijke personen**, niet over rechtspersonen of verenigingen.

De verwerking kan geheel of gedeeltelijk geautomatiseerd zijn of kan niet geautomatiseerd zijn en betreft dan persoonsgegevens die **in een bestand** zijn opgenomen of die daartoe bestemd zijn. Opname in een bestand betekent dat de gegevens bewaard worden volgens een logische structuur die een stelselmatige raadpleging ervan moet toestaan.

De wet is *niet* van toepassing als de verwerking bestemd is voor privégebruik (voor persoonlijke of huishoudelijke doeleinden), op voorwaarde dat die bestemming behouden blijft (privaat adressenbestand, persoonlijke elektronische agenda), als het openbare gegevens betreft (handelsregister, hypotheek, bekendmaking in het Belgisch Staatsblad) en als de gegevens bestemd zijn voor de openbare statistiek

De wet is *gedeeltelijk niet* van toepassing als de verwerking geschiedt in het kader van de openbare veiligheid, dan gelden gedeeltelijke uitzonderingen, als de verwerking geschiedt voor uitsluitend journalistieke, artistieke of literaire doeleinden (cf. bescherming van de vrije meningsuiting).

c. Basisbegrippen ²⁰

11. Personen:

Het betreft **natuurlijke personen**- geen rechtspersonen Ze moeten geïdentificeerd of **identificeerbaar** zijn aan de hand van een identificatienummer of van een of meer specifieke elementen die kenmerkend zijn voor de fysieke, fysiologische, psychische, economische of sociale identiteit.

Persoonsgegevens:

Het gaat om **elke informatie** betreffende een geïdentificeerd of identificeerbaar natuurlijk persoon; gegevens met betrekking tot de naam, het adres, de geboortedatum, burgerlijke stand, naam van de echtgenoot, beroep... van natuurlijke personen, foto's, bewegende beelden, geluidsopnamen, telefoonnummer, e-mailadres, bankrekeningnummer. Dus elke informatie die tot identificatie kan leiden.

Verwerking²¹:

Het betreft **elke bewerking of elk geheel van bewerkingen** met betrekking tot persoonsgegevens (verzamelen, vastleggen, ordenen, bewaren, bijwerken, wijzigen, opvragen, raadplegen, gebruiken, verstrekken door middel van doorzending, verspreiden of ter beschikking stellen, samenbrengen, met elkaar in verband brengen, afschermen, uitwissen of vernietigen van persoonsgegevens). Het moet gaan om een doelmatige en systematische ordening van gegevens – zowel manueel (in een bestand) als geautomatiseerd²² Het geheel van persoonsgegevens wordt samengesteld en bewaard op

een logisch gestructureerde wijze zodat het mogelijk is om ze op een systematische wijze te raadplegen.

Verantwoordelijke voor de verwerking:

Dat is de natuurlijke persoon of rechtspersoon, de feitelijke vereniging of het openbaar bestuur die alleen of samen met anderen **het doel en de middelen voor de verwerking van persoonsgegevens bepaalt**. De verantwoordelijke kan ook krachtens een wettelijke bepaling zijn aangeduid. De verantwoordelijke (bestuur/ inrichtende macht of gedelegeerde schooldirectie, directeur van het CLB of gedelegeerde medewerkers, beroepsbeoefenaar in de gezondheidszorg) wordt in geval van moeilijkheden **aansprakelijk** gesteld indien hij de door de wet opgelegde verplichtingen niet heeft nageleefd.

Verwerker:

Is de natuurlijke persoon, rechtspersoon, feitelijke vereniging of openbaar bestuur die ten behoeve van de verantwoordelijke voor de verwerking **gemachtigd is om de gegevens te verwerken**.

Het kan ook een extern bedrijf zijn dat de informatie verwerkt voor de verantwoordelijke (sociaal secretariaat- secretariaat scholengemeenschap)

De uitvoering gebeurt meestal door aangestelden.

Betrokkene:

Is een natuurlijke persoon **over wie informatie wordt verwerkt** (student, bekwame leerling, (met onderscheidingsvermogen, +12/14 jaar), ouders (of wettelijke vertegenwoordigers) van niet-bekwame leerling, personeel).

Toestemming van betrokkene is elke *vrije*, specifieke en op informatie berustende wilsuiting waarmee de betrokkene of zijn wettelijke vertegenwoordiger aanvaardt dat persoonsgegevens betreffende de betrokkene worden verwerkt.

Ontvanger:

Is de natuurlijke persoon, de rechtspersoon, de feitelijke vereniging of het openbaar bestuur **aan wie de gegevens worden meegedeeld** (niet: administratieve of gerechtelijke instanties aan wie gegevens worden meegedeeld in het kader van een bijzondere onderzoeksprocedure).

Derde:

Is de natuurlijke persoon, de rechtspersoon, de feitelijke vereniging of het openbaar bestuur, niet zijnde de betrokkene (kan de ouder van een bekwame leerling zijn of een leerkracht die geen les geeft aan de leerling), noch de verantwoordelijke voor de verwerking, noch de verwerker, noch de personen die onder rechtstreeks gezag van de verantwoordelijke of de verwerker gemachtigd zijn om de gegevens te verwerken.

2. Vereisten bij de verwerking van persoonsgegevens ²³

a. Algemene beginselen

Gerechtigde en specifieke doelstelling

12. Persoonsgegevens mogen slechts verzameld worden met het oog op een of meer **specifieke (uitdrukkelijk omschreven) en gerechtvaardigde doelstellingen en mogen slechts worden gebruikt in overeenstemming met die doelstellingen.**

De doelstelling moet passen binnen de maatschappelijke opdracht van de

onderwijsinstelling: verstrekken van onderwijs, opvoeding en vorming, onderzoek.

De doelstelling moet bij het begin worden vastgelegd en bepaalt het verder verloop van de activiteiten.

De nagestreefde doelstelling is bepalend voor de gegevens die mogen worden verzameld, wat ermee mag worden gedaan, aan wie ze mogen worden meegedeeld.

Oneigenlijk gebruik van de verwerking kan worden bestraft met een geldboete. Zo is het doel van de verwerking van studenten-/leerlingenadministratie: studenten-/leerlingenbestand aanleggen, organiseren van onderwijs, examens, registreren van uitslagen en deliberatieresultaten, berekenen, factureren en innen van verschuldigde bedragen, opvolgen van oud-leerlingen/alumni. Het gaat dus om het beheer van studenten-/leerlingengegevens in relatie met de onderwijsinstelling.

Andere verwerkingsdoelstellingen zijn: leerlingenbegeleiding (voor het personeel zijn dat personeelsadministratie en personeelsbeheer), camerabewaking.

Een *gerechtvaardigde doelstelling* betekent dat een evenwicht moet bestaan tussen het belang van de verantwoordelijke voor de verwerking en de belangen van de personen op wie de verwerkte gegevens betrekking hebben (bv. een bovenmatige schending van de persoonlijke levenssfeer van de betrokkenen).

Proportionaliteitsbeginsel

13. Alleen de noodzakelijke persoonsgegevens mogen worden verwerkt, terzake dienend met betrekking tot het doel (= proportionaliteitsbeginsel). Dus niet meer gegevens dan nodig en in verhouding tot de nagestreefde finaliteit.²⁴

Finaliteitsbeginsel

14. De informatie moet relevant zijn voor het doel van de verwerking (= finaliteitsbeginsel).²⁵ De verwerking moet passen binnen de maatschappelijke opdracht van de onderwijsinstelling.

b. Verplichtingen van de verantwoordelijke van geïnformatiseerde verwerkingen²⁶

Transparantieplicht

15. De informatie moet correct zijn (dit wil zeggen nauwkeurig en indien nodig bijgewerkt). De gegevens moeten tijdig worden bijgewerkt: opvolging van de gegevens en indien ze niet meer ter zake dienend zijn moet men ze verwijderen. Zijn ze niet juist, dan moet men ze verbeteren, zijn ze onvolledig, dan moet men ze aanvullen.

Bewaartermijn

16. De informatie mag niet langer bewaard worden dan voor het doel van de verwerking nodig is (later kan, indien anoniem, cf. voor statistieken).

Het leerlingendossier voor begeleiding en studiebeoordeling moet in principe worden vernietigd als de leerling de school verlaat. Er geldt evenwel een bewaartermijn voor leerlingengebonden documenten.²⁷

Vertrouwelijkheid en veiligheid

17. De verantwoordelijke voor de verwerking moet zorgen voor de **vertrouwelijkheid** van de gegevens en voor de **veiligheid**²⁸ ervan. Het principe van de vertrouwelijkheid moet door alle personeelsleden in acht worden genomen. Alleen personen die daarvoor toelating hebben, krijgen toegang tot de informatie.

Het personeel in de onderwijsinstelling/school moet geïnformeerd worden over het omgaan met verwerkingen en de toegang tot de persoonsgegevens is voorbehouden voor de verwerkers. De houder is verantwoordelijk voor de verwerking ook al wordt die uitgevoerd door aangestelden.

Taak van het bestuur/ de schooldirectie: de nieuwe leerkrachten op de hoogte brengen van de gangbare regels en afspraken en van de wettelijke voorschriften betreffende de gegevensbescherming.

Bij onvoldoende beveiliging (organisatorisch en technisch) tegen vernietiging, toevallig verlies, ongeoorloofde wijziging, ongeoorloofde toegang of verwerking blijft het (school)bestuur, als houder van gegevensbestanden verantwoordelijk.

Informatieplicht

18. Iedereen over wie persoonsgegevens worden verwerkt moet daarvan op de hoogte worden gebracht. Er geldt een **informatieplicht** voor de verantwoordelijke van de verwerking.

De betrokkenen zijn voor een onderwijsinstelling enkel de potentiële, huidige of gewezen studenten/leerlingen (en personeelsleden) van de betrokken instelling.

Kennisgevingsplicht

19. De verantwoordelijke moet de betrokkene **inlichten over de verwerking** telkens als aan deze persoon om gegevens wordt gevraagd (bv. bij de inschrijving van een student/leerling of bij de aanwerving van een personeelslid).

Ook indien de verantwoordelijke de gegevens niet bij de betrokkene zelf haalt moet hij controleren of de betrokkene bij de oorspronkelijke informatiegaring op de hoogte werd gesteld dat de informatie bij hem zou terechtkomen, zoniet moet hij de betrokkene op de hoogte brengen²⁹.

Te verstrekken inlichtingen (op straffe van geldboete):

- feit of er al dan niet gegevens verwerkt worden – de aard en de oorsprong mededelen wie de gegevens zal verwerken (naam, adres) en waartoe ze worden verwerkt (doel van de verwerking)
- mededelen aan wie de gegevens worden meegedeeld (ontvangers of categorieën van ontvangers)
- erop wijzen dat betrokkene recht heeft op toegang en verbetering van zijn gegevens mededelen aan betrokkene of de verwerking is opgenomen in het openbaar register bij de Commissie voor bescherming van de persoonlijke levenssfeer (zie aangifte), waar nadere informatie kan worden bekomen met betrekking tot de houder en de verwerkingen
- mededelen van het al dan niet verplichte karakter van het antwoord en de eventuele gevolgen van niet beantwoording
- mededelen van eventueel verzet (cf. direct marketing)

vermelden dat de kennisgeving gebeurt in toepassing van de Privacywet
Het is niet nodig te informeren over alleen strikte identificatiegegevens (naam + coördinaten) indien het personen betreft met wie maatschappelijke of professionele relaties worden onderhouden.

Het **verzamen van adressen via antwoordkaarten of registratieformulieren** kan, mits inachtneming van bovengenoemde **vereisten** gesteld bij de kennisgevingsplicht.

c. Rechten van de betrokkene³⁰

Recht op informatie en kennisgeving en recht op toegang

20. Zodra iemand gegevens over een persoon verwerkt moet de betrokkene daarover de nodige controle kunnen uitoefenen. Hij moet daarover ingelicht zijn en de nodige informatie hebben verkregen. Hij moet kunnen nagaan of de verwerkte gegevens wel toereikend, ter zake dienend zijn en niet overmatig, of het doelmatigheidsbeginsel werd nageleefd. Het **recht op toegang** is gekoppeld aan het **recht op mededeling**. Het recht op toegang kan *rechtstreeks* zijn door inzage van het document of door het bekomen van een afschrift of kopie (bv. indien het gaat om bestuursdocumenten waarop de Wet openbaarheid van bestuur van toepassing is).

Zo hebben studenten/ leerlingen/ ouders **recht op mededeling** (op grond van de Privacywet) **en van toegang tot examenresultaten** op grond van de wet openbaarheid van bestuur³¹. Examenresultaten behoren tot de persoonsgegevens. Eenieder heeft het recht om kennis te krijgen van de hem betreffende gegevens (niet die van anderen) die in een verwerking zijn opgenomen en kan hiertoe een schriftelijk verzoek indienen. Die gegevens dienen onverwijld te worden meegedeeld aan betrokkene.

Een recht van toegang bestaat vanaf het ogenblik van opname van de gegevens in een verwerking. Het gaat hier niet over een recht op inzage van de examenkopieën (dat recht geldt bv. bij betwisting van de evaluatie), wel over kennisname van zijn examenresultaten. Het recht op inzage en kopie geldt wel op grond van de wet openbaarheid van bestuur. Verzoeken ouders / leerlingen toegang tot het leerlingendossier, dan moet hen worden meegedeeld welke gegevens er precies worden verwerkt en met welk doel. Die informatie kan mondeling, schriftelijk of online worden verstrekt door de verantwoordelijke van de verwerking.

Het recht op *rechtstreekse toegang* van studenten, ouders, leerlingen tot verwerkte persoonsgegevens zal afhangen van het feit of het in belang van de betrokkene is en of men te maken heeft met een document dat valt onder de wet openbaarheid van bestuur. Het recht op toegang kan *onrechtstreeks* zijn. Gegevens in verband met gezondheid mogen enkel worden meegedeeld door de beroepsbeoefenaar van de gezondheidszorg.

Er is ook geen rechtstreekse toegang voor verwerkingen die beheerd worden door inlichtingendiensten, politiediensten, Child Focus, Commissie voor het Bank-, Financie- en Assurantiewezen en tot verwerkingen in het kader van de witwaswet.

Onrechtstreekse toegang kan via schriftelijk verzoek door bemiddeling of tussenkomst van de Privacycommissie.

Het recht op toegang kan *niet* worden ingeroepen bij verwerking van persoonsgegevens voor uitsluitend journalistieke, artistieke of literaire doeleinden voor zover de toepassing van

dit recht een voorgenomen publicatie in het gedrang zou brengen of aanwijzingen zou verschaffen over de bronnen van informatie.

Recht op verbetering en schrapping

21. Indien personen schriftelijk informeren (met bewijs van hun identiteit) over de verwerking van hun persoonsgegevens, dan moet hen worden meegedeeld of er gegevens zijn verwerkt en, zo ja, over welke persoonsgegevens het gaat. Inlichtingen moeten worden verstrekt binnen de 45 dagen na ontvangst van het verzoek. Daarbij moet betrokkene ook worden geïnformeerd over zijn recht op gratis aanpassing en **recht op verbetering** van zijn persoonsgegevens, indien dat nodig mocht zijn. Een verbetering hoeft niet indien het een mening of een appreciatie betreft, wel als ze steunt op onjuiste informatie. Acht de verantwoordelijke het verzoek van betrokkene gegrond, dan moet hij binnen de maand de persoonsgegevens aanpassen en aan betrokkene meedelen welke wijzigingen er zijn aangebracht.

Indien betrokkene de verwerkte gegevens als niet relevant voor het doel van de verwerking vindt of indien ze te lang bewaard zijn, mag hij de **schrapping** vragen of, indien de tekst misleidend is, mag hij **verbieden** de gegevens te gebruiken. Bij weigering is een procedure in kort geding voor de Voorzitter van de Rechtbank van eerste aanleg mogelijk.

Recht op verzet

22. Het **recht op verzet**³² kan op grond van ernstige en gerechtvaardigde redenen (zoals verwerkingen in strijd met de privacywet, niet ter zake dienend, te lang bewaard), tenzij het gaat om een gegevensverwerking die is opgelegd door een wet of reglementaire bepaling, of als de verwerking noodzakelijk is ter uitvoering van een overeenkomst.

Tegen de verwerking van persoonsgegevens bv. met het oog op 'direct marketing'³³ kan de betrokkene zich *verzetten*. Iedereen moet op voorhand verwittigd worden dat zijn persoonsgegevens zullen worden gebruikt voor direct mailing en moet de mogelijkheid krijgen om zich daartegen te verzetten.

Het gebruik van adressenlijsten bij het verspreiden van reclame voor scholen ressorteert hieronder.

Als een verantwoordelijke verwerker zijn plichten niet nakomt, kan de betrokkene een klacht indienen bij de Privacycommissie, die bemiddelt en de klacht gratis behandelt. Men kan zich ook wenden tot de Voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg van zijn woonplaats of klacht indienen bij de Procureur des Konings.

3. Gevallen waarin persoonsgegevens mogen worden verwerkt³⁴:

- a. Persoonsgegevens mogen worden verwerkt bij ondubbelzinnige toestemming van de betrokkene (vrijwillig gegeven, specifiek en met kennis van zaken). Geven de ouders bijvoorbeeld toestemming aan de directie om mee te delen dat hun kind bepaalde begeleiding nodig heeft omwille van een bepaalde ziekte, dan mag die informatie verstrekt worden aan de leerkracht(en) die hiermee in het belang van de leerling moet(en) rekening houden. Die informatie mag echter niet aan andere leerkrachten of aan derden worden verstrekt.

Persoonsgegevens mogen worden verwerkt wanneer de verwerking noodzakelijk is voor de uitvoering van een overeenkomst waarbij betrokkene partij is.

Zo is bij de inschrijving van leerlingen het akkoord met het pedagogisch project en met het schoolreglement een overeenkomst. Dat is ook zo voor de verwerking van personeelsgegevens (cf arbeidsovereenkomst) en voor de verwerking van persoonsgegevens van leveranciers en klanten (cf. contracten)

Persoonsgegevens mogen worden verwerkt wanneer de verwerking noodzakelijk is tot nakoming van een verplichting waaraan betrokkene is onderworpen krachtens een wet, decreet of ordonnantie (bv. aan sociale zekerheid)

Persoonsgegevens mogen worden verwerkt wanneer de verwerking noodzakelijk is ter vrijwaring van een vitaal belang van betrokkene (bv. bewusteloos slachtoffer van een ongeval over wie medische gegevens worden verzameld met het oog op verzorging- bv. wanneer een leerling aan epilepsie lijdt)

Persoonsgegevens mogen worden verwerkt wanneer de verwerking noodzakelijk is voor de vervulling van een taak van openbaar belang of die deel uitmaakt van de uitoefening van het openbaar gezag (bv. post : bestand van adreswijzigingen)

Persoonsgegevens mogen worden verwerkt wanneer de verwerking noodzakelijk is voor de behartiging van het gerechtvaardigde belang van de verantwoordelijke voor de verwerking of van een derde aan wie de gegevens worden verstrekt, mits het belang of de fundamentele rechten en vrijheden van de betrokkene niet zwaarder doorwegen

4. Inwinnen van gegevens bij derden en doorsturen ervan aan derden³⁵

24. Ook bij een derde kunnen gegevens worden bekomen (bv. een huisarts stuurt de gegevens van een patiënt naar een specialist) of bij instellingen of maatschappijen die over gegevensbanken beschikken die ze mogen meedelen (bv. uitzendbureau kan gevraagd worden naar een lijst met C.V. van de personen die aan een gewenst beroepsprofiel beantwoorden).

In dat geval moet **aan de betrokken persoon de vereiste gegevens worden meegedeeld** (tenzij die daarvan reeds op de hoogte is, bv. via een vermelding in het schoolreglement van de herkomst van de gegevens en de doeleinden van de gegevensoverdracht) (zie nr. 19).

5. Doorgeven van persoonsgegevens aan derden, andere dan risico-informatie

25. De verantwoordelijke van de verwerking mag persoonsgegevens enkel doorspelen aan derden **als de betrokkene van die mogelijkheid op de hoogte is en erin heeft toegestemd**³⁶ (cf. clause op een formulier dat betrokkene heeft ingevuld en ondertekend) of bv. via volgende clause: 'Deze gegevens kunnen, behoudens tegenbericht van uwentwege, overgedragen worden aan derden'. In elk geval moet de aangifteplicht worden nagekomen (zie verder).

a. Adresbestanden

26. Mag de gemeente adresbestanden doorgeven aan scholen?

Het verstrekken van lijsten met personen ingeschreven in het bevolkingsregister of in het vreemdelingenregister is principieel verboden³⁷.

Het verbod is *niet* van toepassing op instellingen van Belgisch recht die taken van algemeen belang vervullen en die geen rechte toegang hebben verkregen (bij K.B.) tot de informatie van het Rijksregister van de natuurlijke personen.

Vallen hieronder de onderwijsinstellingen die op gemeentelijk vlak *culturele activiteiten* ontwikkelen. Zij kunnen dus gemeentelijke personenlijsten ontvangen op schriftelijke aanvraag aan de gemeente en met vermelding van het gebruik waarvoor ze gevraagd worden. Het college van burgemeester en schepenen oordeelt over de gegrondheid van de aanvraag. Er kan wel een retributierecht (financiële vergoeding) worden gevraagd.

De Commissie voor de Bescherming van de Persoonlijke Levenssfeer meldt in een nota aan de gemeentebesturen dat *een gemeente de wet op de privacy overtreedt* als ze aan scholen adressen geeft van ouders van schoolplichtige kinderen (is niet voor een culturele activiteit). Reclame maken voor het verstrekte onderwijs teneinde leerlingen te werven, valt buiten de pedagogische opdracht en dus ook buiten het algemene belang. Slechts in zeer uitzonderlijke gevallen kunnen gegevens uit het bevolkingsregister dus medegedeeld worden. Het College dient de nodige omzichtigheid aan de dag te leggen door geval per geval te beoordelen en het besluit te motiveren. Daarenboven mag het College, bij een positieve beoordeling, enkel die gegevens meedelen die strikt noodzakelijk zijn. De privacycommissie vindt dat bv. een basisschool geen adressen aan een secundaire school mag doorgeven (of een secundaire school aan het hoger onderwijs), **tenzij** ze hiervoor de **uitdrukkelijke toestemming van de ouders** heeft, de **aangifteplicht en de kennisgevingsplicht** heeft volbracht en de **algemene vereisten** in acht neemt.

b. Examen- en schoolresultaten

27. Examen- en schoolresultaten mogen niet zomaar online. De onderwijsinstelling/school mag de resultaten van de studenten/leerlingen niet bekendmaken zonder dat de student, de bekwame leerling of de ouders van de niet-bekwame leerling dat toestaan. De school kan die toestemming wel vooraf vragen door bijvoorbeeld bij het schoolreglement een formulier te voegen waarin de toestemming over het publiek maken van de resultaten wordt gevraagd. Ouders hebben het recht te weigeren op grond van schending van de privacy.

Het opvragen door een school van de resultaten van oudleerlingen aan de hogescholen/ universiteiten is wel in overeenstemming met het finaliteitsprincipe van de school, nl. verbeteren van de kwaliteit van haar onderwijs door analyse van de sterke en de zwakke punten van de oudleerlingen. Maar de verplichtingen inzake de verwerking van persoonsgegevens aan derden moeten nageleefd worden + aangifte aan de Commissie.

c. Het gebruik van het rijksregisternummer³⁸ van studenten/leerlingen:

28. Het rijksregisternummer is een bijzonder persoonsgegeven dat wordt beschermd door de Privacywet en door de Wet van 8 december 1983 betreffende het Rijksregister.

Deze wet bepaalt o.m. de regels over het gebruik van een identificatienummer voor elke burger (rijksregisternummer), wie eventueel in aanmerking komt om informatie te krijgen en dat alleen het Sectoraal Comité van het Rijksregister aan een instelling of persoon, die erom vraagt, machtiging (toestemming) kan verlenen om toegang te hebben tot de informatie van het Rijksregister, en wie het Rijksregister mag gebruiken.

Schooldirecties zijn gemachtigd³⁹ om het rijksregisternummer van de leerlingen die in hun school zijn ingeschreven uit te wisselen met bepaalde derden voor bepaalde doeleinden. Dit

gebruik is uitdrukkelijk beperkt tot de uitwisseling van gegevens met het Agentschap voor Onderwijsdiensten betreffende de in de school ingeschreven leerlingen in het kader van de controle op de inschrijvingen en op het geregeld schoolbezoek, de opvolging van de studie- en schoolloopbaan van de leerling en de rationalisatie van de bestaande gegevensopvragingen. De school mag in geen geval het rijksregisternummer doorgeven aan een andere derde en niet gebruiken voor het organiseren van gegevensbestanden van de leerlingen op het niveau van de school of van de scholengemeenschap.

d. Doorgeven van studenten/leerlingengegevens aan derden

29. Gegevens opgevraagd door een openbare instelling (bv. fiscus, rechter, politie) op grond van een uitdrukkelijke wetsbepaling, in het kader van haar specifieke opdracht, moeten worden verstrekt (art. 5,c Privacywet)

Wanneer een instelling gegevens wenst te verkrijgen omdat ze die informatie nodig heeft om de wet te kunnen toepassen waarmee ze werd belast, dan moeten die gegevens worden verstrekt. Voorwaarde is wel dat haar vraag noodzakelijk is om haar doeleinden te bereiken die door een wet werden vastgelegd en waarmee ze werd belast, meer bepaald om een taak van algemeen belang te vervullen of een taak die deel uitmaakt van de uitoefening van het openbaar gezag, bv. een vraag van een sociale verzekeringskas voor de kinderbijslag (art. 5 e Privacywet).

Gegevens mogen aan derden worden doorgegeven als het privacybelang van de student/leerling minder zwaar doorweegt dan het gerechtvaardigd belang van de aanvrager.

Het verstrekken van student/leerlingengegevens aan een gerechtsdeurwaarder kan enkel indien die daarom schriftelijk verzocht en zijn verzoek kan rechtvaardigen met een uitvoerbare titel (bv. vonnis).

Het verstrekken van student/leerlingengegevens aan een gerechtsdeskundige kan indien hij is aangesteld bij vonnis van een rechter waarin zijn opdracht is omschreven.

e. Doorgeven van informatie aan ouders in geval van een echtscheiding

30. Het verstrekken van informatie bij echtscheiding van de ouders kan aan beide ouders in geval van co-ouderschap, enkel aan de ouder die het ouderlijk gezag uitoefent indien de andere ouder ontzet is uit de ouderlijke macht, aan de ouder die toezicht uitoefent indien hij zijn hoedanigheid kan staven en het in het belang van de leerling is.⁴⁰

Ouders hebben recht op toegang tot de verwerkte gegevens van hun kind. In het basisonderwijs gebruiken de scholen het kindvolgsysteem om de evoluties van kinderen systematisch op te volgen. Leerkrachten bespreken met de ouders de vorderingen van het kind aan de hand van documenten uit het kindvolgsysteem. Kan een advocaat van een van de ouders een document opvragen uit dit kindvolgsysteem, document dat kan gebruikt worden in een echtscheidingsprocedure die loopt tussen de ouders?

De Commissie is van oordeel dat, indien de onderwijsinstantie het verzoek kennelijk strijdig acht met het belang van de leerling of indien de leerling zich verzet tegen het verzoek en de onderwijsinstantie in het belang van de leerling oordeelt dat dit verzet verantwoord is, het verzoek moet worden afgewezen.

Het uitspelen van een minderjarig kind tegen de andere echtgenoot door het opeisen van het recht op informatie over en het recht op inzage in de gegevens van het kind bij de voor de

verwerking verantwoordelijke, is het gebruiken van een recht voor een ander doel dan waarvoor het is bestemd.

Als criteria gelden hier dus het belang van de leerling en het beoogde doel.

6. Het verwerken van risico-informatie

31. Het verwerken van *gevoelige, gerechtelijke en medische informatie* is **in principe verboden** op straffe van geldboete en, bij herhaling, van gevangenisstraf.

a. Gevoelige informatie⁴¹

32. Gevoelige informatie betreft informatie over ras, etnische afkomst, seksueel gedrag, politieke-, levensbeschouwelijke of religieuze overtuiging, lidmaatschap van een vakbond, gezondheid, seksueel leven.

Hoewel het verwerken van gevoelige informatie verboden is, mogen verenigingen en organisaties zonder winstoogmerk die actief zijn op politiek, levensbeschouwelijk of religieus vlak, gevoelige gegevens verwerken voor zover die slaan op hun leden of op mensen met wie de organisatie regelmatig contact onderhoudt. Dat geldt ook voor ziekenfondsen. Ze mogen die gegevens evenwel niet meedelen aan derden zonder toestemming van de betrokken persoon.

De verwerking is evenwel **toegestaan** indien de **schriftelijke instemming van de betrokkene⁴²** is bekomen of **indien de wet ertoe verplicht⁴³** (cf. arbeidsrecht- sociale zekerheid), indien ze **noodzakelijk is ter verdediging van vitale belangen van de betrokkene** die fysiek of juridisch niet in staat is zijn instemming te betuigen (bv. wanneer het noodzakelijk is om zorgen te verstrekken, moet onder toezicht van een persoon werkzaam in de gezondheidszorg), indien de verwerking vereist is krachtens de arbeidswetgeving, indien de verwerking betrekking heeft op **gegevens die de betrokken persoon duidelijk heeft bekendgemaakt**, indien de verwerking noodzakelijk is voor wetenschappelijk onderzoek.

b. Gerechtelijke informatie⁴⁴

33. Gerechtelijke informatie betreft geschillen voor rechtscolleges, uitspraken en ontzettingen, veroordelingen en vervolgingen. Gerechtelijke informatie mag enkel worden verwerkt door advocaten bij de verdediging van hun cliënten, door politiediensten en openbare overheden en in gevallen waarvoor de wet uitdrukkelijk toestemming geeft (zoals betreffende de leerplicht).

Het verbod tot verwerking geldt niet voor interne maatregelen, zoals orde- en tuchtmaatregelen (in het kader van een interne procedure).

c. Medische informatie⁴⁵

34. Medische informatie heeft betrekking op de gezondheidstoestand van de betrokkene. Vallen hier niet onder: administratieve of boekhoudkundige informatie over geneeskundige verzorging.

Geneesheer, tandarts, apotheker moeten bij het gebruik van medische informatie toezicht uitoefenen op de verwerking en dragen er de verantwoordelijkheid voor.

Alle **beoefenaren in de gezondheidszorg**, niet alleen beoefenaars van de geneeskunst, kunnen thans medische gegevens verwerken (zoals verpleegkundigen, administratief personeel binnen een CLB) op **voorwaarde dat ze de vertrouwelijkheid ervan respecteren**. De verwerking moet noodzakelijk zijn voor doeleinden van preventieve geneeskunde, medische diagnose of het verstrekken van medische zorgen in het belang van de betrokkene en onder toezicht van een beroepsbeoefenaar in de gezondheidszorg.

Bijkomende waarborgen of voorzorgsmaatregelen

35. De verantwoordelijke voor de verwerking moet zijn naam en adres aan de betrokkene meedelen. Hij moet de categorieën van personen (bv. artsen en verplegend personeel van het ziekenhuis of voor scholen de leden van het beleids- en ondersteunend personeel) aanwijzen die toegang hebben tot de gegevens en precies omschrijven wat hun functie is ten aanzien van de gegevensverwerking. Hij moet zorgen dat die personen door een wettelijke, statutaire of contractuele verplichting gehouden zijn het vertrouwelijk karakter van de betrokken gegevens in acht te nemen.

De verantwoordelijke voor de verwerking moet bij de informatie de wet of de normerende bepaling vermelden op grond waarvan de gegevensverwerking is toegestaan, alsook het recht op toegang en verbetering van de gegevens vermelden.

Ingeval uitsluitend de schriftelijke toestemming van een persoon om zijn gevoelige gegevens te verwerken de grondslag vormt voor de verwerking, moeten aan die persoon de redenen worden meegedeeld waarom die gegevens worden verwerkt (doelstelling, bv; preventieve geneeskunde, medische diagnose, verstrekken van medische zorgen in het belang van de betrokkene) en moet hem de lijst worden bezorgd van de categorieën personen die toegang hebben tot de gegevens.

Toegang van de betrokkene tot zijn gezondheidsgegevens kan rechtstreeks of onrechtstreeks met behulp van een beroepsbeoefenaar in de gezondheidszorg.⁴⁶

De Patiëntenrechtwet⁴⁷ voorziet in een specifiek recht op inzage in het patiëntendossier van betrokkene.

7. Rol van de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer⁴⁸

a. Taken van de Privacycommissie⁴⁹

36. De Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer werd in 1992 ingesteld als een onafhankelijk toezichtorgaan bevoegd voor de privacybescherming ten overstaan van de verwerking van persoonsgegevens. Die onafhankelijkheid van de Commissie wordt nog onderstreept door de instelling ervan bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers en door de integratie van de sectorale comités (die bevoegd zijn voor specifieke sectoren zoals rijksregister, kruispuntbank van de sociale zekerheid⁵⁰, kruispuntbank van de ondernemingen, federale overheden en Phenix, het informatiesysteem voor Justitie).

De Commissie verstrekt adviezen en geeft aanbevelingen aan de bevoegde overheden en/of instanties. Ze verleent machtigingen voor de verwerking of de mededeling van persoonsgegevens aan de bevoegde instanties. Ze controleert de wijze waarop de mededeling en verwerking van persoonsgegevens geschiedt. Tot dit activiteitsdomein behoren: de klachtbehandeling en mogelijk de daarmee verbonden bemiddeling, de

uitoefening ten behoeve van een derde van het recht op toegang en verbetering, de verwerking van de aangiften en het houden van het openbaar register, gerichte inspectie- en controletaken, de aangifte bij de Procureur des konings, het aanhangig maken van een geschil voor de burgerlijke rechtbank, de opvolging van aan de Commissie overgezonden verslagen.⁵¹

Ze informeert en verleent bijstand aan de betrokken personen bij de uitoefening van hun rechten en plichten (houden van het openbaar register, afhandeling van klachten, jaarlijkse verslaggeving aan het parlement, opstellen van een bestuursplan, redactie van het huishoudelijk reglement, informatietaak naar de particulier en naar verantwoordelijken van gegevensverwerking).

b. Aangifteplicht van bepaalde verwerkingen⁵²

37. Indien niet uitdrukkelijk vrijgesteld, is de verantwoordelijke van de volledig of gedeeltelijk *geautomatiseerde verwerking* verplicht om het doel en de kenmerken van de verwerking vooraf aan te geven bij de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. De informatie uit de inventaris wordt opgenomen in het Openbaar Register dat via diverse kanalen kosteloos kan worden geraadpleegd. De aangifte is eenmalig.

Zo is de school verplicht aangifte te doen van de verwerking van gegevens inzake **leerlingenadministratie indien** men leerlingengegevens **geautomatiseerd** wil verwerken in het kader van de recrutering van nieuwe leerlingen, alsook in geval van mededeling van gegevens aan derden of het verkrijgen van gegevens van derden. Datzelfde geldt voor de verwerking van gegevens inzake **leerlingenbegeleiding** (begeleiding in hun intellectuele ontwikkeling, bij psychische problemen, bij beroepskeuze) **indien** de dossiers geheel of gedeeltelijk met de computer worden verwerkt. Hetzelfde geldt voor leerlingenrecrutering en –oriëntering.

Bij geautomatiseerde (cf. met gebruik van een softwarepakket) evaluatie en opvolging van personeel, planning van opleiding en loopbaan (= beheer van personeel), bij geautomatiseerde controle van professionele activiteit op de werkplaats, zoals controle van e-mails, internetgebruik en telefoon via speciale software, en bij het verwerken van persoonsgegevens om de veiligheid te waarborgen van personen of goederen, bv. via camerabewaking, geldt een wettelijke verplichting tot aangifte.

De aanvraagformulieren en de diskette voor aangifte kan men bekomen bij de Commissie tegen vergoeding⁵³.

De aangifte⁵⁴ moet een aantal gegevens bevatten die zijn opgesomd in artikel 17 § 3 Privacywet.

Opm.: Wanneer de Commissie de aangifte aanvaardt betekent dat niet dat ze de verwerking goedkeurt. De houder blijft zelf verantwoordelijk voor de wettigheid van de verwerkingen.

c. Vrijstelling van aangifte⁵⁵

38. Niet-geautomatiseerde bestanden vallen wel onder de privacywet, doch niet onder de verplichte aangifte. Naast het gegeven dat manuele verwerkingen niet moeten worden aangegeven, is een reeks geautomatiseerde verwerkingen van gegevens vrijgesteld van de

verplichting tot aangifte, voor zover de bij K.B. van 13 februari 2001 opgelegde voorwaarden zijn nageleefd.

Voor die verwerkingen geldt dikwijls een *extra voorwaarde*:

de gegevens mogen ofwel **niet aan derden worden medegedeeld ofwel alleen aan derden worden meegedeeld in het kader van de toepassing van een wet- of verordeningsbepaling, ofwel indien die mededeling nodig is voor de realisatie van de doeleinden van de verwerking** (bevolkingsregisters, rijksregister, registers van de burgerlijke stand, alle registers van persoonsgegevens die door de administratieve overheden, worden gebruikt en waarvan de toegang, het gebruik en de mededeling specifiek is geregeld, registraties van de instellingen van sociale zekerheid die onder de wet op de Kruispuntbank vallen).

Deze verwerkingen zijn vrijgesteld van aangifte omdat ze in principe weinig gevaar opleveren voor de schending van de persoonlijke levenssfeer.

Wel moet de verantwoordelijke voor de verwerking die is vrijgesteld van aangifte toch **dezelfde inlichtingen als die opgenomen in een aangifte, ter beschikking stellen van de persoon die erom vraagt**.

Voor de andere verwerkingen is er een meldingsplicht.

d. Vrijstellingen van de verplichting van aangifte voor de onderwijsinstelling/school onder voorwaarden

39. De onderwijsinstelling/school is vrijgesteld van de aangifteplicht voor verwerkingen van persoonsgegevens die haar studenten/leerlingen betreffen voor zover die gegevens niet afkomstig zijn van derden⁵⁶, tenzij toelating ervoor door betrokkene en ze mogen ook niet door gegeven worden aan derden.⁵⁷

De vrijstelling betreft:

- gegevens in verband met loonadministratie en personeelsadministratie op voorwaarde dat ze geen gegevens bevatten betreffende beoordeling van personeel en geen gevoelige, gerechtelijk of medische gegevens
- boekhouding en leveranciersbestanden
- gegevensverwerking door v.z.w. m.b.t. ledenadministratie (vrij onderwijs) op voorwaarde dat men de gegevens niet verkreeg van derden
- bestanden met voor communicatie noodzakelijke gegevens (e-mailadressen)
- gegevens i.v.m. registratie van bezoekers in het kader van een toegangscontrole (cf. parkeerkaarten)
- leerlingenadministratie op voorwaarde dat de gegevens niet afkomstig zijn van derden, niet doorgegeven worden aan derden (tenzij met uitdrukkelijke toestemming of vereist door de wet) en niet langer bewaard worden dan nodig.

De verwerking van gegevens inzake leerlingenadministratie (aanleggen van leerlingenbestanden, organiseren en registreren van uitslagen en deliberatieresultaten, registreren van verschuldigde bedragen, opvolgen van oudleerlingen) is vrijgesteld van aangifte voor verwerking van persoonsgegevens van **potentiële, huidige en gewezen leerlingen of studenten, mits geen mededeling ervan aan derden (tenzij op grond van wettelijke of reglementaire bepaling) en de gegevens mogen niet verkregen zijn van derden en mogen niet langer bewaard worden dan nodig**⁵⁸

IV. TOEPASSINGEN

1. Bescherming van persoonsgegevens bij verwerking van vertrouwelijke informatie door het CLB in het kader van de leerlingenbegeleiding en van informatie uit het multidisciplinair dossier⁵⁹

a. Multidisciplinair dossier

40. Zodra een deel van een CLB dossier of van een leerlingendossier op geïnformatiseerde wijze wordt bijgehouden of wanneer een papieren dossier als bestand wordt aangezien, is de Privacywet van toepassing. Het *multidisciplinair dossier van een leerling* in een centrum voor leerlingenbegeleiding (CLB) valt onder de wet op de privacy.

De verantwoordelijke voor het verwerken van de persoonsgegevens is de directeur van het centrum voor leerlingenbegeleiding.

De verantwoordelijkheid voor het verwerken van de persoonsgegevens die de gezondheid van een leerling betreffen valt onder de bevoegdheid van de beroepsbeoefenaar in de gezondheidszorg werkzaam in het CLB.

Wil men *zonder medische controle* (zonder toezicht van de beroepsbeoefenaar in de gezondheidszorg) toch medische informatie verwerken, dan moet men daarvoor de **uitdrukkelijke schriftelijke toestemming van de betrokkene** krijgen⁶⁰ of het moet gaan **ter voorkoming van een dringend gevaar of voor de beteugeling van een strafrechtelijke inbreuk**.

Zo mag de school met het oog op risicopreventie of aangepaste begeleiding via open vraagstelling (geen collectieve vraagstelling!) gegevens opvragen met betrekking tot allergie, hyperventilatie, epilepsie, anorexia, leerstoornissen (dyslexie, ADHD) mits toestemming van de leerling en/of diens ouders, toestemming die op elk ogenblik kan worden ingetrokken.

Bijkomende voorzorgsmaatregelen moeten in acht genomen worden (zie punt 6. Nr. 35) De **bewaartermijn** van het multidisciplinair dossier is tot 10 jaar na de laatste consult of vaccinatie en uiterlijk tot de leerling 25 jaar (30 jaar in het Buitengewoon onderwijs) is geworden.

41. Elke CLB-medewerker die betrokken is bij de begeleiding van een bepaalde leerling heeft **toegang tot de dossiersgegevens** betreffende die leerling. Die toegang kan in uitzonderlijke gemotiveerde gevallen ongedaan worden gemaakt op vraag van de leerling of van de ouders, of ambtshalve in uitzonderlijke gevallen die moeten gemotiveerd worden⁶¹. De bekwame minderjarige en meerderjarige leerling heeft recht op toegang tot de gegevens uit het multidisciplinair dossier, tot welbepaalde stukken of informatie uit het dossier, tenzij het gegevens betreft in vertrouwen verstrekt door derden, of gegevens betreffende derden of gegevens opgesteld door gerechtelijke overheden. De ouders hebben toegangsrecht, tenzij het gegevens betreft in vertrouwen verstrekt door derden, indien het gegevens betreft over andere personen of leerlingen en indien het gaat om gegevens opgesteld door gerechtelijke overheden.⁶² Dit gebeurt in de regel onder begeleiding van een CLB-medewerker en onder verantwoordelijkheid van de directeur van het centrum door middel van een inzagerecht of door middel van een gesprek met het begeleidende CLB-team dat de informatie over de aanwezige dossier-elementen voor de betrokkene duidt. De persoon die toegang heeft tot het

multidisciplinair dossier heeft recht op een afschrift (niet als het testen betreft) van die gegevens waartoe hij toegang heeft door inzage, en op een rapport van de gegevens waartoe hij toegang heeft door een gesprek of rapportage (= samenvatting van een aantal passages in het dossier).⁶³

Betreft het gegevens over de gezondheid van de leerling, dan mag de beroepsbeoefenaar in de gezondheidszorg werkzaam in het CLB de informatie slechts verstrekken in zover ze geen ernstig nadeel toebrengt aan het welzijn van de leerling.⁶⁴

b. Mededeling van gegevens aan derden door het CLB

42. Bij het doorgeven van gegevens aan derden staat het *belang van de leerling* voorop. Los van het belang van de leerling kunnen persoonsgegevens van het multidisciplinair dossier worden meegedeeld aan derden bv. om een verplichting na te komen opgelegd krachtens een wet, decreet of ordonnantie, indien het een verzoek van een gerechtelijke instantie betreft. Zendingen aan het Ministerie van Onderwijs en Vorming en aan het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin vallen hieronder.⁶⁵

De directeur van het centrum moet, tenzij de ouders in eigen naam of namens de niet-bekwame minder- of meerderjarige leerling of de bekwame minderjarige of meerderjarige leerling zich daar tegen verzetten, het multidisciplinair dossier *overdragen naar een ander centrum* dat de leerling onder toezicht heeft. Dit verzet dient schriftelijk (per aangetekend schrijven) te gebeuren binnen een termijn van 10 dagen na de mededeling waarin de ouders of de leerling op de hoogte worden gebracht van de overdracht.⁶⁶

Het verzet kan geen betrekking hebben op de overdracht van de identificatiegegevens, de vaccinatiegegevens en de gegevens in het kader van de verplichte begeleiding van de leerling met leerplichtproblemen en het kader van de algemene, gerichte en bijzondere consulten en de medische onderzoeken.

Medische gegevens mogen slechts aan derden worden meegedeeld om een verplichting na te komen opgelegd door of krachtens een wet, decreet of ordonnantie, of op gemotiveerd verzoek of na schriftelijke toestemming van de bekwame leerling of de ouders van de niet-bekwame leerling. Ze mogen aan de ouders, in eigen naam of namens de niet-bekwame leerling, worden meegedeeld als dat in het belang van de leerling is. Ze mogen aan het betrokken schoolpersoneel worden meegedeeld voor zover het gaat om gegevens die nodig zijn om hun taak naar behoren te vervullen (noodzakelijkheidstoets en verwevenheid met de opdracht van de school).⁶⁷

De overdracht van persoonsgegevens die de gezondheid betreffen aan het betrokken schoolpersoneel of aan anderen is slechts mogelijk in functie van welbepaalde doelstellingen.⁶⁸

Het beheer van medische informatie (voorschriften, voedingsbeperkingen...) bij een schoolreis steunt op vrijwillige melding van de leerling of zijn ouders en eindigt bij het einde van de schoolreis (cf. doel van de verwerking).

c. Beroepsgeheim en toegelaten bekendmaking van informatie

43. De Privacywet en het beroepsgeheim hebben allebei een privacybeschermend karakter maar verschillen van elkaar. Het beroepsgeheim is vervat in een strafwetsartikel dat de

vertrouwelijkheid waarborgt van de relatie tussen hulpverlener en cliënt, de privacywet moet de negatieve gevolgen van het (geautomatiseerd) verwerken van persoonsgegevens opvangen en heeft een zeer groot toepassingsgebied dat ruimer is dan de gezondheids- en welzijnssector.⁶⁹

CLB-medewerkers zijn gebonden door het beroepsgeheim met betrekking tot de inhoud van het CLB-dossier, met name de medische en de psycho-sociale gegevens. Ze mogen echter relevante essentiële informatie uitwisselen met leerkrachten. Het CLB heeft recht op de relevante informatie die over de leerlingen in de school aanwezig is en de school heeft recht op de relevante informatie over de leerlingen in begeleiding. Ze houden allebei bij het doorgeven en het gebruik van deze informatie rekening met de geldende regels inzake het beroepsgeheim, de deontologie en de *bescherming van de persoonlijke levenssfeer*.

44. Er bestaan een aantal gronden ter rechtvaardiging van het doorbreken van het beroepsgeheim/ambtsgeheim.

De noodtoestand (bv. kindermishandeling) rechtvaardigt de bekendmaking van vertrouwelijke informatie gelet op het bestaan van een onmiddellijk ernstig en dreigend gevaar in hoofde van de leerling. De bescherming van de leerling primeert in dergelijk geval op het ambtsgeheim.

De noodzakelijke hulpverlening aan een leerling die in een actueel en ernstig fysisch gevaar verkeert rechtvaardigt eveneens de bekendmaking van vertrouwelijke informatie (bv. geweldpleging, zwaar gekwetst bij een verkeersongeval, zelfmoordpoging, verkrachting). De leraar zou in een dergelijk geval door niet te doen wat geboden was⁷⁰, kunnen veroordeeld worden wegens schuldig verzuim (art. 422bis S.W.).

Misdrijven die op de minderjarige werden gepleegd kunnen bij ernstig en dreigend gevaar voor de psychische en fysieke integriteit van het slachtoffer-leerling en indien de leraar die integriteit zelf of met de hulp van anderen niet kan beschermen meegedeeld worden aan het Parket.⁷¹

Verder mag het beroepsgeheim/ambtsgeheim doorbroken worden in geval de geheimhouder getuigenis ten rechte dient te leveren en wanneer hij dit noodzakelijk acht voor de eigen verdediging in een recht- of tuchtzaak.

Bekendmaking van vertrouwelijke informatie (geheimen) mag in functie van het begeleidings- en hulpverleningsproces wanneer en voor zover dat noodzakelijk is. In het kader van de wet op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer is een toestemming van betrokkene vereist, zelfs bij mededeling aan een persoon die zelf door een beroepsgeheim of ambtsgeheim is gebonden.

Inzake de verwerking van vertrouwelijke informatie geldt de privacywet (zie hoger).

d. Ambtsgeheim versus beroepsgeheim

45. Beroepsgeheim is een geheimhoudingsplicht die van toepassing is op allen die uit hoofde van hun staat of beroep kennis dragen van geheimen die hen zijn toevertrouwd. Het gaat om een zwijgplicht verbonden aan de vertrouwensrelatie. Ambtsgeheim heeft te maken met een discretieplicht. Discretieplicht is de verplichting om bij het uitoefenen van een ambt/functie geen vertrouwelijke gegevens vrij te geven aan anderen dan diegenen die gerechtigd zijn om er kennis van te nemen (zorgvuldigheidsvereiste).

Voor informatie met een vertrouwelijk karakter is de docent/ leraar gebonden door een ambtsgeheim⁷². Het betreft hier vertrouwelijke informatie die rechtstreeks verband houdt met de hoedanigheid van de geheimhouder en zijn professionele relatie met de 'onthuller' van het geheim⁷³.

Leraars die specifiek belast zijn met begeleiding van leerlingen verschaffen eerstelijns hulp aan leerlingen met sociale, psychologische of leerproblemen en worden in die hoedanigheid geconfronteerd met vertrouwelijke informatie uit het stricte privéleven van de leerling die invloed heeft op het gedrag en de schoolprestatie van die leerling⁷⁴.

In tegenstelling tot het beroepsgeheim, kan de leraar zich niet beroepen op zijn ambtsgeheim ten overstaan van hiërarchische oversten (bestuur, directie en op grond van zijn intern spreekrecht ook tegenover collega's).

Het recht en de plicht tot discretie en geheimhouding gelden wel tegenover ouders, andere leerlingen en derden die buiten het schoolgebeuren staan.

2. Bescherming van persoonsgegevens bij het verwerken van beeldmateriaal

Het nemen en publiceren van foto's en (video)beelden en het gebruik van allerlei vormen van beeldmateriaal (foto, film, dvd, video, gsm, internet)⁷⁵

46. Elke persoon heeft **recht op afbeelding**, dat wil zeggen dat het aan hem alleen toekomt om te beslissen of van hem een afbeelding mag worden gemaakt of opgenomen en gebruikt. Het nemen van een afbeelding en het (verder) gebruik van het beeldmateriaal is onderworpen aan de toestemming van de betrokken persoon.

Het recht op afbeelding is eveneens beschermd door het **recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer** en door de **privacywet** voor zover het materiaal wordt bewaard in een bestand of indien het nemen of publiceren van het beeldmateriaal een geautomatiseerde verwerking uitmaakt (aangifteplicht bij de Privacycommissie). Bovendien geldt artikel 10 van de wet van 30 juni 1994 betreffende het auteursrecht:

'De auteur of eigenaar van een portret dan wel enig andere persoon die een portret bezit of voorhanden heeft, heeft niet het recht het te reproduceren of publiek mede te delen zonder toestemming van de geportretteerde of, gedurende twintig jaar na diens overlijden, zonder toestemming van zijn rechtverkrijgenden'.

Zo is voor de verspreiding en voor ieder gebruik van een foto van een minderjarige de voorafgaande toestemming nodig van de bekwame betrokkene en/of van zijn ouders indien het een onbekwame minder- of meerderjarige betreft.⁷⁶

De toestemming tot het nemen van een foto impliceert niet die tot reproductie van de foto of tot mededeling ervan aan het publiek. De uitdrukkelijke toestemming tot publicatie is vereist.

47. Het recht op afbeelding is **niet** van toepassing op personen die niet kunnen worden geïdentificeerd, bv. in een menigte, in de openbaarheid (publieke plaats). Voor niet-gericht beeldmateriaal dat een algemene, eerder spontane niet geposeerde sfeeropname weergeeft (bv. groepsfoto van de klas of van een sportactiviteit tijdens een boswandeling) volstaat het de betrokkene te informeren over de opname, het doel, de publicatie. Die informatie kan gebeuren in het schoolreglement. De toestemming blijft wel vereist voor het gebruik en de reproductie van de genomen foto of video indien de persoon het hoofdonderwerp vormt.

Het recht op afbeelding is ook niet van toepassing als het gebruik ervan noodzakelijk is voor een taak van openbaar belang. In geval van journalistieke doeleinden geldt een beperkte toepassing van de Privacywet.

48. Zodra er sprake is van verwerking van persoonsgegevens is de privacywet van toepassing, tenzij het louter persoonlijke of huishoudelijke doeleinden betreft. Als die beelden echter op het internet worden gezet (aan een onbeperkt aantal personen worden verstrekt) is de privacywet wel toepasselijk en is een ondubbelzinnig en vrije toestemming van de betrokkene vereist. De Privacycommissie beveelt bij het nemen of gebruiken van gerichte beelden in het kader van een besloten kring (bv. school, sportclub, vereniging) een schriftelijke toestemming aan die op een specifieke en uitdrukkelijke wijze wordt bekomen van de bekwame minderjarige en /of de ouders (of wettelijke vertegenwoordigers). Een handtekening die een algemene toelating inhoudt in het begin van het schooljaar die terzelfdertijd andere activiteiten dekt is niet voldoende. Het begrip 'gericht slaat op een individuele afbeelding of een afbeelding waarvoor wordt geposeerd (bv. klasfoto, individuele foto).

Het te ondertekenen document moet op een nauwkeurige wijze verwijzen naar de soort(en) foto('s) (bv. klasfoto's, foto's van schoolevenementen) die zullen verspreid worden, de verspreidingsvorm (intern, extern, krant, internet) en naar het doel van deze verspreiding de toelating vragen voor elk type van publicatie dat in overweging wordt genomen, zodat de ouder zich bv. kan verzetten tegen het online zetten van het portret van zijn kind, terwijl hij wel de verspreiding van de klasfoto aanvaardt.

vermelden van de rechten van de betrokkene (recht op toegang, verzet, informatie)

Overleg binnen de ouderraad en de schoolraad zijn aangewezen.

Bovendien moet ook de desgevallend vereiste toestemming van de directie van de school/ onderwijsinstelling in acht worden genomen.⁷⁷ De principes inzake beveiliging van persoonsgegevens en het proportionaliteitsprincipe moeten in acht genomen worden. Zo het doel het informeren van de ouders betreft, kan de informatie best op een schoolnetwerk worden geplaatst, afgesloten van het publiek en toegankelijk via paswoord⁷⁸.

Camerabewaking⁷⁹

49. Wie een bewakingscamera installeert moet niet enkel de Privacywet naleven, maar ook de Camerawet.⁸⁰

De *Camerawet* regelt de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's (elk vast of mobiel observatiesysteem) om misdrijven tegen personen of eigendommen te voorkomen, vast te stellen of op te sporen, om overlast te voorkomen, vast te stellen of op te sporen, om de openbare orde te bewaren.

De onderwijsinstelling/school mag de gefilmde beelden verstrekken aan politie en gerecht als bepaalde feiten mogelijks een inbreuk zijn op de strafwet en ter identificatie van de dader. Ze moet het doen als het past in het kader van een administratieve of gerechtelijke politieopdracht.

In de andere gevallen moet niet die wet toegepast worden, maar wel de *Privacywet*.

Het betreft hier een concrete toepassing van het finaliteitsbeginsel en de toelaatbaarheid van gegevensverwerking en van de bescherming van de persoonlijke levenssfeer en de waardigheid van personen.

De gefilmde persoon heeft recht op toegang (mag de beelden inkijken die daadwerkelijk zijn opgenomen) indien hij een gedetailleerd en gemotiveerd verzoek daartoe heeft gericht aan de verantwoordelijke voor de verwerking. De personeelsleden belast met het beheer van de camera's moeten gekend zijn en moeten het vertrouwelijkheidsprincipe naleven.

Alle nodige maatregelen moeten genomen worden om de veiligheid van de beelden te waarborgen. Vóór het gebruik moet thematische elektronische aangifte gedaan worden bij de Privacycommissie, tenzij het gaat om plaatsen die niet toegankelijk zijn voor het publiek (eigen woning, leraarskamer)

Er mogen geen beelden genomen worden met de bedoeling zicht te krijgen op de religieuze of levensbeschouwelijke overtuiging, het lidmaatschap van een politieke partij, vakbond of mutualiteit, ras of seksuele geaardheid of gezondheidstoestand. Er mogen geen beelden genomen worden die iemands intimiteit schenden, dus geen camera's op het toilet of in de douche.

50. Voor camerabewaking op de arbeidsplaats geldt *CAO nr. 68*.⁸¹ Toch kan op de arbeidsplaats zowel de Camerawet, als de CAO nr. 68, als de Privacywet gelijktijdig worden toegepast als beide doeleinden gelijktijdig aanwezig zijn, indien de camera's tegelijk dienen om toezicht te houden op personeelsleden en om misdrijven te voorkomen. Camerabewaking op de arbeidsplaats en beeldbewaring gericht op mensen is enkel toegelaten volgens welomschreven doeleinden: veiligheid en gezondheid - bescherming van de goederen van de onderneming - controle van het productieproces - controle van de arbeid van de werknemers.

51. Het doeleinde moet door de werkgever duidelijk en expliciet worden omschreven en meegedeeld (informatieplicht).

De camerabewaking moet beantwoorden aan het vooropgestelde doeleinde (finaliteitsprincipe) en moet toereikend, terzake dienend en niet overmatig zijn (proportionaliteitsbeginsel)⁸².

De bewakingscamera's moeten duidelijk zichtbaar aangekondigd worden met een pictogram in de onmiddellijke omgeving van de bewaakte plaats. Het feit dat men een plaats binnenkomt waar een pictogram u over het gebruik van een bewakingscamera inlicht (is een vereiste), wordt aangezien als een voorafgaande toestemming.

De bewaartermijn is nooit langer dan één maand, behalve als de beelden kunnen dienen om een misdrijf of overlast aan te tonen, om schade te bewijzen en om daders, getuigen of slachtoffers te identificeren.

3. Online informatie en privacy⁸³

a. Plaatsen van identificatiegegevens op de website

52. De directeur of webmaster mag geen persoonsgegevens van docenten, leraren of leerlingen of studenten op de website plaatsen zonder dat hij hiervoor de toestemming- best expliciete- van de betrokkene of van de ouders van de niet-bekwame leerling heeft

verkregen. Het is niet aan te raden namen of adressen of persoonlijke telefoonnummers op de website te plaatsen.

b. Plaatsen van online informatie op het internet en sociale netwerken

53. Ook hier moeten privacyregels worden nageleefd. Facebook en Twitter worden gebruikt als communicatiemiddel en ook als een middel om kritiek te spuien.

Het internet is echter niet anoniem. Elke foto op Netlog en Facebook is 'gehantekend' met een uniek nummer dat gelinkt is aan de pagina van de eerste 'uploader'. Elk filmpje op YouTube is gelinkt aan het e-mailadres en IP-adres van de uploader. Bij roddel over docenten, leerkrachten is de bron daardoor – met de hulp van de netwerksite en de politie- gemakkelijk te vinden. Afspraken maken (bv. in schoolreglement) over het online-gedrag van leerlingen en leerkrachten en het uitwerken van een deontologische code over sociaal mediagebruik op school kunnen een middel zijn om misbruiken en cyberhating te voorkomen. Ook het zorgen voor een eigen netwerksite is een middel om problemen op school te voorkomen.⁸⁴

Omdat gewisse gegevens op sociale netwerken toch nog voorhanden bleken, stelt de Europese Commissie in haar voorstel tot verordening van 25 mei 2012 (zie supra) voor om het **recht op vergetelheid** af te dwingen. Dat houdt in dat gegevens die een burger uit een online profiel gewist heeft niet langer mogen worden bijgehouden door de beheerder van het profiel. Het voorstel tot verordening legt de verantwoordelijke voor de verwerking van persoonsgegevens de uitdrukkelijke verplichting op persoonsgegevens te wissen als de betrokkene daar uitdrukkelijk om verzoekt en er geen gegronde reden is om de gegevens te bewaren.

De vraag of informatie op een sociale netwerksite kan worden gebruikt als bewijsmateriaal bij examenfraude kwam ter sprake bij de behandeling van een betwisting over spieken tijdens het examen. Het bewijs ervan werd onder meer gevonden op de Facebookpagina's van de betrokken studenten, waar ze opschepten met de gepleegde fraude. De Vlaamse Raad voor betwistingen inzake studievoortgangbeslissingen is van oordeel dat Facebook-verkeer tussen studenten kan aanvaard worden als (bijkomend) bewijsmateriaal voor fraude.⁸⁵

Studenten, leerlingen (en ouders) kunnen door de onderwijsinstelling/school worden aangesproken voor wat ze online plaatsen.

4. Controle op het informaticagebruik⁸⁶

54. In hoeverre mogen werkgevers het e-mail en internetverkeer van hun werknemers controleren?

De werkgever mag niet zo maar in de e-mail kijken, net zo min hij brieven mag openen. Dat geldt ook voor de onderwijsinstelling/school ten aanzien van personeel, studenten, leerlingen. De materie wordt niet alleen beheerst door de privacywet maar ook door de nationale telecomwetgeving. Gaat het om een e-mail verzonden in het kader van de onderwijs activiteiten (les, project, virtueel kantoor), dan mag de directie of de opdrachtgevende docent/leraar kennis nemen van de inhoud van de e-mail. Gaat het om een privé-email van een docent/leraar of student/leerling, dan mag men geen kennis nemen van de inhoud, tenzij mits toestemming van de afzender, van de ontvanger en van alle andere personen rechtstreeks of onrechtstreeks erbij betrokken.

Uitzondering: indien de handelingen worden gesteld met als enig doel de goede werking van het netwerk na te gaan en de goede uitvoering te garanderen van een telecommunicatiedienst.

Verzenden van privé-e-mails op school kan door de school worden verboden.

55. Werkgevers mogen zich wel toegang verschaffen tot het internet- en e-mailverkeer binnen het bedrijf indien er zwaarwichtige strafrechtelijke verdenkingen zijn tegen een werknemer of zwaarwegende belangen om de eigen bedrijfsgegevens of het netwerk te beschermen.

Gewettigd doeleinden zijn: 1. het voorkomen van ongeoorloofde of lasterlijke feiten en van feiten die strijdig zijn met de goede zeden of die de waardigheid van een ander persoon kunnen schaden (bv. het raadplegen van pornografische, pedofiele, rassistische of revisionistische websites of websites die aanzetten tot discriminatie, haat, geweld tegen bepaalde groepen in de samenleving, het inbreken in P.C. en kennis nemen van vertrouwelijke gegevens); 2. de bescherming van de belangen van de onderwijsinstelling/school (bv. bij het verspreiden van vertrouwelijke gegevens of bestanden of bij afbrekende reclame); 3. de veiligheid/ goede technische werking van de computersystemen en van het netwerk van de onderwijsinstelling/school; 4. het naleven van specifieke bepalingen van het schoolreglement (bv. verbod van verzenden van e-mails tijdens de lessen).

Als de onderwijsinstelling/school in het kader van de globale verzameling van telecommunicatiegegevens feiten vaststelt die ingaan tegen gewettigde doelstellingen, kan ze overgaan tot het opsporen van de identiteit van de verantwoordelijke persoon. In de eerste drie gevallen kan de school de directe procedure volgen: gegevens verzamelen die toereikend, terzake dienend zijn en niet overmatig (mogen niet de inhoud van de e-mails betreffen!).

In het laatste geval kan de school de indirecte procedure volgen: eerst betrokkene inlichten over het bestaan van de onregelmatigheid en over het feit dat de school zal overgaan tot identificatie en sanctionering als opnieuw een dergelijke onregelmatigheid wordt vastgesteld.

Werkgevers moeten ten allen tijde van te voren bekend maken, bv. via de ondernemingsraad, dat ze gegevens controleren⁸⁷.

56. Het controleren van de GSM van een leerling om na te gaan of er gespiekt werd tijdens een toets, kan enkel mits toestemming van de houder van de GSM en van alle personen die rechtstreeks of onrechtstreeks bij de communicatie betrokken zijn.

Het proportionaliteitsbeginsel moet in acht genomen worden. Men moet de relevantie en de noodzaak van het raadplegen van de inhoud van de GSM nagaan en nakijken of er geen andere middelen bestaan om het doel te bereiken. In het schoolreglement kunnen afspraken en leefregels rond het gebruik van GSM worden vastgelegd.

5. De elektronische identiteitskaart en de privacywet⁸⁸

57. De identificatie van een persoon door voorlegging van een document dat zijn identiteit bewijst, zoals de identiteitskaart, houdt op zich geen gegevensverwerking in.

De privacywet is van toepassing eens de informatie op de ID via informatica wordt gecodeerd, gelezen of gekopieerd en manueel in een bestand wordt opgenomen. De ID

scannen en zelfs een foto ervan nemen zijn geautomatiseerde verwerkingen waarop de Privacywet van toepassing is.

Met behulp van een kaartlezer is het mogelijk de informatie die opgeslagen is op de chip te lezen. Als die lezer verbonden is aan een aangepast informaticasysteem kan die informatie worden geprint, op een harde schijf bewaard of naar een gegevensbank overgeheveld worden. Al die bewerkingen zijn gegevensverwerkingen waarop de privacywet van toepassing is.

58. De identiteit van iemand vragen met de bedoeling die te verwerken is alleen toegestaan voor een gerechtvaardigd doel (wettelijke verplichting, hotels, videotheek...). Voor de openbare sector wordt dat geregeld bij KB van 25 maart 2003. Operatoren in de privésector mogen in bepaalde omstandigheden een persoon identificeren met behulp van de ID (bv. voor de uitvoering van een contract met opeenvolgende prestaties, of als de wet het verplicht). Het doen afgeven van een identiteitskaart als waarborg is niet aanvaardbaar, een inbewaringneming mag niet. Een kopie (fotokopie of elektronische kopie) nemen is enkel mogelijk binnen de wettelijk voorgeschreven gevallen (openbare veiligheid, strijd tegen witwassen geld). Wanneer er geen wettelijke machtiging bestaat in de formele betekenis van het woord, vereist ieder gebruik van identificatienummers van het Rijksregister een voorafgaandelijke machtiging van het Sectoraal Comité van het Rijksregister. Alleen de identificatiegegevens die relevant zijn voor de verwezenlijking van het vooropgestelde doel, die concreet zijn en niet overmatig, mogen worden verwerkt. Het transparantiebeginsel moet nageleefd: vooraf duidelijke en nauwkeurige informatie geven aan de betrokkene, voor welke doeleinden de gegevens worden verwerkt, wie ze ontvangt, niet meer dan nodig. In het kader van het getrouwheidssysteem moet de voorafgaande, geïnformeerde, vrije en specifieke toestemming van de betrokkene worden verkregen vooraleer zijn elektronische ID mag worden gelezen.

BESLUIT

Deze bijdrage heeft getracht een wegwijzer te zijn voor wie meer specifiek in het onderwijs moet omgaan met verwerking en doorgeven van informatiegegevens en met gevoelige en vertrouwelijke informatie betreffende docenten, leerkrachten, studenten, leerlingen en CLB-medewerkers. Men zal er niet voor alle mogelijke gevallen een pasklare oplossing vinden, maar aan de hand van de beschreven basisbeginselen, doelstellingen en voorwaarden kan men toch voor heel wat problemen een oplossing vinden en vooral mogelijke problemen voorkomen.⁸⁹

Endnotes (89)

* Em. Prof. Universiteit Antwerpen, Faculteit Rechtsgeleerdheid

1. B.S. 19 augustus 1955 en err. B.S. 29 juni 1961

Art. 8 E.V.R.M. Nederlandstalige tekst:

<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/655FDBCF-1D46-4B36-9DAB-99F4CB59863C/0/DutchNéerlandais.pdf>

2. B.S. 6 juli 1983

3. Art. 22 G.W.: 'Ieder heeft recht op eerbiediging van zijn privé-leven en zijn gezinsleven, behoudens in de gevallen en onder de voorwaarden door de wet bepaald. De wet, het decreet of

- de in artikel 134 bedoelde regel waarborgen de bescherming van dat recht.’
http://www.senate.be/doc/const_nl.html
4. <http://eur-lex.europa.eu/nl/treaties/dat/32007X1214/hlm/C2007303NL.01000101.htm>
 5. J. VELAERS, De grondwet en de Raad van State, afdeling wetgeving, Antwerpen, Maklu, 1999, 155-165
 6. B.S., 18 maart 1993- in werking getreden op 1 juni 1996 – gecoördineerde versie januari 2006
http://www.privacycommission.be/nl/static/pdf/wetgeving/wet_privacy_08_12_1992.pdf
 7. B.S. 3 februari 1999
 8. Richtlijn 95/46 EG van het Europees Parlement en de Raad van 24 oktober 1995 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens, P.B. L 281 van 23 november 1995
http://www.privacycommission.be/nl/static/pdf/wetgeving/richtlijn_95_46_eg.pdf
 Die richtlijn verduidelijkt het Verdrag 108 van de Raad van Europa van 28 januari 1981 tot bescherming van personen ten opzichte van de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens. Zie W. DE BEUCKELAERE en S. VERSCHUERE, Codex WVP
<http://www.privacycommission.be/nl/static/pdf/wetgeving/codex-nl-31-01-08-website.pdf>
 9. B.S. 13 maart 2001, in werking getreden op 1 september 2001
 10. B.S. 26 juni 2003
 11. B.S. 30 december 2003
 12. Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's- Privacywaarborging in het online tijdperk. Een Europees gegevensbeschermingskader van de 21e eeuw. COM(2010) 609
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0609:FIN:NL:PDF>
 13. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0011:FIN:NL:PDF>
 14. Sonja BECQ, Parl. St., Kamer, 2010-2011, 53-1509/001, van 26 mei 2011
<http://www.dekamer.be/FLWB/PDF/53/1509/53K1509001.pdf>
 15. zie hierover:
 P. INGELAERE, 'De wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens: praktische toepassing in een Vlaamse universiteit, T.O.R.B., 1998-99/3-4, 225-232
 P. MAHIEU, 'De school en de onbekende Vlaming, consequenties van de Privacywet voor het schoolbeleid', in Schoolleiding en –begeleiding, Antwerpen, Kluwer, afl. 24, 24 mei 1999, 85-102
 L. VAN SLYCKEN, 'Impact van de privacywet op het schoolgebeuren en de leerlingenbegeleiding', in Handboek Leerlingenbegeleiding Twee, afl. 15, maart 2007, 87-119.
 Zie ook: Verplichtingen van een onderwijsinstelling bij de verwerking van persoonsgegevens van leerlingen en personeelsleden - Mededelingen VVKSO- 2004-105-V03 van 11 december 2004
 16. Zie hierover:
 H. GRAUX en J. DUMORTIER, met bijdrage van F. VANHAUWAERT, Privacywetgeving in de praktijk, Kortrijk-Heule, UGA, 2009, 440 p.
 V. VERBRUGGEN, 'Wet verwerking persoonsgegevens', in Wet en duiding, Larcier, 2011, 297 p.
<http://www.privacycommission.be/nl/static/pdf/larcier-wet-en-duiding/wet-en-duiding-privacywet-larcier.pdf>
 Fr. HENDRICKX, Privacy en arbeidsrecht. Een analyse van een grondrecht in arbeidsverhoudingen, Brugge, Die Keure, 1999, 358 p.
 17. Wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van persoonsgegevens, B.S., 18 maart 1993, Privacywet genoemd
 Zie Nota Bescherming van persoonsgegevens in België
http://www.privacycommission.be/nl/static/pdf/cbpl-documents/nota_privacy-algemeen.pdf
 18. Zie hierover:
 W. DE BEUCKELAERE (ed), Privacy: een vademecum voor de onderzoeker, CBPL (Commissie

- voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer), Brussel, 2008, 16 p.
 W. DE BEUCKELAERE, Hoe de Privacywet toepassen in historisch onderzoek, CBPL, Brussel, 2011, 15 p.
 W. DE BEUCKELAERE, Hoe de Privacywet toepassen in biomedisch onderzoek, CBPL, Brussel, 2011, 16p
19. Art. 1 Privacywet
 Zie nota Bescherming van persoonsgegevens in België
http://www.privacycommission.be/nl/static/pdf/cbpl-documents/nota_privacy-algemeen.pdf
 20. Zie ook: rubriek Lexicon van de Privacycommissie
<http://www.privacycommission.be/nl/lexicon/>
 21. Verwerking = het geheel van de verwerkingen met hetzelfde verwerkingsdoel (leerlingenadministratie, leerlingenbegeleiding, personeelsadministratie, loonadministratie, PR, boekhouding)
 22. Voorbeelden van manuele bestanden: steekkaarten of mappen die alfabetisch zijn gerangschikt op naam van de leerlingen en die elk persoonsgegevens betreffende één bepaalde leerling bevatten.
 Voorbeelden van geautomatiseerde bestanden: leerlingengegevens die met een computerprogramma worden verwerkt, dossiers die documenten bevatten die geheel of gedeeltelijk met een tekstverwerker zijn ingetypt, beelden van personen die met een bewakingscamera zijn opgenomen.
 Die geautomatiseerde procédés hebben betrekking op alle informatietechnologieën: informatica, telematica, telecommunicatienetwerken, internet.
 23. Art. 4 Privacywet
 24. Het is bv. niet nodig te weten wat de seksuele geaardheid van een leerling is
 Zie: Privacy op school, Leerlingen en hun recht op privacy
<http://onderwijs.ikbeslis.be/onderwijs-privacy-op-school>
 25. De dienst psychosociale begeleiding verbonden aan een school mag bv. niet systematisch bij alle ouders van de begeleide klassen informatie verzamelen over de gezondheidstoestand en de medische voorgeschiedenis van de gezinsleden
 26. Art.4, 16 Privacywet
 27. Zie: Omzendbrief SO/2003/02 van 15 april 2003
 28. Zie: Privacycommissie. Nota Beveiliging van persoonsgegevens
<http://www.privacycommission.be/nl/static/pdf/nota-beveiliging-van-persoonsgegevens-211211.pdf>
 29. Als het onmogelijk is of onredelijk veel moeite kost om de betrokken persoon in te lichten, is de verantwoordelijke voor de verwerking vrijgesteld van die informatieplicht. Hij moet daarover echter altijd verantwoording afleggen bij de privacycommissie (te voegen bij de aangifte vóór de start van de verwerking).
 30. Art. 9, 10, 12 – 15bis Privacywet
 31. Decreet 26 maart 2004 betreffende de openbaarheid van bestuur, B.S., 1 juli 2004
 Mededeling VVKSO 2005-020 van 10 maart 2005 – Openbaarheid van bestuur: gevolgen voor vrije onderwijsinstellingen.
 32. Art. 12 Privacywet
 33. Gegevensverwerkingen voor direct marketingdoeleinden zijn onderworpen aan bijzondere regels
 Zie hierover: Aanbeveling van de Commissie nr. 04/2009 van 14 oktober 2009 betreffende direct marketing en de bescherming van persoonsgegevens
http://www.privacycommission.be/nl/docs/Commission/2009/aanbeveling_04_2009.pdf
 34. Art. 5 Privacywet
 35. Art. 9 § 2 Privacywet
 36. Doorgeven van gegevens uit het tuchtdossier van een leerling aan een nieuwe school mag niet, in het belang van de leerling

37. Art. 6-7 K.B. 16 juli 1992 betreffende het verkrijgen van informatie uit de bevolkingsregister en uit het vreemdelingenregister, B.S., 15 augustus 1992, gewijz. bij K.B. 2 juli 1993, B.S., 16 juli 1993
Zie ook art. 110bisM e.v. M.Omzendbrief van 7 oktober 1992 betreffende het houden van de bevolkingsregisters en het vreemdelingenregister.
38. Wet van 8 augustus 1983 tot regeling van een Rijksregister van de natuurlijke personen, B.S. 21 april 1984
39. bij KB. 5 september 1994 tot regeling van de toegang tot de informatiegegevens en van het gebruik van het identificatienummer van het Rijksregister van de natuurlijke personen in hoofde van de Departementale Informatiecel van het Departement Onderwijs van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en tot gebruik van het identificatienummer van het Rijksregister van de natuurlijke personen in hoofde van de schooldirecties, B.S., 14 september 1994, gew. KB 7 juli 2002, B.S., 17 september 2002 en door bepaalde machtigingen van het Sectoraal Comité van het Rijksregister.
Zo ook mogen de CLB's die door de Vlaamse Gemeenschap erkend, gefinancierd of gesubsidieerd worden, het identificatienummer van het Rijksregister gebruiken in het kader van het multidisciplinair dossier. Zie Sectoraal Comité van het Rijksregister, Beraadslaging RR nr. 43/2008 van 10 september 2008 – http://www.privacycommission.be/nl/docs/RR-RN/2008/beraadslaging_RR_043_2008.pdf
40. Zie hierover: Omzendbrief NO/2005/01 (13AC) over ouderlijk gezag in onderwijsaangelegenheden dd. 14 april 2005
41. Art. 6 Privacywet
42. Die uitzondering geldt evenwel niet in geval de verantwoordelijke van de verwerking de huidige of potentiële werkgever is van de betrokken persoon of wanneer deze laatste zich in een afhankelijke positie bevindt ten aanzien van de verantwoordelijke voor de verwerking. Die situatie belet de betrokken persoon vrij te weigeren om zijn instemming te verlenen. De schriftelijke toestemming wordt evenwel toch aanvaard indien daardoor aan de betrokken persoon een voordeel kan worden verleend.
43. Opvragen van leerlinggegevens in het kader van gelijke onderwijskansen
44. Art. 8 Privacywet
45. Art. 7 Privacywet
46. Art. 10, § 2, lid 1-2 Privacywet
47. Art. 9 § 2 Wet van 22 augustus 2002 betreffende de rechten van de patiënt, B.S., 26 september 2002
<http://www.health.belgium.be/eportal/Myhealth/PatientrightsandInterculturalm/Patientrights/index.htm>
<http://www.health.belgium.be/eportal/Myhealth/PatientrightsandInterculturalm/Patientrights/ChangesWPR/index.htm>
Zie hierover: 'Recht van toegang bij verwerking van persoonsgegevens'
http://www.privacycommission.be/nl/in_practice/recht-op-toegang/
48. Het is een onafhankelijk controle-orgaan opgericht met de Privacywet, dat toeziet op het zorgvuldig gebruik en de beveiliging van persoonsgegevens, zodat de privacy van de burgers wordt gewaarborgd.
49. Art. 23-36 Privacywet
50. Vb. Sectoraal Comité van de Sociale Zekerheid en van de Gezondheid, afdeling Sociale Zekerheid-
Beraadslaging nr. 09/012 van 3 maart 2009 met betrekking tot de mededeling van persoonsgegevens aan het Agentschap Hoger Onderwijs, Volwassenenonderwijs en Studietoelagen van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming met het oog op het beheer van de dossiers inzake loopbaanonderbreking van het onderwijzend personeel in Vlaanderen. Machtiging aan de Kruispuntbank van Sociale Zekerheid en de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening tot mededeling van persoonsgegevens.
http://www.privacycommission.be/nl/docs/ASZ-SSS/2009/beraadslaging_ASZ_012_2009.pdf
51. Bestuursplan van de Commissie ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer van 15 oktober 2003, punt 3.3. <http://www.privacycommission.be/nl/static/pdf/bestuursplan.pdf>
52. Art. 17 Privacywet
53. zie artikel 47-48 K.B. van 13 februari 2001 ter uitvoering van de wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens, B.S., 13 maart 2001
http://www.privacycommission.be/nl/in_practice/declaration/#N10179
Er zijn bij het VVKSO ook standaardaanvragen te bekomen voor de administratie van personeel en tussenpersonen, voor public relations, voor leerlingenadministratie en voor leerlingenbegeleiding. Er worden thans nieuwe modelaanvraagformulieren ontworpen.
54. Zie ook: Nota Bescherming van persoonsgegevens in België', p. 5
55. Zie artikels 51-62 K.B. van 13 februari 2001
56. Onderwijsinstellingen met het oog op het beheer van hun relaties met hun leerlingen of studenten zijn vrijgesteld (art. 54 K.B.) indien de verwerking enkel betrekking heeft op persoonsgegevens van potentiële, huidige en gewezen leerlingen en studenten van de betrokken onderwijsinstelling, er geen registratie gebeurt op grond van gegevens verkregen door derden, de gegevens enkel aan derden worden meegedeeld in het kader van de toepassing van een wets- of verordeningbepaling en de gegevens niet langer bewaard worden dan nodig voor het beheer van de relatie.
57. Bv. via een clause op het inschrijvingsformulier waarin de student kan verbieden dat zijn gegevens worden doorgegeven. Het kan, voor laatstejaarsstudenten, wel in het belang van de student zijn dat zijn persoonsgegevens worden doorgegeven bv. aan bedrijven in het kader van tewerkstellings-mogelijkheden
58. Zie art. 59 K.B. 13 februari 2001. – gegevensuitwisseling tussen onderwijsniveaus (=mededeling aan derden) is dus niet mogelijk indien men gebruik maakt van een geautomatiseerde leerlingenadministratie en men geen aangifte doet bij de privacycommissie.
59. Zie art. 10 Decr. VI. Parl. 1 december 1998 betreffende de centra voor leerlingenbegeleiding, B.S., 10 april 1999
<http://www.ond.vlaanderen.be/edulex/database/document/document.asp?docid=12274>
Besl. VI. Reg. 12 september 2008 betreffende het multidisciplinair dossier in de centra voor leerlingenbegeleiding, B.S., 17 november 2008.
<http://www.ond.vlaanderen.be/edulex/database/document/document.asp?docid=14048>
Zie Omzendbrief CLB/2008/02 van 18 november 2008 : Het multidisciplinair dossier in de centra voor leerlingenbegeleiding
<http://www.ond.vlaanderen.be/edulex/database/document/document.asp?docid=14052>
60. Zo kan men in het schoolreglement volgende clause opnemen:
'De school verwerkt persoonsgegevens van alle ingeschreven leerlingen met behulp van de computer. Dat is nodig om de leerlingenadministratie en de leerlingenbegeleiding efficiënt te organiseren. Om gepast te kunnen optreden bij risicosituaties, verwerkt de school van jou misschien ook enkele medische gegevens. Daar heeft de school dan eerst de schriftelijke toestemming van jou of je ouders voor gevraagd. De privacywet geeft je het recht te weten welke gegevens de school over jou verwerkt en deze gegevens te laten verbeteren als ze fout zijn'
Zie ook: Mededeling VVKSO- 2007-021 van 28 maart 2007 – Rechtspositie van de leerling in het gewoon voltijds secundair onderwijs – het schoolreglement
61. Zie art. 6 Besl. VI. Reg. 12 september 2008
62. Zie art. 7 Besl. VI. Reg. 12 september 2008
63. Zie art. 10 Decr. VI.Parl. 1 december 1998 betreffende de centra voor leerlingenbegeleiding, B.S., 10 april 1999 - <http://www.ond.vlaanderen.be/edulex/database/document/document.asp?>

[docid=12274](#)

Art. 7 § 6 Besl. VI. Reg. 12 september 2008 betreffende het multidisciplinair dossier in de centra voor leerlingenbegeleiding, B.S., 17 november 2008

Zie Omzendbrief CLB/2008/02 van 18 november 2008: Het multidisciplinair dossier in de centra voor leerlingenbegeleiding

<http://www.ond.vlaanderen.be/edulex/database/document/document.asp?docid=14052>

64. Art. 7 § 7 Besl. VI. Reg. 12 september 2008

65. via CREON, een informaticasysteem van het Ministerie van Onderwijs en Vorming waarin beleidsrelevante informatie vanuit de CLB-werking wordt opgeslagen.

<http://www.ond.vlaanderen.be/clb/CLB-medewerker/gegevensverzameling.htm>

66. Art. 8 Besl. VI. Reg. 12 september 2008

67. Art. 9 Besl. VI. Reg. 12 september 2008

68. Zie art. 7 § 2 Privacywet dat de gevallen vermeldt waarin de mededeling van persoonsgegevens met betrekking tot de gezondheid

Wel kan de school een formulier opstellen waarin ze de ouders op de hoogte brengt van het nut tot verstrekken van bepaalde gegevens betreffende de gezondheidstoestand van hun kind om gepast te kunnen optreden bij confrontatie van hun kind met een bepaalde risicosituatie en er tevens op wijzen dat het gebruik van die gegevens aan strenge beperkingen is onderworpen, enkel kan worden ingekeken door bepaalde personeelsleden ((die het kind begeleiden of lesgeven aan het kind) en slechts ten behoeve van een welbepaald doel (vermelden). Bovendien vermelden dat het verwerken van de gegevens pas kan na hun schriftelijke toestemming, toestemming die ze steeds kunnen intrekken. Indien ze de school toestemming willen geven tot het verwerken van bepaalde gegevens met betrekking tot de gezondheid van hun kind, dan dienen ze het formulier aan te vullen.

Formulering: Ondergetekende, naam van ouder + bekwame minderjarige / meerderjarige leerling, staat de school toe dat ze volgende gegevens met betrekking tot de gezondheid van X verwerkt omschrijving van de medische gegevens

69. Nota beroepsgeheim en ambtsgeheim in onderwijs, oktober 2007

http://www.ond.vlaanderen.be/clb/CLB-medewerker/AG_BG.htm

70. door persoonlijke tussenkomst of door tussenkomst van een ander persoon

bv.eerste opvang van de leerling, toedienen van eerste medische hulp, verwittigen van de ouders, de hulpdiensten, de directie, inschakelen van het Medisch Schooltoezicht, bevelen van een intern onderzoek, klacht bij politie...

71. Zie art. 458bis Strafwetboek bij kindermishandeling

72. Art 11 Decreet van 27 maart 1991 betreffende de rechtspositie van bepaalde personeelsleden van het Gemeenschapsonderwijs, B.S. 25 mei 1991 en art. 14 Decreet van 27 maart 1991 betreffende de rechtspositie van sommige personeelsleden van het gesubsidieerd onderwijs en de gesubsidieerde psycho-medisch-sociale centra, B.S., 25 mei 1991

<http://www.ond.vlaanderen.be/edulex/database/document/document.asp?docid=12528>

<http://www.ond.vlaanderen.be/edulex/database/document/document.asp?docid=12657>

Het moet gaan om een geheim, de informatie moet verkregen zijn uit hoofde van het ambt en het moet een geheim zijn dat werd toevertrouwd.

73. J. DERIDDER en K. EYCKMANS, 'Enkele juridische beschouwingen inzake de aansprakelijkheden van leraren bij bijzondere vormen van leerlingenbegeleiding', in CDBK, 2003, nr. 1, p. 35

A. HENDERICKX, 'Het individuele pedagogische dossier van de leerling in het kader van de leerlingenbegeleiding', in Handboek Leerlingenbegeleiding Twee, Mechelen, Wolters Plantyn, 2004, rubriek Leerlingendossier, p. 59-60, punt 6

J. PUT en E. ANCKAERT, Advies beroepsgeheim en ambtsgeheim in het onderwijs en de CLB's,

met specifieke aandacht voor de vertrouwensleerkracht en de bijstandspersoon, Instituut voor Sociaal Recht, KUL, 2007, 16p

74. Mededeling VVKSO – 2009-017 van 1 april 2009- Leerlingenbegeleiding- Communiceren over privacygevoelige informatie.

75. <http://www.schooldirect.be/nieuws/basisonderwijs/je-leerlingen-op-de-foto-mag-dat>

P. VAN EECKE, 'Foto's leerlingen kunnen niet zomaar op de website', T.O.R.B., 2002-2003, 477 Advies nr. 38/2002 van 16 september 2002 van de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer

http://www.privacycommission.be/nl/in_practice/recht-op-afbeelding/

Fr. SCHRAM, 'De toegang van de leraar en de leerling in het secundair onderwijs tot het "school dossier"', T.O.R.B., 2010-2011, nr. 3, 170-185

76. In het schoolreglement zou men volgende tekst kunnen opnemen:

Foto's in het schooltijdschrift en op de website van de school

Het schooltijdschrift en de website van de school zijn communicatiekanalen. Daarin worden foto's van leerlingen en van leerkrachten tijdens activiteiten, uitstappen, reizen, e.d. gepubliceerd waarvoor de expliciete toestemming tot publicatie werd gegeven. Indien u als ouder/leerling geen toestemming wenst te geven tot publicatie van een foto van uw dochter/zoon, maakt u dit schriftelijk kenbaar aan de directeur vóór 1 oktober .

Foto's op school genomen/ gepubliceerd door leerlingen

Ook op school moet je respect tonen voor de privacy van elk persoon. Je maakt als leerling principieel geen foto's op school. Naar aanleiding van bepaalde klas- of schoolactiviteiten kan de directie wel toestemming verlenen om foto's te maken. Betreft het personen, dan moeten die vooraf hun toelating daartoe verlenen. Voor de publicatie van foto's van en op school, van medeleerlingen of van personeel, moet je eveneens vooraf de toestemming vragen aan de directie, ongeacht de aard van het communicatiekanaal dat je voor de publicatie wil gebruiken. In elk geval moet de privacywet worden gerespecteerd, dat wil zeggen dat geen foto's van personen mogen worden gepubliceerd indien die daartoe niet vooraf en uitdrukkelijk hun toestemming hebben gegeven.

Zie ook modelbrief: <http://www.lerarendirect.be/uploads/1318938641-1318938633768-advieschoolfotos.doc>

77. Voor het Gemeenschapsonderwijs zie:

http://www.g-o.be/Net_eMagazineHome/Pages/OverGO.aspx?ID=74

78. Zie hierover: Privacycommissie- Advies nr. 33/2007 van 28 november 2007 betreffende de verspreiding van beeldmateriaal (A/2007/033)

http://www.privacycommission.be/nl/docs/Commission/2007/advies_33_2007.pdf

79. http://www.privacycommission.be/nl/in_practice/camera/

80. Wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, B.S. 31 mei 2007, gew. Wet 12 november 2009, B.S., 18 december 2009 (gecoördineerde versie)

K.B. 2 juli 2008 betreffende de aangifte van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, B.S., 15 juli 2008, gew. K.B. 27 augustus 2010, B.S., 10 september 2010

http://www.privacycommission.be/nl/static/pdf/camera/kb_camera_02_07_2008.pdf

Min. Omzendbrief 10 december 2009 betreffende de wet van 21 maart 2007 tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's, zoals gew. door de wet van 12 november 2009 (gecoördineerde versie wijz. 13 mei 2011)

<http://www.privacycommission.be/nl/static/pdf/camera/omzendbrief-cameras---gecoördineerde-versie-05-2011.pdf>

Nota betreffende de wet tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's van 20 januari 2010

<http://www.privacycommission.be/nl/static/pdf/camera/juridische-nota-bewakingscamera-nl-290610.pdf>

-
81. Camerabewaking op de arbeidsplaats wordt geregeld in de CAO nr. 68 van 16 juni 1998, verbindend verklaard bij K.B. van 20 september 1998. De CAO geldt ook voor de school als arbeidsorganisatie, niet voor de school als onderwijsorganisatie (registreren van leerlingengedrag – bescherming van de individuele integriteit- dus geen onbemande camera's in de klaslokalen).
<http://www.cnt-nar.be/CAO/cao-68.doc>
Mededeling VVKSO- 2009-014 van 26 maart 2009- Bewakingscamera's op school
82. Bewijsmateriaal verkregen via camera-video, kan door de rechtbank alleen worden aanvaard in zover beantwoord is aan de vereisten van de privacywet en aan die van CAO nr. 68 (Arbrb. Antwerpen, 6 januari 2003, Soc. Kron., 2003, 191- Arbh. Antwerpen, 6 januari 2003, R.W., 2003-04, 300, noot P.HUMBLET
Wanneer de school beslist om in een fietsenstalling camera's te plaatsen om vandalisme te bestrijden, kunnen de beelden niet gebruikt worden om te bewijzen dat leerlingen of leerkrachten dagelijks te laat komen.
83. J. VANDEN DRIESSCHE, Bescherming van het privéleven. De bescherming van de persoonlijke levenssfeer bij internetgelateerde verwerkingen; algemeen overzicht en praktische toepassingen, Brugge, Van den Broele, 2007, 61p.
84. Zie: Website voor jongeren op school, die beoogt jongeren te informeren en bewust te maken van de privacyuitdagingen van nieuwe technologieën: <http://onderwijs.jongeren.ikbeslis.be/>
85. Uitspraak R.Stvb. nr. 2009/046 van 13 augustus 2009 – <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/Raad/uitspraken2009/2009-046.htm>
Verslagboek 2009, nr. 96, p. 60 - http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/Raad/bestanden/JAARVERSLAG_Raad_2009.pdf
G. TEGENBOS, De Standaard van 25 augustus 2009
86. Voor het informaticagebruik in de school en de veiligheid van informatie- en communicatienetwerken wordt verwezen naar de brochure van het Departement Onderwijs: 'Klikvast, ook op de informatiesnelweg. Veilig online. Tips voor veilig ICT-gebruik op school', aanwezig op de website van het Departement Onderwijs. <http://www.ond.vlaanderen.be/publicaties/?nr=306>
87. Deze materie wordt geregeld in de CAO nr. 81 van 26 april 2002 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de werknemers ten opzichte van de controle op de elektronische online-communicatiegegevens,
Zie hierover:
<http://www.privacycommission.be/nl/static/pdf/cybersurveillance/introductietekst.pdf>
<http://www.privacycommission.be/nl/static/pdf/cybersurveillance/juridisch-rapport.pdf>
Koninklijk besluit van 12 juni 2002. waarbij algemeen verbindend wordt verklaard de collectieve arbeidsovereenkomst nr. 81 van 26 april 2002, gesloten in de Nationale Arbeidsraad, tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de werknemers ten opzichte van de controle op de elektronische on-linecommunicatiegegevens, B.S., 29 juni 2002
88. http://www.privacycommission.be/nl/in_practice/eid/
Aanbeveling van de Commissie 03/2011 van 25 mei 2011 betreffende de elektronische identiteitskaart
http://www.privacycommission.be/nl/docs/Commission/2011/aanbeveling_03_2011.pdf
89. Antwoorden op praktische vragen zijn te vinden op: de website van de Privacycommissie:
<http://www.privacycommission.be/nl/faq>
Zie ook: Mededeling M-VVKSO-2004-107 van 13 december 2004, bijgewerkt 7 juni 2011:
Enkele vaak gestelde vragen met betrekking tot de persoonlijke levenssfeer op school.

DE ZORGPLICHT VOOR EEN VEILIG SCHOOLOKLIMAAT NAAR NEDERLANDS ONDERWIJSRECHT

C. W. Noorlander¹

23

1. Inleiding

Leerlingen hebben een veilige schoolomgeving nodig om goed te kunnen leren. Het plaats vinden van incidenten die een inbreuk maken op de veiligheid op school - zoals pesten, agressie en vernielingen op school - is zo oud als de institutie school zelf. Vanaf de jaren negentig van de vorige eeuw werd het in Nederland gangbaar dat scholen maatregelen treffen op het terrein van veiligheid, zoals het invoeren van een anti-pestbeleid en een vertrouwenspersoon voor seksuele intimidatie. In Nederland raakte de aandacht voor deze problematiek in een stroomversnelling nadat op 13 januari 2004 op een Haagse middelbare school, het Terra-college, een leerling zijn conrector doodschoot. De onderwijsorganisaties riepen vervolgens de minister van onderwijs en het kabinet op om ieder zijn eigen verantwoordelijkheid te nemen om een veilig klimaat op school te creëren.²

Dat veiligheid op school inmiddels volop de aandacht heeft van de Nederlandse overheid blijkt onder meer uit het feit dat de Nederlandse bewindslieden voor het onderwijs (Minister en staatssecretaris(en)) een keer in de twee jaar een veiligheidsbrief uitbrengen waarin de maatregelen op dit vlak worden beschreven voor de hierop volgende jaar. In de veiligheidsbrief van januari 2009 schreven de onderwijsbewindslieden: *“Veiligheid is en blijft een noodzakelijke voorwaarde voor kwalitatief goed onderwijs.”*³

Het inrichten van een verplicht uniform registratiesysteem is één van de maatregelen uit de brief die bedoeld is om het reeds bestaande veiligheidsbeleid op de scholen te versterken. De uitgangspunten daarbij zijn dat de registratie onderdeel moet zijn van een breder veiligheidsbeleid van scholen en een instrument is om het veiligheids-beleid te ondersteunen en te evalueren. Door incidenten, bijvoorbeeld homodiscriminatie, te registreren, krijgen scholen beter inzicht in de eigen veiligheidssituatie. Bovendien ontstaat er zo een landelijk beeld van de omvang en aard van de incidenten in het onderwijs. De geregistreerde gegevens blijven te allen tijde eigendom van de school. De inspectie krijgt vanuit haar toezichthoudende taak inzake in de schoolgegevens. Er zal een wettelijke regeling komen voor een verplichte incidentenregistratie voor scholen in het basis-, voortgezet- en middelbaar beroepsonderwijs.⁴

Kenmerkend voor sociale veiligheid binnen de school in de huidige tijd is dat het een digitale dimensie heeft verworven. Cyberpesten op school is een belangrijke exponent hiervan. Cyberpesten kan worden omschreven als *het herhaaldelijk lastigvallen of bedreigen van een individu via internet of andere elektronische communicatiemiddelen.*⁵

In dit artikel wordt de problematiek van een veilige school met name vanuit een juridische optiek geanalyseerd. Zeer ruim kan men stellen dat sociale onveiligheid tot gevolg kan hebben dat het recht op onderwijs onvoldoende kan worden verwezenlijkt.⁶ Bekeken wordt welke juridische verplichtingen de meest nauw betrokkenen - school, leerlingen en ouders - in dit kader toekomen en hoe de zorgplicht luidt van het bevoegd gezag van een school voor het bieden van een veilige leeromgeving. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de schaarse jurisprudentie die afgelopen jaren in Nederland op dit terrein tot stand is gekomen.

De zorgplicht vormt een aspect van aansprakelijkheidstelling van scholen voor een tekortschietend pedagogisch klimaat. Wanneer het bevoegd gezag de zorgplicht niet heeft nageleefd, heeft deze onrechtmatig gehandeld in de zin van artikel 6:162 Nederlands Burgerlijk Wetboek (BW). Andere aspecten van aansprakelijkheid voor een ontoereikend pedagogisch klimaat blijven buiten beschouwing. Niet besproken worden daarom de (overige) aansprakelijkheidscondities, waaronder met succes een actie uit onrechtmatige daad kan worden ingesteld - te weten: causaal verband, schade, relativiteit ex de artt. 6:162 en 163 BW. Ook buiten behandeling blijven de eisen waaronder een leerling, die met het bevoegd gezag van een school een onderwijsovereenkomst is aangegaan, deze aansprakelijk kan stellen op basis wanprestatie, dat wil zeggen: het toerekenbaar tekort schieten in het nakomen van een overeenkomst ex artikel 6:74 BW.

Het artikel is als volgt opgebouwd. In § 2 worden enkele feiten behandeld over veiligheid op school in Nederland. § 3 laat zien dat veiligheid op school niet enkel een taak is van de school, maar ook van leerlingen en ouders. In onderlinge afstemming tussen leerlingen, ouders en school moet vorm worden gegeven aan een veilige school. § 4 behandelt de zorgplicht van het bevoegd gezag inzake het garanderen van een veilig schoolklimaat. Afgerond wordt met enkele concluderende opmerkingen (§ 5).

2. Feiten over veiligheid en veiligheidsbeleid op school in Nederland

Uit verschillende monitoronderzoeken die afgelopen jaren hebben plaatsgevonden naar sociale veiligheid op school blijkt dat gemiddeld 10 procent van de leerlingen zich niet veilig voelt op school of in de omgeving van de school.⁷ De inspectie constateert in het Onderwijsverslag 2008/2009 dat in 2009 gemiddeld 83 procent van de basisscholen de sociale veiligheid van leerlingen en personeel waarborgt. In het voortgezet onderwijs heeft 98 procent van de scholen een voldoende ontwikkeld veiligheidsbeleid.⁸

Uit een inspectieonderzoek uit 2010⁹ bij 35 scholen naar de sociale veiligheid op school bleek dat praktisch alle bezochte instellingen incidenten meldden, variërend van pestgedrag tot incidenten met fysiek geweld: 33 van de 35 scholen. De aard van de incidenten loopt uiteen. Per school en schoolcategorie werden verschillende soorten incidenten het meest genoemd. Tijdens de schoolbezoeken werd in het speciaal basisonderwijs, het speciaal onderwijs, het praktijkonderwijs en het mbo fysiek geweld het meest genoemd als kenmerk van incidenten. Het ging dan vooral om geweld tussen leerlingen onderling, gevolgd door geweld tegenover personeelsleden. Grove pesterijen werden het meest genoemd in bezochte basisscholen en havo/vwo scholen, terwijl in het vmbo incidenten met het karakter van intimidatie en bedreigingen het meest werden gemeld. In havo-/vwo-scholen werd relatief vaak gewezen op incidenten met en door alcoholgebruik, vanuit basisscholen op vernieling en diefstal.

In de veiligheidsbrief van 8 oktober 2003 noemt de Minister van Onderwijs, Cultuur & Wetenschappen¹⁰ drie uitgangspunten voor (sociale) veiligheid op school:

de verantwoordelijkheid van de school;
een sluitend netwerk van partners;
en toezicht door de inspectie.

Binnen het kader van de verantwoordelijkheid van de school plaats de Minister de zogeheten pedagogische opdracht van de school op de voorgrond: "(...) Scholen hebben niet alleen de taak om kennis over te dragen maar ook om samen met de ouders bij te dragen aan de ontwikkeling van sociale competenties en waarden en normen".¹¹ Een veilig schoolklimaat vergt mijns inziens echter niet enkel normen, waarden en betekenissystemen die de leden van de school met elkaar (behoren te) delen, het handelt ook om de kenmerken van de sfeer waarin het kind zich thuis voelt, dat wil zeggen een sfeer van acceptatie, respect en tolerantie die van invloed is op het sociaal-emotionele welbevinden op school. De school dient er actief aan te werken om een dergelijke sfeer voor leerlingen te scheppen.

In haar brief van 8 oktober 2003 onderstreept de Minister voorts dat problemen rond veiligheid niet bij de schooldeur of het schoolplein ophouden. Er zijn volgens de Minister soms zaken die de deskundigheid van de school overstijgen. Voor een effectief veiligheidsbeleid is volgens de Minister om deze reden een netwerk van partners rond de school essentieel. Met deze partners werkt de school samen. Binnen dit netwerk participeren onder meer het maatschappelijk werk en de jeugdhulpverlening. Vanuit de optiek van de sociale veiligheid komt naar mijn oordeel aan bevoegde gezagsorganen van scholen de plicht toe om op een dusdanige wijze samen te werken met andere jeugd(zorg)voorzieningen dat zij zich op een behoorlijke wijze kunnen kwijten van hun plicht om ten aanzien van de kinderen die hun school bezoeken een veilig schoolklimaat te realiseren. Wanneer er zaken zijn die de deskundigheid van de school overstijgen, dient het bevoegd gezag dit in de eerste plaats te signaleren en in tweede plaats er zorg voor te dragen dat er een dusdanig beroep wordt gedaan op het netwerk rond de school dat de hiaten in de eigen deskundigheid op een adequate wijze kunnen worden ondervangen.

Het laatste uitgangspunt van het rijksbeleid rond veiligheid op scholen vormt een zichtbaar en merkbaar toezicht door de inspectie van het onderwijs. Door deregulering en autonomievergroting verandert de invulling van het toezicht. Verantwoording over resultaten afleggen wordt belangrijker, aldus de Minister. De inspectie ziet toe op de kwaliteit van de sociale veiligheid op scholen binnen het kader van het onderzoek naar het pedagogische klimaat op scholen ex artikel 11 lid 2 Wet op het onderwijstoezicht (Wot). De inspectie hanteert hierbij op basis van de toezichtskaders¹² de volgende indicatoren:

personeelsleden en leerlingen gaan op een positieve manier met elkaar om;
de school zorgt voor een aangename, motiverende omgeving voor leerlingen;
de school zorgt voor een aangename, stimulerende werkomgeving voor personeelsleden;
de school stimuleert de betrokkenheid van ouders en verzorgers;
de school speelt functionele rol binnen de lokale en regionale gemeenschap
de school zorgt voor veiligheid.

De Nederlandse instellingen voor middelbaar beroepsonderwijs (mbo) hadden behoefte aan handvatten om om te kunnen gaan met allerlei vormen van pesten. Daarom is voor en door de mbo-sector een pestprotocol ontwikkeld. Het pestprotocol is in november 2010 verspreid onder de leden van het Platform Veiligheid en tegelijkertijd beschikbaar gesteld voor het hele mbo-veld.¹³

3. De veiligheid van leerlingen: een gemeenschappelijk project van ouders en de school

Volgens een van de oudste concepten binnen het onderwijsrecht - de *in loco parentis theorie* - dragen ouders bij de toelating van hun kind door de school hun opvoedkundige taak deels over aan de school. De verantwoordelijkheid voor een veilige school vloeit voort uit deze pedagogische taak van de school.

Vlaardingerbroek meent dat de school bij de toelating de opvoedingstaak van de ouders overneemt, maar dan wel onder eindverantwoordelijkheid van de ouders.¹⁴ Ik betwist dit. De school kan haar taken alleen dan op een adequate wijze vervullen wanneer zij bij de toelating (ook) eigenstandige opvoedingstaken op zich neemt die geen afgeleide zijn van de taken van de opvoedingstaken van de ouders. Het succesvol volbrengen van de (pedagogische) taken van de school veronderstelt dat de school, met de woorden van het Duitse Bundesverfassungsgericht *'in seinem Bereich dem Elterlichen Erziehungsrecht nicht nach-, sondern gleichgeordnet ist.*¹⁵ Afhankelijk van de aard van het betreffende onderdeel van de opvoeding kan het zwaartepunt in een concreet geval van de school naar de ouders verschuiven, of van de ouders naar de school.

Er mag dan ook een actieve rol van ouders verwacht worden bij de ontwikkeling van sociale competenties en waarden en normen. Vanuit deze verantwoordelijkheid is betrokkenheid van ouders, maar natuurlijk ook van leerlingen, bij het veiligheidsbeleid van de school essentieel. Scholen, ouders en leerlingen moeten samen afspraken maken over wat wel en niet aanvaardbaar is in de omgang met elkaar. Dit kan bijvoorbeeld door samen met de leerlingen de regels van de school vast te stellen of pestprotocollen op te stellen. Op die manier ontstaat er duidelijkheid over wat wel en niet getolereerd wordt en wat de consequenties zijn van ontoelaatbaar gedrag.¹⁶

4. Aansprakelijkheidstelling voor sociale onveiligheidsincidenten op school

4.1 De rechtsverhouding tussen het bevoegd gezag en leerlingen/ouders¹⁷

Met de toelating van een leerling of student tot een onderwijsinstelling ontstaat tussen hen een rechtsverhouding. De aard van deze rechtsverhouding, overeenkomst of niet, bepaalt de grondslag voor een vordering tot nakoming of schadevergoeding; toerekenbare tekortkoming of onrechtmatige daad. Omdat de kwalificatie van de rechtsverhouding, behoudens voor educatie en beroepsonderwijs,¹⁸ niet in de wet is vastgelegd, en rechters daaraan van geval tot geval een eigen invulling moeten geven, wordt in de literatuur reeds enkele decennia gediscussieerd over de vraag of de rechtsverhouding kan worden gekwalificeerd als overeenkomst. Ten aanzien van het bijzonder onderwijs wordt over het algemeen een overeenkomst aangenomen. Meer verdeeldheid bestaat er over het openbaar onderwijs.¹⁹ Onderscheiden worden een privaatrechtelijke overeenkomst,²⁰ een publiekrechtelijke onderwijsovereenkomst,²¹ een gemengd publiek- en privaatrechtelijke overeenkomst²² en (geen overeenkomst, maar) een publiekrechtelijke rechtsverhouding.²³

Uit de parlementaire geschiedenis blijkt dat de onderwijswetgever voor het bijzonder onderwijs uitgaat van een overeenkomst naar burgerlijk recht; na inschrijving door ouders en na toelating door de onderwijsinstelling bestaat volgens de wetgever wilsovereenstemming.²⁴ Voor het openbaar onderwijs stelt de wetgever vast dat niet duidelijk is of sprake is van een overeenkomst dan wel een andere rechtsbetrekking. De wetgever laat het expliciet aan de rechter over om hierover te oordelen.²⁵

Behoudens enkele uitzonderingen,²⁶ vermijden de civiele rechters het om de rechtsverhouding te kwalificeren.²⁷ Zij toetsen het handelen of nalaten van de school aan de uit art. 6:162 BW voortvloeiende zorgplicht, met de overweging dat de kwalificatie (overeenkomst of niet) niet van belang is voor de reikwijdte van de op scholen rustende zorgplicht. Deze is volgens de feitenrechters in beide situaties – contractueel en buitencontractueel – gelijk.

Aangezien ik deze overweging gerechtvaardigd vind, laat ik de kwalificatie in dit artikel verder in het midden en richten wij ons primair op een nadere concretisering van de zorgplicht van onderwijsinstellingen voor de kwaliteit van het onderwijs en ga (ook) ik daarbij uit van een vordering uit onrechtmatige daad, meer in het bijzonder een handelen of nalaten in strijd met hetgeen krachtens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt.

4.2 De zorgplicht van het bevoegd gezag voor een veilige school

Onderdeel van de juridische verhouding tussen bevoegd gezag en leerlingen/ouders is de plicht van het bevoegd gezag om zorg te dragen voor een veilig schoolklimaat. Deze zogeheten zorgplicht is in diverse rechterlijke uitspraken onder woorden gebracht. De rechtbank 's-Hertogenbosch omlinnende deze zorgplicht door in haar uitspraak van 14 februari 2007²⁸ met te overwegen

“(…) Het gaat er de rechtbank niet zozeer om hoe die situaties zijn ontstaan, maar veel meer om hoe de school (en de ouders) op die problemen hebben gereageerd en wat gedaan is om die situaties in de toekomst te voorkómen. Daarbij neemt de rechtbank als uitgangspunt dat de school wat dat betreft een inspanningsverplichting en geen resultaatsverbintenis heeft. Van een school kan immers niet verlangd worden dat zij ervoor zorg draagt dat er zich

in het geheel geen pesterijen of andere vervelende situaties voordoen. Wel moet een school alle redelijkerwijs te verwachten inspanningen plegen om die situaties zoveel mogelijk te voorkómen.”

De rechtbank Zwolle omschreef deze plicht in haar uitspraak van 6 januari 2010²⁹ als volgt:

“Voor wat betreft de zorgplicht van een school heeft te gelden dat in het algemeen gesproken op een school een (ongeschreven) bijzondere zorgplicht rust ten aanzien van de gezondheid en veiligheid van de leerlingen die aan haar zorg zijn toevertrouwd en onder haar toezicht staan. Bij de beoordeling van de vraag of de school haar zorgplicht heeft geschonden, dient te worden gelet op alle omstandigheden van het geval. Hierbij komt het met name aan op het antwoord op de vraag of er voldoende en passende voorzorgsmaatregelen zijn getroffen ter voorkoming of beperking van situaties die de gezondheid en veiligheid van de leerlingen in gevaar brengen. Van een school mag worden verwacht dat zij, binnen de mogelijkheden die haar ten dienste staan, het nodige zal doen om gevaarlijke situaties zoveel mogelijk te voorkomen of op te heffen. Deze bijzondere zorgplicht is een inspanningsverplichting en geen resultaatsverbintenis.

Deze bijzondere zorgplicht gaat evenwel niet zover dat steeds op iedere leerling continue toezicht wordt gehouden, zodanig dat elke onregelmatigheid direct wordt opgemerkt en direct kan worden ingegrepen.”

En de Rechtbank Utrecht overwoog in haar vonnis van 27 oktober 2010³⁰:

“(…) De rechtbank stelt (…) voorop dat op een school volgens vaste jurisprudentie een bijzondere zorgplicht rust ten aanzien van de gezondheid en veiligheid van de leerlingen die aan haar zorg zijn toevertrouwd en onder haar toezicht staan. Deze bijzondere zorgplicht houdt in dat een school alle inspanningen moet verrichten die redelijkerwijze van haar kunnen worden gevergd om een veilig schoolklimaat te bieden. Van een resultaatsverplichting is geen sprake.”

Bij het aangaan van de rechtsverhouding met een leerling, neemt het bevoegd gezag dus de plicht op zich om zorg te dragen voor een veilige leeromgeving. Deze plicht veronderstelt toch ten minste dat het bevoegd gezag zich inspant voor de veiligheid van zijn leerlingen op school. De school komt op dit punt dus een inspanningsplicht toe.

Zij dient dit te doen door middel van het houden van toezicht. De organisatie van het toezicht valt onder de verantwoordelijkheid van de schooldirecteur. Bij de schooldirecteur berust immers de organisatorische en huishoudelijke leiding van de school (vergelijk voor wat betreft het primair onderwijs: artikel 29 lid 1 Wpo)³¹. In de meeste gevallen zijn de leraren verantwoordelijk voor het uitvoeren van de toezichtstaak. Deze kan echter ook worden opgedragen aan een conciërge of de ouders.

De plicht om een veilige school te bieden kent twee aspecten. In de *eerste plaats* is de school verplicht om ongelukken te voorkomen die voort kunnen komen uit gevaarlijke situaties. Het handelt hier om de fysieke veiligheid. Voor wat betreft de

fysieke veiligheid op school kunnen eisen worden gesteld aan de inrichting van het schoolgebouw en het schoolplein en aan het toezicht door de leraren. Aan deze component van een recht op een veilige school wordt in dit artikel voorbij gegaan.

In de *tweede plaats* dient de school er zorg dat er een veilig schoolklimaat wordt geboden waarbinnen leerlingen worden beschermd tegen normoverschrijdend gedrag van medeleerlingen. Dit veiligheidsaspect ziet op de sociale veiligheid in de school. Problemen op het gebied van sociale veiligheid in de school zien op diefstal, vernielingen, geweld, discriminatie, agressief gedrag, seksuele intimidatie en last but not least pestgedrag. Uiteraard ligt hier een verantwoordelijkheid voor de school. In een brief aan de Tweede Kamer van Minister van Onderwijs, Cultuur & Wetenschappen stelt de Minister dan ook terecht dat het creëren en in stand houden van een veilig schoolklimaat de verantwoordelijkheid van een groot netwerk van partners is maar dat de school als eerste aan zet is.³² De primaire verantwoordelijkheid voor de sociale veiligheid op school berust dan ook bij de school zelf. Dit sluit ook aan bij het beleid rond autonomie en deregulering.

De keerzijde van de (zorg)plicht van het bevoegd gezag voor een veilige school vormt het recht van de leerling op een veilige school. Leerlingen maken jegens het bevoegd gezag van de openbare en bijzondere school aanspraak op een veilige leeromgeving. Dit recht kan niet in een directe zin worden afgeleid uit de onderwijswetgeving, maar is inherent aan de opleidings- en opvoedingsopdracht van de school. Ware dit anders dan zouden leerlingen verstoken blijven van het juiste klimaat dat noodzakelijk is voor zijn persoonlijk welbevinden en om goede onderwijsprestaties te leveren. Bovendien zijn leerlingen verplicht om een school te bezoeken op grond van de Leerplichtwet.

4.3 Wettelijke fundering van de zorgplicht

Letterlijk bezien bestaan er op dit moment nog geen bepalingen die het hanteren van een deugdelijk veiligheidsbeleid voorschrijven. Zo kan een verplichting tot het voeren van een beleid ter bescherming van leerlingen tegen agressie en geweld niet worden afgeleid uit artikel 4 lid 2 Arbeidsomstandighedenwet. Ingevolge artikel 2 sub b van die wet is deze slechts mede van toepassing op “verrichtingen van leerlingen en studenten in onderwijsinrichtingen”. De wetgever heeft daarmee gedoeld op activiteiten die vergelijkbaar zijn met de arbeid en werkzaamheden in de beroepspraktijk, zoals werkzaamheden in praktijklokalen.³³

Op basis van artikel 10 Wpo en artikel 23a Wvo dient het bevoegd gezag zorg te dragen voor de kwaliteit van het onderwijs. De vraag is nu of het waarborgen van een veilig schoolklimaat ook onder deze verplichting valt. Pajmans meent van niet. Gelet op de bewoordingen van het artikel en de verwijzingen hierin naar het schoolplan als in artikel 12 Wpo zou deze verplichting zich niet tot het zorgen voor een veilige omgeving voor leerlingen, waaronder pesten kan worden geschaard, uitstrekken.³⁴

Ik ga hierin niet mee. De artikelen 10 Wpo en 23a Wvo preciseren op geen enkele wijze, wat inhoudelijk onder kwaliteit van het onderwijs moet worden verstaan. Over zorg voor kwaliteit

van het onderwijs stellen deze artikelen enkel dat hieronder onder meer het uitvoeren van het in het schoolplan omschreven beleid, op een zodanige wijze dat de wettelijke opdrachten voor het onderwijs en de eigen opdrachten van het bevoegd gezag voor het onderwijs, kunnen worden gerealiseerd.

Naar mijn oordeel ligt het voor de hand om bij de invulling van dit begrip aansluiting te zoeken bij artikel 11 lid 2 Wot. In deze bepaling worden de kwaliteitsaspecten opgesomd die de inspectie in de uitoefening van haar toezichtstaak dient te betrekken. Deze kwaliteitsaspecten geven dus een nadere invulling aan de kwaliteit van het onderwijs. Eén van deze kwaliteitsaspecten betreft het pedagogische klimaat op school. Onder deze noemer kan ook het bieden van schoolklimaat worden geschaard dat gevrijwaard is van pesten. Uit het stelsel van de onderwijswetgeving volgt mijns inziens dus in ieder geval dat scholen zich moeten inspannen voor een veilig schoolklimaat waarbinnen leerlingen niet worden gepest.

Reglmatig doen klachtencommissies aanbevelingen die strekken tot het hanteren van een pestbeleid. Scholen dienen volgens de Klachtencommissie voor het Katholiek Onderwijs in Noord-Holland³⁵ ter bevordering van een gunstig pedagogisch klimaat bovendien een beleid te ontwikkelen dat een zo groot mogelijke veiligheid garandeert. Dit houdt in dat aan personeelsleden van de school kaders moeten worden geboden om met klachten, waarbij pesterij en geweld aan de orde zijn, op een doeltreffende manier om te gaan. In een recent oordeel nog meende de Landelijke Klachtencommissie voor Katholiek Onderwijs dat een school moet zorgen voor een veilige schoolomgeving. Deze verplichting geldt ook als leerlingen tussen de middag op school overblijven. Een gevoel van onveiligheid kan ontstaan door pestgedrag. Met een protocol kan een school deze problematiek hanteerbaar maken.³⁶

4.4 Is de zorgplicht een voldoende bepaalde verbintenis?

Wanneer men de rechtsverhouding tussen het bevoegd gezag en de leerling karakteriseert als een onderwijsovereenkomst, is de vraag van belang of de zorgplicht het rechtskarakter draagt van een verbintenis. Naar Nederlands privaatrecht maakt een verplichting, die niet als een (geldige) verbintenis kan worden getypeerd, namelijk geen deel uit van de overeenkomst en kan in rechte dan ook niet worden afgedwongen.

Het begrip verbintenis wordt in het Burgerlijk Wetboek niet nader omschreven. Het geven van een definitie wordt aan de rechtswetenschap overgelaten. De gangbare omschrijving van dit begrip binnen de rechtswetenschap is de definitie die men in het deel *Verbintenissenrecht* van Asser-Hartkamp aantreft. Hierin wordt de verbintenis omschreven als een vermogensrechtelijke betrekking tussen twee of meer personen, krachtens welke de een jegens de ander tot een prestatie gerechtigd is en deze jegens gene tot die prestatie verplicht is.³⁷

In haar uitspraak van 30 augustus 2006 meende de Rechtbank 's-Hertogenbosch³⁸ dat het bevoegd gezag van de school bij het aangaan van de onderwijsovereenkomst geen verbintenis op zich had genomen om zich voldoende zal in te spannen om geweld jegens

zijn leerlingen te voorkomen en de en om ervoor te zorgen dat zijn leerlingen veilig zijn in school, omdat deze verbintenis onvoldoende bepaalbaar zou zijn. Wat speelde er in deze zaak?

B. ontvangt van september 2003 tot 22 oktober 2004 onderwijs aan de afdeling VMBO van het stedelijk College Eindhoven. De gemeente Eindhoven vormde in deze periode het bevoegd gezag van de school. Volgens de ouders van B. is B. in 2004 driemaal slachtoffer geweest van geweld van leerlingen van de school. De school zou zich hierbij onvoldoende hebben ingespannen om ervoor te zorgen dat B. veilig naar school kon gaan, zou uitdrukkelijke afspraken omtrent de veiligheid van B. niet hebben nageleefd en zou overigens onvoldoende hebben gedaan om geweld jegens B. te voorkomen. Primair is er volgens de ouders van B. dan ook sprake van een tekortkoming in de nakoming van de onderwijsovereenkomst. Subsidiar houden de ouders van B. de school in dit verband aansprakelijk voor het niet naleven van de onderwijsovereenkomst tussen het bevoegd gezag en de leerling. De gemeente verweert zich door te stellen dat de school de op haar rustende zorgplicht wel degelijk in acht heeft genomen en er alles aan gedaan heeft wat onder de gegeven feiten en omstandigheden van haar werd verwacht.

Ik meen dat er op dit punt wel degelijk gesproken kan worden van een verbintenis.

De grens tussen voldoende bepaalbare verbintenissen en onvoldoende bepaalbare verbintenissen is niet scherp te trekken. De verbintenis is volgens Asser-Hartkamp waardeloos, ongeldig, wanneer haar voorwerp geheel onbepaald is, zodat niet kan worden uitgemaakt waartoe de schuldenaar verplicht is. Voor de geldigheid van een verbintenis is het volgens Asser-Hartkamp echter niet noodzakelijk dat de prestatie aanstonds in alle bijzonderheden is bepaald. Voldoende - en tevens vereist - is dat de verbintenis die bepaaldheid later heeft verkregen.³⁹

Naar mijn oordeel valt niet in te zien waarom de verbintenis waarbij de school zich zal inspannen om geweld jegens een leerling te voorkomen, dan wel de verbintenis binnen het kader waarvan de school zich zal inspannen dat een leerling veilig is in school, onvoldoende bepaalbaar is.

Deze verbintenis is mijns inziens uit zich zelf al voldoende bepaald omdat uit deze verbintenis immers zeer wel kan worden afgeleid waartoe de school verplicht is. Zo zal de school in abstracto voldoende maatregelen dienen te treffen om hun leerlingen een veilige leeromgeving te bieden. Een pestprobleem, gaat tot de verantwoordelijkheid van de school behoren wanneer ze ervan kennis draagt of ervan kennis behoort te dragen en de gepeste leerling op dat moment de school bezoekt.⁴⁰ De school dient in dergelijke kwesties 'de regie te nemen' en te praten met alle betrokkenen. Wanneer bepaald gedrag mogelijk ernstige schade heeft veroorzaakt bij een leerling, zoals seksueel misbruik, dienen de ouders van het kind hiervan snel op de hoogte te worden gesteld.⁴¹ Pestende leerlingen moeten worden 'gepersonificeerd' en worden geconfronteerd met de consequenties van hun gedrag.⁴² Desnoods moeten er tegen pestende leerlingen sancties worden ondernomen.⁴³

4.5 Omstandigheden van het geval zijn bepalend bij het invullen van de zorgplicht

Hoe de zorgplicht in een concrete zaak precies luidt, hangt in sterke af van de omstandigheden van het geval. Hierbij komt het volgens de Rechtbank Zwolle met name aan op het antwoord op de vraag of er voldoende en passende voorzorgsmaatregelen zijn getroffen ter voorkoming of beperking van situaties die de gezondheid en veiligheid van de leerlingen in gevaar brengen. Van een school mag volgens de Rechtbank Zwolle worden verwacht dat zij, binnen de mogelijkheden die haar ten dienste staan, het nodige zal doen om gevaarlijke situaties zoveel mogelijk te voorkomen of op te heffen. De precieze inhoud van de maatregelen die de school dient te nemen in geval van pestgedrag hangt af van de omstandigheden van het geval.⁴⁴ Dit doet naar mijn oordeel echter niet af aan de bepaalbaarheid van de verbintenis van het bevoegd gezag om een veilige leeromgeving te bieden. Over toezicht en maatregelen in het kader van het realiseren van sociale veiligheid op school en meer specifiek ten aanzien van individuele leerlingen gaat de volgende paragraaf.

De omstandigheid dat het een leerling en zijn ouders goed gaat op een nieuwe school, nadat een leerling van school is gewisseld vanwege pestgedrag op de eerdere school betekent naar Nederlands recht niet zonder meer dat het bevoegd gezag van de eerdere school verantwoordelijk is voor de problemen die de leerling en zijn ouders op de vorige school ondervonden. Problemen kunnen immers worden veroorzaakt door een veelheid aan factoren, waarop de school slechts voor een deel invloed kan uitoefenen. Bovendien verliep de schooltijd van het andere kind van de ouders op de eerdere school zonder problemen. Hetgeen overigens omgekeerd de school niet automatisch vrijpleit van de problemen rond de gepeste leerling.⁴⁵

Niet uitgesloten kan worden dat een negatief oordeel van de inspectie de stelling kan staven dat een school tekort is geschoten in de zorgplicht tot het bieden van een voldoende veilig schoolklimaat.⁴⁶

Bij de beoordeling van een claim inzake aansprakelijkheid voor een onveilig schoolklimaat kan waarde worden toegekend aan een eventueel uitgevoerd onderzoek van deskundigen naar de stand van zaken ten aanzien van een pedagogisch klimaat. Een dergelijk onderzoek was uitgevoerd in de zaak die aan de orde was in de uitspraak van de Rechtbank 's-Hertogenbosch van 14 februari 2007⁴⁷.

Uit het rapport van de onderzoekers van een onderzoeksbureau bleek op geen enkele wijze dat er in de toenmalige groep van een gepeste leerling in zijn algemeenheid een onveilig klimaat heerste. Daarbij moet volgens de Rechtbank uiteraard in aanmerking worden genomen dat de leerling ten tijde van het onderzoek niet meer in de groep was en dus zelf ook geen input daaraan heeft kunnen leveren. Aan de andere kant heeft het onderzoek relatief kort (10 dagen) na zijn vertrek plaatsgevonden, zodat het de rechtbank niet erg aannemelijk voorkomt dat de uitslag van het onderzoek radicaal anders zou zijn geweest indien de leerling nog deel had uitgemaakt van de groep.

Uit dezelfde uitspraak blijkt dat ook waarde mag worden toegekend aan het feit dat er in de loop der jaren veel contact is geweest tussen de ouders van de leerling en de school en dat

tijdens die contacten werd gesproken over de incidenten die zich recent hadden voorgedaan.

4.6 Toezicht en overige maatregelen

De school onder schooltijd (waaronder begrepen: schoolreisjes, schoolzwemmen, tussenuren, pauzes en de periode vlak voor en vlak na schooltijd) in de meest brede zin verantwoordelijk is voor het welzijn van haar leerlingen.

Volgens Van Dam hangt de omvang van de verantwoordelijkheid voor de veiligheid van leerlingen in een belangrijke mate af van de leeftijd van het kind en de aard van de school.⁴⁸ Ik meen zelf dat de omvang van de verantwoordelijkheid hier wellicht deels van afhangt, maar zeer zeker niet in een belangrijke mate. Ongeacht de leeftijd of de soort school, zal het bevoegd gezag bijvoorbeeld immers zorg moeten dragen voor het voorkomen van ongelukken, zal het bevoegd gezag moeten optreden tegen pestgedrag en zullen de door de wetgever en de overheid vastgestelde veiligheidsvoorschriften in acht moeten worden genomen. Ook vergt het toezicht op jonge leerlingen een andersoortige controle, dan het toezicht ten aanzien van oudere leerlingen (zie hieronder). Men kan evenwel bijvoorbeeld niet stellen dat de verantwoordelijkheid bij oudere leerlingen een geringere omvang heeft.

Binnen het kader van deze verplichting speelt het begrip 'toezicht' een centrale rol. Naast het verzorgen van onderwijs en opvoeding maakt het toezicht op de aan de school toevertrouwde leerlingen integraal deel uit van het takenpakket van het bevoegd gezag en de leraar.⁴⁹ Naast toezicht zijn binnen het kader van veiligheid ook andere zaken van belang, zoals het nemen van adequate voorzorgsmaatregelen en de naleving van veiligheidsvoorschriften van de overheid (zie hieronder).

Bij de schooldirecteur berust op grond van artikel 29 lid 1 Wpo de organisatorische en huishoudelijke leiding van de school. Hiertoe behoort ook de organisatorische vormgeving van de toezichthoudende taak van de school. Het is mogelijk om anderen dan een leraar, zoals ouders van leerlingen of de conciërge, met de toezichthoudende taak te belasten. De schooldirecteur of de leraar die de toezichthoudende taak overdraagt blijft echter wel verantwoordelijk voor de keuze, de instructie en de controle op de bij het toezicht ingeschakelde personen. Zo dienen zij ervoor zorg te dragen dat er bij grote leerlingenaantallen voldoende toezichthoudende personen aanwezig zijn. Wanneer het terrein van de school onoverzichtelijk is, zal de directeur er voor moeten zorgdragen dat op elk deel van het schoolterrein in een voldoende mate toezicht wordt gehouden door een toezichthoudend persoon.⁵⁰

Voor wat betreft de adequaatheid van de inschatting van het manifesteren van bepaalde veiligheidsrisico's in de sfeer van de sociale veiligheid door de leraar, mogen aan hem hogere eisen worden gesteld dan aan normale burgers. Deze hogere eisen vloeien voort uit de verantwoordelijkheden die inherent zijn aan de taak en de speciale vaardigheden die een leraar geacht wordt te hebben, op het vlak van kinderen.

De bijzondere zorgplicht niet zover gaat dat steeds op iedere leerling continue toezicht wordt gehouden, zodanig dat elke onregelmatigheid direct wordt opgemerkt en er direct kan

worden ingegrepen.⁵¹ Zou men zoiets wel van een school verlangen dan zou dat volstrekt irrealistisch zijn. Permanent toezicht door een school op het gedrag van leerlingen is onmogelijk. Het is onvermijdelijk dat op bepaalde momenten geen toezicht op een kind is, bijvoorbeeld wanneer een leerkracht door een val van een kind even ergens anders moet zijn.⁵²

In een zaak waarin een drieling op een gegeven door hun vader thuis werd gehouden vanwege pesten op school oordeelde de Rechtbank Haarlem⁵³ dat van het bevoegd gezag terzake weliswaar een zeker mate van inspanning kan worden verwacht, maar dat niet van het bevoegd gezag verwacht kan en behoeft te worden dat hij minutieus en alomvattend toezicht houdt ter voorkoming of waarneming van onbetamelijke handelen van leerlingen van de school. Tegen deze achtergrond is het volgens rechter niet onbegrijpelijk dat het bevoegd gezag bij monde van de rector heeft gemeld niet te willen instaan voor de veiligheid van de drieling.

Het handhaven van sociale veiligheid op school heeft een algemene en een individuele dimensie. Zoveel werd ook duidelijk in de uitspraak van de Rechtbank Leeuwarden in haar uitspraak van 29 november 2006. De rechtbank oordeelde dat van een schending van de zorgplicht voor het waarborgen van een veilig schoolklimaat sprake kan zijn indien de school in haar algemeen beleid of anderszins geen of te weinig oog had voor een veilig schoolklimaat of indien de concrete situatie op de school noopte tot het nemen van specifieke (beleids)maatregelen, die de school vervolgens heeft nagelaten, zoals een klimaat, waarin pesten als die tegen de leerling in kwestie structureel voorkwamen.

De schoolgids kan een belangrijke aanwijzing bieden voor de vraag of de school in het algemeen beleid tekort heeft geschoten in het bieden van een veilig schoolklimaat.⁵⁴

In de uitspraak van de Rechtbank 's-Hertogenbosch van 30 augustus 2006⁵⁵ handelde het om een jongen die het slachtoffer was van het agressieve gedrag van een klasgenoot met een gedragsstoornis. Ouders eisen dat iedere schooldag permanent toezicht wordt gehouden en om ieder incident, waarbij slachtoffer en dader betrokken zijn, grondig te onderzoeken en van de uitkomst van het onderzoek en van de naar aanleiding daarvan getroffen maatregelen melding te doen aan de ouders van die kinderen. De rechter⁵⁶ wijst de vordering af en overweegt hiertoe het volgende:

"(...) Onvoldoende is gebleken dat er thans voor de zoon een zodanig ondragelijke situatie bestaat dat rechterlijk ingrijpen geboden is. Van de zoon is kennelijk de gedachte aan een gezamenlijke middelbare schooltijd ondragelijk. Die gedachte maakt hem wanhopig, zijn situatie uitzichtloos. De gevorderde voorzieningen zijn daarom onvoldoende opportuun. Zij kunnen bovendien niet worden toegewezen. Gelet op het feit dat de school te maken heeft met financiële en organisatorische beperkingen, op de relatief korte periode dat dit schooljaar nog duurt en op de reeds door de school getroffen maatregelen, zoals hierboven uiteengezet, kunnen de gevraagde maatregelen niet van de school worden gevegd."

Uit deze uitspraak kan naar mijn oordeel een aantal gezichtspunten worden gedestilleerd, die van belang zijn bij de beantwoording van de vraag of een school kan worden verplicht,

om bepaalde maatregelen te nemen die noodzakelijk zijn om de sociale veiligheid van een leerling te garanderen:

- de opportuniteit van de gevraagde voorzieningen;
- het beslag dat gevraagde voorzieningen leggen op de financiële en organisatorische mogelijkheden van het bevoegd gezag;
- de duur waarvoor de voorziening wordt gevraagd;
- reeds eerder door de school getroffen maatregelen;
- de concreetheid van de gevraagde voorziening;
- de belangen van het 'pestende kind', zoals privacybelangen.

Ook mogen volgens de rechter in deze de belangen van het pestende kind niet uit het oog worden verloren. Het instellen van permanent toezicht zou te diep ingrijpen in zijn persoonlijke levenssfeer.

De rechter had ook oog voor financiële dimensie van de zaak. Zij oordeelde dat een school er primair is voor onderwijs en dat de budgetten hierop zijn afgestemd. Extra inspanningen om de veiligheid van een individueel kind in een school te waarborgen vormen dan ook een extra belasting voor (het personeel van) de school en dus voor die budgetten. Een en ander brengt volgens de rechtbank met zich mee dat door ouders, alvorens zij redelijkerwijs een beroep kunnen doen op door een school te leveren extra veiligheidsinspanningen, eerst feiten/omstandigheden dienen te worden gesteld op grond waarvan het vermoeden gerechtvaardigd is dat de veiligheid van hun kind in school in het geding is.

Voor het vaststellen van een schending van de zorgplicht van het bevoegd gezag voor een veilig schoolklimaat is van belang of de school, nadat zij op de hoogte was gesteld van het pesten, stil heeft gezeten of anderszins niet die maatregelen heeft genomen die gelet op de omstandigheden redelijkerwijze van haar konden worden gevergd. In de uitspraak van de Rechtbank Utrecht van 25 juni 2008⁵⁷ was de school eerst (volledig) van de aard en ernst van het pesten op de hoogte is gesteld bij de brief van 13 juli 2002. Vaststaat dat de mentor voordien slechts summierlijk is geïnformeerd. De rechtbank was dan ook van oordeel dat van de school - al dan niet in de persoon van de mentor, voor welk handelen of nalaten de school in beginsel aansprakelijk kan worden geacht - niet kan worden verwacht dat zij vóór 13 juli 2002 maatregelen had genomen. Het tijdstip van melding was in casu dus van groot belang voor beantwoording van de vraag vanaf welk moment het nemen van maatregelen van de school kon worden verwacht. Hierbij is wel relevant dat de school niet via andere kanalen van de pesterijen had kunnen vernemen.

Wanneer de afspraak wordt gemaakt met de ouders om nieuwe pesterijen meteen te melden, en dit uitblijft, en de school niet via een andere weg hiervan kennis neemt bestaat er voor de school geen aanleiding om (verdere) maatregelen te nemen.⁵⁸

In het kader van maatregelen tegen loverboy-praktijken is het van groot belang dat de verantwoordelijkheden van ouders en school op een evenwichtige manier op elkaar aansluiten. Beide opvoedkundige 'instanties' dienen in dit kader signalen op te pikken waaruit blijkt dat het leerling slachtoffer is van een loverboy of hiervan het slachtoffer dreigt

te worden en zo nodig adequate maatregelen te nemen, zoals de inschakeling van de politie en andere relevante instanties. Ook betekent dit dat ouders en school elkaar op dit punt goed moeten informeren. Wanneer de ouders op dit vlak tekortschieten kan de school zelf de politie en andere relevante instanties inschakelen. Omgekeerd kunnen ouders de school - eventueel in rechte - aanspreken wanneer zij van mening zijn dat de school op dit vlak onvoldoende maatregelen treft of heeft getroffen. Hierbij kan rekening worden gehouden met onder meer het risico van loverboy-praktijken op een specifieke school.

In een loverboy-zaak uit 2009 beantwoordt de Rechtbank Zwolle⁵⁹ de vraag of de school de zorgplicht heeft geschonden ontkennend. Zo heeft het bevoegd gezag diverse veiligheidsmaatregelen genomen, waarbij speciale aandacht is geweest voor loverboy-praktijken.

Uit de uitspraak blijkt dat het geenszins valt uit te sluiten dat een school wel aansprakelijk kan zijn, wanneer een leerling het slachtoffer is geworden van een loverboy. Dit lijkt mij terecht. Hoewel de delicten die binnen dit kader door loverboys worden gepleegd zich buiten de school afspelen, is het inmiddels een feit van algemene bekendheid dat leerlingen hiervoor vaak op scholen worden geronseld. Het garanderen van de veiligheid en gezondheid van leerlingen houdt dan ook mede in dat scholen voldoende maatregelen dienen te nemen om te voorkomen dat hun leerlingen van dergelijke praktijken het slachtoffer worden. Wel gaat het hier, zoals ook de rechter in de Zwolse zaak stelt, om een inspanningsverbintenis en niet om een resultaatsverbintenis.

Bewijstechnisch is van belang dat een school voor de schade, (primair) veroorzaakt door pestgedrag of ander wangedrag van medeleerlingen, niet reeds aansprakelijk kan worden geacht op basis van het enkele feit dat dit pesten heeft plaatsgevonden, maar dat een school eerst een verwijt kan worden gemaakt indien zij tekort is geschoten in het nemen van maatregelen die redelijkerwijze van haar kunnen worden verwacht ter voorkoming en bestrijding van dit pesten. Daarbij is het, gelet op het bepaalde in artikel 150 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering⁶⁰, aan de ouders om die feiten en omstandigheden te stellen - en zonodig te bewijzen - die tot de conclusie kunnen leiden dat de school zich onvoldoende inspanningen heeft getroost. Voordat de rechtbank die aansprakelijkheid in het onderhavige geval zal beoordelen, zal zij eerst ingaan op de feiten en omstandigheden daarvan.⁶¹

4.7 Afgrenzing van aansprakelijkheid van het bevoegd gezag: buitenschools gedrag

Gelijk als bij de beoordeling van aansprakelijkheid voor fysieke ongevallen van leerlingen, is ook bij de aansprakelijkheid voor een tekortschietend pedagogisch klimaat van belang of de incidenten op school en onder schooltijd zijn gebeurd of dat de incidenten daarbuiten hebben plaatsgevonden. Dit is relevant voor de afbakening van de juridische aansprakelijkheid van het bevoegd gezag van de school. In algemene zin kan stellen dat de school enkel aansprakelijk is voor incidenten die zowel temporeel als ruimtelijk gezien onder de verantwoordelijkheid van deschool valt. In algemene zin kan men stellen dat de school in temporeel opzicht op leerlingen moet toezien wanneer en voor zolang de leerlingen aan het schoolgebeuren deelnemen. Hiertoe behoren:

de tijd dat de leerlingen aan het onderwijs en andere schoolactiviteiten deelnemen;
de tussenuren;
de pauzes;
en een zekere tijd voor het begin en de beëindiging van het onderwijs en andere schoolactiviteiten.⁶²

In ruimtelijk toezicht strekt de toezichthoudende taak van de school zich uit tot die plaatsen waar schoolactiviteiten plaats vinden. Hiertoe behoren:

uiteraard het schoolgebouw en het terrein waarop het schoolgebouw zich bevindt;
- locaties waarop andere schoolactiviteiten plaats vinden, zoals het schoolzwemmen.⁶³

Wanneer buitenschools gedrag "(...) *unmittelbar störende Auswirkungen auf den Schulbetrieb hat und in einem unmittelbaren Bezug zum Schulbesuch steht wie Angriffe auf Lehrer oder Mitschüler aus einem schulischen Anlaß oder in schulischen Zusammenhang*"⁶⁴ kan het met een tuchtmaatregel worden bestreden. Hieruit kan een verantwoordelijkheid van de school worden afgeleid.

Anders gezegd: als de school in de specifieke situatie van sterke verwevenheid van buitenschools gedrag en de effecten daarvan met het gebeuren op school en de taakopdracht van de school, niet optreedt, wanneer dat wel had gemoeten, kan dat gegeven mijns inziens onder omstandigheden leiden tot civielrechtelijke aansprakelijkheid. De school is dan niet minder verantwoordelijk, dan wanneer het pedagogisch klimaat verstoring gedrag onder schooltijd en op school zou hebben voorgedaan. Een pregnant voorbeeld van buitenschools gedrag dat interfereert met de situatie op school vormt cyberpesten door leerlingen van medeleerlingen, dat vrij rechtstreeks te linken is aan het feit dat zowel de pestende als gepeste leerling beide leerlingen zijn van een zelfde school.

5. Conclusie

Bij de toelating van een leerling ontstaat met het bevoegd gezag van de school een rechtsverhouding, waarbij het bevoegd gezag de plicht op zich neemt om zorg te dragen voor een veilige leeromgeving. Deze plicht draagt het karakter van een inspanningsverbintenis.

Deze inspanningsverbintenis wordt in de eerste plaats vormgegeven op basis van het houden van toezicht door leraren en directie van de school.

De keerzijde van de (zorg)plicht van het bevoegd gezag voor een veilige school vormt het recht van de leerling op een veilige school. Leerlingen maken jegens het bevoegd gezag van de openbare en bijzondere school aanspraak op een veilige leeromgeving. Dit recht kan niet in een directe zin worden afgeleid uit de onderwijswetgeving, maar is inherent aan de opleidings- en opvoedingsopdracht van de school.

Letterlijk bezien bestaan er op dit moment nog geen bepalingen die het hanteren van een deugdelijk veiligheidsbeleid voorschrijven. Deze verplichting kan wel worden geconstrueerd

op basis van een gezamenlijke lezing van de artikelen 10 Wpo en 23a Wvo (inzake de zorgplicht voor de kwaliteit van het onderwijs) en artikel 11 lid 2 Wet op het onderwijstoezicht (inzake de kwaliteitskenmerken van het onderwijs). De zorgplicht van het bevoegd gezag is een voldoende bepaalbare verbintenis.

Hoe de zorgplicht in een concrete zaak precies luidt, hangt in sterke af van de omstandigheden van het geval. De bijzondere zorgplicht voor een veilige leeromgeving gaat niet zover gaat dat steeds op iedere leerling continue toezicht wordt gehouden, zodanig dat elke onregelmatigheid direct wordt opgemerkt en er direct kan worden ingegrepen. Zou men iets wel van een school verlangen dan zou dat volstrekt irreal zijn.

Endnotes

1. Universitair hoofddocent staats- en bestuursrecht aan Tilburg University.
2. AOb – AVS – Besturenraad – Bond KBO – Convent – OCNV – KBVO – Schoolmanagers_VO – VBS – VOS/ABB, Veiligheid een kwestie van beleid.
3. Kamerstukken II 2008/09, 29 240, nr. 30, p. 1.
4. Kamerstukken II 2010/11, 29 240, nr. 44, p. 2-3.
5. < <http://nl.wikipedia.org/wiki/Cyberstalking>>.
6. J. Sperling, 'Soicale veiligheid op school en op het werk: een ongerechtvaardigd verschil', School en Wet, 2010, nr. 2, p. 10-15.
7. E. van Aarsen, R. Hoffius, Monitor Sociale veiligheid in het onderwijs 2007. Meting in het po en SO. Een onderzoek in opdracht van het ministerie van OCW, Directie po. Leiden: Research voor Beleid 2007, p. 21; T. Mooij en W. de Wit, Ontwikkeling van sociale veiligheid in het Voortgezet (Speciaal) Onderwijs 2006 – 2008, ITS, Radboud Universiteit Nijmegen 2008, p. 15.
8. Inspectie van het Onderwijs, De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2008/09, Utrecht: 2010, p. 272.
9. Inspectie van het Onderwijs, Veiligheid op school. Casusonderzoek op 35 scholen, Utrecht december 2010, p. 54.
10. Kamerstukken II 2003/04, 29240, nr. 1, p. 3-5.
11. Kamerstukken II 2003/04, 29240, nr. 1, p. 4.
12. Zie tevens het Toezichtskader PO, p. 14, het Toezichtskader VO, p. 14 en 15 en het Toezichtskader (V)SO en Experticecentra, p. 15.
13. Kamerstukken II 2010/11, 29 240, nr. 44, p. 6-7.
14. Vlaardingebroek op NJBblog januari 2010.
15. Zie onder andere: BVerG 9 februari 1982, II E I/16, BVerG 59, 360 (379)).
16. Kamerstukken II 2008/09, 29 240, nr. 30, p. 15.
17. Ontleend aan: C.W. Noorlander en B.M. Pajmans, 'Educational malpractice' als relatief nieuw fenomeen binnen het Nederlandse aansprakelijkheidsrecht', NTBR 2011, jrg. 28, afl. 6, p. 234.
18. Vgl. art. 8.1.3 Wet educatie en beroepsonderwijs (Web), in werking getreden op 1 januari 1996, waarin expliciet is bepaald dat aan de inschrijving een overeenkomst ten grondslag ligt.
19. De discussie komt vooral voort uit het bijzondere karakter van openbaar onderwijs. Onderwijs bevat grondwettelijke, strafrechtelijke, bestuursrechtelijke en privaatrechtelijke kenmerken, die strikt genomen niet altijd goed te verenigen zijn met het privaatrechtelijke overeenkomstenrecht in titel 6.5 BW. Als problemen hierbij zijn te onderscheiden de contractsvrijheid bij overeenkomst (in het licht van de verplichtingen uit de Leerplichtwet en de beperkte mogelijkheden voor openbare onderwijsinstellingen bij het weigeren van leerlingen) en het vermogensrechtelijke karakter van een verbintenis.

20. M. Stoop, 'De wet AROB en de onderwijsovereenkomst', Tijdschrift voor het openbaar bestuur, 1977, 2, p. 456 e.v.; H.Ph.J.A.M. Hennekens, noot onder ARRvS (vz.) 2 september 1988, Gst. nr. 6874, p. 131 e.v.; H. Drop, Algemene inleiding onderwijsrecht, Zwolle: Tjeenk Willink 1985, p. 305-307; J. Sperling, 'De juridische positie van ouders in het onderwijs', preadvies voor de Nederlandse Vereniging voor Onderwijsrecht 2009, p. 61-62.
21. C.W. Noorlander, Recht doen aan leerlingen en ouders. De rechtspositie van leerlingen en ouders in het primair en voortgezet onderwijs (diss. VU 2005), Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2005, p. 256 e.v.
22. W.E. Pors, 'De onderwijsovereenkomst', School en Wet 1990, nr. 10, p. 155.
23. R. Snel en A. Postma, 'Aansprakelijkheid van de gemeente voor de verzorging van primair onderwijs', Gst. 1999/7091; B.P. Vermeulen en P.J.J. Zoontjens, 'Het 'algemene' bestuursrecht en het 'bijzondere' onderwijsrecht', in: C.J.A.M. Kortmann, De Awb en de bijzondere wetgeving (Preadviezen VAR nr. 124), Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2000, p. 109-110; B.P. Vermeulen in zijn noot bij ABRvS 11 december 2002, AB 2003/76; P.W.A. Huisman & C.W. Noorlander, 'Juridische aansprakelijkheid voor ondeugdelijk onderwijs', School en Wet 2004, nr. 4, p. 153.
24. Kamerstukken II 1988/89, 20 616, nr. 6, p. 53.
25. Kamerstukken II 1988/89, 20 616, nr. 6, p. 53.
26. Rb. Leeuwarden 21 juni 1990, NJ 1991/437; Rb. 's-Hertogenbosch 30 augustus 2006, NJF 2006/541.
27. Rb. Amsterdam 26 mei 1999, AB 2000/104, m.nt. B.P. Vermeulen; Ktr. Opsterland 28 januari 2003, Prg. 2003/6004; Rb. Dordrecht 3 augustus 2005, NJ 2005/438; Rb. Amsterdam 14 mei 2008, NJF 2008/260; Rb. Haarlem 25 november 2009, JA 2010/38, m.nt. B.M. Paijmans; Rb. Rotterdam 17 februari 2010, NJF 2010/169.
28. Rb. 's-Hertogenbosch 14 februari 2007, JA/129, m.nt. B.M. Paijmans.
29. Rb. Zwolle 6 januari 2010, LJN: BK7412.
30. Rb. Utrecht 27 oktober 2010, LJN BO 1935.
31. In de Wvo ontbreekt een taakomschrijving van de rector c.q. de directeur.
32. Kamerstukken II 2003/04, 29240, nr. 5, p. 4.
33. Vergelijk: Rb. Utrecht 25 juni 2008, LJN BD5252.
34. In haar noot bij Rb. 's-Hertogenbosch 14 februari 2007, in: JA/129.
35. Klachtencommissie voor het Katholiek Onderwijs in Noord-Holland 3 oktober 2002, nr. 01/02 N 31.
36. Landelijke Klachtencommissie voor het Katholiek onderwijs, 27 oktober 2011, nr. 105106.
37. Asser-Hartkamp 2009 (4- I), nr. 6.
38. Rb. 's-Hertogenbosch 30 augustus 2006, LJN AY:7122.
39. Asser-Hartkamp 2009 (4-I), nr. 23.
40. LKC voor het openbaar en het algemeen toegankelijk onderwijs 4 maart 2004, nr. 03.123.
41. LKC voor het openbaar en het algemeen toegankelijk onderwijs 25 februari 2004, nr. 03.118.
42. Klachtencommissie voor het Katholiek Onderwijs 15 september 2004, nr. 03/04 Z-30; Klachtencommissie voor het Katholiek Onderwijs 13 mei 2004, nr. 03/04 N-27; Klachtencommissie voor het Katholiek Onderwijs 9 juni 2004 nr. 03/04 N-32.
43. LKC voor het openbaar en het algemeen toegankelijk onderwijs 31 juli 2002, nr. 02.001; LKC voor het openbaar en het algemeen toegankelijk onderwijs 7 november 2002, nr. 02.037-02.051.
44. Rb. Zwolle 6 januari 2010, LJN BK7412.
45. Rb. 's-Hertogenbosch 14 februari 2007, JA/129, m.nt. B.M. Paijmans.
46. Rb. 's-Hertogenbosch 30 augustus 2006, LJN: AY7112.
47. Rb. 's-Hertogenbosch 14 februari 2007, JA/129, m.nt. B.M. Paijmans.
48. C.C. van Dam, Aansprakelijkheidsrecht; een grensoverschrijdend handboek, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2000, p. 99.
49. Op basis van artikel 1403 lid 4 van het oude BW waren de schoolonderwijzers verantwoordelijk voor de schade die hun leerlingen veroorzaken gedurende de tijd dat ze onder hun toezicht staan. Dit artikel is niet opgenomen in het nieuwe BW. De betrokken rechtsnorm is nu een norm van ongeschreven recht.
50. Vergelijk ook: M. Brenner & B. Töpfer, Meine Rechte in der Schule, Deutsche Taschenbuch Verlag: 1997, p. 94.
51. Rb. Leeuwarden 29 november 2006, LJN AZ3149; Rb. Zwolle 6 januari 2010, LJN BK7412.
52. Rb. 's-Hertogenbosch 14 februari 2007, JA/129, m.nt. B.M. Paijmans.
53. Rb. Haarlem 28 juli 2005, LJN AU0184.
54. Rb. 's-Hertogenbosch 14 februari 2007, JA/129, m.nt. B.M. Paijmans..
55. Rb. 's-Hertogenbosch 30 augustus 2006, LJN: AY7112.
56. Pres. Rb. Utrecht 28 maart 2002, School en Wet/JO 2002 nr. 5, p. 181-184. Zie ook de noot van P.W.A. Huisman bij deze uitspraak in hetzelfde nummer (p. 164-165).
57. Rb. Utrecht 25 juni 2008, LJN BD5252.
58. Rb. Utrecht 25 juni 2008, LJN BD5252.
59. Rb. Zwolle 6 januari 2010, LJN: BK7412.
60. Artikel 150 van het Nederlandse Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering bepaalt: "De partij die zich beroept op rechtsgevolgen van door haar gestelde feiten of rechten, draagt de bewijslast van die feiten of rechten, tenzij uit enige bijzondere regel of uit de eisen van redelijkheid en billijkheid een andere verdeling van de bewijslast voortvloeit." Sperling 2010, nr. 2, p. 14.
61. Rb. Leeuwarden 29 november 2006, LJN: AZ3149.
62. T. Böhm, Aufsicht und Haftung in der Schule, Kriftel: Hermann Luchterhand Verlag 2002, p. 13.
63. Böhm 2002, p. 15-16.
64. Böhm 2002, p. 43. Zie ook Noorlander 2005, p. 623-624.

HERSTELGERICHT WERKEN OP SCHOOL

Lieve Balcaen¹

24

Samenvatting

Herstelgericht werken, met zijn wortels in de justitiële sector, vond inmiddels ingang in vele sectoren van het maatschappelijk leven waaronder ook het onderwijs. Afhankelijk van de context krijgen termen als herstelrecht, herstelgericht werken, herstellend handelen en herstelgerichte cultuur soms andere betekenissen. We proberen hier enige klaarheid in te brengen. Dan richten we de focus op de methodiek van herstelgericht groepsoverleg. We beschrijven de evolutie van deze werkvorm in het Vlaamse onderwijs tot op heden. Parallel aan deze evolutie was er ook nood aan een meer integrale aanpak waarbij de hele school wordt betrokken. Hieruit ontstond het 'herstellend handelen'. We verduidelijken tenslotte de complementaire verhouding tussen herstelgericht werken en sanctioneren en ronden dit artikel af met een verwijzing naar een nieuw 'platform voor herstelgericht werken op school'.

I. INLEIDING

Herstelgericht werken heeft zijn wortels binnen de justitiële sector in de late jaren '80. Mede onder impuls van het steunpunt jeugdhulp raakte deze benadering verspreid over heel Vlaanderen. Inmiddels is de beweging voor 'restorative justice' uitgegroeid tot een brede internationale beweging die ook ingang vond in andere sectoren van het maatschappelijk leven zoals het onderwijs, de jeugdzorg², het buurtwerk en het welzijnswerk voor volwassenen.

Vanaf 2002 werd het herstelgericht groepsoverleg geïntroduceerd in een aantal Vlaamse scholen. Er kwamen projecten rond *peermediation*³ en er werd, samen met scholen en vormingsinstellingen, gezocht naar andere geëigende methodieken om herstelrecht in de praktijk te brengen op school. In deze bijdrage proberen we enige klaarheid te brengen in de terminologie en geven we een overzicht van de herstelgerichte ontwikkelingen in het Vlaamse onderwijs tot op heden met een bijzondere aandacht voor de hergomethodiek.

II. HERSTELRECHT, HERSTELGERICHT WERKEN, HERSTELLEND HANDELEN: WHAT'S IN A NAME?

Er heerst nogal wat verwarring rond termen en begrippen als herstelrecht, herstelrechtelijk, herstelgericht en herstellend. Dit heeft ondermeer te maken met de transfer van het herstelrecht binnen een justitiële context naar een meer pedagogische context.

II.1 Herstelrecht als derde weg.

Binnen een justitiële context ontstond het herstelrecht als een andere manier van kijken naar misdrijven. Herstelrecht werd gezien als een eigen rechtssysteem, een derde weg naast het strafrecht en het beschermingsrecht.

Onderstaand schema maakt dit duidelijk.

Schema

	Strafrecht	Beschermingsrecht	Herstelrecht
<i>Misdrijf</i>	Inbreuk tegen wet/ regel	Symptoom	Inbreuk tegen mens/ relatie
<i>Uitgangspunt</i>	De daad	De dader	De schade
<i>Beslissingsproces</i>	Autoriteit bepaalt de sanctie. Passief proces	Autoriteit bepaalt de maatregel. Passief proces	Door betrokkenen zelf na actief overleg
<i>Betrokkenen</i>	Jongere en ouders Secundair ook slachtoffer	Jongere en ouders Secundair ook slachtoffer	Iedereen die geraakt is door de feiten op evenwaardige wijze
<i>Focus</i>	Bepalen van schuld Straffen van dader	Onderliggende problematiek	Noden van slachtoffer Verantwoordelijkheid van de dader
<i>Doel</i>	-Herstel van de openbare orde -Voorkomen van recidieven -Kanaliseren van de wraak	Gedragsverandering	-Tot stand brengen van dialoog -Herstel van de schade

a: Drie rechtssystemen

Het herstelrecht neemt niet de dader of de daad als uitgangspunt voor een maatschappelijke interventie maar wel de schade. Een daad is fout en wordt gesanctioneerd omdat er schade wordt veroorzaakt en dus moeten we ons ook prioritair richten op het herstel van deze schade. De schade gaat verder dan de materiële schade. Er is ook schade aan de gemeenschap en aan relaties. Dit moet dus ook meegenomen worden in het herstel.

Alleen de partijen zelf kunnen zeggen wat de schade is. Hun beleving staat hierbij centraal. Het zijn ook deze partijen zelf die zullen bepalen of en hoe iets kan hersteld worden. Daartoe gebruikt men methodieken als bemiddeling en herstelgericht groepsoverleg (hergo). Een justitiële hergo is een overleg waarbij het slachtoffer en zijn achterban samen met de jongere, zijn ouders, vertrouwensfiguren, een advocaat en een politiebeambte, onder begeleiding van een onafhankelijke moderator, samen een oplossing zoeken voor de mogelijke gevolgen van het delict en de mogelijke antwoorden hierop. De doelstelling is drievoudig: herstel van de materiële en relationele schade van het slachtoffer, herstel van de schade aan de gemeenschap en het uitwerken van een actieplan om herhaling in de toekomst te voorkomen.

Bemiddeling is een gelijkaardige maar meer laagdrempelige methodiek. Het aantal betrokken partijen wordt beperkt tot de jongere, de ouders en het slachtoffer. De doelstelling wordt beperkt tot het herstel van de schade aan het slachtoffer en ze gebeurt vaker zonder direct face-to-face contact tussen de partijen doordat de bemiddelaar pendelt tussen de partijen.

II.2. Herstelrecht als rechtsvinding na een afgebakend incident.

Herstelrecht heeft ook de betekenis van rechtsvinding waarbij de mensen die betrokken werden bij het onrecht samen zoeken naar wat er moet gebeuren om één en ander terug recht te zetten. In tegenstelling tot de klassieke juridische benadering is niet de normovertreding op zich de maatstaf voor de reactie op het delict maar wel de subjectieve beleving van alle betrokkenen en hun mening over wat er nu moet gebeuren om recht te doen. Belangrijk criterium voor het slagen van een bemiddeling of hergo wordt dan of de gevonden 'oplossing' door iedereen als rechtvaardig wordt ervaren.

Toch is een dergelijke invulling van 'recht doen' niet afhankelijk van een juridisch kader en kan het dus ook binnen andere contexten. Overal waar mensen samenleven zijn er conflicten waarbij iemand onrecht kan worden gedaan en schade kan worden veroorzaakt. Ook binnen een dergelijke niet-justitiële context kan er formeel overleg plaats vinden en kan er bemiddeld worden. Bij het project 'hergo op school' wordt een gelijkaardige methodiek toegepast als bij de hergo in een justitiële context maar dan zonder een kwalificatie van de feiten als 'misdrijf' en zonder de aanwezigheid van de politie en de advocaat. Het blijft evenwel een voorwaarde dat het om een afgebakend incident gaat waarbij er behoefte is aan herstel. Het blijft dus een alternatieve wijze van 'recht doen' na een incident.

II.3. Herstelgericht werken: een ruimer concept.

Herstelgericht werken is een ruimer concept. Het is gericht op het herstel van beschadigde relaties naar aanleiding van conflicten of van normovertredend gedrag. Niet alleen hergo en herstelgesprekken vallen hieronder maar het kan ook gaan om herstelgerichte gesprekken naar aanleiding van een slechte sfeer in de klas of bij specifieke incidenten waar een hele

groep bij betrokken is of waar het niet duidelijk is wie dader of slachtoffer is. Ook dan kan in overleg gegaan worden met de groep, kan er gepeild worden naar de emoties en kunnen kinderen en jongeren aangesproken worden op hun eigen verantwoordelijkheid om oplossingen te bedenken en nieuwe afspraken te maken zodat ze opnieuw met elkaar verder kunnen en er opnieuw gewerkt kan worden in de klas.

Deze ruimere invulling van herstelgericht werken komt beter tegemoet aan de specifieke noden die ontstaan vanuit het gemeenschapsleven met een bij uitstek pedagogische finaliteit. De klassfeer, de manier waarop leerlingen en leerkrachten met elkaar omgaan, de manier waarop leerlingen en leerkrachten omgaan met conflicten zijn in grote mate bepalend voor het leef- en leerklimaat binnen de school. Daarom is het ook heel nuttig om herstelgericht te werken bij beschadigde relaties, zonder dat er daarom sprake is van een duidelijke normovertreding en zonder dat hiervoor bepaalde mensen individueel verantwoordelijk kunnen gesteld worden. Herstelgericht werken gaat dan ook verder dan de hergomethodiek.

II.4. Herstelgerichte schoolcultuur

We kunnen nog een stapje verder gaan en streven naar een herstelgerichte schoolcultuur. Het pedagogisch project van een herstelgerichte school wordt gekenmerkt door een emancipatorische, participatieve, positieve en netwerkvormende aanpak. Sancties blijven nodig maar hierover worden op voorhand afspraken gemaakt met de leerlingen. Indien nodig, krijgen leerlingen de ruimte om uit te zoeken waarom ze ongewenst gedrag stellen en wat ze zullen doen om dit in de toekomst te vermijden. Er worden afspraken gemaakt over wat ze zullen doen wanneer het toch opnieuw gebeurt. Voor meer informatie over dit concept en de methodiek van de non-...-contracten verwijzen we jullie naar de Nederlandse publicaties van Hans Oostrik en Jan Ruigrok.⁴

In dit pedagogisch project worden de ouders nauw betrokken. Ze worden geïnformeerd over de manier waarop de school omgaat met conflicten en als het nodig is, zitten ze mee aan tafel om te zoeken naar een oplossing. Binnen een dergelijk concept is het vanzelfsprekend dat er met de leerlingen wordt gepraat en samen met hen naar oplossingen wordt gezocht wanneer er zich problemen voordoen en beschikken de leerkrachten over voldoende vaardigheden om met groepen en groepsconflicten om te gaan.

Deze ook wel pro-actieve aanpak gaat eigenlijk verder dan herstel. Het gaat in essentie om een waarderende en positieve pedagogische grondhouding. Herstelgericht werken sluit hier naadloos bij aan en scholen waar herstelgerichte methodieken succesvol worden gehanteerd zullen gaandeweg evolueren naar een meer participatief en positief schoolklimaat met een groeiend vertrouwen in de oplossingscapaciteiten van leerlingen, ouders en leerkrachten.

Binnen dit artikel beperken we ons tot de bespreking van de hergomethodiek en de wijze waarop ze ingang vond in het onderwijs in Vlaanderen.

III. HERGO OP SCHOOL

Hergo krijgt onze bijzondere aandacht omdat het de meest radicale vorm is waarmee de herstelrechtelijke filosofie in de praktijk wordt gebracht en omdat het een belangrijke motor vormde bij het introduceren van andere vormen van herstelgericht werken in het onderwijs in Vlaanderen. Voor een goed begrip geven we eerst een omschrijving van hergo. Nadien

geven we weer hoe hergo geleidelijk geïntroduceerd werd in het Vlaamse onderwijs en geven we de evolutie tot op vandaag.

III.1. Wat is een hergo op school?

Het herstelgericht groepsoverleg is een overleg waarbij de jongere die in de fout ging, zijn steunfiguren, het slachtoffer en zijn steunfiguren, onder leiding van een onafhankelijke moderator, zoeken naar een oplossing voor de gevolgen van het incident/conflict. De steunfiguren zijn meestal de ouders, vrienden of collega's. Aan slachtofferkant zal ook vaak de directie vertegenwoordigd zijn omdat de school als gemeenschap of als organisatie ook vaak de gevolgen draagt. Bovendien kan men ook een buitencirkel organiseren met mensen die het proces kunnen volgen van op de tweede rij. Dit kan aangewezen zijn om aan te tonen dat het conflict ernstig wordt genomen en dat er op een ernstige manier mee wordt opgegaan. Het kan ook nuttig zijn om anderen kennis te laten maken met de hergomethodiek.⁵

Vóór het herstelgericht groepsoverleg doorgaat hebben alle deelnemers een voorbereidend gesprek met de moderator. Tijdens dit voorbereidend gesprek worden alle deelnemers geïnformeerd over de doelstellingen en het verloop van de hergo. Er wordt gevraagd of ze bereid zijn om hieraan deel te nemen en bij de jongere die in de fout ging wordt nagegaan of hij bereid is verantwoordelijkheid te nemen om naar een goede oplossing te zoeken. Dit laatste is erg belangrijk om te vermijden dat het slachtoffer geconfronteerd wordt met een jongere die hem/haar een tweede keer victimiseert door de feiten te ontkennen of te minimaliseren.

De bijeenkomst zelf verloopt volgens een vast script. Tijdens de inleiding worden de deelnemers voorgesteld en worden de regels en doelstellingen herhaald. Dan volgt de eerste ronde. Hierin leggen de deelnemers uit welke de gevolgen waren voor hem of voor haar en wat ze daarbij dachten en voelden. Alle deelnemers krijgen het woord. Tijdens de tweede ronde wordt met alle deelnemers gezocht hoe de schade kan hersteld worden. De voorstellen waarover een consensus wordt bereikt, worden in een herstelplan opgenomen. Nadien volgt een informeel moment met een drankje en waarbij de deelnemers nog wat kunnen napraten en bekomen van het toch wel emotionele gebeuren. Op dat moment wordt het herstelplan door alle deelnemers ondertekend.

III.2. Pilootproject in 2002

De introductie van de hergo in het Vlaamse onderwijs startte in 2002 als een pilootproject vanuit de onderzoeksgroep jeugdcriminologie van de KU-Leuven. Tien scholen en zes CLB's werden opgeleid in de hergomethodiek en gingen aan de slag als hergomoderator. Bij dit onderzoek werden 11 hergo's geobserveerd en 62 interviews afgenomen van verschillende participanten 57 van de 60 deelnemers gaven te kennen dat ze in de toekomst liever zouden kiezen voor een hergo dan voor het opleggen van een traditionele straf. Dank zij de hergo kon in alle gevallen de spanning worden weggenomen of verminderd. Bij de meeste daders werd een dreigende wegzending vermeden. De antwoorden van de deelnemers tonen aan dat het voor hen heel belangrijk was om op voorhand goed geïnformeerd te zijn over de hele procedure en de doelstellingen van de hergo. Zowel de daders als de slachtoffers gaven aan dat ze zich goed ondersteund voelden door hun omgeving.⁶

III.3. Verankering in korte time-out in 2006

Tijdens het schooljaar 2006-2007 werden er middelen vrij gemaakt om deze methodiek ook structureel te verankeren. Er werd voor gekozen om hergo in te bedden in de korte time-out projecten. De eerste 13 hergomoderatoren uit de time-outprojecten kregen ook een opleiding in de echt recht conferentiemethodiek.⁷

Deze inbedding in time-out had het voordeel dat hergo kon rekenen op subsidies. Toch zijn hier ook kanttekeningen bij te plaatsen. Hergo's worden in de praktijk immers ook georganiseerd door leerlingbegeleiders en CLB-medewerkers die hiervoor geen vergoeding krijgen. Het belangrijkste bezwaar is echter dat het hierdoor moeilijker is om hergo duidelijk te profileren in zijn specificiteit. Door de inbedding binnen de korte time-outs wordt gesuggereerd dat het om dezelfde initiatieven gaat terwijl dit niet het geval is. Naast een aantal raakpunten zijn er wezenlijke verschillen. Time-out wil in de eerste plaats de nodige ruimte bieden om de opgelopen spanning te laten wegebben en werk te maken van de re-integratie van de jongere in zijn vertrouwde onderwijscontext. De finaliteit van een time-out is meer hulpverlenend en gericht op het verhogen van de competenties en leermotivatie van de jongere. Het betrekken van de omgeving is vooral belangrijk omdat dit het leereffect vergroot en bestendiger maakt.⁸ Een hergo daarentegen vindt plaats na een ernstig incident waarbij er een duidelijk slachtoffer is en een duidelijke dader. De focus ligt op het herstel van beschadigde relaties waarbij iedereen betrokken is die geraakt werd door de feiten. De noden en behoeften van het slachtoffer en eventueel van de hele schoolgemeenschap vormen het uitgangspunt.

III.4. Evaluatieonderzoek in 2008

In 2008 kwam er op initiatief van het departement Onderwijs en Vorming en het departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin een evaluatie-onderzoek van de time-outprojecten met het oog op het aanreiken van beleidsindicatoren⁹. Hierdoor kwamen de verschillen tussen hergo en time-out nog sterker naar voor.

Hergo's werden voornamelijk opgestart naar aanleiding van eenmalige ernstige feiten zoals fysiek geweld ten opzichte van medeleerlingen terwijl time-outs meestal volgden na schoolnormovertredend gedrag zoals het veelvuldig storen van de lessen en spijbelgedrag. Leerlingen die deelnemen aan een korte time-out hebben doorgaans een meer problematische relatie met hun ouders en er zit ook meer spanning op de relatie tussen ouders onderling. 'Hergoleerlingen' komen vaker uit een TSO- of ASOrichting. Beide methodieken bleken tegemoet te komen aan de vraag van scholen. Voor time-out was dit het geval voor twee derden van de scholen die de vraag beantwoordden. Bij hergo lag de tevredenheid nog hoger met 82 %.¹⁰

Tabel 1. Verhouding vraag en kwalitatief aanbod hergo en time-out¹¹

		Time-out		Hergo	
		N	%	N	%
Vraag beantwoord	Aanbod voldoet niet aan vraag	76	34,3	16	18,2
	Aanbod voldoet aan vraag	145	65,6	72	81,8
	Totaal	221		88	
Vraag niet beantwoord		39	15	160	65
Totaal		260		248	

Opvallend was het grote aantal respondenten dat het antwoord op deze vraag schuldig bleef met name 15% voor de time-out projecten en maar liefst twee derde voor de hergoprojecten. De lage responsiviteit voor de hergoprojecten heeft waarschijnlijk te maken met de vaststelling dat 45% van de scholen lieten weten dat ze nog geen hergo-organisaties kennen of er nog niet mee hebben samengewerkt. Er was dus nood aan een beter bekendmaking van dit project.

III.5. Evolutie hergopraktijk

Het Vlaams ministerie voor onderwijs en vorming registreert het aantal hergo's binnen de time-outprojecten. Hierin zien we een stijging tot het schooljaar 2008-2009. Nadien nam het aantal hergo's opnieuw af.

Tabel 2. Aantal hergo's binnen korte time-out

2006-2007	45
2007-2008	54
2008-2009	68
2009-2010	53
2010-2011	42

We waren benieuwd naar de redenen waarom hergo niet echt doorbreekt als methodiek en namen daarom contact op met de verschillende time-outprojecten. Hieruit bleek dat slechts 9 van de 16 erkende time-outprojecten effectief hergo's aanbieden. Bij navraag stelden we vast dat sommige projecten meer mogelijkheden zien in de korte time-out's omdat hier flexibeler zou kunnen ingespeeld worden op enerzijds de nood aan herstel en anderzijds de nood aan een meer pedagogisch project. Ze benadrukken dat de time-outs ook herstelgericht zijn doordat tijdens de rondetafelsgesprekken met alle betrokkenen ook het herstel aan bod kan komen. In deze visie wordt voorbij gegaan aan de specificiteit van het hergo-aanbod als een alternatief voor een schorsing of uitsluiting waarbij men niet alleen met de jongere zelf werkt maar waarbij ook de slachtoffers en/of de hele schoolgemeenschap actief betrokken wordt.

Andere projecten hebben afspraken gemaakt met de lokale CLB's. In de contacten met deze CLB's kregen we bevestiging dat ze inderdaad een eigen aanbod hebben uit overtuiging en ondanks een gebrek aan subsidiëring. Over deze hergopraktijken hebben we geen cijfers. Tenslotte kan ook het grote personeelsverloop binnen de time-outprojecten een invloed hebben. Hergo kan alleen worden aangeboden door goed opgeleide hergomoderatoren. De eerste pioniers die een opleiding kregen zijn inmiddels vaak vertrokken.

Van de 9 diensten die wel een hergo-aanbod hebben, geven sommigen aan dat er weinig vraag naar is. De time-outmethodiek zou beter aanslaan. Het vraagt minder investering van de scholen en het pedagogisch doel is duidelijker. Er wordt met de jongere aan de slag gegaan en er gebeurt iets rond 'zijn probleem'. Bovendien zouden scholen vaak nog vasthouden aan een meer sanctionerend model waarin hergo moeilijker een plaats kan vinden. Tenslotte stellen ze ook vast dat hergo nog weinig gekend is door de leerkrachten, ondanks alle inspanningen tot sensibilisering.

Soms troffen we een getemperd enthousiasme aan omwille van de grote tijdsinvestering. Hergo is inderdaad een intensief proces waarbij je kort op de bal moet kunnen spelen.

Er waren ook positieve geluiden van diensten die absolute prioriteit gaven aan hergo en zowat alle diensten erkenden dat hergo een goede methodiek is die ook goed aanslaat bij 'moeilijke' leerlingen. Ook de betrokkenheid van ouders werd positief gewaardeerd.

We besluiten dat er goede argumenten zijn om de hergomethodiek nog meer te presenteren als een specifiek aanbod na ernstige incidenten of na normovertredend gedrag met een grote impact op het klas- en/of schoolgebeuren en waar er dus een nood is aan herstel van relaties binnen de school. Hergo heeft een fundamenteel andere finaliteit dan de time-out omdat de belangen van alle deelnemers even zwaar doorwegen.

Daarnaast moet hergo ook een plaats krijgen binnen het sanctioneringsbeleid van scholen.

IV. VAN HERGO NAAR HERSTELLEND HANDELEN

De eerste hergomoderatoren kregen een opleiding door de organisatie Echt Recht uit Nederland. Nadien werd de fakkel overgenomen door Ligand die hierdoor een grote rol speelde in de verdere verspreiding en ontwikkeling van de herstelgerichte praktijk binnen het onderwijs in Vlaanderen. Ligand is een centrum voor preventief en herstelgericht werken. Ze hebben een vormingsaanbod voor het onderwijs en de jeugdzorg. Daarnaast hebben ze ook een eigen praktijk: ze bieden time-out aan, organiseren zelf hergo's en herstellende klasgesprekken. Geïnspireerd door een waarderende kijk op het leven, zijn ze voortdurend op zoek naar nieuwe manieren om herstelgericht te werken en uitsluiting te vermijden.

Doorheen haar contacten met externe praktijkmensen en de eigen ervaringen stelden ze vast dat veel opgeleide hergomoderatoren geen eigen praktijk ontwikkelen. De school of voorziening ziet soms op tegen het formele karakter van een hergo of tegen de zware investering in de afzonderlijke voorbereidende gesprekken met alle deelnemers. Soms wordt de hergomethodiek afgezwakt tot een 'hergo-light' met minder deelnemers of een lichtere 'herstelagenda'. Dit doet de kracht van deze methodiek sterk afnemen. Het is net het engagement dat blijkt uit de degelijke voorbereiding en het formele karakter van de hergo, dat maakt dat de deelnemers zich gewaardeerd en au serieux genomen voelen. Anderzijds vergt het een grote inzet en geloof in deze methode vanuit diverse geledingen van de school. Dit zette Ligand ertoe aan om een integraal vormingsaanbod te ontwikkelen van 'herstellend handelen' aan een hele school. Hierin kan hergo opnieuw een volwaardige plaats krijgen. De opleiding bevat vijf stappen. Ze start met een pedagogische studiedag voor alle leerkrachten met thema herstelgericht werken. Nadien wordt een kerngroep opgericht met medewerkers uit de school met het oog op het uitwerken van een herstelbeleid. De derde stap bevat een tweedaagse opleiding 'herstellend handelen' voor de kerngroep. Dan volgt een opleiding van 2 medewerkers tot hergo-moderator en tenslotte wordt het herstel geïntegreerd in het pedagogisch beleid. In 2011 legden reeds twee scholen dit traject af en ontvingen ze hiervoor het label voor 'herstellend handelen'.

V. HERSTELGERICHT WERKEN EN SANCTIONEREN

Als herstelgericht werken geïntegreerd wordt binnen een pedagogisch beleid, heeft dit uiteraard implicaties voor het sanctioneringsbeleid van een school maar dit betekent niet dat er niet meer gesanctioneerd wordt. Omdat hier nogal eens misverstanden over bestaan gaan we wat dieper in op deze verhouding tussen sanctioneren en herstelgericht werken. Sancties hebben een normbevestigende functie. Ze markeren het gedrag en stellen duidelijk de limieten van wat kan en niet kan voor de hele gemeenschap. Een sanctie is ook bedoeld om herhaling te voorkomen. Daarom is een goede sanctie ook onaangenaam. Om effectief te zijn moet een sanctie duidelijk en voorspelbaar zijn en moet ze consequent toegepast worden en staat ze ook in relatie tot de ernst van de overtreding. Toch werkt sanctioneren niet altijd en vooral niet bij jongeren die reeds vaak en op foutieve wijze werden gesanctioneerd. Als de sanctie disproportioneel is, onvoorspelbaar of als de volwassene hierdoor zijn woede wil bekoelen, veroorzaakt dit ernstige relationele schade. Ze kan de negatieve attitudes en het defensief gedrag nog versterken. Zelfs een correcte sanctie heeft als nadeel dat je de jongeren in een machteloze positie plaatst waardoor ze afhankelijk blijven van externe controle en geen echte verantwoordelijkheid leren opnemen voor hun gedrag. Vandaar dat een herstelgerichte aanpak ondersteund moet worden door een zorgvuldig sanctioneringsbeleid met aandacht voor het behoud en het versterken van positieve relaties tussen alle leden van de schoolgemeenschap. Er kan met de klasgroep afgesproken worden welke sancties zullen volgen bij ongewenst gedrag. Er wordt gestreefd naar sancties die een waarde hebben voor de groep (klas poetsen, iets maken voor de groep, voor elke leerling een positieve eigenschap benoemen...) of voor de school. Er kunnen ook afspraken gemaakt worden met afzonderlijke leerlingen over de gevolgen van specifieke gedragingen.

Voor inspiratie verwijzen we naar de eerder genoemde non-...contracten die werden uitgewerkt door Jan Ruigrok en Hans Oostrik.¹²

Een specifieke situatie waarin sanctioneren niet kan vermeden worden is wanneer een jongere niet bereid is om te participeren aan een herstelgericht overleg. Hier fungeert het alternatief van de sanctie als motiverende factor om alsnog over de brug te komen. Een mooi voorbeeld van deze positionering vinden we terug in het model voor schoolreglement van het VSKO. Onder 'tuchtmaatregelen' vinden we terug: "*Indien de directeur of de afgevaardigde van het schoolbestuur oordeelt dat een herstelgericht groepsoverleg mogelijk is, kan hij het tuchtverhoor voor onbepaalde tijd uitstellen in afwachting van de uitkomst van het herstelgericht groepsoverleg*". De jongere weet dus dat hem een sanctie boven het hoofd hangt maar krijgt eerst de kans om in een hergo zelf een voorstel te doen. Even belangrijk is het om aan te geven dat je zijn inzet waardeert en dat je duidelijk maakt tot welke inzet de andere deelnemers aan het overleg bereid zijn. Tenslotte kan ook tijdens de hergo door de deelnemers besloten worden dat naast het herstel van de schade ook een sanctie een gepast antwoord kan zijn op het incident.

VI. NAAR EEN PLATFORM VOOR HERSTELGERICHT WERKEN

De laatste tien jaar deden verschillende vormen van herstelgericht werken hun intrede in de scholen. Naast hergo en herstellende klasgesprekken werd ook peermediation geïntroduceerd en ontwikkelden zich initiatieven zoals de 'peper-en-zouthuisjes'. Gedreven CLB-medewerkers, directies en leerlingbegeleiders zoeken nog steeds verder naar andere herstelgerichte methodieken.

Deze initiatieven zijn vaak geïsoleerd, zonder ondersteuning door een overkoepelende organisatie en met weinig weet van elkaar. Daarom verbond een groep geëngageerde mensen¹³ zich onlangs tot de oprichting van een platform ter ondersteuning van het herstelgericht werken op school.

Dit platform steunt op zeven peilers.

1. Bekendmaking

Uit het hogergenoemd evaluatieonderzoek van 2008 en uit onze eigen telefonische rondvraag bleek dat vele leerkrachten nog niet vertrouwd zijn met de mogelijkheden van herstelgericht werken. Het platform wil hierover informeren en ook aangeven waar men terecht kan voor opleiding en vorming. Er wordt ondermeer gedacht aan de ontwikkeling van een website en een nieuwsbrief.

2. Ondersteuning

Het platform wil mensen over heel Vlaanderen samenbrengen die actief werken met herstelgerichte methodieken en hen ruimte bieden voor overleg, intervisie en supervisie. Via een website kunnen mensen elkaar ontmoeten of kan men opgeleide hergo-moderatoren vinden.

3. Kwaliteitsbevordering en bewaking

Het platform wil een lijst samenstellen met opgeleide hergo-moderatoren en vormingsinitiatieven voor herstelgericht werk op school beschrijven. Er wordt gedacht aan een kwaliteitslabel dat men kan krijgen na een opleiding of kan gegeven worden aan scholen die inspanningen leveren om herstelgericht te werken.

4. Verspreiding

Het platform zou via de website informatie kunnen geven over goed opgeleide hergomoderatoren of mensen met andere expertise in herstelgericht werken zodat de samenwerking tussen de verschillende actoren vergemakkelijkt wordt. Zo kan het platform praktische hulp bieden en het herstelgericht werken verder promoten.

5. Beleidsoverleg

Het platform wil een centraal forum bieden voor overleg met de bevoegde beleidsinstanties. Op die manier wil het campagne voeren om het herstelgericht werken op school te promoten en wil het een gezicht geven aan herstelgericht werk in Vlaanderen. Als platform kan het een partner zijn in de gespreksvoering rond de verdere implementering van het herstelgericht werken binnen het onderwijs en op zoek gaan naar verdere ondersteuning terzake.

6. Stimuleren van onderzoek

Het platform stelt zich tot doel onderzoek te stimuleren dat er op gericht is de kennis rond het thema te versterken, te verbreden en te verdiepen en voor terugkoppeling te zorgen naar het praktijkveld.

7. Intersectoraal overleg en internationalisering

Het platform wil contacten aangaan en onderhouden met initiatieven binnen en buiten de eigen landsgrenzen. Het kan een aanspreekpunt zijn voor andere sectoren en wil internationale contacten versterken. (voetnoot)

Dit platform komt zeker tegemoet aan een nood binnen het werkveld. We zien veel engagement binnen het onderwijs om uitsluiting te voorkomen. Via een platform kunnen de krachten gebundeld worden, kan er meer stem gegeven worden aan de positieve realisaties en kunnen mensen inspireren en geïnspireerd worden. We kijken dan ook uit naar haar eerste activiteiten.

Summary

Restorative practice has its roots in the criminal justice system but meanwhile it has been introduced in different sectors of social life including education. In another context, terms such as restorative justice, restorative practice, restoring actions and restoring-oriented culture sometimes get a different meaning. We try to bring some clarity. Then we turn the focus on the methodology of conferencing. We describe the evolution of conferencing in Flemish education to date. Parallel to this evolution we saw a need for a more comprehensive approach involving the whole school which led to the concept of 'restoring actions'. We finally clarify the complementary relationship between sanctions and restorative practice and finalise this article with a reference to a new "platform for restorative practice in school."

Bibliografie

Dieter BURSSSENS en Nicole VETTENBURG, Herstelgericht groepsoverleg in de Vlaamse schoolcontext. T.J.K., jrg 9 2008 p. 176-180 (Gent Larcier)
Lode WALGRAVE en Nicole VETTENBURG (red.), Herstelgericht groepsoverleg Nieuwe wegen in de aanpak van jeugddelinquentie en tuchtproblemen? Leuven? LannooCampus, 132pp.

Endnotes (13)

1. Stafmedewerker Steunpunt Jeugdhulp.
2. Meer info over herstelgericht werken in de jeugdzorg op www.steunpuntjeugdhulp.be
3. <http://www.peersof.eu/portal/index.php> verslag van project Pax Christi Vlaanderen met peer mediation.
4. Jan RUIGROK en Hans OOSTRIK, In plaats van schorsen. Handboek herstelrecht in het onderwijs, 2007, Esch, Quirijn, 195pp.
5. Dieter BURSSSENS en Nicole VETTENBURG, Hergo op school. Een manier om constructief om te gaan met ernstig probleemgedrag op school. Welwijs, 2005, jrg 16, nr 2, p.28
6. Elke ROEVENS, Evi VERDONCK, Gie DEBOUTTE. Onderzoeksrapport beleidsindicatoren time-out in het onderwijs. December 2008, www.law.kuleuven.be/linc/onderzoek/Time_Out_volledig_onderzoeksrapport.pdf, p. 28
7. Lieve BALCAEN, Hilde GEUDENS en Evi NEVEN. 'Herstelgericht groepsoverleg: een methodiek binnen verschillende contexten', Welwijs, jrg 18, nr 1 2007 p.6
8. Elke ROEVENS, Evi VERDONCK, Gie DEBOUTTE. Onderzoeksrapport beleidsindicatoren time-out in het onderwijs. December 2008, www.law.kuleuven.be/linc/onderzoek/Time_Out_volledig_onderzoeksrapport.pdf, p. 19
9. idem
10. Elke ROEVENS, Evi VERDONCK, Gie DEBOUTTE en Johan DEKLERCK, Time-out en hergo op school, Caleidoscoop, 2010, jg 22, nr 5, p.42-43
11. Elke ROEVENS, Evi VERDONCK, Gie DEBOUTTE. Onderzoeksrapport beleidsindicatoren time-out in het onderwijs. December 2008, www.law.kuleuven.be/linc/onderzoek/Time_Out_volledig_onderzoeksrapport.pdf, p. 147-148
12. Jan RUIGROK en Hans OOSTRIK, In plaats van schorsen. Handboek herstelrecht in het onderwijs, 2007, Esch, Quirijn, p. 119-135.
13. Beerten Maria, Croux Wilfried, Daes Monique, Deboutte Gie, Deprez Stijn, De Raeck Riet, Michiels Michael, Noëz Alain, Van Damme Willy, Van Paesschen Natalie, Van Waterschoot Tom, Vettenburg Nicole, Walgrave Lode

GEWELD OP SCHOOL: KANTTEKENINGEN BIJ EEN PROBLEEMDEFINITIE

Maria Bouverne-De Bie*
Karel De Vos**
Rudi Roose***

Samenvatting

Geweld op school wordt doorgaans gezien als een pedagogisch vraagstuk. In deze bijdrage geven we aan dat de problematiek van geweld op school in zijn ook maatschappelijke betekenis begrepen moet worden. Een respectvolle omgang met kinderen vereist dat de problematisering van geweld op school verbonden wordt met de problematiek van sociale ongelijkheid en de reproductie van deze sociale ongelijkheid door de school. In een aantal situaties vinden jongeren geen aansluiting meer met de school wat zich uit in diverse vormen van gedrag. Deze jongeren komen terecht in een verborgen isolement, met het risico overbodig te worden. Tegengaan van deze structurele vorm van geweld vergt een engagement van ook de school tot communicatie met kinderen en opvoeders over de feitelijke situaties waarin jongeren verkeren, en waarin geweld een diversiteit van betekenissen kan omvatten.

Inleiding

Geweld op school is geen nieuw gegeven; het schoolgebeuren is altijd al verbonden geweest met vormen van – al dan niet pedagogisch gelegitimeerd – geweld. De problematisering van geweld op school is daarentegen van relatief recente datum. Vooral pestgedrag kreeg hierbij de aandacht; pesten wordt gezien als een bijzonder kwaadaardige vorm van agressie, dit door de specifieke dader-slachtofferrelatie, omdat pestgedrag herhalend en langdurig is, en erop gericht om ten koste van het slachtoffer uiteenlopende doelen te bereiken, zoals bijvoorbeeld materieel gewin, of status, en waarbij het machtsverschil maakt dat het slachtoffer zich niet aan de pesterijen kan onttrekken en er ook geen verweer tegen heeft¹. Onderzoek naar de prevalentie van pestgedrag in verschillende landen gaf aan dat het gaat om een ernstig fenomeen, en verschillende campagnes ter preventie van pesten op school kregen vorm². Deze preventiecampagnes geven mee vorm aan een ruimer beleid gericht op de bescherming van de fysieke integriteit van minderjarigen, dit in aansluiting met artikel 19 van het VN-Kinderrechtenverdrag. Dit artikel stelt het volgende: *‘De staten die partij zijn, nemen alle passende wettelijke en bestuurlijke maatregelen op sociaal en opvoedkundig gebied om het kind te beschermen tegen alle vormen van lichamelijk of geestelijk geweld, letsel of misbruik, verwaarlozing of nalatige behandeling, mishandeling of exploitatie, met inbegrip van seksueel misbruik, zo lang het kind onder de hoede is van de ouder(s), wettige voogd(en) of iemand anders die de zorg voor het kind heeft’.*

Het is nodig pestgedrag, en ruimer de problematiek van geweld op school, ernstig te nemen. Dit betekent dat de problematiek van geweld op school in zijn ook maatschappelijke betekenis begrepen moet worden. Heel veel discussies over geweld in relatie tot de opvoeding definiëren geweld als ongeoorloofd gedrag, dat strijdig is met het recht van kinderen op fysieke integriteit, en dat daarom verhinderd moet worden³. Geweld op school als *samenlevingsprobleem*, wordt aldus herleid tot een *pedagogisch probleem*, waaraan tegemoet gekomen moet worden via pedagogische interventies⁴. De discussie over geweld op school wordt aldus gevoerd binnen een functioneel afgebakend kader: geweld op school verwijst naar situaties die schadelijke gevolgen inhouden voor minderjarigen, en deze vaststelling legitimeert een preventief, en zo nodig ook sanctionerend optreden. Zo bijvoorbeeld stelde de Nationale Commissie tegen seksuele uitbuiting van kinderen in 1997: *‘Geweldloos omgaan met kinderen kan niet beperkt blijven tot een vrijblijvende bezigheid op een persoonlijke opvoedingsstijl van enkelingen. Geweldloos omgaan met kinderen moet*

een norm worden die we als samenleving zullen nastreven niet alleen omdat vandaag nog te veel kinderen het slachtoffer worden van geweld, maar minstens evenzeer opdat kinderen en hun integriteit ten volle en te allen tijde zouden gerespecteerd worden.⁵

Geweld: gemeten en geteld

Het streven naar geweldloos omgaan met kinderen als norm is ook het uitgangspunt van het dossier ‘Geweld: gemeten en geteld’ dat het Vlaams Kinderrechtencommissariaat in 2010 presenteerde. Het Vlaams Kinderrechtencommissariaat gaat in dit dossier uit van een ruime definitie van geweld als ‘iedere situatie waarin het kind slachtoffer is van geweld van fysieke, psychische of seksuele aard, en dit passief of actief’⁶. Geweld op school omvat volgens het onderzoek vooral pestgedrag, van leerkrachten ten aanzien van leerlingen, en van leerlingen ten aanzien van medeleerlingen. Uit de cijfergegevens blijkt dat vernederen de meest voorkomende vorm is van geweld: ongeveer 85 % van de leerlingen tussen 10 en 18 jaar krijgt te maken met een of andere vorm van vernedering. Eén derde van de leerlingen krijgt te maken met één of meerdere vormen van seksueel getinte handelingen of praktijken; 42% van de leerlingen signaleert extreme straffen; ook kwetsende of discriminerende opmerkingen komen voor. Tevens geeft het onderzoek van het Kinderrechtencommissariaat aan dat geweld op kinderen een samenhangend patroon vertoont: kinderen worden zowel thuis als op school als in de vrije tijd met geweld geconfronteerd, en kinderen die thuis geweld ondervinden zijn ook vaker slachtoffer van geweld op school en in de vrije tijd. Het dossier van het Kinderrechtencommissariaat wijst op een hoge prevalentie van geweld op school. Niettemin zijn een aantal kanttekeningen te maken. Een eerste kanttekening betreft de zeer brede definitie van geweld, waardoor een grote diversiteit van interacties als geweld begrepen kan worden, en voorbij gegaan wordt aan de vraag op welke gronden verwacht zou kunnen worden dat de school en kinderen en jongeren gevrijwaard zouden zijn van geweld in een samenleving waarin geweld algemeen gezien ruim aanwezig is. Een hierbij aansluitende kanttekening is dat het onderzoek berust op een bevraging van kinderen en jongeren; dit is belangrijk en relevant, omdat aldus inzicht verworven wordt in de mate waarin kinderen en jongeren geweld ervaren. Tegelijk moet rekening gehouden worden met de zeer verschillende situaties die onder eenzelfde noemer gevat worden, en die de diversiteit in de ervaring van kinderen en jongeren maskeren. De ervaring van een verbale opmerking als kwetsend kan bijvoorbeeld zeer verschillend zijn naargelang de concrete jongeren die erin betrokken zijn. Ook de context waarin deze interacties plaats vinden speelt mee in de ervaring, evenals gebeurtenissen die aan deze interactie voorafgaan en de ervaring van geweld mee kleuren. Eenzelfde opmerking en/of eenzelfde gedrag kunnen aldus een zeer verschillende betekenis hebben naargelang de context. De meting van de prevalentie van geweld aan de hand van zelfrapportage kan daarom zowel een onderschatting als een overschatting aangeven van wat feitelijk gebeurt. Ook kan slachtofferschap niet op zich gezien worden: ouderschap en slachtofferschap zijn deels elkaar overlappende categorieën, en kunnen binnen een interactie ook verwijzen naar onderling verwisselende posities⁷. Opmerkelijk is dat het onderzoek van het Kinderrechtencommissariaat geen onderscheiden aandacht besteedt aan geweld gepleegd door volwassenen op leerlingen en door leerlingen op medeleerlingen. Dit is des te opmerkelijker gezien uit het commentaar bij de tabellen blijkt dat veel geweld plaats vindt tussen leerlingen. In dit licht is het toch belangrijk het onderscheid te maken tussen pesten als een bijzonder kwaadaardige vorm van agressie en situatiegebonden vormen van pesten

als onderdeel van jeugdsubcultureel gedrag⁸ en tussen geweld als uitdrukking van ongelijke machtsverhoudingen tussen volwassenen en minderjarigen en tussen minderjarigen onderling, waarbij sommige kinderen en jongeren systematisch in een slachtofferpositie terecht komen.

Deze kanttekeningen geven aan dat de norm van geweldloos omgaan met kinderen niet los gekoppeld kan worden van de vraag of de implementatie van deze norm bijdraagt tot een verhoging van het respect voor de integriteit van kinderen, en tot een meer respectvolle omgang met kinderen. Door geweld op school als een omvattend begrip te presenteren, en uit te gaan van ruim gedefinieerde categorieën van voorkomen (nooit, ooit, maar niet in het laatste jaar, soms, dikwijls) wordt de ernst van een probleem naar voor geschoven, doch hiermee is niet duidelijk wat dit geweld nu precies inhoudt⁹. De onderliggende aanname is dan dat geen geweld de regel moet zijn, en geweld de uitzondering is die moet vermeden worden. Hiermee wordt de nadruk gelegd op de irrationaliteit van geweld, en voorbij gegaan aan de rationaliteit van geweld binnen een bepaalde context. Deze nadruk leidt tot een overwegend individualiserende benadering, en tot een verbijzondering van scholen waar geweld veel voorkomt.

Wederzijdse onbereikbaarheid tussen leerlingen en school

De normstelling van een geweldloze school brengt terecht een toenemende gevoeligheid mee voor de noodzaak een schoolklimaat te realiseren waarin leerlingen zich veilig en geborgen weten, en waarin ook ouders erkend worden in het engagement naar de opvoeding van hun kinderen. Tegelijk moet de vraag gesteld worden of precies in de normstelling van geweldloosheid geen risico besloten ligt tot geweld, en meer specifiek geweld *door* de school op kinderen en jongeren die zich niet houden aan de schoolse normen. Zowel de problematisering van geweld op school, als de vaststelling van 'concentraties' van geweld in een aantal scholen is, als een aanduiding dat de school de haar toevertrouwde taken niet probleemloos vervult en/of kan vervullen, betekenisvol. De logica die aan de school ten grondslag ligt is een dubbelzijdige logica: enerzijds is er de verwachting dat betere en hogere scholing leidt tot een grotere sociale mobiliteit en meer sociale gelijkheid, en anderzijds de verwachting dat scholen borg staan voor een kwalitatieve en adequate opleiding, gemeten aan maatschappelijke vereisten, en waarbij differentiatie van leerlingen naar hun mogelijkheden en capaciteiten een uitgangspunt is. Het is voor scholen moeilijk om binnen deze dubbelzijdige logica een evenwicht te vinden. Een illustratie is de koppositie die Vlaanderen inneemt in de reproductie van sociale ongelijkheid in het onderwijs¹⁰. Terwijl de kwaliteit van het onderwijs in Vlaanderen hoog is, dit zowel voor leesvaardigheid, als voor wiskundige en wetenschappelijke geletterdheid, is er tegelijk een grote kloof vast te stellen tussen 'sterke' en 'zwakke' leerlingen. Deze laatst genoemde leerlingen zijn te vinden in het bijzonder secundair onderwijs, en in situaties waarin leerlingen anderstalig zijn, of van buitenlandse afkomst. Thuistaal en sociaal economische status zijn belangrijke factoren in het al dan niet behalen van de minimumdoelstellingen van het onderwijs. Scholing houdt in toenemende mate een maatschappelijke breuklijn in, en deze toenemende samenhang tussen opleidingsniveau en maatschappelijke kansen houdt bovendien de suggestie in dat sociale ongelijkheid niet zozeer te maken heeft met sociale condities, maar een gevolg is van persoonlijke keuzes. Hier staat de vaststelling tegenover dat het onderwijssysteem in Vlaanderen, gebaseerd op een 'vroeg selectie' zorgt voor het uitzonderlijk goed scoren van een grote topgroep van Vlaamse leerlingen, die zich aldus

goed kan onderscheiden, terwijl deze vroege selectie nadelig werkt voor leerlingen die het moeilijker hebben aan te sluiten bij de schoolse vereisten.

In dit licht is het belangrijk te wijzen op die situaties waarin jongeren geen aansluiting meer vinden met de school, wat zich uitdrukt in diverse vormen van gedrag: spijbelen, bijvoorbeeld, of ordeverstoring gedrag, maar ook het uitstromen zonder diploma en het buitengezet worden op school. Preventie van geweld en de bescherming van de integriteit van minderjarigen vergt dat ook voor deze situaties verantwoordelijkheid opgenomen wordt. De oorzaken van niet aansluiting bij de school zijn even divers als de leerlingen die deze aansluiting niet maken, doch het effect is zeer gelijklopend, namelijk dat leerlingen niet meer aan leren toekomen via de hiervoor gerealiseerde institutionele kanalen, zoals de school. Deze leerlingen komen terecht in een verborgen isolement, met het risico 'overbodig' te worden. Hun situatie kan feitelijk omschreven worden als een non-situatie: door de wederzijdse onbereikbaarheid tussen leerlingen en de school verdwijnt de interactie tussen beide, en kan de situatie zelf niet meer verwoord worden als een gedeelde problematiek. Voor de school verliezen deze jongeren en hun opvoedingsverantwoordelijken hun relevantie als gesprekspartner, en vice versa: de school verliest haar relevantie voor de jongeren en eventueel hun opvoedingsverantwoordelijken. Dit kan zo ver gaan dat er zich niets meer afspeelt tussen de school en de betrokken kinderen en ouders, zelfs geen lopend conflict. Sanctiëring wegens het niet voldoen aan de leerplicht speelt zich vervolgens eenzijdig af ten aanzien van de jongere en zijn ouders, en bevestigt dat er niets meer bestaat tussen hen en de onderwijswereld.

De voorbije jaren kwamen er uiteenlopende praktijken tot stand die zich richten op dit tussengebied tussen de onderwijswereld en uit het blikveld verdwijnende leerlingen. Het gaat om time-outprojecten voor schoolgaande leerlingen die dreigen uitgesloten te worden en de Persoonlijke Ontwikkelingstrajecten voor leerlingen van het Deeltijds Onderwijs. In deze ontwikkeling neemt het Netwerk Leerrecht een aparte plaats in. Het Netwerk Leerrecht ging in 2006 in Leuven van start, en wordt momenteel ontwikkeld over het grondgebied van Vlaams Brabant. Het Netwerk neemt een aparte plaats in omdat het, in tegenstelling tot de time-outprojecten en de Persoonlijke ontwikkelingstrajecten niet gebonden is aan vooraf, extern aan de concrete interactie school en leerling bepaalde criteria voor tussenkomst. Door afstand te nemen van vooraf bepaalde criteria biedt het Netwerk Leerrecht ruimte om in het tussengebied tussen onderwijswereld en jongeren die het contact hiermee aan het verliezen zijn op te treden zonder vooraf bepaalde maximumduur, en zonder te moeten refereren naar vooraf bepaalde kenmerken van leerlingen. Het Netwerk Leerrecht gaat aldus in tegen uitsluiting als een structurele vorm van geweld door de realisatie van enerzijds, een forum (ronde tafel) waarop het gesprek over leren, scholing en onderwijs met alle betrokken actoren opnieuw opgenomen wordt, en anderzijds door het voor jongeren toegankelijk maken van bestaande mogelijkheden om tot 'leren' te kunnen komen¹¹. Het ronde tafelgesprek loopt dan uit op drie mogelijkheden. Een eerste mogelijkheid is een (her-)onderhandeling met het reguliere onderwijs, gericht op het herstellen van een werkbare verbinding tussen leerling en onderwijs op korte termijn. Een tweede mogelijkheid is de ondersteuning van een engagement van de school ten aanzien van een leerling, dat tijdelijk niet waargemaakt kan worden, doch waarbij via het activeren van één of meerdere plaatsen in het netwerk, een perspectief geboden wordt op heraansluiting met het reguliere onderwijs. Een derde mogelijkheid is het activeren van één of meerdere plaatsen van het netwerk als alternatief voor het reguliere onderwijs. Door een traject af te leggen op een of meerdere

leerplekken kunnen leerlingen aldus de non-situatie waarin ze zijn terecht gekomen achter zich laten. Het accent ligt in deze benadering op het leerrecht, eerder dan op de leerplicht. Hiermee wordt afstand genomen van een gangbare probleemomschrijving als 'het niet voldoen aan de leerplicht'. Dergelijke probleemomschrijvingen gaan vaak gepaard met een interpretatie van het probleem die eindigt in individuele karakteristieken (bijvoorbeeld een gedragsstoornis) of in de toeschrijving van onwil aan de jongere en/of de ouders. Door het leerrecht als uitgangspunt te nemen, wordt ruimte gecreëerd om de feitelijke situatie te problematiseren en de vraag te stellen wat er aan de situatie moet veranderen om recht te doen aan de jongere en aan zijn mogelijkheden tot ontplooiing. Een beleid gericht op een veilige school en een respectvolle omgang met leerlingen kan aldus niet in abstracte termen of extern aan de concrete situatie geformuleerd worden, doch vergt dat in elke particuliere situatie de betekenis van het leren en van de school voor jongeren en hun ouders gethematiseerd wordt. Dit is geen evidente opgave, niet in het minst omdat jongeren zich vaak niet meer kunnen voorstellen dat er iets is dat hen nog aanspreekt, noch kunnen aangeven of dat wat hen aanspreekt relevant zou kunnen zijn. De taak van de 'pedagoog' ligt dan in het blijvend zoeken naar manieren waarop jongeren uitgenodigd en aangesproken blijven, en in interactie kunnen blijven.

De school als gemeenschap

De keuze voor een respectvolle omgang met jongeren is aldus niet te herleiden tot een te implementeren norm, doch vergt een engagement naar kinderen en naar ouders, waardoor ruimte kan ontstaan voor het gesprek over hoe de opvoeding en het onderwijs feitelijk gebeuren, welke vragen zich hierbij voordoen, en hoe deze kunnen worden opgenomen. In dit licht is er wellicht minder nood aan een ruime definitie van geweld en aan een intensifiëring van de preventieve inzet, dan wel aan meer helderheid en gesprek over de 'mogelijkheid om opvoeding vanuit zoveel mogelijk perspectieven te zien'¹². Het uitgangspunt is dan dat mensen onderling afhankelijk en op elkaar aangewezen zijn; opvoeding is in dit licht een activiteit die mensen ondernemen om de wereld in stand te houden, te continueren en te construeren zodat het leven en samenleven zo goed mogelijk verloopt¹³. De verbinding van het recht van kinderen op bescherming van hun integriteit en op een respectvolle omgang met concrete situaties ligt dan minder op de externe beoordeling van gedrag ten opzichte van een abstracte norm ('een geweldloze opvoeding'), maar in de communicatie met ook kinderen én opvoeders over feitelijke situaties, inclusief de mogelijke diversiteit van betekenissen die in 'geweld' besloten kunnen liggen. In dit licht is het relevanter om de discussie niet in algemene, dan wel in zeer concrete termen te voeren, en desgevallend na te gaan of er een samenhang is tussen diverse vormen van gewelduitoefening of tussen het voorkomen ervan.

Een respectvolle omgang met leerlingen vergt een onderwijspraktijk gebaseerd op een onderwijssetting, een 'school' als gemeenschap. Gemeenschapsvorming kan op verschillende manieren gebeuren¹⁴. De meest vertrouwde en ook meest gehanteerde benadering gaat uit van gemeenschapsvorming op basis van homogeniteit: de veronderstelling van een wederzijdse identificatie en verbondenheid, waaraan mensen identiteit kunnen ontleen, doch die vaak ook weinig ruimte laat voor verschil en voor afwijking van wat aangenomen wordt als gedragen door een 'algemene consensus'. De normstelling van een 'geweldloze school' kan deze veronderstelling versterken. Daarom is het nodig niet enkel deze normstelling voor ogen te houden, doch tegelijk ook in te zetten op

de school als een leefbare omgeving, dit wil zeggen een omgeving waar ruimte is voor kinderen om zelf mee vorm te geven aan de interacties en het schoolgebeuren, zonder dat de finaliteit hiervan bij voorbaat bepaald wordt. Het gaat om ruimte tot vrijwilligheid, tot zoeken, tot gesprek over wat het schoolgebeuren betekent. Om dit gesprek mogelijk te maken is het nodig dat de school ook ruimte biedt tot ambivalentie: respect voor de keuzevrijheid van leerlingen, door een verhoogde inzet op participatie, niet als een formele structuur, maar als een kwaliteit van omgaan met elkaar. Ambivalentie houdt de mogelijkheid in tot toe-eigening, dit wil zeggen ruimte om in een aanbod zelf accenten te leggen, erin te zien wat men wil zien, waardoor de nieuwsgierigheid vastgehouden wordt. Een onderwijsaanbod kan nooit voor iedere leerling op eenzelfde manier op hetzelfde moment aantrekkelijk zijn, hiervoor zijn leerlingen te verschillend. Een onderwijsaanbod kan wel voor een diversiteit van leerlingen aantrekkelijk zijn, wanneer niet alles in het onderwijsgebeuren vooraf bepaald en voorspelbaar is, doch ruimte geboden wordt om in eigen ritme mee te zoeken, en vorm te geven aan wat er in de klas kan gebeuren. In dit licht is het ook voor de omgang met probleemgedrag zoals pesten, belangrijk dat de nodige ruimte blijft om meerdere dimensies van concrete situaties met leerlingen, ouders en leerkrachten te bespreken, en om langs meerdere wegen te zoeken naar concrete manieren om ermee om te gaan.

Een toegankelijke school: welke toegankelijkheid wordt beoogd?

De realisatie van een school als gemeenschap is niet evident. Het houdt in dat de voorwaarden waaronder scholen waardenperspectieven, zoals een respectvolle omgang, moeten realiseren mee in het debat betrokken worden, inclusief de vraag of de zogenaamde 'probleemkinderen' en 'probleemscholen' van vandaag, evenals de situaties waarin ze verkeren voldoende aandacht krijgen, en kinderen, ouders, en ook leerkrachten in de school voldoende ondersteuning ondervinden om een menswaardig bestaan en een sociaal rechtvaardig toekomstperspectief uit te bouwen. Het onderwijs is een belangrijke maatschappelijke hulpbron, en het is terecht dat ingezet wordt op een zo hoog mogelijke toegankelijkheid van het onderwijs voor elk kind¹⁵. De impact van deze inzet op een respectvolle omgang is evenwel mee afhankelijk van de wijze waarop deze toegankelijkheid omschreven en nagestreefd wordt. Vaak wordt toegankelijkheid gelijk gesteld aan toegang¹⁶. Verschillende factoren bepalen echter de toegankelijkheid van het onderwijs. Op het individuele niveau is een eerste factor dat kinderen en jongeren dwingend gevat worden door het onderwijs. Dit dwingend karakter kan met de normatieve inzet op een preventieve inzet nog versterkt worden. Concrete voorbeelden in het actuele onderwijsbeleid zijn de initiatieven tot verhoging van de kleuterparticipatie in het onderwijs, evenals de spijbelactieplannen. Een tweede factor die de toegang tot het onderwijs beïnvloedt, ligt in het onderwijs zelf: het onderwijsaanbod, evenals de interacties tussen zo vele actoren in de school: leerlingen, leerkrachten, directie, zorgcoördinatoren, leerlingbegeleiders, onderhoudspersoneel, medewerkers van het centrum voor leerlingenbegeleiding ... Over zowel het onderwijsaanbod, als over de interactie tussen onderwijsactoren is heel wat onderzoek beschikbaar; een kanttekening is niettemin of hierbij niet te zeer gekeken wordt naar het *schoolkind*, en te weinig naar het kind als kind van zijn ouders, en als kind onder andere kinderen, of met andere woorden als jeugdige¹⁷. Een derde toegankelijkheidsfactor verwijst naar het onderwijsbeleid in ruime zin: de kostprijs van het onderwijs, de lokale inbedding en het bereik van de school, maar bijvoorbeeld ook de ruimte om aan te sluiten bij

de concrete situatie van kinderen en ouders. Het actuele onderwijsbeleid beoogt sociaal culturele barrières weg te nemen door ondermeer het kosteloos maken van het onderwijs, schooltoelagen, de extra financiering om sociaal culturele barrières weg te nemen. Aandacht voor de nodige ruimte om aan te sluiten bij de diversiteit van situaties is voornamelijk veel minder, en te weinig gethematiseerd

Een respectvolle omgang met leerlingen vergt tevens dat reflectief kan ingespeeld worden op specifieke, ook evoluerende schoolsituaties. Deze vereiste staat in een spanningsverhouding tot de probleemdruk, uitgaande van een preventie denken. De zorgverbreding die momenteel ontwikkeld wordt houdt een beweging in naar individuele leerlingenbegeleiding, doch kan geen antwoord bieden op de *collectieve rechten* van kinderen en jongeren op een respectvolle omgang. Hiervoor is een breder debat nodig over jeugdbeleid, en over de plaats en opdracht van de school en ruimer het onderwijs binnen het geheel van de educatieve verantwoordelijkheid van de samenleving. De realisatie van een respectvolle omgang met kinderen en jongeren vergt een *maatschappelijk engagement* ten aanzien van kinderen en jongeren, ten aanzien van hun ouders, ten aanzien van de leerkrachten die hen begeleiden, en ten aanzien van de situaties waarin deze kinderen en jongeren opgroeien. In dit verband moet gewezen worden op de mogelijke betekenis van geweld als een vorm van toe-eigening, een beweging van 'toeschouwer' naar 'betrokkene'. Doordat geweld op school zich zeer zichtbaar afspeelt en vanuit de schoolnorm als bedreigend ervaren wordt, is een eerste reactie vaak een reactie van beheersing en eliminatie, waardoor de geweldsdynamiek hetzij versterkt wordt, hetzij verplaatst wordt naar buiten de school. Een engagement naar een respectvolle omgang houdt de keuze in om de betekenis van concreet gedrag te willen achterhalen. De politieke betekenis van probleemgedrag, aldus stelde Herman Giesecke reeds in 1982¹⁸, toen de thematiek van probleemgedrag nog volop in ontwikkeling was, ligt in de vaststelling dat jongeren door hun handelen en gedrag op problemen en tegenspraken wijzen, die niet eenvoudig met geld of door sociaal pedagogische maatregelen op te lossen zijn, maar die de kern raken van tot nu toe van belang geachte waarden.

Discussie

De kanttekeningen die te maken zijn bij een algemene probleemstelling zoals 'geweld op school' geven aan dat een beleid gericht op het voorkomen en op een adequate aanpak van geweldsituaties gebaat is bij een zo empirisch mogelijk inzicht in de feitelijke situaties die als geweld omschreven worden, en een aandachtige opvolging van de concrete projecten die hieromtrent ontwikkeld worden, in en buiten het onderwijs. Het besef moet hierbij aanwezig zijn dat geweld een sociaal probleem is en niet enkel een opvoedkundig vraagstuk, en dat geweld een realiteit vormt, doch daarom geen hoofdbekommernis moet zijn. Hiermee wordt bedoeld dat het gaat om een probleem dat de school midden in de samenleving zet, en appèl doet op de school haar maatschappelijke verantwoordelijkheid ten volle op te nemen. Een positieve, veeleer dan een defensieve leerlingenbegeleiding is daarom essentieel. Ze gaat uit van de aandacht voor elke jongere, voor alle jongeren, met zeer verschillende mogelijkheden, opgroeiend in zeer verschillende situaties. Een ongewild effect van een doorgedreven preventie denken zou kunnen zijn dat de school aangesproken wordt als een vindplaats en/of werkplaats ter preventie en curatie van probleemgedrag, veeleer dan als

een drager van gemeenschapsleven, en als een praktijk waarin een verwachting besloten ligt naar democratisch samenleven en naar het ervaren van hoe dit kan geleerd worden. De thematisering van geweld op school heeft de voorbije drie decennia vooral geleid tot een verhoogde inzet op de duiding van waar de school 'faalt' in haar pedagogische opdracht en tot de vraag naar maatregelen die dit falen kunnen voorkomen. Hierbij wordt heil gezocht in preventieprojecten¹⁹ en in aan de aanpak van jeugddelinquentie ontleende werkvormen zoals bemiddeling en herstelgericht groepsoverleg²⁰. De aandacht wordt aldus vooral gericht op de aanpak van geweld, eerder dan op het verwerven van inzicht in de betekenis ervan. Het recht van het kind op respect voor integriteit wordt aldus conditioneel ingebed in de vereiste ten aanzien van volwassenen, ten aanzien van kinderen en evenzeer ten aanzien van institutionele settings zoals de school, te leren omgaan met sociale problemen, terwijl tegelijk, waar deze ambitie niet waargemaakt wordt, dit 'falen' geproblematiseerd wordt als een persoonlijk falen en/of als een falen van de opvoeding. Probleemgedrag op school wordt op deze manier geen aanleiding tot gesprek over de opvoeding tussen opvoeders, doch een hindernis om dit gesprek te voeren, omdat wanneer mensen aangesproken worden op persoonlijk falen van hetzij het kind, hetzij de opvoeding, hetzij de school, defensieve posities veeleer voor de hand liggen, dan het gesprek over de vraag wat er concreet aan de hand zou kunnen zijn. Ruimte om deze vraag te kunnen blijven stellen is niettemin belangrijk, voor de betrokken kinderen en jongeren, en evenzeer voor de ouders en leerkrachten die zich voor hen inzetten, en verdienen dat dit engagement (h)erkend en ondersteund wordt.

Het streven om geweld op school, van welke vorm dan ook, niet te tolereren, is een goede zaak. Dit streven kan evenwel, wanneer het als een te implementeren norm wordt ingezet, zonder dat het ruimere gesprek wordt opgenomen over de betekenis van geweld in concrete situaties, leiden tot nieuwe vormen van geweld, zoals uitsluiting van het recht op leren. Het risico is aanwezig dat het streven naar een 'meer kindvriendelijke', want 'geweldloze' school selectief uitwerkt ten nadele van die kinderen en jongeren, opvoeders en scholen die verkeren in de maatschappelijk meest moeilijke situaties. Menselijke waardigheid en sociale rechtvaardigheid zijn de grondslag van het streven naar erkenning van de rechten van kinderen. Eerder dan als absolute begrippen zijn menselijke waardigheid en sociale rechtvaardigheid te begrijpen als relationele begrippen, waarvan de betekenis en het besef van het belang ervan, duidelijk wordt in de interactie en communicatie tussen mensen, tussen kinderen en volwassenen, tussen volwassenen en kinderen, en tussen zowel kinderen als volwassenen onderling. In dit licht is het nodig het besluit van Leo Apostel bij zijn analyse van kinderrechten en mensenrechten ter harte te blijven nemen: 'Terugkijken op de doolhof van dit artikel, besluit ik dat ik niet zozeer getroffen ben door mensenrechten die op menselijke waardigheid berusten. Ik voel me veel dieper getroffen door de mens als een onwaardig, maar tevens beminnelijk wezen. Deze overtuiging van de menselijke onwaardigheid roept bij mij verontwaardiging op tegen hen die zich erop beroepen gerechtigd te zijn de wensen van anderen te domineren, net zozeer als ik verontwaardiging voel tegen hen die zich onttrekken aan hen die hulp behoeven. Mijn twijfels en aarzelingen zijn de uitdrukking van deze tweedelige verontwaardiging'²¹.

Bibliografie

Apostel, L. (1989). 'De rechten en noden van het kind en/of de rechten en noden van de mens. Open vragen en persoonlijke overtuigingen'. In: E. Verhellen, F. Spiesschaert, L. Cattrijsse (eds). *Rechten van Kinderen. Een tekstbundel van de Rijksuniversiteit Gent naar aanleiding van de UNO-Convention voor de Rechten van het Kind* (33-83). Antwerpen: Kluwer.

Bouverne-De Bie, M., Reynaert, D., Roose, R. (2009). De pedagogische tik: Een pleidooi voor welke opvoeding? *Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten*, 10, 1, 35-40.

Burssens, D., Vettenburg, N. (2008). Herstelgericht groepsoverleg in de Vlaamse schoolcontext. *Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten*, 9, 3 / 4, 176-180.

Demeyer, I. (2008). Gelijke kansen in het onderwijs: stand van zaken PISA-onderzoek. *Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten*, 9, 3 / 4, 181-185.

De Munter, K., Soenen, R. (1997). Het dagelijks leven in de school. *Cultuurstudie*, 3, 87-111.

De Vos, K. (2011). *De wonderbaarlijke afwezigheid van pedagogiek in de Bijzondere Jeugdzorg*. Onuitgegeven doctoraatswerkttekst pedagogische wetenschappen, Universiteit Gent.

De Vos, K (2009). Leerrecht. In: K. De Koster, L. De Man, K. De Vos, D. Kerger & R. Roose (eds). *Handboek Integrale Jeugdhulp* (maatschappelijke noodzaak/praktijk 3.1). Brussel: Politeia

De Winter, M. (1990). *Kinderen als medeburgers. Kinder-en jeugdparticipatie als maatschappelijk opvoedingsperspectief*. Utrecht: de Tijdstroom.

Giesecke, H., (1982). Wij willen alles en wel onmiddellijk. Een verslag over het afhaken van de jeugd. *Jeugd en Samenleving*, 12,1,5-25.

Hereyers, A. (2008). Pesten-dat-kan-niet! BasisschoolDe Spiegel uit Leest-Mechelen wint de hoofdprijs. *Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten*, 9, 3 / 4, 208-212.

Janssen, J. (1995). Pesten en jeugdcultuur. Kritische kanttekeningen voor een nationale discussie. *Comenius*, 15, 1, 38-51.

Kinderrechtencommissariaat (2010). *Dossier Geweld: gemeten en geteld*. Brussel: Kinderrechtencommissariaat (www.kinderrechten.be/volwassenen/publicaties)

Mollenhauer, K. (1983). *Vergeten samenhang. Over cultuur en opvoeding*. Meppel/ Amsterdam: Boom.

Nationale Commissie tegen Seksuele Uitbuiting van Kinderen. (1997). *Kinderen stellen ons vragen...* Eindrapport van de Nationale Commissie tegen seksuele uitbuiting van kinderen.

Olweus, D. (1992). *Treiteren op school*. Amersfoort: College

Peters, T., Goethals, J. (1993). *De achterkant van de criminaliteit. Over victimologie, slachtofferhulp en strafrechtsbedeling*. Antwerpen: Kluwer rechtswetenschappen.

Roose, R., Piessens, A., Lauwers, (2008). *Evaluatie Toegankelijkheid Integrale Jeugdhulp*. Onuitgegeven onderzoeksrapport. Gent: Vakgroep Sociale agogiek.

Soenen, R. (2006). *Het kleine ontmoeten. Over het sociale karakter van de stad*. Antwerpen: Garant.

Stevens, V. (2000). *Planned development and evaluation of a school-based anti-bullying intervention programme*. Gent: doctoraatsproefschrift pedagogische wetenschappen Universiteit Gent.

Tronto, J. (1994). *Moral Boundaries. A political Argument for an Ethic of Care*. London: Routledge.

Vandenbroucke, F. (2004). *Onderwijs en Vorming. Vandaag kampioen in wiskunde, morgen ook in gelijke kansen*. Brussel: Vlaamse Regering.

Van Lieshout, C.F.M. q(1995). Pesten is geen kinderspel. Een reactie op J. Janssen. *Comenius*, 15,1, 52-63.

Summary

Violence in schools is usually defined as a pedagogical problem. In this article we argue that the problem of violence in schools is also to be understood as a social problem. A respectful approach to children requires the connection of the problem of school violence with social inequality as a social problem, and with the reproduction of this inequality by schools. In a number of situations, problem behavior reveals that children and young people do not interact with the school in a positive way, ending up in hidden isolation, risking to become redundant. Prevention and control of this structural violence needs an engagement of schools to communicate with children, parents and teachers on the actual situations they are in, and on the diversity of contextual meanings of violence.

Endnotes

- * Maria Bouverne-De Bie is hoofddocent bij de Vakgroep Sociale agogiek van de Universiteit Gent
 - ** Karel De Vos is directeur van het Jongeren centrum Cidar vzw
 - *** Rudi Roose is doctor assistent bij de Vakgroep Sociale agogiek van de Universiteit Gent en docent bij de Vakgroep Criminologie van de Vrije Universiteit Brussel
1. Olweus, 1992.

-
2. Stevens, 2000.
 3. Bouverne-De Bie, Reynaert, Roose, 2009.
 4. De Vos, 2011.
 5. Nationale Commissie tegen Seksuele Uitbuiting van Kinderen, 1997:11.
 6. Kinderrechtencommissariaat, 2010
 7. Peters & Goethals, 1993.
 8. voor deze discussie, zie: Janssen, 1995; van Lieshout, 1995.
 9. zie ook: Jansen, 1995:47.
 10. Demeyer, 2008.
 11. De Vos, 2009.
 12. De Winter, 1990.
 13. Mollenhauer, 1983; Tronto, 1994.
 14. Soenen, 2006.
 15. Vandenbroucke, 2004.
 16. Roose, Piessens & Lauwers, 2008.
 17. De Munter & Soenen, 1997.
 18. Giesecke, 1982.
 19. Hereygers, 2008.
 20. Burssens & Vettenburg, 2008.
 21. Apostel, 1989:78-79.

DE NOOD AAN EEN HANDELINGSPROTOCOL OP SCHOOL VOOR DE BESCHERMING VAN DE INTEGRITEIT VAN HET KIND

Christel De Craim*

20

Abstract:

Sinds 2010 zorgt een protocol kindermishandeling justitie – welzijn met als belangrijk onderdeel een stappenplan kindermishandeling, dat een afstemming tussen de hulpverleningssector en de justitiële sector mogelijk wordt gemaakt. Het stappenplan vormt overigens een gedragscode voor een kwaliteitsvolle interventie onder de vorm van een gemeenschappelijke richtlijn voor de hulpverleningssector en de politieke en gerechtelijke sector. Voor organisaties die gericht zijn op kinderen, zoals scholen, werd het hoog tijd dat ook zij handelingsprotocollen uitschrijven en implementeren zodat op een adequate manier kan gehandeld worden in het belang van het kind wanneer er zich geweldplegingen voordoen. Wat mogelijke aantastingen van integriteit van een kind zijn, hoe de school hiermee kan omgaan en waaraan een goed handelingsprotocol behoort te beantwoorden, werd hier beschreven.

Het recht op integriteit

Het Internationaal Verdrag van de Rechten van het Kind (IVRK) wordt meestal als referentiekader aangewend van zodra het gaat om bescherming van kinderen. Het recht op integriteit is niet rechtstreeks omschreven in het IVRK, het kan afgeleid worden uit art. 37 dat melding maakt van het verbod om kinderen te folteren of aan wrede, onmenselijke of ontorende straffen of behandelingen te onderwerpen.

Het recht op integriteit werd opgenomen in de Belgische Grondwet in 2000. Ongeacht de effectiviteit van art. 22bis van de Grondwet is het opportuun om, gelet op de bijzondere historiek die hieraan ten grondslag ligt en de signaalfunctie die het heeft, even bij dit grondwetsartikel te blijven stilstaan.

Naar aanleiding van de aanbeveling in het eindrapport van de Nationale Commissie tegen Seksuele Uitbuiting van Kinderen (hierna Nationale Commissie genoemd) om het recht op fysieke, psychische en seksuele integriteit uitdrukkelijk op te nemen in de Grondwet, teneinde alle mogelijke interpretaties of uitwegen te vermijden en dus kinderen tegen alle vormen van geweld te beschermen, werd in 2000 een art. 22bis toegevoegd aan de Grondwet¹. Artikel 22bis Grondwet bepaalde *“Elk kind heeft recht op eerbiediging van zijn morele, lichamelijke, geestelijke en seksuele integriteit.”*

Wat dient echter verstaan te worden onder integriteit? Ten tijde van de besprekingen in het parlement in 1999 bleek dat integriteit een moeilijk begrip is. Volgens professor Lemmens had de morele, lichamelijke, geestelijke en seksuele integriteit betrekking op de geest en het lichaam. Integriteit heeft volgens professor Lemmens te maken met het handhaven van de toestand zoals die is. De integriteit wordt aangetast zodra er een poging is om die toestand te wijzigen. Voor het lichaam kan dat de vorm van geweld aannemen, voor de geest kan dit zijn wanneer men probeert iemand uit zijn geestelijk evenwicht te brengen². Professor Meulders-Klein meende dat het recht op integriteit terug te vinden is in het recht op een privé- en gezinsleven³.

Hoewel over het begrip integriteit werd gesproken en door de voorzitter van de Senaatscommissie er werd op aangedrongen om werk te maken van een definitie van het begrip integriteit om een duidelijke lezing mogelijk te maken, werd dit in de parlementaire werken echter verder niet verduidelijkt⁴. Integriteit kan beschouwd worden als een mensenrecht op onaantastbaarheid van het lichaam.

In 2000 werd aldus één kinderrecht in de Grondwet ingeschreven. Het werd gezien als een belangrijke stap voorwaarts, maar ook als een werk dat onaf was⁵.

In 2008 werd art. 22bis Grondwet verder uitgebreid tot de drie algemeen erkende beginselen van het IVRK, nl. het recht van het kind om zijn mening te uiten, recht op ontwikkeling, belang van het kind als eerste overweging. Daarmee werd de grondwettelijke erkenning van kinderrechten in België een feit.

De aantasting van de integriteit

Waarover spreken we?

“Kinderen zijn vandaag vaak en veel het voorwerp van geweld, en niet alleen van geweld in zijn meest extreme vorm. Geweld tegen kinderen is niet altijd even zichtbaar of wordt niet altijd als dusdanig gepercipieerd⁶.”

Bij aantastingen van de fysieke, psychische en seksuele integriteit wordt er gedacht aan geweld, pesterijen en ongewenste seksuele gedragingen.

Het Comité voor de Rechten van het Kind heeft in zijn general comment No13 (2011) betreffende artikel 19 van het IVRK weergegeven wat het Comité *“onder alle vormen van geweld”* verstaat⁷. De lijst van geweldplegingen en nalatigheden ten aanzien van kinderen is ontzettend lang. Kinderen zijn niet alleen slachtoffer van fysiek geweld, psychisch geweld, aanranding, verkrachting maar ook van afpersing, steaming, pesten, cyberpesten, cyberhate, bullying, bashing, happy slapping, grooming, aanzetten tot webcamseks, eengerelateerd geweld, vervaardigen van child abuse images (of kinderpornografisch materiaal), kinderprostitutie, institutioneel geweld, huiselijk geweld.....⁸

De gevolgen van deze geweldplegingen op kinderen zijn nefast. De lijst van de gevolgen is lang en de gevolgen situeren zich zowel op het fysieke als op het emotionele vlak. Het gaat om allerhande fysieke letsels (botbreuken, hematomen, seksueel overdraagbare ziekten,...) angst(aanvallen), nachtmerries, gedragsstoornissen (verslavingen), ontwikkelingsstoornissen, suïcidaal gedrag, automutilatie....

Ook op school?

Slachtoffers van bovenvermelde vormen van geweld (al dan niet al gemeld/gekend) zitten op school.

Sommigen van deze kinderen zijn slachtoffer van intrafamiliale kindermishandeling, andere zijn slachtoffer van geweld dat zich buiten het gezin situeert. In bepaalde gevallen gaat het om geweld binnen de school.

Bij seksueel misbruik is de pleger (meestal) niet de onbekende man in de grijze regenjas, bij fysiek geweld is de pleger (meestal) niet het onhandige kind zelf. Uit gegevens betreffende de cliëntregistratie bij de vertrouwenscentra kindermishandeling in 2007 blijkt dat in 62,8% van de gevallen het gaat om een intrafamiliaal ouderschap (d.w.z. dat een inwonende ouderfiguur of een inwonende persoon dader is van de kindermishandeling). In 20,5% gaat het om extrafamiliaal ouderschap en bevinden de daders zich dus buiten het gezin en dus ook op school⁹.

Een kind mag er niet eten, niet drinken wanneer het honger of dorst heeft. Een kind mag er niet naar de toilet gaan, niet praten, niet spelen wanneer het wil of daartoe zin heeft. Dit lijkt een enge plaats te zijn voor kinderen en toch is dit de plaats waar kinderen en jongeren ongeveer de helft van hun tijd doorbrengen, nl. de school.

Hoewel mag aangenomen worden dat het dé plaats is waar bij uitstek kennis wordt doorgegeven, is het ook een plaats waar kinderen/jongeren samenleven volgens allerlei regels. De school vormt een groep waar er een wisselwerking ontstaat tussen de leden van die groep, tussen leerlingen onderling en tussen leerlingen en leerkrachten. Geweld op school situeert zich in de relatie tussen leerkrachten en leerlingen maar ook tussen leerlingen onderling. Het onderzoek van het Kinderrechtencommissariaat naar geweld ten aanzien van kinderen in het gezin, op school en in de vrijetijdscontext heeft duidelijk gemaakt dat geweld binnen de schoolcontext een probleem vormt¹⁰.

Vanuit de jeugdcriminologie is er steeds veel aandacht geweest voor de schoolcontext. Aan school wordt al jarenlang een belangrijke rol toebedeeld inzake het ontstaan van delinquent gedrag en geweld bij jongeren.

Een gebrekkige schoolmotivatie, spijbelen, verminderde leerprestaties, een moeilijke schoolloopbaan, schooluitval worden als ernstige risicofactoren gezien voor jeugd delinquent gedrag¹¹. Hoewel het verleidelijk is om de oorzaak van dit alles bij de jongeren zelf te leggen, mag niet uit het oog verloren worden dat de relatie met de leerkrachten en de school zelf ook een rol spelen. Het gedrag van leerkrachten kan een negatieve impact hebben op het gedrag van jongeren, het school- en klasklimaat spelen een rol in de ontwikkeling van geweld¹².

Geweld tussen leerkrachten en leerlingen

Hoewel het gebruik van lijfstraffen in het onderwijs al lang vervlogen tijd is, blijven er zich gevallen voordoen van geweld van een leerkracht tegen een kind/jongere. Pesten vernederen, fysiek bestraffen, seksueel misbruik,...

Sommige gevallen zijn zo ernstig dat ze de media halen (leraar steekt leerling met hoofd in emmer cement, 2009), andere gevallen zijn minder zichtbaar (het vernederen en afkraken van leerlingen) en blijven dan ook jarenlang doorgaan.

Er moet ook gezegd worden dat leerkrachten ook het slachtoffer kunnen zijn van geweld door jongeren. Ook leerkrachten worden gepest, vernederd, bedreigd, geslagen,...

Geweld tussen leerlingen onderling

Het geweld tussen kinderen en leerlingen onderling is ernstig en omvangrijk. Er wordt gepest, ook via internet, fysieke agressie gepleegd, seksueel grensoverschrijdend gedrag gesteld, afgeperst,..... Het gaat in sommige gevallen om verwisselbare rollen, de gepeste wordt de pester of omgekeerd.

Er treden ook merkbare veranderingen op in deze al lang bestaande vormen van geweld. Het pesten/cyberpesten blijft nu maar doorgaan, via GSM, smartphone, facebook, netlog ... De pester op school kan via IT zijn slachtoffer gewoon verder blijven belagen ook al heeft de schoolbel al lang gerinkeld.

Het adagio, dat verleden jaar en ook nu nog zo dikwijls werd gehoord: "kom eens naar mijn kamer", zou – indien we niet opletten- wel eens kunnen veranderen in "ga eens naar je eigen kamer". De kamer van de jongere heeft nu, dankzij internet, een venster op de wereld.

Meisjes van 14, 15 jaar sturen in ruil voor beltegoed naaktfoto's door van zichzelf naar de persoon aan de andere kant van de lijn. Vanuit justitieel oogpunt kan dit gedrag worden gekwalificeerd als kinderprostitutie en aanzetten tot ontucht.

Met betrekking tot webcamseks lijkt het wel of veel van die kinderen denken dat ze veilig zijn in hun eigen kamer en dat niemand anders hen ziet, behalve de persoon aan de andere kant van de webcam. Ook al kennen ze die persoon niet ze hebben er vertrouwen in en denken soms ten onrechte dat dit privé blijft. Wat een eenmalig iets leek te zijn, wordt door het afdreigen met de compromiterende beelden een herhaalde handeling of mondt in sommige gevallen uit tot een "face to face" contact met alle gevolgen van dien.

Het wordt helemaal problematisch wanneer een verkerings situatie uit de hand loopt. In Italië pleegde een meisje ten einde raad zelfmoord nadat haar ex-vriendje naaktfoto's op het web had geplaatst. Ondanks het feit dat er getracht werd ze van het internet te halen bleven ze maar circuleren waardoor het meisje telkens opnieuw met de beelden werd geconfronteerd. Vanuit justitieel oogpunt kunnen naaktfoto's maar zeker beelden van seksuele handelingen tussen jongeren gekwalificeerd worden als kinderpornografie. Het produceren, bezit ervan en het verspreiden is strafbaar.

Bescherming van de integriteit op school

Heeft de school een opdracht in het beschermen van de integriteit van een kind? Dient het nog gezegd te worden? Uiteraard heeft de school hierin een speciale opdracht. Op school komen verschillende intermenselijke relaties naar voren: volwassenen onderling (leerkrachten onderling), volwassenen (leerkrachten) en minderjarigen (de leerlingen) en de minderjarigen (leerlingen) onderling.

Al in 1997 werd door de Nationale Commissie het onderwijs als belangrijke actor erkend in de bescherming van de integriteit van het kind. "Respect voor het recht van elke mens op fysieke, psychische en seksuele integriteit voornamelijk via positieve sanctionering moet worden bevorderd. Gezinnen en scholen in het bijzonder moeten actief ondersteund worden in hun zoeken naar geweldloze vormen van omgang met kinderen."

"Kinderen hebben tegelijkertijd behoefte aan duidelijkheid. De noodzakelijke en scherpe, maatschappelijke veroordeling van kindermishandeling en (seksuele) uitbuiting van kinderen zal door de kinderen zelf pas ten volle begrepen worden als we alle vormen van geweld negatief bestempelen. Of positief gesteld: als we als samenleving ook te allen tijde een respectvolle omgang met kinderen bevorderen.

Respectvol omgaan met kinderen kan ook kinderen helpen om met leeftijdsgenoten respectvol om te gaan en ook om ten volle te begrijpen dat volwassenen gerespecteerd moeten worden. Het geweldloos socialiseren van kinderen vandaag kan een belangrijke bijdrage betekenen aan de geweldloze samenleving van morgen.

Maar ook in de exclusief op kinderen gerichte instellingen (het onderwijs bijvoorbeeld) is het niet altijd even vanzelfsprekend dat kinderen zelf als referentie worden genomen. Structureel geweld hier kan zich dan uitdrukken in bijvoorbeeld te hoge prestatiedruk¹³.”

Ondanks het feit dat deze vaststellingen dateren van 1997 moet jammerlijk worden vastgesteld dat deze anno 2012 nog steeds actueel zijn.

Kinderrechten in onderwijs, een driedubbele opdracht wordt gezegd: recht op onderwijs, rechten in het onderwijs, rechten door onderwijs. De brochure kinderrechten en onderwijs van 1999 gaat bij rechten in het onderwijs in op de rechtspositie van de leerling waarbij het gaat om tucht en discipline en leerlingenparticipatie. De bescherming van het kind, komt zeer kort aanbod. Belangrijk er wordt in de brochure verwezen naar het verplichte schoolreglement.

Volgens art. 37 van het decreet van het basisonderwijs van 1997 moet een schoolbestuur, met uitzondering van de ziekenhuisscholen, voor elk van zijn scholen met toepassing van de regelgeving inzake medezeggenschap een schoolreglement opstellen dat de betrekkingen tussen het schoolbestuur en de ouders en leerlingen regelt¹⁴. Voor wat betreft het secundair onderwijs moet verwezen worden naar het Besluit van de Vlaamse Regering van 17 december 2010 waar in art. 111 bepaald wordt dat elk schoolbestuur voor zijn scholen een schoolreglement moet uitwerken waarin de rechten en de plichten van elke leerling worden vastgelegd¹⁵.

Hoewel volgens de decretale bepalingen ook de rechten van de leerlingen in het schoolreglement dienen opgenomen te worden stelt Mommaerts dat de inhoud van het schoolreglement echter beperkt blijft tot verantwoordelijkheden van leerlingen¹⁶.

Naar aanleiding van het schrijven van dit artikel werd de proef op de som genomen en werden een aantal, at random gekozen schoolreglementen, bekeken. Allerlei regels betreffende aan- of afwezigheden, roken, gebruik van MP3 spelers, GSM of andere IT communicatie, het voorkomen van drugs en wapens op school, pesten,...zijn er in opgenomen. Steeds worden de orde- en tuchtmaatregelen omschreven. In de meeste van deze schoolreglementen bleek het om een éénrichtingsverkeer te gaan, respect van de leerlingen voor alle personen op school. In één van de schoolreglementen stond echter het volgende te lezen: *“De school is een draaischijf van relaties. Daarom hechten we ook zoveel belang aan het verleggen van de relationele grenzen. Respect voor elkaar en het zich houden aan afspraken is bijzonder belangrijk voor het functioneren in de groep.”* en *“We gaan er van uit dat iedereen zich in de omgang met leidinggevenden, collega’s, ondergeschikten en leerlingen op een respectvolle manier gedraagt en zich onthoudt van iedere vorm van fysiek of verbaal geweld, pesterijen en ongewenst seksueel gedrag op het werk en dat men dit gedrag ook bij anderen niet zou steunen of toelaten.”*

Het was niet de bedoeling om een uitgebreide analyse te maken van alle bestaande schoolreglementen, maar wel om een verduidelijking te krijgen betreffende de knelpunten die Mommaerts aanhaalt en een kleine toetsing uit te voeren betreffende het thema bescherming van de integriteit van het kind. Mommaerts heeft het over interpretatieve problemen, de nood aan een onafhankelijke beroepscommissie, toegankelijke informatie, inspraak en een onduidelijke rechtspositieregeling van de leerling¹⁷. Deze knelpunten vormen ook een belemmering voor een degelijk uitgewerkt beleid rond de bescherming van kinderen.

Vlaanderen heeft een schitterend onderwijssysteem, maar de grootste kritiek die kan gegeven worden is dat er vooral en teveel nadruk wordt gelegd op de meetbare resultaten

(wiskunde, wetenschappen, talen, ...) en veel te weinig op de “onmeetbare” invloeden van het onderwijs. Sommige scholen zijn enorm prestatiegericht, andere scholen minder. Zonder een uitspraak te vellen of het ene onderwijssysteem beter zou zijn dan het andere, dient zoals ook de Nationale Commissie al in 1997 stelde, men toch eens stil te blijven staan bij de prestatiedrang/druk en de gevolgen dat dit heeft voor de kinderen en jongeren vandaag. Bryden stelt dat er in Europa steeds vroeger van start gegaan wordt met testen en examens dat leidt tot selectie, classificatie en tenslotte uitsluiting. Is dit de weg die het onderwijs wil gaan¹⁸?

Er dient een breed beleid gevoerd te worden rond een veilige, geweldloze, zorgzame omgang van kinderen op school. In het belang van het kind is het echter noodzakelijk om gewapend te zijn met antwoorden wanneer de integriteit van het kind (dreigt) aangetast te worden.

Bescherm de integriteit van het kind op school, maak gebruik van een handelingsprotocol

Het opstellen en vooral het implementeren van een handelingprotocol heeft slechts zin indien breed maatschappelijk werk wordt gemaakt van eengeweldloze en respectvolle omgang met kinderen. Het protocol kindermishandeling justitie - welzijn bevat een stappenplan, een gedragscode voor kwaliteitsvolle interventie onder de vorm van een gemeenschappelijke richtlijn voor de hulpverleningssector en de politieke en gerechtelijke sector. Het stappenplan is echter ingebed in preventieve maatregelen: informeren, sensibiliseren en vormen¹⁹.

Wil een handelingsprotocol zin hebben dan dient er de nodige aandacht besteed te worden in de opleiding van leerkrachten aan het respectvol en geweldloos (brede zin van het woord) omgaan met leerlingen, maar dienen ook handvatten aangereikt te worden om op een adequate manier te kunnen reageren wanneer er zich problemen stellen.

Bovendien moet vermeden worden dat elke school op zich een handelingsprotocol gaat uitwerken. Er mag niet vanuit gegaan worden dat elke school op zich de tools en de kennis heeft om dergelijke protocols uit te werken. Het is ten eerste niet zinvol en ten tweede moet enige uniformiteit worden nagestreefd. Het is dan ook aangewezen dat een handelingsprotocol wordt uitgewerkt door het Departement Onderwijs en Vorming dat enerzijds de nodige handvatten bevat en anderzijds flexibel genoeg is om lokale specificiteiten er in op te nemen. Gelet op de affaire Dutroux, Fourniret, Vangheluwe zou de idee kunnen bestaan om enkel een handelingsprotocol uit te werken inzake seksueel misbruik van kinderen. Een goed handelingsprotocol moet echter, zowel voor wat betreft seksueel misbruik als andere vormen van geweld waarmee het onderwijzend personeel en de leerlingen kunnen worden geconfronteerd, een plan van aanpak bieden.

Een goed handelingsprotocol dient te steunen op drie pijlers: een preventief beleid, een reactief beleid en nazorg/evaluatie en dit binnen een kinderrechten kader: het belang van het kind dient de eerste overweging te zijn, het kind moet zijn mening kunnen uiten en het recht krijgen zich te ontwikkelen.

Preventie

Kinderen en jongeren lijken, o.a. onder invloed van de media, sterk gecatalogiseerd te worden. Aan de ene kant zijn er de kwetsbare kindslachtoffers, aan de andere kant de agressieve gewelddadige jongeren. De “Kevin Janssen” die om de hoek woont, zijn best doet op school, een goede voetballer is en voor de rest geen problemen stelt of opvalt, lijkt te behoren tot een vergeten categorie van jongeren. Nochtans blijft dit de grootste (gelukkig maar) groep van jongeren in onze samenleving.

Bij preventie maken we graag een onderscheid tussen primaire preventie - preventiemaatregelen gericht op iedereen, waarbij getracht wordt om problemen te voorkomen, alvorens ze zich stellen - en secundaire preventie – erger voorkomen. Primaire preventiemaatregelen zijn dus ook en vooral gericht op die kinderen en jongeren die (nog) geen problemen hebben of stellen. Het onderwijs speelt bv. in de computerlessen hierop al in met “veilig online” gaan²⁰. Het gaat dan om preventiemaatregelen die in de lessen zijn ingebed. In het secundair onderwijs maken relationele en seksuele vorming al deel uit van zowel vakspecifieke als vakoverschrijdende eindtermen.

Daarnaast kan er lesoverschrijdend en/of thematisch ingespeeld worden op een bepaalde thematiek bv. de recente move tegen pesten.

Een preventief beleid betekent voorkomen dat er moet gehandeld worden. Handelen, betekent immers dat er problemen zijn, dat een kind slachtoffer is geworden van één of andere vorm van geweld.

Belangrijk is echter dat niet enkel gefocust wordt op de leerlingen, maar ook op de leerkrachten zelf en de relatie tussen leerkrachten en leerlingen. Er kan moeilijk verwacht worden van leerlingen om geweldloos en respectvol om te gaan met de anderen, wanneer leerkrachten onderling of leerkrachten met leerlingen niet geweldloos of niet respectvol omgaan. Een positief schoolklimaat wordt gemaakt met allen die op de school werkzaam of betrokken zijn of schoollopen.

Reactief beleid

Ondanks een goed preventief beleid is het utopisch te geloven dat er zich nooit problemen zullen voordoen. Wanneer er zich problemen stellen is het van belang op een goede manier te reageren. Hoe goed een handelingsprotocol ook is uitgewerkt, er kunnen zich steeds situaties aandienen waarop niet direct een antwoord te formuleren is. Het is dan ook belangrijk om een aanspreekpunt te hebben, waar indien nodig een advies kan gevraagd worden. De vertrouwenscentra Kindermishandeling zijn daartoe de meest aangewezen diensten.

Klare en duidelijke taal.

Zeg duidelijk waarover het gaat. Spreek niet over ontoelaatbaar of storend of ongewenst gedrag, maar benoem de gedragingen.

Fysiek geweld is vechten, slaan, schoppen, bijten... Steaming is een vorm van afpersing van een groepje jongeren t.a.v. een andere jongere. Pesten is iemand systematisch treiteren en kwetsen.

Seksueel grensoverschrijdend gedrag is elke vorm van seksueel gedrag van of ten aanzien van een kind of een jongere in verbale, non verbale of fysieke zin; al dan niet opzettelijk, dat aan één of meer criteria niet voldoet of waarbij het onduidelijk is of het gedrag aan die

criteria voldoet. De criteria hebben te maken met vrijwilligheid, gelijkwaardigheid, toestemming, ontwikkeling, enz.²¹

Seksueel misbruik valt volgens het strafrecht onder de misdrijven aanranding van de eerbaarheid, verkrachting, aanzetten tot ontucht.

Het valt buiten het bestek van dit artikel om alle vormen van geweld te benoemen of te verduidelijken, niettemin is het belang dat de onderwijzers en de leerlingen duidelijk weten welke gedragingen niet getolereerd worden.

Benoem niet alleen de gedragingen, maar koppel er ook een duidelijke reactie/sanctie aan, er kan hierbij eventueel gewerkt worden met een sanctielijn²². Daarbij is het ook belang te duiden hoe ver je als school zelf gaat in het zoeken naar een oplossing en wanneer je de stap naar politie of justitie zet.

Algemene aangifteplicht – schuldig verzuim

Supra vernoemde vormen van geweld zijn (meestal) misdrijven. Dit wil zeggen dat het gaat om strafbare gedragingen. Art. 30 Sv. bepaalt dat iedereen die een strafbaar feit heeft gezien daarvan aangifte moet doen. Gelet op het feit dat onderwijzend personeel geen beroepsgeheim heeft, moet er in principe aangifte gedaan worden van deze misdrijven. Meerderjarigen kunnen vervolgd en veroordeeld worden. Wanneer het gaat om minderjarige plegers wordt er gesproken over als misdrijf omschreven feiten en kunnen er maatregelen genomen worden door de jeugdrechter op basis van de Jeugdwet van 1965²³. Ten aanzien van de minderjarige slachtoffers kunnen beschermingsmaatregelen genomen worden. Verzuimen hulp te verlenen of te verschaffen is strafbaar volgens art. 422bis Sw. Dit artikel bepaalt dat hij die verzuimt hulp te verlenen of te verschaffen aan iemand die in groot gevaar verkeert, hetzij hij zelf diens toestand heeft vastgesteld, hetzij die toestand hem is beschreven door degenen die zijn hulp inroepen kan bestraft worden. Voor het misdrijf is vereist dat de verzuimer kon helpen zonder ernstig gevaar voor zichzelf of voor anderen. Heeft de verzuimer niet persoonlijk het gevaar vastgesteld waarin de hulpbehoevende verkeerde, dan kan hij niet worden gestraft, indien hij op grond van de omstandigheden waarin hij werd verzocht te helpen, kon geloven dat het verzoek niet ernstig was of dat er gevaar aan verbonden was.

In de uitwerking van het reactief beleid dient rekening gehouden te worden met de algemene aangifteplicht en het schuldig verzuim.

Een onderscheid tussen vermoedens, vaststellingen en meldingen

Bij vermoedens is het van belang dat de vermoedens eventueel worden getoetst, dat er intern wordt over overlegd, extern advies wordt gevraagd. Tracht een inschatting te maken van de situatie. Zijn er nog anderen die de ongerustheid delen? Spreek eventueel de betrokkene aan. Ga echter niet op zoek naar de waarheid. Het is belangrijk dat een ongerustheid benoemd wordt en er naar gehandeld wordt. Blijf er vooral niet mee zitten. Bij een vaststelling van geweld dient uiteraard onmiddellijk ingegrepen te worden. Beveiligen en bescherming van het slachtoffer is de eerste vereiste. Afhankelijk van de ernst kan de medische urgentie en politie worden ingeschakeld.

Bij een melding van een geweldsituatie is het uiteraard van belang actief te luisteren, geen geheimhouding te beloven, de situatie in te schatten en te handelen overeenkomstig de ernst, acuitheid van de situatie.

Het is onaanvaardbaar om als school niet of onadequaat op te treden bij vermoedens, vaststellingen of meldingen van geweld om de goede naam van de school of scholengemeenschap te vrijwaren.

Een onderscheid naargelang wie slachtoffer – dader is, over welke vorm van geweld het gaat en de ernst van de situatie.

Luister naar het verhaal van het slachtoffer. Neem het steeds serieus, reageer, maar schiet niet met een kanon op een mug, minimaliseer de feiten niet. Het is uiteraard niet steeds eenvoudig om de ernst van een situatie in te schatten. Het slachtoffer kan het enorm moeilijk hebben met een ogenschijnlijk klein vergrijp. Het is daarom belangrijk om de situatie steeds goed in te schatten. Extern advies kan aangewezen zijn.

Het kind als slachtoffer – een volwassene verbonden aan de school is pleger.

Bepaalde gevallen kunnen intern worden afgehandeld, voor zover het gaat om niet al te ernstige vormen van geweld (bv. vernederen, afkraken, pesten) en voor zover er wel degelijk maatregelen worden genomen ten aanzien van de volwassene. Het is ook belangrijk dat er een duidelijke communicatie gebeurt naar het slachtoffer en de ouders betreffende de genomen maatregelen en dat de situatie wordt opgevolgd.

Betreffende de genomen maatregelen kan er eventueel geopteerd worden voor herstelgerichte maatregelen voor zover slachtoffer en pleger hierin toestemmen.

Gaat het echter om ernstiger vormen van geweld dan is het geen optie om dit intern af te handelen. Bij fysiek geweld of seksueel misbruik bv. dient politie en justitie ingeschakeld te worden. Een opsporingsonderzoek wordt dan gestart tegen de pleger, ten aanzien van het slachtoffer kunnen indien nodig beschermingsmaatregelen worden genomen. Bij elk jeugdparket zijn er referentiemagistraten kindermishandeling aangesteld. Het is de specifieke opdracht van de referentiemagistraat om de primaire veiligheid van het kindslachtoffer te waarborgen, de bewijsgaring en de waarheidsvinding snel en op een correcte manier te laten verlopen en er voor te zorgen dat er geen bewijskrachtige gegevens verloren gaan. Daarnaast kan de referentiemagistraat indien nodig de jeugdrechter vatten en beschermingsmaatregelen vorderen ten aanzien van het slachtoffer. De jeugdmagistraat kan echter ook, gelet op het subsidiair karakter en indien er vrijwilligheid is bij het slachtoffer en de ouders, doorverwijzen naar het Comité Bijzondere Jeugdzorg om vrijwillige hulpverlening mogelijk te maken.

Het is mogelijk dat het slachtoffer of de ouders in kwestie geen melding wensen te doen bij politie of parket. Niettemin dient de school als verantwoordelijke op te treden. Het is dan ook van belang om aan het slachtoffer en de ouders uit te leggen waarom er toch een melding gebeurt bij politie of parket. Dit is o.a. nodig in het licht van de bescherming van mogelijk andere slachtoffers. Het is niet aan de school (directie of andere leerkrachten) om na te gaan wat er precies gebeurt is of, of er mogelijk andere slachtoffers zijn. Dit is het exclusieve werkdomein van de politie.

Het kind/jongere als slachtoffer – een kind/jongere als pleger.

Bij vormen van geweld tussen leerlingen onderling moet de ernst van de gedragingen mee in overweging worden genomen. Verder is het nodig rekening te houden met het feit dat het eigen is aan kinderen en jongeren om de grenzen af te tasten en te experimenteren. Bij geweld tussen kinderen kan er ook beroep gedaan worden op het CLB om een verdere ondersteuning van het slachtoffer te faciliteren. Maar ook de jeugdige plegers hebben recht op hulp en ondersteuning. Straffen/sanctioneren alleen is geen optie.

Het is aan te bevelen om bij geweldplegingen door kinderen/jongeren met CLB na te gaan of hulpverlening noodzakelijk of mogelijk is. Indien er een tussenkomst is van jeugdparket of jeugdrechter zullen deze de nodige maatregelen treffen. De huidige Jeugdwet is een hybride model met zowel herstelgerichte, als beschermingsgerichte, als sanctionerende maatregelen²⁴.

Opnieuw is het mogelijk om bepaalde vormen van geweld intern af te handelen. Het is dan wel van belang om volgens de “what works principles” te handelen. Herstelgerichte maatregelen kunnen ook worden gebruikt. Wat werkt voor de ene vorm van geweld, werkt echter niet noodzakelijk voor het andere. Volgens Tofti en Farrington die een grootschalige analyse hebben gemaakt naar de effectiviteit van antibullying programma’s is het zo dat: “*More intensive programs were more effective, as were programs including parent meetings, firm disciplinary methods, and improved playground supervision*”. Het werken met peer groepen bv. zou echter niet werken, integendeel zelfs. Er werd door de onderzoekers naar het Olweusprogramma verwezen als het meest succesvolle programma²⁵. In Pesten en Geweld op school: handreiking voor een krachtadig schoolbeleid wordt ook verwezen naar Olweus.

Voor wat betreft seksueel grensoverschrijdende gedragingen en seksueel misbruik dient er zeker voor de leerlingen van het secundair onderwijs stil gestaan te worden bij de seksualiteitsbeleving van jongeren. Het is niet evident om tegelijkertijd jongeren te beschermen en bijgevolg misbruik te bestraffen en jongeren toe te laten om seksualiteit te beleven. In de uitwerking van de EU richtlijn ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie werd door de technische werkgroep dagenlang gediscuteerd hoe consensuele handelingen tussen kinderen/jongeren kon worden opgenomen²⁶. Er werd uiteindelijk een uitweg gevonden door te stellen dat het tot de discretionaire bevoegdheid van de lidstaten behoort om te beslissen of consensuele handelingen tussen gelijken, nabij in leeftijd en in psychologische en lichamelijke ontwikkeling of maturiteit in bepaalde gevallen, mits er geen sprake van misbruik is, mogelijk zijn. Het betrof getuige zijn van en het aangaan van seksuele handelingen met een kind dat nog niet seksueel meerderjarig is. Er werd ook gezocht naar een oplossing om pornografische voorstellingen van een kind in welbepaalde omstandigheden mogelijk te maken evenals het vervaardigen en in bezit hebben van materiaal dat in essentie kinderpornografisch materiaal is. De EU-richtlijn dient nog omgezet te worden naar Belgisch recht, het is vooralsnog onduidelijk hoe de Belgische wetgever zich hiertegenover gaat verhouden.

De realiteit moet voor ogen worden gehouden en een positieve seksualiteitsbeleving bij jongeren moet kansen krijgen²⁷.

Een volwassene verbonden aan de school is slachtoffer – een kind/jongere is pleger.

Praten in de les, de clown uithangen, niet in orde zijn met taken is niet het gedrag dat hier wordt bedoeld. Het gaat om herhaaldelijk pesten, bedreigen, compromitteren, fysiek agressief gedrag. Hierop moet gepast gereageerd worden. Het is echter niet verstandig om wel (streng) maatregelen te nemen ten aanzien van een leerling en geen (of minder streng ogende) maatregelen te nemen ten aanzien van een leerkracht. Ook hier is het essentieel om grenzen te bepalen en op een bepaald moment externe hulp in te schakelen of de stap naar politie en justitie te zetten.

Communicatie

De communicatie met de betrokkenen en de ouders dient open gehouden te worden om hen te informeren over de genomen of te nemen stappen, de stand van zaken, de opvolging van de situatie.

Een goede interne communicatie draagt bij tot het creëren van rust en veiligheidsgevoelen binnen de school. Het toont ook aan dat de problemen ernstig worden genomen en de school actief reageert.

Externe communicatie kan nodig zijn indien een geval van geweld in de media zou opduiken. In die gevallen is het van belang om in overleg met de rechtstreeks betrokkenen en de desbetreffende actoren (hulpverlening, politie en justitie) af te stemmen, wie er communiceert en wat en hoe er gecommuniceerd wordt.

Nazorg en evaluatie

Evalueer elke behandelde situatie en stuur bij indien nodig. Kunnen er lessen getrokken worden uit het gebeurde om dergelijke situaties te voorkomen?

Een voorval kan dan wel afdoende zijn afgehandeld, mogelijks blijven dader en slachtoffer verder in de school aanwezig. Dit is niet noodzakelijk evident. Bijkomende opvolging, ondersteuning en omkadering kan essentieel zijn. Indien binnen de school niet voldoende kan ingegaan worden op deze noden, creëer dan de voorwaarden om externe ondersteuning van professionele hulpverleners mogelijk te maken.

Besluit

Experimenteren, over de schreef gaan, overtreden, misdrijven plegen, de integriteit van een kind aantasten zal, hoe goed preventieve acties ook zijn, steeds bestaan. Beschermen van kinderen, ook binnen de schoolcontext, is een blijvende zorg. Kinderen en jongeren dagen het beleid, de beleidsmakers, de directies en de leerkrachten telkens weer uit om op een kwaliteitsvolle, zorgzame en geweldloze manier met hen om te gaan. In geval van geweldplegingen verwachten ze dat er gereageerd wordt. Deze reacties dienen fair en proportioneel, maar vooral adequaat te zijn. Kinderen moeten zich binnen een veilige schoolcontext kunnen ontwikkelen zowel op intellectueel, emotioneel, lichamelijk als seksueel vlak. Indien dit – op gelijk welke manier – in het gedrang komt, is het de verantwoordelijkheid van directie en leerkrachten om in te grijpen en indien nodig politie en justitie in te schakelen.

Er moet resoluut geopteerd worden voor een strategie die er op gericht is om goed te doen aan het kind en niet om goed te doen aan de school.

Welke beleidsinitiatieven er ook genomen worden, welke beleidsdocumenten er ook gemaakt worden, welke handelingsprotocollen er ook uitgewerkt worden, zolang dit niet geïmplementeerd wordt binnen de school of elke school zijn verantwoordelijkheid niet opneemt, wordt er geen vooruitgang geboekt. Stil blijven staan is geen optie.

Abstract:

Since 2010 a protocol between the justice department and social welfare concerning child maltreatment (including sexual abuse) makes it possible to tackle jointly child maltreatment cases. As an important part of the protocol a roadmap as a behavioral code for a quality intervention in the form of a common guideline for the sociale welfare sector and the police and judicial sector, has been developed and implemented. For organizations that focus on children, such as schools, it is time that they develop and implement action protocols to tackle violence against children in schools, and this in the best interest of the child. What can be understood by damage to the integrity of a child, how the school can deal with this issue and what a good action protocol is, has been described.

Bibliografie:

Bryden, J. Over Pisa-normen en EU-doelstellingen. Waarom het belangrijk is dat het Europees onderwijsbeleid oog heeft voor het diversiteitsbeleid van de EU, *Kinderen in Europa*, 2010, nummer 18, 32-33.

De Craim, C. en Traets, E. , Protocol kindermishandeling. Naar een intensere samenwerking tussen justitie en hulpverlening, *TJK* 2010/3, 177-184.

Gazan, F., De Craim, C., Traets E. (eds.) *Congres jeugd delinquentie. Op zoek naar passende antwoorden*, Antwerpen, Maklu, 2010, 289p.

Gooren, J., *De strafrechtelijke bescherming van jongeren tegen seksuele contactlegging*, *Tijdschrift voor Veiligheid*, 2011, (10), 2, 17-36.

Kind en Gezin, *Kindermishandeling in Vlaanderen – Cliëntregistratie bij de vertrouwenscentra kindermishandeling in 2007*,

Kinderrechtencommissariaat, *Jaarverslag*, 2010, 166p.

Kinderrechtencommissariaat, *Jongeren en seksualiteit, Het recht op seksuele gezondheid en ontwikkeling*, 2011, 61p.

Kinderrechtencommissariaat, *Geweld, gemeld en geteld, aanbevelingen in de aanpak van geweld tegen kinderen en jongeren*, Brussel, 2011, 63 p.

Lemmens P. *De rechten van het kind als grondrechten in de Belgische rechtsorde in* Vandenhole, W., *Kinderrechten in België*, Antwerpen, Intersentia, 2008, 37-55.

Mommaerts, M., De lange weg naar een betere rechtspositie van de leerling in Vandenhole, W., Kinderrechten in België, Antwerpen, Intersentia, 2008, 37-55.

Nationale Commissie tegen Seksuele Uitbuiting van Kinderen (ed.), Kinderen stellen ons vragen...., Eindrapport, Brussel, 1997, 117p.

Protocol Kindermishandeling justitie-welzijn, 30 maart 2010.

Sensoa, Over de Grens? Seksueel opvoeden met het vlaggensysteem, mei 2011.

Sensoa en Child Focus, Raamwerk seksualiteit en beleid, Kwaliteit, preventie en reactie in jouw organisatie, februari 2012.

Tofti, M.M. en Farrington, D.P., Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: a systematic and meta-analytic review, Journal of Experimental Criminology, Vol. 7, Number 1, march 2011, 27-56.

Van Damme, A. en Pauwels, L., Onveiligheidsbeleving van jonge adolescenten op school: de rol van de schoolcontext, kwetsbaarheid en individuele slachtofferervaringen op school, *Pan.*, 2010.6, 17-37.

Verdonck, E., Cops, D., Pleysier, S en Put, J. Jongeren en geweld, Dader en - slachtofferschap gemeten en beleefd, Leuven, Acco, 2011, 246p.

Vlaamse Overheid, Veilig Online, Tips voor veilig ICT-gebruik op school, 2007, 84p.

Walgrave, L. Restorative Justice, Selfinterest and Responsible Citizenship, *Pan.*, 2010.4, 91-98.

Endnotes

- * De Craim Christel is leidinggevende van de dienst jeugdproblematiek bij de Dienst voor het Strafrechtelijk beleid en vanaf 1 april 2012 voor één jaar voorzitter van het Vlaams Forum Kindermishandeling.
1. Nationale Commissie tegen Seksuele Uitbuiting van Kinderen (ed.), Kinderen stellen ons vragen...., eindrapport, Brussel, p.11.
 2. Verslag Taelman, Parl. St. Senaat 1999-2000, nr 2-21/4, p. 30.
 3. Ibidem, p. 39.
 4. Parl.St. Kamer, 1999-2000, 50-424/2 p. 8.
 5. Lemmens P. De rechten van het kind als grondrechten in de Belgische rechtsorde in Vandenhole, W. (ed.), Kinderrechten in België, Antwerpen, Intersentia, 2008. p. 55.
 6. Nationale Commissie tegen Seksuele Uitbuiting van Kinderen (ed.), o.c., p.12.
 7. General comment No. 13 (2011) The right of the child to freedom from all forms of violence, CRC/c/gc/13, 18 april 2011.

8. Onder geweld worden voor dit artikel alle gedragingen begrepen zoals in General comment No. 13 (2011) The right of the child to freedom from all forms of violence, CRC/c/gc/13, 18 april 2011, werden beschreven.
9. Kind en Gezin, Kindermishandeling in Vlaanderen – Cliëntenregistratie bij de vertrouwenscentra kindermishandeling in 2007, p.59.
10. Kinderrechtencommissariaat, Geweld, gemeld en geteld, aanbevelingen in de aanpak van geweld tegen kinderen en jongeren, Brussel, 2011, 63p..
11. Verdonck, E, Cops, D, Pleysier, S en Put, J. jongeren en geweld, Dader- en slachtofferschap gemeten en beleefd, Acco, Leuven, 2011, p. 47.
12. Ibidem p.47.
13. Nationale Commissie tegen Seksuele Uitbuiting van Kinderen (ed.), o.c., p. 11-14.
14. Decreet Basisonderwijs van 25 februari 1997, BS 17 april 1997.
15. Besluit van de Vlaamse regering houdende de codificatie betreffende het secundair onderwijs van 17 december 2010, BS 24 juni 2011.
16. Mommaerts, M. De lange weg naar een betere rechtspositie van de leerling in Vandenhole W., Kinderrechten in België, Antwerpen, Intersentia, 2008, p. 183.
17. Ibidem, p. 186-188.
18. Bryden, J. Over PISA-normen en EU-doelstellingen, Waarom het belangrijk is dat het Europees onderwijsbeleid oog heeft voor het diversiteitbeleid van de EU, Kinderen in Europa, 2010, nummer 18, p.33.
19. http://www.dsb-spc.be/doc/pdf/Protocol_Kindermishandeling_Justitie-Welzijn.pdf Zie ook De Craim, C. en Traets, E. Protocol kindermishandeling. Naar een intensere samenwerking tussen justitie en hulpverlening, TJK, 2010.3, p. 177-184.
20. Vlaamse Overheid Veilig online, Tips voor veilig ICT-gebruik op school, 2007 <http://www.ond.vlaanderen.be/publicaties/eDocs/pdf/306.pdf>
21. Zie Sensoa en Child Focus, Raamwerk seksualiteit en beleid, Kwaliteit, preventie en reactie in jouw organisatie, februari 2012.
22. Een sanctielijn betekent dat bij het eerste vergrijp een bepaalde sanctie wordt verbonden, bij een tweede een volgende enz. De sanctielijn kan echter niet eindeloos zijn. Bij een zoveelste vergrijp dient het duidelijk te zijn dat de kansen op zijn en er een specifieke beslissing wordt genomen, bv. time out. Bij een sanctielijn kan er ook gewerkt worden met beloningen. Indien de persoon in kwestie het goed doet, gaat hij terug in de sanctielijn.
23. Wet van 19 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, het ten laste nemen van minderjarigen die aan als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd en het herstel van de door dit feit veroorzaakte schade.
24. Gazan, F., De Craim, C. en Traets, E, Congres jeugddelinquentie, op zoek naar passende antwoorden, Maklu, Antwerpen, 2010, p.25.
25. Tofti, M.M en Farrington, D.,P, Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: a systemic and meta-analytic review in Journal of Experimental Criminology, Vol7, Number 1, maart 2011, p.43-45.
26. Richtlijn 2011/92/EU van het Europees Parlement en de Raad van 13 december 2011 ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie, en ter vervanging van Kaderbesluit 2004/68/JBZ van de Raad, Publicatieblad van de Europese Unie van 17 december 2011.
27. Zie Kinderrechtencommissariaat, Jongeren en seksualiteit, Het recht op seksuele gezondheid en ontwikkeling, mei 2011.

NAAR EEN OPLEIDINGSONDERDEEL IN DE NASCHOLING VOOR ONDERWIJZEND PERSONEEL OVER HET JURIDISCH KADER VAN TOEPASSING OP PROBLEEM SITUATIES OP SCHOOL

Gracienne Lauwers¹

'In acht jaar tijd nam het aantal gewelddelicten in scholen met bijna een derde toe. (...) In 2000 vonden op school 2.010 geweldsmisdrijven plaats die bij de politie werden aangegeven. In 2008 was dat cijfer al gestegen tot 2.907.² Sindsdien werden talrijke brochures en publicaties over het onderwerp uitgegeven.³ Waar het echter aan ontbreekt, is duidelijkheid over het juridische kader waarbinnen het onderwijzend personeel aan de slag moet. Hoe zou een opleidingsonderdeel in de nascholing voor onderwijzend personeel eruit kunnen zien? Welke vaardigheden en attitudes zijn vereist voor een vlotte samenwerking? Welke factoren hinderen een vlotte samenwerking tussen juristen en onderwijzend personeel?

1. Het uitgangspunt: de verplichting een veilig schoolklimaat te garanderen voor elke leerling

Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind⁴ legt de staat een positieve verplichting op om de veiligheid op school te garanderen, strafrechtelijk op te treden tegen de daders (en tegen de school), en gepaste procedures uit te werken voor een effectief optreden. 'De Staten die partij zijn, nemen alle passende wettelijke en bestuurlijke maatregelen en maatregelen op sociaal en opvoedkundig gebied om het kind te beschermen tegen alle vormen van lichamelijk of geestelijk geweld, letsel of misbruik, lichamelijke of geestelijke verwaarlozing of nalatige behandeling, mishandeling of exploitatie, met inbegrip van seksueel misbruik, terwijl het kind onder de hoede is van de ouder(s), wettige voogd(en) of iemand anders die de zorg voor het kind heeft. Deze maatregelen ter bescherming dienen, indien van toepassing, doeltreffende procedures te omvatten voor de invoering van sociale programma's om te voorzien in de nodige ondersteuning van het kind en van degenen die de zorg voor het kind hebben, alsmede procedures voor andere vormen van voorkoming van en voor opsporing, melding, verwijzing, onderzoek, behandeling en follow-up van gevallen van kindermishandeling zoals hierboven beschreven, en, indien van toepassing, voor inschakeling van rechterlijke instanties'.

De tijd dat de rechten van ouders en leerlingen ophielden bij de schoolpoort, behoort tot het verleden. Het recht drong versneld binnen in de scholen op het einde van vorige eeuw met de ondertekening van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind (1989) en het daaruit voortvloeiende streven naar de zogeheten kinderrechtenschool. Wat is een op rechten ingerichte en gestuurde school? De drie hoofdkenmerken kunnen als volgt worden omschreven: kinderen leren welke kinderrechten en mensenrechten zij en andere leden van de schoolgemeenschap en hun ouders hebben, kinderen leren respect te hebben voor elkaar en in hun relaties op school, thuis en in de gemeenschap, kinderen leren naast het afdwingen van hun rechten ook hun plichten kennen en het besef dat de uitvoering van een recht niet mag ten koste gaan van anderen. De grondprincipes ervan werden uitgeschreven in het UNESCO-UNICEF document '*A human rights-based approach to education for all*',⁵ waarin aandacht wordt besteed aan het recht op inspraak binnen de school, het recht op een kwaliteitsvol onderwijs met inbegrip van gelijke behandeling, respect, veiligheid en inclusie, en de betrokkenheid van de ouders en de gemeenschap bij de werking van de school.

Deze UNESCO-UNICEF doelstellingen kunnen niet steeds op bijval rekenen binnen het onderwijsmilieu waar het recht vaak ervaren wordt als hinderend voor de pedagogische relatie.⁶

Onderwijs en recht hebben echter beide een fundamentele rol te vervullen in de hedendaagse complexe democratische samenleving. Vanwaar komt het wantrouwen ten opzichte van het recht in het onderwijs? Zien inrichtende machten en schoolbesturen onderwijzend personeel als uitvoerders van het beleid van de inrichtende macht en leerlingen en ouders als diegenen die zich moeten schikken naar het door de inrichtende macht en het schoolbestuur uitgewerkte pedagogisch project, een visie die doorkruist wordt door het recht, dat in extremis het laatste woord heeft?

Naast onderwijskundigen hebben ook onderwijsbeleidsmakers het soms moeilijk met de rechterlijke tussenkomst.⁷ Het uitstippelen van het onderwijsbeleid gebeurt in principe door de decreetgever, maar een decreet kan in bepaalde gevallen in strijd met de wet worden verklaard, vernietigd, of door de rechter niet worden toegepast indien de rechter van oordeel is dat het decreet in strijd is met de grondwet. Volgens Lindquist kunnen rechters dan ook het onderwijslandschap door elkaar schudden volgens het eigen inzicht.⁸

2. Een opleidingsonderdeel in de nascholing voor onderwijzend personeel over het juridisch kader van toepassing in probleemsituaties op school

Een geweldloze schoolomgeving is in de eerste plaats het resultaat van respect voor waarden en het beheersen van vaardigheden om conflicten op een geweldloze wijze op te lossen.

Buiten de pedagogische aspecten, vereist de problematiek van veiligheid en geweld op school kennis over de regelgeving die van toepassing is en bijgevolg een samenwerking tussen het schoolbestuur en onderwijzend personeel, en juristen. Welke kennisoverdracht en vaardigheden zouden kunnen nagestreefd worden in een dergelijk opleidingsonderdeel?

Wat de juridische aspecten betreft, zou het onderwijzend personeel in de inleiding kunnen vertrouwd worden gemaakt met de beginselen van het strafrecht: wanneer is een feit een misdrijf, welke soorten misdrijven zijn er?

Vervolgens wordt in een eerste deel de toepassing in de school van de regelgeving op veiligheid en geweld geanalyseerd, en leert het onderwijzend personeel probleemsituaties op school juridisch te analyseren. Daarbij wordt de nadruk gelegd op een aantal verplichtingen van het schoolbestuur: geweldpreventie als verantwoordelijkheid van de inrichtende macht, de schoolbesturen, de directie en het personeel; verplichte voorlichtingsprocedures; wettelijke zorgplicht in de schoolcontext; de verplichting om een gedragscode op te stellen die voorziet in de handhaving van de orde op school, en de procedures voor inspraak van de leerling, het onderwijzend personeel, de directie, de inrichtende macht bij de totstandkoming van de gedragscode; de aansprakelijkheid van onderwijzend personeel, directies, schoolbesturen en inrichtende machten.

Het tweede deel zou kunnen bestaan uit kennisoverdracht van het juridisch kader voor het aanpakken van bepaalde misdrijven. In het bijzonder de volgende misdrijven zouden daarbij ter sprake moeten komen: vandalisme op school en omdat vandalisme meer is dan alleen maar het veroorzaken van materiële schade, zou ook stilgestaan moeten worden bij de oorzaken en gevolgen ervan; pesten, met bespreking van het onderzoek naar de oorzaken en gevolgen van pestgedrag; alcoholgebruik, en bespreking van het verband tussen alcoholgebruik, geweld en recht; verkrachting, en bespreking waarom een 'neen' juridisch ook steeds een 'neen' blijft; kindermishandeling of verwaarlozing, en bespreking van de begeleiding van ouders; slachtofferhulp.

In het derde deel wordt stilgestaan bij de procedurele aspecten: het melden van een misdrijf (daarbij wordt het onderwijzend personeel aangeleerd factoren die een misdrijf kenmerken te analyseren, alsook hoe een efficiënte getuigenis te geven en aangifte te doen); de aanwezigheid van politie op school, arrestaties op school, procedures die de politie moet volgen binnen de school; etnische profilering, en bespreking van de weerstand tegen etnische profilering; de bescherming van de privacy zoals deze van toepassing is op het doorzoeken van spullen van leerlingen of het aftasten van leerlingen, het plaatsen van camera's.

3. Factoren die de samenwerking tussen onderwijzend personeel en juristen beïnvloeden

a. De band tussen de onderwijsverstrekker en de onderwijsgebruiker is zowel van onderwijskundige als van juridische aard. Verhoudingen tussen leerlingen, onderwijzend personeel, directies, beleidsmakers worden in belangrijke mate door het recht geregeld. Scholen hebben een beslissingsvrijheid en -verplichting om de discipline op school te handhaven overeenkomstig het door de school uitgewerkte tuchtreglement⁹. De uitoefening van deze beslissingsvrijheid van de school en van de pedagogische vrijheid van de leerkracht moeten juridisch verantwoord zijn en voldoen aan de formele vereisten¹⁰.

Juristen bezitten echter zelden de onderwijskundige bagage om te oordelen over draagkracht en pedagogische noden. Anderzijds zal een onderwijskundige zelden de juridische bagage hebben om te oordelen over de juridische standaard die van toepassing is op een bepaalde situatie. Zodra de jurist de toepasselijke standaard en regelgeving heeft uiteengezet, is het aan de onderwijskundige te bepalen op welke wijze en met welke middelen daaraan kan tegemoet gekomen worden.

Een samenwerking die gebaseerd is op een 'schoenmaker, blijf bij je leest' mentaliteit is ontoereikend. De meeste onderwijskundigen ontbreekt het aan voldoende juridische kennis om potentiële juridische problemen te herkennen en er preventief op in te spelen. Een regelmatige samenwerking tussen de directie en een jurist heeft het voordeel dat potentiële betwistingen tijdig kunnen worden aangepakt. Anderzijds kan onzekerheid over het recht leiden tot terughoudendheid bij het uitproberen van pedagogische vernieuwingen. Daar waar onderwijskundigen vaak de juridische dimensie van hun handelen miskennen, zijn juristen zich zelden bewust van de wijze waarop geschillen de werking van de school beïnvloeden. Juristen zijn getraind in het juridisch kwalificeren van een voorval veeleer dan

er de onderwijskundige dimensie van in te zien. Een beslissing kan juridisch correct zijn maar onderwijskundig problematisch.

b. Soms wordt de voorrang van juridische overwegingen op pedagogische, decretaal verankerd. Op grond van de artikelen III.8 en III.9 van het GOK I-decreet kunnen scholen de inschrijving van een leerling slechts in een beperkt aantal limitatief opgesomde gevallen weigeren. Decretaal mag de school dus geen pedagogische overwegingen laten spelen bij de inschrijving van leerlingen in de school. De Commissie Leerlingenrechten heeft dan ook de klachten van leerlingen die werden geweigerd op louter pedagogische gronden, gegrond verklaard.¹¹ Pedagogische overwegingen vormen, volgens de Commissie Leerlingenrechten, een inschatting die uitsluitend aan de ouders zelf en niet aan een orgaan van de inrichtende macht toekomt.¹²

c. Samenwerking tussen juristen en onderwijskundigen moet in de eerste plaats gericht zijn op het voorkomen van probleemsituaties en de ermee gepaard gaande kostelijke en tijdrovende onderwijsgeschillen en processen. Daarbij komt het accent te liggen op juridische adviesverlening ter voorkoming van probleemsituaties en geschillen doordat het beleid op een zodanige wijze wordt uitgestippeld dat het maximaal de rechten van de betrokkenen beschermt.

d. Juristen zijn getraind in de analyse van de wijze waarop rechtscolleges uitspraak doen. In onderwijszaken miskent dergelijk analyse vaak het complexe karakter van scholen. Publicaties over onderwijsgeschillen staan stil bij de wijze waarop directies en onderwijzend personeel 'juridisch correct' handelen, maar niet bij de wijze waarop juristen en onderwijskundigen zouden kunnen samenwerken met het oog op het aanbieden van meer efficiënt onderwijs.

De beperkte kennis van de andere discipline bemoeilijkt ook de communicatie tussen onderwijskundigen en juristen in probleemsituaties. Communicatievaardigheid is vereist opdat de jurist de juridische kennis zou kunnen overbrengen aan onderwijskundigen en vice versa zodat beiden met een basiskennis in het andere domein interprofessioneel overleg kunnen plegen.

e. Het schoolgebeuren kenmerkt zich door de complexe relaties tussen de verschillende stakeholders in het onderwijs, die zowel van onderwijskundige als van juridische aard zijn. Een effectieve samenwerking vereist dat de jurist afstand doet van de typische asymmetrische cliënt-advocaat relatie en dat er wordt samengewerkt op basis van gelijkheid. Samenwerking vereist respect tussen onderwijskundigen en juristen zowel als individu als professioneel, waarbij hiërarchische verhoudingen moeten vermeden worden. Dit betekent niet dat onderwijskundigen juristen moeten worden en vice versa, maar wel dat beiden bewust moeten zijn van de wijze waarop onderwijskundige en juridische factoren een bepaalde schoolcontext kleuren. De jurist is een onderwijzer die zijn juridische expertise verstrekt. Als adviseur zal hij ernaar streven maximaal de rechten en belangen van de cliënt te verdedigen. Als beleidsmaker assisteert hij de directie bij het uitstippelen van het beleid en de procedures.

Anderzijds kunnen zich ook problemen stellen met de attitude van onderwijskundigen. Wanneer directies en onderwijzend personeel menen dat er binnen het schoolgebeuren

geen plaats is voor juristen zal de kans klein zijn dat juristen de kans krijgen om betekenisvol bij te dragen tot de bescherming van onderwijsrechten en de totstandkoming van een op rechten gebaseerd schoolgebeuren.

Een betekenisvolle samenwerking zal problematisch zijn indien juristen een monopolie op juridische kennis opeisen, of indien onderwijzers weinig belangstelling tonen voor het juridische aspect van de onderwijsrelatie.

4. Conclusie

Een opleidingsonderdeel in de nascholing voor onderwijzend personeel over het juridisch kader van toepassing op probleemsituaties op school, beoogt de doelgroep vertrouwd te maken met het juridische kader voor probleemsituaties die zich voordoen binnen het proces van leren, interactie, communicatie, en vorming.

Dergelijk opleidingsonderdeel is geen netjes afgebakend domein binnen de rechtswetenschappen. Evenmin is er een wetboek gewijd aan deze problematiek. Het opleidingsonderdeel is per definitie sterk verbonden met de opleidingen recht, sociologie, pedagogie, psychologie, jeugdcriminologie en jeugdbescherming, onderwijskunde en lerarenopleiding.

De docenten van een dergelijk opleidingsonderdeel zullen in staat moeten zijn om als het ware verschillende wedstrijden in een keer te spelen zonder de spelregels in de andere disciplines te miskennen. Zij moeten een duurzame en bescheiden dialoog met de andere disciplines aangaan. De bescheiden dialoog is geboren uit noodzaak. De alledaagse realiteit verplicht onderwijzend personeel tot juridisch correct handelen in probleemsituaties. Maar pas indien de jurist erin slaagt buiten de eigen traditionele hokjesgeest te treden, zal het cultiveren van dergelijk juridisch kader voor het aanpakken van probleemsituaties binnen het onderwijs, een kans hebben op succes.

Endnotes

1. Prof. Dr. Gracienne Lauwers doceert 'onderwijs en recht' aan de Universiteit Antwerpen, en is als onderzoeker verbonden aan de Vrije Universiteit Brussel.
2. 'Geweld op school blijft stijgen', 8 maart 2010, Dossier Onderwijs in DeMorgen.
3. Voor een opsomming, zie onderwijs.vlaanderen.be/antosociaalgedrag. Bijvoorbeeld: 'PRIMA' = PRoef-Implementatie Antipestbeleid <http://prima.nigz.nl/index.cfm>
4. Artikel 19
5. United Nations Children's Fund/United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, A Human Rights-Based Approach to Education for All, 2007.
6. Cfr. VRT, Terzake, 5 januari 2012. Het interview ging over de problematiek van het aantrekkelijker maken van het beroep van onderwijzer om het versneld uitstappen uit het onderwijs af te remmen. Daarin werden vraagtekens geplaatst bij de 'regelneverij waardoor de creativiteit van leerkrachten zou gefnuikt worden, en bij de juridisering waardoor leerkrachten zich niet gesteund zouden voelen door ouders wanneer ze bepaalde beslissingen nemen en zij meer bezig zouden moeten zijn met te kijken of de procedure gevolgd is dan wel hoe leerkrachten gedaan hebben wat ze moesten doen'.

7. Henket, M.M. "Juridisering en rechterlijke argumentatie" in de Groot, A.R.J. en Van de Luytgaarden H.J.L.M. (red.), Zonder meer recht, Zwolle, Tjeenk Willink, 1993, 347-381.
8. Lindquist, S., Cross, F., Measuring Judicial Activism, Oxford University Press, 2009, 192 pg.
9. Art. 37 §3 Decreet Basisonderwijs; Art. 111 en volgende van het Besluit van de Vlaamse Regering houdende de codificatie betreffende het secundair onderwijs van 17 december 2010 (B.S. 24/06/2011). Artikel III 1 §2 laatste lid GOK-Decreet-I bepaalt dat voorafgaand aan een inschrijving de inrichtende macht de ouders en de leerling in kennis stelt van het pedagogisch project en het schoolreglement van de school.
10. Onderwijsinstellingen moeten het eigen tuchtreglement naleven (Vz. Rb. Namen 19 mei 1992, I.D.J. 1992, 117, 44).
11. Commissie Leerlingenrechten, 2006/06, 2006/10, 2008/15 van 29 mei 2008, 2008/18 van 16 juni 2008
12. Commissie Leerlingenrechten, 2008/18 van 16 juni 2008